

30 דרשות החג

של

ר' שמואל יחייא

שנדרשו

בהמבורג וגלוקסטאט

בשנים 1605 - 1629

והודפסו בהמבורג בשנת 1629.

תרגום לעברית בתוספת מראה מקורות
ע"י שמעון קומר מירושלים

הדפסה בעברית בתוספת הערות והארות
הגהה והוצאה לאור מחודשת
ע"י יוסף בן ברית מחבת ציון
ה"תשס"ג - 2003

מפתח ההקדמה ו 30 הדרשות של שמואל יחייא

א.	פתח דבר והקדשה	II - I
	<u>הקדמה</u> לשושלת דון איבן יחייא	IV- III
	שושלת דון איבן יחייא בספרד ובפורטוגל	24 - 1
	ביבליוגרפיה	26 – 25
	הרקע הכללי והיהודי של הדרשן שמואל יחייא	30 - 27
	שיטת ההדפסה (אותיות הדפוס)	31
	הבעת תודה והוקרה	32
ב.	<u>הדרשות</u> בתוספת דף מקורות ודף הערות-הארות לכל דרשה :	
	דף השער	ללא מספר
	דרשה לראש השנה	1
	דרשה שניה על התשובה	13
	דרשה שלישית לשבת תשובה	23
	דרשה רביעית בשבת תשובה	34
	דרשה חמישית ביום של סוכות	41
	דרשה שישית בשבת של חול המועד סוכות	49
	דרשה שביעית ביום שמחת תורה	60
	דרשה שמינית שנדרשה ביום שמחת תורה	69
	דרשה תשיעית ביום של שמחת תורה – שמיני עצרת	78
	דרשה עשירית בשבת חנוכה, שנדרשה בנוכחותן של שלושת	
	הקהילות, כאשר פרש פרנס החברה (היא האחרונה משנת 1629))	86
	דרשה אחת עשרה, פרשת מקץ ושבת של חנוכה	101
	דרשה שתיים עשרה בחנוכה	108
	דרשה שלוש עשרה בשבת חנוכה	120
	דרשה ארבע עשרה שנדרשה בשבת זכור, פרשת תצוה	134
	דרשה חמש עשרה, פרשת תרומה ופורים	142
	דרשה שש עשרה, פרשת זכור, פורים	155
	דרשה שבע עשרה, פרשה של תצוה ושבת זכור	166
	דרשה שמונה עשרה בשבת לפני פורים	177

189	דרשה תשע עשרה, שבת הגדול
202	דרשה עשרים ל 15 בניסן, יום ראשון של פסח שחל ביום השבת
212	דרשה עשרים ואחת בפסח
222	דרשה עשרים ושתיים לחג הפסח
233	דרשה עשרים ושלוש לפסח
242	דרשה עשרים וארבע, שבת לפני שבועות, פרשת במדבר סיני
255	דרשה עשרים מחמש שנדרשה ביום של שבועות
265	דרשה עשרים ושש בחג השבועות
277	דרשה עשרים ושבע שנדרשה ביום של שבועות
289	דרשה עשרים ושמונה, פרשת ואתחנן, שבת נחמו, בסגנון חכמים
299	דרשה עשרים ותשע, שבת נחמו
307	שתי דרשות מיוחדות שנדרשו, הראשונה בפרשת שופטים
321	דרשה שניה שנדרשה כדי להשיב אחדים מבני אומתנו להכרה
	האמיתית של הא-ל ושל תורתו הקדושה ובה מוכח שהתורה היא
	מושלמת, בלתי משתנה ולעולם לא תוחלף
עמוד ללא מספור	<u>אחרית דבר</u> : מחשבות אודות השכלתו התורנית של דרשנו
עמוד ללא מספור	<u>נספח א'</u> : ביוגרפיה אודות חכמים, רובם מן האחרונים,
עמוד ללא מספור	הקשורים כנראה לדרשותיו של שמואל יחייא.
3 עמודים ללא מספור	<u>נספח ב'</u> : צאצאי שמואל יחייא – משפחת גלוקשטאדט

פתח דבר

כיצד והיכן מצאתי את הדרשות של שמואל יחייא?

כאשר התחלתי לחקור את שורשי משפחתנו, לרגל חגיגת יום הולדתה ה-80 של אמי ע"ה **יוהנה בונדהיים, מבית גלוקסטאדט** (GLÜCKSTADT), (ראה הקדמתי, עמ' 1 בספרי ההסטורי "האגדה לבית הנריק" – 1995) לא העליתי על דעתי, כי תוך כדי מחקר ארוך-שנים זה אגלה 30 דרשות בשפה הפורטוגזית, שנדרשו, נרשמו ולבסוף אף הודפסו בעיר החופשית המבורג בשנת 1629, ע"י קדמון משפחת אמי ע"ה, **שמואל יחייא**, הוא Alvaro Dinis וגם Alberto Dyonis. בשלב מסוים של מחקרי פניתי לארכיון הלאומי בליסבון = Arquivo Nacional Torre da Tombo בליסבון, בירת פורטוגל, כדי להתחקות אחרי עברם של בני משפחת **Henrique Dias de Milao** הקדוש. האחרון נרצח שם על מוקד הכנסיה הקטולית האינקוויזיציונית ב-5.4.1609 = "א" בניסן ה'שס"ט. ממקורות קודמים נודע לי, כי בני משפחת האנוס שנרצח, נמלטו לעיר המסחר החופשית והעצמאית **המבורג** ומשם נפוצו בצפון אירופה.

פנייתי נענתה על ידי גב. Lucilia Ferreira Runa, עובדת מחקר עצמאית שם, שכתבה לי בשפת פורטוגל באוקטובר 1988 מכתב מפורט, שתורגם עבורי על ידי פועל זר פורטוגלי. בהמשך התכתבתי עמה בצרפתית. במכתבה מ-27 במרס 1989 היא הציעה לי לרכוש ספר מחקר בשם:

Portrait of a new Christian - Fernao Alvares Melo 1569 - 1632 (Paris 1982) ובו אמצא פירוט רב אודות משפחתי הקדומה האנוסה בפורטוגל, והמשפט נגדה. ואמנם כך היה. אחי נתן בן ברית רכש עבורי את המחקר בפריז, באמצעות חברו. בעמוד 50, הערה 12 כותב החוקר H.P. Salomon על 30 הדרשות, "כי הוא ראה שני עותקים, שניהם לא שלמים, בספריה האוניברסיטאית של המבורג ובספריה רוזנטליאנה באמסטרדם, וכי על פי אותיות הדפוס והעיטורים, הוא מסיק, כי הדרשות הודפסו אז בהמבורג. בשני העותקים חסר גם דף השער של הספר". מהמבורג קבלתי מיקרופיש של דפי הספר ומאמסטרדם צילום העותק הקיים. בן דודי מדרגה שניה, ארי גליקשטט פיתח על חשבוננו את המיקרופיש לדפים, וכאשר השוויתי את העותק עם זה של אמסטרדם, שמחתי לגלות, כי דפים חסרים בעותק אחד, קיימים בעותק השני. בטעות נרשם בהמבורג, כי הדרשות הן של הרב יהודה כרמי, אשר כנראה השתמש בהן, לאחר מות מחברו... מתרגם מתאים, היודע לפענח פורטוגזית עתיקה, מבין את תוכן של הדרשות מבחינת היהדות ומקורותיהן ויכול לתרגמן לעברית, נמצא לי אחרי זמן רב ע"י מכרים באישיותו המלומדת של מר **שמעון קומר** מירושלים, מתרגם מקצועי לפורטוגלית באנו. העברית ויד בן צבי וספרן בבית הספרים הלאומי שם. בהמשך עבודתו הציע לי זה לעבד לכל דרשה "מראה מקורות" של ציטוטי הדרשן, הן אלה בלשון הקודש והן אלה אשר נאמרו על ידו בשפת שומעיו בהמבורג, הפורטוגזית דאז, ומונחים ספרדיים לצדם.

נסיתי לעניין מוסד מחקר מסוים באימוץ הפרויקט מבחינה טכנית וכספית, אך לא נעניתי. לכן לקחתי על עצמי את מימון התרגום והקלדת העותק הראשון בעצמי, בתקווה, כי כאשר אגיש עותק מושלם למוסד מחקר זה או אחר, יבינו את ערך שחזור ותרגום הדרשות, שמטרתן הייתה לפני קרוב ל-400 שנה, להחזיר עטרה ליושנה ולחדש תפיסתם היהודית של החוזרים אליה אחרי שלושה וארבעה דורות של אינוס לנצרות הקתולית בפורטוגל ובאיטליה.

(ראה: פרק שושלת דון איבן יחייא, עמ' 14 - 30)

המתרגם מר קומר גילה בהמשך עבודתו וקשריו עותק נוסף, שלם לגמרי, בספריית בודליאן באוקספורד, מאוסף אופנהיימר, ובצילומי במיקרו-פילם הוא משתמש, כדי לברר אי-בהירויות אשר במקור ההמבורגי בעיקר.

קרוב רחוק, אהרון סקירא מחיפה, ממשפחת de Sequeira הלונדונית, אשר שנינו צאצאיו של **יצחק בן אברהם ישראל די סקירא** (1612 - 1716), - אני מאשתו הראשונה **לאה קטרס**, הוא מן השניה רבקה-, השיג עבורי מאנו. חיפה צילום של "ספר דברי הימים לבני יחייא" מאת הרב אליקים כרמולי, פרנקפורט על המיין משנת תר"י - 1850, ובעמוד האחרון 43, וכערך אחרון כותב כרמולי: "**שמואל** ו' יחייא רב ודרשן באמסטרדם, בעל מחבר בלשון פורטוגזי, שלשים דרשות, נדפסו שנת שפ"ט בתבנית קוארטו בלי הזכרת מקום הדפוס, אך על פי עדות בעל מחבר שפת ישנים*, בעיר המבורג-.

בהערות שוליים מס' 149 הוא מפרט את שמו המלא של הספר:

Trinta discursos ou darazas etc..., כפי שימצאנה הקורא בעמ' 24 של הפרק "שושלת דון יחייא" המקדים את הדרשות ובדף השער של מהדורת הדרשות המחודשת, בשלמות.

המהדיר: יוסף משה בן אלעזר בונדהיים הי"ד - בן ברית

* "שפתי ישנים" - שבתאי בס מפרג, משורר וביבליוגרף, דורותיים לאחר דרשנו.

הקדשה

זכיתי לגלות בחסדי ה' את צפונות העבר המשפחתי המשותף של הורי; זה של אמי-מורתי ע"ה **יוהנה בונדהיים** בת יוסף משה ורוזה **גלוקסטאדט** מתחבר אחורה לסוחר ולדרשן **שמואל יחייא** ויהא מפעלי זה זכר-רב לנשמתה במדומים.

את ספרי "האגדה לבית הנריקס" (1995), הקדשתי לזכר אבי-מורי החבר **אלעזר** בן החבר **נתן בונדהיים** הי"ד; (תואר הכבוד "חבר" בקהילות אה"ו ניתן לנאמני הקהילה שלא היו רבנים; למשתתפים קבועים ונותני שיעורים, לפעילים בנושאי צדקה וכשרות, לפרנסים ובעלי קריאה ותפילה וכו') ובו תיאור קורות שתי המשפחות משנת 1500 בערך, עד נישואי הורי בהמבורג בשנת 1923.

א. הקדמה לפרק שושלת דון איבן יחייא

לפי מיטב ידיעתי לא נעשה עד כה נסיון מעמיק, לחבר בין דרשן 30 הדרשות בהמבורג, **שמואל יחייא**=ALVARO DINIS, לבין אבותיו אליהם התייחס. לסיבת ערפול הידע אודות מקורו המשפחתי-הגניאלוגי היהודי, גרמו ללא כל ספק חיי האנוסים לנצרות בנעוריו, חיי הוריו, סביו והוריו סביו שנאלצו לחיות אף-הם תוך הסוואת עברם היהודי וזיהוים המשפחתי האמיתי ותוך העמדת פנים כי נוצרים קטולים הם. הורים אף הסתירו ידע ברור מילדיהם במתכוון, מחשש כי לאלה יאונה רע מסביבתם הנוצרית אם יודעו פרטים על כך. תקופה קשה ועצובה זו החלה בפורטוגל בשנת 1493 ומכאן והלאה סבלו שני דורות לפני **שמואל יחייא** כל חייהם כאנוסים לנצרות; והוא, דור שלישי כאנוס בנעוריו עד אשר מצא מקלט בהמבורג, בה יכול היה לחזור למקורו היהודי האמיתי, צעד לאחר צעד. כבר אביו לפניו ניסה לעשות זאת בוונציה, -אך רק הוא זה שהצליח להשתחרר מכבלי האינוס באופן סופי בהמבורג. אך גם הוא לא העז לגלות את סוד עברו ואת שושלת אבותיו, או אולי הוא לא ידע אותה בדיוק, מאחר וזו הוסתרה מלפניו בצעירותו, שמה יבולע לו מבלשי האינקוויזיציה. מסיבה זו כנראה הסתיר אף את אבהותו לבנו יחידו, ראובן הנריקס בן יחייא-ל, שנולד וחי כיהודי גלוי מלידה. בכל אופן, חוקרי התקופה ההיא לא הצליחו לגלות ולפענח אבהותו אליו, בגלל טשטוש כנראה מכוון, כמו שלא זיהו את קשרו-הוא אל אביו מולידו ואל אמו! .... "ובנים אשר קמו אחריהם... בחשיכה יתהלכו... עד כסתה חשכת ליל זרע יחייא"... כותב הרב אליקים כרמולי, מחבר "ספר דברי הימים של בני יחייא" ב 1850 על אובדן הידע אודות המשך דורות האנוסים; - "...עברם לוט בערפל סמיך", כותב פרופ' קלנבנץ, היסטוריון גרמני מאוחר יותר ב 1956, אודות משפחת הנריקס והינריכסן בגלוקשטאט צפונה מהמבורג, שהיו צאצאי **שמואל יחייא** ובנו **ראובן**, כי הוא, החוקר הלא-יהודי לא מצא רישומים ואסמכתאות על עברם ועל הוריהם. הרגל האנוסים מקודם הפך לטבע שני אצל צאצאיהם. - אולי התחנכו בלי משים שלא לדבר על עברם ולא לרשום דבר, כי כך מוטב! ???

בשנת 1999 הביאו לי צאצאי משפחת דון יחייא (עו"ד בני, בנו יונתן ובן דודו הפרופ" אליעזר) עץ יוחסין החל מיחייא איבן יעיש ודפי ספח לעץ, ומהם למדתי, כי הנסיון לחבר בין ראשון זה של השושלת הידועה, לדורות קודמיו בעייתי הוא וכי יש סתירות במקורות, הכלולים ב "ספר הדורות" ו "סדר עולם זוטא" ועוד. ד"ר פטר קלמנס משווערין במקלנבורג העביר אלי רשימה כזו, אשר ספק רב הוא, אם ניתן לסמוך עליה, אחורה עד דוד המלך וממנו אחורנית לאדם הראשון.

עתה בא אני הקטן ואחרי 5 שנות חקירה משרטט ברצף את דורות **בני יחייא** שלפני דרשנו ועד אליו, היותי צאצא משפחת גלוקשטאט מצד אמי ע"ה, המשך בני הנריקס-הינריכסן, בגלוקשטאט, שהיו נכדי **שמואל יחייא**, ואני בן דור 23 מראשית השושלת ודור עשירי אחרי **שמואל יחייא**.

יוסף בן ברית

אותיות ההדפסה של שושלת דון איבן יחייא

כדי להבדיל בין טכסטים לקוחים ממקורות תיעוד ומחקר, לבין ציון המקור עצמו, לבין אלה ולבין הנחותי, השערותי וסינטזה של חיבור של נסיבות וכתובולוגיה עליהם בססתי את אלה, השתמשתי באותיות דפוס שונות לכל סוג של תוכן:

1. טכסטים מקוריים לקוחים מתיעוד וממחקרים;
סקירות היסטוריות ותיאורי רקע של התקופה, לקוחים מספרות היסטורית;

2. (ציון מקורות הידע = ביבליוגרפיה)

3. השערותי, הנחותי, אסקנותי והסתברויות נסיבותי וכדומות לקב סינטזה של מידע קיים. *אם השמות הישנים לא מתאימים*

שושלת דון-יחיא בפורטוגל ובספרד

מאבי השושלת ועד שמואל יחיא

בהמבורג ובגלוקסטאט (1147 – 1629)

מבא הסטורי קצר :

בשנת 711 פלשו מוסלמים מצפון-אפריקה לדרום חצי האי האיברי שהיתה בשליטה של שבטים וויזיגוטים החל משנת 415, אשר קבלו את הדת הקטולית בשנת 586. (לפני כן היו עובדי אלילים). בשנים 612-613 נכפתה דת זו על היהודים והסרבנים גורשו. האנוסים לדת זו נרדפו החל משנת 633 ובשנים 660 – 710 הגרו אנוסים רבים דרומה לצפון-אפריקה או צפונה לגליה (צרפת). כאשר כבשו המוסלמים ב 711 את חצי האי, חזרו עמם מן האנוסים ויהודים גלויים למולדתם הקודמת וסייעו בכיבושה. (גם בכיבוש צפון אפריקה סייעו כבר מקודם היהודים למוסלמים). במלגה, בקורדובה ובטולידו, -האחרונה היתה מקודם בירת הוויזיגוטים, - היו אלה יהודים שהחזיקו חיל מצב בערים אלה. בשנים 756 עד 788 שלט האמיר עבד אל רחמן ה-I בספרד כולה. היו אלה שנות רווחה ליהודיה. אך בשנת 789 כבש בידריס ה-I הוויזיגוטי חלקים מצפון ספרד וערך רדיפות הן נגד היהודים והן נגד הברברים (ערבים מצפון אפריקה) שהתיהדו. ב 840 התקיימו ויכוחי דת בין הנוצרים ליהודים בצפון והמתיחות ביניהם גברה. ב 852 סייעו יהודים גם בכיבוש ברצלונה בצפון על ידי המוסלמים. ב 863 היגרו יהודים שוב לצפון-אפריקה בגלל מלחמות ומרידות. ב 1013 נכבשה טולידו בידי הברברים וזו הוכרזה מוסלמית. ב 1085 כבש אלפונסו ה-6, מלך ליאון וקסטיליה את טולידו וזו הופכת בירתו. ב 1090 כבשו "המוראביטון" מצפון-אפריקה את גרנדה ודרום-ספרד. מצב היהודים טוב תחת שלטונם המוסלמי הנאור. אך ב 1147 עלה לשלטון כת מוסלמית קיצונית, "המוואחדין", שרדפו נוצרים ויהודים, פרעו בהם, אנסו אותם לדת האיסלם, במיוחד בסיביליה, קורדובה, אלסינה ובמלגה. בעת הזו מתחילה ההסטוריה הידועה של משפחת יחיא איבן יעיש, מייסד השושלת.

יחיא איבן יעיש

(בערך 1050 - ? 1110 עד 1185 ? או 1192 ? או 1222 ?) דור 1

Jewish Enzyelop ר. הלפרין מורשת יהודית עץ דון יחיא

דון יחיא איבן יעיש – שחי בערך מ 1110 עד 1185, מתיחס לזרע בן דוד, מבני הנשיאים שגלו מירושלים. היה בן דורו של הרמב"ם (1135 – 1204), והיה מקורב למלכות וידיד המלך. הוא הטיב רבות לאחיו היהודים.

הינו ראש משפחת דון יחיא המפורסמת.

(רפאל הלפרין, אטלס עץ החיים לחכמי ישראל)

יחיא, פליט יהודי * שנהיה לעוזר ויועץ לאלפונסו הנריקס, ראשון מלכי פורטוגל, שהוכתר למלך בברית זמורה - Zamora, בשנת 1143 לספה"י.

יחיא יעץ למלך, כיצד לכבוש את העיר סנטארם - Santarem, צפונה מליסבון, מידי המאורים - המוסלמים שבאו מצפון אפריקה.

לאחר כיבוש העיר פרש המלך אלפונסו ה-I את חסותו על תושביה היהודיים של סנטארם, על בית הכנסת של הקהילה ואת יחיא מינה לרב-ראשי (Arrabi Mor) של מלכות פורטוגל החדשה כולה.

מצאצאיו של יחיא כיהנו במשרה זו במשך דורות רבים.

מפני שהמלך נתן לו במתנה שני בתים מפוארים שהיו עד אז רכושם של המאורים, כונה הוא וכמה מצאצאיו אחריו בכינוי נגרו-Negro.

(מתוך "המורשת היהודית של פורטוגל", תדפיס)

* הערת המציף: עובדה הפסולת היא, כי בשנת 1147 היו פרעות, איננו ושמא מנת חלקם הפעה של יהודי סיביליה, קורדובה, לוסיה ואלאזה אחרי שמחוזות אנאלוסיה אלה נכבשו על ידי כת המואחדין. הקיצונית בפלטי האיסלם הצפון-אפריקאית. עובדה זו מצביעה על כך, כי יחיא איבן יעיש (יעיש = יחיא בעברית) היה פלטי מאנאלוסיה צהיינו מציפס ספפס. מכאן בלי ספק בא רצונו של יחיא לעזוב אסליטה הנוצרי של פורטוגל החזשה לכבוש את מחוזותיה מידי המאורים המוסלמים. בעל הניחוסין של המשפחה פוסק, כי בא מקורדובה ליסבונה בה נפטר תתק"פ"ג=1222. איזכור אביו בשם הערבי יעיש, יכול להעיד על כך, כי הנא אונס לאיסלם או נפגע על קידוש השם בלידותו הצעירה של בנו יחיא. ואל כן כונה בשמו מאם. אם בעברית ולא בעברית. ההפסולת מציבה כי כבר החל מ 1033. עם התמוטטות הכליפות של קורדובה, החלה הפעה במצב הפסול עז אז של היהודים.

דון* יוסף – JOSE (הזקן) בן דון יהודה יחייא

(בערך 1200 – בערך 1280) דור 3

- חכם תלמודי, מקורב למלכות. (עץ-החיים, ר.הלפרין; ערך 977, עמ.180)
- דון יוסף יחייא היה נכדו של יחייא איבן יעיש, שחי בליסבון באמצע המאה ה-13. הוא היה כה עשיר, שבנה בית כנסת בכספו- הוא. חיבר פירוש לתלמוד, שלא השתמר. (Jew. Encycl., כרך ה", עמ.581)
- JOSE IBN YAHIA מונה כאפוטרופוס ראשי של הממלכה הפורטוגלית בימי המלך סנצ'יו הראשון (1185 – 1211). בימי מלך שני זה של פורטוגל החדשה אוכלסו ואורגנו מחדש השטחים והמבנים המנהליים של ממלכת פורטוגל. בימי המלך אלפונסו ה-III הושלם כיבוש האלגרב מידי המאורים. ליסבון היתה לבירת הממלכה ב-1250. הקהילות היהודיות באלגרב שולבו בתוך מערכת הניהול הפורטוגלית. כאמור, שימש דון יוסף בן יהודה יחייא כראש המנהל. (כרונולוגיה השוואתית של פורטוגל ויהודיה בחברה ותרבותה)
- טוב היה מצב היהודים בממלכה הצעירה בימי המלך אלפונסו ה-III (1248 – 1279) והמלך דיניס (1279 – 1325). (דברי ימי ישראל, צבי גרץ; כרך ד", עמ.260)
- * התואר יואן שניתן לבני הדור השלישי של משפחה זו, מצביע על הכבוד הרשמי או זכו, כאשר הם לאביהם ניתן התואר, אך זאת אולי רק הדור הנ"ל.
- התואר יואן הספריצי זהה לאיון העברי- יואנה זהה לתואר אגריפה כן נאלם עתה הכינוי העברי איון ובמקומו בא מחליפו העברי בן.
- בימי המלך דיניס התפתחה התרבות הפורטוגלית. השפה הפורטוגלית. החליפה את הלטינית כשפה הרשמית במסמכיה. (Sephardische Spuren)

יהודה איבן יחייא

(בערך 1150 – 1227) דור 2

- יהודה איבן יחייא, מחכמי ספרד, מקורב למלכות. בן דורו של הרד"ק. (עץ-החיים, ר.הלפרין; ערך 921, עמ.176)
- למלך [סנצ'יו הראשון (1185 – 1211)] היה שר אוצרות יהודי בשם יהודה, אותו הפקיד כרב ראשי על פורטוגל. עושרו היה רב. (דברי ימי ישראל, צבי גרץ; כרך ד", עמ.208)
- סנצ'יו הראשון איכלס מחדש איזורים עזובים של הארץ וארגן בהם רפורמה מנהלית. (Eugen Heinen, Detmold 1998 "Sephardische Spuren")
- הערה: קיים בלבול רב במקורות השונים כאשר אשם ותפקידם הממלכתי של יהודה איבן יחייא האב לבין דון יוסף בן יהודה הבן. נראה לי כי העריכה שלי תואמת את מציאות העבר.

דון שלמה (הזקן) בן דון יוסף יחיאל

(בערך 1250 – 1340, ע"פ "עץ החיים" של ר. הלפרין) **דור 4**

(נפטר לפני 1300, ע"פ טבלת Jew. Encycl., קא'ס'ה צ' האלף סא'י'ה 1)

הכרונולוגיה של תקופת חייו משובשת והמקורות לא תואמים

- מחכמי ספרד, מקורב למלכות. חיבר פסקים וחיידושים לש"ס. חי סמוך אחרי הרא"ש. היו לו שני בנים חכמים: יוסף המשורר (פייטן) וגדליה הרופא. (עץ החיים, ר. הלפרין; ערך 1097, עמ. 186)

- מראשי הקהילה בליסבון, שהתאמץ לפקח על צמיחת חיי הראוה של בני דתו, כדי שלא לעורר את קנאתם ושנאתם של הנוצרים.
- איש גיבור חייל ופילוסוף גדול; ושימו המלך לראש על כל חילו. נהרג בקרב עם המאורים-הישמעאלים. (Jew. Encycl., כרך 5, עמ. 581; + ספר לבני יחיאל, א. כרמולי, עמ. 8.)

- בימי מלכות המלך דיניס (1279 – 1325) התפתחה התרבות הפורטוגזית, כאשר שפת פורטוגל החליפה את השפה הלטינית במסמכיה הרשמיים. (כרונולוגיה השוואתית של פורטוגל ויהודיה)

- בימי המלך אלפונסו ה-4 (1325 – 1357) באלקנטרה-קסטיליה, סיבך הרשע גונזלו מרטינו בתכניו את יועצי המלך, ביניהם סולימן-שלמה איבן יעיש. המזימה נכשלה והמרשיע נשפט והוצא להורג.

דון שלמה עצמו קודם על ידי דון יוסף (אשתא'ס כי היה צ'ה אביו) (צבי גרץ, כרך ד", עמ. 260)

דון גדליה (הזקן) בן דון שלמה יחיאל

(בערך 1295 – 1385) **דור 5**

מחכמי פורטוגל, סמוך אחרי הר"ן. רופאו של המלך פרדיננד פורטוגל (אלף)

דון גדליה זכה לעושר וכבוד ופעל רבות למען אחיו. נפטר בטולידו בספרד (!) היה תלמידו של אחיו הגדול דון יוסף, שחיבר כאביו פסקים וחיידושים לש"ס, שנולד בערך ב 1280 ונפטר ב 1367 בטולידו (!)

לדון גדליה היו שני בנים חכמים: רבי טודרוס שהשתתף ב 1413 בויכוחי הדת ודון דוד נגרו. (עץ החיים, ר. הלפרין; ערך 1196, עמ. 190)

- גדליה היה רופא אישי למלך פרדיננד (1357 – 1382) עד לשנת 1370. כאשר איבד את חסדי אדונו היגר לקסטיליה, שם שירת את המלך הנריק שמינה אותו כראש קהילות ישראל בכל ממלכתו. (פא'ה אלף ק'ס'ה סא'י'ה *) הכנסתו מאת המלך היתה 5000 דוקטים זהב. הוא מת ישיש מאוד בעיר טולידו ושם נקבר. אחיו הגדול דון יוסף התפרסם בגלל הדרו החיצוני ובגלל פיוטיו, שהושמדו בשריפה. אך אחד מפיוטיו שהודפס שוב ושוב, נכתב לכבוד מורו שלמה ב"ר אדרת, אחרי מותו של זה. דון יוסף אף שילם מכיסו את תיקוני בית הכנסת במקום Calatayud, שנבנה על ידי אחד מקדמוניו, אהרון איבן יחיאל. (אלף נאסר ואלף איתרתי בן מי צ'ה היה ?)

(Jew. Encycl., כרך 5, עמ. 581 + 582)

ליוסף המשורר היה בן בשם שלמה, אלוזתיו וצאצאיו לא נאמרו פריט. פריט (בעמ. 583 בטבלה של Jew. Encycl.)

- רקע הסטורי כללי: בספרד של המאה ה-14 שלטו אצילים אזוריים בעזרת צבאות של שכירי חרב. רק ב 1369 התבסס שלטון מלוכני בידי אנריקו מטראסטאמארה. בית מלכות זה בקסטיליה איים אף להשתלט על פורטוגל השכנה. (אטלס טיים לתולדות העולם; כרך ב", מפות עמ. 36 + 37.)

למלך פרדיננד מפורטוגל היו עימותים פוליטיים עם ממלכת קסטיליה השכנה. כאשר מת ב 1382, חל משבר בשושלת השולטת וזו הוחלפה באחרת. ב 1385 ניצח זואן ה-I מבית AVIZ הפורטוגלי את חואן ה-I מבית TRASTAMARA הקסטיליאני. מעתה עמד בראש פורטוגל המלך זואן ה-I מבית AVIZ (כרונולוגיה השוואתית של פורטוגל ויהודיה)

סיכום: דון גודל (הענק) נקלע למאבק בין השושלת הפורטוגלית לקסטיליאנית. עד 1370 היה רופא החצר של פרדיננד הפורטוגלי. אך היגר לספרד כאשר הפסיד חסות מלך. זה עתה בקרנתו. שירת את מיסד שושלת המלוכה הקסטיליאנית. את המלך אנריקו מאראסאמארה. 15 שנותיו האחרונות חי בטאליזו שם מת ב-1385. בה השנה בה ניצח בנה הלא-חוקי של אשת פרדיננד. ז'ואן I מ-Aviz את יורשו של אנריקו מקסטיליה. את חואן I מ-Trastamara. ששא לאשה את בתם של פרדיננד וליאורה. לא ציון במקורות. מידע איבד את חסות המלך פרדיננד. בליסבון? ידוע כי אחיו הפלזר דון יוסף נפטר בטאליזו ב-1367. יתרה מזאת. בנו דון גודל הפלזר בנים כבר ב-1360. כנראה חשד פרדיננד. כי רופאו משמש כליים חמישי בחצריו והמחיקו.

דון דוד נגרו בן דון גדליה יחייא

(בערך 1330 – תשרי 1425, ע"פ ר. הלפרין) דור 6
(ע"פ דברי הימים לבני יחייא, א. כרמולי, שנת פטירתו 1395 או 1405)

מחכמי ספרד סמוך אחרי הריב"ש. היה עוזרו של יהודה, גזברו הראשי של המלך פרננדו (=פרדיננד) מפורטוגל (1357 – 1382). אחרי מות פרננדו נוצר קרע בין אלמנתו המלכה ליאנורה ובנה הלא-חוקי ממאהבה, הנסיך דון ז'ואן מ-Aviz, לבין חתנה חואן ה-I מלך קסטיליה (באל התה החוקית)
- "כאשר הלך חואן ה-I (מקסטיליה) לפורטוגל ב-1383, כדי לכבוש את כסא המלוכה בטענת זכות ירושה (אחרי מות פרננדו), התקשר עם דוד נגרו בן גדליה איבן יעיש, אחד מגדולי המלוכה הפורטוגזית שהצטרפו למחנה הקשטיליאני. בעת מסע הכיבוש עשה דוד נגרו בשליחות דיפלומטית מטעם חואן ה-I (מקסטיליה) בפורטוגל עצמה. מובן שהסוכן היהודי עזר למלך חואן ה-I (מקסטיליה) גם בעניינים מנהליים וכספיים. אח"כ נתמנה ע"י המלך חואן ה-I (מקסטיליה) לרב כולל על ממלכת קסטיליה כאביו לפניו וכן כחבר במועצת המלך עד ליום מותו.

דוד נגרו היתה אישיות דגולה בזמן מלחמת מלכי קסטיליה ופורטוגל. בחושפו סוד, הצליח לסכל מזימתה של המלכה ליאנורה לרצוח את חתנה חואן ה-I מקסטיליה (הספרד, באל התה החוקית, כד' לפנות את זכות ירושת כסא המלוכה לבן מאהבה ז'ואן I מ-Aviz הפורטוגלי).

במותו של חואן ה-I מלך קסטיליה ב-1385 (ולא של דון גודל). כפי שכותבים בעלות דוד א. מפרזי וסופר. Jew. Encycl. – אך גם שנת מות אביו דוד יחייא (!), החזיק דוד נגרו עדיין בתפקיד "almoxarife" מטעם המלך פרננדו, מלך פורטוגל (שמת שלושים שנים מוקדם יותר ב-1382). (ראה רקע הסטורי בערך הקודם)

דוד נגרו ציוה לבניו אחריו, "שאת הונו הרב שיריש להם, לא ישקיעו בקרקעות פורטוגל, יען כי ליהודי פורטוגל נשקפת סכנת גירוש מן הארץ הזאת..."
דוד נגרו נפטר ב'הקפ"ו (בתשרי 1425) ונקבר בטאליזו בין הראשי לבין ר"י מנחם בן זרח.

היו לו שלושה בנים חכמים: דון יהודה המשורר, דון שלמה ודון יוסף.
(הבן דון יוסף חסר בטבלת השושלת של Jew. Encycl. בעמ' 584.?)

(הפרטים לוקטו מ- עץ החיים של ר. הלפרין, ערך 1250, עמ' 193;
- גרץ, כרך ד", עמ' 296-297 +כרך ה", עמ' 83;
- תולדות היהודים בספרד, יצחק בער, עמ' 228-;
- דברי ימי בני יחייא, הרב א. מרכולי עמ' 10-12;
- Jew. Encycl., כרך 5, בעמ' 581 – 583.

ונערכו על ידי כרונולוגית לפי הבנתי, תוך תיקון אי-ההבנות של החוקרים)

סיכום: דון גודל יחייא נולד בליסבון. אך חי אסירופין בליסבון ובטאליזו. עד לפני הקרע בין המלך פרננדו-פרדיננד לבין אביו ב-1370. אף בטאליזו וס נולדו בניו. כאשר נאבקו אל ירושת כסא המלוכה הפורטוגלית בנה הלא חוקי של המלוכה ליאנורה ממאהבה הפורטוגלית. לבין חתנם קסטיליה והתפרסם בשל כך. כאשר לאחר ההצלחה הפאסונה התרחק הפלזר ובסיובו שני ניצח סופית המלך הפורטוגלי החזש. ז'ואן I מ-Aviz. היגר דון גודל – ואולי נאלץ לברוח לספרד. הוא מת בטאליזו כמו אביו דוד יחייא 40 שנה אחרי. גם בניו נולדו בטאליזו.

מִצְבֹּתָהּ בֵּית אֵלֶּה אֶת הַצִּבְּוֹנוֹת. (כַּנְיָאָה בְּצִוְיָת אֹהֶל) הוֹאֵתָהּ בְּדַבְרֵי יִמִּי בְּנֵי יַחֲיָא , בעמ. 10 – 11 אֶלְיָה חַרְפָּה:

אלה דברי דוד האחרונים	זכרון לראשונים
מפותחות במילואותם	מעשה חרש אבן פתוחי חותם
הגבר הוקם על	חלק אלוה ממעל
לפני מלכים יתיצב	והנה קמה אלומו ותתצב
והיה גדול ורב בעדת אריאל	והוא שפט את ישראל
בנעימים נפלו לו חבלים	ושפט בצדק דלים

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו
ותהי המשרה על שכמו ועל טוב יזכר שמו
יועץ וחכם חרשים טוב עם אל ועם אנשים
הולך תמים ופועל צדק מחזק הבדק

הוא הרב רבי דוד ברבי גדליה ׳ יחייא
בארץ פורטוגל היו תולדותיו ולארץ קשטיליא נעו מעגלותיו

וישכב דוד עם אבותיו
בחדש תשרי שנת וצדיק יסוד עולם נוכח מקדש ואולם
עלה דרך גבולו לחזות בנעם אל ולבקר בהיכלו

רקע הסטורי כללי: בשנת 1385 החלה למלוך בפורטוגל ראשית שושלת נסיכי **Aviz** (ע"ש עיירה הפריית באמצע פורטוגל, ציפון-מזרחה מליסבון) והראשונים היו: **ז'ואן ה-1** שנשא לאשה את הנסיכה **פיליפה מלנקסטר** (Lancaster); **דוארטה ה-1** ו**אלפונסו ה-5**, אשר שלושתם תמכו ביהודי פורטוגל. עתה חל גידול באוכלוסיה היהודית ובערים שונות במדינה אורגנו רובעים יהודיים. סוחרים יהודיים הלכו סכומי כסף גדולים למלך **דוארטה** וממנו מסעות-ים לגילוי וכיבושים מעבר לים. הנסיך **הנרי הספר**- Infante Duarte Henrique, בנם של **ז'ואן ה-1** מ **Aviz** ו**פיליפה** מ **Lancaster** (אחיו של דוארטה) חיזק במאוד את הצי הפורטוגלי והתפרסם בכך. (כרונולוגיה השוואתית של פורטוגל ויהודיה)

(בערך 1360 – 1430) **דור 7**

דון שלמה בן דוד נגרו ואחיו **דון יהודה המשורר** נולדו בטולידו אשר בקסטיליה *. אחרי פרעות אנטי-יהודיות חמורות בכמה ממלכות נוצריות בספרד בשנת 1391, חיבר **יהודה המשורר** כמה קינות ל ט" באב על פרעות אלה. (כמה מהן 1661 צ"ע הרב א. כרמולי בספר דברי הימים לבני יחייא, בעמ. 12 וכן בספר הדמעות של ש. ברנפלד בעמ. ריח-ריט ורכ-רכב בפרק ה. השמדות באספמיה ופורטוגל, עמ. קפב-רעו). "...ויהי בשנת אל קנא, היה ערוב וסכסוך גדול בארץ ספרד לשה הפזורה ישראל. ויברח **דון שלמה בן דוד** מקשטיליא לפורטוגא"ל, הוא ואשתו וביתו. ויואל **דון שלמה ׳ יחייא** לשבת בלישבונה" ויהי שם מראשי עדת ישרון, מקום אבותיו הגדולים והנכבדים. וכאשר מת ובא בכלח אשר למשפחתו, קוננו עליו: "היו אדון וצדיק וישר, נשוא פנים ונבון דבר" – (כרמולי, פרק ב', עמ. 12). **דון שלמה ׳ יחייא** ואחיו **יהודה המשורר** היגרו אם-כך בחזרה לפורטוגל אחרי הפרעות, שם היה **שלמה** מקורב לבית המלכות בימי המלך **דוארטה ה-1** (כ' ז'אן/ה-1 ופיליפה). אחיו **יהודה**, פייטן מפורסם, שירת את המלכה האם, **פיליפה**, בת-זוגה של **ז'ואן ה-1**. ליהודה היתה השפעה רבה על המלך **דוארטה**. כאשר ביקש הצורר Vicente Ferrer (כַּנְיָאָה כוֹמֵר קֶטְלֵי) לצאת בהטפה ארסית נגד היהודים, אישר זאת המלך **דוארטה** רק בתנאי, שהמטיף יחבוש לראשו "כתר לוחט באש, אדום כולו".... (גרץ, כרך ה", עמ. 83) **שלמה יחייא**, מקורב לבית המלכות בלישבונה, היה בן דורו של הרשב"ץ (שמעון בר צמח) והיו לו שני בנים מפורסמים: **דוד** וגדליה. (ר.הלפרין, ערך 1285, עמ. 194)

- קביעתו של הרב א.כרמולי כי **ז'ואן שלמה** ואחיו **יהודה** נולדו בטולידו, סותרת את הנאמה כי אביהם **ז'ואן שלמה** (מאחר יותר) בליסבון ותאם מהפנים בהתקפת חואן ה-1 מקסטיליה אל פורטוגל וכיבושה סבב **ז'ואן** המכונה הפקן. ע"כ את ליסבון אחרי הקדש ביתו לבין מלכו פננצו-פרנצ'ז בשנת 1370. אפיכב מסקנתו: כי בן **ז'ואן שלמה** נולד בערך ה 1330. היה ע"כ לפני אביו בטולידו. היותו איש צדיק וסם התחתן. זו היתה לזאתי הסיבה שהמלך פננצו מנע לאחר כעשור את תמיכתו מפורטוגל האיש ואל הפחיתו מחצירו. כנראה חסד הבכר, כי משפחה זו תומכת במלכות קסטיליה- אך בפאסות המלך אנריקו

מטאסטאמארה ופורטוגל אלול אשמש כליים חמישי בחצרו, בשליחות בן **ז'ואן שלמה** ששלחו צדיק תאם כפר אך במלכות קסטיליה. מסיבה שלא פורטה ולא נוצרה

אנן. באין איז איהר פאטאליטיז פון של בית דין יחיא אשת פראת
נפאה אי ניקוחי דה חידוש איהר את פאציאות דאז. סא סקס פה דס כה

דון גדליה בן שלמה יחיא

(בערך 1400–1500) **דור 8**

גדליה בן שלמה יחיא היה רופא ופייטן, פילוסוף ואסטרוטולוג-חצר של **זיואן ה-I**, של בנו **דוארטה ה-I** ושל נכדו **אלפונסו ה-5**. ליורש העצר **דוארטה** יעץ שלא לקבל את הכתר, אחרי מות אביו **זיואן ה-I** בשנת 1433, כי זה לא מתאים לו. כאשר התעקש **דוארטה**, הזהיר אותו האסטרוטולוג, כי שלטונו יהיה קצר. כאשר חלה המלך, יחס את מחלתו לנבואת יועצו. **דוארטה** גמל לו ולעמו בהחמרת חוקי נגדם. אך שלטונו לא ארך, כי אם חמש שנים ואלה היו גרועות עקב מגפות ומלחמות. תוארו של **גדליה**: Mestre GUEDELHA Fysico e Astrologo : Jew.Encyclopedia, עמ' 581)

גדליה בן שלמה יחיא היה חכם גדול והיו לו 3 בנים ו 7 בנות, ומת בליסבונה בן ק" שנים. היה אסטרוטולוג, רופא ומשורר. (עץ היוחסין של משפ" יחיא)

"ויהי **גדליה** איש משכיל בספרי הדקדוק והשיר העברי וישקוט על ספרי התכונה ויחל ללמוד חכמת הרפואה ויעש בהם שם ויקראהו מלך פורטוגאל להיות לו לרופא עם ארוחא גדולה. הוא גדליה, אשר כתב עליו הסופר הספרדי גאריבאי מזאמלעי הדברים האלה:

בשנת אלף וארבע מאות ושלשים ושלש (ה' קצ"ג), ביום ג' בשבת, ט"ו לחודש אוגוסט (י"ט אב) נשא למלך דון דוארטי בלישבונ"ה לפני השרים וגדולי המלכות ויגש אליו גדליה היהודי רופא המלך ותוכן גדול, ויאמר בי אדוני, אל תשת על ראשך כתר המלוכה עד אחר חצות היום, כי הכוכבים רעים מאוד כעת. ולא שמע אליו המלך כי לא האמין לדבריו. אז אמר הרופא מתיירא אני, שלא תצליח אדוני המלך במלכותך; וכאשר אמר כן היה, כי מעטים ורעים היו ימי ממשלתו, לא מלך כי אם חמש שנים, ועשרים ושבע ימים. וכל ימיו היו ימי דבר ומגפה בארצו, חרב ומלחמות עם הערביים באפריק"ה. שם נצחו את אחיו דון פירנאנדי ויאסרו אותו בנחושתיים ושם מת בבית הכלא.

גם אחיו דוד היה גבר מצוי, חכם ועשיר....ויהי כאשר ראה דון דוד ׳ן יחיא זדון לב הנוצרים בעת ההיא....ויצו על בניו לבל לקנות בתים וקרקעות"....

11

(מתוך ספר דברי הימים לבני יחיא - עמ' 13-14, להרב אליקים כרמולי)

אחיו, **דוד בן שלמה יחיא** היה מחכמי פורטוגל בימי ר' יצחק קנפנטון, הגאון מקסטיליה. **דוד** היה מקורב למלך אלפונסו ה-5. דוד נפטר ב - הרכיה = 1465. היו לו 3 בנים חכמים, ביניהם יוסף, אבי זקנו של בעל "שלשלת הקבלה" (עץ החיים, ר. הלפרין, עמ' 195, ערך 1302)

רקע הסטורי כללי: כאמור לעיל, היו שלושת המלכים הראשונים של שושלת נסיכי Aviz חיוביים בד"כ. (999 אפוא אפוא אפוא) לתושבים היהודיים של המדינה.

המלך אלפונסו ה-5 מת בשנת 1480 או 1481 (רמ"א), ובנו ז'ואן ה-2 ירש אותו. בתחילה נהג כאביו, אך רק מתוך רצונו האגואיסטי לנצל עושרם ויכולתם לטובתו. בימי שלטונו, בשנת 1492 גורשו יהודי ספרד שלא נאותו להתנצר ומהם הורשו להכנס לפורטוגל השכנה כמאה ועשרים אלף, תוך גביית 8 קרוזדוס זהב תמורת רשות זו ושהייה של 8 חודשים בלבד בארץ. בעלי האמצעים נאלצו לשלם מסי רכוש בסכומים גבוהים ולהם הובטח, כי יוכלו להשאר בארץ המקלט גם אחרי 8 החודשים הראשונים. ז'ואן ה-2 קירב אליו אנשי מדע יהודיים מספרד, לשרתו בידע האסטרוטולוגי והמתמטיקאי שלהם, לטובת צי אוניותיו בגילוי נתיבי הים לאורך חופי אפריקה המערביים, שבחלקם נכבשו יחד עם איים סמוכים להם. הספן דיאס גילה ב 1487 – 1488 ים פתוח בדרום היבשת ומשם מעבר -ימי מזרחה אל האוקיאנוס ההודי ולהודו, משאת נפשם של מלכי אירופה. בשנת 1493 גילה המלך ז'ואן ה-2 את יחסו האמיתי ליהודים: רובם של הפליטים היהודיים גורשו עתה באכזריות רבה מארץ המקלט. אלה שלא יכלו לשלם את הוצאות הנסיעה עקב חסרון-כיס נעצרו ונמכרו לעבדות. ילדים רבים מהם נגזלו מהוריהם ונמסרו לכמרי המנזרים לחינוכם מחדש לנצרות. באותה עת השתוללו מגפות בפורטוגל והפליטים האומללים הואשמו להיות הגורם לכך. אלה ואי-יציבות אזרחית עוררו פרעות אנטי-יהודיות ברובע היהודי בליסבון. גם בנו הצעיר של ז'ואן ה-2 מת במגפה והמלך הפך עתה לשונא קשוח ואכזרי עוד יותר. **ז'ואן ה-2** מת בשנת 1495 **ובן דודו מנואל ה-I** ירש את הכתר, באין יורש ישיר לז'ואן ה-2. בתחילה היה נראה שמנואל אוהד את היהודים יותר מקודמו, אך בהינשאו לנסיכה **איזבלה ה-2**, בתם של מלכי ספרד **פרדיננד מארגון ואיזבל ה-I מקסטיליה**, -אלה שגרשו את כל יהודי ספרד שלוש שנים מוקדם יותר-, נדרשו עתה גם היהודים הפורטוגלים להתנצר. ראשונים נדרשו לכך ראשי הקהילה בליסבון, כדי לתת בכך דוגמה לבני עדתם האחרים. שני ראשי הקהל בליסבון ממשפחת **דון יחיא** נדרשו לכך אך סרבו ונידונו למוות.

TOME DE NIS = DAVID MARCO

(בערך 1490 עד קרוב בערך 1565) דור 11

דוד מרקו, גם **טומה דה ניס** היה נצר למשפחת רופאים וחכמים פורטוגלים מפורסמים. הוא עבד בשרותו של Dom Louis d'Aviz, שהיה אחיו של מלך פורטוגל **ז'ואן ה-3**, אשר התנגד לרפורמה לטובת האנוסים. בניגוד לרוח פייסנית-מה, שהשתררה כלפיהם בסוף ימי שלטון קודמו **מנואל**, הנהיג מלך זה את מוסד האינקוויזיציה בפורטוגל בשנת 1536.

אחיו של **דוד** היה **טומס מרקו**-Thomas Marco שהיה רופאו האישי של ראש המנזר Dom Antonio-Prior de Crato, שבעצמו היה צאצא של אנוסים, כמו רופאו... (Die Familie MARCO-DINIS-JAHIA, מעייין-Die Quelle, חובר' 1997\42 -עמ.1012-1008, Michael Studemund Halevy, בשפה הגרמנית)

חוקר אדם בעל חינוך: אזיז מנקה. שנקרא עם מנה צה נוס בזה באצ'י עם מנה
מנקה צהינון אזיז מנקה-מנה אזיז מנקה היה רופא של ראש המנדור של
העיר קטו. במרכז פולטא. צפון-מזרח מאיסבון ואם עם Dom Louis de Aviz.

... אשת **דוד מרקו** היתה **אנה מנריק** - ANA MANRIQUE, בת אנוסים מן העיר טלמנקה – Salamanca שבספרד. היא נקברה (לא נאמר מתי) בעיר הולדתה בבית הקברות של מנזר "הכרמליתים" בשם San Andres. (שם, עמ' 1008)

... אחד מבני הזוג הוא **שלמה מרקו** - SALOMON MARCO, שנקרא גם FELIPE DENIS; והוא זהה כנראה עם **שלמה יחיאל** שמת ב 1599 בהמבורג ונקבר מאוחר יותר בבית הקברות של הפורטוגזים, שנרכש ב 1611 ע"י זה שהוא כנראה בנו, ALVARO DINIS, הזהה עם **שמואל יחיאל**, ביחד עם Andre Faleiro = יעקב אביהב, בשם הקהילה הפורטוגזית בהמבורג. (שם, עמ' 1009)

במאמר זה קיבלנו מידע על שלושת הדורות הבאים, אשר שמאל יחיא היה צור ראשון שהצליח לחבור ליהדות עליונה אחרי שקוצמיו חיו כאנוליסים : סבו ו**סבתו** מילדוקס, וכל חייהם, אביו ואמו מלידה ובשנים מאוחרות ניסו לחיות ביהודים, והוא צפסנו ואקו נולדו אמנם כאנוליסים אך השתחררו מכהלי הכנסיה סופית בהתמזגות ובקשר בטלוקסטאק. על כך להלן ביתר פירוט.

השם שהצליחו להמלט אישית חוק תלאות רבות וקשות עם בנייהם הבולטים באיטליה.
ניתן לומר כי חלק מצאצאיהם הקטנים נשארו כאחור. כנראה עם אמהותיהם ואחר
נפלו לידיהם של כמרי הכניסה הקולית ונאנסו לנצרות בללא אובדן מקרה
קרה ישראל אלה לא תועדו. וחוקרי הפשטות לא יכלו לאלותם מאוחר יותר.
מי מהם היו קצמוני צפסנו שואל יחיא בהמבורג. כמה דורות מאוחר יותר ?
...ישימת כל הדור ההוא ובנים אשר קמו אחריהם לא ידעו ולא הבינו, בחשיכה
יתהלכו. אז אור בית יחיא נהפך לאפלה עד כסתה חשכת ליל זרע יחיא" !..
(א. כרמולי-עמ. 42). לאחרונה נודע לי שיש שני דורות אצל ליה לפני שקסע :

דון יהודה בן גדליה יחייא הקטן

דור 9 (בערך 1430-1493 או 1497)

... "ומת בליסבונה בעת הגירוש" (*מליסבון*) (עץ היוחסין של משפ' יחייא)
 המשפ' קצרי זה מקופלת טרסציה משפחתית נוראה, כי נראה שהזאת עקב הפתצות
 להיטב לצרפות כפופה... (ראה) "משיחות בדור גירוש ספרד ופורטוגל", י. תשבי, מרכז זלמן שזר, תשמ"ה
 ים, עמ' 24-38). מאחר ולא עסק במחאה יהודית, לא נסקרו חייו בידי פוסמי הפזמות.
 ואחיו: דון שלמה חכם גדול ורופא, ומת בליסבונה בעת גירוש קסטיליא (= 1492)
 (הרצאה שנת ב' ליום 600 ליא) ולו ב' בנות וגי בנים.
דון דוד חכם ועשיר ומת בליסבונה ולו בגי' בנות ודי' בנים
 (עץ היוחסין של משפ' דון יחייא)

דון גדליה בן יהודה יחייא

דור 10 (בערך 1460 – בערך 1530)

... "ונפטר בלמסא דערארא ולו בן וחמש בנות" (עץ היוחסין משפ" יחיא)
 זיהיתי ישוב הררי קטן בצפון-מזרח ספרד pes La Masadera. אפש ברוח כנראה לצאיה
 יחיא מאימת רוצחיו בפוטאל. כפי שברחו אחריים אמרוקו. איטליה יוון ואלוקיה.
 יתכן ונפטר תוך כדי מנסותו בדרך היבשתית ההררית. הנסיון להאיש לצפון איטליה
 בניו: **דוד רופא** – האיש פרטים נוספים. - אך ראיה אהלן "צדז מקו הרופא".
 דון יאודה רופא ומת בסלוניקי. זא. נוצל מאינוס. נסאר יהודי ונחש אבן...
 יוסף – האיש פרטים נוספים ואלוהו לא נוצד...
 כאן נפסק רישום צאצאי עץ זה של בני יחיא, כי הוצאו מכלל היהדות...אמז.

FELIPE de NIS \ DINIS = SALOMON MARCO

(בערך 1530 – 1599) דור 12

סלומון מרקו, הידוע בעיקר כ **פליפ דניס** או **דיניס**, סוחר בין-יבשתי, נולד בעיר פורטו בשנת 1530 לערך. הוא היה בנם של **דוד מרקו**, שהיה ידוע כרופא **טומה דה ניס**. **פליפ** נטבל לנצרות מילדות וחי שנים רבות באי סן טומה (ראו הצגה הקדומה),

באיים האזוריים- Azores באוקיינוס האטלנטי ובליסבון הבירה.

אשתו היתה **GRACIA DE PALACIOS**, שנקראה בשלבי ההתייחסות **ABIGAIL**, והיתה אחת מבנותיהם ובניהם של ה"נוצרים החדשים" הידועים בליסבון, **PERO de PALACIOS** ואשתו **FELIPA BARBOSA**.

אחרי מות הוריו, בסוף שנות הששים של המאה, התיישב הזוג בשנת 1570 לערך באנטוורפן אשר בבלגיה. שם התקיימה זה מכבר מושבת סוחרים אנוסים, שהזדהו כ"האומה הפורטוגזית" בתפוצותיהם וכקטולים בדתם. לזמן מה משמש **פליפ דה ניס** כ"קונסול האומה הפורטוגזית", דהיינו הוא היה אחד מן הנכבדים מבין הסוחרים. כאן נולדו לזוג הבת **Ana** והבן **ALVARO**. פרופ. קלנבנץ סובר,

כי **ALVARO** נולד עוד בפורטוגל, בעיר Braga בצפון המדינה, אך מקור הידיעה לא מוזכר. באנטוורפן חוזר הזוג ליהדות גלויה, בהשפעת האחים Gaspar + Diogo Fernandes. כאשר פורץ מאבק מלחמתי על השליטה בבלגיה בין השליטים

הספרדים-קטולים ובין דורשי הרפורמה ההולנדים מבית הנסיכים מאורניה, ואנטוורפן נכבשה ע"י האחרונים, נאלצים בני "האומה הפורטוגזית", הקטולים האנוסים להגר. **פליפ** ומשפחתו מתישבים לכמה שנים בעיר קלן-Köln. בשנת 1583 מהגר **פליפ** עם משפחתו ללונדון ושם הם חוזרים ליהדות גלויה ומנהלים משק בית כשר. שוחט בא לביתם לשחוט עופות עבורם. אפילו משרתת שחורה, **פליפה**, אותה קנה כילדה בשנת 1560 באי סן טומה, שם היא הוטבלה לנצרות, וכן משרתת-הבית **פרנציסקו**, מתייחדים עמם, היותם "אנוסים" לנצרות בעבר.

(אולי שניים אלה היו ילדי תפוצת מוצא איטלקי באנטוורפן, אנטוורפן 1497 והלאה ומאני-בנות לואיס המקומיים שזוהו בצו השלמות? - ראו הצגה הקדומה)

בשנת 1585 מאשימה הכנסייה בוונציה את **פליפ** ב"התייחסות" ועוצרת אותו. (הכנסייה פאתה בהתייחסות של נאבא לנצרות פשע חמור ביותר. אליו נעשה קשר) אשתו, שנקראה עתה כיהודיה **אביגיל**, בורחת עם שני ילדיה לסלונקי. אך אחרי שנה, כנראה עקב לחץ ואיום על חיי בעלה, היא חוזרת עם שני ילדיה לוונציה, אך מתה בדרך ביוגוסלביה ונקברת בעיר דוברובניק-DUBROVNIK, עיר נמל במערב יוגוסלביה, על חוף הים האדריאטי.

צו מפקד נולד בעיר פורטו. כך כותב החוקר ההמבורגי בן הדור הנכחי מיכאל סלומון פלוי. מכאן ניתן להסיק שאביו הצליח חי שם כנראה אחרי שנכפתה עליו הנצרות באיסבון. ולפני נסיון ההפיחה דבק ספרד לאיטליה. איננו יודעים מאומה על חייו ולא אשתו. פרט שנפטר בלמאסא ד'פראנס. בנו צו האנוס אולי מילדות. נאבא לנצרות כנראה על ידי כומר בשם מרקו. קיבל מן האחרון את שם יחוס ולא מאביו מולידו. בהיות הכומר אביו הפוחזי הנצרות. כנראה חותן ע"י הכמורה עם הצליחה האנוסה אנה מריק מספרד. שחונכה כנראה במנזר הכמאית בעיר הולדתה סלמנקה ושוכנה לנצרות מאומה אולי שם הוא כמאית ע"י חניוכו בעיר פורטו ואולי היה צו מילדי היהודים המנוצרים. שנחשפו בשל רב מהפיקס ונאבא להתחנך במנזרים. או הוא הופקד לאי SAN TOME מול חופי צפון-אפריקה. באי זה שנכבש ע"י פורטוגל. שולח צו אלפי ילדי האנוסים לעבודה במטעים. וחותנו ארוב עם ילדיו האנוס כצו לנצרות אנוסיה מספרד. תלוייה כל-כורה בשלום: - או שחותנו ביניהם לבין עצמם... הסוליונים פורטוגלים לא מכחישים את העובדה. השם שמעשים במספרם. היתה זו הצליחה איננה למאות או אלפי משפחות יהודיות ואנוסים בפורטוגל. (משיחות בדור גירוש ספרד ופורטוגל, עמ. 24-52; דברי ימי ישראל, צ. גרץ, פרק ה": גירוש היהודים מספרד ופורטוגל עמ. 81-106)

...ברפובליקה הקטנה של איי סאו-טומה ופרינסיפה באוקיינוס האטלנטי, סמוך לחופי גאבון במערב אפריקה, חיים אלפי אזרחים שהם צאצאים של ילדים יהודים, שהוגלו לאיים על-ידי האינקוויזיציה הפורטוגזית במאה ה-16. יש ביניהם רבים, הנושאים עדיין שמות ממקור עברי, ואחרים הם נוצריים שומרי-שבת.

מאמר מאת ח"כ נעמי חזן, מ 14.3.1994, בידעות אחרונות.

צו הצליחתו. נהיה ל **TOME** בבליותו. כנראה היותו פופא ראשי המנזרים במחוז בו נמצאות העיירות Crato, Aviz, Nisa. אולי זה מצביע על מקורו מן האנוס San TOME ? שמו השני De NIS. יכול להצביע על מקום מלידתו כפופא ראשי ונצרי המנזרים באותו אזור. העיירה NIS. כיום NISA; כמו שמו DAVID MARCO מעיד כנראה על שם ילדותו ונצרותו. שם ראשון שקיבל מאביו האנוס. כיהודי. ושמו השני כאמור הינו כנראה שם כומר הטבילה שלו. "שרותו" אצל ראשי המנזרים. שתוארם DOM. היה כפופא של רמי מעלה בשלום.

מכאן והלאה משתייך פיליפ לקהילת Santa Marina בוונציה. אין רישומים נוספים אודותיו בספרי הכנסיה, לכן לא ניתן לקבוע את מותו שם. (ראה פיליפ בהמשך)

אין להוציא מכלל אפשרות ש **סלומון מרקו = FELIPE DINIS**
שלמה יחיא = SELOMO YAHYA זהה עם

שנפטר בשנת 1599 בהמבורג, וגופתו, שנקברה בתחילה בבית הקברות הקטולי שם, הועברה לקבורה מחודשת בבית העלמין הפורטוגזי-יהודי, על ידי מי שנראה להיות בנו, **ALVARO DINIS**, הוא **שמואל יחיא**, שרכש את אדמת בית הקברות ב 1611, ביחד עם בן דודו יעקב אבואב \ Jahacob Abuhab = Andre Faleiro בשם קהילת היהודים הפורטוגזים הקטנה בהמבורג.
(ראה משפחת מרקו-דיניס-יחיא, Die Quelle, 1997\1, חוב"ב 42, M.S.Halevy)

על מצבת קבורתו, מס. 2 בבית העלמין בקניגשטראסה באלטונה פרוט:

פה נגנז ונטמן – איש ישר מהימן – שלמה יחיא הנאמן
נפטר י"א תשרי ה'ש"ס – ונקבר כאן בשנת ה'שע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

(מספרו "בית-החיים" של הלוי בגרמנית, "קברים ספרדיים", [ברשותי].
החוקר מציין, כי כתב מצבה זה הוא הותיק ביותר בבית העלמין העתיק)

י"א תשרי ה'ש"ס למנין הקטן = 30.9.1599, יום אחרת יום הכיפור 11
1615-14 = תתע"ה

לפרשת המשפט האינקוויזיציוני בוונציה: ... "מקרה טיפוסי היתה התביעה נגד **פיליפ דיאונס** (אניס או ניס) גם **סלומון מרקו**, בנו של **טומס ניס** מפורטו...".
בתחילה טען הנאשם, כי לא היה נוצרי, כי אביו, שנאנס בכוח לנצרות, הרחיק אותו מפורטו כאשר היה רק בן ארבעה ימים, ונסע עמו לליסבון ולאחר-מכן לאנטוורפן. מאוחר יותר, בלחץ התובעים הודה, כי כן נטבל בצעירותו וחי כנוצרי, אך כנגד רצונו, וכי היו אלה **הסב והסבתא** שעליהם נכפתה הנצרות ולא הוריו. עד גיל 20 חי כנוצרי אדוק, בהפסקה אחת, כאשר בגיל 12 או 13 שלח אותו אביו **לסלמנקה** (!). שם שכנעו אותו אחיו (?) ועוד אדם לקיים כמה מנהגים יהודיים. מאוחר יותר שוכנע ע"י האחים גספר ודיאגו פרננדס באנטוורפן להתייחד באופן שיטתי. זה שלוש שנים שהגיע לוונציה הוא חזר סופית ליהדות, התפלל בבית כנסת, אכל בשר כשר ולפני שנה, היותו חולה בביתו בקהיליה S.Leonardo, מל אותו הרופא בן ארוריו.

בנו עזב לטורקיה, אחרי שגם הוא נימול זמן-מה לפניו. משרתו, אנוס ספרדי בשם Francesco Dias התייחד אף הוא עם יתר בני המשפחה וכן המשרתת Luna Maria, שהיא בתו הנטבלת לנצרות של **משה** (!) מסוים מצפת.

ב 3 בינואר 1586, התחרטה אשתו **Filippa Dionis*** וצעיר ילדיהם (כנראה Beatriz Antunes ?). שמונה חודשים לאחר-מכן, מותש מלהיות במעצר, הצטרף בעלה* לדוגמת אשתו והודיע, כי יהיה מוכן להיות נזיר קפוציני. אך זה לא הציל אותו מלהיות נשפט לתקופת חינוך מחדש ולמעצר "נצחית". עוד נשמה שנפדתה על ידי הכנסיה... (מתוך 1930: Les Marranes a Venice-Cecil Roth, עמודים 211 – 213)

• החוקר סטרה בהחליפו את המשרתת השחורה **פיליפה דיאונס** באשתו. כמו סטרה הבני משפחה אחרים. M.S.Halevy - חוקר מאוחר ומעניין יותר כתב, כי אשתו **לפטיה-אביאל** ברחק עט שני ילדיה הולנדים אסלונקי. אני מניח, כי המשרתת השחורה שקראה את שם אצולה **פיליפה דיאונס** כנראה שמה אל הבת הקטנה **ביאטריץ אנטונס**. אך כשנכלאה אל היא על התייחדותה, הציגה להתחמט כזי אשתחורף למען הילדה אליה היתה מופקדת בהעדר אמה **לפטיה-אביאל**. שנפטר בדרך חזרה מסלונקי ונקברה בזאבולוניק-יוזאטליה (C.Roth 1930, p.211-213).
Prof.Kellenbenz מציין, כי **Filip Dinis** חזר לאחר תקופת העדרות לאנטוורפן. "הוא שייך לקבוצת הנוצרים החדשים הנשואים בינם-לבין-עצמם, אשר שחקו בימיהם תפקיד חשוב ביותר במסחר הפורטוגזי בתבלינים, סוכר ואבני-חן".
Sephardim an der unteren Elbe: Die Gruppe Dinis-Millao-de Lima, S.118-119) von Hermann Kellenbenz Wiesbaden, 1958

בעמוד 486 בטבלה גיניאלוגית רשם החוקר כאשתו את **BEATRIX de SOLIS**.

מסקנה: אשתו הראשונה **לפטיה-אביאל** מתה בדרך חזרה לונציה ביוזאטליה ונקברה בזאבולוניק. פליפ חזר אז לאנטוורפן מעל לפני שנת 1590 ונשא לאשה שניה את **ביאטריץ דה סוליס** מאשפחת פלייבו-דה סוליס. אחרי מות בעלה בהמבורג ב 1599. נישאה לו שנית מאוחר יותר ל Alfonso Lopes e Siloa (de Silva) האמסטרם. כך ניתן להבין מפיטת המלשין הקטור מנזס בפאולו בליסבון בסוף 1617. פיתכן 1661 ?
[14] (The strange case of Hector Mendes Bravo,-Cecil Roth, 1944, Oxford, p.234)

כאשר לאחיו שמואל לא נאסה בסלמנקה עיר הולדתה של אביו **אנה מניס**, יתכן והוא **סימון ציניס** סוחר קטן בהמבורג בשנת 1612. אשר מופיע בפיטת יבואני סוכר שבו פוסק **אלברט ציניס** (שמואל יחיא) כיבואן לזול. (Kellenbenz, עמ. 478, נספח 3)

סקירה מסכמת, מבוססת על מחקרים שונים:

ע"פ סברה אחת (Kellenbenz, ט' 118) נולד לפני 1570 בפורטוגל, אולי ב Braga

הערה 451) בשנת 1576 [באנטוורפן] ולפי דעתי עוד בשנת 1565 בפורטוגל.

112 המורה. 111 מע-60 מח מח המחבה אח ארזי השרוקי (א"ב) 112/111

כשלושה ובהתארכה 9 מ-16 מטריו של מפרץ ארבעה שנים ויציאתו בשנת 1966.

לאנטוורפן והתישב לקראת סוף המאה ה-16 עם אביו בהמבורג. (ראה תיאור

דון יחיא, ביניהם אולי ר" גדליה אבן יחיא בן יוסף, בעל "שלשלת הקבלה",

"פורטוגזי-קטוליי" החל משנת 1603, כאשר קיבל משלוח של 3 ספינות מסחר,

תרנים, סלפטר וזפת, אותם ייבא מפולין ומנמלים בחופי הים הבלטי. את

כאשר התברר לשלטון הפורטוגלי, כי הספינות עקפו את נמל ליסבון, בדרך

בשנת 1605 קיים בית-כנסת סודי בדירתו, הראשון בהמבורג, אליו באו בחגי

מליסבון בפסח של שנת 1605 והשתתף בתפילות. אנ'י מנ'ת. שר'א א ב'ן ר'י'ר

Henrique בן-חיים, Beatriz Henriques ברית צ'קוויץ פרידמאן / ברית צ'קוויץ פרידמאן
 יב דניאל גומס דניאלסון, Gaiomar Gomes DANILO de Sousa, FREDERICO DIAS MILAN
 דוד דניאלסון, David Danielson דוד דניאלסון

שנה לאחר מכן, באביב שנת 1606, אחרי שהוברחה להמבורג ע"י אחיה הצעיר

להם כנראה שם ב 1607. (סיפור נכתב על ידי הסופר "האסתר לבית הנריקין").

נכלאה בבית הסוהר של האינקויזיציה בליסבון ואחרי קרוב לשלוש שנות חקירות

מאסר ארוכות ובתיהם ויתר רכוש המשפחה הוחרמו על ידי הכנסיה.

ליהדות גלויה בהדרגת שלמה יחיאל ואשתו ביאטריצ'ה, עתה אביגיל. האחים

שמואל יחייה. אף בשנת 1611 רכש זה, ביחד עם בן-דודו יעקב אבואב =

יותר ויותר, חלקת אדמה מחוץ לגבולות העיר והקימו שם בית קברות ראשון

בעיר לוו בהתנגדות עזה מצד הכמורה הלוטרנית ואזרחי העיר, אך בשנת 1612

ייבוא וייצוא סחורותיהם, הסכם שהכניס לקופת העיר סכומים משמעותיים

מצוות היהדות בצורה מוסתרת. אסור היה להם למנות לעצמם רב, ללמד ולדרוש,

שמואל יחייא, באין ידען וחכם ממנו ביהדות באותה עת בהמבורג, דרש לקראת

בשנת 1612 היה אחד מחמשת יבואני הסוכר הגולמי הגדולים בהמבורג ובביתו

ושני רוקים (ט"ס"ן פשוטו א"פ = י"ח"ס אב"ד ופא"א = א"ח אב"ד)

וּשְׁיִבּוּנוֹת בְּאֶזְרוֹ וּבִשְׂרֹת מַמְלַכַת דְּנִיָּה. עָקֵב זֶאת אֵיבֹד אֶת תְּמִיכַת הַסּוּטָה. עַל פִּי

[illegible]

שם אבא' אלה בכתב. (אחיו הצעיר בנימין גורש בשל-כך מאוחר יותר)

לפי הכתיב הדני, - Glückstadt בגרמנית) והיה ראש הקהילה היהודית הגלויה

לעיר החדשה. "הפריבילגיות" שלו משנת 1619 ומאוחר יותר מ 1630 בגלוקסטאט

בעיר הנמל אמדן בשנת 1649 ובלונדון ב 1656 .

על-ידי צבאות הדרום עקב ביצוריה היעילים וחילות דניה שהגנו עליה וכן עקב

עליה. גם מגיפת הדבר פרצה בין הנשארים בה והפילה חללים רבים מביניהם.

זו הסיבה, ששמואל יחייא חזר להמבורג עם אשתו, שנחלשה מאוד עקב התלאות.

ב 1629 הביא את דרשותיו לדפוס בהמבורג, כאשר הוא ערך אותן על פי חגי ישראל לאורך שנה. על כן ישנן דרשות מספר לאותו חג, כאשר אלה נדרשו בשנים שונות, מוקדמות או מאוחרות יותר, כנראה החל משנת 1605.

לדפוס עבר לאו בן המלומד פאול פריקס (ש"ס אב אמו. הקדוש מליסבון). שהיה אפי הפתונים תלמיד ישיבת "עץ חיים" באמסטרדם. ואשר מלאו לו עתה 22 שנה. עברה לו תפלה אולי אציוק בידיעות והמקורות של דרשותיו. כי שמואל יחיא היה יכול ללמוד מקורות ישראל בעבר הצי רחוק רק באיטליה ובסלובניה. בשנים 1586-1597 והוא בילד עשרים לערך. לפני החתונה במסחר ובסקי מטהדות. בהמבורג לא הופשו בלמנו אפסול רבנים. משהם היה יכול ללמוד תורה ופרשניותיה. (ראה להלן)

בשנת 1632 מתה עליו אשתו אביגיל, שנקברה בבית-העלמין שהוא יסד 21 שנה מוקדם יותר, שאדמותו נקנתה מן הגראף מ Schauenburg, כיום ב Altona העיר. הוא היה פעיל מאוד במסחר הבין - לאומי ונחשב לפרנס היהודים במשך כ 40 שנה מחייו בהמבורג ובגלוקסטאט. אחרי 1635 הוא שימש כמודיע מדיני וכלכלי הן של ממלכת דניה והן של ראשי העיר המבורג והתפרנס משכר יועץ מדיני בשנים הרעות שבאו עליו בראשית שנות הארבעים.

עברו עליו משברים רבים, חלקם עקב היותו יהודי גא וגלוי, חלקם עקב אסונות טבע וחלקם עקב מלחמות בין מדינות קטוליות בדרום אירופה (ההאבסבורגים) וסכסוגיה השכנה, - לפרוטסטנטיות בצפון, דניה ושבדיה; מלחמות הידועות כ "מלחמת ארבעים השנים" (1618 - 1648). גם מותה המוקדם של אשתו לא הקלה על חייו, הגם שחזר לפעילות מסחרית ובונה לגלוקסטאט עוד כ 13 שנה. בשנת 1645 סר חינו בעיני שליטי דניה; - כי עקב מלחמת שבדיה- דניה הוא פשט את הרגל, השאיר חובות כספיים ללווים, ביניהם לגיסו פאולו, אך גם 2 בתים. החל משנה זו אין יותר רישומים כלכליים אודותיו במרחב הצפוני. לכן הניחו החוקרים שעסקו בו (י.ו.א. קסוטו; מ.גרנוולד; ה. קלנבנץ), שנפטר בשנה זו בגלוקסטאט "מר-נפש וערירי ואלמנתו חזרה להמבורג"....כך קלנבנץ בטעות גמורה... - ו "מצבתו לא נמצאה, כי כושתה כנראה באדמה, במבנה או בכביש שנבנו על החלקה"....כך א.קסוטו גם הוא מחוסר ידע ממש!

אך באמסטרדם קיימת חתימתו כעד נישואין של כלה מהמבורג וחתן מפורטו והוא מתועד ברישום רשמי של רשם הנישואין העירוני בתאריך 29.12.1650 ! מכאן שחמק בסתר לעיר זו, כנראה ב 1645, וכאן הוא חי עד אחרי מועד זה.

כנראה שחזר שם לפעילות רוחנית בקרנתו. בקהילה בה אחיו הניאמן היה מנהיג.

אודותיו כתב הרב אליקים הכרמולי בסוף "ספר דברי בני יחיא" בעמ. 43 לאמור:

"שמואל ׳ן׳ יחיא, רב ודרשן באמסטרדם, בעל מחבר בלשון פורטוגיזי שלשים דרשות, נדפסו שנת שפ"ט (1629) בתבנית קוארטו, בלי הזכרת מקום הדפוס, אך לפי עדות בעל מחבר שפת ישנים, בעיר המבורג ויקרא שם בישראל:

Trinta discursos ou daraz apropriados paro dias solennes , e das conticaom e jejunes, - fundados na santa ley.

אחרי פטירתו. - שלא נודע מועדו עד כה. וכן לא נרשם מקום קבורתו. שמו דרשותיו דור או דורותיים אצפנים אחיו באמסטרדם. בהמבורג ובסלובסטאט ונשכחו בדורות הבאים. באין יותר מדברים ושומעים בשפת פורטוגל באזור זה. לאחר שהצביע החוקר H.P.Salomon בספרו אוזות האנוס Fernao Alvares Melo בעמודים 49 - 50, תוך העדשה כי הן בעלות ערך אידיאולוגי רב. ותוך ציון מקום המצבות שני עותקים לא-שלמים בהמבורג ובאמסטרדם. (בעותק המבורג חסרים 16 בעותק אמסטרדם וד עמודים 1). הלאותי וקבלתי צילום שניהם והשלאתי את החסר

בעליו האחרונים של המקור בהמבורג, יצחק קסוטו, בן סוף המאה הקודמת, ציין בקטלוג ספרייתו הפרטית בגרמנית: "אוסף דרשות פורטוגיות, עם הערות אישיות של המחבר שמתיחסות להמבורג וגלוקסטאט ואשר נדרשו בבתי הכנסת של שתי הערים. המחבר נפטר בגלוקסטאט. נדירות מאוד. 200 מרק".

תוך כזי עבודתו התפלאם הדפוסות וחיפוש מקורות בהם השתמש דפוסן. טילה המתפלס הנכבד שמואל קואר מיושלים. עותק נוסף בספריית בוזלאינה באוקספורד-אנגליה. אך התברר כי פיתוח דפים מעותק מצולם זה אינו אלא הבת הפורטוגזי המוחלט.

כן באה להפצות אוזות דרשות אלה בכנס באו. העברית ביושלים חוקרת מארה"ב. בלי שיעור פרטים על הדפוס הכלל ו ממנה השיט המתפלס. קואר צילום דף השער שחם בעותקים של המבורג ושל אמסטרדם ואשר צילף עתה לראש הדפוסות.

בבליוגרפיה עליה מבוססת סקירתי אודות שמואל יחייא.

ספר דברי הימים לבני יחייא- הרב אליקים כרמולי, פ"פ דמיין, תר"י; 1850. עמודים 1-43 ובמיוחד עמ' 43.

Die Portugiesengräber auf deutscher Erde: Die Juden in Glückstadt - M.Grunwald Hamburg; 1902 עמ' 128 - 132

Die portugiesischen Juden in Glückstadt- Alfonso Cassuto- Hamburg, ca. 1930 עמ' 3 - 4

History of the Marranos- The Marrano Diaspora- Cecil Roth-Oxford, 1934 עמ' 229 - 232

Sephardim an der unteren Elbe- Hermann Kellenbenz- Wiesbaden 1958 עמ' 32, 33, 36, 59, 62 - 63, 66, 77 - 88, 114 - 119, 175, 214 - 230, 279, 363 - 370, 478, 602.

Die Bevölkerung der Residenz, Festung und Exulantenstadt Glückstadt, von der Gründung 1616 bis zum Endausbau 1652; Gerhard Köhn, Neumünster 1974 בפרק: Die Portugiesischen Juden bis 1652 עמ' 127 - 152 הוא ופעילותו צוינו 85 פעמים

Portrait of a new Christian –Fernaö Alvares Melo(1569-1632)- H.P.Salomon-Paris 1980 עמ' 48 - 49 - 50 - 157 - 158

Sephardic Migrations into Poland- Susan C.Sherman- Avotaynu, Vol.6, No.2-1990 U.S.A. עמ' 18

Die Juden in Hamburg-1590 – 1990, Die Sephardim in Hamburg-Günter Böhm Hamburg- 1991 עמ' 21 - 40

Die Familie MARCO-DINIS-JAHIA- Maajan-Die Quelle, No.42-1997 Michael Studemund Halevy, S. 1008-1112 Hamburg

"פעמים" 7-46, תשנ"א: משפטו של האנוס ויסנטה פורטדו 1605 - 1615 עמ' 235 - 259

ביבליוגרפיה כללית לתולדות יהודי ספרד ופורטוגל בהקשר למשפחת דון יחייא עד לדרשן שמואל יחייא, הוא הסוחר ALVARO DINIS

המורשת היהודית- כרונולוגיה השוואתית להסטוריה של פורטוגל והיהודים בחברה ובתרבות הפורטוגלית. (חוברת ללא שם מו"ל ותאריך ההוצאה)

דברי ימי ישראל - ד"ר צבי גרץ- הוצ. יזרעאל, ת"א - 1952
כרך ד" בעיקר עמ' 296 - 297
כרך ה" בעיקר עמ' 96 - 106

ספר הדמעות - מאורעות הגזרות והרדיפות והשמדות - שמעון ברנפלד, הוצ. אשכול, ברלין, תרפ"ד. הוצא לאור מחדש ע"י "לין" ת"א, תשי"א
כרך שני, עמ' רמז - רעו (פורטוגל); עמ' שכ - שן (קדושי אנקונה) (ובתוכו ציטוט מ"שושלת הקבלה" לגדליה ו" יוסף יחייא, עמ' 119)

אוצר יהודי ספרד - א.ב.הברמן, התשכ"ב, עמ' 14 - 16

משיחיות בדור גירושי ספרד ופורטוגל - ישעיה תשבי, מרכז זלמן שזר תשמ"ז, עמ' 24 - 52

עם ישראל - תולדות 4000 שנה מימי האבות - מ.וורמברנד ובצלאל ס. רות הוצ. מסדה, 1981, עמ' 200 - 202, + עמ' 280 - 291

אטלס עץ החיים - רפאל הלפרין: פורטוגל/ספרד: עמ' 175, 176, 180, 186, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 196.

אטלס "טיימס" לתולדות העולם - המהד" העברית בהוצ. כרטא, כרך ב", העורך: ד"ר חיים בינארט, עמ' 37 - 38

לקסיקון להסטוריה של האנושות - פרופ. א.פויירשטיין, בענין הטבעת הארמדה הספרדית-פורטוגלית ב 1588, ערך 903

עץ יוחסין עתיק של שושלת דון יחייא ודפים מפרטים נלוים.

The Jewish Encyclopedia ערך Yahya, עמ' 581 - 584

Sephardische Spuren – Eugen Heinen, Detmold, 1998

כללית: תולדות היהודים בספרד- יצחק בער; גירוש ספרד- חיים בינארט; דור גירוש ספרד -י.ט.עסיס ויוסף קפלן ובמקבילות

הרקע הסביבתי להתיישבות אנוסים בהמבורג ובערי חוף אחרות בצפון-מערב אירופה, **ולמרכזיותו של שמואל יחיאל בהפצת חשיבה יהודית לאנוסים לשעבר, בהמבורג ובגלוקסטאט הדנית.**

מ 1493 והלאה נאנסו יהודי פורטוגל לנצרות.
 מ 1536 החלה האינקוויזיציה לפעול נגד אנוסים שומרי יהדות בסתר.
 ב 1540 החלו משפטי האוטו-דה-פה והוצאות להורג של מפירי דת.
 ב 1580 נכבשה פורטוגל על ידי ספרד והאינקוויזיציה הוחמרה.
 ב 1588 הוטבע רוב צי המלחמה הספרדי-פורטוגלי ליד חופי אנגליה.
 ב 1592 החלו שניים מבניו של הנריק דיאס מילאו לסחור מברזיל.
 באותו עשור החל פיליפ דיניס, אביו של דרשנו לסחור מאנטוורפן עם המושבה של האנוסים בברזיל, ואח"כ המשיך בכך מהמבורג.
 כך נוצר הקשר של משפחת דיניס בהמבורג עם משפחת דה מילאן בליסבון.
 ב 1593 הגיעה ספינת פליטים אנוסים מפורטו ללונדון, משם הפליגה לאמזון ומשם הוכוונו על ידי הרב האשכנזי משה אורי פייבוש הלוי ובנו אהרון לאמסטרדם. האנוסים התייחדו והקימו את הקהילה הפורטוגזית הראשונה בשפלת צפון מערב אירופה, בהדרכת הרב האשכנזי בתחילה.
 עד 1612 בקירוב נהגו כמנהג האשכנזים ! (רק בסוף העשור הראשון למאה בא הרב הספרדי פרדו לאמסטרדם, והונהג שם מנהג הפורטוגזים)
 ב 1598 הוכרה ק"ק אמסטרדם כקהילה יהודית רשמית.
 באותה שנה מת המלך הספרדי פיליפ השני, המכונה "האכזר".
 ב 1599 מת פליפ דיניס, הוא שלמה יחיאל, אבי-דרשנו בהמבורג אלווארו דיניס, שהמשיך במפעלו המסחרי הטראנס-אטלנטי.
 ב 1601 הרשה המלך פיליפ השלישי לנוצרים החדשים = אנוסים בני הדור השלישי להפליג לשם מסחר למושבות הפורטוגליות מעבר לים, תמורת הטלת מסים כבדים עליהם.
 ב 1603 קבל אלווארו דיניס 3 אוניות מסחר מברזיל בנמל המבורג, פירק את סחורתם והעמיס עליהן סחורות מן הים הבלטי (פולין) ושלחן לליסבון. שלטונות הנמל ומוסד הכנסיה האשימו את המקבל, הנריק דיאס מילאן בסחר בלתי ליגאלי, והחלו לעקוב אחריו. (ממקורות שונים).

ההמשך מתוך :

חיפוש אחרי זהות – משפטו של האנוס הפורטוגלי ויסנטה פורטדו

1605 – 1615

מחקרו של ראובן פיינגולד בתיק האינקוויזיציה של הנ"ל בארכיון הלאומי של טורה דה טומבו (A.N.T.T), מס. 3333. "פעמים" 46-47 התשנ"א "רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח – לתולדות יהודים ואנוסים בספרד".

...בעקבות כיבושה של פורטוגל בידי ספרד (1580), הלכו והחריפו רדיפות האינקוויזיציה אחר האנוסים "המתייחדים", פגעו בהם קשות, ואלה נאלצו לעזוב לאלתר את המדינה בחיפושים אחר חופי מבטחים, בתקווה להמשיך חיים שלמים כיהודיים... (שם, עמ. 235)

...עשרות אנוסים היו מפוזרים במרכזים שונים של התפוצה הספרדית-פורטוגלית, כגון המבורג, לונדון, פלנדריה (= בלגיה כיום י.ב.ב.), הולנד, מדריד, ליסבון, ומקומות אחרים... (שם, עמ. 236)

..."חנינה כללית" הוענקה לאנוסים הפורטוגלים ב 16 בינואר 1605... (שם, עמ. 237)

...במחצית השניה של חודש ינואר 1605, ימים ספורים אחר פרסום "החנינה הכללית" – שנועדה להקל על יציאתם של אנוסים את המדינה תמורת סכום כסף – עזב ויסנטה פורטדו את פורטוגל והפליג ללונדון דרך המבורג. ביקורו בעיר זו היה קצר ואין אנו יודעים מה הניע את האנוס לנסיעה (*). חשוב לציין, כי בלונדון התארח בביתו של גבריאל פרננדס, גם הוא מזרע האנוסים, שהגיע ללונדון עם הוריו... נוצר הרושם, שבביתו של זה, נהגו להתכנס אנוסים פורטוגלים רבים, כדי לקיים מצוות. יש שבאו אף מברזיל הרחוקה, על מנת לערוך סדר פסח בחברתם של בני עמם, האנוסים הלויטאנים... (**)
 (שם, עמ. 239)

... פורטדו עזב את לונדון בתאריך לא ידוע, אולם לקראת אפריל 1605 חגג את סדר הפסח אצל "נוצרים חדשים" פורטוגלים, שהשתקעו לא מכבר בהמבורג. נראה שהאנוס שהה בעיר נמל זו בין החודשים אפריל – מאי ומשם עשה את דרכו להולנד...

... כאמור, פורטדו הגיע לראשונה להמבורג בראשית 1605. נוסף על העובדה שבני משפחתו נקלטו בקהילה היהודית-פורטוגלית שבמקום, דומה שער זו הקסימה בהחלט את האנוס. הוא עתיד לחזור אליה פעמים רבות... (שם, עמ. 242\243)

... בבואו להמבורג, התארח פורטדו בביתו של בן דודתו, האנוס אלווארו דיניס, נשוי (שנה מאוחר יותר ! י.ב.ב.). לביאטריס אנריקס, אחת מארבעת בנותיו של האנוס אנריקה דיאס מילאן. אלווארו דיניס הוא אב-טיפוס של אנוס מבוסס כלכלית, אשר כסוחר אמיד התיר לחלק מן העובדים הנאמנים לו להתגורר בין כתלי ביתו. כך למשל נמצא ביניהם את האנוס חירונימו פריירה, שכיחן כגזבר האישי של דיניס, לאחר שהחליט לעזוב את אשתו בעיר סאנטרם בפורטוגל, כדי להצטרף לעסקיו החדשים של הממונה עליו; ואת ראוי פרננדס קרדוזו, סוחר נוסף שהחליט להגר להמבורג יחד עם משפחתו, שש נפשות בסך הכל. רשימת האנוסים המתארחים אצל אלווארו דיניס עודנה ארוכה. ל"משפחה הגדולה" יש לצרף את הסוחר פרנאו דיאס מליסבון, את אחיו דיוגו קרלוס ואת דוארטה פלסיוס, בן דודו של פורטדו. האלמן ז'ואן אלוואריס הגיע אף הוא לשם וסייע לבעל הבית בעסקיו. ז'ואן הכיר בבית זה את מרגריטה פרמנגוס ונשא אותה לאישה. אצל דיניס הועסקה גם משרתת שחורה, פליפה. כל אלה שמרו את מצוות תורת משה. (שם, עמ. 243)

מעניין לבדוק את השאלה, מדוע החזיק אלווארו דיניס בביתו מספר כה גדול של אנשים, - האם רק ממניעים עסקיים? לשם כך יש להבין את מצבם הקשה של אותם אנוסים בחצי-האי האיברי: דיניס בפירוש היה מעוניין בנוכחותם של כל כך הרבה אנשים, רובם גברים, לצורכי תפילה ולקיום מצוות ומנהגים יהודיים בכלל. ברור שאין זה מקרי שרוב הנוכחים היו גברים, והיתה זאת מדיניות של בעל הבית להחזיק בכל עת בביתו מספר אנשים למניין. (ההדגשה שלי, י.ב.ב.)

על האווירה ששררה בביתו של דיניס מעיד התיק של פורטדו בעצמו. שם כתוב: "שניהם, פורטדו ודיניס קיימו את מצוות תורת משה ושניהם ראו את עצמם כאנשים שהתרחקו מן האמונה הנוצרית". בביקורו בהמבורג הכיר ויסנטה פורטדו משפחת אנוסים נוספת, משפחת פירס, שבאה אף היא מליסבון להמבורג מיד אחרי פרסום 'החנינה הכללית' של ינואר 1605. כל חבריה היו סוחרים מפורסמים, שנוסף על עסקי המסחר הקפידו על שמירת המצוות: הם האמינו בתורת משה וקיוו להיוושע באמצעותה, שמרו את השבת, לבשו מלבוש נקי באותו יום, קיימו תעניות בימי שני וחמישי עד השקיעה וכו'. (עמ. 244)

... בהמשך מדווח על ביקורו של פורטדו בפלנדריה אצל משפחת אנריקה דה לימה ועל קשרי משפחה של זו עם אלווארו דיניס ועם משפחת דה מילאן בליסבון, היא משפחת אשת אלווארו דיניס, ביאטריז הנריקס דיאס מילאן. מסופר על מרכזיותה של משפחה זו בליסבון בשמירה על מסורת יהודית מושרשת ועל הפצתה במסתרים. (שם, עמ. 246 – 248)

עד כאן מן המחקר.

(*) לפי הערכת, יועדה נסיעתו לשליחות של שידוך בין ביאטריס בת הנריק דיאס מילאן בליסבון, לבין הסוחר המתייחד אלווארו דיניס בהמבורג שהיה בן דודתו: אמו המנוחה של אלווארו, גרסיה-אביגיל פלסיוס-דיניס, היתה אחות אמו של ויסנטה פורטדו, פרנסיסקה דה פלסיוס-פורטדו. (***) אולי היו בין המניעים לביתו של אלווארו בפסח 1605 גם אחיה של אשתו המיועדת ביאטריס מברזיל, מנואל קרדוזו וגומז רודריגס דה מילאן, כדי לסייע בשידוך אחותו? עובדה היא, כי היא הוברחה מליסבון להמבורג בראשית 1606. (***) לוזיטאנים הוא כינו לבני הארץ הותיקים שישבו על אדמת פורטוגל עוד לפני שהייתה זו למדינה ב 1143. - כך כינו לעצמם מאוחר יותר פורטוגלים מלוכנים מלידה, לפני שארצם נכבשה על ידי ספרד בשנת 1580.

משפחת דה מילאן בליסבון, יותר מאוחר בהמבורג, לונדון, אמדן, אלטונה והמבורג, היא שושלתה של משפחת אבי בונדהיים בעתיד (השם מ 1811 באמדן); בו-בזמן שהבת ביאטריס ובעלה אלווארו דיניס, הוא דרשנו שמואל יחיא, הם אבות שושלת הנריקס הדנית ומשפחת גלוקסטאדט של אמי מאוחר יותר בהמבורג. (השם החל מ 1751 בהמבורג).

עקב הנתונים דלעיל הגעתי למסקנה, כי כמה מן הדרשות הן מן השנים הראשונות בהן אסף דרשנו מניין אל ביתו, בשנים 1605 - 1606 ומעט מאוחר יותר. הן אלה לדעתי, בהן דרש הנ"ל בשפה הפורטוגזית, בלי לשבץ בדבריו הרבה ציטוטים בשפת הקודש, כי זו לא הובנה אז עדיין. ציינתי זאת בדף ההערות וההארות לאותן דרשות.

הדרשות בהן ישנם ציטוטים רבים וארוכים בשפת הקודש, הן בודאי דרשות מאוחרות יותר, כאשר קהלו, בהמבורג החופשית והנוצרית-לותרנית ואף בגלוקסטאט הדנית- פרוטסטנטית הבין את אלה.

יוסף בן ברית

ביאור שיטת ההדפסה של הדרשות ואותיות השונות

להלן אותיות שונות לכותרות, טקסט, השלמות תחביריות, מראה מקורות והערות-הארות:

כותרות הדרשות

- הטקסט המתורגם לעברית מודפס בכל עמוד כנגד המקור בשפת המקור = הפורטוגזית.

עקב חוסר מקום הוקטן במעט גודל האותיות בשורות האחרונות בעמודים מספר, זאת בגלל ציטוטי מקורות רבים בלשון הקודש בתוספת תרגומם לפורטוגזית.

- מילים ומשפטים שצוטטו במקור הפורטוגזי בלשון הקודש והודפסו בדפוס לטיני מובלט, הובלטו גם בתרגום תוך כדי הטייה באלכסון, כדי להזמנות בכך למקור.

מילות השלמה לשיפור התחביר העברי הוקטנו. [תרגום אלטרנטיבי הוסף בסוגריים]

- המספרים בתוך הטקסט כדוגמת 1 - 2 - 40 - 54 וכו' מצביעים על מראה מקורות וביאורים של שמעון קומר, שפורטו בעמוד נפרד לאחר כל דרשה.

- סימוני הכוכבים (*) (**) (***) בתוך הטקסט, מצביעים על הערות והארות של יוסף בן ברית, מהדיר הדרשות, לאחר דף המקורות והביאורים של שמעון קומר על עמוד נוסף, לרוב הדרשות. אלה מתארות בעיות סביבתיות להן התייחס כנראה הדרשן.

- 1 - 2 = מראה המקורות וביאורים של שמעון קומר בסוף ואחרי כל דרשה בדף נפרד.

- מילים או חלקי משפטים במראה המקורות הודגשו ב "גרשיים".

- ספרי פרשנות למקורות הבסיסיים (תנ"ך, משנה ותלמודים) בתוך דף מראה המקורות והביאור, הודגשו באותיות אלכסוניות.

- (*) (**) הערות והארות המהדיר יוסף בן ברית. כתבאים הסביבתיים אליהם התייחס כנראה דפוסן וקראו ואילו אלו מיוחדים באותה סת ובסביבה הפיא צוינו על גל נוסף ארוב הצפחות אחרי מראה המקורות והביאורים של שמעון קומר.

הבעת תודה והוקרה

תודתי והוקרתי נתונות בראש וראשונה למר שמעון קומר, אשר תרגם את הדרשות בהתמדה בשנים 1998 עד 2002, בהוסיפו לכל דרשה מראה המקורות לציטוטי דרשנו וביאורים שרובם אינם כלולים בספר הדרשות משנת 1629, ותרים על ידי כך ראייה פרספקטיבית אודות הידע המקיף של מקורות היהדות שהיו שגורים בפי דרשנו. לא נודע עד היום במסמכים, היכן וכיצד רכש שמואל יחייא את השכלתו התורנית, היותו אנוס ונודד בצעירותו, ובן ונכד לאנוסים כבר שני דורות לפניו. השערותי בנדון, מבוססות על חקר חייו והסקותי מאלה.

כן נתונה תודתי לבן דודי מדרגה שניה, ארי אשר גליקשטט, אשר תרים את הפיתוח של המיקרופיש של צילום הדרשות מן הספרייה האוניברסיטאית של העיר המבורג, בה מצאתי עותק ראשון של 30 הדרשות, אך בו חסרו 18 עמודים של הדרשות.

את הדפים החסרים מצאתי בעותק נוסף אשר בספריה רוזנטאליאנה של אמסטרדם, אשר בו חסרו 71 דפים, אשר למזלנו נמצאו בעותק מהמבורג.. תודתי נתונה לספרנים-יות של שתי הספריות החשובות.

לבסוף תודתי לספרנית של ספריית בודליאנה של אוניברסיטת אוקספורד, אשר המציאה לי עותק שלישי ובו גם שער הספר, החסר בשני העותקים הראשונים. לא השתמשתי בעותק זה, כי אם לכמה בירורים של המתרגם, בקריאה בלבד.

תודתי המיוחדת נתנת למוציאים לאור של 30 הדרשות המתורגמות, שהבינו את הייחודיות של הדרשות שנשכחו במרוצת הדורות, בודאי בגלל שפת פורטוגל העתיקה, בה נכתבו ואשר לא הייתה שגורה יותר בתפוצות היהודיות אחרי העלמות צאצאי האנוסים לשעבר מפורטוגל. אולי אף תרמה לכך העובדה, כי דרשנו לא הוכר כרב וחכם בקהילות בהן חי ופעל בעקר כסוחר ודרש את דרשותיו כידען אך לא כרב.

זכות גדולה נפלה בחלקי לגלותן מחדש בעבור שוחרי היהדות בתפוצות ולצאצאי דרשנו ממשפחות בונדהיים וגלוקסטאדט שאני נמנה עליהם.

מהדורה ראשונה ומצומצמת זו מיועדת קודם כל לצאצאים אלה החיים עמנו היום, השבח לא-ל. המהדיר – יוסף משה בן ברית

בן אלעזר בונדהיים הי"ד ובן יוהנה מבית גלוקסטאדט ע"ה בני קהילות אה"ו

שלושים הרצאות או דרשות המיוחדות לימי החגים ולימי התשובה ולתעניות

מיוסדות על התורה הקדושה, על המפרשים
ועל מאמרי חכמים, קדמונים וחדשים,
שחוברו ונערכו על ידי שמואל יחיא
בשיתוף, ייעוץ וסיוע של כמה אדוניים חכמים
ובמיוחד של האדון הנכבד מאוד, החכם
אברהם לומברוזו זכור לטוב
ואשר נמסרו לדפוס לתועלת עמו של הא-ל
ולכל אלה שהם קנאים לאומה שלנו,
לשבחו של א-לוהי ישראל אשר
לו התהילה

הודפסו בשנת 5389

אחרית דבר

מחשבות אודות השכלתו התורנית של דרשננו (ע"י המהדיר יוסף בן ברית)

מאחר ודרשננו גדל כאנוס בן אנוסים, שגלה בגיל החינוך מאנטוורפן לקולוניה (Köln), משם בצעירותו לוונציה ולסלוניקי ובחזרה דרך וונציה, אנטוורפן עד שהגיע בנדודיו להמבורג בערך בשנת 1599 (ראה: שושלת דון איבן יחיאל, ע' 23 – 30) והוא אז כבר כבן 34 שנים, נשאלת השאלה, מתי, כיצד והיכן הוא צבר את ידיעותיו הנרחבות והמקיפות במקורות היהדות? שאלה שניה היא, היכן החזיק ומהיכן היו לו ספרי יסוד לציטוטים המרובים בהם תיבל את דרשותיו?

א. לא ידוע מן המחקר, כי בתקופה בה חיבר את דרשותיו (בשנים 1605 – 1629), העלה אותן על הכתב עד אשר מסר אותן לדפוס ב 1629, כי בערים המבורג וגלוקסטאט הדנית היתה קיימת ספריה יהודית בעלת משקל, ואם בכלל? בהמבורג הוא ובני קהילתו חיו תחת איום תמידי של הכמרים הלותרניים שלא לעסוק ביהדות בכלל, לא להטיף לה ולא לכתוב כתבי עיון להפצתה; - אין להניח, כי ספרייה יהודית היתה קיימת שם.

גלוקסטאט היתה עיירה נידחת בראשית התפתחותה, בשנים שחי ופעל בה בשנים (1619 - 1628) לפני הדפסת דרשותיו ואין להניח שהחזיק בה ספרי יהדות רבים. באמסטרדם התקיימה קהילה יהודית גלויה משנת 1598 ובה תלמוד תורה לילדים ובית מדרש לצעירים ומבוגרים, החל אולי מן השנים 1610/12.

בשנת 1680, ז.א. 50 שנה לאחר הדפסת 30 הדרשות בהמבורג, תיאר ר' שבתאי בס, ביבליוגרף יהודי ראשון מפראג ומשורר, את הספרייה המקיפה באמסטרדם והתפעל בין היתר מכך, כי הקהילות מחזיקות ביחד 167 ספרי מקור: ק"ק בית יעקב – 25 ספר; ק"ק נוה שלום 110 ספר וק"ק בית ישראל 32 ספר. כך מתאר יהודי אשכנזי זה בפליאה את חיי תלמודי התורה שם עם 6 הכיתות והספרייה הפתוחה "ומי שירצה ללמוד כל מה שירצה, משאלין לו, אבל לא חוץ מן המדרש, אף אם יתן משכון גדול"....

מסמך כתוב זה מובא כאן, כדי לתאר את "עושר" הספרים בקהילה הגלויה של אמסטרדם, כ 80 שנה לאחר היווסדה, 75 שנה לאחר ראשית דרשותו המשווערת של שמואל יחיאל בהמבורג ו 50 שנה לאחר הדפסת רישומי היד שלו, שם.

הקשרים המסחריים של אלוואר דיניס, הוא דרשננו, עם אמסטרדם, בעיקר באמצעות גיסיו מנואל טיישיירה כסוכן נוסע, דניאל אבן צור הוא גומז רודריגז ופרנאן לופז דה מילאו כחברי ק"ק אמסטרדם החל משנת 1614, בוודאי הועילו לו כאשר ביקר שם (אין על כך רישומים!); כן ידועים קשרי המכתבים שלו עם איטליה, אך ספק רב אם יכול היה להשיג שם ספרים לעצמו ולרכוש ספריה ממשית משלו בהמבורג ובגלוקסטאט.

ב. באשר לקשריו האפשריים עם חכמים אחרים ורבנים, עמם היה יכול לדון בסוגיות בהן עסק, להחליף דעות ולקבל השראה, ידועים לי ממחקרי האזור בעת ההיא, כמה אישים ידועי שם, כדלהלן:

אמסטרדם: הרב משה אורי פייבוש הלוי מאמזן, יליד בראונשווייג במרכז גרמניה, יסד עם ראשוני הפליטים האנוסים הפורטוגזים את קהילת "בית יעקב" בשנת 1593, חזו קבלה הכרה רשמית בשנת 1598. בנו אהרון עמד לימין אביו. הקהילה הונהגה אז ע"פ נוסח אשכנז, עד בואם של חכמים ספרדיים מאוחר יותר.

החכם יצחק בן אברהם עוזיאל, יליד פאס בצפון אפריקה הנהיג מ 1606 עד 1622 את ק"ק "נוה שלום" והביא עמו את נוסח הספרדים, מקור אבות האנוסים, לעיר.

החכם יוסף פארדו, יליד איטליה הגיע לקהילה ב 1609 והנהיג את ק"ק "בית ישראל" ואת ק"ק "בית יעקב", אחרי שפרש ממנה הרב אורי הלוי בשנת 1612.

בשנת 1616 אוחדו שתי הקהילות ומאוחר יותר, ב 1639, גם עם זו של "נוה שלום".

החכם שאל לוי מורטירה מוונציה (1596 – 1660). רב וראש בית המדרש החל מ 1616 שם.

המבורג: החכם הקבלי אברהם כהן דה היררה, יליד איטליה, בן אנוסים שנוגד ב 1570, למד קבלה לוריאנית אצל החכם ישראל סרוק בעיר רגוזה שבדרום האי סיציליה, פעל

כחכם קבלי בהמבורג בשנים 1617 – 1620 (יתכן בר שיח של דרשננו ב 1617/1618), עבר מכאן לאמסטרדם, שם היו מתלמידיו מנשה בן ישראל ויצחק אבואב, עד שנפטר שם ב 1635.

הרב יצחק אטיאס, (אין לי שנות חייו) תלמידו של החכם באמסטרדם שאל לוי מורטירה, פעל זמנית בשנים 1621 – 1622 כרב ק"ק "תלמוד תורה" בהמבורג ועבר מכאן לוונציה.

(באותה שנה היגרו כרבע מיהודי אמסטרדם = 300 – 500 נפש להמבורג, רובם סוחר ייבוא מחצי האי האיברי, עקב התחדשות מלחמה בין הולנד לספרד ואיבוד פרנסתם).

ב 1621 הוציא הרב אטיאס לאור "חזיון האמונה" של יצחק אברהם טרוקי בספרדית.

גלוקסטאט: החכם אברהם הכהן די פונטיקה שימש כרב הקהילה בשנים 1624 - 1625, ומאוחר יותר עבר להמבורג כרב ק"ק "תלמוד תורה" ו"כתר תורה". בן דורו של דרשננו.

(כידוע היתה קהילת גלוקסטאט הפורטוגזית בשיא פריחתה הכלכלית בשנים 1624 – 1625, אך בחורף 1625/26 פקד את העיר הקטנה אסון הצפת מי ים חזו כנראה סיבת עויבתו, כי כלכלת היהודים ניזוקה קשה) הוציא לאור את ספרו "עיני אברהם" ונפטר בהמבורג ד' אייר ה'ת"א = 1651. מאוחר יותר ירש נכדו באמסטרדם 256 ספריו (!), כולם ספרי קודש, מקורות ופרשנים.

- כן היו בני דורו המלומדים: הרופא שמואל די סילוה בהמבורג (1570 – 1631), (חותנו של אחיו למחצה והצעיר ממנו בהרבה, בנימין דיאונים-מוספיה) שכתב ב 1624 התקפה נחרצת

נגד התיזה של אוריאל דה קוסטה (1581/5 (?) – 1640), שהגיע להמבורג ואמסטרדם בשנת 1615, התייחד אך כפר בתורה שבעל פה הרבנית (הנחת תפילין, ברית מילה, כפל יו"ט של גלויות, התרת נדרים ועולם הבא) וניסה להפיץ דעותיו והוחרם בשל כך ע"י חכמי אמסטרדם.

המתרגם (לספרדית) והמדפיס דוד אבן עטר דה מלו (1569 – 1632), אנוס ומעונה בליסבון, אח"כ באמסטרדם, גלוקסטאט והמבורג (בשנת 1617 הדפיס באמסטרדם מחזור ראשון לר"ה

ויהו"כ בספרדית במסגרת "תלמוד תורה – בית יעקב"; ב 1622 מחזור לפסח וכיצד להכין חרסת ואת ההגדה; ספר התהילים ב 1626 בהמבורג). קבור באלטונה. מצבתו ליד זו של אשת דרשננו!

הוגה הדעות ראואל ישורון – פאולו דה פינה (1570 – 1634) באמסטרדם ולבסוף בהמבורג. יתר חכמי המבורג הידועים, מאוחרים ממנו בדור אחד והיו ילדים ובני נוער כאשר דרש את דרשותיו;

כגון: דוד כהן דה לרה (1602 – 1674); רבה של ק"ק "כתר תורה" החכם יצחק ישורון (?) – (1665);

החכם יהודה כרמי (?) – (1672), יורשו של הרב אברהם דה פונטיקה בגלוקסטאט;

אחיו הצעיר ממנו בהרבה (מאשת אביו השנייה) ד"ר בנימין דיאונים מוספיה (1600 – 1675) שחי בהמבורג וגלוקסטאט ומשנת 1646 באמסטרדם, שם נקבר וכתב מצבתו מעידה על שבחו כחכם יהודי; המשורר והמחבר משה מרדכי זכות (1610/1625 ? - ?);

החכם והמשורר משה גדעון אבדיינסה (1610 – 1688); הפייטן יוסף פרנס (1681 ? -) ואחרים...

סוף דבר: בעותק הדרשות מאוקספורד ועוד עותק בארה"ב קיים דף שער הספר ובו מודה דרשננו "לשיתוף, ייעוץ וסיוע כמה אדונים ובפרט של האדון הנכבד מאד,

החכם אברהם לומברוזן". זו כנראה התשובה לשאלתי בהקשר לעריכת הדרשות ב 1629 ולאישור הוצאתן לאור, ע"י אותו חכם שהיה ממעמד חכמי ונציה.

ביוגרפיות קצרות על 35 חכמים וספריהם, רובם מן האחרונים, שהוזכרו בדרשות עצמן או במראה המקורות של ש. קומר ובחלקם יש להניח שדרשנו התיחס אליהם בציטוטיו מהם: הביוגרפיות הוספו בנספחים לדרשות, ע"י המהדיר י. בן ברית.

דרשה 1: החכם אברהם לומברוזו מווינציה בדף השער האברבנאל וחיבוריו האלשיך וחיבוריו

דרשה 2: ר' יצחק עראמה בעל "עקדת יצחק"

דרשה 4: ר' יצחק אבואב/אבוהב בעל "מנורת המאור"

דרשה 5: ר' בחיי בן אשר בעל "כד הקמח"
ר' יוסף אלבו בעל "ספר העיקרים"
ר' חסדאי קרשקש בעל "אור ה"
ר' בחיי אבן פקודה בעל "חובת הלבבות"
רבנו הקדוש = ר' יהודה הנשיא (בנספח השני לדרשה)

דרשה 8: הר"ן = ר' נסים מגירונה

דרשה 9: הרד"ק = ר' דוד קמחי
הרלב"ג = ר' לוי בן גרשון וספריו, וכן בדרשה 22 בפירוט נוסף
ר' יוסף כספי
ר' יצחק קארו הפוסק מצפת
ר' מאיר עראמה בן יצחק; וכן בדרשה 17

דרשה 12: ר' יוסף ן' יחייא בן הדיין ר' דוד באיטליה

דרשה 15: משה בן ברוך אלמושנינו (בנספח השני) וכן בדרשה 21 וספרו "מאמץ כח"

דרשה 17: ר' שלמה וירגה וספרו "שבט יהודה"
ר' אברהם משער אריה וספרו "שלטי הגיבורים"
ר' אליהו מאיזמיר
הרא"ם = ר' אליהו מזרחי מקושטא וספריו
המהר"ל = ר' יהודה ליוה וספריו
ר' אברהם סבע וספרו "צורר המור"

דרשה 20: האבודרהם = ר' דוד בן יוסף
חכם בלתי מזוהה שצוטט ע"י דרשנו; כנראה בן זמנו

דרשה 22: ר' אליעזר אשכנזי הרופא, ספריו ופירושו

דרשה 23: רש"י = ר' שלמה יצחקי, גדול פרשני המקרא
הרמב"ם = ר' משה בן מימון, גדול בעלי ההלכה
הרמב"ן = ר' משה בן נחמן, מגדולי הפוסקים

דרשה 25: הראב"ע = האבן עזרא = ר' אברהם בן מאיר
הרשב"א = האדרת = ר' שלמה בן אברהם

דרשה 26: הרמ"ק = ר' משה קורדובירו
האר"י הקדוש = ר' יצחק לוריא
ר' חיים ויטאל (בנספח השני)

בדרשות הוזכרו כמובן מדרשים ופירושים קדומים רבים אחרים מן הספרות היהודית הקלאסית על כל גווניה ומקורותיה.

נספח ב': צאצאי שמואל יחייא ואשתו ביאטריז - אביגיל הנריקס.

מאת יוסף בן ברית, צאצא הדרשן מצד משפחת אמו.
חוקרי דברי ימי תקופת חייו של אלווארו דיניס, הוא דרשנו שמואל יחייא לא הבינו, כי בנו יחידו ראובן הנריקס, מאשתו ביאטריז בת הנריק דיאס זה מילאו מבית דה קסרס בליסבון, נקרא על שם סבו הקדוש, אב אמו זה, שנספה על מוקד האינקוויזיציה בליסבון ב"א" ניסן ה'שס"ט = 5.4.1609.
האם תחילה, כתבו, כי דרשנו מת עירי. ולא היא !

ססיל רוס למשל כתב נכון, כי צאצאיו היו לסוכנים מסחריים באחוזת Gottorf במחוז Schleswig-Holstein, בממלכת דניה דאז (היום גרמניה הצפונית) ובמחוז גרמניה, במחוז Mecklenburg. ואמנם, כיום יש לי קשרי מכתב עם כמה מצאצאי משפחות – Hinrichs – Hinrichsen, אשר מחקרי בשפה הגרמנית אודות קדמוני "Die Odyssee der Henrique Familie" משנת 2001 הגיע אליהם. בקופנהגן חיוחיות משפחות רבות בשם Henrique. מצאצאיו הגיעו גם לליטא וללטביה, ונקראו שם: Protigal, Bejm, Sabludovsky, Seeman. הסבר לשמות פורטו ב"אגדה לבית הנריקס", עמ' 296. ענף שאני משתייך אליו, הוא ענף צאצאי נכדו השלישי של דרשנו, מרדכי הנריקס, Hinrichs, שנולד בעיר גלוקסטאט (כך בדנית), נפטר ונקבר שם. להלן ענף זה, אשר אני מתייחס אליו מצד משפחת אמי, משפחת GLÜCKSTADT מהמבורג. (אמשיך למספר את הדורות הבאים כהמשך של הדורות שמתחילים עם יחייא איבן יעיש מקורדובה אשר באנדלוסיה שבדרום ספרד, שנמלט לפורטוגל החדשה ב 1147).

13. שמואל יחייא = אלווארואלברטו דיניסדיאונים & ביאטריז-אביגיל הנריקס.

קורות חייהם פורטו במבוא לפני הדרשות, בעמודות 23 – 26; כהערות-הארות בדפים משלימים לדרשות שונות ובתיאור מפורט ביותר בספרי "האגדה לבית הנריק" - משנת 1995, כן בגירסה הגרמנית משנת 2001.

14. ראובן הנריקס בר יחייא-ל. 1607 – 1690. נולד בהמבורג והתחנך כנראה בבית

המדרש "תלמוד תורה" ובישיבת "עץ חיים" באמסטרדם.
יתכן ולקח חלק בעריכת 30 הדרשות בהמבורג בשנת 1629.
החל משנת 1646 הוא אזרח עיר הנמל והמבצר הדני Glückstadt ומשמש בקהילה, שהוקמה ע"י אביו, כמורה עברי, כבלין, שוחט ושמש.
הוא בעל "שמחת פורים בעיר הבצורה ומהוללה גלוקסטאט" – ה'ת"י,
מחזה פורימי לתלמידים, משנת 1650. גלופות ההדפסה וכן עמוד השער של החוברת הובאו מאמסטרדם, מבית הדפוס של Beneviste.
בעת הוצאתו לאור היה אביו עדיין בחיים ושימש בקודש כרב-דרשן בק"ק אמסטרדם, ומוזכר ככזה ע"י הרב אליקים כרמולי בסוף "דברי הימים לבני יחייא" תר"י – 1850 בפרנקפורט דמיין, בעמוד 43 של הספרון.
עקב מצוקות פרנסה עסק ראובן גם בייצור ואחזקת חרבות של חיילי הצי הדני שהגנו על המחוז הדרומי של מלכות דניה דאז בעיר המבצר גלוקסטאט.
ראובן הנריקס בר יחייא-ל נפטר ונקבר בעיר זו ומצבתו כתובה בעברית בלבד וחרב בתחתיתה מסמל את מקצועו. שם אביו שמואל לא מוזכר רק שם ייחוסו

יחייא- בצורה יחייא-ל, כי אביו נאלץ לעזוב את עירו בהחבא ב 1645, עקב פשיטת רגל ונעלם מן הרישומים האזרחיים. תאריך פטירתו = "א"א דר שני ה'ת"ל 22.2.1690. צילומי מצבתו ועותקים אחדים של "שמחת פורים..." בידי. אשתו המשווערת אך הלא מתועדת ככזו, ושמה שרה מוספייה, מוזכרת בהקשר לתפקידה כאשת שמש הקהילה ובמקומו, כאשר היא מחזיקה רשמית במפתחות ביהכ"נ. היה זה עקב מריבה על נכסי משפחה, בין חמולת יהושע הנריקס בן משה אבנצור =פאולו דיריכסן-דה מילאו, לבין חמולת בני משה דה קסרס, אשר רבו על ראשות הקהילה וירושת שמואל יחייא ובנו ראובן, כאשר האחרון רצה להישאר מחוץ למריבה, כפקיד הקהילה. ראובן הנריקס ואשתו שרה, שהיתה כנראה אחת מחמשת בנותיו של בנימין דיאונים מוספייה, אחיו הצעיר מאשתו השניה של אביו: באטריז דה סוליס, אולי היא שרה מרקס בקבורתה בגלוקסטאט ב 1624. ראובן ואשתו הולידו בגלוקסטאט 3 בנים ובת אחת: מיכאל, אלעזר-לזר, מרדכי ופרידקה. מן הבנים יצאו ענפים שנקראו כאמור לעיל הנריקס, שווערין, אך גם מרכוס, מגנוס ומרכוסזון (מרדכי), ישראל מבנו השלישי של האחרון, סגל מן הבת ועוד בצפון אירופה.

15. מרדכי – מרכס בן ראובן הינריכס שאבלי - Säbele. ? 1655/1660 – 1730.

יליד גלוקסטאט. קבל אזרחות העיר מ 1694. חרש חרבות. שמו הנוסף מבטא זאת בגרמנית. בשנים 1717 – 1720 שמש פרנס הקהילה ועמד בראשה כאשר הסבו ב 1719 נוסח ספרד לנוסח אשכנז-פולין עקב רוב של אשכנזים שבאו מן המזרח ונשארו רק 4 משפחות ממוצא פורטוגזי. 11 חברי הקהילה חתומים על הסכמה זו ובראשם מרכס (מרדכי) בר ראובן. כפרנס "הקהילה היהודית המקומית" נקרא מרדכי ראובן. כתב מצבתו בעברית בלבד עם סמל המקצועי של חרב חרוט עליה. נפטר ביום ג', כ"א טבת ת"צ לפ"ק = 12.1.1730
אשתו היתה בת דודתו גיטכה בת ראובן & ישראל סגל הלוי, פרנס קהילת אלמסהורן – Elmsborn השכנה. שמה לא נודע לי. כאחיו מיכאל ולזר היגר אף הוא זמנית מזרחה ועבד בעיר Schwerin בייצור קרטון וכמפקח במפעל לייצור טבק אצל אברהם האגן.

16. ראובן בר מרדכי-מרכס ג"ש. ? 1685 – סוף 1750. יליד גלוקסטאט. חתום

בהסכמה על שינוי נוסח התפילה ב 1719 במקום השביעי והיגר להמבורג, כנראה עוד בחיי אביו לפני 1730, חי שם כ 25 שנה ומת שם.
(אחיו הצעיר ישראל נשאר בעיר הולדתו, והיה מוהל ושוחט הקהילה. נפטר במקום ועל מצבתו כתב שבח על פעלו זה וחרב קטנה, סמל המשפחה, חרוטה בתחתיתה. ממנו יצאה משפחת "ישראל", שנודעה לאחר מכן בכל האזור וגם בברלין. אחד מצאצאיה, וילפריד נתן ישראל, הופל עם מטוסו ע"י חיל האוויר הנאצי ב 1943, כאשר טס בטיסה סודית מאנגליה לפורטוגל, במטרה לארגן הצלת ילדים יהודיים מהשמדה !)
ראובן בר מרדכי-מרכס שימש בק"ק המבורג בקודש כמורה-הוראה וחזן. פטירתו נרשמה במחברת החברה קדישא בכתב עברי מסולסל: "ב" טבת תקי"א- מהור"ר זקן עוזר ב"ס בן מרדכי ג"ש. הציון "זקן" ציין, כי היה בשנות השישים של חייו במותו. ג"ש הוא קיצור שם הכינוי החדש "גליקשטאדט", שהפך מעתה לשם משפחה. התאריך העברי תואם ל: 30.12.1750. לא נרשם היכן נקבר הזוג.
אשתו נרשמה ללא שמה בפטירתה: ? תאריך לא מוזהה תקכ"ז – אשת עוזר ב"מ ג"ש.

17. גומפל בן ראובן גליקשטאט ? - 1777. השם גומפל מקביל למרדכי בהמבורג. יתכן והיה חזן ואולי מלמד כאביו. (גימפל היא ציפור שיר הנקראת Dompfaff, בעלת כיפה שחורה לראשה) מצבתו צולמה ב 1944 בבה"ע Ottensen – Altona לשם תיעוד, לפני הריסת בה"ע ע"י השלטון הנאצי-גרמני. חרוט עליה: **פ'נ – איש ישר וכשר – כ' גומפל ב'כ ראובן גליקשט' – נפטר י' א' ונקב' – ב'יו ב' ה' מנחם – תקל"ז לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה.** (הצילום בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בבית שפרינצק, באוני' העברית בירושלים, מס. 9033, בקופסה א") תאריך הפטירה העברי תואם ל 8.8.1777. יתכן ונולד עוד בגלוקסטאט לפני הגירת אביו להמבורג, או שאביו התחתן רק אחרי הגירתו, מאוחר יחסית עם אשתו ששמה לא נרשם, ונולד להם כנראה רק בן זה, גומפל. אשתו של זה נקראה שרה בת יחפא (=יוסף), כפי שחרוט על מצבתה: **פ'ט – האשה הזקנה והצנוע' – מ, שרה בת כ' יחפא – אשת כ'ה גומפל ג'ש – נפטר' ב'יו ש"ק ונקבר' – ב'יו א' ר"ח ניסן תקנ"ח – ת.נ.צ.ב.ה.** (הצילום בארכיון הנ"ל, מס. 11287 בקופסה ב").
- תאריך הפטירה העברי תואם ל 16.4.1798. נראה כי נולדה באלטונה ב 1720 בערך, לאביה המשוער יוסף מרכוס או לחילופין ליוסף הינריך, שניהם חברי הקהילה האשכנזית שם, בעלי אמצעים, ע"פ המסים ששילמו. (ראה פרטים בספרי "האגדה לבית הנריק" בעמ. 196 – 197).
18. ראובן גליקשטאט. ? 1745 - ? 1810. אין רישומים אודותיו *, פרט לאחד: בספר הפרוטוקולים של בית הדין של ק"ק המבורג משנת 1799 רשום, כי ראובן גליקשטאט - אקט 277/128, כנתבע: "הודה, שחייב להתפשר עם התובע על חובו של שבוע עבודה ולסלק חוב זה". בידיע, כי בשנה זו התחתן בנו של ראובן, אני מניח, כי האב שיפץ את דירת בנו החתן ונשאר חייב לבעל המלאכה, גר הצדק שמחה בר אברהם מ Ludwigsheide. אם בנו הייתה בת אריה-לב לוין ולא ידוע, אם הייתה נשואה לו גם באופן אזרחי, כפי שנדרש באותה תקופה, בנוסף לנישואים היהודיים; או האם היא נפטרה עקב הלידה ולכן הועבר התינוק לאפוטרופסות סבו וסבתו, הוריו של ראובן = גומפל ושרה גליקשטאט, כפי שנרשם ברישום האזרחי. בגלל רישום זה, נחשבו הסבים כהורי הבן של ראובן, כדלהלן.
- * באמצע המאה ה-18 פקד משבר חמור את הנהגת ק"ק המבורג, בעקבות החשדות שהרב הראשי יהונתן אייבשיץ, כי הנ"ל הוא מחסידיו הסמויים של משיח השקר שבתאי צבי, כי מצאו בקמיעות שכתב לנשים הרות רמזים לכך. מתנגדו החרדי היה הרב יעקב אמדן מאלטונה. עקב מאבקים רוחניים חריפים בין היהודים "המתנגדים" לרוחות הקבלה, לבין הקבליסטים בראשות הרב אייבשיץ, חל קרע בקהילה שגרם בין היתר לשיבושים קשים ואף להפסקת רישומי הקהילה. עקב ריב זה בהנהגה הרוחנית הפנו הרבה צעירים את גבם למורשת היהדות בכלל. רק החל מ 1776 עד 1799, עם הרב רפאל הכהן חזרה הסמכות התורנית להוות משקל רציני בהנהגת הקהילה וגם הרישומים הקהילתיים חודשו.
19. משה בן ראובן לוין בר גליקשטאט. 1764 – 1838. יליד המבורג. התחתן ב- 9.1.1799 = ג' שבט ה'תקנ"ט עם דייק-דייכה פירסט = Deyk-Deiche Fürst, ילידת 1772, שנקראה מאוחר יותר דוריס-Doris. משה ראובן רשום כסוחר, שגר ברחוב Neuer Steinweg, Hutmachergang im Rennerhof ומדורג במיסוי האזרחי כיהודי מדרגה שלישית (מעמד בינוני נמוך). מגוריו בסמטת עושי הכובעים מאפשרים להניח

- כי עסק אולי בכובענות (?). הזוג נישא ב 9.1.1799 = יום ד', ג' שבט תקנ"ט לפ"ק. לזוג משה ודייכה גליקשטאט נולדו 5 ילדים: ב 1802 – פעגלכה-ציפור; ב 1803 – גומפל-ליב-מרדכי; ב 1804 – זלמן-שלמה; ב- 1809 גמליאל שנפטר כנפל; ב - 1810 ראובן צבי-הירש.
- משה בן ראובן לוין גליקשטאט נפטר בגיל 74 ש" ב 12.1.1838 = ט"ו טבת ה'תקצ"ח (שבת יוחי) ונקבר ב 14.1. בבה"ע היהודי באלטונה –אוטנסן, שחולל וחוסל ב 1944 ע"י השלטון הגרמני-נאצי. לא נמצא צילום מצבתו בין אלה שצולמו לפני חיסול בה"ע.
- אשתו דוריס בת סימון פירסט נפטרה ב כ"ט אלול ה'תקצט, ערב ר"ה תקצ"ד ונקברה ב 9.9.1839 גם היא באוטנסן וצילום מצבתה לא נמצא.
20. ראובן צבי-הירש בן משה-לוין גליקשטאט נולד 25.6.1810 = כ"ג סיון ה'תק"ע בהמבורג. בשנה זו נכבשה העיר ע"י הצרפתים וקהילת המבורג הופרדה מאלטונה-וונדסבק לשנים מועטות. ב 1821 עלה לכס הרבנות הרב ברנאי, שאיחד את הקהילות הנהיג יהדות אורתודוקסית נאורה וראובן אז בן 11 ש". הרב ברנאי יסד את בית הספר "תלמוד תורה" המודרני. החל משנת 1838 ראובן הוא חבר הקהילה האשכנזית-יהודית והוא בן 28 ש". היתה זו שנת מות אביו. התחתן עם פאני-פראדכה שרה לוי, ילידת ? 1818, בת דוד לוי ואדלהיי-שרה מטיאסון. נולדו להם: 1846 – רוזליה; 1848 – חנה; 1849 – גומפל-מרדכי-ארי; 1851 – גיטל. האם נפטרה אחרי לידת גיטל.
- על מצבתה חרוט: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון – פ"ט – האשה החשובה מרת - פראדכה שרה – אשת הג"צ ראובן – גליקשטאט – היא עמבה ארבעה בנים קטנים - יהי רצון שתמליצה בעדם – שירחם עליהם מן השמים -- נפטרה אור ליום ד' ג' מרחשון – ונקב" ביום ה' ד' בו תרי"ב לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה. מס. קטלוגי ברכיון המרכזי בירושלים = 11806
- מניניהם מבנם גומפל-מרדכי-ארי ג'ש החיים עמנו כיום בני דוד ג'ש: עליזה קהאן בירושלים; בנימין גליקשטאט בירושלים וארי גליקשטאט ברעננה. ימים אחרים באנגליה, בארה"ב ובארץ. מרדכי-ארי ג'ש נולד בהמבורג-לנגנפלדה ב ט"י טבת ה'תרפ"ה = ראשית 1925, ואשתו רחל בת הרב הראשי אשר-אנשל בן יעקב שטרן נפטרה ב אייר ה'תרצ"ד = 1934. מצבת מרדכי-ארי ג'ש קיימת בבה"ע לנגנפלדה בהמבורג וצולמה.
- אשת ראובן השניה היתה אחות צעירה של הראשונה, חנה-הנכן, ילידת 1828, בת 23, שגידלה את היתומים מאם וילדה לראובן: 29.10.1853 – משה-מוריץ; 1855 – יוסף; ? דוריס; ? פאני. (יוסף נפטר כרווק בגיל 33 ופאני-פריידכה כבתולת כבת 22 ש'. דוריס ופאני נשאו אך נשארו ללא ילדים משל עצמן.)
- ראובן-צבי היה תכשיטן במקצועו וגבאי בה"כ המרכזי הישן ב Elbstraße, וחבר החברה קדישא בהמבורג. היה אמיד ומכובד בקהילתו.
- נפטר בגיל 67 ונקבר באוטנסן. צילום מצבתו בארכיון המרכזי בירושלים מס. 11807.
- על מצבתו נחרט: " פ"ט – איש ישר מבני ח"ק הקברנים הג"ץ – כ' ראובן צבי בן כ' המנוח יוסף – משה ארי גליקשטאט ז"ל – נפטר בש"ט ליל מ"שק אור ליום – ז' אדר ראשון ונקבר למחרתו יום – ח' בו תרל"ח לפ"ק - בדרך הטוב ונבחר תמיד תמכו אשריו – לשמוע דברי תורה ומוסר הטה אצניו – לישר צעדיו ללכת בהן בכל הלכותיו – עת שעה מצחקת לו היה במאודיו – רוחו תשוב לבוראו ותתנע (?) מיין נעימים – ת.נ.צ.ב.ה. " (התאריך הלועזי = 9.2.1878)

אשתו השנייה **חנה-הנכח** נפטרה כמו בעלה בת 67 כ"ט סיון תרנ"ו לפ"ק = 11.6.1896 ונקברה בבה"ע לנגנפולדה בהמבורג, חלקה G / 139. מצבתה נשתמרה אך החרוט בה בעברית התקלף בחלקו הגדול: פ"ט – האשה החשובה – בת הלב ועדינת הנפש – אשת חיל עטרת בעלה – אם ..... כ. .... ב.נ. .... ה. .... מרת .....

מאחור ניתן לקרא: Frau Hannchen Glückstadt – geb. Hamburg. **יוסף משה (מוריץ) בן ראובן צבי גליקשטאדט** 1853 – 1921. יליד המבורג. נולד בשבת בראשית = כ"ז תשרי תרי"ד לפ"ק 29.10.1853. היה בכור אמו **חנה**, אך ילד חמישי לאביו. גדל בתקופת האמנציפציה האזרחית. התחנך בביה"ס "תלמוד תורה חדש" מיסודו של הרב ברנאי.

התחתן ב כ"ח אב תרמ"ו לפ"ק = 29.8.1886 עם **רוזה-רייזצקה מינדן** (Münden) ילידת 20.7.1868. אביה שלמה מינדן, ג"צ בביה"כ Elbstraße ואמה חנה קוך. מצבתם הכפולה הועברה לחלקה היהודית של בה"ע Ohlsdorf וקיימת שם. **יוסף משה** התפרנס בתחילה מעסק שיתופי עם אחיו למחצה מרדכי גומפלג. ואחיו הצעיר (שנפטר כרווק בגיל 33) בסחר בטבק, אך כבר ב 1900 היה לו סטודיו עצמאי לצילומי טבע ונוף. היה גבאי אחרון בבה"כ"נ Elbstraße. (פרטים בספרי "האגדה לבית הנריק" עמ. 239 – 250)

הזוג הוליד 6 בנים ובת: 1887 ראובן צבי Richard –; 1889 שלמה Siegfried; 1891 יוסף דוד (נפטר ב 1893 ממגפת כולירה); 1894 התאומים דניאל ומרדכי Gustav – אריה; 1896 יהודה Leo; 9.9.1898 **Johanna חנה** = אמי ע"ה. כל הבנים למדו בבה"ס "תלמוד תורה" וגויסו לצבא הקיסרות הגרמנית במלחמה הראשונה. חלקם נפצעו. שלמה-זיגפריד אף הוכרז כנעדר בקרבות הנסיגה ב 1918 ב Verdun, שם נפל.

יוסף משה נפטר ב 1921 ומצבתו עומדת בבה"ע היהודי ב Langenfelde. חרוט עליה: פ"נ – הזקן טוב לב בן טובים – קבל כל אדם בפנים יפות – נפתולי אלוהיו נפתל – בכח תהלים ותפלות – **יוסף** עליכם ה' ברכתו – ישמח **משה** במתנת חלקו – הח'ר **יוסף משה נפתלי** – בן הח'ר ראובן צבי – מבית גליקשטאדט - גבאי האחרון דב"ה הכ עלבזטר[אסה] גבאי של ביה"מ ושל הח'ק – נפטר בש"ט ח' שבט תרפ"א לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה. (תואם ל 17.1.1921)

(בימי מחלתו הוסף לו השם נפתלי. התואר "חבר" ניתן לפעילים בקהילה שלא היו רבנים.) להגלי מצבתו הוסיפו לוח: " לזכרון בנו הבחור ש ל מ ה אשר נפל בצרפת בקיץ תרע"ח "

אשתו **רוזה** נפטרה ב 1936 ומצבתה מונחת ליד זו שלו וחרוט עליה: פ"ט – אמנו היקרה החשובה והצנועה – שגמלה רק טוב כל ימי חייה – עטרת בעלה ותפארת בניה – כל כבודה בת מלך פנימה – מ' רייזצקה – בת ר' שלמה מינדען – אלמנת החבר – ר' יוסף משה נפתלי – גליקשטאדט – נולדה א' אב תרכ"א – נפטרה בש"ט ח' אלול – תר"צ'ו לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה. (תואם ל 26.8.1936)

22. **ראובן-ריכרד** נשא את פאני מבית לוי ואדלר. הולידו 3 בנים: זיגפריד-שלמה; מנפרד-משה; וורנר-זאב. האחרון היה בן גילי וכתתי בהמבורג, נספה בשואה, כמו גם הוריו. האחרים היגרו לארה"ב ויש להם שם צאצאים. בן מנפרד = מוריץ-משה **גליקשטאט** ומשפחתו שומר אמונים למורשת אבותיו.

דניאל נשא את אני מבית גאבל. היגרו לארץ ישראל והולידו את חוה-הילדה; רבקה-אריקה ורות. כולן נישאו בארץ ויש להן צאצאים, אך השם **גליקשטאט** לא נשתמר אצלן עקב נישואיהן. **מרדכי-אריה-גוסטב** נשא את רוזה דה בער מאממן ונולדה להם שם הבת סופי. אחרי מות רוזה נשא גוסטב את אלוה כץ מברמן והיגרו לאקוודור, שם נפטרו ההורים בהשאינס 4 בנות ובן. האחרון, **אדגר-ראובן גליקשטאט** עלה ארצה, נשא את ברכה והולידו ילדים שחיים בארץ. הבנים נושאים את שם המשפחה **גליקשטאט**.

יהודה-ליאן נשא את מרים-מטה מבית אולמן. הולידו שתי בנות: חנה-הנלורה ועילזה. היגרו לארה"ב. אחרי מות ליאן-יהודה שם עלתה האלמנה ובנותיה ארצה. חנה נשואה לאברהם גוטויליג בירושלים עם צאצאים. שם המשפחה **גליקשטאט** לא נשתמר אצלם.

יוהנה-חנה גליקשטאדט (אמי ע"ה) נישאה ל**אלעזר-ארנסט בונדהיים** מאלטונה, בהמבורג, שם נולדו להם שלושה בנים ושתי בנות: 1923: נתן-ליאונהרד; 1925: יוסף משה-מנפרד מוריץ; 1926: ישראל; 1928: תרצה; 1937: נעה-רוזל.

בימי מלחמה"ע II והשואה גלתה המשפחה לבלגיה משם לצרפת. אבי המשפחה נמסר ע"י המשטר הצרפתי לגרמנים ונשלח על ידם מפריז למיידנק ונספה שם ב ג' אדר שני ה'תש"ג = 10.3.1943. יתר בני המשפחה ניצלו בנס. כולם עלו ארצה ובנו כאן משפחות ברוכות. אם המשפחה, **חנה-יוהנה בונדהיים לבית גליקשטאט**, הייתה עמוד השדרה לצאצאיה הרבים, ראתה בכך ברכה בזקנתה ונפטרה בשם טוב ובשיבה טובה בבני ברק ט"ז שבט ה'תשנ"ז = 6.2.1996 ונקברה בבה"ע "סגולה" בפתח-תקוה. רוב צאצאיה חיים בארץ ישראל, מיעוטם בארה"ב ובקנדה.

23 אני הקטן, **יוסף משה בן אלעזר בונדהיים**, בכינוי זהיום **יוסף בן בריה**, זכיתי לגלות צפונות אבות אבותי משני הצדדים ולתארם בספרי "האגדה לבית הנריק" ב 1995, ובהוצ' לאור בגרמניה ב 2001: בשעת חופת הורי (שבט 1923) אמר להם הרב אדוארד עמנואל דוקס מאלטונה, כי הם סגרו בנישואיהם מעגל משפחתי: בעבר היו קדמוניהם אח ואחות. עובדה זו עוררה אותי לחקור את עברנו. מחקרי רב השנים חשף את הצפונות: **אבי אלעזר-ארנסט בונדהיים** הי"ד הינו צאצא של האנוס הפורטוגזי-גומ-רודריגז דה מילאו, בן הקדוש הנריק דיאס קסרס-מילאו, שנשרף על מוקד האינקוויזיטיה בליסבון ב א' דניסן בשנת 1609. אשתו, בניו ובנותיו חזרו ליהדות גלויה בהמבורג ! **גומז רודריגז** היה בזקנתו ראש ה"תלמוד תורה" של ק"ק "שער שמים" של אנוסי פורטוגל שחזרו ליהדות גלויה בלונדון, אחרי השתדלותו של הרב מאמסטרדם מנשה בן ישראל אצל השליט הרפובליקני אוילבר קרומבל. מצבת קבורתו חזו של בנו **יצחק ישראל דה סיקיירא**, אשר בנו הבכור **סימון איזקס** התישב באחוזה **בונדה** בפריזיה המזרחית (מכאן השם **בונדהיים**) קיימות בלונדון והחרוט עליהן הועתק על ידי.

אמי חנה-יוהנה לבית גליקשטאט הינה צאצא של אחותו של גומז רודריגז, **ביאטריז אביגיל הנריקס, היא אשת דרשנו שמואל יחייא**, אשר את דרשותיו הנני גואל בזה מן השכחה.

יהא פעלי זה מצבה לדורות קדומים של אבות ואמהות משפחתי. יהא זה חלקי בעולמנו בעזרת "החונן לאדם דעת" ויהי שם ה"מבורך, על כי זיכני לגלות את הצפונות ולפרסמם לידיעת דורי והדורות אחרינו.

בע"ה ג"אדר שני ה'תשס"ה - 15.3.2005

עידכון פרק שושלת דון איבן יחיא בספרד-פורטוגל,

קדמוני שושלת הנריקס-גלוקסטאדט

שהודפס כחלק מן המבוא היסטורי בעמודים 6 - 12

(+ שני דפי תיקון זמניים נוספים)

של ספרי **האגדה לבית הנריק**

בחדש שבט ה'תשנ"ה .

עתי, אחרי 10 שנות מחקר נוספות, ביכולתי למסור רשימה

מעודכנת ובטוחה של קדמוני משפחתי זו, מצד אמי ע"ה,

דרכה עד אלי.

יוסף בן ברית

הודפס ביום הזכרון לאבי ז"ל הי"ד, אלעזר בן נתן בונדהיים,

שנרצח לפני 62 שנה,

ב- ג"אדר שני בשנת ה'תש"ג – 10.3.1943

ע"י הנאצים הגרמנים במחנה ההשמדה מיידנק, הזכור לשמחה

והוא רק בן 48 שנה.

הוא נמסר לידיהם על ידי ממשלת "וישי" בצרפת,

אחרי שנאסר על ידי ממשלת בלגיה ב 1940

ונכלא במחנה גירס בדרום צרפת במשך 3 שנים

זרשה ליום ראש השנה

דעה אוניברסלית שאושרה על ידי רוב האסכולות של חכמינו היא, כי בחודש תשרי נברא העולם.

על-כן קבעו לומר בתפילת מוסף של היום- היום הרת העולם. הכוונה היא לומר, שהיום לפני כך וכך שנים ברא הא-ל את עולמו ומסיבה זו הוא יושב באותו יום עצמו בבית-דין לדון את בראיו מי כבנים, מי כעבדים.

על כן יהיה טוב, שכל אדם מישראל יהיה מודע בכל יום לאיזו מטרה ברא א' את האדם, לאיזה צורך בראו ומה צריך האדם לשמור ולקיים. כל שכן שצריך לדעת זאת היום, כי חשבונו בא לפני א', כדי לתקן את כל מה ששמר וקיים במשך השנה. צדק השכל הא-לוהי, כשברא את האדם לעשותו לא מודגש, צל של כל הדברים ועל כן נקרא האדם עולם קטן, מיקרו-קוסמוס ועל כן אמר א' בבריאתו נעשה אדם בצלמנו¹ - וכפי שאומר הרב אברבנאל², שהמלה בצלמנו נגזרת מצל, כפי שאמרנו.

אך אין שלמותו של האדם מסתכמת בכך שהא-ל ברא אותו כדוגמת כל העולמות, אלא שלמותו תושג בכך, שיעמול לחקות את החלק הטוב שבכל הנבראים; על-כן נאמר נעשה בלשון רבים, כי הא-ל דבר עם כל הברואים שכבר נבראו. אמר "נעשה", - נשפיע על האדם את כל המידות הנמצאות בנו, כדי שיהיה באפשרותו להזדמות אלינו. נעשה אדם כדי ששלמותו תהיה בצלמנו, הצל שלנו. כי כמו הצל שמראה את הגורם ממנו הוא יוצא, ככה האדם, יהיה הוא תמצית כל המידות

הכלולות בכל הברואים שנבראו וידמה להם; ומסיבה זו, כשהיו ישראל במדבר ציווה עליהם שיתחלקו ל 4 דגלים לארבע רוחות העולם³ בארבעה פרצופים: של איש, של אריה, של שור ושל נשר כחזון הנביא **יחזקאל** 4 ; הכל כדי להראות ששלמותם של ישראל בארץ מסתכמת בהידמותו אל הא-ל, אל מלאכיו, אל עולם הספירות, אל החי, הצומח והדומם; כפי שאפרש עכשיו את הנאמר **נעשה אדם בצלמנו** : האדם חייב לדמות עצמו לחוסר הרגישות של **הדומם**, שאנו קוראים לו אבנים. – שיהיה סובלני ויסבול עלבונות או פגיעות מן הקרובים לו, כמו האבן שדורכים עליה והיא לא נעלבת; אך לא כאנשים רבים אשר לצערנו, כשחברם עוקץ אותם, רוצה הוא להעליב אותו ולנקום בו בחרון-אף; ולכן אמר הא-ל בדברו אל **הדומם** "נעשה אדם בצלמנו" שיהיה לא רגיש כמון, שותק, סבלני ומבליג על העלבונות כמוני, כי עד כמה שפוגעים בי, אני מאריך את אפי. אומרים החכמים **מאמר נפלא** בהקשר לכך: **הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עליהם הכתוב אומר – ואוהביו כצאת השמש וכו"**⁵. הם אומרים "הנעלבים ואינם עולבים, השומעים את חרפתם ואינם משיבים נקראים אוהבי הא-ל" והסיבה ידועה, היות והא-ל שותק ומעביר על הפגיעות שפוגעים בו ולכן האדם ידמה לא-ל וינהג כמוהו, לכן מוצדק הוא שיקרא אוהבו של הא-ל. כשמתבוננים **במאמר** רואים שיש בו כפילות, שהרי מה שנאמר "שנעלבים ואינם עולבים" הוא בדיוק מה שנאמר אח"כ "השומעים חרפתם ואינם משיבים". אם כך, לשם מה הכפילות הזו ? היה מספיק לומר רק אחד מהם. יכול להיות שהסיבה היא, כי בשני אופנים מתיחס האדם לעלבון חברו : עלבון במעשים או עלבון במלים. – והוא צריך להיות סבלן באלה כמו באלה. בקשר לראשונים נאמר: "הנעלבים ואינם עולבים" – ובקשר לעלבון במלים נאמר החלק השני "שומעים חרפתם ואינם משיבים". יתכן גם לומר שהרבה פעמים אדם שהעליבו אותו יבליג על כך ויגיד הרי לא אמר זאת בפני. לו שמעתי עלבוני הייתי

מגיב – לכן אומר המאמר "הנעלבים ואינם עולבים" שמא תאמרו שלא עולבים מפני שלא שמעו? לכן נאמר: שומעים חרפתם, שומעים אישית את חרפתם ואינם משיבים, דהיינו לא מגיבים, שותקים, מחקים את החלק הבלתי-רגיש ולכן נקראים אוהבי הא-ל, כי הם מקיימים את המאמר נעשה אדם בצלמנו. לכן אמר שלמה, כי **ישרים ישכנו ארץ** ⁶. אם באמת היה בכוונת הפסוק לומר כי הצדיקים יחיו בעולם הזה הרבה זמן, היה על הפסוק לומר **ישכנו בארץ**. מה רוצה לומר הניסוח "ישכנו ארץ"? ואף שרש"י מפרש ארץ במובן של העולם השמימי ⁷, בכל זאת זה לא משנה את העובדה שהיה להאמר "ישכנו בארץ". לפי הבנתי כוונת שלמה היא לומר: כי טבעם של הישרים הוא להחשיב עצמם לאדמה, לאבן, ולכן לשתוק ולהבליג על הדברים וזו הכוונה של **ישרים ישכנו ארץ**. אומרים החכמים: **אם משים אדם את עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו, תורתו מתקיימת בידו, שנאמר ומדבר מתנה** ⁸. אם האדם יחשיב עצמו כמדבר שכולם דורכים עליו, יזכה אותו הא-ל להיות חכם וקדוש ואז **תורתו מתקיימת בידו**; ולכן **אמר הפסוק ומדבר מתנה** ⁹. אם האדם כמדבר, יזכה למתנות גדולות מן הא-ל. יתכן ולזה התכוון יעקב אבינו כשיצא מבית אביו, כשאומר הפסוק **ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו** ¹⁰. שלקח מאבני המקום והניח את ראשו עליהן, כסמל שעל הצדיק להדמות לאבן, לשוות ראשו ורגשותיו לאבן בכל הנוגע לשתיקה; לכן טוב שיעקב הצטייד בכזו סבלנות, כי ידע היטב שהולך לשאת ולתת עם לבן, רמאי גדול שירמה אותו פעמים רבות והיה צריך להצטייד בהרבה סבלנות. לכן **ויקח מאבני המקום** שבזה הראה חובת האדם להדמות לאבן. דרשן אחד סיפר על אדם שהתנשא והיה רמאי מאוד ואיש לא יכול היה לדבר עמו בלי שהלה יתרגז. אדם זה ציווה שיעשו פסל גדול מאוד מאבן, שישקף את תמונתו, דמותו ודיוקנו. עבר פילוסוף אחד ליד הפסל ובהכירו את דמותו של זה אמר: כמה היה טוב אילו מה שטרח זה כדי שהאבן תדמה לו, היה טורח, כדי שהוא עצמו ידמה לאבן.

לכן לקח יעקב מאבני המקום ושם מראשותיו. החכמים בגמרא במסכת שבת מספרים על הסבלנות הגדולה שהיתה להלל. כה רבה הייתה, שפעם איש אחד הציג, שמי שיצליח להרגיז את הלל, ירויח 400 דוקדוס. מישוהו אמר שיקבל עליו דבר זה; ואם לא יצליח להרגיזו, יפסיד אותם. נחוש בדעתו הלך לביתו של אותו הלל, אדם זקן ובעל שם טוב, הקיש בדלתו ושאל: האם הלל בבית? הוא חשב שבכך יקניט אותו מאוד, כי לא קרא לו חכם או מורנו. יצא הלל בשלווה גדולה ואמר: הגני בני, מה רצונך? שאל אותו הלל שאלות לא ראויות ובצורה לא מהוגנת, אך החכם ענהו בסבלנות רבה על כל השאלות. האיש נהג כך שלוש פעמים באותו יום, דבר שהיה מספיק כדי להרגיז את הענו מכל אדם עלי אדמות. והלל הגיב תמיד כמו אבן. כשכבר לא ידע מה עוד יוכל לעשות כדי להרגיזו, ניגש אליו ואמר: אתה הלל, לא ירבו כמון בישראל. שאל אותו הזקן הטוב בסבלנות, למה? שאם הוא, הלל חטא לו, שיאמר לו זאת כדי שיתקן חטאיו. ענה לו האחר בחרון-אף, שהחטא הגדול שחטא לו היא העובדה שהוא כל-כך סבלני וזו גרמה לו להפסיד 400 דוקדוס באותו יום, כי לא הצליח להרגיזו ¹¹. אותו איש הסיק מכך היטב, שחובה על האדם לחקות את הדומם, שבדברו [בפנותו] אל זה אמר הא-ל: נעשה אדם בצלמנו.

כשדבר הא-ל עם הצומח אמר: "נעשה אדם כדמותנו", כי כפי שהצמחים והאילנות מקפידים על חובתם ליצור את פירותיהם ופרחיהם לטובת הכלל, כך האדם: עליו לחקות את הצומח ולא להסתגר בתוך עצמו, אלא לייצר ולפתוח את ידו לטובת הכלל. אומר הנביא ישעיהו-תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד, אני א' בראתיו ¹². הוא משווה את הצדקה לארץ באומרו, כפי שהאדמה נפתחת ומיצרת, ככה וצדקה תצמיח יחד; הצדקה עתידה לפרוח יחד כמו שכתוב בתורה פתוח תפתח ידך ¹³. על כך אומרים החכמים שישראל נמשלו לורד. והסיבה היא שכאשר הוא סגור אין לו ריח, אך כשהוא נפתח הוא מפיץ ריחו, כך ישראל, כשליבותיהם וכיסיהם סגורים, אין הא-ל מקבל מהם את ריחם, אך כשהם נפתחים ומחקים את

הצומח בכך שמייצרים, הם מפיצים גם ריח, שמתקבל. על כך אומרים החכמים על אברהם אבינו, שבביתו היו ארבעה פתחים לארבעת רוחות השמים. פתיחות זו רומזת על חפצו של הא-ל שאנו בני האדם נחקה את הצמח.

שימו לב רבותי, דבר נאה אומר הפסוק – ויטע אברהם אשל בבאר-שבע¹⁴ שנטע אברהם עץ בבאר שבע ואומרים החכמים, כי המילה אשל, שמובנה סוג עץ, רומזת בשלושת אותיותיה אשל: אכילה-שתיה-לינה¹⁵, אותם נתן אברהם לזרים. ודרשו, למה קראה התורה לצדקה הגדולה הזו שעשה אברהם במילה שמובנה עץ? ואומר, שהסיבה היא שמטבעם של העץ והצומח נלמדת חובת האדם לעשות כמותם. לכן נקרא המעשה הזה של אברהם בשם של עץ, שברצותו לחקותו נתן אכילה, שתיה, לינה. אומרים חכמינו¹⁶: שני דברים שאלו את שלמה – עד היכן כוחה של צדקה? ענה: זאת פירש אבי דוד באומרו בתהילים קי"ב "פז נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד, קרנו תרום בכבוד". ואומר מלומד אחד בשם רבא¹⁷: אני מוכיח זאת מן הפסוק שאומר הגביא ישעיה "הוא מרומים ישכון, מצודת סלעים משגבו, לחמו נתן"¹⁸. שמעו רבותי הסבר יפה למאמר זה בהתחשב בשני דברים: ראשון: כששאלו את שלמה עד היכן כוחה של צדקה? לא היה צריך שלמה להשיב מדברי אביו אלא שיענה מדבריו הוא-עצמו, כפי שאמר במשלי – "וצדקה תציל ממות"¹⁹. שנית: החכם השני, שלא הסתפק בפסוק של דוד, אלא הוכיח מתוך פסוקו של הגביא ישעיה, אני מבין שכוונת החכם במאמרו זה איננה להראות את שכר הצדקה, כי זה ניתן לראות מן התורה, מן הגביאים ומפסוקים רבים. אלא כוונתו להראות את הכח שקיימת בצדקה, כדי לכפותה על האדם לקיימה. ובהיות שלמה החכם מכל אדם בעולם, קבעו החכמים להפנות שאלה זו אליו: עד היכן כוחה של צדקה? שימו לב רבותי, שלא אומר עד היכן שכרה של צדקה, אלא עד היכן כוחה של הצדקה, כדי לדעת עד כמה יש לדון הצדקה כח לחייב את האדם לתת אותה? משיב שלמה: אבי פירש במיוחד נקודה זו, על שכר הצדקה התייחסתי אני, על חובה זו התייחס

אבי כשאמר "פזר נתן לאביונים, צדקתו עומדת" וכו'. בשים-לב לדברי אבי, הוא לא הסתפק לומר "נתן לאביונים, צדקתו עומדת לעד" אלא גם אמר "פזר נתן לאביונים וכו'", נתן הרבה לאביונים וכו', להראות שלא מספיק שהאדם יתן בצמצום, אלא יש כח בדין הצדקה לחייב אותנו לתת ולחזור ולתת ואף זה לא מספיק, אלא צריך גם לפזר. אומר החכם השני שגם זה עדיין לא מספיק, כוחה גדול עוד יותר, כפי שאומר הנביא ישעיה "לחמו נתן". לא הסתפק לומר לחם נתן, אלא אמר "לחמו" נתן. כלומר, שדין הצדקה אינו מחייב רק את מי שיש לו הרבה, אלא גם את מי שאין לא אלא את לחמו; שידע שגם מן הלחם שיש לו לאכול, עליו להתחלק עם האביון, לכן לחמו נתן. ובעשותו כך הוא ידמה לצומח, אשר כאשר דבר הא-ל אליו בבריא את האדם אמר- נעשה אדם בצלמנו . - כמו-כן על האדם להזדמנות לחיות וכדי לא להרחיב יותר, אזכיר רק מאמר חכמים באבות : **הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי ועיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים** ²⁰ . הנה, כאן החכמים מראים בדבריהם את החובה שעל האדם לחקות אפילו את החיות במידות הטובות הנמצאות בהן. ראוי לתת את הזעת על המאמר משתי סיבות. הראשונה, שנכפלו בו שני עיני מהירות ושני עיני כח; השנייה, שלא הצמיד את שני עיני הכח ואילו את שני עיני המהירות כן הצמיד. יש לי הסבר משלי למאמר. אך בהיותו ארוך מעיזב אותו. אציין בו רק נקודה אחת של החכם אלשיך ²¹, נאה מאוד ובעלת מוסר רב : תורתנו מתחלקת לשני חלקים, מצוות עשה ומצוות לא תעשה. עלול אדם שלא להקפיד על מצוות עשה משתי סיבות ועלול הוא לעבור על מצוות לא תעשה מסיבות אחרות, כולן גלויות לעין, לכן מובא המאמר בארבעה חלקים, כדי לבטל את ארבעת הסיבות האלה: כמה אנשים ימנעו מלעשות מצוה כמו ללכת ללמוד או לנזר הרבה בעלייה לספר התורה, לקנות מצוה טובה, מפני שמתביישים וחוששים שיאמרו עליהם שהם מתנשאים בכך ? או אחרים שימנעו מלעשות כן, כי הם אומרים לעצמם, אני לא רוצה להיות טוב יותר מפלוני. פלוני עולה לספר ונזר כך וכך והוא יכול יותר ממני, כך גם אני, אם פלוני לא עושה יותר, כך גם

אני לא. הוי, דברים קדושים אומר החכם כנגד אלה : הוי ען כנמר וקל כנשר; לראשונים הוא אומר הוי ען, כלומר אתה מתבייש ? אל לך להתבייש, כי אין הביישן למד, אלא עליך להיות עז פנים, כי המילה ען נגזרת מענות-מצת, מען-פנים. הוי ען, עליך למעט בביישנות ולא להתחשב מה יגידו עליך כאשר זה נוגע בעשיית רצון אביך שבשמים, רצון הבורא. לאחרים יאמר וקל כנשר. זאת לדעת, שהנשר לא דואג ואינו מסתכל האם עופות אחרים עפים בגובה כמוהו ואינו אומר- "הרי אלה לא עפים בגובה רב, לכן גם אני לא אעוף גבוה"? הוא אינו אומר כך, אלא משתמש ב"תרונו ובכוחו ועף גבוה מכל העופות. כך גם אתה אדם, עליך להיות קל כנשר בכל מה שנוגע לעבודת הא-ל, בלי להסתכל על אחרים ומבלי להשוות עצמך אליהם; לא לקחת דוגמה מן האחר ולומר שאם זה אינו עושה גם אני לא אעשה. קל כנשר, השתדל לעלות על כולם, במיוחד במה שנוגע לעבודת הא-ל. - ישנם אנשים אחרים שיעברו על מצוות לא תעשה תוך תירוץ, כי החטא [היצר הרע] פיתה אותם לפתע. אחרים יאמרו שהם כל כך שרויים בחטא ורגילים לו, לכן הם לא יכולים לוותר עליו. לראשונים אומר החכם : הוי רץ כצבי, עליך להיות תמיד בתנועה, רץ ובורח מן הפיתוי וכך לא תוכל להיתפס בו באופן פתאומי. ושימו לב רבותי, לרעיון יפה ביותר עליו כותבים כמה פרשנים : טבעו של הצבי, שכאשר הוא רץ, הוא מסובב את ראשו לאחור. כך גם על האדם לברוח תמיד מן הפיתוי ולסובב תמיד את ראשו אחורה כדי להתבונן האם משהו יכול לגרום לו לחטוא, זאת כדי לברוח ממנו. לאחרים, האומרים שהם כה רגילים לחטוא נאמר הוי גיבור כארי, שידע שיכול להרוג את האויב כפי שאומר החכם במקום אחר איזהו גיבור ? הכובש את יצרו ²². שאם בארי המת של שמשון נוצר דבש ²³ הרי על החוטא, הרגיל בחטא לדעת, שאם רצונו להיות גיבור כארי, שיהיה כאותו אריה מת של שמשון, שיפסיק לחטוא ויצור דבש של מעשים טובים לפני הא-ל. אפילו אל החיות האלה יש לנו להדמות, מפני שכאשר דיבר עם השר הממונה עליהם, אמר הא-ל בברית האדם - נעשה אדם בצלמנו.

ועוד יותר חייב האדם להזמנות לעולם הספירות בהרבה דברים, אך
 וסתפק כאן רק בשניים מהם : הראשון, כמו שלא ישתנו השמים לעולם
 ולא יפסיקו את תנועתם התמידית, כפי שהטביע זאת בהם האדריכל
 הא-לוהי בזמן שבראם, כך האדם בעשותו את הטוב, שזו תכלית
 בריאתו, עליו להמשיך ולעבוד את בוראו ולעולם לא להתעייף.
 אמר דוד בתהילים מ"ט : **ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נזמו** ²⁴ .
 אם האדם, שבדברים היקרים- **ביקר**, שהם המעשים הטובים, לא משתהה
 בהם ואיננו עושה אותם בקביעות, הוא נמשל לבהמות אשר אם יעשו
 משהו טוב, יהיה זה בכח המקרה ומיד ישנו ויעשו דברים אחרים; כך
 האדם שלא מתמיד במעשים טובים **נמשל כבהמות נזמו**. אמרו החכמים
 במסכת ברכות ²⁵ , **שארבעה דברים צריכים חיזוק**, כלומר עליו להחזיק
 בהם שיהיו תמיד בהוויתו, ללא שינוי. ואלה הם : **תורה, מעשים טובים,**
תפלה ודרך ארץ, אשר אלה מנהגי הנימוסין של בני-האדם. יש לתת
 את הדעת למה ארבעה דברים אלה יותר מאחרים ? ועוד: למה לא
 צירף ארבעתם, אלא חילקם שניים-שניים באומרו **תורה ומעשים טובים**
 וא"כ אומר **תפלה ודרך ארץ** ? אם כן, אני מבין שכוונת המאמר הוא
 כפי שאנו אומרים אותו ולכן כל בני-האדם, המורכבים משני חלקים,
 מנפש ומגוף, עליהם להיות שלמים בשני החלקים. אך היות ולא כל אחד
 יכול להיות מלומד, יביאו המלומדים שלמות לנפש על ידי לימוד תורה
 ולגוף על ידי מעשים טובים; לכן נאמר באחד מחלקי המאמר – **תורה**
ומעשים טובים. לאלה שאינם מלומדים, יביאו שלמות לנפשם על ידי
 התפילה ולגופם על ידי דרך-ארץ, כלומר שיהגו בכל מעשיו בנימוס
 ובכבוד. ולכן אומר המאמר **תפלה ודרך ארץ**. אך טוב אומר המאמר
 בתחילתו – **צריכים חיזוק**, להראות שהמעשים הטובים לא יעשו בדרך
 מקרה, אלא מתוך מהותו של האדם, כפי שהמהות היא איתנה וקבועה
 בבני האדם, כך המעשים הטובים צריכים להיות קבועים כדוגמת ספירות
 העולם, כפי שאמרנו. – הדבר השני והעיקרי הוא, שהתנועה שעושים
 השמים והכוכבים כדי לקיים את רצון בוראם, עושים הם זאת בשמחה
 רבה וברצון. על השמש אומר דוד, **ישש כעבור לרוץ ארח** ²⁶ ועל כל
 הספירות אנו אומרים בתפילה 8

שמחים בצאתם ששים בבואם²⁷ ; ובברכה של הלבנה ציוו שנאמר – ששים ושמחים לעשות רצון קונם, באופן שהשמים לא רק עושים את הרצון הא-לוהי, אלא העיקר הוא, שעושים זאת ברצון רב ובשמחה. לכן גם על כל איש ישראל להידמות להם ולא יעשה רק מה שהא-ל מצווה, אלא שיעשה זאת גם בהרבה רצון ושמחה. לפיכך רואים אנו שהא-ל לא מבקש להעניש את ישראל על שלא עבדו אותו, אלא על שלא עבדו אותו בשמחה. זהו רעיון גדול, שאם עבד אדם את הא-ל, אך משום שלא עבד אותו בשמחה וברצון, ירצה הא-ל להענישו. ועל זה אומר משה: יען אשר לא עבדת את א' א-לוהיך בשמחה ובטוב לבב מרב-כל²⁸, הוא יעניש אותך. והסיבה היא, שמעשים שלא נעשים ברצון רב, הולכים הם ומתמעטים ולעומת זאת אלה שנעשים ברצון רב הולכים, מתרבים ומתרחבים. אתן דוגמה: אם היום אדם יהיה חייב לשלם חוב שאינו חפץ לשלמו, אז הוא לא ילך לבקש את הנושה ואף לא יחפש את הכסף הנאה והטוב יותר וגם לא ישכים ללכת לשלם; ולעומת זאת אם ירצה לשלם את חובו בחפץ לב, הוא יקדים לשלם בכסף הטוב ביותר (*) ויביא את הכסף לביתו של הנושה. כך הוא בעבודת הא-ל: או עושים אותה בשמחה או בלעדיה. כך אני מבין כוונת הפסוק הנ"ל שאומר בסופו "מרב-כל". למען האמת: כשאומר הפסוק "תחת אשר לא עבדת את א' א-לוהיך בשמחה ובטוב-לבב", – נוחא, אך כשאומר "מרב-כל" נראה שאין הכוונה אלא כפי שאמרת, ואז זה מתישב היטב. כי המילים האחרונות מגלות את הסיבה למה הא-ל רוצה שיעבדו אותו בשמחה. הוא שאמר משה: אתה תיענש על שלא עבדת את א' א-לוהיך בטוב לבב. ואם תאמר, מה אכפת אם זה יהיה בשמחה או בלעדיה? לכן נאמר מרב-כל, כלומר שזה משנה הרבה, כי בעבדנו בשמחה הכל יתרבה, תתרבה עבודת הא-ל מרב-כל, ואם לא כך, תהי זו מצוה ועבודה עניה, מצומצמת וקטנה.

אנחנו נוצרנו כדי להידמות לעולם הספירות הממשיך את תנועתו תמיד וברצון רב. אם ננהג כך, אנו נדמה להן ונקיים את המחשבה

הא-לוהית שבדברו אל השר הממונה על עולם הספירות אמר- נעשה
אדם בצלמנו. –

גם אל המלאכים מחויבים אנו להזמנות בהרבה דברים ונאמר
שניים בלבד. הראשון מהם הוא, שאם הם עובדים את הא-ל, אין זה
שהם מצפים לאיזה פרס, אלא בשל הרצון הטהור לעבדו בלבד. וכמו
שאומר דוד "ברכו א' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמע בקול דברו"
29; דהיינו עושים דברו לא מפני שמצפים לפרס, שהרי כאשר עושים את
מה שהא-ל מצווה להם, אינם מבקשים כי אם שהא-ל יחזור ויצווה, ולכן
כתוב "עושי דברו לשמע בקול דברו". כך צריכים בני האדם לנהוג
בעבודת הא-ל, כפי שאמר התנא [אנטיגנוס איש סוכו] **באבות** א: "אל תהיו
כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים", וכו'.
ובעשותנו כך, נדמה למלאכים ונהיה כמוהם. ענין שני בו אנו חייבים
להזמנות למלאכים, הוא עקרון גדול, אותו אומר עכשיו והוא יובן
כאשר נבין דברי החכמים: כאשר אמרו ישראל בסיני "נעשה ונשמע"
אמר הא-ל, "מי גילה סודי לבני האדם, לשון שמלאכי השרת
משתמשין בו כאשר שומעים בקולי". כפי שאומר דוד: "ברכו א' מלאכיו
עושי דברו לשמוע בקול דברו". הוא אומר קודם "לעשות" ואח"כ
"לשמע" 30. זה מאמר חכמים שדורש התבוננות: מדוע זכו ישראל
בכבוד כה גדול על אשר אמרו "נעשה ונשמע"? ולמה ביטוי זה נקרא
לשון המלאכים יותר מאחרים, אשר מבטא ציות לא-ל? התבוננו היטב
שמעו רבותי פרוש יפה ועקרוני מאוד ובמיוחד לאלה מבני אומתנו
המסיקים מסקנותיהם תוך חקירה שכלתנית רבה. דעו רבותי, שהדרך
לעבוד את הא-ל היא אח משתי הדרכים: או דרך חקירה שכלית או
דרך האמונה 31; ואף שנכון הדבר, שכמה מן המצדדים בחקירה רצו
להוכיח שדרך החקירה טובה יותר מדרך האמונה, מסכימים כל
המפרשים והחכמים, כי דבר ראשון שצריך יהודי, שתהיה לו האמונה
ובה עליו לעבוד את הא-ל בכל מצוותיו ולאחר מכן יבקש לדעת את
הסיבה לשם יתר סיפוק. על כן אמר דוד: טוב טעם וזעת למדני כי
במצוותיך האמתית 32

אומר דוד: "אני חפץ לדעת ולחקור הטעם הטוב ולדעת את מצוותיך, אבל אני מבקש זאת ממך, אלא לאחר שאמונתי כן חזקה וקבועה בלבי, שבמצוותיך אני מאמין." ועתה נבין את המאמר: כפי שאין למלאכים בחירה חופשית לעשות דבר או לא לעשותו ובע מכן, שכאשר מצווה עליהם הא-ל משהו, קודם הם מבצעים ואחר כך חוקרים ושומעים את הסיבה. כי מותר לחקור לפני שעושים, למי שיש לו רשות להחליט על פי הסיבה, האם לעשות או לא לעשותו. לכן זה מתאים למלאכים ונחשב "לשונם" - נעשה ואח"כ נחקר ונשמע, כי הרי הם אינם בעלי בחירה. ההפך הוא אצל בני האדם, כי בהיותם בעלי בחירה חופשית ובהיותם אדונים על רצונם, רוצים הם קודם לשמוע ולחקור; ואם נראה להם הטעם והעיקרון של המצווה, אז מקבלים אותה, ואם לא, אז דוחים אותה לפי בחירתם. לכן אומר המאמר: כשאמרו ישראל בסיני "נעשה ונשמע", אמר הא-ל "מי גילה סוד זה לבני האדם"? מפני שטבעם של

בני האדם הפוך מן המלאכים, לשמוע קודם ואחר-כך לעשות, וישראל אמרו במהופך והרי אמירתם זו היא לשונם של המלאכים. מכך הובן, שישראל ויתרו על המתנה שהא-ל נתן להם בתור בני אדם להיות בעלי בחירה חופשית, והם נהגו כמלאכים, לכן מגיע להם להיות מוכתרים ונחשבים כמלאכים. עתה מובן המאמר ויחד עם זאת ידועה הדרך בה על ישראל לעבוד את א-לוהיו; ואם נעשה כן, נקיים את מה שאמר הא-ל למלאכים בברית אדם - נעשה אדם בצלמנו.

זאת שחייבים אנו להזמנות לא-ל ברוך הוא ברור. אמר משה

"אחרי אי א-לוהיכם תלכו" ³³. דוד אמר "והלכת בדרכיו" ³⁴.

ודורשים החכמים, מהו רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון ³⁵. וכך אנו מבינים "והלכת בדרכיו", כפי שהוא הטוב, הנעלה והמושלם, כך תהיה גם אתה, ככל יכולתך.

וירצה האדון, שבתקוע היום בשופר, כסמל ליום הזין, לא יחויבו ישראל בדין ולא יענשו על אשר דמו לכל הנבראים בצורה שונה ממה שהבהרנו. וירצה הא-ל שבדין וחשבון של

ישראל לא ימצא [יתגלה] היום, שישראל נדמו לאבן בהקשות את לבם
 כלפי קרוביהם, עיקשים בשנאתם כלפי רעיהם; או שנדמו לצמחים שהם
 כה שבירים כפי שאומר דוד בתהילים קכ"ט: "יהיו כחצר גגות שקדמת
 שלף יבש" 36 וכך לא יתגלו מעשיהם של ישראל דומים לצמח, חלשים
 בלי עלה וללא פרי. הלוואי ולא נדמו ישראל להולכים על ארבע
 הפראיים, הנוטלים את מה שאינו שלהם, שלא יהיה במשאם ומתנם עם
 חבריהם ומאות, גניבות, ערמומיות, רשעות ומעשים נחפזים. הלוואי ולא
 נדמו ישראל לעולם הספירות, שבחוסר יציבותו [קביעותו] משתנה הרבה
 וכך הם בדיבוריהם ובמעשיהם הלא יציבים לא עמדו בדיבורם והם גם
 לא נדמו למלאכים שהם אש, על-ידי ששרפו בלשונם וברוגזם את
 קרוביהם וחבריהם. ירצה האדון [יהי רצון מלפני האדון] שלא ימצאו כל
 הדמיוניות האלה, שאם כן, יהיה עונשם של ישראל כפול, כי קיימו את
 נעשה אדם בצלמנו באופן הפוך מן הכוונה הא-לוהית וזה איננו רצון
 הא-ל. הלוואי וישים בלבנו שנהיה כאבנים בסבלנות; כצמחים בעשיית
 מצוות; כמו החיות בזריזות לעבודתנו; כמו עולם הספירות בהתמדה
 בקיום המצוות; שנהיה כמלאכים באמונתנו לא על מנת לקבל פרס
 ובקיצור: א-לוהיים בשלמותנו. אם יהיה כך נהיה נידונים היום
 על ידי א-לוהותו הקדושה לחיים ולגזרות טובות
 יחד עם כל ישראל – ברוך א' לעולם, אמן
 ואמן

מראה מקורות לדרשה הראשונה :

עובד על ידי שמעון קומר.

1. בראשית א, כו.
2. *פירושו אברבנאל** לבראשית, פרק א, ד"ה "והדרך הב".
3. ראה במדבר פרק א.
4. יחזקאל, א, י.
5. בבלי, שבת, פח, ב ובמקבילות.
6. משלי ב, כא.
7. רש"י שם- "העולם הבא".
8. בבלי, עירובין, נד, א בשינויים מסוימים.
9. במדבר כא, יח.
10. בראשית כח, יא.
11. בבלי שבת ל, ב – לא, א.
12. ישעיהו מה, ח.
13. דברים טו, ח, יא.
14. בראשית, כא, לג.
15. ראה *מדרש תהילים*, מהדורה של בובר סימן לו, ושם כתוב "לויה" וכך גם במקבילות. וראה *רמ"מ כשר תורה שלמה* שם אות קלג, שציטט *ממדרש תהילים הנ"ל*, אך כתב "לינה".
16. בבלי, בבא בתרא, י, ב.
17. בדפוס התלמוד שלפנינו הגירסה היא "ר' אבא" אך בכתב-יד המבורג ומינכן הגירסה היא אמנם "אבא".
18. ישעיהו לג, טז.
19. משלי, י, ב.
20. משנה אבות, ה, כ.
21. *ידים משה**, ביאור למסכת אבות ה, כ. (ראה *להלן* ע' *המהדורות המהדור*).
22. משנה אבות ד, א.
23. שופטים יד, ח.
24. שפ פסוק יג.
25. בבלי לב, ב.
26. תהילים יט, ו.
27. *תפילת "א-ל אדון"* בשחרית של שבת.
28. דברים כח, מז ושם במקום "יען", כתוב "תחת".
29. תהילים קג, כ.
30. ראה תלמוד בבלי, שבת פח, א.
31. ראה *מורה נבוכים* לרמב"ם, א, נ.

ראה גם חוב. *הרמב"ן כחוקר ומקובל*, ירושלים תשל"ח, עמ' 62 ואילך. ש.הלר וילנסקי: *היחס בין האמונה והתבונה* אצל ריה"ל בתוך *משנתו ההגותית של ר' יהודה הלוי*, ירושלים תשל"ח, עמ' 41.

32. תהילים קיט, טו.
33. דברים יג, ה.
34. ניסוח זה מופיע בספר דברים כח, ט. ואילו בתהילים קכח, א כתוב "אשרי .... ההולך בדרכיו".
35. ראה *ספרי* לדברים, עקב פיסקא מ"ט בניסוח קצת שונה ושם דרשה זו נלמדת מדברים יא, כב. וראה גם בבלי, שבת קלג, ב.
36. שם, פסוק ו.

המהדורות המהדור לחכמים המולכרים ע"י צרשני

לדף השער: *המכתב אברהם לאברהם* היה אחד מחכמי ק"ק הספרדים *בולוצ'יה* בלמנו של צרשני. (כך נראה עמית המאשרים). (מחקר בצ"פ' "המאמרים והצעות" ע. 384 ע"ס 102 המאמרים והצעות פריז 2001) להערה 2: *אברהם אבא* – זון יצחק בן יהודה נולד 1437 בליסבון. מצינאי ואיש כספים בפורטוגל ובספרד שערב אליו תפאורות פוליטיות קשות נצד אחרי הגירוש לאיטליה פרשן המקרא פירקי האבות והצאת פסח והוא צדון נקבר ונקבר בולוצ'יה ב 1508 להערה 21: *האלישיק* = משה אלישיק, נולד 1508 באזרינובול. סלח לרפת וסג היה מתאמיזי ר' יוסף קארו. היה פרשן המקרא. צרשן ופוסק והתאמה כצ"ן. בין תאמיזיו ר' חיים ויסא. נקבר ב 1600 בצמח. ספרי צרשן האלישיק – "ויט משה" זכו לתפוצה רבה ובתוכם "תורת משה". "מראות הצובאות". "רוממות אל". "ענין השמק"ט" *שנכאליק תחת השם הכולל "האלישיק"*.

מתוך: *אקסיקון יוצאיקה* – ספריית צביה. הוצ. כתב-י. מ. 1976 ואנציקל' יהודית-הוצ. ראובן מס. י. מ. 1970

הערות והערות לצדקה הראשונה ע"י המהציר

יוסף בן ברית

כללי: ריבוי ציטוטים בלשון הקודש מביא על כך, כי צדקה זו היא מן המאוחרות, כאשר הקהל יצא כבר מקריתינו. - את הצדקה הראשונה ממקד המהבר ביחסי האנוש שבין חברי קהילת האנוסים שחזרים ליהדות בהמבורג. אך נוהגים עדיין לפי צפוי התנהגות כאנוסים נרצפים בגלות פורטוגל. שם חשבו האחד בשני, הגלל האשנה אפשרית לפני השלמות. חשנות זו הכתיבה להם שם הרפלי צרות זה אזה ואי-אמון. התנהגות חשנית זו הביאו עמם גם אהמבורג. שם התקבלו אראשונה אחרי שלושה-ארבעה דורות אינוס. כיהודים מרצון. הם עזבו המחנות. הפעילות רגשית מופרעת ותחושות השלכות היו כנראה עליות ולכן בלבו בציבור זה מתחם בין פרטיו ואי-אמון הדדי. ירושת עברם הא-רחוק. לכן מרבה צדקנו להצגים את החובה המוסרית להצמות אברואי הא-לוהים בענווה ובוותנות. כמו כל ברואי י-ה: דומם, צומח, חי, מלאכים וכו'. כנראה היתה קיימת בקהילה הקטנה גם מיצה רבה של גאווותנות אישית ואגוצנטריות. הסתגרות וקמצנות חברתית. - על כן מרבה המהבר המלומד להביא רעיונות של שוויונות לפני הבורא מן המקורות היהודיים וחובתם להצמות איתר הברואים. שלא ממין האדם. כן מוצגת חובת חבר הקהילה הששי לתמוך בעני יותר ברוח אה. "לעזר" מהונו לצדקה לאחרים ולא לקמץ.

(*) כאשר לצדקה אבות הכנסת ולהחזקתו בתרומות יצא ממקור מחקרי כי כבר בשנת 1605 היה צדקנו בעל חצר תפילה נסתר ראשון בהמבורג. כאשר קהל הפורטוגלים הקטן מנה רק שבע

משפחות וסוד כמה נזקקים. הם הסתירו את נצונם לחיות שוב כיהודים והציגו עצמם כסוחרים קטנים וכך נתקבלו ע"י סנט העיר. בפסח אותה שנה הגיע אביתו של צדקנו בן דודתו VICENTE FURTADO הנוצרי (ממוצא יהודי) מליסבון והוא מציג מאוחר יותר לפני מעניו האינקוויזטורים בליסבון. כי הוא, ביחד עם בן דודו קיימו כמה מצוות של צדק משה. עם סוד סוחרים שבאו מלונדון וברצקם כדי לחוש את חם הפסח בביתו של ALVARO DINIS. כך שם צדקנו בשפת פורטוגל. הוא מחבר וזרע הצדקות שמואל יחיא. (ראה מחקרו של ראובן פינגולד: "משפחה של האנוס הפורטוגלי ויסנה פורטוגל - 1605 - 1615", "פסחים" 46-47 תשנ"א י"ז בן-צבי עמ' 244)

הצגת צדקנו. כי יש לתת מטבעות לובים אביהכ"ן מגלה לנו. כי בזמנו לא היו מטבעות קבועים בערכם. כי אם על פי תבולתם במתכת אצילה. - זהב או כסף. אלה הוכנו ע"י יצרני מטבעות מקצועיים פרטיים. בשרות שליטים מקומיים. מהם קבלו פריבילגיה לכך. בעשור השני של המאה ה-17 הוא עצמו שמואל יחיא עסק בכך וסודו כעסק של אנשי הסנט בהמבורג. כי ציפו ממנו להיות יבואן של סחורות יקרות ערך כבעבר. צדק שהכניס לקופת העיר מכס ומסים. הוא הואשם בהפרת הסכם עם העיר וברח עקב עונש מאסר שהוטל עליו ומצא מקלט בממלכת דניה השכנה. קוצם בשנת 1618 בעיר השכנה אהמבורג = Altona וה 1619 בעיר החציה Glückstadt כיהודי חסות חופשי לחלוטין. הוא השיג עבור הבאים אחריו פריבילגיות לחיים יהודיים גלויים. כולל בית כנסת ותפילה. מילה נישואין וקבורה יהודיים. (ראה בהקדמה לפועל דון איבן יחיא בנושא זה.)

דרשה שניה על התשובה

נראה, שהתשובה היא ענין שהא-ל חפץ בה, שהוא מציע שכר רב למקיים מצוה זו, כפי שנאמר בפרשת ניצבים, - ושבתי עד א' א-לוהיך וגו' ואתה תשוב ושמעת ² וגו', והותירך א' א-לוהיך ³ וגו'. למרות שזה חסד א-לוהי שהא-ל ברוך-הוא מקבל את החוטא בעל התשובה, בכל אופן חייב החסד להיות מוצדק, כי נראה קשה וכמעט לא ניתן להאמין שיש תיקון לחוטא. זאת משלוש סיבות - הראשונה קשורה לא-ל, השניה לחוטא עצמו והשלישית בגלל העבירות והחטאים שנעשו. מה שנוגע לא-ל, הרי האדם בחטאו המרה את דברי האדון שהזהירו וציווה עליו; לפיכך נראה שהעונש היה צריך להיות כמידת חומרתו למי שחטאו לו. ומכיוון שהוא אין-סופי, מתחייב מכך שגם העונש יהיה אין-סופי. אם כך, האין יתכן שאדם יחזור בתשובה שהוא בעצם דבר קל מאוד, כפי שאומר הפסוק - כי קרוב אליך הדבר מאוד ⁴. האם בכך מתקבל החוטא ומתכפר? מה שנוגע לחוטא, מאחר והא-ל ברוך הוא נתן את הבחירה החופשית לאדם, אומר לו מיד ובחרת בחיים ⁵, דהיינו נתן לו ביחד עם זה [עם הבחירה החופשית] את הידע וההבנה, חוקים ומשפטים כדי להדריכו בדרך הישרה. אך על אף זאת החוטא לא שומע בקולו ולא מקיים את מצוותיו של זה שלימד אותו ואינו מקבל עצתו המועילה, כי אם נמשך אחרי תאוותיו. אם כך, איזו הצדקה יש לו שיתקבל לפני בוראו? ומה שנוגע לחטאים שנעשו, הרי האדם חטא באופן מעשי. הכיצד יתכן שעל ידי מילים, חרטה או וידוי תתקבל התשובה שלו? למשל, אם הרג אדם נפש, האם על ידי כך שיאמר חטאתי, תשוב אותה נפש? (*) האם יתכן כי אדם יחריב בית באופן מעשי

ויואמרו לו שיבנהו מחדש במילים ? **ברב דברים לא יחדל פשע** 6 אמר **שלמה**, והאיך ניתן להסתפק בתשובה ככפרה על חטא שבוצע למעשה ? יתכן מאוד ומסיבה זו אמר קין שהרג את אחיו והיה נראה לו כבלתי-אפשרי לכפר על חטאו, **גדול עונוי מנשוא** 7 ואם לאחר כל זאת אנו רואים כי הא-ל ברוך-הוא מציע לחוטא לקבלו על ידו **תשובה** וכפרה, הרי אנו חייבים לחקור [לברר] נושאים אלה. באשר לקושיה הראשונה שנוגעת לא-ל, ניתן להבינה על פי הצעה אחת, כי לכל דבר בעולם יש לו תכונות טבעיות ייחודיות. למשל, חפץ קל טבעו הוא לצוף וחפץ כבד טבעו הוא לשקוע. אך לעיתים, עקב השגחת ההנהגה האוניברסלית של העולם, יצוף החפץ הכבד וישקע החפץ הקל. נביט עתה יותר למעלה, מסלולה הייחודי והטבעי של השמש הוא ממערב למזרח. אך כפי שאנו רואים זאת בכל יום, עושה השמש את דרכה בעבורנו ממזרח למערב, זאת עקב השגחת הנהגתו על העולם. ועוד למעלה מזה, טבעם של המלאכים הוא להיות נטולי כל סוג של גשמיות והם רוח בלבד ככתוב **בפסוק** - **עושה מלאכים רוחות** 8 . אך לעיתים הם מוותרים על טבעם המיוחד בשביל טבע ההנהגה של העולם האוניברסלי. זה קורה כאשר מלאכים מתלבשים בלבוש [בדמות] אדם, וגם אם לא בלבוש ארצי ממש, לפחות בצורה בה נראים יותר ממה שטבעם המיוחד מאפשר. הם מתגלים לנביאים, לצדיקים ולמנהיגי ישראל. בדרך זו אומר אנוכי **כביכול**, כפי שרגילים בני האדם לאמור - הא-ל, למרות שטבעו המיוחד **כביכול** הוא לשפוט את בריותיו בדין ומעניש את העובר על מצוותיו וכו"; לעיתים יש לו צורך לוותר, **כביכול**, על תכונה מיוחדת זו של דין, למען תכונה אחרת, אוניברסלית, של רחמים. - מה שנוגע להנהגת העולם, הרי הוא ברא את העולם למען פרסום שמו, וכדי להשפיע בו מטובו ומשלמותו. השפעה זו נובעת [מושגת] ממעשי בני האדם. אם טובים המה, הם מכפילים את השפעתו זו, אך אם להפך מכך מעשיהם רעים, אז על אף ההנהגה הפרטית היה מוצדק להעניש את החוטא בעונש נצחי, כפי שהוא נצחי. אך לו נהג כך, היה מאבד את ההנהגה האוניברסלית והעולם לא היה מתקיים, "כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא".

אם השפעתו לא היתה יורדת אל העולם, שלמותו לא היתה מתפרסמת. מכך נובע, שהוא מוותר על התכונה הפרטית של העושה עושה הרע בעושה נזח, לטובת ההנהגה האוניברסלית של העולם, כאמור. וכפיכך, האל-ברוך הוא דומה לאדם הרוצה מטבעו לחיות חיים שלווים, ללא שום צורה של הפרעה וצער, וכאשר אינו יכול להשיג מטרה זו מסיבה כל-שהיא, יבחר לחיות את חייו בצורה הכי רגועה שיוכל ויבחר את הרע במיעוטו. וכך, כפיכך. מכיוון שנמנע האל-ברוך הוא מלהשתמש בתכונתו הטבעית הייחודית, דהיינו מידת הדין, שהיתה מחריבה את ההנהגה האוניברסלית של העולם, לכן בוחר הוא למתן את הדין ולמזג אותו עם הרחמים. הוא מעניש אמנם את החוטא למען ישוב מדרכו הרעה, אך מסתפק בכך ומקבלו כאשר הוא שב ולא מענישו בעושה נזח. יתכן בהחלט שלכך התכוון הפסוק כאשר אומר בענין סדום "ארצה ואראה" וכו' ⁹. ניתן לפרש בהקשר זה את ירידת האל כי לא התיחס אל חטאם לפי מידת האין-סוף שלו. וזה מה שהתכוונו לאמר חכמינו: בתחילה עלה במחשבה! לברא את העולם בדין, ראה שאינו יכול להתקיים, שתף עמו מידת הרחמים ¹⁰. אומרים חכמינו כי אנו מוצאים במהלך סיפור בריאת העולם את השם א-לוהים, ונאמר בסוף-יום עשות א' א-לוהים ארץ ושמים ¹¹, שם של דין ושם של רחמים, כדי שגבין, שאף אם נדמה במבט ראשון כי הוא בורא ומנהיג את העולם במידת הדין בלבד, א-לוהים, א-לוהים; אך בראותו שלא יכול להתקיים אדם מכיוון שאין כזה שלא חוטא, ולו דן במידת הדין בלבד, הכל היה חוזר ל א' י, לכן ציווה לשתף את הרחמים ולדון בעזרתו את העולם, ולקבל את המתכפר כאשר זה שב אליו. כך ניתן לפרש מאמר של חכמים נפלא על הפסוק בנביא ישעיהו בפרק מ"ג: "הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק" ¹². אומרים חכמינו, כי אם נכנסים שני אנשים כדי להתדיין ביניהם, משתדל כל אחד לטעון את דבריו ראשון, כפי שאמר שלמה, "צדיק הראשון בריבו" ¹³, אך האל-ברוך הוא אומר לישראל "נשפטה יחד", אני מסתפק בכך, "ספר אתה למען תצדק" ¹⁴. ועוד לפי דברי שלמה היתה כוונת הפסוק לאמר גם, שהראשון שמדבר

הוא זה שרוצה לדעת תביעות חברו. ולמרות שראשון המדברים היה צריך להיות הא-ל, כדי לתבוע את האדם ולהאשימו על כך שחטא לו, מסתפק הוא ברחמיו להיות הנתבע. האדם יאמר לו שנברא מחלק כל כך שפל וארצי ועם יצר רע שמפריע לו כל הזמן, כפי שהתכוון אמינם אדם הראשון כשהשיב לא-ל "האשה אשר נתת עמדי"¹⁵, היא גרמה לי לחטוא. כאשר מדבר האדם הראשון הוא צודק, כך מתאפשר לא-ל לוותר על ההנהגה הפרטית שהינה על פי דין, למען ההנהגה האוניברסלית של העולם, שהינה על פי הרחמים. אומרים חכמינו במסכת ראש השנה¹⁶, שמצד אחד אומר הפסוק "לא' החסד", שהוא פועל בחסד. ובחלק השני של הפסוק נאמר – "כי אתה תשלם לאיש על פי מעשהו"¹⁷, שנראה, כי מדובר על פי מידת הדין בלבד. ריבי אלעזר מתרץ: בתחילה כי אתה תשלם וכו' ולבסוף "לא' החסד" אשר לפי הבנתי צריך לבטא, כי בתחילה היה נראה מוצדק כי הא-ל יכונה "א-לוהים", אך לבסוף, לאחר מחשבה שניה יאמר "לא' החסד" ביום עשות א-לוהים ארץ ושמים. לגבי הטיעון הראשון, שאין לקבל את החוטא מפני שזה נוגע לא-ל הסברנו, שהא-ל נוהג כביכול כפי שנוהגים כל היצורים הארציים, הכוכבים והמלאכים בכך שהוא מוותר על תכונתו הפרטית לטובת ההנהגה האוניברסלית של העולם, כפי שהסברנו. לגבי הטיעון השני נראה לי לומר, שמוצדק הוא מאוד שהא-ל יקבל את תשובתו של המתכפר. כדי להבין ענין זה טוב יותר, שימו לב לנקודה חשובה אותה טוענים המפרשים: אם אמת הדבר שאצל הא-ל אין שינוי, מהיכן נובעת אם כך ידיעתנו, הנחשבת לאמת מוחלטת, שגם אם גזר הא-ל גזירה רעה על האדם, וכאשר אדם זה יתפלל אל הא-ל, גזול כח התפילה כדי לבטל הגזירה¹⁸? מכך ניתן הרי להבין, שכן חל שינוי אצל הא-ל. והמה המפרשים מתרצים טענה זו, כי הא-ל לא משתנה לעולם ואם גזר גזירה על ראובן למשל, כי עליו למות חס ושלו, הרי כל עוז ראובן זה לא השתנה, גם לא תשתנה הגזירה, אך אם ראובן כן ישתנה ולא יחטא יותר כבעבר, וכי הוא שב אל בוראו, הרבה בתפילה, הרבה תעניות, והרי אינו זה שהיה, לכן לא ימות, מפני שכאשר

הא-ל גזר את הגזירה, גזר אותה על ראובן דאז, והיום זה כבר אינו מי שהיה בעבר ולכן לא ראוי שתחול עליו הגזירה. כך ניתן לומר, כי לעולם אין שינוי אצל הא-ל. אותו דבר קורה עם התשובה, כי למרות שאדם חטא לא-ל במשך כל השנה, אך כשמגיעים הימים הנוראים הוא חוזר בו ואומר "איני רוצה לחטא יותר", שזאת מהותה של התשובה, שאדם ישוב ממה שהיה בעבר. אם כך, הוא, האדם הזה באמת אינו מי שהיה בעבר, כי עתה הוא מתחדש ואם כך הוא, למה לא יקבלו הא-ל ? זוהי לפי דעתי כוונתם של חכמינו באומרים על הפסוק שאמרו דוד, ואם נברא יהלל י-ה.¹⁹ רבנים אומרים – וכי עד עכשיו עתידים אומה להבראות, אלא אלה הדורות שהם מתים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך בראש השנה וביום הכיפורים ואתה בורא אותם בריה חדשה.²⁰ אומרים חכמינו "מי זו האומה שעתידיה להברא ועתידיה להלל את הא-ל" ? ועליה אומר דוד "ועם נברא יהלל י-ה" ? והם מסבירים, כי זהו העם שבמשך כל השנה הם כמו מתים מפני החטאים שהם עושים, אך כשבאים בראש השנה וביום הכיפורים להתפלל לפני הא-ל, ביחד עם תשובה, אזי אתה מחיה אותם ובוראם מחדש, עושה אותם בריה חדשה והם כבר לא אלו שהיו בעבר, זהו העם שנברא, ככתוב – ועם נברא יהלל י-ה. מאמר זה מסייע למה שאמרתי, שהאדם שהתכפר אינו האדם שחטא, כי אם אדם אחר, ועל כן בצדק רב מקבלו הא-ל. ובאשר לחטאים, הסיבה השלישית שדברנו אודותיה: הטיעון הטוב ביותר בענין זה הוא, שיש מי שיהנה ממעשה התשובה של החוטא, כדוגמא – אלה שהונו אנשים רבים, עתה כשיחזרו בתשובה, עליהם להיטיב מרכושם להרבה אנשים. אלה שרצחו נפש, עתה עליהם להשתדל לרכוש נפשות וכך תהיה תמורה לחטא והא-ל מקבל את התשובה (*). בענין זה אומרים חכמינו מאמר נפלא: כשהא-ל ברוך-הוא ברא את העולם, רצה לדור עם בני האדם על מנת להיטיב עמם ולהשפיע עליהם משלמותו. חטא אדם הראשון, התרחק הא-ל מן הארץ ועלה לרקיע הראשון. חטא קין בהרגו את הבל, התרחק הא-ל לרקיע השני. חטא דורו של אנוש בעבודה זרה ובחילול הא-ל, התרחק הא-ל לרקיע השלישי. בא דור המבול וחטאו, התרחק הא-ל לרקיע הרביעי. בא הדור ובנה את המגדל וחטאו, התרחק לרקיע החמישי. באו אנשי סדום, התרחק הא-ל לרקיע הששי. באו אמרפל

וחבריו והכניסוהו והתרחק הא-ל לרקיע השביעי. על זה אמר דוד "מי יקום
 לי עם מרעים מי יתעב לי עם פעלי און?"²¹ . באותו זמן הופיע בעולם
 אברהם וגרם לכך שהא-ל ירד מן הרקיע השביעי לששי. בא יצחק וירד מן
 הששי לחמישי. בא יעקב וירד מן החמישי לרביעי. בא לוי וירד מן הרביעי
 לשלישי. בא קהת וירד מן השלישי לשני. בא עמרם ומן השני ירד לראשון.
 בא משה וירד מן הראשון לארץ, כי כך אומר הפסוק "וירד הא-ל על הר
 סיני"^{22 + 23} . לא קשה להבין ענין זה, דהיינו לאמר שהא-ל הלך והתרחק
 מן העולם הזה בגלל חטאיהם של בני האדם, כי הרי אומר הנביא באופן
 ברור "כי עוונותיכם הבדילו ביניכם ובין א-לוהיכם"²⁴ . גם לא נראה לי
 קשה להבנה, כי הקדושים האלה החזירו אותו אלינו, כי במעשיהם כיפרו על
 חטאי הראשונים. הרי אם אדם חטא בכך שלא שמע בקול הא-ל, אברהם
 שמע מאוד בקולו והא-ל אמר עליו אשר שמע בקולי²⁵ . ועוד ואמר אשר
 יצוה את בניו ושמרו דרך א' ²⁶ וגו'. ואם אדם חטא באכילה, הרי אברהם
 הרבה לעשות את רצונו בכך שהאכיל זרים, עניים ונצרכים ואין זה פלא
 שהא-ל ירד מן הרקיע השביעי לששי. ואם חטא קין כשהרג את הנפש, הרי
 בא יצחק ופשט את צווארו לשחיטה על פי ציווי בוראו והבהיר בכך כי יש
 אדון ומנהיג, בניגוד לקין, שתיאר לעצמו שאין אדון שמשגיח. ואם דורו
 של אנוש חטא בעבודה זרה, בא יעקב ותיקן את החטא על ידי שצירף את
 כל בניו לאמונת יחוד הא-ל יתברך, זאת לפי חכמינו שאמרו לו בניו שמע
 ישראל א' א-לוהינו א' אחד ²⁷ שמע אתה, ששמך ישראל, א' א-לוהינו א'
 אחד. והוא השיב ברוך שם כבוד מלכותו וכו'. ובאופן ברור רואים, כאשר
 אשתו של יעקב גנבה את התרפים אשר לאביה לבן, ואמר יעקב לכל
 משפחתו "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם"²⁸ ועליהם להטמינם תחת
 האלה, -וכך תיקן את החטא של דורו של אנוש וגרם לכך שהא-ל ירד מן
 הרקיע החמישי לרביעי; ואם דור המבול חטאו לא-ל על ידי זימה, בא לוי
 והראה שבענין זה הוא מקפיד מאוד, כאשר העיר לאביו, האיך הוא מסכים
 בשתיקה שיעשה מעשה לא מוסרי לאחותו, באומרו הכוונה יעשה את אחותנו?
²⁹ . ואם דור הפלגה בנה מגדל כה גבוה כמרד

נגד הא-ל, בא קהת אשר בזמנו בנו בני ישראל ערי מסכנות את פיתום ואת
ועמסס והם התענו בעבודה זו עם הרבה סבלנות, וקבלו על עצמם את
הרצון הא-לוהי. אם בני סדום כה התנגדו להיטיב לזולתם ולעזור, בא
עמרם, עליו אומרים חכמינו שניחם במצרים את שאר שבטי ישראל והיטיב
לזולתו כמיטב יכולתו. אמרפל, שעל פי חכמינו היה נמרוד ³⁰ ניסה להרוג
את אברהם, ידיד הא-ל; כנגדו בא משה והשתדל להגן תמיד על ידידי הא-ל.
כתוב: צדקת אי עשה ומשפטיו עם ישראל ³¹. לפיכך אם הקדושים האלו
כיפרו על עבירות החוטאים הראשונים, סיפקו בכך את הא-ל; כך גם אם
החוטא בעל התשובה מכפר בדרך זו מתרצה בכך הא-ל. כאשר גנב ייטיב
לזולתו; כאשר הורג ירכוש נפשות תוך כדי חרטה גדולה, הרי הא-ל יקבלו.
(*) אחד המחברים הקדמונים רצה לתרץ את הטיעון השלישי ואמר שכלל
הוא אצלנו, שכל מעשה שאדם עושה מתוך כפייה, אם ענין רע הוא, אינו
ראוי לעונש ואם טוב הוא, אינו ראוי לשבח. מעשה מסוים נחשב לרצוני לא
רק כאשר אדם התנדב לעשותו, אלא אם אף לאחר עשייתו הוא מאשרו
ואומר על כך כי טוב המעשה. רק אם המעשה רע הוא, הוא ראוי לעונש
עליו ואם המעשה טוב הוא, הוא ראוי לשבח. אך אם לאחר מעשה הוא
מתחרט, ומבהיר בכך שלא נעשה מרצון אלא מאונס, או, אם עשה מעשה
טוב לא יחשב לו לטובתו ומאותה סיבה אם עשה מעשה רע, לא יחשב לו
לרעתו. כאשר המתכפר שב אל הא-ל, וזה הרי צריך להיות מלווה בחרטה
על כל הרע שעשה, מבהיר הוא בכך שמעשיו הראשונים לא היו מרצונו
אלה נעשו מאונס. לכן יחשבו כאילו לא עשה אותם, מכיוון שלא היה זה
מרצונו (**). לכן אומרים חכמינו, כדי שאדם יקרא בעל תשובה, תנאי הכרחי
הוא כי אותו חטא שחטא יזדמן לפניו שוב ובכל זאת לא יחטא בו שוב.
בכך הוא מוכיח כי בפעם הראשונה לא עשהו מרצון, כי אחרת היה חוזר
לעשותו שוב. מכיוון שכך, מוצדק הוא שיכופר לו ויתקבל על ידי כבוד
מלכותו. אמר הנביא מִיכָה "מי א-ל כמוך נושא עוון ועובר על פשע לא
החזיק לעד

אפו כי חפץ חסד הוא"³². אמר כאן הנביא, כי לרגן יש מטבעו תכונה ביקורתית, לכן הוא מתרגז מהר, אך יש לו במקביל גם תכונה טובה – הוא שוכח מהר מאוד את כעסו וזה לא מאריך. האדיש ההפך ממנו: הוא מאחר לכעוס, אך גם מאחר לשכוח. אומר הנביא **מיכה**: מי א-ל-ל כמוך שיש לו את שתי התכונות הטובות, עובר על פשע, עובר עליו דהיינו מאריך אף, אך **אפיים לא החזיק לעד אפו**, אלא שוכח בקלות וכל זאת מפני שחפץ חסד הוא. וכאשר אנו יודעים את רוב טובו, כפויי טובה היינו, אילו לא שבנו אליו מיד. והרי את אנשי נינוה הנכרים קיבל, על אחת כמה וכמה שיקבל אותנו, כי זה מה שאמר **יחזקאל**, כשראה תחת כנפי הרקיע ידי אדם פתוחות ³³ המסמלות את הטוב הא-לוהי, שמוכן לקבל את החוטאים בידיים פתוחות. עוד טוב יותר הבהיר זאת הנביא ירמיה בפרק ט"ו כשאמר: **אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה** ³⁴. אמר ירמיה בשם הא-ל, **אם תשוב ואשיבך**, אעשה אנוכי שתשוב. להודיע, שעל אף שבני אדם, כאשר לדעתם מיישהו פגע בהם, אינם מחזירים אותו אליהם, הא-ל אומר "שאם תשוב ואשיבך ותהיה עמדי כפי שהיית לפני שחטאת", – כמו שנאמר "לפני תעמוד". וכדי להבהיר כיצד זה יכול להיות אמיתי, שימו לב למשל נפלא שמתאים מאוד לנמשל. אומר רב עקמה ³⁵ **שבעל תשובה משול** למלך שבנה היכל והזמין שני ציירים מפורסמים ביותר שהיו במדינתו והטיל על כל אחד מהם לאייר קיר אחד. הוא הגביל אותם בזמן ובשכר. מיד הוציא אחד מסך [בד] והחל לצייר את חלקו בחן רב בכל מיני איורים בכל המסירות והמיומנות האפשרית. הוא עבד רבות מאותו רגע שהמלך הזמין ועד כמעט לסוף זמנו, בו הוגבל. חברו לקח את כספו [שכרו] ואמר שהוא מוכרח להוציאו על רכישת צבעים ומכשירי ציור. תוך כדי כך עבר רוב זמנו בו הוגבל והמלך אמר היה לבא לראות את העבודה. הראשון שמח מאוד, מכיוון שאותו זמן עבד כרצון המלך.

השני היה עצוב מאוד, מכיוון שהזמן עבר והוא הוציא את הכסף בלי שנגע כלל בעבודה. במבוכתו ובצערו בא לו רעיון נהדר וגם הוא הניח את כלי עבודתו מול הקיר שהיה עליו לאירו, טח אותו היטב ולפני זה עוד שפשף ויישר אותו היטב ולאחר מכן הבריק אותו בשמן משחת אומנים עד שהבריק כמו מראה וכך השאיר את הקיר. כאשר תם הזמן הגיע המלך לראות מה עשו. הראשון הראה לו את הציורים מעשה ידיו, שהיו מפוארים ומרשימים מאוד, כך שהמלך שמח מאוד.

כשרצה המלך לראות את עבודתו של השני, הכניס אותו השני אל מאחורי המסך והראה לו את הקיר שיישר, טח והבריק ביומנותו, אך כאשר התחיל המלך להתרגל, מפני שנדמה היה לו, שזה לא עשה בכלל דבר-מה שביקש, ציווה האומן השני להוריד את המסך ומיד השתקף בקיר כל מה שצויר על ידי האומן בקיר ממול, כאילו שצויר ממש בקיר הזה. והמלך שמח מאוד בראותו מלאכה כה מתוחכמת ומפוארת.

כך קורה לבעל התשובה. האומן הראשון משול לצדיק שכל חייו עבד את הא-ל. האומן השני הוא בעל התשובה שסיגף את גופו בתענית וכדומה, טח אותו בחרטה ובידיו על חטאיו והבריק אותו ברצון לעבוד את בוראו וכך הוא מוכן עתה לקבל את האיומים הא-לוהיים המצוירים בנשמתו של הצדיק והא-ל מקבל ממנו הרבה נחת-רוח...על-כן אומרים החכמים, שגדול שכרו של בעל התשובה ואומר הנביא ירמיה "אם תשוב ואשיבך, לפני תעמוד". לפיכך יש למתכפר מעמד לפני כבוד מלכותו והוא מקורב למלכות השמיים. יתכן וזה המקרה המתואר בספר שמואל, כאשר אביו של שאול איבד את האתונות אמר לבנו "קח-נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתונות"³⁶. לאחר שהלך ימים רבים הגיע לשמואל הנביא וממנו לא רק שקיבל את הבשורה על מציאת האבידה אלא גם על מציאה חדשה, שיהיה מלך על ישראל.

בימי הסליחות של ראש השנה וכיפור קורא האב שבשמים לבניו, לישראל "שובו בנים שובבים", ואומר

שיקחו עמם את אחד הנערים, המסמל את היצר הטוב וילכו לחפש את
הבנים האובדים, הנשלטים על ידי היצר הרע, הנחותים מן האתונות, ואשר
אינם יודעים את הא-ל. הולך הוא זמן רב כדי למצוא את האבדה ומגיע עד
לחכם שקיים בכל דור ודור, ממנו הוא מקבל מוסר ואת הדרך לשוב אל
הא-ל. ולא רק שהוא מוצא את האבדה, אלא גם מודיעים לו על גודל
מעמדו לפני מלכות השמים "אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד",
יהא כן ויקבל הא-ל אותנו כשנשוב אליו ויהא שלום על ישראל
בביאת המשיח - במהרה בימינו
א מ נ .

מראה מקורות לדרשה השניה – על התשובה
עובד ע"י שמעון קומר

1. דברים, ל, ב.
2. דברים, ל, ח.
3. דברים, ל, ט.
4. דברים, ל, י"ד.
5. דברים, ל, י"ט.
6. משלי, י, י"ט.
7. בראשית, ג, י"ג.
8. תהילים, ק"ד, ד.
9. בראשית, י"ח, כ"א.
10. ראה דש"י לבראשית, א, א, ע"פ בראשית, י"ב, ט"ו.
11. בראשית, ב, א.
12. ישעיה, מ"ג, כ"ו.
13. משלי י"ח, י"ז.
14. ראה פסיקתא דבתי (מהד" איש שלום), מ.
15. בראשית, ג, י"ב.
16. בבלי, ר"ה, י"ז, ב.
17. תהילים, ס"ב, י"ג.
18. ראה ירושלמי, תעניות, ב, א.
19. תהילים ק"ב, י"ט.
20. מדרש שוחר-טוב, מזמור ק"ב; ילקוט, עם קצת שינויים.
21. תהילים, צ"ד, ט"ז.
22. שמות, י"ט, כ.
23. במדבר דבה (וילנא) פ" יג, ד"ה "ויהי המקריב" וגו' בשינוי הנוסח;
בראשית דבה (תיאודור – אלבק) פ' יט, ד"ה (ח) "וישמעו" בשינוי נוסח
וכן מדרש תנחומא (בובר) פרשת נשא, סימן כד, שם הנוסח מורחב.
24. ישעיה, נ"ט, ב.
25. בראשית, כ"ו, ה.

26. בראשית, י"ח, י"ט.
27. דברים, ו, ד.
28. בראשית, ל"ה, ב.
29. בראשית ל"ד, ל"א.
30. בבלי, עירובין, נ"ג, א.
31. דברים, ל"ג, כ"א.
32. מיכה, ז, י"ח.
33. כנראה והכוונה למתואר ביחזקאל, א, ח, ושם, י, כ"א.
34. ירמיה, ט"ו, י"ט.
35. עקידת יצחק*, פרשת ניצבים, שער מאה בשינוי לשון.
36. שמואל א, ט, ג.

הבהרות מהדפי יוסף בן ברית לחכם המוצק ע"י דגשן

-להערה 35: הכולונה כמובן אב"ט "עקידת יצחק" = ר' יצחק עראמה.
1490 – 1494: רב. פילוסוף ודגשן בספרד. אחרי הגירוש (1492)
התישב בנאפולי וסג נאפ.

ספרי:

"עקדת יצחק" = דגשן על פרשיות התורה;
"חזון קשה" = על יחס האמונה אפילוסופיה וביקורת על הנצרות;
"יצ אבשלום" = פירוש ל 5 המגילות ולמשל!

מתוך: אנציקלופדיה יהודית – יעקב פלג, הוצ. ראובן מס. 1970

הערות והערות לדגשה השניה על הקטובה ע"י המהדיר יוסף בן ברית

(*) הענין הרישית נפש והאפשרות לחזור בקטובה על כך, שהוא ענין קשה מאוד. קיים תיעוד של שני מקרי הרישה הקשורים לסיבתות הקטובה של דגשנו. מהם הוא סבא לא רק מהחיתת התוצאות המעשיות של סיבתות. אלא בוצאי עם מהחיתת מצפונות לו. ולאחראים הישיבים של ההרישה.

מקרה ראשון: גיסו הצעיר ממנו ה 20 שנות-חיים ושותפו הקרוב ביותר העסקי. פאולו דה מילאן = פאולו ציפיכסן השמו העסקי בהמבורג והצניה = משה אבנצור הבית הכנסת. נשאל איך את עסקי המשפחה בעיר הנמל צנצ'ה. בים הבאלי. שם. רחוק מהשפתו הממונת של גיסו המלומד הסתבק פעמיים: פעם בעניני יחסי אישות עם צעירה מקומית גויה. שגרמו להריונה ופעם שניה בהרישית עבדו הכושי במכות שוט. שני המקרים גרמו לסערה עזה בעדת הקהל. ולבסוף לגירוש מצנצ'ה ע"פ משפט וחוק. גיסו סמואל יחייא נאלץ לערוך בעבורו ולשלב כופר בשני הענינים. שני המקרים האלה בוצאי הכתימו גם את שמו הטוב של סמואל יחייא אף בקרב מקורביו היהודיים. אשר אהם שימש דגשנו מנהיג כלכלי וגם רוחני. כשלוניות גיסו קרו הראשון בשנת 1613 והשני ה 1616.

מקרה שני: אחרי הסתבכות כלכלית עם סוף המבורג בשנת 1618. עקב עסקי דגשנו בהטבת מטבעות עבור נסיכים מחוץ לעיר המבורג. וזאת בניגוד להסכמת שלטונות העיר שציוו ממנו לעסוק רק בייבוא סחורות מארצות הזרים לטובת כלכלת העיר. עמדו לעצור. הוא ברח ומצא מקלט תחת חסות המלך הצני בעיר השכנה אטלונה. שם. תוך כדי נסיחה בכריכה נהוגה ע"י עמלון בשירותו. ביחד עם מצעו

מהמבורג ויצרן מטבעות מן העיירה Krempe. דגש עמלון לאמות יאז ברחובות אטלונה המון התקיל את הכריכה ואותו. את האכסניה בה התגורר עם גיסו פאולו הנ"ל והאחרון הוכה קשות ונחבא. המקרים מתועדים בספרו של פרו. קאנבל הגרמני אוזות "השפעת המסחרית של הפורטוגלים לאורך האלבה התחתית" עמודים 221 + 364 - Sephardim an der unteren Elbe, Wiesbaden 1968

תיאורק לדגשות השונות: אין לנו מידע מתי נדשו הדגשות פרו לכך. כי האחרונה נדשה זמן קצר לפני הדפסת הקובץ כולו. בשנת 1622. כפי שכותב זאת דגשנו המפורש בדגשה העשירית. לחנוכה תחילה היה נראה לי. כי נשא הנוכחית אחרי הרישית של העבד הצנצ'ה. בימים הנוראים של שנת 1616 (יג). אך ע"פ הצירוף המעשים יחסית. ואלה רובם רק ממקורות היהדות הבסיסיים. ומעט מפרשנים. נראה לי עתה. כי דגשה זו היא מן הראשונות בהמבורג. מן השנים 1605-1610. כשהאנוסים החוזרים ליהדות. היו עניים בידי (**). דגשנו מתייחס כאן כנראה למקרי הרישה אחרים ביבואים לו. שנגזרים אבני הקהילה היו אלה מקרים. שאנוסים נאלצו להשתמש בכוח. כדי לשלב שומרים או רוצחים מזדכיי המנוסה שלהם. כדי להמלט מרדיפות הכנסייה הקתולית בפורטוגל. יתכן והרישית של אין-הרישה אלה הכבידו על מצפון חבריו בקהילה המתהדת מחזש והוא נקט בדגשנו זו בדקדק להביא רשימה אנפשה וגם עצה. כיצד לכפר ביצירת נפש תמורת הרישית-נפש שגורמו בוצאי שלא מצפון. על-כך נראה גם את המשפט הבא בדגשה. ש"כא משה שאצט עושה מתוך כפיה אם רע הוא. אינו ראוי לעונש... וכו". בוצאי נמז לתקופה בחייהם שהיו אנוסים לזאת הנוצרית-קטולית בפורטוגל.

ה-ע" 16 משתמש דגשנו במונח ריבי Ribí הספרדי כתואר לרבי אצלנו. ה-ע" 17 נאלצתי להקטין אותיות 5 בשורות האחרונות. עקב חוסר מקום.

דרשה שלישית – לשבת תשובה

בראשון של חודש אלול עלה משה לשמים לכפר על חטא העגל ועל שבירת הלוחות, וירד ביום כיפור שהם ארבעים יום, לפי המסורת המקודשת של חכמינו, שנרמזת בדברי שלמה בפסוק **אני לדודי ודודי לי** ¹: ואשר תחיליות 4 התיבות מרכיבות את המילה אלול ובסופן 4 פעמים האות יוד, שסיכומם של 40 אלה הם 40 הימים שהזכרנו, בהם מתקיים הנאמר **אני לדודי** ובהם על ישראל להתמסר לדודו והוא בהזדויות **ודודי לי**. ואם באותה תקופה, בגלל חטאי ישראל נסדקו הלוחות ונשברו ובקש משה להתקין חדשים כראשונים, באותה תקופה כל שנה ושנה על ישראל לחזש את לוחות הלבבות השבורים והסדוקים בשל החטאים של השנה, כמו שאומר דוד, **לב טהור ברא לי א-לֹהִים** ², ואם לא יעשה כך מתחילת חודש אלול, יעשה מתחילת חודש תשרי ולפחות היום, שנקרא בכל ישראל **שבת תשובה**. בחלקה הראשון של דרשה זו אתיחס למילה **תשובה** ומדוע חרטה על החטאים נקראת **תשובה**. בחלקה השני אטפל בדרך כיצד לשבור את קשיות האבן של החטא בדרך המהירה עד כמה שזה אפשרי ובעזרתו הא-לוהית.

אין מי שמכחיש שהאדם הוא סיומה ומטרתה של הבריאה, מכיוון והכל נברא לטובת האדם ובמיוחד ישראל, וכפי שאומרים החכמים **בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית** ³. לכאורה נראה שהא-ל המבורך עשה נזק גדול לאדם, על כי את המלאכים שם קרוב אליו בעולם המלאכי, את הכוכבים שם קרוב אליו בעולם הספירות, ואילו את האדם שם רחוק בעולם הזה, הארצי, על אף היותו מטרת כל הבריאה. אך אם מתבוננים היטב, הרי כך עשה הא-ל בגלל שרצה שפעולתו של

האדם בעולם הזה תהיה הליכה לקראת הא-ל, עזיבת העולם הזה ודבקות בא-ל; ובזכות העמל הזה ובשל ההליכה הזאת הוא יהיה ראוי לתהילה הא-לוהית. מכאן שעשיית הטוב של הצדיקים נקראת הליכה, שהם מתרחקים מן העולם הארצי, בו שם אותם הא-ל והולכים לקראתו. **בחנוך** אומר **הפסוק** "ויתהלך **חנוך** את הא-לוהים" ⁴; **אצל נח** "את הא-לוהים התהלך **נח**" ⁵; **אצל אברהם** "התהלך לפני והיה תמים" ⁶; על כן עשיית הטוב נקראת דרך ה': "ושמרו את דרך א' ⁷ והלכת בדרכיו" ⁸, "אשרי תמימי דרך" ⁹. ההגיון מאשר זאת, כי עשיית הטוב הוא להתרחק מן העולם הזה וללכת אל הא-ל ועשיית הרע אינו הליכה, כי אם נשארם תקועים בעולם הזה. כי כך אומר הנביא "כי ישרים דרכי א' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם" ¹⁰. הודגש היטב, כי הצדיקים הולכים בדרכים אלה עד שהם מגיעים אל הא-ל, אבל החוטאים לא הולכים אלא נכשלים, כאמור, "וימצאהו אריה בדרך" ¹¹. כשלא יכולים להתקדם, נסוגים לאחור. כפי שאמר הנביא **ישעיה**, "נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור" ¹². – מכאן, שכאשר האדם בוחן את חטאיו בהם הוא שקוע ומבקש להתחרט עליהם, קוראים לכך **תשובה**, מפני ששורש מילה זו בעברית הוא **שוב** ומשמעותה חזור, מכאן **שתשובה** פרושה חזרה. וכך הוא באמת כאשר חוטא בוחן את עצמו, הוא חוזר לדרך הישרה אל הא-ל. חוזר לתפקודו הראשוני כפי שאמור למלאו, דהיינו ללכת לכוון הא-לוהות, לעזוב את הדרך הרעה שהלך בה עד כה בהתרחקו מדרך הא-ל ובהליכתו בדרך העולם הזה. ועתה, כאשר הוא מתחרט הוא עושה את ההפך: **תשובה** – עוזב את דרך העולם הזה שהיה לו עד כה מקומו הרגיל בו וחוזר אל הא-ל – **תשובה**. כך אומר הנביא: "יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל א' וירחמהו ואל א-לוהינו כי ירבה לסלוח". ¹³. הנביא אומר בלשון **הפסוק** את מה שהסברנו זה עתה. יתכן והחזרה על המילים "ואיש און מחשבותיו" מראה לנו, שאל יבין האדם כי עשיית הרע, היא בלבד נחשבת לרע, אלא אפילו לדמיין או לחשוב על הרע, גם הוא רע. לחשוב לעשות רע לחברו, גם הוא רע, לחשוב לעשות רע נגד הא-ל, גם הוא רע. וכך הוא אומר "יעזב רשע דרכו" אשר הכוונה היא לגבי המעשים הרעים ממש

ועוד הוא מוסיף "ואיש און מחשבותיו". כך הוא מראה, שנקרא איש און בגלל המחשבה; והוא אומר עוד "מחשבותיו" בלשון רבים, לכלול בהם גם את אלה בין האדם לחברו וגם את אלה בין אדם לא-ל. אם כך, המושג **תשובה** רוצה גם לאמר, שהאדם ינטוש את טבעו וילך בדרך אחרת אל הא-ל "יעזוב רשע דרכו וישוב אל א' ". אומרים המחברים [החכמים] שהאפרסק הגדל במקומו הטבעי בפרס הינו רעיל ¹⁴, אך כאשר מעבירים אותו ונוטעים אותו בארצותינו, הוא נהיה כה טעים ויפה (כך אומר גם המשורר הפורטוגזי שהפרי שבא מפרס היפה נהיה טוב יותר באדמה הזרה ¹⁵). לכן אומר אני, שהחוטא בהיותו בארצו, במקומו הרגיל של החטא, הוא רעיל כולו ונגוע, אך כשהוא יוצא ועוזב את מקומו ונוטע את עצמו בדרך א', ולא בדרכו שלו, הארצית, הוא ישאר תכף ללא רעל, טעים מאוד לא-ל. עתה הנני מבין כמה מלים סתומות מאוד שאומרים חכמים ואלה הם: "אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילבש שחורים וילך למקום אחר ויעשה מה שלבו חפץ" ¹⁶. רבים הפירושים, אך אינני רוצה להרחיב ואומר שהכוונה היא לומר, שאם רואה אדם שהוא חוטא והוא נתון כבר בידי יצרו וזה מתגבר עליו, התיקון הראשון שעליו לעשותו הוא ללבוש שחורים, שזה מסמל את המוות. אך העיקר הוא שיעקור ממקומו וילך אל מקום אחר, שיעזוב את הדרך המובילה מן הא-ל אל העולם הזה ויחזור לדרך המובילה מן העולם הזה אל הא-ל. זה מה שאומרים חכמים, "ילבש שחורים וילך למקום אחר". לבסוף נאמר "ויעשה מה שלבו חפץ" שכוונתו, כי בדרך זו קל לו לעשות מה שלב אדם חפץ והוא להיות טוב, שאין חוטא שלא רוצה בעצם להיות טוב. ולשם כך **תשובה**, לחזור וללכת אל הא-ל כאבותינו הקדושים. אומרים החכמים **מאמר** נפלא: שלושה ברחו מן העבירה והוסיף הא-ל את שמו בשמם, יוסף, יעל ופלטי. יוסף ברח כידוע מן העבירה והא-ל שיתף [הוסיף] את שמו בשמו. כפי שאומר דוד, **עזות ביהוסף שמו** ¹⁷. הוסיף הא לשמו של יוסף, בין היות לבין הוו, כדי ליצור את השם י-ה. יעל ברח מן העבירה שלא להזדווג לסיסרא, ואמר הפסוק, **ותכסהו בשמיכה** ¹⁸. אומרים החכמים **בשמיכה**, שמי כה ז.א. שמי פה. אני מעיד ביעל, כי ברח מן החטא. פלטי לא הזדווג עם

מיכל אשת דוד, כי אסור היה לו לעשות זאת, וגם לדוד היה אסור להחזירה לעצמו. אך הוא לא הזדווג עמה כי לא היה לה גט וכך היה יכול דוד לשוב ולקחתה. ואם אי-שם בכתובים מונים את בניו של פלטי שילדה לו מיכל, יש לומר, שהיא גדלה אותם בעבורו ¹⁹. אך הוא לא הזדווג עמה וברח מן העבירה. לכן שיתף [הוסיף] הא-ל את שמו בשמו, כי הרי במקומות רבים בכתובים נקרא **פלטי פלטיאל**, את שמו א-ל הוסיף לפלטי ²⁰. מאמר זה מראה, שהתשובה היא לברוח מן החטא ולחזור אל הא-ל. על ידי כך הוא דבק אל לשונו של הא-ל שמוסיף את שמו לשמו. שמעו רבותי פנינה אחת שאני מפיק ממאמר זה המייצג מוסר רב אותו מלמדים אותנו חכמינו. אותו נבין כשנצביע על המילים הראשונות של המאמר האומרות **שלושה הם שברחו מן העבירה**, כי מוצדק יותר היה לומר "שלושה לא חטאו". איזו צורה היא זאת לומר "שלושה הם שברחו מן העבירה"? אני אומר כי אכן ימצאו אנשים שלא ירצו לחטוא ויברחו מן העבירה, כי הם יראים ומפחדים מן העונש החמור שהם עלולים לקבל אם יחטאו. ויהיו אחרים שיברחו מן החטא לא מפחד העונש, אלא מפני שהם חסידים גדולים, הם יראים מאוד ורואים בזאת דבר חמור לפגוע בקרוביהם וכל שכן בא-ל. יוצא מכך, שהראשונים לא בורחים מן החטא, כי לא נראה להם ענין גדול לפגוע בא-ל, אלא הם בורחים מן העונש של החטא. אך האחרים שהם חסידים וקדושים, גם אם לא היה עונש או שהיו פטורים ממנו לא היו חוטאים, כדי לא לפגוע בא-ל. אלה בורחים מן החטא ולא מן העונש. לכן אומר המאמר: אתן לך דוגמא של אנשים שלא ברחו מן העונש על החטא, אלא ברחו מן החטא. החטא עצמו היה נראה להם חמור דיו, גם אם יכלו להיות פטורים מן העונש. יוסף, כאשר הוא מסרב לבקשת אשת אדוניו אומר את המילים האלה: "ואיך אעשה את הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לא-לוהים" ²¹. יוסף לא אומר אני ירא מן העונש ואיך אחטא לא-ל, או שהא-ל יהרוג אותי או יחריב את חלקתי ועונשים דומים; כי לא העונשים היו בשבילו סיבה שימנע מלחטא, אלא הוא אומר "איך אעשה הרעה הגדולה הזו וחטאתי לא-לוהים". הפחד היחידי, מעל לכל היה לחטוא לא-ל, לכן ברח מן החטא. יעל לא הייתה צריכה לפחד מעונש כל-שהוא, כי מטרתה היתה טובה, לעכב את סיסרא כדי להרגו

ולכן לא היה עליה לקבל עונש גופני ובכל זאת לא חטאה, אלא ברחה מן החטא, כאמור. פלטי, איזה תירוץ טוב יותר היה לו כדי להפטר מן העונש, מאשר לומר: שאול, המלך הנבחר נתן לי את בתו. הרי הוא יודע כיצד נתן לי אותה ואינני צריך לעשות יותר חשבונות. לכן אין על כך עונש. ובכל זאת לא חטא, אלא ברח מן העבירה ולא מן העונש. לכן הטיבו מה שאמרו, כי שלושה הם שברחו מן העבירה, דהיינו שפחדו מלפגוע בא-ל וקבלו שכר גדול ששיתף הא-ל את שמו בשמם, וכו". וזו הדוגמה וזה המוסר בעבורנו שלא נחטא, שהרי יש שכר גדול בהימנעות מן החטא, וכאשר נמנע מלחטוא, לא יהיה זה מחמת פחד העונש, אלא מפני הדאגה שהחטא עצמו הוא פגיעה חמורה כלפי הא-ל. שלושה הם שברחו מן העבירה, הלכו אל דרך הא-ל וכך שם הא-ל דבק בהם. **תשובה** פירושה לחזור לדרך הא-ל, כדי שהא-ל יחזור אלינו. במשך כל השנה אנו חייבים לעשות **תשובה** ולפחות מתחילת אלול, ולכל הפחות ביום הזה שנקרא **שבת תשובה**. פירוש אחר אני נותן למושג **תשובה** והוא אמיתי, ובידיעתו יש הרבה מוסר והרבה תועלת לנפשותינו. בלשון התלמודית של חכמינו **תשובה** פירושה מענה. כששואלים דבר-מה, קוראים לכך **שאלה**, כשעונים, קוראים לכך **תשובה**. אם כך ברצוני לאמר, שחובת **התשובה** שיש לנו במשך כל השנה היא, שעלינו לדעת להשיב תשובה במשך כל השנה לאותו קטגור חריף, יריבנו הגדול, הוא היצר הרע, הבשר והתאוה, לעתים קרובות, כדי שנעזוב את הא-ל. הוא מציע לנו הצעות מתוחכמות ואנו צריכים להיות חכמים ולהשיב לו **תשובה**. למשל, יאמר הוא לנו: לעבוד את הזולת מובנו הוא, כאשר הוא, הזולת, זקוק לעבודתנו; ומאחר הא-ל לעולם אינו זקוק לעבודה, הרי לשוא הוא לעבוד את הא-ל. וכך אכן מתלונן הנביא מלאכי בפרק ג' על עם ישראל שהסתמכו על טענה זו של היצר הרע כאשר זה אומר: **אמרתם שוא עבד א-לוהים** ²². למה לא השתמשו במושג זה – **תשובה**, שפירושו מענה והשיבו : בין אם יש לו צורך ובין אם אין לו צורך בעבודה זו, הרי כתוב בתורה שהוא מצווה שנעבוד אותו ! **דוד** מצווה על בנו בצוואה "ואתה שלמה בני דע את א-להי אבי ועבדהו" ²³. **משה** אומר בפרשת **משפטים** "ועבדתם את א' א-להיכם וברך

את לחמך ואת מימריך" ²⁴ . על-כן **תשובה** משמעה, מענה לטענות המוצגות על ידי היריב. אומר **משה** בפסוק הנ"ל "ועבדתם את א' א-להיכם" בלשון רבים ומיד אחרי זה את השכר בלשון יחיד "וברך את לחמך ואת מימריך". נראה שהיה עליו לומר את הכל או בלשון רבים או בלשון יחיד. לכן אני אומר שהצעת השכר בלשון יחיד באה כדי להראות לנו, איך הא-ל משלם ביד רחבה. ואני מביא כדוגמה משפחה המכילה ארוחת ערב כדי שיאכלו כולם ביחד, או יכינו אוכל לכל אחד לחוד [נראה, שיש כאן שיבוש] . הפלורטינים ²⁵ , שהם שנונים אומרים "מה זה כבר משנה אם יש יותר מ 200 ? (*)". על-כן, מאחר והא-ל רוצה להיות נדיב [רחב-לב] הוא רוצה לתת לכל אחד את שכרו באופן אישי ולכן "וברך את לחמך ואת מימריך" בלשון יחיד. או בצורה אחרת, נאה, בשם החכם אלשיך, שמשה מציע את השכר בלשון יחיד, כדי להראות שהא-ל זייקן בתשלום השכר ²⁶ . למשל: אם מבקשים כאן לתת נדבה, ואדם אחד שיש לו חמישים תורם חמש, ואחר שיש לו חמש תורם חמש; בודאי הגם שהנדבות שוות-ערך, האם לא נבחין בין זה שיש לו מעט ונותן כה הרבה לבין זה שיש לו הרבה ? ודאי שכן ! לכן היטיב משה לומר "ועבדתם את א' א-להיכם", כולכם ביחד, אבל השכר יהיה לכל אחד לחוד, כל אחד לפי כוחותיו, לפי התלהבותו ולפי מאמציו. והאם האומר תפילה בכוונה יקבל שכר באותה מידה של זה שאינו מקפיד על כך ? עליו להיות זייקן מאוד בתשלום השכר "וברך את לחמך ואת מימריך". אלה התשובות בהן עלינו להצטייד, כי זוהי פירושה של **תשובה**. לעיתים, כשהשטן רואה אדם קדוש [צדיק, חסיד] שמתמסר כולו לא-לוהיו אך נוהג בקדושתו [בחסידותו] במירב הצנעה, יבוא אליו להכשילו ויאמר לו: אתה אדם קדוש, אך מי נהנה מקדושתך אם האנשים לא לומדים ממך ? תפרסם את קדושתך, גלה נדבנותך וחסידותך כי כך יוכלו אחרים ללמוד ממך. לכאורה זו טענה מוצדקת אך במקרה זה **תשובה**-, **תשובה** היא לענות ולומר לו: אם ידעו על מעשי הטובים יבואו לשבח אותי בגללם ואז אתקל באחד משני מכשולים: שאוהב את השבחים ואז יתכן שמכאן והלאה אעשה את מעשי בגלל העולם [האנשים] ולא בשל אהבת הא-ל, ושנית: שאם אהנה מאותם שבחים אפסיד את השכר

על מעשי הטובים. על המכשול הראשון אומר החכם: וכל מעשיך יהיו לשם שמים²⁷ ולא כדי להתנשא. גם אם אדם רעב מאוד, אם המאכל מזוהם, לא יאכלנו. על אף שהא-ל חפץ שנעשה את הטוב, אם נעשה אותו ביהירות ובהתנשאות, לא יחפוץ בו. הא-ל ציווה שידליקו נרות בביתו [בבית המקדש] אך ציווה "אל מול פני המנורה יאירו שבעה הנרות"²⁹. הפירוש הוא שהא-ל רוצה שנדליק הרבה נרות של מעשים טובים, שנעשה אותם, כי נר מצוה, אבל בתנאי "אל מול פני המנורה יאירו הנרות" וכי נכוון אותם להאיר את העולם, שהוא הא-ל ["לשם שמים"] ולא בשביל העולם [האנושים]. בני בנימין התגאו, כי יורים בקלע וקולעים במטרה בלי להחטיא³⁰. על אחת כמה וכמה שיש לשבח את בני ישראל, שחיצי מעשיהם הטובים יכוונו כולם למטרה השמימית, הא-ל, בלי לסטות לשום כיוון של יהירות. לכן, כאשר השטן ["השטן" בפורטוגזית מודגש] ירצה לנסותנו בטיעון האמור, שנפרסם את מעשינו, תשובה לשטן תהיה "אני מפחד להיכשל במכשול הראשון וגם בשני, שלא אפסיד את השכר על המעשה הטוב בגלל אהבת השבחים שאקבל".

בגמרא מסופר על קדוש [חסיד] אחד שרצה לקנות דבר-מה בחנות, הבין שרצו לכבדו ולתת לו הנחה במחיר, כי הכירו מי הוא. לכן לא רצה לקנות בכלל ואמר שיחזור בפעם אחרת, כי לא רצה להפסיד שום חלק משכרו בעולם הבא, בשל ההנחה שיעשו לו בעולם הזה³¹. אומר הנביא מִיכָה: "הגיד לך אדם מה טוב ומה א' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם א-להיך"³². הנביא מפרט שני דברים: להגיד "מה טוב" ושנית "מה א' דורש ממך". הטוב הוא לעשות משפט ואהבת חסד. ומה א' דורש ממך הוא הצנע לכת עם א-להיך. שיעשה את הטוב בצניעות מרבית. והצנע לכת עם א-להיך כדי שלא יכשילו אותנו דברי השטן שמבקש להכשילנו. תשובה, גם לעיתים קרובות, כאשר רואה השטן אדם בעל מידות טובות מתפלל בכוונה, ממעט בשיחה בטלה, אינו שח בדברים רעים ולא נשבע לשווא

יבקש להכשילו ויאמר לו: בן אדם, האינוך רואה שאתה חוטא בהאריך כל-כך בתפילותיך? נראה כאילו אתה רוצה להיות חסיד יותר מכולם. תאמר אותה [את התפילה] יותר מהר, זאת הוא אומר לו, כדי שיאבד את הכוונות. בן-אדם תשוחח יותר עם האנשים ואם תמצא חברתם של דוברי לשון-הרע אל תפנה להם גב, כי הם יקראו לך צבוע, וכאשר תטען את טענותיך, אל תשיב רק ב"הן" ו"לאו". גם שבועה נחוצה לפעמים... כל אלה תכסיסים המה כדי להכשילנו בדברים קטנים בעקבותיהם נכשל בדברים גדולים יותר.

לכן נחוצה **תשובה** שנאמר, שאינו רוצים לפגוע בא-ל בדברים קטנים מכיוון שלעיתים קרובות אלה עבירות חמורות יותר מן הדברים הגדולים. אמר דוד "למה אירא בימי רע, עון עקבי יסובני" ³³. מילה זאת, עקב, חכמים דורשים אותה בהלכה תמיד כדברים קלים **שהאדם דש בעקביו** ³⁴. כפי שמפרש רש"י את המילה וזה עקב ³⁵. על כך אומר דוד "אירא בימי רע" ואירא יותר מהחטאים הקלים מאלה החמורים, - **עון בעקבי יסובני**. אני מביא משל: לפנינו חבית גדולה ובנויה היטב, אם מיישהו יכה על החבית בפטיש, אפילו פעמים רבות, החבית לא תיזק. אך אם מיישהו יבוא עם אולר, לא יכה בפטיש אלא יחתוך את החישוקים המחברים את הקשתות ותכף יתן מכה אחת בלבד, החבית תתפרק לגמרי. מתברר שהמכות הגדולות לא יכלו לשבור את החבית אך החיתוך של החישוקים הדקים הוא זה שגרם לפירוקה (**). כך קורה גם כשחותכים את החישוקים הקטנים של גדרות תורתנו הקדושה, זה מה שגורם לשבירת האדם. **למה אירא בימי רע בעון עקבי יסובני**. על כן צריך האדם לעסוק תמיד ב**תשובה** ולהצטייד במענה נגד אותן הצעות ותכסיסי יריב נפשנו. ברצוני לסיים את החלק הראשון הזה בנקודה הבאה: פעמים רבות, כאשר יריבנו [היצר הרע] מוצא אדם שמצליח בעסקיו ולעומתו אחד שאינו מצליח כמוהו; את הראשון הוא יבקש להכשיל באומרו לו: גדול ערכך, גדולים מעשיך וכשרונך שבעטיו עשית את כל רכושך. ואת השני יבקש להכשיל באומרו: האינוך רואה את חוסר הצדק? כל הדברים בעולם מקריים הם, אתה טוב כל-כך כמו פלוני. אך לו יש הטוב ולך הרע, לית דין ולית דין. **תשובה**, לפיכך כמה חשוב שהאדם יצטייד

במענה. הראשון יענה כמו שאמר משה לישראל "אל תאמר ³⁶ בלבבך, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" ³⁷ . ולא הא-ל הוא זה שנתן לי מעשי וכשרוני. אברהם אבינו לא רצה את רכושו של מלך סדום, כדי שלא יוכל לומר אי-פעם שהוא העשיר את אברהם ולא הא-ל. השני ישיב "הכל מתנהל לפי הצדק וההגיון, בודאי יש עבירות בידי שגורמות למצבי הרע". וכאשר במקרים כאלה ובדומה להם נשתמש במובן זה של תשובה ונשיב לתאוה, לבשר [ליצר הרע] באופן זה, נשיג את השכר עליו אומר החכם: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד ³⁸ , דהיינו גדולה זכות התשובה, בין אם במובן הראשון, לחזור, בין אם בשני, להשיב, כדי שהאדם ישיג את המטרה לדבוק בא-ל כדי שיטיב לו וישמע אותו. זו כוונת מאמרו של רבי יוחנן ³⁹ : גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. נכון הדבר שיריבונו קשה מאוד אך נבקש דרך כמו החלק השני שלפנינו, לרככו במהירות.

עד כמה שהאבן תהיה קשה, לא רק באמצעות דבר קשה, כי גם בדבר קל, סופה להשבר. היא תשבר על ידי ברזל כמו שאומר הפסוק "וכפטיש יפוצץ סלע" ⁴⁰ אך גם בדבר קל כמו המים כאשר מכים בה בהתמדה עד שנשברת. כפי שאומר הפסוק אבנים שחקו מים ⁴¹ עד כמה שיהיה החטא קשה ויהיה לבנו קשה כאבן, במים ובברזל נשבור אותו. כאשר למים בעיני זה, רצוני לפרש זאת כדמעות שעל מתכפר להזיל מעיניו בבכי על חטאיו.

ישראל נמשלו לגפן ⁴² , כי הדבר הראשון שהיא מוציאה, אלו דמעות. ככה ישראל, התיקון העקרי לכפר על חטאיו הן דמעות. אומר הפסוק באיכה "עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי" ⁴³ והוא פסוק מוזר, אך כוונתו לומר "עיני, דהיינו הדמעות הזולגות מהן, עוללו, היטיבו לנפשי יותר מכל בנות עירי". העיר זה הגוף ובנות הם האברים. עיני עוללו לנפשי יותר מכל בנות עירי. אגוז, כמה יהיה יבש, אם נשרה אותו, הוא יחזור להיות ירוק [לח].

החטאים, כמה שיהיו ישינים, אם נשרה אותם במי כפרה, יחזרו להיות ירוקים [לחים. רבים] כביכול הפכים להיות לטובתנו, כפי שאומרים החכמים, זדונות נעשו לו כזכויות ⁴⁴ ועל כך אמר דוד, פלג מים ירדו עיני על לא שמרו וכי"

⁴⁵ . שימו לב

רבותי, לדבר זה. אומר הא-ל לגביא יחזקאל שהוא רוצה להמית את אשתו, לקחת את מחמד עיניו ואל לו לבכות ואל לו לספוד ואל לו ללבוש בגדי אבלות; אלא להפך, עליו ללבוש בגדי פאר ויצא למחרת בכיכר העיר לעיני ישראל. הנוביא עשה כך וכשראוהו ישראל, נגשו אליו מבוהלים ומתפללים ושאלוהו מה הוא עושה, כי רצו לדעת אם השתגע, כי הרי מתה אשתו ונפרד ממי שאהב. למה אינו בוכה ולמה אינו לובש בגדי אבל ולמה אינו סופד לה. מה אתה עושה, מה אתה עושה יחזקאל ? 46 . אהה, חוטאים עלובים ומסכנים, לכס מוזר שיחזקאל לא בוכה ולא מתאבל על מות אשתו והם, החוטאים, על תמותת נפשם, על העדר חסדי הא-ל, על העלם א-לוהותו כתוצאה מחטאיהם הגדולים, בקיצור על זה הם אינם בוכים, לא מתעצבים, לא מתאבלים וזה לא נראה להם מוזר ? אלה הם מים [דמעות] שישברו כל אבן קשה של חטאים. ולכן היה אומר דוד: "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך". ישנה תרופה אחרת, חזקה כבדול שתצילנו מן החטא וזו הצדקה. החטא יגרום למוות והצדקה תציל ממות, היותה בעלת עוצמה גדולה יותר וחזקה יותר מן החטא עצמו. - אסיים עם משל אחד ועוד קטע של מאמר: כאשר ישנם חיילים שרוצים לעלות על חומה ועליה הרבה אויבים שמגינים עליה בחצים. עליהם להשתמש בתכסיס והוא לחבר מגן עם עוד אחד ועוד אחד, עד שיהיו כולם מחוברים בצורת חומת מגן, מאחוריה הם מוגנים. כך יעלו לאט לאט עד לראש החומה. החוטאים הם כמו החיילים אשר מחוץ לחומה, מחוץ לחסדי הא-ל והם חפצים לספס ולעלות בה, אך יש להם הרבה יריבים, שהם החטאים שמגינים עליה. לכן צריכים החוטאים לתת נדבות ולחבר עוד מגן ועוד מגן אשר ישמשו להם כמגן גדול אחד, בעלותם על אותה חומה. על כן אומר דוד: כי לא-לוהים מגן ארץ מאז נעלה 47 . לפי המשל נתן לומר בעדינות רבה כי לא-לוהים, לא-ל (שהרי, כאשר נותנים לעניים, כאילו שנותנים לא-ל), כי מגיני ארץ שלנו ריס, דלדרס קרוזדוס, אסקודוס 48 . כאשר נותנים לא-ל מגיני ארץ אלה, אז זה מאז נעלה.

דהיינו לעלות הרבה, להתעלות, נעלה לראש החומה ונשיג את חסדו,
מאוז נעלה.

מספרים החכמים, כי כאשר עשה הלל הזקן הילולה לכבוד שמחת
תורה, היה עורך מסיבה גדולה עם 8 לפידים. המשחק שלו היה כזה: היה
זורק 4 מהם לגובה ומיד אחריהם את 4 הנותרים גבוה מהם.
את הראשונים היה תופס בידי וזורקם שוב למעלה ואז תופס את האחרונים
וכך היה ממשיך וחוזר חלילה, זורק 4 ותופס ארבעה ⁴⁹. והנמשל הוא,
שהא-ל מצוה אותנו לשמח 4 סוגים של בני-אדם בימי חגיגו, -את הלוי, הגר,
היתום והאלמנה. ומיד אומר הא-ל שאף הוא ישמח אותנו : אותך, את בןך,
את בתך ועבדך ⁵⁰. על ידי כך שהא-ל רוצה שנשמח אנו ארבעה שלו,
[התלויים בו] , שניתן להם מנכסינו ומכספנו, כך הוא ישמח ארבעה משלנו ויתן
לנו מנכסיו. זוהי המשמעות שהלל היה זורק ארבעה ותופס ארבעה.
אם ננהג כך, נזכה בחסד הא-לוהי ובטובו, הוא ברחמיו ישמרנו בו,
א מ ן

מראה מקורות לדרשה שלישית – לשבת תשובה עובד על ידי שמעון קומר

1. שיר השירים, ו, ג.
2. תהילים, נא, יב.
3. ראה *תנחומא* מהד" בובר, בראשית סי"ג, *מדרש אותיות דרבי עקיבא*, א. ורטהיימר בת" *מדרשות*, ח"ב עמוד שנו ;
ילקוט שמעוני, בראשית, רמז ב.
4. בראשית, ה, כד.
5. בראשית, י, ט.
6. בראשית יז, א.
7. בראשית, יח, יט.
8. דברים, כח, ט.
9. תהילים, קיט, א.
10. הושע, יד, י.
11. מלכים א, יג, כד.
12. ישעיה, א, ד.
13. ישעיה, נה, ז.
14. ראה פליקס, *עצי פרי למיניהם*, ירושלים תשנ"ד, עמ. 229.
הערה 2.
Luis Vaz de Camoes, os Luziadas Canto 9, estrofe 58/
The Lusids I, Illinois 1963, p.288 .
- 15.
16. בבלי, מועד קטן, יז, א (בשינוי קל).
17. תהילים, פא, ו.
18. שופטים, יד, יח.
19. ראה בבלי, סנהדרין, יט, ב. שם נאמר, "שמיכל גדלה את בניה של מירב אחותה".
20. ראה ויקרא רבה, כג, י' - ובמקבילות.
21. בראשית, לט, ט.
22. מלאכי, ג, יד.
23. דברי הימים א, כח, ט ושם כתוב "אביך".
24. שמות, כג, כה.
25. הכוונה לתושבי פירנצה באיטליה.
26. *פירוש אלשיך* לשמות, כג, כה.
27. משנה, אבות, ב, יב.
28. במדבר, ח, ב.

29. משלי, ו, כג.
30. ראה שופטים, כ, טז.
31. לא מצאתי את המקור.
32. מיכה, ו, ח.
33. תהילים מט, ו.
34. ראה *תנחומא*, עקב, א.
35. דברים, ז, יב.
36. דרשנו כתב "אל תאמר בלבבך" שלא כלשון הפסוק "ואמרת בלבבך".
37. דברים, ח, יז.
38. בבלי, יומא, פו, א.
39. בתלמוד מובאת אמרה זו בשם רבי לוי.
40. ירמיה, כג, כט.
41. איוב, יד, יט.
42. ראה *בראשית דבא*, צט, ח.
43. איכה, ג, נא.
44. בבלי, יומא, פו, ב.
45. תהילים, קיט, קלו.
46. ראה יחזקאל, כד, טו - יט.
47. תהילים, מז, י. במקור הפורטוגזי כתוב הפסוק בלשון עברית, אך בדפוס לא הודגש הפעם, כנהוג בד"כ. נראה שזו טעות של המדפיס.
48. הדרשן מציין כאן 3-4 מטבעות פורטוגזיים מתקופתו. RIX נראה לי שיבוש של ה REIS שהוא צורת הרבים של המטבע REAL ואולי נכתב RIX כדרך הפונטית של השומעים.
49. *תוספתא*, סוכה ד, ד, בשם רבן שמעון בן גמליאל וכך גם במקבילות בבלי. יתכן והטעות בירושלמי נובעת מכך, שההלכה הקודמת בתוספת זו מובאת בשמו של הלל הזקן.
(צפוני 66 אס-כ/ מן התאריך היסודי י.ג.ג.)
50. דברים, טז, יד.

הערות והערות לדבריה השלישית לשבת קטורה

ד"ר המהדיר יוסף בן ברית

בלאגין: דרשנו מתיחס בדבריה זו לחסאיהם המיניים של שומעיו.

כנראה בעקר הדיבורים מביניהם. ראה שם. -25 27 + 31. במחקרו של
H.P.Salomon- Portrait of a new Christian-FERNAO ALVARES MELO –
1569-1632 - Paris 1982

פורט ניהא פסול זה בתפיסה היהודית אל יצי צעירי קהילת אמסטרדם
המתחזקת אשר מביניהם הסתבכו עם צעירות מקומיות לא יהודיות.
כאשר בקשו לקבל כפרה אל כך מחכמי הקהילה כפי שנהגו בעבר
אפני כמרי הכנסייה הקטולית. יצאו חכמי אמסטרדם חוצץ נגד החופש
המיני מחד והרצון להפוך אותם לכמרי ויזוי מאיזק. כאשר
ההתרושטות עם בנות נכר היה לנורמה בביבול. בבימי עברם הקטולי
הפורטוגל של החוצרים ליהדות עלויה באמסטרדם. סיכון רב נהגם
לקהילה היהודית מהסתבכותו של גיס צעיר של בוצ אבן-עמר שגאל
אל להגדר בשל-בכ אלגאקסאט החכמים קבול אל (1616) הלאה
להורים. אחתן את בניהם בגיל 18 עם בנות מתחת לגיל זה עם אם
זה נגד את כללי השלטון האזרחי של העיר. לשם כך אל התעל את
רשמי הנישואין הנכריים "והעלו" את גיל הכלות הצעירות -

(ראה שם בעמ' 135-142 וגם בספרי "האגדה לבית הנריק" בעמ' 126 בסנין נישואין
המקדמים של יחזק הנריקס עם לאה צה קסרס והערה 63 בעמוד 156).
כנראה היה ניהא זה מושג עם אצל צעירי היהודים בהמבורג.

(*) בעמ' 28 בהעבריו פתגם פלורנטיני של תושבי פירנצה מאלה לנו

דרשנו שהוא מכיר עם את תרבות ערי מדינות רומאניות

(איטלקיות). מחקרו החשוב של Michael Studemund Halevy

אוזות עברו של שמואל יחיא והוריו כמתיהדים בוונציה ורציתם

ד"ר הכנסייה עם שם שופק אור אל פרשת חיי הסבוכים של דרשנו
בצדירותו. (פרשה שלא נודעה לפני כן ד"ר חוקרים אחרים):

Die Familie MARCO-DINIS-JACHIA, Die Quelle Heft 42 -1997

הדפסתי אל שני צפים משלימים לספרי "האגדה לבית הנריקס"

ה 1997. ראה עם הקדמתי להוצאה לאור מחזש של 30 הדפסות -

"שולחן בון איבן יחיא". ובמיוחד בעמ' 14 - 27.

(**) בעמ' 30 מצייר דרשנו חבית גדולה מכוונה הפורטוגלית pipa

מתוך לימוד התקופה ברור לי כי מדובר בחבית להובלת סוכר

גולמי. עשויה מעץ ברזיליאני. כמו עם הסוכר הטבעי המצוי של

מולסה צמיחה לא מסובצת עדיין. חביות אלה היו עמישות עקב

גריות העץ והם עמדו היטב בתלאות ההובלה הימית אל אוניות

מפרש בין-יבשתיות הנפח של כ 500 1600 לערך. החביות לא נשברו

באלוהי הים עם בהתקלם זו בזו ובדפנות האוניה.

החביות יוצרו אל יצי יבואני הסוכר האנוסים בהרצליה. גריות

הלוחות הגנה עליהם משפירה. כמו עם החישוקים הלאחים המחזיקים

ומחזיקים את הלוחות הכפופים-מסוללים. - (ראה תיאור זאב בספרי

"האגדה לבית הנריק") קטע זה הוא אחת המאפיינים של ההווה

הסביבתי. הוצגמה היתה מובנת לשומעיו. אך אינה מובנת

ללא הסבר לקוראים צעירים.

- אציין כאן תיקונים בכתב-יד שנעשו בדפוסות יתכן ד"ר חכם אחר.

כמו יהודה כרמי: או אולי ד"ר יחזק קסלס. אחרון בעלי העותק

אשר בהמבורג בסוף המאה ה-19 שמסרו לאוניברסיטה למשמרת

ומשם השגתינו מרצאם במיקרו-פיש.

זרשה רביעית בשבת תשובה

בתרדמה עמוקה שכב המלך שאל והשומרים חנו סביבו. שר הצבא אבנר גם הוא היה עמו. חניתו וצפחת מים של שאל היו מונחים ליד ראשו. הגיע המלך דוד ועמו בא אבישי שרצה להרוג את שאל. אך המלך דוד לא הסכים ונשבע שלא יפגע בשאל. הוא רק לקח את החנית ואת צפחת המים והלך לו. המלך דוד העיר את שאל בצעקות והוכיח את אבנר על שלא שמר על אדונו כראוי. על כך השיב שאל בבקשת מחילה והבטיח לו שלא יפגע בו עוד. אז השיב לו המלך דוד (*) את החנית ואת צפחת המים; כך מסופר בסיפור הקדוש בשמואל א', פרק כ"ו. נכון הוא, שזה אירוע הסטורי מקודש ומקרה שקרה, אך לדעתי זה גם מסמל ומציג את המצב של החוטא ומראה בו-זמנית, מה עליו לעשות כדי לתקן את נשמתו ולשוב לחסדי הא-ל כפי שאבחן ואתאם בין המשל למשל מכאן ואילך.

אין ספק בכך כי שאל, כשהוא שוכב בתרדמה עמוקה מסמל את החוטא שכל עוד הוא נמצא בחטאו, אי אפשר לקרא לו שהוא חי במלא מובן של המילה, אלא הוא ישן. על המילים בשיר השירים האומר אני ישנה ¹.

אומרים החכמים: ישנה מן המצוות ². יונה הנביא, היה במצב של חוטא, כי הרי הוא ברח מן הא-ל בשעת סערת הים, ירד אל ירכתי הספינה ונרדם ³. זה אומר שהחוטא, כל עוד הוא נשאר בחטאו, הוא נקרא נרדם.

כאשר הא-ל ברא את חוה של אדם ⁴, ישן אדם. באשה רואה שלמה את סמל החטא בגלל התאוה המינית; אם כך הא-ל רצה לסמל, כאשר הוציא [ברא] מאדם את האשה כאשר הוא ישן, כך גם כאשר האדם חוטא, שהסמל של כך היא התאוה המינית, הוא נחשב כישן. כך גם שאל היה במצב של חטא, מפני שרדף אחרי דוד ואף מפני החטא של עיר הכהנים ⁵, שהוא הרג אותם, -

וכישן, הוא מסמל את החוטא. רבים הם הנזקים והסכנות שבהם נתון הישן, וכך גם החוטא. הישן, אם תוך כדי השינה הוא עושה מעשה טוב, לא מעריכים זאת וכך גם החוטא, כי כך אומר הפסוק: "ולרשע אמר א-להים מה לך לספר חקי" ⁶. הישן נמצא בסכנה כמו איש-בשת, שיהרגו אותו ⁷. כך גם החוטא נמצא בסכנת החטא הרודף אחריו. שימו לב רבותי, לרעיון נפלא של רש"י בענין זה: על המילים של יעקב "והיה המחנה הנשאר לפליטה" ⁸, אומר רש"י "על כרחו של עשו כי אלחם עמו" ⁹. יש כאן שאלה ליעקב: אם יש לך מספיק כח להציל את המחנה השני, למה אינך מנסה באותו כח להציל את המחנה הראשון? אך יעקב השיב שהוא ירא בגלל כמה חטאים ואם כך, בתחילה הוא נלחם עם עשו עם החטא, אך לאחר שיפגע עשו במחנה הראשון ויעקב יסבול עקב כך, יסולח לו על חטאו. וכך, כאשר הוא חפשי מחטאו ואינו צריך להאבק בו, יכול הוא לנצח את עשו. עתה מתישבים היטב דברי רש"י "על כורחו שאלחם עמו, דווקא עמו בלבד", וכאשר אינני ירא מן החטא, איני ירא ממנו. כך החוטא הוא במצב כאילו הוא ישן בסכנה מול האויב, כמו איש-בשת, שמא יהרגו אותו; וכך גם היה שאול: ליד ראשו היו חניתו וצפחת המים, החנית להגנה וצפחת המים כדי להתרענן. כך גם לאדם ישנם שני מלאכים השומרים עליו. אחד להגנתו והשני להשפיע עליו. ועל כן אומר הפסוק, כי מלאכיו יצווה לך ¹⁰. מלאכיו, מלאכים בלשון רבים והכוונה היא כך: כפי שהגיע דוד למקום בו היה שאול. לפי אותו סדר בא הא-ל ברוך-הוא לחפש את החוטא: חטא אדם הראשון ובא הא-ל לחפש אותו. חטא קין ובא הא-ל לחפש אותו. ומה הכי חשוב הוא שאנו חוטאים ובא הא-ל לחפש אותנו בימים קדושים אלה של חרטה וכו'.

והוא פותח ביום של ראש-השנה שלושה ספרים ומניח לפני בית-דין של מעלה את מעשיו של כל-אחד. ספר אחד של צדיקים, אחד של רשעים ואחד של בינוניים. אומר המאמר ¹¹, שהרשעים נידונים מיד למיתה והצדיקים לחיים וכו'. יש הטוענים שבהחלט רואים תמיד את ההיפך מזה, שהרי הרבה רשעים יחיו וימשיכו לחיות למשך כל השנה והרבה צדיקים ימותו, ואיך אם-כן מתקיימים דברי המאמר? יש המתרצים שחיהם של הרשעים נחשבים למיתתם והמוות

אצל הצדיקים נחשב לחיים. אחרים רוצים לומר, שיתכן ואדם זה שאנו חושבים אותו לרשע אינו באמת כזה, והשני שחושבים אותו לצדיק אינו באמת כזה. תתכן דרך שלישית וזוהי העדיפה: החיים והמוות אודותם מדבר המאמר, אין הכוונה לעולם הזה, כך כאשר מת צדיק, הוא, כדי שיתקיים גזר הדין של חיים בעולם הבא וכאשר הרשע נשאר בחיים, הוא, כדי שיתקיים גזר הדין של מוות בעולם הבא. על-כן, כמו שדוד הלך לחפש את שאול, כך הא-ל בא לחפש את החוטא; ולמען האמת, כאשר ברק או רעם עוברים עלינו, כמה אנו רועדים. אם קרוב משפחה מגיע לפתחנו, כמה זה מוציא אותנו מגדרנו. אז מה צריך לקרות לנו, כשבא הא-ל בימים אלו לחקור את מעשינו? הרבה פחד ובהלה אנו אמורים להרגיש, ועוד: הרי יחד עם דוד בא אבישי שרצה להרוג את שאול. כך, כאשר הא-ל בא בימים אלה לחקור את מעשינו, בא עמו האויב הכי גדול שיש לנו, הוא השטן, שכך נאמר באיוב - ויהי היום ואומרים החכמים: "יום של ראש-השנה" ¹² -ויבאו מלאכי הא-להים להתיצב על א' ויבא גם השטן בתוכם" ¹³. זה בדיוק המקרה של דוד שבא אתו אבישי, אויבו בנפש של שאול. אני רואה בפסוק המצוטט שלוש נקודות שמפרסמות את חסד הא-ל. הראשונה, שראשית באים הסניגורים מליצי הטוב ואח"כ בא

השטן. השניה, שהסניגורים הם רבים והשטן הינו אחד בלבד. והשלישית, כי השטן אינו מעז להופיע בפומבי אלא נכלע ומתחבא, מתערב בהם כפי שאומר הפסוק ביניהם, - בתוכם. השביע דוד את אבישי שלא יפגע בשאול, בכך הגן עליו. כך גם הא-ל ברוך-הוא אינו חפץ במות הרשע, כפי שאומר הנביא יחזקאל ¹⁴. וזה שעמד כנגד יהושע הכהן הגדול בספר זכריה אמר לו הא-ל: יגעו א' בן השטן ¹⁵; ואומר הפסוק "כי לא אחפץ במות המת נאם א' א-להים והשיבו וחיו" ¹⁶. אני מצביע בפסוק זה על המילים "במות המת" ותכף בהמשך "נאום א' א-להים". ניתן להבין זאת לפי דעתו של מלומד אחד האומר שלא רק שהא-ל מקבל את תפילתו של אדם לפני שנגזר ומתפרסם גזר הדין נגדו בשמים, אלא הא-ל מקבלה אפילו לאחר שנגזר גזר הדין נגדו. זה מה שאומר הנביא "לא אחפוץ במות המת נאום א'". לומר, שזה שנגזר עליו למות על פי דבר הא-ל

וגר הדין כבר ניתן, אפילו אז לא אחפץ במות המת (נאום א' א-להים) אלא והשיבו וחיו, כפי שדוד לא רצה שימות שאול.

אמת היא שלקח ממנו את החנית וצפחת המים וזה מסמל שכך מתרחק הא-ל מן החוטא ועוזב אותו ללא הגנה וללא השפעה, כפי שאומר הנביא "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם א' את החסד ואת הרחמים" ¹⁷.

לקח את ההגנה בכך שלקח את השלום, ולקח את ההשפעה בכך שלקח את החסד ואת הרחמים. אך דוד ריחם על שאול כאשר מרחוק קרא לו בצעקות והעיר אותו. כך גם הא-ל ברוך-הוא מצווה עלינו להתעורר עם השופר בראש חודש אלול, ובמיוחד בראש השנה וכך הוא גם נוהג תמיד דרך פיהם של חכמים ונביאים. כי כך אומר הנביא ישעיה: קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם ¹⁸. הנה לכן הצעקות שבהם מעיר דוד את שאול. אך תשימו לב רבותי, לאלף דקדוקים בפסוק זה. ראשית אני אומר, על אחת מ 4 סיבות אדם זועק: מפני שהוא כועס או שהוא מרוגז; או מפני שהוא קורא לחרש; או מפני שהוא מרוחק; או מפני שישנו קיר עבה מאוד בינו לבין זה שהוא קורא לו או מפני שישנו מכשול אחר ¹⁹. מפני כל ארבעת הסיבות אומר הא-ל לנביא שיצעק בשמו. הוא כועס, מפני שאנו מרגיזים אותו בהתנשאותנו; אנו חרשים שהרי אנו לא רוצים לשמוע בקולו; אנו רחוקים ממנו היותנו חוטאים; יש מסך בינינו לבינו כפי שאומר הנביא "כי אם עונתיכם היו מבדילים בינכם לבין א-לוהיכם" ²⁰.

כך שהוא צודק בכך שהוא מצווה קרא בגרון, ומיד הוא אומר אל תחשך, אל תימנע מלזעוק. מכיוון והא-ל יודע שהחוטא הוא כמו סוס, כאשר מברישים את פרסותיו הוא רגוע, אך כאשר נוגעים בפצע [ביבלת], מיד הוא מתחיל לבעוט. כך גם החוטא, כשמתחנפים לו הוא שותק, אך כאשר מוכיחים אותו הוא מגדף. אמר הא-ל, כי למרות שמגדפים אותך, אל תחשך, ומיד אומר כשופר הרם קולך. נדמה, כי קודם צריך לבוא קול של אדם ואחר-כך של שופר כי הוא יותר גבוה [חזק] וכך צריך להיות באמת, שצריכים להתחיל להוכיח לאט וכך התועלת היא גבוהה [חזקה] יותר. על-כן הראה הא-ל לנביא ירמיה קודם מקל שקד ובמראה השני הראה לו סיר נפוח ²¹. לכן אומר הא-ל קודם "קרא בגרון" ואחר-כך

"כשופר הרם קולך" ומיד הוא אומר "הגד לעמי פשעם" וכל המפרשים אומרים, שמילה זו "עמי" כוונתה לגדולים ולמנהיגי ישראל²². ויפה הוא אומר "הגד פשעם" על גדולי ישראל, מפני שהא-ל יודע היטב שהעולם נוהג כפי שנהגה האבן כשהכתה בצלמו של נבוכדנצר²³ שחסה על הזהב ועל הכסף ופגעה בחלק התחתון ביותר שהיה מברזל. העולם נוהג כפי שנהג שאל שאת הכבשים הרזות והמסכנות הרג והשמיד ועל השמנות והנאות חמל והביא אותן עמו בניגוד לדברי הנביא²⁴. "הגד לעמי, למנהיגים פשעם ואחר-כך להדיוטות, לבית יעקב חטאתם". אך שימו לב רבותי, שאצל הגדולים הוא אומר "פשע" ואצל ההדיוטות "חטא". והכוונה היא שהעברות של הגדולים נחשבות לפשע, שזוהי כוונת הפסוק אצל אהרון, כשאומר הפסוק – "ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה"²⁵, רוצה לומר, שברגע שעיצב את צורתו בחרט, שזוהי עבירה, הא-ל החשיב את זה לחטא גדול, כאילו עשהו בפועל, עיצב את הצורה ויצר אותו. לכן אומר הפסוק – והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. במילים אלה מצווה הא-ל שנעיר את החוטאים כפי שעשה דוד לשאל. אני שם לב, כי כאשר דוד מדבר ומוכיח את אבנר הוא אומר "איך אינך מגן ושומר על משיח אי" מה שהא-ל רוצה מאוד הוא שלא מעריכים, לא מגינים ולא שומרים על הטובים שהם אנשי אמת ויראים, למה לא שמרתם על משיח אי? אמר דוד²⁶. שר הסריסים של המלך נבוכדנצר אמר לדניאל כאשר זה ביקש לאכול זרעונים, שאם לא ידאג שיראו דשנים "וחייבתם את ראשי למלך"²⁷. ובצדק רב, כאשר אנו לא שומרים על כבודם ועל שמם הטוב של עבדי הא-ל, אנו מחייבים את ראשנו למלך מלכי המלכים. הנביא אלישע עשה נס לאשה אחת מפני שהיתה תלויה באדם שהיה ירא את הא-ל²⁸ ועוד יותר עשה לאותו איש ירא הא-ל. האיש ירא הא-ל, הנביא עובדיה, בעלה של אותה אשה, שמר והגן על מספר רב של נביאים על אפם של המלך אחאב ואשתו, בהרבה מערות או חפירות בתוך האדמה, וכך הציל אותם ולצורך זה לקח על עצמו חובות²⁹. לכן עלינו לעשות את אותו הדבר, כדי שהא-ל לא יוכיח אותנו כפי שאמר דוד לאבנר "למה אינו שומר על משיח אי?" בעת ההיא, בקול של חרטה אמר שאל לדוד, חטאתי,

הסכלתי³⁰; והכוונה היא שזו התרופה שתציל את נשמותינו. עלינו לצעוק אל הא-ל ולומר לו "אדון חטאתי, הסכלתי" שזהו עצם הויזוי וההודאה בחטאים. על הפסוק **אדם ובהמה תושיע א'**³¹, "אדם והולך על ארבע תציל" נאמר בזוהר³² שזהו הקרבן, הקרבן שהוא בסוד בהמה וגם בסוד אדם, מכיוון שהחוטא התוודה עליו את חטאיו, וכאשר ישנו וידוי זה, הוא ניצל, תושיע א'. **ומודה ועוזב ירוחם**³³. ואם מסתירים ולא מודים, כפי שאמר **שאול** - **חטאתי**³⁴. זהו אבדנו. למשל, אם נערה בתולה נכשלה בחטא, ובאו אליה אביה ואמה ושואלים אותה שתתוודה להם אם חטאה, והם גם מוכנים לתמוך בה, אך היא מכחישה. אף-על-פי-כן ולמרות-זאת לאחר זמן, היא מספרת על כי זנתה. בעת חבלי הלידה מתפרסם בזיונה. אילו התוודתה לפני-כן, יכלו אביה ואמה לחפות עליה. כך גם כאשר החוטא אינו מתוודה על חטאיו, על-ידי הסבל והמתח שהא-ל יביא לו, הוא יהיה חייב להתוודות³⁵. אני מוצא את המשל הזה רשום בדברי הנביא הושע כאשר הוא אומר: "צרור עון אפרים צפונה חטאתו חבל יולדה יבאו לו"³⁶. דהיינו, כאשר החטא והעוון נשארים נשארים צפונים וללא וויזוי, אז חבלי יולדה יבואו לו. כאבים וסבל יבואו לו, כך שיתוודה בעל-כרחו. כך שעלינו לומר כמו **שאול** -חטאתי. אך העקר הוא מה שממשיך **שאול** לומר: "חטאתי, לא אירע לך עוד", לא אפגע בך עוד. כך שלא מספיק שנאמר "חטאתי", העקר הוא לא אעשה כזאת עוד. ניקח כדוגמה את **אמנון** שחטא עם **תמר** ולא רצה לראותה עוד עד עולם ושנאה שנאה גדולה³⁷. כך שאם נעבור עבירה כלשהי, לא נחזור אליה עד כדי כך שנתעב אותה, כפי שאמר **שאול** "חטאתי לא אירע לך עוד". אומרים החכמים דבר נחמד מאוד במאמר: **כל הזבח את יצרו ומתגבר עליו כאלו כיבד להקדוש ברוך-הוא בשני עולמות**³⁸. הבה נראה, איך ניתן לזבוח את היצר, התאוה, הרי אין לו תחושה וגם איננו גוף ועוד כיצד ניתן להבין את המושג "מתגבר עליו"? שלישית, היכן נמצא כיבוד הא-ל בשני עולמות? אני משיב לפי פירוש של רש"י **בסנהדרין**³⁹ כי בשתי דרכים ניתן להלחם נגד השטן כאשר הוא מנסה להחטיא אותנו, לא לחטוא וזהו מותו של השטן, והדרך השניה היא, כאשר הוא מנסה אותנו, אז לא בלבד שעלינו לא לחטוא, אלא עלינו ללכת תכף ולקיים איזו מצווה ואומר רש"י שזו גבורה.

עכשיו אני מבין את המאמר. נאמר בו כל הזבח את יצרו, זה אומר להלחם ולא לחטוא, שזה בעצם להרגו [את היצר], מתגבר, שפירושו איננו רק להמנע מלחטוא אלא גם לעשות מצווה ואז מכבדים את הא-ל בשני עולמות, בעולם הזה כאשר אנו מתנגדים לתאוה ולבהמיות. בעולם הבא, בכך שהמצווה מגיעה לשמים ואומרת "פלוני יצר אותי". אם כך נעשה, נוהג כמו שאול וכן כמו שהחזיר דוד לשאול את מה שנטל ממנו; כך הא-ל יחזיר לנו את שכינתו, את חסדו ואת רחמיו,

כי מלאכיו יצווה לך לך ⁴⁰, הלא אתה

תשוב תחיינו, מן ⁴¹ עמך ישמחו בך, אמן.

מראה מקורות לדרשה הרביעית בשבת תשובה עובד על ידי שמעון קומר

1. שיר השירים, ה, ב.
2. שמות דבה, ב, ה ובמקבילות.
3. יונה, א, ה.
4. בראשית, ב, כא.
5. שמואל א, כב, יח – יט.
6. תהילים, נ, טז.
7. ראה שמואל ב, ד, ה.
8. בראשית, לב, ח – ע"פ תנ"ך קורן; ט - ע"פ החומשים.
9. דש"י, שם. המילים "של עשו" לא נמצאות בדש"י שלפנינו.
10. תהילים, צא, יא.
11. בבלי, ראש השנה, טז, ב.
12. ראה תרגום לאיוב, א, ו ומפרשים שם. וכן ראה מדרש איוב – (א" ורטהיימר, כתי מדרשות חלק ב), עמ. קנ"ח.
13. איוב, א, ו.
14. יחזקאל, יח, כג; לג, יא.
15. זכריה, ג, ב.
16. יחזקאל, יח, לב.
17. ירמיה, טז, ה.
18. ישעיה, נח, א.
19. ראה פירוש האברבנאל לישעיה, נח, א.
20. ישעיה, נט, ב.
21. ירמיה, א, יא – יג.
22. ראה דש"י לישעיה, נח, א, ע"פ בבלי; ב"מ, לג, ב.
23. ראה דניאל, ב, לד.
24. ראה שמואל א, טו, ט.
25. שמות, לב, ד.
26. ראה שמואל א, ו, טז.
27. ראה דניאל, א, ח – י.
28. ראה מלכים ב, ד, א.
29. ראה במפרשים שם. וראה גם מדרש תנחומא, פרשת משפטים, ט; שמות רבה, לא, ד.
30. ראה שמואל א, כו, כא.
31. תהילים, לו, ז.
32. ראה זקל, חלק א, דף סד, ב; חלק ב, דף רסח, ב.

33. משלי, כח, יג.
34. שמואל א, כו, כא.
35. ראה פירוש אברבנאל להושע, יג, יג.
36. הושע, יג, יב – יג.
37. ראה שמואל ב, יג, יד – יז.
38. מקור מאמר זה הוא בבבלי, סנהדרין, מג, ב, בשם ר" יהושע בן לוי. מובא גם בילקוט שמעוני לתהילים, סימן תשסג, ובספר מנורת המאור לר" יצחק אבאב * סי" כה, ו – שלב. הנוסח המובא כאן נראה קצת משובש ובמיוחד המילה "מתגבר" שבכל המקורות מופיעה "מתוודה". בכת"י מינכן של התלמוד הבבלי, הנוסח כמעט זהה לזה שלפנינו, אך מכיוון ששם המילים נכתבו בצורה מקוצרת, לא ניתן לזהות האם נכתב "מתוודה" או "מתגבר"? יתכן והאסוציאציה למשנה באבות, ד, א – "איזהו גיבור, הכובש את יצרו", - או לגמרא בבבלי, סוכה, נב, א – "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום" הטעו את זכרוננו של דרשננו, המחבר.
39. ראה דש"י, שם, מג, ב, ד"ה "זובח את יצרו". בדש"י מופיעים דברי המחבר אך לא במדויק.
40. תהילים, צא, יא. המילה החוזרת "לך" שבתוך הסוגריים, היא כנראה שיבוש.
41. תהילים, פה, ז. המילה "מן" אינה מופיעה בפסוק.

ההצגות הארבעה יוסף בן ברית לחכם המלך:

- *38 ר" יצחק אברבנאל: מחבר חי בספרד במאה ה-15. חיבר "מנחת המאור": קובץ דברי מוסר אקרוסטי מספרי אגדה שונים. נתחבר על ההמונים ונתפשט בכל תפוצות הארץ תורגם לארצות יידיש וגרמנית.
מתוך: אנציקלופדיה יהודית- יסקר פבלנה הוצ' ראובן א. י.ס. 1970.
- רה ומחבר "מנחת המאור": מספרי המוסר והצדק הפוליאריים בימי הביניים. ילקוט אגדות המסורות אפי נוסאים. המאה ה-14.
מתוך: אקסיון יוצאיקה- יוסף קמר. הוצ' כתב יוסאליס. 1976

הערות והערות לדבריה הרביעית לשבת תשובה
ע"י המהדיר יוסף בן ברית

(*) בעמ' 34 מכנה דרשנו את דוד הטעות בתואר מלך, כאשר
דוד לא הגיע למלוכה כי אם שאל המלך מקרבו ואח"כ
הוצעו.

כללית: דרשנו חובר על ההצגה של חסאים מיניים כאב-
טיפוס של חסאים בכלל, כמו בדבריה השלישית לשבת תשובה.
יתכן והדעות חוברו בזמנים שונים ועקב אימונים מסוימים
ושונים, שאולי הסבירו את אנשי הקהילה.
כבר הזכרתי מקרהו של גיסו הצעיר ממנו פאולו דה מילאן.
משה אבנצור הקהילה שהיתה לו פרטייה אסורה עם צעירה
גויה בעיר הנמל צנצ'ה, לשם נשלח כנציגו המסחרי של גיסו
שמואל יחיא. בצנצ'ה לא היו אז יהודים כלל. עקב יחסיו
האסורים עם הצעירה נכנסה זו לחריון. לצעירה הבטיח לה
פאולו נישואין. אך עקב חזרתו ליהדות לא יכול לעמוד
בהבטחתו. כך הסביר לה. היא תבעה אותו לניאוש הבטחתו
ואף נסעה בעקבותיו להמבורג. זה קרה בשנת 1613. אני
מניח שמרב מביק זה סיכן את קהילת המתדיינים הקטנה.
שם בלאו-הכי נרצפה ע"י הכמרים האוטורנים ואזרחי העיר.
שמואל יחיא שמו בהמבורג Albert De Nis. דאג לחתן את
הצעירה ההרה עם ספן פשוט ושלם את הוצאותיהם ומחיתת
של בני הוצא לנהל כדי שפרשיה זו תסודר מהר ותישכח.

זמן-מה לאחר מכן נשא פאולו צעירה יהודיה לאה בת
למשפחת d'Andrade הידועה אך זמן מועט אח"כ. מסיבה
לא ידועה לנו. חיתן אותו שמואל יחיא עם אחותו הצעירה
אביגיל צינץ. ממנה נולדו שני בנים: יהושע הנריקס אבנצור
וזניאל אבנצור. שני דודו בעסקיהם בגלוקסאט ובהמבורג.
- דרשנו משתמש הדבר המושג "שן" כמסית לחטא ובלשון
ההצגה של עונש משמים וסבל רב מחסאים. יתכן וההפחדה
העונשים היתה נחוצה לבני הקהילה. כי כך חונכו והורגלו
ע"י כמרי הכנסייה הקטולית בעבר הא-רחוק בפורטוגל.
- הצטוטין והפרשניות לאיוה והצוה. בנוסף לשימוש
המקורות תנכיים ותלמודיים. מראים על השכלה יהודית
מקיפה של דרשנו וכנראה גם של חלקים מקהל שומעיו.

בדבריה זו. בעקר בסופה ניכר, כי יז מאומתת הוסיפה
תיקונים. כגון סוגריים ומילים חילופיות. יתכן והיה זה אחד
החכמים המאוחרים ממנו. בגלוקסאט. כגון החכם יהודה
ברמי. שאל שמו רשומות הדעות בספריה האוניברסיטאית
בהמבורג. או בעל העותק האחרון. יצחק קסל בהמבורג.
ממנו עבר העותק לספריה זו. (ראה הערתו בסוף הדבריה השלישית)
תיקוני-יז כאלה. ראה בעקט המקור בסוף עמ' 40. הערות
*40 + *41. גם המספור השולף מעל דפי הדבריה בכתב-יז בא
כנראה יצחק קסל. כולל טעויותיו ברצף המספרים החל
ממ' 146. כך ראה גם חותמתו האישית כבעל המקור בראש
דבריה א".

דרשה חמישית ביום של סוכות (*)

כאשר מתבוננים בטעם ובסיבה של החג הקדוש הזה של סוכות, נדמה שהתורה הקדושה נימקה אותו באמרה, "בסוכות תשבו שבעת ימים..." כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" ¹ ומפרש רש"י, אלו ענני כבוד ² ; שבענני הכבוד הקיף והגן על בני ישראל, וכפי שאומר שם הפסוק: "ואי הלך לפניהם יומם" וכו' ³ ולזכר על כך מצווה התורה שושב בסוכות ונקרא חג זה חג הסוכות ⁴ . ענני הכבוד אשר ליוו במדבר את ישראל לטובתם היו שבעה, לפי דעתם של חכמים: ארבעה לארבע רוחות העולם, אחד למעלה שהשמש לא תכה בהם וגם לא השרב, אחד לפניהם לישר להם את הדרכים, ואחד הרבה מאחריהם כדי להגן על החולים והחלשים שלא יכלו ללכת ⁵ . על כן אומר הפסוק, "בסוכות תשבו שבעת ימים" כנגד המספר הזה, שבע ⁶ . על כן אומרים החכמים כי הסוכות שלנו לא יכולות להיות פחות משבעה טפחים רוחב ושבעה אורך ⁷ וזה מסמל את מה שאמרנו. אך כאשר מתעמקים מעט יותר, רוצים המחברים לומר שהטעם למצוה זו הוא להשריש בליבם של ישראל את ההבטחה ⁸ והאמונה שעליהם לבטוח בבוראם ולא בעושרם וגם לא ברכושם. וזו המטרה שלמענה עוזבים האנשים את ביתם והולכים לאכול ולישון תחת הסוכות, והם מראים בכך שהם לא שמים מבטחם בבתיים אלא בא-ל בלבד, "בצל שדי יתלונן" ⁹ . כך ניתן להבין היטב טיעון גדול והוא, שאם היתה סיבת החג הזה של סוכות רק זו הסיבה הראשונה שאמרנו, אם כן, היה עלינו לחגוג אותו סמוך לפסח, שהרי כך אמר הפסוק, "כי בסוכות הושבתי את בני

ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" ו. כך שסמוך ליציאת מצרים היה צריך להיות חג הסוכות¹⁰. אך מכיוון שבאמת הטעם לסוכות האמורות הוא בהתאם לסיבה השניה שאמרנו של הבטחה⁸ (*) לכן טוב הוא, שיעשו בתקופה זו, כאשר האדם עשיר יותר וביתו מלא בתוצרת שאסף, בזמנים אשר היתה כזאת לישראל, שיעזוב את כל אלה ויניח את עצמו מתחת לסוכה ובכך יראה ויפרסם שבטחונו הוא בא-ל לבדו¹¹. על ידי זה אנו מבינים מאמר אותו אומרים חכמים בעבודה זרה. הם מציגים דו-שיח בין הנכרים לא-ל ברוך הוא. הם אומרים שלעתידי לבא יאמרו עובדי הכוכבים לא-ל שיתן להם את התורה מפני שרוצים לקיים אותה, תננה לנו מראש ונעשנה. עונה להם הא-ל: מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה, והגמרא אומרת שהיא נקראת קלה, שאין בה חסרון כ"ס¹². כלומר, אין בה הוצאות. ממשיך המאמר לספר, שהם נגשים תכף לעשות את הסוכה בראשי הגגות והא-ל ברוך-הוא מוציא את החמה, וכאשר מעט חם להם, הם עוזבים את הסוכות ולא עוסקים עוד במצוה והולכים להם. מאמר זה הוא די מוזר מפני שאם מתבוננים היטב, האם בין 613 מצוות לא מצא הא-ל מצוה אחרת לתת להם אלא זאת, הסוכה, ועוד לקרא לה קלה? ואומרת הגמרא שאין בה הוצאות. אין זה מדויק שהרי צריך לכסות אותה בסכך טרי כל שנה והענפים גם יקרים (ובהמבורג עולה לפחות ריקס-דלה להכינה)¹³ (***) ולומר עוד אח"כ שהגויים עלו לגגות לבנותה ולא בחצרות ובכיכרות? את זאת צריך להבין. ומה שנראה הכי מוזר שהא-ל הוציא את החמה עם חום חזק יותר מן הרגיל וכך נתן להם פתח שיברחו ויעזבו את הסוכות. אלא שאנו אומרים שהמצוה של סוכה מסמלת את ההבטחה שעל האדם לבטוח בא-ל, ובאשר עיקרון זה יסוד ביהדות ומצוות הסוכה מסמלת זאת כפי שאמרנו. לכן, כאשר הגויים מבקשים את התורה על מנת לקיימה, נותן להם הא-ל את מצוות הסוכה שמסמלת עקרון זה, את האמונה, ומראה להם בכך כי לקיים אותה זה יספיק כדי שיצילו עצמם וקורא לה קלה, מפני שבקלות כה רבה יש לאדם הזדמנויות לבטוח בא-ל ולא בדבר אחר והוא אומר שזה לא עולה כלום כדי לבטוח בא-ל, אלא דווקא זוכה הוא בכך בהרבה, כפי שאומר להלן ובהיות הגויים בעלי נטייה גרועה, הם לא יכולים להנתק באופן מוחלט

מן הבטחון שיש להם ברכושם. ולכן אומר המאמר, שהלכו לבנות הסוכות על גבי גגותיהם, אשר דבר זה מסמל שלמרות שלכאורה רצו לקיים את הסיבה של הסוכה, אך רצו גם להמשיך ולהחזיק בבתייהם וברכושם, ולכן בנו את סוכותיהם על הגגות. ומכיוון שראה הא-ל את הלך רוחם הרע, הוציא את החמה. והכוונה היא על פי דעת המחברים, שמיחסים הם את כל הטובות שבעולם אל השמש ואל הירח ¹⁴ כפי שאומר משה רבנו, - ממגד תבואות שמש וכו' ¹⁵ , כי כאשר אומר המאמר, כי הא-ל הוציא את החמה, הכוונה היא שהציג לפנייהם את טובות העושר ואת גודל יכולתה המדומה בעולם, והם, שמתחילה היה ענין זה ביסוד מהותם, עוזבים הם בקלות את מצוות הסוכה שהיא הבטחון בא-ל וחוזרים לבתייהם ושמים את כל מבטחם בהם וברכושם. כמה גדול שבחם של ישראל, שמקיימים את המצוה ועמה גם מסמלים הם הבטחה לכן הא-ל ברוך-הוא, כאשר נתן להם את המנה ¹⁶ [המן], לא רצה לתת את הכל ביום אחד, אלא מיום ליום, כדי שיהיה להם בטחון בו ¹⁷. כאשר החזיקו ישראל בנחלותיהם ציווה, ששנה אחת ישבתו ובסמך הוא אומר "וכי תאמרו מה נאכל... וציויתי את ברכתי לכם" ¹⁸ , שאו עיניכם אלי ובטחו בי. ובצדק רב רוצה הא-ל להשריש בטחון זה בישראל, מפני שבעצם זו תמצית ענינים רבים ומעלות רבות. מי שבוטח בא-ל, מודה בענין עקרוני שהוא מציאות השם ¹⁹. אילו לא היה מאמין שישנו א-ל, לא היה בוטח בו; מודה הוא בהשגחתו, שאילו לא היה מאמין שהא-ל משגיח על כולם השגחה כללית ופרטית, לא היה בוטח בו; הוא מודה שהוא כל-יכול, שאם לא היה מאמין שהוא האדון כל-יכול, לא היה בוטח בו. בטחון זה גורם, שהאנשים לא יתחנפו לזולתם. מכיוון שהם בוטחים בא-ל. איזה צורך יהיה להם לתת מתנות או לשרת את מישהו ? זה גורם גם לכך, שאנשים לא ירצו להונות את זולתם, כי בוטחים בא-ל, לא זקוקים לרכוש הזולת. אחד המחברים הגדולים אומר ²⁰, שזה שבוטח בא-ל הוא אלכימאי אמיתי. האלכימאי עוסק בהפיכת מתכות קלות לכסף וזהב וזה שבוטח בא-ל, מטבעו הוא מתיחס אל הדאגות ואל הייסורים העוברים עליו, כאל מתכות פשוטות ומחבב אותן כאילו הן חסדים וטובות שהא-ל עושה עמו. וכך ניתן להבין מאמר שאומרים החכמים, שהחכם הלל כשבא פעם

בני גדול וצווחה ואמר לאלה שהיו עמו, שהוא בטוח שהבני ההוא אינו בא מביתו. דבריו נראו תמוהים, מפני שלמרות שהיה קדוש [צדיק], הרי אפילו את הקדושים [הצדיקים] מעניש הא-ל, כך שבהחלט יכול היה זה להיות בביתו. הסבר נקודה זו הוא, שלא היה בטוח בכך שהא-ל לא יכול לשלוח צרה כלשהי לביתו, אך הוא היה רגיל, וכך גם בני ביתו לקבל את הצרות כטובות וחסדים; וכך, כששמע בני, הסיק שלא מביתו זה יכול לבוא, כי הרי בכו וצווחו, - ואילו דרכו של מי שבטח בא-ל להיות כאלכימאי ולהוציא מן הצרות את הטוב. על ידי זה אני מבין פסוק נפלא של דוד בו הוא אומר: **רבים מכאובים לרשע והבוטח בא' חסד יסובבנו** ²¹. זה מתאים היטב

לכוונתנו. כלומר, הרשע, גם אם דקירות קטנות יתן לו הא-ל, הוא יראה בהם מכאובים, וגם אם מעטות יהיו, הוא יראה בהן רבות וזה מה שנאמר "רבות מכאובים לרשע", אך הבוטח בא-ל לא רואה בהם מכאוב ולא צרות אלא טובות וחסדים הסובבים אותו. עתה מתקשר סוף הפסוק עם תחילתו "רבים מכאובים לרשע". והבוטח בא' אינו אומר שאלה מכאובים וצרות אלא חסד יסובבנהו, כמו הלל, האלכימאי הקדוש [הצדיק]. אך אני אומר [מדגיש] נקודה נוספת, כי זה שבטח בא-ל הוא יותר מאלכימאי ²², מפני שאלכימאי, כדי להפיק זהב, צריך הוא לעמול הרבה והוא זקוק להרבה דברים כדי שיצא התוצר כרצונו והבוטח בא-ל, אומר דוד, **ובטח עליו והוא יעשה** ²³. האלכימאי, לא בכל עת יוכל להשתמש במקצועו והבוטח באל, אומר החכם, "בשנות בצרת לא ידאג ולא ימיש מלעשות פרי" ²⁴. האלכימאי אינו יכול להתעכב הרבה במקום אחד והבוטח בא-ל, אומר דוד, "בטח בא'... שכן ארץ" ²⁵. האלכימאי, פעמים רבות כשהאש רבה, העשן רב והאדים רבים, הם גורמים למותו, והבוטח בא-ל, אומר הנביא, "יבטח בשם אי' ישען בא-לוהיו" ²⁶. האלכימאי מפחד מן המלך והשליט בארץ שמא יהרגנו, והבוטח בא-ל, אומר דוד, "בא' בטחתי לא אירא, מה יעשה אדם לי?" ²⁷. בקיצור, האלכימאי, לעיתים קרובות נסדק המכל שהזהב בו ²⁸ והכל דולף אל האש ואובד [***], והבוטח

בא-ל, אומר דוד, "הבוטחים בא' כהר ציון לא ימוט, לעולם ישב"²⁹. ולכן אומר הנביא ישעיה, בטחו בא' עדי-עד כי ב-ה א' צור עולמים³⁰. אומרים החכמים על הפסוק הזה "הוא יודעים במי אתם בוטחים, במי שברא שני עולמים בשתי אותיות"³¹. וזה הפירוש של הפסוק כי ב-ה, בשם י-ה שהן שתי אותיות. א' צור ברא, שני עולמות-עולמים. אני מעיר כאן הערה קצרה והיא, שניחא שיאמר המאמר שאנו בוטחים בא-ל שהוא כל-כול, מכיוון שברא את העולם, אך לומר שבראו בשתי אותיות או ארבע, אין זה משנה כדי לבטוח או לא לבטוח בו. יתכן וברצונו להראות שהכוונה היא: סיבות רבות יש לנו כדי לבטוח בא-ל, כי נוסף ליכולתו להושיענו, זה קל מאוד בשבילו. ואלו 2 דברים חשובים מאוד, היכולת והקלות. את היכולת רואים בכך שהוא ברא את העולם ואת הקלות, בכך שעשה זאת בשתי אותיות. כך שנכון אומר הנביא "בטחו בא' עדי-עד כי ב-ה א' צור עולמים". לכן אנו חוגגים את חג הסוכות, כדי לסמל שאנו בוטחים בא-ל ולא בממונו וברכושנו. ניתן לדמות אדם שאין לו מספיק בטחון בא-לוהיו, לאדם שהולך אל המעיין להביא מים לביתו ומשאיר בבית את המכל שבו היה עליו להביא את המים, ואם כך, הכיזד יוכל להביא את המים, אם לא לקח את המכל? כן הוא גם זה שניגש בפני הא-ל ברוך-הוא לבקש (מעין של מים נובעים) ואינו מביא עמו את הבטחון, חסר לו המכל שבו יוכל לקבל את ההשפעות הקדושות. ולהפך, אם מביא עמו בטחון, מביא עמו כלי בו יוכל להביא את חסדיו של הא-ל. נראה לי שאת הרעיון הזה הביע הנביא ישעיה כשהוא אומר, הנה א-ל ישועתי, אבטח ולא אפתח; ומיד ממשיך הפסוק ואומר "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה"³². אומרים ישראל, הנה אל ישועתי ואם תאמר למה? מפני שאני בוטח בו, אבטח, ומשיב הא-ל, אם כך אתם צודקים מאוד, הביאו אתכם את הכלי ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. רוצה אני לנצל את ההזדמנות ולהראות ברעיון נפלא את החובה הרבה שיש לנו לבטוח בא-ל ולא בעיני העולם הזה. על-כן סוכה שמסמלת עבורנו כפי שאמרתי זאת.

אומר מחבר אחד חשוב ששמו **בעל העיקרים** ³³: ארבעה תנאים צריכים להתקיים באדם בענין כלשהו, כדי שאפשר יהיה לבטוח בו. שיהיה יציב, שאם אינו כן, כיצד אוכל לבטוח באדם שמשנתה בכל רגע ? שנית, שלא יהיה מישוהו מעליו, כי אם יהיה, אז גם אם ירצה למלא את רצוני, יתכן ולא יוכל. שלישית, שיכול לעשות את הטוב ואת הרע, לפי המצב ולפי הצורך. רביעית, שלא יהיה תלוי באף אחד, כי איך יוכל למלא את רצוני אם לא יכול לעשותו באופן מוחלט ? חלוקה זו אמיתית והרעיון נפלא. נערוך בדיקה קצרה, האם בטוח כי גם באותה מידה נמצאים ארבעת התנאים הללו בא-ל ונמצאים הם גם בטובות ההנאה הזמניות כדי שנוכל לבטוח בהם ? ואם אנו לא מוצאים אותם באחרונים, אז עלינו לשים מיד את בטחונו בא-ל בלבד. מיד אנו מוצאים את כל הארבעה בא-ל, נאמרות על ידי משה רבנו בפסוק ופלא האומר: **ראו עתה, כי אני אני הוא ואין א-לֹהִים עמדי, אני אמית ואחיה, מחצתי ואני ארפא, ואין מידי מציל** ³⁴. לכו רבותי, התבוננו וראו כיצד אומר הא-ל בפסוק הזה את כל ארבעת התנאים האמורים: אם זה הראשון, היציבות שלו, עליו הוא אומר: **ראו עתה כי אני אני, הוא. אני אני הוא**, תמיד במצב אחד. ובקשר לרביעי, שאין לו תלות הוא אומר: **אין א-לֹהִים עמדי** ולא חבר שיעזור לי. ובקשר לשלישי, שיכול לעשות דבר והיפוכו, יפה נאמר: **"אני אמית ואחיה" וכו'**. ובהקשר השני אמר טוב מאוד: **"ואין מידי מציל"**. אם כן, כל הארבעה נמצאים בא-ל ואילו בטובות הזמניות, בעצם לא רק ככולן אלא אפילו רק בחלקן אינם נמצאים, - שיהיו בלתי משתנים, התנאי הראשון, הרי אם הם נמצאים היום במקום אחד, מחר הם במקום אחר. אומרים החכמים, שהכסף נקרא **זוזים** שנגזר מ **זז** ופירושו לנוע, שכך הוא **זז** מבעל אחד לשני, וגם נקרא **נכסים** שנגזר מ **נכוסה** ופירושו נסתר, כי היום הוא מסתתר מן האדון הזה ומתגלה אצל אחר ³⁵ וכבר אומרים החכמים: **גלגל הוא שחזר בעולם** ³⁶, הרי אינם יציבים אלא משתנים, וכיצד אם כן יבטח בהם האדם ? וחסר בהם תנאי אחר, זה שהם תלויים בזולתם, כי בעצם כמה שיהיה העושר גדול, אם לא יהיה מי שיעסוק בו או פשוט ישמור עליו, הרי הוא יאבד. אומר שלמה, **"אל תיגע להעשיר**

וכו" התעייף עיניך בו ואינו" וכו" ³⁷. מספרים החכמים מאמר נפלא על מלך שנקרא ארטבן, שניהל דו-שיח בחברות גדולה עם רבנו הקדוש (****) ושלח לו קופסה גדולה מלאה בזהב ומרגליות ורבנו הקדוש שלח לו מזוזה. התפלא המלך עליו מאוד ואמר, - איך בתמורה לממון כה רב אתה שולח לי פיסת נייר? השיב לו רבנו הקדוש שיתבונן היטב, כי מה שהוא, המלך, שלח לו אלה האבנים הטובות חייבים לשמור עליהן שמא יגנבו אותן ואילו מה שהוא, רבנו הקדוש שלח לו, המזוזה, דבר זה שמים מחוץ לדלת והוא שומר על כל הבית ³⁸, כי כך אומר הפסוק, "בשכבך תשמור עליך" ³⁹. מכאן רואים, כי חסרה להם [למנעמי החיים] אי-התלות בזולת. עוד חסר להם תנאי נוסף והוא לעשות דבר והיפוכו, כי היכן שנמצא העושר, שם נמצאת השמחה בלבד ואילו העצבות אינה שם, אף לא במקרה. גם התנאי הרביעי חסר להם והוא להיות בעל-בית מוחלט, שהרי כל כוכבי השמים מושלים בהם ובכוחם לבטלם ⁴⁰ ודומים הם לשלג, כי כאשר יוצאת השמש, היא ממיסה אותו. כך גם העושר נראה נקי ולבן כמו השלג, אך הוא נמצא תחת ממשלה של השמש ושאר כוכבי השמים שיכולים לבטלו; ועל-כן אמר שלמה בוסט בעשרו הוא יפל ⁴¹ והמילים הוא יפל יכולות להתיחס בין למילה בוסט כמו בעושר, ורוצה שלמה לומר שהבוסט בעושרו יפול, מפני שגם העושר יפול. עוד מליצה אחת יפה וגם מסורה מעולה ואסיים מיד. מסופר בבתרא, שמלומד אחד אמר שראה צפרדע שקפצה ממקום למקום ועלתה על האילן ושם היתה מקרקרת ומזמרת. בא נחש ובלע אותה. בא עורב ובלע את הנחש והלך לו מיד ⁴². ואני אומר שהצפרדע מסמלת את העושר, שהיא מקרקרת תמיד ומזמרת תמיד ואכן הזמר והצחוק נמצאים בביתו של העשיר; היא גם צבועה בצבעים שונים והרי העשיר נראה צבוע; היא קופצת תמיד ממקום למקום, כי הרי העושר אינו יציב לעולם, כפי שאמרנו. והיא עלתה על העץ לסמל את מה שאמרנו, שהיא זקוקה למי שיתמוך בה וישמור עליה. בא הנחש ובלע אותה שזה מסמל את התאוה של בני האדם שרוצים לתפוס ולבלוע את כל העושר הקיים בעולם; בא העורב

ובלע את הנחש לסמל את המוות, שהוא שחור כמו העורב ובולע את כל
 התאוות, את כל הגאוות ואת כל טובות ההנאה של העולם הזה. אם כן
 חג הסוכות מסמל, שלא יבטחו בטובות במונעים האלה, אלא בא-ל בלבד.
 אומרת מסורה אחת ⁴³ שישנן ארבע אימרות דומות בהקשר מבטחו – והן:
 אשר שם א' מבטחו ⁴⁴ ; והיה א' מבטחו ⁴⁵ ; ינתק מאהלו מבטחו ⁴⁶ .
 ובית עכביש מבטחו ⁴⁷ והכוונה היא שזה אשר שם – אשר הניח –
 א' מבטחו אשר הניח בא' בטחונו, – והיה א' מבטחו, יהיה א' בטחונו.
 אך בניגוד לכך, ינתק, יעקר מאהלו מבטחו של זה אשר בית עכביש מבטחו
 שמסמל טובות [מונעים] העולם הזה. – לכן נכון הוא שנחגוג את החג
 הקדוש הזה של סוכות שעל ידי כך אנו נראה שבטחונו הוא בא-ל
 ברוך-הוא ולכן יהיה הוא מגיננו ויעשה אותנו
 בני מזל בעולם הבא ושמחים
 בעולם הזה
 אמן ואמן

מראה מקורות לדרשה החמישית ביום של סוכות עובד על ידי שמעון קומר

1. ויקרא, כג, מב-מג.
2. דש"י, שם, ע"פ ספדא (תורת כוהנים) אמור, פרק י"ז, יא; בבלי, סוכה, יא, ב.
3. שמות, יג, כא.
4. ראה טוד, או"ח, תרכה, א.
5. ראה מכילתא ד" ישמעאל, מסכתא ד ויהי, פתיחתא (מהד" הורבין-רבין, עמ. 81); ספרי ל במדבר, פיסקה פג; ספרי זוטא, מהד" הורבין, עמ. 266. וראה גם פירושו של ר" דוד פרדו לספרי, שם.
6. ראה בעלי הטורים, ויקרא, כג, מב; ספר הרוקח הגדול לרבנו אלעזר מגרמיזא (מבעלי התוספות), ירושלים תש"ך, הלכות סוכות, עמ. קטו.
7. ראה בבלי, סוכה, טז, ב: "שיעור משך סוכה קטנה שבעה", רמב"ם, הלכות סוכה, ד, א; טוד ושר"ע, או"ח, תרלד, א.
8. "הבטחה" - הכוונה כאן ל "בטחון".
9. ע"פ תהילים, צא, א.
10. ראה להלן, דרשה 8.
11. ראה טוד, או"ח, תרכה וכן בית יוסף וב"ח, שם. ראה גם עקידת יצחק לר' יצחק עראמה, שער סז, ד"ה "אמנם הנמשך".
12. בבלי, עז, ג, א.
13. סוג של מטבע שהיה סחיר בין היתר בגרמניה ובדנמרק בזמנו של דרשנו.
14. ראה פ"י הרמב"ן על התורה, בראשית, א, יח; אברבנאל, שם ד"ה " ויעש א-להים"; ספר החינוך, מצוה תג.
15. דברים, לג, יד.
16. הכוונה ל"מן" (הנקרא בלועזית Manna = "מנה").
17. ראה ר' בחיי בן אשר*, כד הקמח, "בטחון" (מהד" ח"ד שעוול, ירושלים, תש"ל).
18. ויקרא, כה, כ-כא.
19. ראה הרמב"ם בהקדמה לפירושו על פרק חלק (פרק עשירי במסכת סנהדרין), היסוד הראשון; הלכות יסודי התורה, א,א. ר" יוסף אלבן, ספר העיקרים*, העיקר הראשון; ר" חסדאי קרשקש*, אור ה', מאמר ראשון, כלל א; שם מאמר שני, כלל ב-ג.
20. ר" בחיי אבן פקודה*, תורת חובות הלבבות*, שער הבטחון, פתיחה (מהד" י" קאפח, ירושלים תשל"ג), עמ. קפז.
21. תהילים, לב, י.
22. ראה תורת חובות הלבבות*, שם. המחבר שינה קצת בתוכן ההשוואות וגם בפסוקים שתומכים בהם.
23. תהילים, לז, ה.
24. המחבר התכוון כנראה לומר "הנביא ירמיה", יח,ח.
25. תהילים, לז, ג.
26. ישעיה, נ, י.
27. תהילים, נו, יב.
28. המחבר מתכוון לחומר במצב מותן נחלי, לפני התגבשותו לזהב.
29. תהילים, קכה, א.

30. ישעיה, כז, ד.
31. מדרש שוחר טוב (מדרש תהילים), מזמור סב; ועיין ירושלמי, חגיגה, פב, ה"א; בבלי, מנחות, כט, ב.

32. ישעיה, יב, ב-ג.
33. ר" יוסף אלבן, ספר העיקרים*, מאמר רביעי, פרק יז.
34. דברים, לב, לט.
35. ראה במדבר דבה, כב, ח: "לכך נקרא שמם נכסים, שנכסים מזה ונגלים לזה. ולמה נקרא שמם זוזין שזזים מזה ונתנין לזה"; וראה גם תנחומא, מטות, ו.
36. בבלי, שבת, קנא, ב; דות רבה, ה, ט.
37. משלי, כג, ד-ה.
38. ראה ירושלמי, פאה, א, א (דף טו, ע"ד בדפוס ונציה) ובמקבילות עם מעט שינויים.
39. משלי, ו, כב.
40. ראה סמוך להערה 14.
41. משלי, יא, כח.
42. בבלי, בבא בתרא, עג, ב. ושם מדובר על "תנין" במקום "נחש". המחבר גם הוסיף מעצמו כמה פרטים למליצה התלמודית.
43. ראה ג"ע וייל, מסורה גדולה (לפי כתב-יד B. 19a מלינינגרד), רומא, 1971, עמ. 287.
44. תהילים, מ, ה.
45. ירמיה, יז, ז.
46. איוב, יח, יד; 47. שם, ח, יז.

הבהרות המהציר יוסף בן הר"ר אהרן מאיר

- *17: ר' בחיי בן אשר - 1255-1340. הספדא פרישן וקובל. ספרו "כד הקמח" ובו פירושו על התורה בסגנון פרישן. זכו אפריסוס רב. מתעצם בקבלה הקדומה.
- *33-19: ר' יוסף אלבן - 1380-1414. רב ופילוסוף בקסטיליה. תלמידו של ר' חסדאי קרשקש. אלבן היה בין ראשי המצבים בפולמוס 1616/1413 (1414/1413) נגד הנוצרים. "ספר העיקרים" הוא אחד המרכיבים הפילוסופיים היהודיים שהגותו אהרן מאיר מאבין היהודים. עיקריו: מציאות ה'. תורה מסיני. שכר ואונש.
- *19: ר' חסדאי קרשקש - 1314. פרצ'אנה-1414. ספרו "אור ה' פילוסוף רב ומצינאי! בנו נרצח בביצפות הפק"א-1391. התעצ ארמב"ט עקב הפקדותיו באריסטוטליות השגת ה' היא מעשי אדם. אך בכ"ז מחוייבת ע"י ההחלפה החופשית.
- *22-20: ר' בחיי אבן פקודה - 1040-1110. ספרו זיין ופילוסוף צחי. ספרו תורת "חובות הלבבות" (באריכות תופס אהרית ע"י יהודה אבן תיבון) נפול ביותר ונאמז בבתי מדרש בכל התפוצות. תוכנו תורה ואוסף שלמות רוחנית וקבלה אה" עס נטייה להתפללות.
- המקורות: אנצ' יהודית - יסקר פבלני. הוצ. ראובן מא. ירושלים. 1970.
- אקסיקון יוצאיקה - יובל קמט. הוצ. כתב. ירושלים. 1976.

הערות והערות לזרשה החמישית ליום של סוכות

אל יצי יוסף בן ברית

כאליק: זרשה זו עומדת כולל תחת הדגש של התעשרותם הכוללת של חברי הקבוצה. כביכול סוחרים נוצרים פורטוגליים עשירים ומתעשרים. עקב פעילותם המסחרית עם מושבות פורטוגל. מן הספרות המחקרית של התקופה והקבוצה הזו במיוחד עולה תמונה בהירה של מעמד המסחרי המודעל של יצי סוף העיר החופשית המבורג. אל ייבוא וייצוא של סחורות יקרות מעבר לים שלא "בני האומה הפורטוגלית" מסיס גבוהים לעיר. שהיתה זקוקה להם. זרשנו חש צורך להבהירם מהסתמכות יתירה למעמד ולדשם זה. כנראה הזכירו את מה שעבר על אביו. סוחר מצליח באנטוורפן. בקלן. בווניציה ושוב באנטוורפן בשנים 1570 - 1595. וברציפות שרצף בכל מקום. כאשר נתגלה מוצאו היהודי עקב ניסיונו החוזר ונשנה לבטא משהו ממקורו היהודי. אובל לעשר. כי הזרשה העוסקת בבניית סוכה כסימן לאמונה באחד הפרהסייה כמובן. אם בחצר ואם אי-שם ליד הבית נאמרה לפני הקהילה בעשור הראשון של המאה ה-17. כאשר עוד לא נאסר עליהם לקיים יהדותם הפרהסייה. כבר בשנת 1612 הבינו אנשי המבורג. כי לא קטולים. כי אם יהודים נסתרים לפניהם. בתחילה היו בעיר 7 משפחות כאלה. אך בשנת 1612 הם היו כבר 125 נפשות באגרות. ז"א. כ-20 - 25 משפחות. הפברואר 1612 נאסר על הסוחרים להבליט את יהדותם הפרהסייה. אחרת יאורשו מן העיר. ראה פירוט נוסף בהערות-הערות לזרשה השישית.

(*) ביות של סוכות מתכוון זרשנו ל"יום חג ראשון

של סוכות.

(**) המתרגם ש. קומר העיר כבר בסימן *S. כי זרשנו מתכוון

לבטחון בה" באומרו שוב ושוב "הבטחה". שיהיה בהבנת המושג העברי.

(***) המטבע האמור הוא Reichstaler בגרמנית. Rijksdaler בשפה

ההולנדית והמחבר כותבה באיות פורטוגלי Rix dale.

בהמבורג היה נהוג ליה זיבור ייחודי. [שקיים עד היום] קרוב

אלמנית-הולנדית. שנקרא Plattduetsch. ברוב שגני הקהילה הסתגלו

לשפה מיוחדת זו. עובדה שהוזכרה כבר בשנת 1609 על ידי הלשי

האינקוויזיציה בבית הסוהר בליסבון. עת זיבור פאולו זה מילאן

בשפה זו עם שפת הבית הנוצרי המאוונה של אביו. לשכנעו להציל

עצמו ממות אכזרי. על ידי כניסה לקלעסי הכנסייה הקטולית. שניהם

חייו לפני-כן. ה-1605. קרוב לשנה בהמבורג אצל אלברט זינגס. הוא

שמואל יחיא הסוחר וזרשנו.

(****) זרשנו מתאר עבודת התורה של מתכות שונות. כבי אצור

מטבעות זהב או כסף מעורבות בחומרים זולים יותר. במחצית השניה

של העשור השני התחיל זרשנו עיסוקו מייבוא וייצוא סחורות בייצור

מטבעות וזה ערם לכעס רב בסוף. כי היה בכך הפסד במסי נמל מחז.

מצד שני קשר המחבר קשרי עסק בהטבעת מטבעות עם הממלכה הצנית

השכנה. המתחפר המסחרית של המבורג. זרשנו מתאר כאן איפה

מנסיונו בחייו המעשיים. בתארו מלאכת האלכימאי...ובעיוותיו.

(*****) בנו הקדוש = ר' יהודה הנשיא. עס סתם "רבי". בנו הבכור של

רבן שמעון בן עמיאל הנשיא. רבי= ראש הזור ה-5 לתנאים. (200 -

260 לספ"ה) עורק המנהג ונשיא הסנהדרין בזורו. היה מיוצג מאוז

עם הקיסר הרומי אנטונינוס. כנראה הנקרא כאן אלברט. הוא כנראה

הקיסר החסיס Marcus Orlus Antoninus. הידוע במסורות הניגול

ליתר קיסרי רומא. (מתוך: האנציקלופדיה לכתבי התלמוד והגאונים. כרך א')

דרשה שישית בשבת של חול המועד סוכות

בחג הקדוש הזה של סוכות רואים אנו שהא-ל ברוך הוא ציווה לקיים בו הרבה מצוות וזה איננו כך בחגים אחרים; שהרי בתחילתו יש לנו הסוכה והלולב המורכב מארבע מינים שונים של צמחים; חוגגים את יום הושענא רבה עם ערבה ואת סופו של החג עם שמחת התורה, שמחת תורה. כל זה נותן לנו מקום לומר, שמרומז כאן איזה סוד גדול, כי הרי כל-כך הרבה מצוות מצווה כאן הא-ל. וגם החכמים ציוו שנקיים אותן בחג הזה. ועל הפסוק שבע שמחות את פניך¹ אומרים החכמים, אל תקרי שובע אלא שבע. אל תלמד שובע של שמחות אלא שבע שמחות; ארבעה מינים - לולב, סוכה, חגיגה, שמחה², שהם שבע. אם כך, יהיה זה נכון למצוא את הסיבה ואת היסוד לכך, מבלי שנתבונן בענין הייחודי של כל מצוה ומצוה שבחג הזה, ואת זה אעשה בהמשך, - אלא על ידי שנתבונן באופן כללי, בריבוי של מצוות שיש לנו בחג הזה. יתכן לומר שהסיבה היא כדלהלן:

באותה מידה שהצייד מתקשה לתפוס ציפור כלשהי, כל עוד זו נמצאת בתנועה ועפה לה ממקום למקום, יהיה זה הרבה יותר קל לתפוס אותה בזמן שהיא נחה ועומדת במקום אחד, - כך גם הצייד, שהוא היצר הרע, המתכוון לצוד את נשמתנו, יהיה לו קשה לתפוס אותה אם לפני-כן יהיו ישראל בתנועה מתמדת של קיום המצוות. ובניגוד לכך, אם יהיו ישראל בטלים ולא יעשו את הטוב, אז יהיה לו קל לצוד נפש ולתפסה, לכן הא-ל ברוך הוא, המכיר את הרוע של היצר הרע, ביום הראשון של סוכות, הנקרא ראשון לחשבון עוונות³, שמכאן מתחיל השטן לרדוף שוב אחרינו, וכדי שלא

תתאפשר לו הכניסה לנשמתנו, מצווה הא-ל שלא נתבטל אלא שנהיה
 בתנועה מתמדת, בעשיית הסוכה ובישיבה בה וכן במציאת לולב, הדס,
 ערבה, אתרוג, שאם נהיה עסוקים בקיום מצוות אלה, לא יתאפשר לשטן,
 ליצר הרע שיוכל לצוד אותנו. אמר החכם בפרק בן זומא באבות: ואם
 בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך 4. לפי הבנתי כוונתו לבטא
 את הרעיון שאמרת. היצר הרע והשטן נקראים בטלים. ראשית, מפני
 שמתפקידם הוא לבטל את האדם מעבודת הא-ל. שנית נקראים הם בטלים,
 כי למרות שהא-ל ברא אותם כדי שיפתו את בני האדם, אך הרצון הא-לוהי
 הוא שיהיו מובטלים. בטלים, ושלא יוכלו לבצע את תפקידם שהוא להחטיא
 את בני האדם, ולכן נקראים הם בטלים. אומר יפה התנא, ואם בטלת, אם
 היית בטל מקיום המצוות הקדושות, יהיו לך הרבה בטלים, הרבה מתנגדים
 כנגדך. שיעמלו להחטיא אותך, שהרי אתה בטל. לכן הא-ל, בראותו שבימים
 שעברו של ראש השנה וכיפור, אשר בהם בטלנו וגרשנו את השטן, וכדי
 שלא יוכל לשוב ולצוד אותנו הוא [הא-ל] מצוה עלינו ריבוי של מצוות
 שבהיותנו עסוקים בקיומן, לא יוכל רב-הצידים לתפוס את נשמתנו.
 עתה נתרץ בדרך שניה על ידי התבוננות בפרטי המצוות, שהן סוכה,
 לולב, ערבה, בהושענא רבה ושמחת תורה. הא-ל יודע היטב שהיצר הרע
 הוא אויבנו, גדול מכל אויב שיכול להיות לאדם. והסיבה היא זו, שכאשר
 אדם מנצח את אויבו ומפילו, הוא [המנוצח] נהיה כה מושפל, שכבר אין לו
 רצון לשוב ולהתעמת עם זה שניצח והפיל אותו. אך היצר הרע, למרות
 שנצחנו אותו, הוא מנסה שוב להתנפל עלינו וככל שנהיה יותר צדיקים,
 שהסימן לכך הוא שהפלו אותו, הוא מנסה יותר לתקוף אותנו. ולכן
 אומרים החכמים: כל הגדול מחברו, יצרו גדול ממנו 5. ככל שיהיה האדם
 צדיק יותר, יש בו יותר ניגוד; יצרו, תאוותו, גדול יותר ומנסה ביתר כח
 לנצח אותו. ובהחלט יתכן, כי לרעיון זה התכוון הפסוק בזברי הימים ב'
 פרק י"ח, שמלך ארם ציווה את שרי הרכב אשר לו: אל תלחמו נגד
 הגדולים וגם לא נגד הקטנים, אלא תשימו לכם כמטרה רק את מלך

ישראל לא תלחמו וכו' כי אם את מלך ישראל לבדו⁶. נאמר, שמלך ארם
 הוא השטן והוא מצווה את עבדיו שלא יפתו ולא ילחמו במרץ רב אלא
 כנגד מלך ישראל בלבד, שהוא הצדיק והקדוש, שניתן לקרא לו מלך ישראל.
 כך, היות והא-ל יודע את כל זה ורואה שבימים אלו שעברו, השגנו כולנו
 על ידי התשובה, שעשינו, את התואר מלך ישראל. אם כן, כתוצאה מכך,
 האויב ינסה להלחם בנו ביתר כוח. וזו הסיבה שעכשיו, יותר מאשר בזמנים
 אחרים, עלינו להיות חזקים ומוכנים לחפש את כל אותם אמצעים שמחפש
 מלך בשביל להגן על עירו ועל עמו כשהוא חושש מן האויב, ואלו הם
 שלושה: הראשון, אמצעי הגנה כמו תיקונים⁷, תעלות וכד' כדי להגן. השני
 נשק התקפי כמו ארקבוזים⁸, חרבות, מוסקטים⁹ ואחרים ממין זה.
 השלישי, לאגור מצרכים בעירו, כדי שלא יוכל האויב להטיל עליהן מצור
 ולמנוע מהן מניה. (4) כך שבמלחמה זו שאנו חוששים שהאויב- השטן
 ישפיע עלינו, מחובתנו לחפש את אותם שלושת האמצעים, ולכן מצווה עלינו
 הא-ל: סוכה כנשק הגנה; לולב כנשק התקפה; ערבה ושמחת תורה כאגירת
 מצרכים, כפי שאמשיך ואפרש עתה, חלק אחרי חלק. על הסוכה שאנו
 עושים עכשיו אומרת התורה "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר"
 10, כלומר, שהגן עליהם מן הכפור, מן הגשמים, מן השרב, וכדומה. והוא
 מצווה עלינו בהווה, שנכנס לסוכות, כדי להראות שגם בימינו יש לנו צורך
 בהגנה זו, למרות שאנו נמצאים בבתיים, כפי שאומר דוד: אם אי לא ישמר
 בית שוא שקד שומר¹¹. כך כשאנו נכנסים לסוכה ויושבים תחת הצל הא-
 לוהי, שהוא תמיכתנו והוא הגנתנו, כפי שאומר דוד: מגני על א-לוהים
 מושיע, ישרי לב¹². ראשית נאמר באופן זה, ששרי הצבא מעמידים לפניהם
 חייל נושא מגן, הנושא את הנשק ואת המגן. הא-ל ברוך הוא, כביכול הוא
 כמו החייל נושא המגן. "אי הולך לפניהם יומם בעמוד ענן" וכו'¹³. לכן
 אומר דוד בשמם של ישראל: מי שנושא את נשקי ואת מגיני הוא הא-ל.
 מגני על הא-ל, או נאמר לפי המובן המילולי, מגני - תמיכתי והגנתי הוא
 הא-ל, שלא זו בלבד שמציל את אלה שבפועל עושים את הטוב, אלא גם
 את אלה שיראים אותו בלבם אך לא יכולים

לעשות. מגיני על א-ל מושיע ישרי לב. על-כן הסוכה היא הנשק ההגנתי של ישראל. אך עלינו להתבונן, כי הסוכה איננה משמשת אותנו כהגנה מפני פגעי העולם מבחינה גשמית בלבד, אלא גם ישראל¹⁴ במה שקשור לרוחניות. כך נבין את מה שאומרים החכמים בספר פסיקתא : כל המקיים מצוות סוכה, הקדוש ברוך הוא מסכן בראשן של ישראל, שנאמר סכותה לראשי ביום נשק¹⁵. אני מעיר הערה למאמר זה והיא, שאם הסוכה שאנו מקיימים היום היא מפני הסוכות של בני ישראל במדבר, אותה סוכה והגנה של ישראל במדבר לא היתה על "ראשן" של ישראל בלבד, שהרי ששה ענני כבוד ליוו את ישראל¹⁶, ארבעה לארבע רוחות העולם, אחת מעל לראשם ואחת לפניהם, כדי ליישר לפניהם את הדרכים. כך, שהיה להם לישראל יותר מאשר הגנה על ראשם, כפי שאומר המאמר : כל מי שמקיים מצוות סוכה, הא-ל יסכן מעל ראשן של ישראל. מגיע לישראל יותר מאשר רק הגנה מעל לראש, שהרי כך היה להם גם במדבר. מכאן, מה שנדמה לכם רבותי, במקום הזה שנאמר "על ראשן של ישראל". איני חושב שהכוונה היא לראש ממש, אלא אני מבין שרצונו לומר "העיקר של ישראל". והעיקר הזה של ישראל נמשל על ידי הראש שהוא החלק העיקרי בגוף שלנו. על-כן יפה אומר הא-ל "כל מי שיקיים מצוות סוכה". ושימו לב רבותי, שאיני אומר שכל מי שיכנס לסוכה, אלא כשנכנסים, עלינו להבין שנכנסים תחת הצל הא-לוהי ובו אנו שמים את מבטחנו. היא בלבד מגינה עלינו וזה נקרא לקיים מצוות סוכה. ולכן יפה הוא אומר "כל מי שיקיים מצוות סוכה, הא-ל יסכן מעל ראשן של ישראל, יסכן על העיקר של ישראל ויגן עליו, והוא הנשמה, על ידי שיגן על ישראל מן החטא, מפני שהגשמיות איננה, וגם לא צריכה להיות העיקר של ישראל, אלא הרוחניות, עליה יגן הא-ל, כפי שאומר דוד בתהילים קמ : א-לוהים א' עז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק¹⁷.

א-לוהים א' עז ישועתי, המציל אותנו מידי של השטן, "סכותה

לעיקרי ביום נשק, היום של סוכות, ראשון לחשבון עונות¹⁸. אך שימו לב, רבותי, לענין נפלא בפסוק זה. דוד מכנה כאן שני שמות: א-לוהים, א'. אך עלינו לשים לב שאת השם א-לוהים הוא מכנה בארבעת האותיות של הויה שסיכומם 26. ואת שם א"י הוא מבטא באותיות א-ד-ג-י, שסיכומם 65. סיכום שני השמות הוא 91. תסכמו עתה רבותי, את המילה סוכה, ויוצא בדיוק 91. מכאן יוצא כי מה עושים ביחד שני השמות הקדושים להגנתם של ישראל, שסיכום אותיותיהם הוא 91, עושה גם הסוכה, שזה אותו דבר. ועל-כן אמר דוד א-לוהים א' דוקא באופן הזה, הם ע' ישועתי ואותו דבר הוא סוכתה לראשי. הסוכה אליה אני נכנס היא מעל לראשי. סוכתה לראשי ביום נשק, הרי שנשק ההגנה של ישראל הוא הסוכה. יעקב אבינו פגש בעשיו ועשה ככל יכולתו כדי להפטר ממנו ולאחר שנפרד ממנו אומר הפסוק: ויבא יעקב שלם¹⁹. הוא בנה סוכות²⁰ וקרא לשם המקום סוכות²¹. וזה משל לכן שבמשך השנה לא יתכן שיעקב לא יפגש בעשיו הרשע, דמות השטן. אך כפי שיעקב פעל רבות כדי להפטר מעשיו, כך גם חיוני, שישראל יפעלו רבות כדי להפטר מן היצר הרע, כפי שעשיו בימים שעברו עליו, ראש-השנה וכיפור. כאשר יעקב נפטר מעשיו, קוראת לו התורה שלם, וכאשר ישראל יפטרו מיצר הרע יקראו גם הם שלם, מושלמים. יעקב בנה מיד סוכות, כך גם ישראל חייבים לעשות מיד סוכה וכאשר יכנסו לתוכה כפי שעשה זאת יעקב, יהיו שמורים ומוגנים מפני כוחו של השטן, יצר הרע. אומר דוד: ויהי בשלם סוכות ומעונותו בציון²². רצונו לומר ויהי בשלם, מי שחפץ בשלמותו תתקיים, ויהי בשלם סוכות, חייב לקיים את מצות הסוכה, כפי שאמרנו. ומיד מבטיח דוד, ומעונותו בציון, כלומר, מגוריו של האדם הזה בסוכה עם הכוונה האמורה, זה אומר כאילו שנמצא בציון. ועל ציון אומר הנביא: העם היושב בה נשא עון²³. ומעונותו בציון. המלכים מבקשים נשק הגנה נגד אויביהם והא-ל בקש נשק הגנה לישראל שזו הסוכה כפי שאמרנו. נשק ההתקפה של ישראל זהו הלולב עם ארבעת המינים, שהרי רואים אתם רבותי

שקיום מצוה זו היא על ידי שנוטלים את הלולב ומנוענעים אותו לארבע רוחות העולם, כדרך מכת חרב שנותנים אנו נגד האויבים ובמיוחד נגד היצר הרע וכאילו שפצענו אותו וגרשנו אותו מעלינו. אפשר ענין זה ביתר הרחבה: אומר ריב (***) מני, כל עצמותי תאמרנה ²⁴. פסוק זה לא אמר אותו דוד אלא על הלולב. הלולב מסמל את גוף האדם, חוט השדרה; ההזס את העיניים – דומה לעיניים. הערבה את הפה; האתרוג את הלב. אלה הם האברים העיקריים בגוף האדם ²⁵. וזה מה שאמר הפסוק: כל עצמותי תאמרנה. חש ריב מני שאין זה הגיוני שיאמר דוד "כל עצמותי תאמרנה אי מי כמוך", מפני שלעצמות אין רוח שיוכלו לדבר. אלא מוכרחים לומר שהמילה עצמתי פרושה במקום הזה הוא עצמות, כלומר "ישות", כך שברצונו לומר "כל הישות שבי"; וכאילו שאמר "האברים העיקריים שבי הם 'הללוח' ואלה הם: עמוד השדרה, הלב, הפה והעיניים. והם מרומזים בלולב ובמינים שלו. עתה אני מבין מה שאומר הפסוק בדין הלולב, ולקחתם לכם ביום הראשון ²⁶. מספיק היה לומר ולקחתם ביום הראשון, – מה אם כך פירוש לכם? אך טוב מאוד אומר האל-ל "ולקחתם לכם". אל תדאגו רק לקחת בידיכם לולב, אתרוג וכד', אלא תקחו את עצמכם – "ולקחתם לכם", מפני שהאברים העיקריים של גופכם מרומזים בלולב ובמינים, וכאשר תהללו את האל-ל עם הלולב, יהיה זה מכוון לכך שנשבח את האל-ל עם האברים העיקריים של גופנו ועל-כן אומר הפסוק, "נשא לבבנו אל כפיים אל אל-ל בשמים" ²⁷. הרי קשה להבין איך אפשר לשאת את הלב בכפיו? אלא אם כן הפסוק מתכוון אל האתרוג שדומה ללב, אותו אנו נושאים ביד, בכפיים, ומהללים עמו את האל-ל בשמים. ואם נרצה להוסיף, נוכל גם לומר שהמילה "כפיים" מתכוונת גם אל הלולב הנקרא "כפות", – ומכאן שאנו נושאים את לבנו אל כפיים-ז.א. האתרוג והלולב בכפות הידיים. עכשיו אני מבין מאמר אותו אומרים חכמים: כל המקיים לולב באגוזו, והזס בעבותו, כאילו בנה ²⁸ מזבח והקריב עליו קרבן ²⁹. שימו לב רבותי לשני דברים: מי שאינו אומר "כל הנוטל לולב" או "המנוענע את הלולב" אלא

כל המקיים³⁰. שנית, מאחר וקיום מצוות הלולב נחשב להקרבת קרבן, איזה קשר ניתן למצוא בין אחד לשני, אם לא שנבין את קיום מצוות הלולב כפי שאמרנו ? וכאשר ניטול את הלולב נדמיין שאנו נוטלים את עצמנו, את הלב, העיניים, הפה ועמוד השדרה; ועם כל האברים האלו נהלל את הא-ל. וזה מה שנאמר כל המקיים, שזה נחשב עתה לקרבן והרי זה ברור, כי ידוע לנו היטב שהקרבן אינו מתקבל על ידי הקרבת הבהמה בלבד לפני הא-ל, אלא על ידי הכוונה שהביא עמו החוטא, וכאשר הקריב את אותו בעל-חיים לפני הא-ל, כאילו הקריב את גופו שלו ועל ידי מסירות זו הא-ל מקבלו. הרי יפה נאמר כל המקיים לולב כפי שאמרנו, כאילו הקריב קרבן, מפני שלא רק עם הלולב אנו משבחים את הא-ל, אלא עם האברים העיקריים של גופנו. ולקחתם לכם- הרי והיות הלולב נשק התקפי, ניתן להבין בדרך זו את היצר הרע-, אנשיו וכוחותיו תלויים בבשרנו וחייליו הם האברים שלנו. כאשר מפקד נלחם ללא חיילים, הוא נפצע ונחשב כמת. אם חייליו של המפקד העליון של האויב, שהם האברים, מתמרדים נגדו ומתקוממים על ידי כך שהם מתעלים מן העולם הארצי ומתמסרים לעבודת הא-ל, אז האויב, שנשאר בלי אנשים נפצע והוא נחשב כמת. כבר אמרתי שהמצוה של הלולב היא לשאת את הלב בכפות הידיים ולעבד את הא-ל ולכן הוא, היצר הרע, נפצע. התנועה של הלולב היא כמו מכות חרב לכל הכיוונים, מפני שקיום המצוה הוא לפגוע בשטן. עצותיו של אחיתופל התקבלו תמיד³¹. אך פעם אחת, אלו שאמורים היו לשמוע לעצתו, סרבו לעשות כן וזה גרם למותו, כי הלך לביתו ותלה את עצמו³². אחיתופל השטן, שעצתו תמיד נשמעת אצל החוטאים, אם יקרה, שאלו שתמיד שומעים לעצתו ידחו אותו בהתמדה, שזאת היא כוונת מצוות הלולב, ללא ספק הוא יפצע ויהרגו את השטן כפי שהיה אצל אחיתופל. אומר הנביא ישעיה בפרק נ"ב: "כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא התנערי מעפר קומי שבי ירושלים"³³. ערל וטמא הם שמותיו של השטן³⁴. לכן אומר הנביא "לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא". שזה היצר הרע, והתיקון לכך הוא בהמשך "התנערי מעפר", היפרדי מן הגשמיות, התרחקי מן הארציות

התנערי מעפר קומי שבי ירושלים, שעל ידי כך אתה פוצע ומרחיק ממך את היצר הרע. נאמר בשיר השירים, שהאהוב דפק על דלתה של אהובתו וביקש שתפתח לו וזו השיבה: "פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה, רחצתי את רגלי איככה אטנפם"³⁵ וממשיך מיד ואומר, שאהובה חמק עבר והלך לו, בקשה אותו ולא מצאתו³⁶ וכו'. אם ניישם זאת לענינו נאמר, שהאהוב זה היצר המפתה את האדם לתענוגות העולם, כמו האהוב שהזמין את אהובתו להנאות גשמיות. אך האדם חייב להשיב: "פשטתי את כותנתי" מהרגלים גופניים והנאות העולם, איככה אלבשנה. רחצתי את רגלי מן הדרכים ומהליכות המלאות בחטאים, איככה אטנפם אם אשוב לחטוא. לא ולא; אלא קיום המצוה של הלולב, לשאת את הלב בכפות הידיים אל א-ל בשמים. וכך, כמו שהאהוב חמק, עבר לו והיא לא מצאה אותו עוד, כך גם היצר הרע יפצע על ידי המצוה של הלולב וילך לו, יברח, "לא יוסיף יבא בך ערל וטמא". שימו לב רבותי לעניין נפלא: אומרים החכמים, "אם פגע בך מנוול זה, היצר הרע, משכהו לבית-המדרש. אם אבן הוא, הוא נימוח, אם ברזל הוא, הוא מתפוצץ"³⁷. רוצה אני להבין, למה קורא לו בשם אבן ובשם ברזל? אני מאמין שאבן פירושו קיר, גדר, שזה נשק הגנתי; והברזל הוא זה שפוצע והוא נשק התקפי. לכן אומרים החכמים, שאם יפגע בך מנוול זה, היצר הרע³⁸ והוא כאבן שירצה להגן על עצמו – על ידי התורה הוא נימוח. ואם הוא כברזל, שירצה לתקוף אותך, על ידי התורה אתה תגן על עצמך והוא יתפוצץ. ואני גם אומר, שאם יפגע בך מנוול זה, היצר הרע, קיים את מצוות הסוכה ומצוות הלולב; מכיוון, אם הוא כאבן שירצה להגן על עצמו, אזי לך יש את הלולב שהוא נשק התקפי ובו תוכל לפגוע בו והוא נימוח. ואם הוא כברזל וירצה לתקוף אותך, לך יש סוכה, שהיא נשף הגנתי.

א-לוהים א' עז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק³⁹.

האמצעי השלישי הוא לאגור מצרכים, שהם לחם ומים. אנו עושים שני דברים בסוף החג הזה. ביום הושענא רבה, באמצעות הערבה אנו מהללים את הא-ל ולמחרת הוא שמחת תורה. הכיוון הרעיוני המשותף של המחברים הוא, מאחר ובחג הזה נידון

העולם על המים. – והערה היא עץ שזקוק להרבה מים, לכן אנו נוטלים אותה בידינו, לרמוז לא-ל שיברך אותנו בגשמי ברכה, שהרי אנו דומים לעץ זה שצריך מים. הנה כאן עניין אגירת המים. והלחם הוא על ידי שמחת התורה, שהרי אומר שם התנא "אם אין תורה אין קמח"⁴⁰. כך שאנו חוגגים את התורה, כדי שיהיה קמח. אך אני מבין היטב, מאחר והאויב שאנו חוששים מפניו הוא השטן, אנו חייבים לאגור סוג אחר של מים וסוג אחר של לחם: מים של תורה, לחם של תורה. ומצרכים אלה הוא מנסה לקחת מאתנו ולשים עלינו מצור, על-כן מאלה אנו צריכים לאגור. התורה מתחלקת לשני חלקים, – זו שבכתב וזו שבעל פה, – וזו כוונת התשובה הנאצלת כל-כך, אותה השיבו ישראל למשה: "נעשה ונשמע". שימו לב רבותי, שלעולם לא השיבו כך ישראל, אלא כאשר משה כרת עמם ברית, ואומר הפסוק: "ויקח משה ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו העם כל אשר דבר אי נעשה ונשמע"⁴¹. מעצמם ובאופן מעולה שקלו ישראל שבכל הפעמים האחרות, משה דיבר אליהם בעל פה והם השיבו "נעשה"⁴², אך עכשיו, כשראו שמה נטל את ספר הברית וקרא מן הכתב אמרו ישראל: עתה כאשר משה קרא מן הכתב, אם רק נשיב לו "כל אשר דבר אי נעשה", יראה בכך כאילו אנו מקבלים על עצמנו רק את התורה שבכתב, כי זה מה שמשה קרא, ומכיון שהיה צריך בעצם לקבל על עצמו גם את התורה שבכתב וגם את התורה שבעל-פה, לכן השיבו לו "נעשה ונשמע". כלומר: מה שאי אמר בתורה הכתובה הזו, אותה אתה משה קראת, "נעשה". והפרוש שהחכמים יפרשו מזמן לזמן, כדי להסביר תורה זו, "נשמע" (היטב). ואם כך, מן המים האלו ומן הלחם הזה, מחלקי התורה האלה צריכים אנו לאגור. הרי שביחס לתורה שבכתב, – זאת היא כוונת הטכס הזה שאותו אנו חוגגים ביום הושענא רבה, שמוציאים ספר תורה אחד או יותר ומקיפים את התורה הזו שבכתב עם הערה ביד. והענין הוא, כי כמו שהערה צומחת על המים, ולכן קוראים לה ערבי-נחל, כך ישראל צומחים במימי התורה על כן אנו נוטלים את הערה ביד ומקיפים את התורה שבכתב פעמים רבות, להראות שאנו עושים אותה למרכז חיינו וכי רצונו וחפצנו הוא לקיימה, לזכות בה ולעבוד בה את ה'. והנה כאן אגירת המים, התורה

שבכתב. ובשביל הלחם, שהוא התורה שבעל-פה, אנו עושים את שמחת התורה. אף אנו עושים שני חתנים ⁴³ לתורה זו, אחד המסיים אותה והשני שמתחיל אותה. אנו עושים חתנים, מפני כפי שלחתן יש סמכות כלפי כלתו להלבישה ולקשטה כפי שזה נראה לו, כך המלומד הוא החתן של התורה. המלומדים נקראים בעלי תורה, בעלים או אדונים של התורה, מפני שלהם סמכות לפרשה כפי שנראה להם. אחד שמסיים אותה והשני שמתחיל אותה, שגם אם נדמה לנו שאחד סיים לפרש את התורה, בכל זאת לשני יש סמכות להתחיל לפרשה שוב. אך כולם לפי הכללים ולפי הקבלה הקדושה – איש מפ איש ⁴⁴. ולכן אין אנו עושים הספד ⁴⁵ ביום זה של שמחת תורה למשה, מפני שמשה, מפרש התורה לא מת. מה שידע מסר ליהושע ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים לחכמים וכו' ⁴⁶, ואם-כן משה לא מת, כי החכמים חיים, שהם מפרשי התורה לפי הקבלה שהוא מסר ליהושע. ובגלל משמעות זו אנו עושים [ממנים] את שני החתנים האלה שמסמלים את המלומדים, אדוני התורה שבעל-פה. ועל פי זה אני מבין שתי מילים של המאמר, אותו אומרים החכמים במסכת סוכה, פרק ה': תניא הלל הזקן בשמחת בית השואבה אומר, אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן ⁴⁷ ? בבית המקדש, ביום שמחת תורה עשו שמחה גדולה מאוד וקראו לשמחה זו שמחת בית השואבה ⁴⁸ (***) . כשמח הלל ביום זה אמר: אם אני כאן הכל כאן, ואם אין אני כאן, מי כאן ? אומרים המחברים [המפרשים], שאת המילים האלו לא אמר על עצמו, אלא אמרם בשם האל-ל וכוונתו היתה לומר: עליכם לשמוח אם אני כאן, כלומר אם שמחה זו היא לשמי, אז אם אני כאן הכל כאן והכל בסדר. אך אם איני כאן, ושמחה זו אינה לשמי ואז איני כאן, אין היא מועילה כלום ⁴⁹ . אך אני אומר שהלל דבר על עצמו, ואם נכון הוא כפי שאמרנו, שהחג של שמחת תורה עם החתנים הוא כדי לשבח ולקיים את התורה שבעל-פה ואת החכמים, לכן בשמחה זו אמר הלל: אם אני כאן, כדאי שתדעו שאם אתם עושים שמחה זו לשבחם של המלומדים, הזקנים וחכמי ישראל הדומים לי, שהם כמוני שומרים את התורה שבעל-פה, אז טוב מאוד, אם אני כאן הכל כאן ; ואם לא כך, אז מי כאן ? שזו עיקר השמחה הזו, לבקש את הלחם של התורה שבעל-פה

ביום של שמחת תורה. -- והמים של התורה שבכתב ביום הושענא רבה ,
כך שיש לנו מצבור של מצרכים, אמצעי הגנה ונשק התקפי. בדרך זו עלינו
להודות לא-ל ברוך הוא שנותן לנו מצוות, שנוסף על השכר שאנו
מקבלים עליהן, הן גם משמשות להגנתנו ולהתקפה באויבינו.
ישראל נושע באי תשועת עולמים ⁵⁰. ברוך אי לעולם
אמן ואמן ⁵¹

הפרות והפרות בצדקה השיטת של חוה"מ סוכות אל יצי המהציר יוסף בן ברית

באליהו: בצדקה זו מודגש היטב המאמץ האינטלקטואלי של צדקניו לשכנע את קהל שומעיו בחובת קיום מצוות מעשיות שלא היו רגילים בכאלה לפני כוחם מן הכפיייה הנוצרית בפולטא.

הכניסה הנוצרית באלה כיצד את מצוות "תורת משה" היא הברית הישנה ובמודגש קיום המצוות המעשיות הנוצרים נצטוו להאמין אמונה רוחנית במיניצט האל-אלי אצמות בנו הפיסי כביכול מרחק הקדש: באופן מעשי אבול אקבול הברית החדשה ולהשמש באופן עיוור ומוחלט לכמריה הביקור בכנסיות בימי ראשון לשבוע היה חובה מעשית שניה. אל-כן היה קשה לנוצרים האנוסים לשכנע שצו אמנם להיות יהודים מעתה אקבל מנאלית ולקיים מעשית מצוות כגון הקמת סוכה ישיבה בה וכן מצוות נטילת הלאו ויתר שלוש המינים באופן ממי.

הכניסה כפרה והתנגדה באופן ארסי לפרשנות בל-פה לתורה למנה אקלמאז ולמפרשי הצורות המאחרים יותר וצדקניו מתאמץ רבות לשנות שיטה בסיסית זו של הנצרות בקרב החוצרים ליהדות אחרי צורות של נצרות כפויה. אלה לא הבינו כנראה מראש איזה שינוי מחשבתי והסקפתי נדרש מהם עתה בהיותם יהודים... ובעיקר אקיים מצוות מעשיות מסוימים רבים. - יצאה פרשת החכם של חכמי אמסטרדם אל המתיהצ אוריאל דה קוסטה בהמבורג (1616). שכפר בתורה שבאל פה ולא רצה אקבל פסיקות חכמי הצור ובמיוחד התנגד למצוות המעשיות מסוג סוכה וארבעת המינים. זו אצדתי נקודת הכובד הבלאט בצדקה שניה זו לסוכות. אחול המודצ - העדתי כבר בצדקה החמישית כי אני מניח כי צדקות אלה אקיום מצוות סוכה הפרהסיה במובן. מעצם מהותה נאמרה בשור הראשון של המאה ה-17 או אקראת סופה תוק כצי התהוות הקהילה היהודית החדשה בין השנים 1603 - 1612.

ה-31 במאי 1611 חתם צדקניו בשמו הלאעזי - Alvaro Dinis. ביחז עם בן ציול Andre Falleiro = יעקב אבואה ועם Rui Fernandes Cordoso אל

רכישת חלקת אדמה מאת הנסיך מ Schauenburg. מחול אחריות העיר המבורג. במטרה אקבול שם את מתי הקהילה הנסתרית עדיין. בנפרד מן הנוצרים-הקטולים שהעיר זו. כפי שנהגו עד כה. נהגו כק. כל עוד שהסתיירו את יהדותם. מעתה היה ברור לכמרים הלאסרנים ולאנדרחים. כי יהודים "כופרים" ביניהם והואשה תביעה נמרצת לנסך העיר אגרשם. אק מעמד המסחרי-כלכלי היה אלוות העיר והנסך חיפש צדק כצי אקבל אישור מן הפקולטות התיאולוגיות הלאסרניות העיר JENA +. FRANKFURT an der ODER. השאלתא. כיצד אנהוג עם הסוחרים הפולטאזים. "למרות אמונותיהם התקלות". שוגרה ה-2 לאוגוסט 1611 תשובת שני המרכזים התיאולוגיים ניתנה בפברואר 1612. ובהן 17 תנאי העלילה חמורים. נציגי הקהילה היהודית הבאתי איגאלית נאלצו אחרתם אל הסכם מפורש ביניהם לבין הנסך. עיקר המעבלות הופנו למניעת גילוי יהדות הפרהסיה.

בין הסעיפים שנאלצו אחרתם אליהם - וצדקניו היה בודאי ביניהם כאחד מחסובי הקהילה - היו: איסור להתקבל בלבש של פאר בחגיגות חתנים. בסוכות ובאלוויית המתים: איסור מילת בנים: רכישת בתים: קיום בתי-בנסך. פרט לתפילות מוגבלות במספר מסתתרה בצורות פרטיות שבוות: איסור אפרש את תוכן התפילות ואיסור אמנות אהם רב: איסור קיום יחסים ונישואים עם נוצרים ועוד גזירות אחרות המצב הנה החצי אותם למצב של כמעט אנוסים בשנה זו. 1612.

יתר הסעיפים מפורטים בספרי "האגדה לבית הנריק". בעמ 108. אני משער כי מעבלות אלה אכדבו את שמואל יחיא קשות ביותר. גא ביהדותו והן גרמו לו החל מן השת הצאת לחשוב אל עליבת העיר אלוות מקום בו יורשה אקיים יהדות גלויה. זאת מתגלה מקשירת קשריו הצירפולומיים והכלכליים הנסחרים עם גורמי שלבון מחול אסיה. כמו עם בישוף העיר Bremen. עם הנסיך מ Schauenburg ועם נציג ממלכת צומרק. בן החל אכפור בחובתו אפרנס את העיר המבורג במיסי העבודה ממחר הייבוא והייצוא שהוא אליו ואל חביו והוא החל לעסוק במקצוע שלא ניתן אפקח אליו מעשית בהמבורג = צורף מטבחות אלוות ממלכת צניה אבסול נאלץ אפרוח בגלל זה ה-1618 מהמבורג אאלאונה השכנה ומשנת

1619 הוא אלדד יהודי גלילי ראשון של עיר חדשה בשם Glückstadt
גלוקסטאדט. זו נבנתה ע"י המלך קריסטיאן ה' 4 מצממק ב 50 ק"מ צפון-
מערבה להמבורג. ליד נהר Elbe. שם הטיג שמואל יחייא אראסונה בצפון
אירופה אחרי אמסטרדם. יישובי מלכותי אלהים קהילה יהודית גלויה אל כל
מוסדותיה !!!

(*) התואר מתאים לעיר בצורה כפי שהיתה אז המבורג. שאלצה
להתאגד נגד פשיטות שודדי-ים ונגד איים צבאי מן היבשה.
החומות ומסביבה תולדות מים. חיילי משמר מצודים בשם "חזיש"
"וישן יותר. היוו צומח חיה ומצודותית לקהל שומעיו. רובם סוחרים
בסוכר גולמי. בעל ברזיליאני. באבנים טובות ובסחורות יוקרה אחרות
שייבאו ממושבות פורטוגל מעבר לים.
אך התואר מתאים במיוחד גם לעיר הנמל הבצורה גלוקסטאדט בשנות
ה' 20 של המאה ה' 17. בה יסד דרשנו קהילה יהודית ברשינו. אכן יתכן.
הניגוד לנאמר מקודם. כי כאן בגלוקסטאדט התנאי חופש צד-יהודי. השתל
ר" שמואל אשכנז את קהל שומעיו. לקיים בפואל את מצוות הסוכה
וארבעת המינים. באין כל מניעה ציבורית נגד קיום מצוות גלויות כאלה.
כאן. בעיר שהוא היה בין מייסדיה הכאליים. התנסה דרשנו ואשרו
אביגיל- Beatriz במצור צבאי קשה וממושק. כאשר פאלו מסערת "מלחמת
30 השנים" צבאות מלכות ההסבורג וסכסוכיה הקתוליים. הנסיון לנאוס
הממלכת צניה האוונטלית. המצור נמשך ממאי עד נובמבר 1628. מחצית
העיר נהרסה בו ורק הצפת מ' ה Elbe הפואה. עקב סערות חורף קשות
במיוחד. הניסה את הצבאות הצרים. השם שפאדה בביצוריה העיר ובקתיה...
אחרי אסון זה ומעפת צבא העקבותיה. אשר הפילה חללים הרבה חזר
דרשנו לזמנית להמבורג ושל הצפים את דרשותיו ה' 1629.

(**) השימוש בתואר ריבי- Ribbi ולא רבי תואם את הנוהג הספרדי בספר
ההלכה והתפילה. הנוסף לדגשה שית. זו. הוא השימוש במונח זה בזוקא.
בדרשות 10. 12. 14. 26 ו' 29. באמסטרדם הונהג נוסח ספרד רק החל משנת
1612. ואני מניח. כי דרשנו הושפע מכך בדרשותיו המאוחרות מההפך זה

להבנת הענין התמוה הזה: כאשר באו בשנת 1593 מראשוני הפליטים
האנוסים לאמסטרדם. אחרי שנשבו בידי אניית צי אנגלית לנמל לונדון.
הפליגו ממנו לנמל Emden. הכירו שם את החכם האשכנזי משה אורי הלוי
ואת בנו אהרון. יעצו אלה אהם להתישב באמסטרדם. הם באו אחריהם
וליצו את הפליטים יהדות אל פי מנהגם האשכנזי. אותן יצלו. כך
התפתחה באמסטרדם קהילה פורטוגלית ראשונית אל פי מנהג ונוסח
אשכנז רק בשנת 1612 הובא לשם החכם יצחק פרדו. שיסד קהילה שניה ע"פ
נוסח ספרד. בתחילה נוצר פילוג בין ק"ק "בית-יעקב" הפורטוגלית ע"פ
נוסח אשכנז לבין ק"ק "נוה-שלום" הנוסח ספרד. בשנת 1616 התאחדו שתי
הקהילות ונוסח ספרד שלט בה מעתה שני גיסי של דרשנו. אחיה של אשרו.
היו בין המתאחדים. ואחד מהם. המתיהד Gomes Rodrigues Milao. עתה
צניא אגנציה. הוא מאבות משפחת BUNDHEIM המאוחרת יותר. היא
משפחת אבי המהדיר !! וראה "האגדה לבית הנריק" עמ' 110]
(***) להערה *48 של שמואל קומר:

תיאור שמחת בית השואבה אשר אל פי יערי. עמ' 359. נחשע אל יצי
מקובלים בארץ-ישראל במאה ה' 17 במוצאי שמחת תורה. וכך גם בכמה
קהילות באיטליה. נראה לי הגיוני. כי דרשנו. שקיבל את חינוכו היהודי
באחת או כמה בתי מדרש יהודיים בוונציה או אולי באימולא. מקום
מגורי צאצאים ממעפחות אבן זון יחייא. שנאלכו לשם מליסבון בשנים
1493 - 1495. כאשר נדרשו להתנצר אל יצי מלכס-מטיבס בעבר. המלך זון
ז'ואן השני. היותם מנהיגי הקהילה היהודית בליסבון.
[בהערות-הערות של הדגשה השביעית אבהיה. מי היו אישים-מלכים אלה]
- בכל אופן. נראה לי הגיוני וקביל. כי דרשנו התייחס למנהגים שלמד
בנאוריו באיטליה ולא היו בידי יציסות אל מנהגים ממקומות אחרים.
כגון צרפת ואשכנז. כי מאיטליה ברח לשנה עמ' אמו ואחות אסלונקי. משם
מאוחר יותר. דרך וונציה חזר לאנטוורפן עמ' אביו. (אמו מתה בדרך חזרה
מסלונקי לוונציה ונקברה ב Dubrovnik. בקרואטיה דהיום.) היתה זו
פרייט חיים נאלמת שהתגלתה חלקית רק בשנת 1998. מאנטוורפן הטיג
למקומו החדש. להמבורג. עיר זו לא הייתה מיושבת לפני-כן ביהודים.
מהם יכול היה ללמוד מנהגים-חג יהודיים אל פי מנהגים אחרים.

דרשה שביעית ביום שמחת תורה

אליעזר עבד אברהם, בין הדברים שסיפר בשבחו ועל העושר הרב שהיה בבית אדונו, אמר כראשון ועיקרי, שהיה עבד של אברהם, עבד אברהם אנוכי.¹ התורה הקדושה רצתה ללמדנו, כאשר סיפרה זאת לנו, שגם ישראל, שהדבר הראשון והעיקרי שעליהם לתת לכך חשיבות רבה הוא, שיקראו לעצמם עבדים של הא-ל ועל ידי כך יהיו למלכים. כך אומר הא-ל: והיה אם שמע תשמעו וכו' והייתם לי סגולה מכל העמים². יתכן בהחלט, שזו השמחה של ישראל ביום הזה, מפני שאנו זוכים לסיים את קריאת התורה, שעל ידה אנו היינו לעבדים של הא-ל. האם יש שמחה גדולה מזו? לשמחתם הרבה של ישראל רוצה אני לדרוש היום בקצרה על היות ישראל עם סגולה, על האצילות של ישראל, המבוססת על המילים של ירמיה, פרק י"ג: "כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כך הדבקתי אלי את בני ישראל להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת"³. כאשר הם החגורה, האזור של הא-ל ברוך הוא ומקיימים את תורתו. וכבר בתחילה, הנביא מפרש בעצמו באיזו דרך לכבודם של ישראל עליהם להיות החגורה של הא-ל, זאת על ידי דבקות בה דבק הא-ל בישראל. כמו שאומר משה, ואתם הדבקים וכו', "ואתם הדבקים באי א-לוהיכם"⁴. כדי שהדברים יהיו ברורים יותר, הבה נתבונן כיצד היא דבקות [דבקות] הא-ל עם ישראל ואמר, שהיא באחת משלוש דרכים. הראשונה בכך, שנותן את תורתו לישראל, יותר מאשר לכל עם אחר. השנייה, שמיעד את הנבואה לישראל יותר מאשר לכל עם אחר. השלישית, שמטיל את השגחתו הפרטית על ישראל. ועל כל זה אומר משה, ואתם הדבקים. בשמות רבה⁵

אומרים החכמים מאמר בסגנון זה על הפסוק ועשו לי מקדש⁶. אמר הא-ל לישראל "אתם צאן מרעיתי אדם אתם⁷ עשו דיר לרועה שיבוא לדור עם הצאן, אתם כרם ואני שומר" כפי שאומר הפסוק הנה לא ינום ולא יישן⁸. עשו סוכה לשומר וכו". אתם הבן ואני האב, עשו בית לאב שיבוא לדור אצל בנו וזה מה שאומר הפסוק ועשו לי מקדש וכו"⁹. לא נאריך בזמן ובדיונים, אך בהחלט אנו רואים כי כוונת חכמים היא להסביר למה הא-ל דבק בישראל באומרו להם- ועשו לי מקדש. כל אחד והסברו לאותן שלושת הדרכים שאמרנו לעיל. אומר הראשון: "צאן מרעיתי" ומתכוון לתורה מכיוון והמרעה עצמו של הא-ל ברוך הוא אינו העולם הגשמי ולא אליו הוא מזמין את צאנו, כי אם לתורתו באמרו - ואתם צאני צאן מרעיתי; ועל ידי המרעה הא-לוהי נהפכים לאדם- אדם אתם. מסופר על דיוגנס¹⁰ שעמד בכיכר וצעק: "בני-אדם, בני אדם בואו הנה" וכך עשה שלוש פעמים. כאשר רצה לחזור על כך בפעם הרביעית, כעסו אלה שהתאספו שם ואמרו "האם אין אנו בני אדם"? והוא השיב: "לא, כי רק החכמים, הטובים והמושלמים נקראים בני-אדם"¹¹. נגיד, שזו לא היתה אמרתו של דיוגנס אלא של שלמה, מפני שאוכל לשייכה לקהלת, כאשר הוא אומר: את הא-לוהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם¹², שאז תיקרא אדם. על-כן אומר הנביא: צאן מרעיתי אדם אתם. הרי כאן הוא מתכוון אל תורת הא-ל ובדרך זו נמצא שהא-ל הוא הרועה והוא רוצה לדבוק בנו- ועשו לי מקדש. החכם השני אומר את ההסבר השני אותו הגדתי והוא קביעות ההשגחה הפרטית שהקדיש לישראל כפי שאומר הפסוק: הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וכך מספרים על המלך דון ז'ואן מפורטוגל שאמר, שאינו ישן וגם לא נותן לישון¹³, כך הא-ל רוצה להיות שומר ישראל. וטוב אומר החכם בהתכוונו להשגחה זו, "אתם הכרם ואני השומר", שלי ההשגחה הפרטית ועל כן עשו לי סוכה כדי שאשכון עמכם ואתם עמדי- ועשו לי מקדש. ובהתכוונו להסבר הנוסף, לקביעת

הנבואה, אומר השלישי: "אתם הבן ואני האב", שכך דרכו של האב להצהיר בפני בנו וכך גם האל-הקדוש את דיבורו המיוחד לישראל וזאת הנבואה, ומאהבתו אותם הוא אומר שהוא דבק בהם והם בא-ל-ו, ועשו לי מקדש. הרי ישנן שלוש סיבות מהן נובעת הדבקות של ישראל בא-ל ולכך התכוון כאשר קרא לו אזור מותניו: **כאשר ידבק האזור אל מותני איש, כן וכו' .** ויתכן בהחלט שכאשר נוטלים את הלולב ביד, עליו אומרים החכמים לולב זה הקדוש ברוך הוא ¹⁴. לולב זה הא-ל, וכאשר מחזיקים את האתרוג שצורתו צורת הלב שלנו, אנו באים לסמל את הדבקות הזאת, בהיות ישראל החגורה של הא-ל; ולכן ראוי הוא שנאמר בחג זה זמן שמחתנו. כי הרי אין שמחה גדולה מלהיות אזור, החגורה של הא-ל הדבק בנו, **ואתם הדבקים בא' א-לוהיכם חיים כלכם היום** ¹⁵. אך מה שזה כל הדבקות של הא-ל בגלל רחמיו אלינו, אם אנו, בדרכים רבות כל-כך מבקשים להשתחרר מדבקות זו, על ידי כך שאנו חוטאים לו במעשינו כדי שתיווצר הפרדה, כפי שאומר הנביא: "כי אם עונתיכם היו מבדילים בינכם" ¹⁶. מאחר והוא בחר בנו ורוממנו ודבק בנו, הרי אין דבר שכדאי לנו יותר מאשר להעריץ אותו ולהשאר איתנים [מתמידים] בתשובה כדי שידבק בנו א', - **ואתם הדבקים וכו'**

ובאופן שני נקראים ישראל אזור מותניו של הא-ל. כפי שאדם, אשר חוגר את מותניו, נראה כאילו מקבל הוא עוצמה כלשהי, כפי שאומר הפסוק - **חגרה בעוז מתניה** ¹⁷ ועוד הוא אומר **אזור נא כגבר חלצין** ¹⁸, על-כן כאשר חוגר הא-ל את עצמו בישראל, כביכול הוא זוכה בעוצמה וכפי שאומרים בבבאירות החכמים, **שישראל מוסיפם כח בגבורה של מעלה** ¹⁹, **שישראל מוסיפים לגדולה של הבורא**. וכפי שאמרתי בפעם אחרת בדרשה של **שבועות** ²⁰ (*) כאשר ישראל הם טובים, הם נותנים לא-ל הזדמנות לעשות עמהם ניסים, וכאשר הוא פועל בדרך של ניסים, גבורתו מתפרסמת בעולם. מכך יוצא, שישראל הם הסיבה של הגבורה הזו. בדרך זו ניתן להבין, שישראל מוסיפים ומרבים כוח לא-ל. לכאן מתאים היטב **מאמר**, אותו אומרים החכמים על המזמור בתהילים: "נאם א' לאדני שב לימיני" ²¹. את המאמר אנו מצטטים בדרשה אחרת ²² (*) ובספר זה יובא להלן, כי נמנענו מלחזור עליו וממנו מוכח, שבדרך זו שאנו אומרים זאת, ישראל הם אלה שמוסיפים כביכול כוח לאל.

והנה שוב אנו מוצאים כאן את התפקיד של ישראל כלפי הא-ל והוא, לפרסם את מציאות הא-ל בעולם. לכן בצדק הם נחשבים לחגורתו של הא-ל, שהרי **מוסיפם כוח**. אם כך, יפה אומר הפסוק **באיוב ויאת צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמן** ²³. שני דברים חייבים להמצא אצל הצדיק, אמונה ומעשים טובים. ולכן התכוון שלמה בשיר השירים כשאמר; "שמי כחותם על לבך כחותם על זרועך" ²⁴. כשהוא אומר זרוע ולב, הוא מתכוון לאמונה ולמעשים, וזה הנאמר כאן בפסוק.

ויאת צדיק דרכו, - ביחס לאמונה, כפי שנאמר במקום אחר **וצדיק באמונתו יחיה** ²⁵. וביחס למעשים - **וטהר ידים**, ובזה יסיף אמן, מוסיף כוח כביכול לא-ל. אנו נקראים אזור מותניו ובהחלט יתכן שלכוונה זו אנו נוטלים את הלולב ביד שהוא סימן לכוח ומראים בכך שעל ידי קיום המצוות הא-לוהיות כל אחד יסיף אמן וכך אנו חגורתו של הא-ל ואין שמחה גדולה מזו בזמן שמחתנו. אך אם אנו עושים מעשים המנוגדים לרצון הא-לוהי, הרי שמגיעים לנו כמה וכמה עונשים, מפני שאנו מחלישים על ידם כביכול את הא-לוהות, כפי שאומרים החכמים ²⁶ על הפסוק **צור ילדך תשי** ²⁷. שאם אין אנו כפי שאנו צריכים להיות, אנו מחלישים את הכוח ואת הגבורה של מעלה. ובאופן שלישי נקראים ישראל אזור מותניו של הא-ל, כמו שהחגורה מפרידה בין החלק התחתון שבגוף האדם לחלק העליון, ומסיבה זו מצווים עלינו החכמים לומר את התפלה חגורים ²⁸. כך ישראל הם החגורה של הא-ל, מפני שהם מפרידים ומרחיקים מן הא-ל ברוך הוא כל גופניות וכל גשמות, בניגוד לאומות העולם שמאמינים בהתגשמות הרוח כגוף ²⁹. ישראל מפרסמים את ההפך, כאשר אומרים קדוש, קדוש, קדוש, למרות שהוא הבורא של שלושה עולמות, הא-ל מובדל מכל אלה ³⁰ ורחוק מכל סוג של גוף, בין מגוף ארצי ובין מגוף שמימי, כגון זה של המלאכים. על-כן כשאנו מפרסמים ענין זה של האמונה, אנו אומרים **ביגדל** ³¹, - **אין לו דמות הגוף ואין לו גוף** ³². טיעון זה ראוי לציון, שאם אנו מצהירים שאין לו דמות הגוף, כמובן שאנו מאמינים שאין לו גוף. והנה, אחרי שנאמר - **אין לו דמות הגוף**, בשביל מה להאמר **ואינו גוף** ? שהרי אם אין לו דמות הגוף, כמובן שאינו גוף. כי, אם אין לו דמות הגוף כלול בכך שאין לו גוף. אך ניתן להבין זאת בדרך כדלהלן: ישנם נבראים שהא-ל בראם ויש להם גוף וישנם

ברואים שאין להם ואלה המלאכים. אם כך יפה הוא אומר **אין לו**, אין לא-ל דמות של אותו נברא שיש לו **גוף**, אך גם אין לו דמות של זה שאינו **גוף** ³³. ולכן, על ידי זה שאנו מרחיקים כל גופניות מן הא-ל אנו חגורתו, כפי שנאמר. אומרים החכמים **בשמות רבה** ³⁴, שהלך **פרעה** לבקש את הא-ל ברוך הוא בארכיונו, בו צייר אלילים שונים ואז אמר לו **משה**: מה לך לחפש את הא-ל ברוך הוא בין האלילים המתים? הא-ל של ישראל חי לנצח! רציתי לדעת למה נוקט **משה** בנקודה זו של חי ומת, היה לו לומר: הא-ל שלנו נמצא בשמים. מה לך לחפש בארכיון שלך? אך הענין הוא ש**משה** רצה להבהיר לו את ההבדל בין הא-ל ברוך הוא **כביכול**, לבין כל אליל אחר. מכיוון שאפילו אלה שעבדו לשמש ולירח, שהם בשמים, אך בכל זאת הם גוף וכגוף גורלם הוא להתכלות, כפי שאמר **דוד** "שמים כעשן נמלחו" ³⁵. אומר הנביא "השמים החדשים אשר אני עושה וכו'" ³⁶. כך שאין זה מספיק להיות בשמים אלא לא להיות מתכלה, לא להיות גוף, ולכן אמר **משה** ל**פרעה**: "מה לך לחפש את א-לוהינו בין האלילים המתים", וכוונתו היתה שהם גוף ובהיותם גוף, הם נתונים לכליון ולמות. הא-ל של ישראל הוא חי, נצחי מפני שאין לו דמות הגוף ואינו **גוף**. **ישראל** הם חגורתו של הא-ל בכך, שמרחיקים ממנו את כל החלק התחתון, הארצי והגופני. - על שני דברים במיוחד יש לא-ל טענות בקשר לעשו ואדם. הראשונה היא, כי הם מפרשים כל דברי הנביאים שנאמרו בקשר לעתיד, על העבר ואומרים שכבר היה. הטענה השניה היא, שרוצים הם לדמות את א-לוהותו לאדם. וראו רבותי, זה ענין הדורש דיוק מה שנאמר על ידי **דוד** בתהילים נ": "ולרשע אמר א-לוהים, מה לך לספר חקי וכו'" ותשלך דברי אחריו" ³⁷. כאילו היה אומר- הטענה הראשונה אליך **אדם-עשו**: "רשע, מה לך להפוך בכתבי הקדושים, כאשר הנך בא לפרשם, הנך משליך את דברי מאחריך ומפרש הכל כמתיחס לעבר, בעוד שכוונתי היא עד עתה ולעתיד". והוא ממשיך לומר- "אלה עשית והחרשתי" כאילו אומר- הטענה הזו עדיין נסבלת, אך על השניה לא אסלח לך, "דמית היות אהיה כמוך"? אתה מדמה לך שאני, הא-ל, הנני כמוך, אדם (**). לכן אעניש אותך, אוכיחך ואערכה בעיניך ³⁸. הטענה הגדולה של הא-ל כלפי עשו היא, על שיחס

לו את הגופניות. זהו שבחם של **ישראל**, שהם חגורתו ומרחיקים אותו מכל גשמיות. ויכול להיות בהחלט שבהיותנו עם הלולב, עליו אומרים החכמים, - זה הקדוש ברוך הוא ³⁹, אנו מנענעים אותו לארבע רוחות העולם, כדי לסמל שאנו דוחים ומרחיקים מן הא-ל כל סוג של גופניות שבעולם. ועל כן, - זמן שמחתנו בהחלט ניתן לאומרו.

באופן הרביעי, **ישראל** הם חגורתו של הא-ל, כי הרי בחגורה תולים בדרך כלל את החרב ובעבר היו תולים בה את ארנק הכסף ועד לפני זמן לא רב נהגו כך באזורים אלה וקראו לו "תשקוא" ⁴⁰. אס-כן, **ישראל** הם החגורה של הא-ל, הרי בהם תלה את חרב המופתים שלו כפי שאפרש. כמו-כן תלה בהם גם את הארנק המלא בשפע ובעושר (***) . אמרו מצרים על **ישראל** על הים "אנוסה מפני בני **ישראל** כי אי נלחם להם במצרים" ⁴¹. ניתן להם להבין ולחשוב שהא-ל נלחם עם המצרים במצרים בגלל שלא שמעו בקולו ולא שלחו את **ישראל**, שענין זה נוגע לכבודו, אך כאשר ראו, - אחרי ששמעו בקולו ושלחו את **ישראל** והוא עדיין נלחם בהם, הבינו שהכל הוא עשה למען **ישראל**. וזה מה שהם אומרים "אנוסה מפני בני **ישראל**, כי הא-ל נלחם למענם". דהיינו מה שנוגע להם ולא מה שנוגע לו ⁴². - אנו פוחדים מ**ישראל**, מפני שהם חגורתו של הא-ל ובהם תלה את חרבו. וכך אומרת רחב למרגלים ששלחם יהושע: **ולא קמה עוז רוח באיש מפניכם** ⁴³. לסיכום: היטב אמר משה: **וראו כל עמי הארץ כי שם א' נקרא עליך ויראו** ⁴⁴, וזאת מן הסיבה האמורה. וכן תלה בהם את הארנק עם אוצרו, כפי שעשה עם אברהם אבינו, כפי שהעשיר את יצחק, כפי שמסר את האוצרות ליוסף, כפי שלא נחשב הכסף בזמנו של שלמה ⁵⁴ וכפי שפתח את שערי אוצרותיו לכל **ישראל**. והאמת היא שאבדנו את הארנק ואת החרב, אך כאשר יהיו זכאים לך, ישובו **ישראל** לגבורתם וכל העולם ייראו מהם כפי שאומרים זאת הנביאים במקומות רבים, וישוב הארנק לרשותם של **ישראל** כפי שאומר זאת הנביא ישעיה בפרק נ"ד : "יסדתיך בספירים...ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ" ⁴⁶. אני רוצה לומר לכם בענין זה רבותי, קטע של מאמר קצר

אך נאה מאוד) על הפסוק הזה. אומרים החכמים: לעתיד לבא, אדם חייב לחברו ממון, יאמר נלך לדון אצל המשיח בירושלים זאת אומרת נלך לירושלים אל המשיח, כדי שישפוט אותנו וממשיך המאמר, כשיגיעו לתחומה של ירושלים, ימצאו את החומות מלאות באבנים יקרות ומרגליות ומהם ישולם החוב 47. וזה מה שאומר הפסוק – וכל גבולך לאבני חפץ, וממשיך מיד – ורב שלום בניך 48. שימו לב לנקודה זו. אני יכול להבין, שאם יש לי מחלוקת עם חברי על-כך אם אני חייב או לא חייב לו, אז נלך אל השופט. אך אם המאמר אומר, אדם חייב לחברו, שמשמעותו, אדם חייב לחברו וישנה הודאה בחוב, הצדק מחייב שיפרע אותו בלי ששופט יתערב בכך. אם-כן, מדוע צריך לומר שילך אל השופט, אל המשיח שישפוט, כי הרי ישנה הודאה בחוב. אלא ראו, איזה דיוק יש כאן. על הפסוק – ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו 49 אומרים החכמים, שהיתה לדוד תכונה, כאשר היה דן את עמו ולזה שהיה חייב לא היה ממה לשלם, היה דוד משלם בעבורו 50, ועל-כן, הרי עשה דוד משפט וצדקה. ומכיוון כאשר למשיח עצמו, שידוע לנו שהוא צאצא של דוד, תהיה לו אותה תכונה, כי כך אומר הנביא – ושפט בצדק דלים 51 שישפוט את העניים בצדקה. לכן, כאשר לעתיד לבא, ברגע, בזמן שאדם חייב לחברו והוא מודה בחוב, יאמר – נלך אל המשיח שישפוט אותנו, שאם דרכו לשלם במקום זה שאין לו, "הוא ישלם במקומי את אשר אני חייב לך". וכשיגיעו לחומות ירושלים ימצאו אבנים יקרות ומרגליות ויהיה לו ממה לשלם. וזה מה שאומר הפסוק וכל גבולך לאבני חפץ, וסמין ליה, ורב שלום בניך. וכך ישובו ישראל להיות אזור, חגורה של הא-ל, בגבורה, בעושר ובהדר. ויתכן שבשביל זה אנו נוטלים את הלולב ביד כסמל לניצחון, כי ענף הדקל הוא סימן לניצחון 52, – וביד השנייה את האתרוג שנקרא פרי עץ הדור והוא סמל להדר ועושר, זמן שמחתנו.

האופן החמישי בו השווה הא-ל ברוך הוא את ישראל לחגורה, הוא, שצורתה מתעגלת כאשר האדם חוגר בה את עצמו. יודעים אנו שהשלמות של ישראל מתבטאת בהיותם מאוחדים, כי הרי היות הא-ל ברוך הוא האחדות העליונה, והרי כאשר ברצונו למצוא חן בעיניו מוכרחים אנו להזמנות לו באחדות זו, והרי התנועה והצורה העגולה כוללות בתוכן אחדות זו, כי הרי כל החלקים מאוחדים ואין בהם תחילה וסוף; על-כן כאשר ישראל רוצים להזמנות לא-ל באחדותו, מוכרחים הם לעשות תנועה סיבובית ועיגול שאז יהיו באחדות מושלמת ויכלו לייצג את הא-ל בארץ, - וזה בעצם להיות חגורה, כפי שאני אומר. מכאן שהנצחון הראשון שהשיגו ישראל בעיר יריחו היה על ידי כך, שישאל עשו תנועה סיבובית וצורה עגולה כאשר הקיפו את העיר, כפי שאנו יודעים זאת ⁵³. את השמים גם ברא כך הא-ל בצורה ובתנועה סיבובית, על-כן ביום זה של שמחת תורה, בו אנו מסיימים את התורה אנו שוב מתחילים אותה, כדי לעשות צורת סיבוב. על-כן אנו גם מקיפים את בית הכנסת, כדי לעשות תנועה סיבובית וזו חגורתו האמיתית של הא-ל ברוך הוא. עכשיו אני מבין אמירה אחת של החכמים כפי שנאמרת במשנה במסכת סוכות: בכל יום מקיפים את המזבח ואומרים אנא הושיעה נא. רבי יהודה אומר, אומרים: אני והו הושיעה נא ⁵⁴. נאמר שם, שבכל יום משבעת ימי סוכות הקיפו את המזבח ואמרו: אנא א' וכו'. רבי יהודה אומר שאמרו - אני והו הושיעה נא. עתה אני רוצה לציין שני דברים: הראשון, מדוע היו צריכים לומר דווקא בהקפת המזבח אנא א' הושיעה נא ? והשני, למה אומר רבי יהודה שעליהם לומר אני והו ? מהו ההבדל בין האמירה הראשונה לשנייה ? אני מפרש זאת היטב ! מכיוון שישאל הקיפו את המזבח ובהקפה זו יצרו צורה מעגלית המסמלת את אחדותם המושלמת, והיותם מאוחדים זכאים הם לכל הטוב ועל-כן אמרו "אנא א' הושיעה נא", עתה אנו מאוחדים ומגיע לנו כל הטוב, "אנא א' הושיעה נא". אומר רבי יהודה, - אם כך, היה צריך לומר - אני להו הושיעה נא. אלא כאשר ישאל יצרו מעגל והקיפו בו את המזבח, דמיינו את הא-ל, כפי שכבר אמרנו, והדימוי [הדמיון] הזה הצדיק שיוושעו וזהו מה שנאמר - אני והו, עם המעגל הזה כביכול אנו דומים. אני והו הרי זה "אני והוא הושיעה נא" והפירוש הזה הוא

מדויק 55. נשתדל להיות חגורתו של הא-ל על-פי כל הפירושים שאמרנו
ובמיוחד על פי זה האחרון כדי שנוכל לומר כפי שאמרו בעבר
אני והו הושיעה נא
אמן

עובד על ידי שמעון קומר

עובד על ידי שמעון קומר

1. כד, רכז, רכז.
2. שמות, יט, ה. ושם כתוב: "ועתה עם שמוע תשמעו"... יתכן וזו טעותו של דרשנו, היות פרשת "והיה אם שמוע" (הפרשה השניה של קריאת שמע) שגורה בפיו.
3. פסוק יא. ושם כתוב: "את כל בית ישראל". דרשנו דילג גם על המילים: "ואת כל בית יהודה נאם א'" דברים, ד, ד.
4. שמות רבה פרשה לד, ג.
5. שמות, כה, ח.
6. יחזקאל, לד, לא.
7. תהילים, קכא, ד.
8. דרשנו לא צייטט את המדרש כלשנו וגם דילג על כמה קטעים.
9. פילוסוף יווני מסינופי (404 – 323 לפנה"ס). התפרסם בזכות הסיפורים הרבים שרווחו עליו. המקור העיקרי אודותיו הוא Diogenes Laertius, סופר יווני בן המאה ה-3 לספ"ה. אחדים מפתגמים מובאים בספר *מקור מידות הנפש* לר' שלמה אבן גבירול ובספר *שירת ישראל* לר' משה אבן עזרא.
10. סיפור זה מובא בשמו של דיוגנס מסינופי בספרו של דיוגנס לארטיוס (ראה הערה 10). וראה: Diogenes Laertius in Lives of Eminent Philosophers (R.D.Hicks (Transl.), Vol. 2, London 1931, pp.34-35 (Book 6, Ch.2, p.32 in the Greek Original Edition).
11. קהלת, יב, יג.
12. שלושה ממלכי פורטוגל בשם זה קדמו לתקופתו ר' שמואל יחייא. המפורסם מביניהם היה דון ז'ואן השני (Don Joao II) ששלך בין השנים 1481-1495 ובזמן גירוש ספרד (1492) אף אישר למגורשים להכנס לפורטוגל. על פי המסופר עליו בספרי תולדות פורטוגל ובחיבורי הביוגרפיות (Cronicas) ביחס לפעילותו הרבה ועל תכונותיו האישיות ניתן לשער, שאליו התכוון דרשנו ר' שמואל יחייא. וראה: E.Sanceau, D.Joao II, A.A.Doria (Transl.), 1959, p.373.
13. Rui de Pina, Cronica del Rey Dom Joham II, A.M. de Carvalho (Ed.), Coimbra 1950; M.Mendoca, D.Joao II, Lisboa 1991.
14. *ן ופאק פהספיה אמית בלתי ז'ואן פה I ופ II פהספיה-פאק פה פהספיה י.ג.ה.*
15. ויקרא רבה, ל, ט: "כפות תמרים זה הקב"ה" וזו גם הגירסה במקבילות.
16. דברים, ד, ד.
17. ישעיה, נט, ב.
18. משלי, לא, יז.
19. איוב, לח, ג; מ, ז.
20. ראה מדרש איכה רבה, א, לג. ובחלק מן המקבילות מדברי המדרש על צדיקים. ראה פסיקתא דרב כהנא, פסיקא ב.
21. דרשה 27, עמ. 286.
22. תהילים, קי, א.
23. דרשה עשירית, עמ. 90.
24. פרק יז, ט.
25. פרק ח, ו.
26. חבוקק, ב, ד. דרשנו הביא שתי אפשרויות לתרגום אות הקישור "באמונתו": 1. consua = "עם", 2. ensua = "ב". יתכן ורצה לבטא על ידי כך אפשרויות שונות שמוצעות על ידי מפרשים שונים בקשר למשמעות המלה בפסוק.
27. ראה הערה 19.
28. דברים, לב, יח. דרשנו ציטט את הפסוק מתרגום של פדרה וכך הוא גם בתרגום קונסטנטינופול, אך את תרגום המלה "תשיי", שתורגמה כדעת רוב המפרשים olvidaste = "שכחת", העדיף הוא לתרגם enflaqueiste = "החלשת" כדעת רובותינו המובא ברש"י ומקורו בספרי, שיט, ד"ה "דבר אחר",

אמנם שם היטה את המלים מספרדית לפורטוגזית ו enflaqueiste הפך ל enflaqueceste.

28. טור ושו"ע, אר"ח, צא, ב, ובבית יוסף, שם.
29. הכוונה לאמונה הנוצרית.
30. ראה פירוש אברבנאל לישעיה, ו, ג.
31. פיוט זה נחתבר על יסוד י"ג עיקרי האמונה שקבעם הרמב"ם בהקדמה לפירושו לפרק חלק (הפרק העשירי במס' סנהדרין). על פיוט זה ראה:
-התפילה בישראל בהתפתחותה ההסטורית- י.מ. אלבוגן, ת.א. תשל"ב, עמ. 68 – 69;
-חגיג בינה – הרב ישככר יעקבסון, מהד"ר שלישית, ת.א. תשכ"ח, פרק א" עמ.148
-אוצר השירה והפיוט, י.ד. דוידסון, כרך ב", עמ. 266 .
32. בהמשך הוא כותב "ואינו גוף" וכך גם בדורשה התשיעית, עמ. 79 וכך הוא בכל הסיפורים.
33. פירוש מעין זה מובא גם בסיפור שער שמים של ר' ישעיה הלוי הורוביץ = היה"ל (1565 לערך – 1630, ז.א. בן דורו של דרשנו), שהיה רב בפראג ובפרנקפורט, מתוך ספרו שני לוחות הברית ,
שער האותיות – "אות א";
וכן בפירוש לסידור שהוציא לאור לראשונה בשנת של"א (=1569) ר' צבי בן חנוך ור' מרדכי בן אברהם בלובלין. הקטע המצוטט כאן מתוך הפיוט "יגדל" מקביל ליסוד השלישי ב"יג העיקרים. פרשה ה, יד.
34. פסוק זה לא נאמר ע"י דוד, אלא בישעיה, נא, ו. בתהילים לעומת זאת- "ויעמידם לעד לעולם" (קמח, ו). מפירושו של ר' יצחק אברבנאל לישעיה ניתן להבין שדברי הנביא אינם מתפרשים כפשוטם, וראה גם פירושו של עמוס חכם בדעת מקרא, בישעיה ובתהילים.
36. לישעיה, סו, כב. וראה גם לישעיה נה, יז: "כי הנני בורא שמים חדשים". דרשנו תרגם "אשר אני עושה" בזמן עתיד, ולא כמו בתרגומים בזמן הווה; וכנראה רצה להדגיש את ענין החידוש.
37. פסוקים טז – יז.
38. שם, פסוק כא, וצ.ל. "לענין". ולא מצאתי בין המפרשים מי שמפרש את הרשע כעשו ואדום אלא ר'יוסף יעבץ, שהיה ממגורשי ספרד והיה דרשן במנסובה שבאיטליה, שם הרבה לדרוש תוכחות מוסר, שניהם, ר' יעבץ ור' שמואל יחייא מתכוונים אל הנצרות ואל המאמינים בה, העוסקת בתורה הקדושה אך מיחסת אותה אל העבר, = הברית הישנה, וגם מאמינים בהתגלמות האל בתוך גוף אדם.
39. ראה הערה 13
40. מילה זו נמצאת בשפה האיטלקית ודומה לה בגרמנית Tasche . וראה סקירה על נוהג זה Enciclopedia Italiana,XXXIII,p.297 - ב
41. ע"פ שמות, יד, כה.
42. כך מפרש ר' משה אלשיך בפירושו תורת משה, שם.
43. יהושע, ב, יא.
44. דברים, כח, י.
45. על פי מלכים א", י, כא: "אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה".
46. פסוקים יא – יב. את המילה "גבולך" תרגם דרשנו בשני אופנים: 1. confin=גבול;
2. termo = גבול במשמעות שטח . וראה פירושו של עמוס חכם לישעיה, שם, בהערה 5 ב .
47. ראה פסיקתא דרב כהנא, יח (סנהדרה), ד"ה "וכל גבולך" (מהד"ר בובר, דף קכג, א).
48. ישעיה, נד, יג.
49. שמואל ב", ח, טו.
50. בבלי, סנהדרין, ו, ב.
51. ישעיה, אד, ד. וראה פירוש מראות הצובאות לר' משה אלשיך, שם, שפירש בדרך דומה לדרשנו. ראה הספריים החיצוניים של א.כהנא, ת.א. תרצ"ז, כרך ב, ספר מקבים, יג, לו בפירושים וראה גם הערך Palma במילונים ובאנציקלופדיות, בשפה הפורטוגזית והספרדית ובשפות אחרות.
53. ראה יהושע, פרק ו.
54. סוכה, ד, ה. דרשנו דילג על כמה מלים במשנה.
55. פירוש זה דומה לדרך שמפרשים ר' האי גאון (אוצר הגאונים למסכת סוכה, חלק התשובות, סי' קע) ופירושים של מקצת הגאונים המובאים בפירוש המשניות לרמב"ם, שם.

הערות והערות לזרשה השביעית לשמחת תורה
אל יצי המהזיר יוסף בן הרית

(*) נראה כי זרשה זו היא מן המאוחרות בסדר הזרשות שנאמרו בחג או בשבת שלפניו. זאת בתקופה בין 1603 (הכי מוקדם) עד שנת 1628 הכי מאוחר. הן הוצעו כיצור בשנת 1629 אל פי סדר הלוח העברי. זה משתמע בהירור מאיכוף שתי זרשות קודמות בסמוך גל למה. אך בסדר ההצפחות הן מופיעות מאוחר יותר. פסג הוצרכו זרש מן "הזרשה השעירית לשבת חנוכה לפני שלוש הקהילות" – והיא משנת 1629. בסמוך 90 (ראה הערת המתרגם 22):

ופסג זרש מן "הזרשה השערים ושב. ביום של שבועות" בסמוך 286 (ראה הערת המתרגם 20).

להנחה מס. 13 של שמעון קומר בסנין המלך צון ציואן השני לפני מקורותיו:

אל פי מקורות יהודיים. קבלו אמנם פליטי גירוש ספרד רשות כניסה לפורטוגל. אך רק תמורת תשלום מס גולגולת של 8 קרוצוס זהה לנפש לעניים. השעירים היו צריכים להפריש רבס ממזונם ואף שלש וכל זה רק לשהייה של 8 חודשים אל אדמת פורטוגל. עד להעירתם לארץ אחרת אחרי מועד קצוב זה. מלכתחילה רק עשירים ובעלי מעמד כלכלי גבוה הורשו להישאר בארץ המקלט החזשה בימי שלטון. אחרי מועד זה החל מלך פסג זה להפריז את מנהיגי הקהילה מבית צון איבן יחיא. בתבטו מהם להתנצר ראשונים. כדי להוות דוגמה ליתר בני הקהילה בליסבון ופורטוגל כולה. כאשר סרב. ניצונו למוות ורק בריחה בהולת ומלאת תלאות וסבל רב גס בגלות איטליה הצילה אותם ממות מייד.

זרשנו פ"י שמואל יחיא היה קרוב משפחה דור שלישי של החכם דוד בן שלמה יחיא. רבה הראשי האחרון של ק"ק ליסבון. שחלק מילדיו ואולי גס אשתו נשארו כנראה מאחור ונאנסו לשמ. דור לפניו. אל נהרג אחז

מבני משפחתו. שלמה י' יחיא אל מוקד האינקוויזיציה באנקונה

אשר באיטליה בשנת 1556. עובדה שנוצעה לו הוצאי השמות באיטליה בנעוריו. – לגבי הנחתו של המתרגם המלומד ש קומר שאלתי היא: מדוע מזכיר זרשנו מלך פסג מפושע זה שאלל רבבות של משפחות יהודיות אבות אמהות ילדים וילדות לפני שמת הוא בעצמו מוות גרול. בשנת 1495 ?

ציואן הראשון לעומתו. ראשון מלכי שולת המלוכה d'Aviz 1385 – 1433. הפן אל נתניו היהודיים עת נרצחו יהודי צפון ספרד החל מ 1391. התיי את כניסתם לפורטוגל הן של יהודים והן של אנוסים שנאלצו מספרד מחמת הדיעות ואף לא התנגד לשיבתם של האנוסים לאמונתם הקודמת בכך היה לדוגמה לפני יורשיו עד צון ציואן השני והם במצת-מה דוארטה ה 1 ובמיוחד אלפונסו ה 5.

(ראה "עם ישראל" תולדות 4000 שנה – מונומנט + 3 סל רות מסכה – 1981. סמ 200 – 202). ציואן ה 1 זכור הוצאי לטוב. ונראה לי כי רק אליו הייתה כוונתו של זרשנו שמואל יחיא. בהעבירו אותו בצרפת.

המלך ציואן השלישי. ששל אחרי יורשו של ציואן השני מנואל. שאחרי לאינוס כל יהודי פורטוגל החל מ 1497. הרס בקודמיו. ואף יותר. בהכניסו את מוסד האינקוויזיציה לארץ פורטוגל בשנת 1536. ובהפעילו ארסונה שריפת אנוסים אל המוקד ב 1540. גס הוא לא נראה מתאים להיות מוצרכו ע"י זרשן יהודי. בהשוותו למלך עליון. ח"ו.

(**) נראה כאן ראז עבה לאמונה הנוצרית באל-אדם ובן תמותה.

(**) תיאר העושר מתאים למצבם של בני ק"ק המבורג ואלזקסטאט בעת ההיא ולכך מתיחס זרשנו בתיאורים אקטואליים בכוונו

אליהם את מוסר העשר

זרשה שמינית

שנדרשה ביום שמחת תורה

היום הזה שכה נחגג בכל מקומות מושבותיהם של ישראל ונקרא שמחת תורה, נותן לנו הזדמנות לדון בו על התורה הא-לוהית וגם להראות בכמה דרכים אנו מקבלים שמחה זו וחוגגים אותה, ויחד עם כך לפתור טיעון, שנראה שיך לכלל המועד הזה, סוכות, עצרת ושמחת תורה. הוא הטיעון השכיח, שבהזדמנויות אחרות נאמר כבר על ידינו ¹, שאם אנו מקיימים את סוכות לזיכרון, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל ², הרי זהו זיכרון שאינו במקומו, מפני שהפסוק אומר, שהושיב בסוכות את בני ישראל כאשר יצאו ממצרים. ואם כך, הזמן הראוי לעשות זיכרון זה היה צריך להיות לאחר המועד של פסח, ואז זה היה מתאים היטב, ולא אחרי שבועות, ולא להמתין עד החודש השביעי, ל 15 בתשרי. אפתור טיעון זה ואגיע מיד לענין של שמחת תורה. אני אומר ששהייתם של ישראל במדבר תחת הסוכות, לא היה כדי להגן עליהם מן הרוח ומן השמש בלבד, אלא כדי להוביל את ישראל לשלמות והיא שיחשבו, שכל סיפוק צרכיהם בא להם מן הא-ל בלבד ועל ידי עוני כבודו שהגן עליהם. ומכיוון שכך הוא, הרי שישראל מחויבים לשים את מבטחם בא-ל ברוך הוא בלבד ולא בשום דבר אחר. ניתן להבין אם כך, שזו היתה הכוונה לכך שישראל ישבו בסוכות במדבר.

לכן נובע מכך, שכאשר אנו מחויבים עתה לעשות זכר לסוכות, הרי שזאת עם אותה כוונה אמורה. שנחשוב שרק הא-ל הוא המספק לנו את צרכינו ורק בו עלינו לשים את מבטחנו. על-כן בהנחה זו, נפתור את הטיעון ונתחיל את דרשתנו. אך קודם נאמר יחד עם משה, כי שם אי

אקרא, הבו גדל לא-לוהינו" ³ . מאחר והא-ל יודע שהזמן המתאים ביותר
 לישראל עלולים להתנהג בו באופן מנוגד לשלמות זו הוא בחודש השביעי,
 מכיוון אז בתיים מלאים בשמן, לחם ויין וכל יתר השפע הדרוש ותהיה זו
 סיבה שבאלה יבטחו ואותם יעריצו. לכן אומר הא-ל, שהזמן הזה מתאים
 ביותר שיעשו סוכות לזיכרון, עם הכוונה האמורה אודות הסוכות של ישראל
 במדבר. לכן מתאים היטב מה שאומרים החכמים שהסוכה שחממה מרובה
 מצילה פסולה ⁴ , שהסוכה שנשארת כל כך מגולה ⁵ עד כדי-כך, שהשמש
 הנכנסת לתוכה יותר מן הצל שהיא עושה, היא פסולה. והכוונה היא,
 שהנאות העולם מיוחסות לבא מן השמש כפי שנאמר בפרשה הנוכחית -
 וממגד תבואות שמש ⁶ . המאמר אומר אם כך, שכאשר נמצא האדם
 בסוכה שנוס לתוכה יותר שמש מצל, וכוונתו לכך שהבטחון של האדם הזה
 הוא בהנאות העולם המיוחסות לשמש, יותר מאשר לצל, כלומר בהשגחה
 הא-לוהית, כפי שאומר הפסוק, **א' צלך על יד ימינך** ⁷ היא פסולה, מפני
 שאינו מקיים את הכוונה האמיתית של השהייה בסוכה. אפתור טיעון זה על
 ידי כוונה שניה ואומר, שהשהייה בסוכה היא התראה לאדם, שירחיק את
 עצמו מן הדברים הארציים של העולם הזה וידבק בא-ל ובצילו. הא-ל יודע,
 כי במהלך השנה האדם כל כך עסוק בענייני העולם, שקשה להרחיק את עצמו
 מהם ולכן יכנס לסוכות עם הכוונה הזו. לכן הוא מצוה את המצוה בסוכות,
 בחודש תשרי, שקודמים לה הימים של ראש השנה; המסירות הגדולה של
 היום הקדוש של כיפור, זמן בו ישראל, -כדי להיות זכאים למחילה על
 חטאיהם-, מתרחקים מכל הדברים הארציים ומתמסרים לעבודת הא-לוהים.
 לכן, כאשר עתה הוא מצוה עליהם שיעזבו את בתיים ויכנסו לסוכות, במטרה
 שיתרחקו וכו" ויתמסרו וכו", זה יהיה דבר קל לקיים, מפני שהם רגילים לכך
 מימי התשובה שקדמו ואין זה הרבה [מאמץ] ⁸ , כי הרי הא-ל הגן עליהם
 ביום כיפור על ידי חסדיו; עשה עמהם כל כך הרבה חסד בכך שהגן עליהם
 למרות אותם החטאים שנעשו, בזכות התשובה כפי שאומר עכשיו במאמר
 מדויק של חכמים: זה לא הרבה ⁸ , דהיינו מה שהא-ל מצוה שיצאו מבתיים
 מקושטים ויתכסו בארבעה ענפים בתוך סוכה, - שיעשו זאת. על כן סוכות
 בזמן הזה, יותר

מאשר בזמן אחר". מביא הילקוט⁹ על הפסוק אשרי נשוי פשע כסוי חטאה¹⁰, שביום כיפור השטן עולה לקסרג על ישראל ושם במאזניים את העוונות ואת הזכויות של ישראל, וכאשר כפות המאזניים מאוזנות, יורד השטן להביא עוונות כדי להכריע את הכף שלהם במאזניים. ובזמן שהוא יורד, כך אומר המאמר, נוטל הא-ל כמות גדולה מאותם עוונות שנמצאים בכף המאזניים ומטמינם תחת גלימתו המלכותית. השטן חוזר ומוציא הרבה פחות עוונות¹¹ ואומר לא-ל: "נשאת עון עמך"¹². לכן אמר דוד המלך, "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה". מאמר זה ראוי הוא להתבוננות והוא מן המיוחדים ביותר, אשר פרשתי עד היום. הקושי הראשון במאמר הוא, שהא-ל הוא ישר ולא יתכן להניח עוול כזה, "שאני אחטא והא-ל יסתיר את חטאיי", שזה עוול ואנו אומרים, "עדיק וישר הוא, א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא"¹³. הקושי השני גדול הוא, שאם הא-ל רוצה לעשות לנו את החסד הזה וליטול מן החטאים ולהסתירם, אם כן אני שואל: - האם לפני שהם ניתנו על כף המאזניים כנגד השטן, לא ידע הא-ל ברוך הוא באם שקולים הם או לא? בודאי שכן. אם כן, למה לא עושה לנו את הטובה הזו לפני שמכריזים על העוונות לפני השטן ולא כפי שאומר המאמר, שעושה זאת לאחר שבא השטן לקחת את החטאים, כי כך הוא נותן סיבה לשטן לומר: - מה העוול הזה? הקושי השלישי, וגם הוא מיוחד, אותו אומר המאמר, על-כן אמר דוד, "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה". בענין זה שואל אני, אם אין זה בזכותו של האדם, אלא חסד א-לוהי שמסתירים לו את החטאים, מה השבח בכך שאומר דוד אשרי? זה היה נכון, אם האדם היה זכאי לכך. ועוד: מה פירוש "כסוי חטאה"? אפתור הכל בשתי אמרות אותן אומרים החכמים במקום אחר, שזכות התשובה היא כה גדולה, עד שהא-ל הופך את החטאים, העוונות לזכויות של האדם. זדונות, כלומר חטאים שבזדון נחשבים לו זכויות, זדונות נעשות לו זכויות¹⁴. וזו המשמעות שגוויית האריה אצל שמשון נהפכה לדבש¹⁵. אומר עתה המאמר, שביום כיפור נקראים החטאים והזכויות של האדם לפני המשפט הא-לוהי ובשעה זו לא יכול הא-ל ליטול את החטאים וגם לא להסתירם, מפני

שזה לא מתאים ליושר וגם ישראל אינם זכאים לכך, שהרי עוד לא הוכיחו מעשה גלוי של תשובה. אומר המאמר, שהשטן יורד להביא חטאים ונדמה לו שבאותה קלות שהוא מחטיא את האנשים במשך השנה, כך גם יעשה באותו יום. אך מכיוון שזה זמן של מסירות נפש גדולה של ישראל, הם דוחים את פיתוייו ומואסים בחטא ובכך הם זוכים לכינוי בעלי תשובה, מתחרטים. ועל ידי זכיתם בכינוי האמור, נהנים הם מפירותיו כפי שאמרנו, שהעוונות נהפכים לזכויות. זהו מה שאומר המאמר, שכאשר יורד השטן, הא-ל נוטל את החטאים מן המאזניים ומטמין מתחת לגלימתו. בעצם, הא-ל אינו נוטל כלום וגם אינו עושה עוול, אלא הכוונה היא, כי כאשר השטן יורד להחטיא אותם והם מסרבים, נקראים הם בעלי תשובה, והם מוכרחים ליהנות מן הפירות, שזו נטילת החטאים מן המאזניים ואלה לא נקראים יותר חטאים, כי אם זכויות ומונחים מתחת לגלימתו, וזה כלומר, החסד הא-לוהי. ובהחלט שייר לכאן מה שאומר דוד "אשרי נשוי פשע", מפני שמדובר באנשים, שעל ידי התשובה זכו לכך ולכן הוא מרוצה. ובדיוק רב הוא מסיים ואומר "כסוי חטאה". היות ואמת היא שהמרירות של האריה נהפכת לדבש והחטא לזכות, יוצא מכך, שהאדם נהיה מכוסה ומוגן מאותו חטא כי הוא נהפך לזכות "וזה לא הרבה" 8, שהרי הא-ל הגן עליהם ברחמים כה רבים, וכאשר הוא מצווה עליהם שיעשו סוכה, שיעשו זאת ישראל בשמחה ובמסירות רבה.

מיד לאחר סוכות בא יום החג של אתמול הנקרא עצרת, שפירושו עצירה, להראות לישראל, שמהות הטוב אינה עשייתו אלא ההתמדה בו וזוהי עצרת. ראוי לדעת, שבימים הקדושים האלו שעברו עלינו, אתם, עם ישראל, דבקתם בא-ל, נכון? אם כן תתעכבו, עצרת את א' א-לוהיך 16. תן המשכיות לטוב בו התחלת. לכן אמר הנביא ירמיה: אם תשוב ואשיבך לפני תעמד 17. אם תשובו ישראל אלי, ואשיבך, אני אתפייס עמך ואחבק אותך אל חיקי. אין כאן דרישה לשלמות אלא לפני תעמוד, שתתעכב לפני; עצרת את א' א-לוהיך. ומיד בא אחרי זה היום הקדוש הזה, היום בו אנו נמצאים, היום של שמחת תורה, יום

של שמחה שבעצם קיומו בא לאחר ימים של מסירות נפש כה רבה, לא תתחבר לשמחה זו שמחה של חולין אלא א-לוהית, שמחת תורה. אין גם חשש שהאדם יתפרע ביום הזה, כי הרי באותו יום אנו מזכירים וקוראים על מותו של ראש הנביאים משה. די בזכירה זו כדי לבלום את האנשים באופן כזה, שהשמחה תהיה שמחת תורה בלבד. אנו עושים שמחת תורה מפני שביום הזה אנו מסיימים לקרא את חמשת חומשי התורה והרי הסיום בכל הדברים הוא גם השלמות שלהם. עתה אנו מושלמים ולכן אנו שמחים – שמחת תורה. כן שמחת תורה, מפני שאנו מכירים בחדש הגדול שעשה הא-ל לישראל, כי הרי כל מלך שבעולם, כאשר יש לו מרגלית יפיפיה, אינו רוצה שכולם יטלו חלק בה, אלא האצילים בלבד. אך הא-ל ברוך הוא נתן את תורתו חמדה גנוזה¹⁸, ושיתף בה לא רק את אלה הנקראים ישראל, אלא גם את אלה שנקראים יעקב, כפי שאומרים החכמים שהא-ל ברא שלושה כתרים: של כהונה, של מלכות ושל תורה. את זה של הכהונה נתן לאהרן, של המלוכה לדוד וזה של התורה מונח, כל הרוצה לטול, מי שירצה, שיבוא ויטול¹⁹. לכן אנו קוראים היום בפרשה: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב²⁰. לא רק קהלת ישראל, אלא גם קהלת יעקב²¹. נאמר "תורה", מפני שבעצם אין חוכמה או תורה בעולם שניתן לקרא לה אור, – ותורה אור²¹ וגם אין כזו אשר תלמד ותראה לנו את האמונה האמיתית כמו תורה זו. ונאמר עוד "צוה", שובין שמהותה אינה הבנה מתוך חריפות ופלפול, אלא התיחסות אל מה שצוה הא-ל בתורתו, צוה ומסר למשה. ועוד נאמר "לנו", מפני שזה היה מתוך אהבה א-לוהית שנתנה לנו, במיוחד לנו. ולנו היא ראוייה מפני שקבלנו אותה מתוך בחירה חופשית, לכן לנו. ועוד נאמר "משה", מפני שהתורה מתפרסמת הרבה יותר כשמתבוננים בגדולתו של המתווך, משה, כפי שאומר להלן. ועוד נאמר "מורשה", מפני שהא-ל לא נתן את התורה לאבות כדי שאחר-כך יכניסו בה שינויים כשתמסר לבנים, אלא אותה תורה שקבלו האבות, יורישו אותה לבנים וירשוה לעד. "קהלת", מפני ששלמות התורה לא מתבטאת בכך שכל אחד ילמד אותה לבד בביתו אלא בפומבי, בקהל, שיעסקו בה יעקב, שהא-ל אינו רוצה שרק הצדיקים, שנקראים ישראל ילמדוה, אלא גם הפשוטים. יעקב (*)

ולכן שמחת תורה, מפני שהא-ל חפץ שכל ישראל יטלו בה חלק. שמחת תורה גם כאשר מתבוננים בגדולתו של משה, מה וכמה הוא השיג בזכותה. גם אנחנו מסוגלים להשיג זאת אם נחבק אותה. אומר הפסוק בפרשה הנוכחית ולא קם נביא עוד כמשה אשר ידעו אי פנים אל פנים²³. ניתן להבין את הפסוק באופן נפלא על ידי מה שאומר רבנו משה, שבארבעה דברים היה שונה משה משאר הנביאים²⁴: הראשון הוא, שהאחרים נפלו בתרדמה, מעורפלים ולא יכלו לקום ממקומם כה מהר, כאשר באה אליהם הנבואה²⁵; ואת הפירוש הזה אומר הרב אברבנאל בפסוק האומר, ודבר אי אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה²⁶; זאת אומרת, שלא השפיעה עליו הנבואה, אלא כפי שמדבר אדם עם רעהו. ועל כן, מיד באותו רגע שב אל המחנה של ישראל, בלי שהיה צורך לחכות מעט, כדי לחזור אל עצמו²⁷. והיטב מסיים הפסוק ואומר: "ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל" ורצה לומר שבהיות יהושע עדיין מתחיל, חדש וצעיר בנבואה, לכן לא יכול היה לצאת כה מהר מן האוהל כמו משה ולשוב אל המחנה, מפני שנשאר נדהם מן הנבואה שבאה אל משה באוהל. אם כך, ביחס להבדל הזה אומר הפסוק בפרשה: ולא קם נביא עוד כמשה. ההבדל השני הוא, ששאר הנביאים היו זקוקים להכנה רבה כדי שהא-ל ידבר אליהם, אך משה היה מוכן תמיד וזה קרה בכל עת. ועל כן אומר הפסוק, אשר ידעו – שהכיר אותו. משה היה אדם שהא-ל הכירו ורצה לדבר עמו ומאחר והיה זה הרצון הא-לוהי, לכן תמיד היה מוכן. השלישי הוא, שאצל שאר הנביאים באה הנבואה אליהם באמצעות גורם שלישי, מלאך, אך משה קיבלה מן הא-ל בעצמו, לכן נאמר אשר ידעו אי. הרביעי²⁸, ששאר הנביאים היו זקוקים למשלים, לחידות ולא הבינו את הכל עד הסוף באופן ברור. אך משה הבין את הכל בראיה ברורה, לכן אומר הפסוק – פנים אל פנים. יתכן בהחלט, כי לכך התכוונו החכמים כשאמרו פני משה כפני חמה²⁹, כלומר, על ידי אור השמש ניתן לראות את כל הדברים בבהירות. כך היה גם משה בנבואתו, על פי ההבדל הרביעי.

השמש לא מקבלת אור זולת מן הא-ל. כך גם משה, נבואתו היא מן הא-ל בלבד, על פי ההבדל השלישי. השמש תמיד מפיצה את אורה, כך גם משה, תמיד היה מוכן, על פי ההבדל השני. השמש אף פעם לא נעצרה, פרט לפעם אחת בציוויו של יהושע³⁰. משה, הנבואה לא עצרה אותו, על פי ההבדל הראשון. ואם כך, היטב נאמר פני משה כפני חמה ויותר טוב נאמר שמחת תורה, מפני שעל ידה יכול היה האדם להיות משה, יכול להיות שמש, מלאך ושמחת תורה. בקיצור, שמחת תורה רק היא יכולה לגרום לנו להשיג תהילה ואושר בעולם הבא, כפי שאומר הפסוק, תורת אי תמימה משיבת נפש³¹. כדי להבין דיבור זה, משיבת נפש במובן של תהילה, איגד שתי אמרות ממאמר של חכמים ואסיים. על הפסוק שאומרו קהלת "מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה"³² ? אומר החכם, אלו נפשותיהן של צדיקים שהם נתונות באוצר שנאמר, והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים³³, יכול אף של רשעים ? כן תלמוד לומר, ואת נפש איבך יקלענה בתוך כף הקלע³⁴. אומר החכם, שהרוח של האדם שעולה למעלה, -הכוונה היא לנשמותיהן של הצדיקים שנמצאות באוצר החיים, כפי שאמרה אביגיל לדוד, "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים". ועוד אומר המאמר, יכול, היתכן שגם לנשמה של הרשעים כך ? לא. כי אמרה אביגיל לדוד, -ואת נפש איבך יקלענה בתוך כף הקלע". רק קושיה אחת, ברורה³⁵, אקשה על המאמר והיא, הכיצד יתכן שיעלה בדמיונו של החכם לשאול יכול, "היתכן שגם לנשמת הרשעים כך יהיה", כלומר, שיקרה לה אותו דבר, כי הרי אם הם רשעים ברור הוא, שלא יתכן, כי יהיה להם כמו נשמת הצדיקים. ועוד, איזה עונש הוא זה, שאומר הפסוק "שנשמת הרשע תיקלע בתוך כף הקלע" ? הרבה היה עלי לומר בנושא זה של גן עדן וגיהנם. כלומר, מתי מקבל האדם את השכר על מעשיו הטובים, האם מיד לאחר המוות, או בזמן תחיית המתים³⁶ ? ועוד שאלות שראויות שנדעם. אך אומר רק נקודה אחת והיא דעתו של הרב יוסף אלבו, שלא לה שאנו קוראים להם גיהנם או גן עדן, אין הכוונה שישנו גן של צמחי בשמים, לפי שנראה מן המילה גן עדן וודאי לא חדרים עם אש וגם לא עם קרח ולא חרבות ודברים דומים אחרים מהווים גיהנם; אלא אומר אדון זה על מושג זה שהוא מבין אותו כגן עדן, שלא נמנע מן הנשמה לאחר יציאתה מן הגוף, שתעלה למקומה, למקורה, ותדבק באותה א-לוהות כפי שהיה טבעה הראשון והנשגב ביותר, וכגיהנם

הוא מבין שהנשמה מנועה וברצונה לעלות, אינה יכולה והיא מוכרחה לרדת למטה ³⁷ וזו כוונת המאמר אותו אומרים החכמים, שמלאך אחד נמצא במזרח והאחר במערב וזורקים את נשמת הרשעים מכאן לשם ככדור ³⁸. והמשמעות היא, שאחד זורק למעלה כדי שתראה את מקומה הטבעי, אך מיד נחסם דרכה על ידי השני שמוריד אותה למטה. ובעצם כפי שלא יתכן תענוג גדול יותר בשבילה מלחזור לטבעה וליהנות מן הא-לוהות, כך לא תתכן אש גדולה יותר, חרב גדולה יותר, עינוי גדול יותר לנשמה מלרצות לעלות ולהיות מנועה מכך. וכך ניתן להבין את כל המאמרים אותם אומרים החכמים על האש והקור וכו'.

ההגיון בקביעה זו הוא ידוע. הנשמה של הצדיק, כשהיא בארץ, בתוך הגוף, שואפת תמיד אל הדברים הרוחניים והא-לוהיים ומבטה תמיד אל השמים. לכן הגיוני הוא, כאשר היא נפרדת מן הגוף תעלה היא אליו [לשמים]. מפני שתמיד היתה שם. ונשמת הרשע, למרות היותה א-לוהית, תמיד שאפה אל הארץ ואל פירותיה ולכן הגיוני הוא שתמיד תשאר בה. ולכן אומר המאמר, - "רוח בני האדם העולה היא למעלה, אלו נשמותיהן של הצדיקים שהן נתונות באוצר", כי כך אמרה אביגיל לדוד, "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים". ומוסיף מיד יכול - "אף של רשעים כך?" שהמובן הוא: אומר החכם הרי בעצם העובדה שנשמת הצדיק הביטה תמיד אל השמים, היא הגורמת שתשכון שם תמיד, יכול, היתכן שגם לנשמת הרשע יהיה כך? דהיינו, - הרי תמיד הביט בארץ ולכן צריך להיות עונשו, שישכון בה. כמו שנשמת הצדיק שוכנת בשמים, כך נשמת הרשע תשכון בארץ. אך באופן זה לא היתה נשמת הרשע מקבלת עונש כה גדול, כי הרי היא לא מתיחסת אל השמים כאל מקומה הטבעי ולא יודעת כמה היא מפסידה. לכן הוא משיב שזה אינו כך, שהפסוק אומר, "שנשמת הרשע תיקלע לתוך כף הקלע". כאילו אמר, שתהיה תמיד בתנועה ברצונה לעלות ואיננה יכולה, שאין בשבילה גיהנום גדול יותר מזה. אך נשמת הצדיק תשוב אל מקומה הטבעי, שזה גן עדן הגדול ביותר שיכולה להשיג ולכן היטב אמר הפסוק הנאמר למעלה, - תורת א' תמימה משיבת נפש ³⁹ כדלעיל. (***) זו אם כן שמחת תורה, כי יש לנו ענין שמביא לנו תועלת כה רבה. ומפני שמשנה התחבק

עמה [=חבק אותה], לא זו בלבד שזכה שנשמתו תדבק בא-ל, אלא גם גופו, מפני שהוא, הקדוש ברוך הוא קבר אותו. אותה שמחת תורה, שהיא עד כה רק מוחזקת בתוכנו, אך אינה חקוקה בלבבינו, בטוחים אנו כי יבא הזמן שהא-ל יגלה לנו את סודותיה. ככתוב: נתתי תורתי בקרבם ועל לבם

אכתבנה⁴⁰

אמן וכן יהי רצון ברוך א' אמן
ואמן

מראה מקורות לדרשה השמינית ביום שמחת תורה עובד ובואר על ידי שמעון קומר

1. ראה בתחילת הדרשה החמישית.
2. ויקרא, כג, מג.
3. דברים, לב, ג. למרות שדרשנו ציטט את הפסוק ע"פ Ferrara העדיף במילה "אקרא" את תרגומו של *Reina = invocare* ולא *llamare* כפי שמופיע ב – Ferrara וכן גם ב - קושטא. כנראה חשב, שמילה זו מתאימה יותר לתרגום הארמי של אונקלוס, שם = "מצלי" מלשון תחינה ותפילה ואמנם כך הוא גם ב Vulgata.
4. משנה, סוכה, א, א. ושם "מצילתה".
5. הכוונה, שהסכך המכסה אותה מועט.
6. דברים, לג, יד. וראה דרשה חמישית, הערה 14.
7. תהילים, קכא, ה.
8. הכוונה, שזו אינה דרישה גדולה.
9. *ילקוט שמעוני*, ח"ב, רמז תשיח. והמקור הוא ב*פסיקתא דבתי* (מהד"א איש שלום) מה, ב.
10. תהילים, לב, א.
11. ע"פ *הילקוט והפסיקתא*, הא-ל נוטל את כל העוונות והשטן אף עוון אחד. וכך זה גם מתאים להמשך הפסוק: "כסית כל חטאיהם"
12. תהילים, פה, ג.
13. דברים, לב, ד.
14. בבלי, יומא, פו, ב.
15. ראה שופטים, יד, ח.
16. דברים, טז, ח: "עצרת לא' א-לוהיך".
17. ירמיה, טו, יט.
18. ע"פ בבלי, שבת, פח, ב, - פט, א.
19. על פי *ספרי* במדבר, פסקא קיט (מהד"א הורביץ עמ. 144). ובנוסח שונה בבבלי, יומא, עב, ב; *אבות דרבי נתן*, נוסח א, פרק מא; שם, נוסח ב, פרק מח; ובמקבילות אחרות. גם *הרמב"ם במשנה תורה, הלכות תלמוד תורה, ג*, א, מביא דרשה זו.
20. המילים "כל הרוצה לטול" מופיעות ב*אבות דרבי נתן וברמב"ם* (בשני קטן)
21. דברים, לג, ד. צירוף מאמר זה לפסוק הנ"ל מצאתי רק ב*רמב"ם ובפירוש דרבנו בחיי בן אשר* על הפסוק. האופן בו ציטט דרשנו מקור זה, דומה ביותר למובא ב*פ' דרבנו בחיי*. בבבלי, ברכות, יג, א, נדרש על הפסוק בבראשית, לה, י: "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל". "לא שיעקר יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל". הבחנה דומה לזו שלפנינו מצאתי אצל המהר"ל מפראג, ר"י יהודה ליו"א (1512? – 1609) בספרו *גבורות ה'*, סוף פ"ג: "כי שם יעקב נקרא על הפחות והשפל... ושם ישראל נקרא על שם הצורה שהיא חשובה". וראה בהקדמה לספרו *נצח ישראל* (מהד"א י. ד. הרטמן, מכון ירושלים תשנ"ו) עמ. 3. ובהערה 18, שם. יתכן ורצה גם לרמוז למתגיירים מבני קהילתו, מבלי להתייחס אליהם במפורש, שגם להם ניתנה התורה, כפי שנדרש על פסוק זה ב*מדרש תנחומא* (ויקהל, ח) והובא ב*פירושי הרמב"ן ורבנו בחיי* על הפסוק. אמנם שם לא נעשתה הבחנה זו והדרש הוא מן המילה "קהילת".
22. משלי, ו, כג.
23. דברים, לד, י.

24. ראה *רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה, ג*, ו; *הקדמה לחלק חלק*, היסוד השביעי וראה גם *מורה נבוכים*, חלק ב, פרק ל"ה
25. כאן כלל דרשנו שני הבדלים שהביא *הרמב"ם*.
26. שמות, לג, יא.
27. ראה *פירוש האברבנאל*, שם.
28. *בהלכות יסודי התורה*. הבדל זה הוא חלק מן ההבדל השלישי. דרשנו הביא גם את ההבדלים בסדר שונה מן *הרמב"ם*. כנראה כתב ענין זה מן הזכרון.
29. *ספרי*, במדבר, קמ; בבלי, בבא בתרא, עה, א. ומה שכתוב כאן kifre במקום kifne הוא טעות דפוס. יתכן והמדפיס הבין כך את כתב ידו של דרשנו המחבר, כי הוא חזר על טעות זו גם בהמשך.
30. ראה יהושע, י, יב: "שמש בגבעון דום... וכו'".
31. תהילים, יט, ח.
32. קהלת, ג, כא.
33. שמואל א, כה, כט.
34. *קהלת דבה*, ג, כא. ותחילת הציטוט מתאים יותר למקבילה ב*ספרי*, דברים, שמד. יתכן שהעתיק את המדרש מכלי שני.
35. הכוונה, שזו קושיה מתבקשת.
36. ראה *הרמב"ן, תורת האדם, שער הגמול* בתוך *כתבי הרמב"ן מהד"א* שעוועל, ירושלים תשכ"ד, כרך ב, עמ. רפח, רצד; ר"י *חסדאי קרשקש, אור ה'*, מאמר ד, דרוש ט; *דרשת הר"ן* (רבנו ניסים מגירונה *) הדרוש השביעי, מהד"א. ל. פלדמן, י-ם תשל"ז, עמ. קיג.
37. ר"י *יוסף אלבו, ספר העיקרים*, מאמר ד, פרק לג. דרשנו בחר להסתמך על פירושו של הנ"ל, המפרש את עינויי הגיהנם המתוארים בתלמוד ובמדרשים, במובן מופשט, למרות שישנם אחרים המבארים אותם באור מוחשי. (*ראה גם פסוקי פארה צ'י י. ג. ב. (**) להלן*) *הרמב"ן, בשער הגמול*, שם, עמ. רפה, אומר: "ודברים הללו וכיוצא בהן, אין לתלותם במשל וחידה, שהרי הזכירו מקומו ומידתו... על כל פנים גם לדעתו, עינויי הגיהנם הם לנפש בלבד והאש היא אמנם אש, אך כזו שאינה גוף ושונה היא מן האש הגשמית שבעולם הזה. יתכן ודרשנו העדיף פירוש מתון זה של אלבו, מתוך רגישות לקהל השומעים, שחששו בודאי לנשמות קרוביהם שלא שבו ליהדות. על הדעות השונות ביחס לגיהנם ובעשאר הדתות, ראה בערך זה באנציקלופדיה העברית, כרך י, עמ. 674 ואילך; ח. מיליקובסקי, *גהינם ופושעי ישראל*, תרביץ נה, עמ. 301.
38. ע"פ בבלי, שבת, קנב, ב: "ומלאך אחד עומד בסוף העולם ומלאך אחד עומד בסוף העולם, ומקלעין נשמתן זה לזה". וראה גם *קהלת זוטא*, ג, כא: "אלו נשמתן של רשעים משטרפות ממרח למערב וממערב למרח".
39. ראה הערה 31
40. ירמיה, לא, לב.

הבהרות המהצ'י יוסף בן פריץ אחכס המוצ'י

*36: פ' = 111 נ'יס בן ראובן מא'ינונה. 1310 - 1375 פסוק וראש ישיבה
בהרצ'אונה מא'צולי התורה בספר 1366 כתב ספר תורה ראשונה
שהוא אצל הר"י. כתב גם שו"ת ופ'יוסי. חיזוסיט אל פ'יוסי פ'יוסי
אתמול וכן אתמול 1366. (אקסיון יוצאיקה - פ'יוסי. כתב י. 1976).

הערות והערות לעדשה השמית ליום שמחת תורה

ע"י המהדיר יוסף בן ברית

בלאית: חג זה, שהשמה שולטת בו, בוצאי התקבל באהדה על ידי היהודים "החזשים". שחזרו מן הנצרות באין בה חומרות. אך דרשנו הכניס לנושא השמחה הקאלית אלמנטים "כבדים" מבחינה מחשבתית. כפי שאפרט להלן בהערותי (*) + (**).

עוד ברצוני לציין, כי נראה, כי התחילה יצאו אל מחוץ לחדרי התקליטה הסמויים, *see* משה נוראל בשנת 1612 בדירותיהם של

שמואל יחיא = Ruy Fernandes Cardoso, Rodrigues Pires Brandao, Alvaro Diniz ונקראו "כתר תורה". "נוה שלום" ו"תלמוד תורה". באותה שנה חיו בעיר כבר 125 יהודים ממוארים (ראו: Die Juden in Hamburg 1590-1990 – Die Sepharden Doelling u. Galitz Verlag-Hamburg 1990, -Guenter Boehm– S.22

כי באותה שנה נאסר עליהם לקיים כעבר שמחת יהודיות בפרהסיה. כתנאי להמשך זכות ממואריהם בעיר זו. (ראה ביטורי בדשה 6) בדשה זו מדובר על תהלוכה סביב לתורה בבית הכנסת. (*) וכן לגבי 2: קטע זה מכיל לדעתי נגד השיטה "הלא-כל כך יהודית" של כמה מן החוזרים מן הנצרות בהמבורג. כמו אוריאל דה קוסטה הידוע בסעייתו. אשר מקרהו יתאר בהמשך וכביאור לשתי הדעות האחרונות. הוא ואחרים כנראה היו מושפעים כ"כ מן הפילוסופיה הנוצרית. שלא אבו לוותר על גישתה באופן מוחלט. וזה כולל קבלת "התורה שבעל פה". המסורה ממש בסני. (ראה פרקי אבות א) ועד לחבמי דורות מאוחרים. שפאלו ופסקו ע"פ הכלל - "ככל אשר יורוק". (משנה תלמוד ואחרונים) התלמוד ולתמוז גונה ע"י הכמרים הנוצריים ואורן שרפו הפוממי בכל פוגרם אנטי-יהודי. לכן מדגיש דרשנו, כי אין לתלמוד את התורה מתוך חריפות-שכל ופאפול פילוסופי בלבד כי אם להתחייב אל מה "שציוה האל-התורתו". דהיינו הברית הישנה בלשונם. בתוספת התורה שהאל-פה שהולאתה אל הכתב בדורות שלאחר החורבן השני.

בהמבורג לא היתה רבנות בעת ההיא. שלא כמו באמסטרדם. שם יצאו חכמים בתקופות בלתי מתקשרות נגד המנטים לטעות כי-הוא-זה מן ההלכה הדתית המסורה המשנה ובתלמוד. המתהדדים למחצה ולרבים מאד אוריאל דה קוסטה וצו אפרש את התורה בלי ליתמוז המפרשים הקלאסיים ולצדד כעין סינלצה בין הנצרות מומה ברחו. לבין היהדות שלא יצאו עדיין את סיקריה. דרשנו משרצו לפתוח את עיני קהלו לעומקה האמיתי של היהדות הנצופה.

העמוד 73 משתמש דרשנו פעמיים במילה הספניולית *meldar*. פעם בשביל "לקרא" התורה" ופעם בשביל "ללמוד תורה". תוך הדגשת המילה באותיות כביכול עבריות. אסביר ענין זה בדגשות מאוחרות יותר.

(**) התקייסה הנוצרית מקילה על המאמין. בהציעה לו גם את העולם המופשט במוחשי. כביכול. אין מחוברו להאמין בא-לוהות מופשטת. כי אם בבן האל. בשר ודם. ואחרי מותו לאיקונין בדמותו ואלי מתפללים. יסוריו עלי אצמות פוגרים את המאמין מכמעט כל מצוה מעשית. כמו-כן מציגים את העולם לאחר המוות כגן עדן מוחשי או כגיהנום מוחשי. בא דרשנו לשלול זימיו מוחשי זה מן החוזרים ליהדות הנצופה ומציג לפנינו "עולם-הבא" של נשמות חסרי גשמיות שחולפות אל מקורן האלוהי או נוצרות באין-סוף ולא מוצאות את מקומן". כך מציגה הקבלה היהודית את הישויות שלאחר המוות. הוא מסתמך על פי יוסף אלבו פילוסוף הקסטיליה בספרו "חבורו ספר העיקרים" הוא אחד המרכזיים בפילוסופיה היהודית של ימי הביניים ונכתב במסגרת אהליחם בממרי הדת. בימי ויכוח פורטוגל שהוא השתתף בו בין ראשי המדברים ה-14-1413". (ראה גם בהערתי בדשה 5) (מתוך: יוצאיקה לקסיקון. הוצ. כתב העיתות! קמרט. ירושלים 1976, עמ' 22).

הערה בקשר לגלובות עיבור וקישור בחלק מאובי בדשה: תמוה ביותר הוא שימוש בית הדפוס בגלובות קישור למילוי. החלל העמוד האחרון בדמות ילד המעורר בצופה אסוציאציה כילד צלוב הנמצא לתוכן בדשה ו. האם מקרה הוא?

דרשה תשיעית ביום של שמחת תורה

שמיני עצרת

המגוון הרב של אירועים ומצוות, אשר ביום זה אנו קוראים ומקיימים, פועל עלי כמו על אורח זר שלקחו אותו לגן בו היה מגוון של פרחים וורדים, כמה מהם אדומים, אחרים לבנים ועוד שונים והוא לא ידע להחליט איזה מהם יקח. בסוף החליט לקחת מכל הסוגים ולעשות זר מהם, כדי להביאו לזה שאהב. גן זה של פרחים וורדים הינו החג הקדוש הזה, כי הרי יש בו כה הרבה מצוה ובמיוחד בסופו שאנו קוראים לו שמיני עצרת ושמחת תורה. ואני, כאדם זר בחכמת התורה הקדושה, פותח את העיניים ורואה מצד אחד ורדים עלובים שהם מסמלים את מותו של משה רבנו ומצד השני אני רואה אחרים, לבנים ועליזים, שאלה הברכות שהעניק לישראל. אחרים ירוקים, שהם ההפטרה הזאת, בה הא-ל מצוה על יהושע דברים רבים ללימוד ועידוד לאומץ-לב¹. לסיים בשמחה את התורה ולהתחילה שוב, חתן תורה וחתן בראשית² ומעל לכל, כששני ימים אלה נקראים שמיני עצרת, מוצא אני את עצמי מבולבל. איזו מן הפרחים האלה אקח ואיזה מהם אשאיר? אך אני מחליט לקטוף מעט מכל סוג ולעשות זר אותו אני מביא לפניכם רבותי, ומבקש מן הא-ל את עזרתו ומכם את הקשבתכם הרגילה.

האמת היא, שכל אדם משכיל יטען טיעון גדול בסוף הפרשה הנוכחית וזאת הברכה, שעוסקת במותו של משה רבנו, – והיא, כי הרי למשה היה יתרון בנבואה, בחכמה, בקדושה ובכל מה שאפשר לחשוב עליו, כמו שניתן להוכיח מן התורה, בפסוק האומר "ולא קם עוד נביא" וכו'³ ומעוד רבים אחרים אודות אליהו הנביא. מה הסיבה שאליהו עולה השמימה בגוף ובנפש⁴ ומשה לא, שאצל אליהו אין מוות ואצל משה יש⁵? אליהו לא נקבר ואצל משה אומר הפסוק ויקבר אתו בג'⁶. נושא זה מצריך³ שעות של דרשה, כדי לפרשו ועוד שנאסוף הרבה טיעונים נחוצים כדי שנפרשו, אך אמרתי כבר שברצוני לעשות זר ואדבר בקצרה ד', 8 :

הדרגה שהשיג משה בחיי הגוף היתה גבוהה מזו של כל הנבראים, עד כדי כך שאם סתם אדם חכם

באשר ישכיל, יתאחד שכלו- השכל עם השכלים הנבדלים, או עם השכל הפועל וישכיל וישיג איזו השפעה או השכלה. אך אצל משה, כשהשכיל, לא התאחד שכלו וגם לא הנפש המשכילה עם השכלים הנבדלים, אלא עם הסיבה הראשונה, עם הא-ל ברוך הוא וממנו קיבל, ללא כל סוג של מתווך וללא אמצעי; וזהו סוד הפסוק שהא-ל משבח את משה בפרשה הנוכחית באומרו, "שלא קם נביא עוד בישראל כמשה, אשר ידעו א' פנים אל פנים"⁹. הטיעון חזק, כי הרי הא-ל אמר אל משה "וראית את אחרי ופני לא יראו"¹⁰, ואם כך, איך הוא אומר- אשר ידעו א' פנים אל פנים¹¹ ? אך כבר אמרתי שסתם חכם, כאשר הוא משכיל לא מתאחד שכלו עם הסיבה הראשונה ולא מקבל ממנה פנים אל פנים אלא באמצעותו של מתווך, של השכלים הנבדלים, אך משה ידעו א', השפיע עליו פנים אל פנים. נכון הוא שמשה לא ראהו, כפי שמוכח מן הפסוק ופני לא יראו, אך ראו רבותי, כי על כן אומר שם הפסוק- ראה וכאן הוא אומר ידעה או הכרה, לכן האם את הדרגה הזו השיג משה בהיותו בעולם הזה ? מי מטיל ספק שבעולם הבא השיג שיתאחד וידבק דיבוק נמרץ עם הא-לוהות, לפני ולפנים. ואם כך הוא, מי אינו מאמין שמוכרח היה משה להיות מופשט מכל סוג של חומר ושל גוף, מפני שאפילו אם היה גופו של משה מזדכך לדרגת טהרה עליונה ולדבקות מרבית, הרי דרגתו היא להידבק לפני ולפנים אל הקודש ואין זה אפשרי שישתף בכך כל סוג של גוף, כי הרי כך נאמר בפיוט "נגדל" אין לו דמות הגוף ואינו גוף¹², ומשה לא היה יכול להיות פחות ממה שהיה, דהיינו שימות ונפשו תפרד היפרדות גמורה מגופו. אך אליהו, למרות שהשיג דרגה גבוהה, לעולם לא הגיע לדרגה כמו זו של משה. ואם זה כך, יתכן בהחלט שהדרגה המיועדת לו בגן עדן, תוכל לקבל ולסבול את גופו של אליהו ובמיוחד שהזדכך וטוהר על ידי אותן מרכבות של אש שהעלו אותו לשמים והא-ל זיכר את גופו לכזו דקיקות, שאינה מנוגדת למקומו ולדרגתו וזאת מפני שהא-ל רוצה, לעיתים, לשלוח את אליהו אל חכמיו ואל צדיקיו, כפי שמספרים זאת החכמים בגמרא, כי הרבה פעמים הופיע בבתי מדרשות כדי לתרץ קושיות¹³. ובמיוחד רצה הא-ל לעשותו

שליח בשביל המשיח¹⁴ כפי שאומר הפסוק, "הנה אנכי שלח את אליהו הנביא, לפני בוא יום אי הגדול" וכו'¹⁵. ואם כך, הרי שעלה חי השמיים וחייה ציפייתנו אליו ואל המשיח, במהרה בימינו. אומרים חכמים: משה לא מת, אלא עומד ומשמש ברקיע¹⁶. היטב מובן, כי "לשמש" הוא לשרת, כמו כהן. האם לא היה מספיק שיאמרו שלא מת משה¹⁷? אך הם רוצים לומר שאצל משה לא היה המוות חסרון כפי שזה אצלנו שאר האנשים, מפני שבכך שנופרד מן הגשמיות היה זה נחוץ כדי שייעלה בדרגתו, כך אנו אומרים. ועל כך שאומר המאמר – משה לא מת – רוצים ללמוד מכך שאין המוות חסרון אצלנו, מפני שזה היה כדי להיות עומד, יעמד חי לפני א'¹⁸ ומשמש ברקיע. ועתה ניתן להבין היטב את הפסוק האומר – וימת שם משה עבד א'¹⁹. והרי כבר אנו יודעים שהיה עבד א', ואם כך זה מיותר לאומרו. אלא מה רוצה להגיד שתראה וימת שם משה? המטרה היא כדי להיות עבד א' כפי שנאמר. בעצם, מתוך סקרנות ישאל האדם – למה רצה האל-ל שאף אחד לא ידע את קבורתו? כפי שאומר הפסוק "ולא ידע איש את קבורתו"²⁰. ועל כך, מתוך סיבות רבות שניתן לאומרו, אומר רק שתיים: הראשונה, מפני כבודו של משה, שלא יוכל אף יציר נברא לבזותו בכך שידרוך על קברו ויאמר היכן נבואתך? היכן חכמתך? היכן זוהר פניך? וכפי שאומר שלמה, "כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת"²¹. הסיבה השנייה, שהאל-ל לא רצה שיבואו האויבים, או כל כת חדשה ויסגדו לו; ויעשו בגופו עבודה זרה²² כמו הישמעאלים שעשו מסגד על גבי מערת המכפלה, קברי האבות הקדושים, והיו עושים עוד יותר על קברו של משה. וזו גם הסיבה מדוע נגזר ארון הברית, המנורה, שמן המשחה, כדי שלא יהנו מהם האויבים, שזו היפוכה של הכוונה האלוהית²³. והרשו לי רבותי, להטריחכם עוד קצת בכך, שנישם שתי סיבות אלה בפסוק שאומר "ויקבר אותו בג'"²⁴ שהמילה ג' נגזרת מגאות, שזה כינוי לכבוד שאנו נותנים

לא-ל. **אי מלך גאות לבש** ²⁵, על כן **ויקבר אתו**, קבר אותו הא-ל היכן שקבר, לכבודו וגאוותו של **משה**, **בג**, וזו הסיבה הראשונה אותה אמרתי. ונאמר בהמשך הפסוק- **מול בית פעור**, שרוצה לומר, כי הסיבה שקבר אותו מבלי שאיש ידע על כך, כדי שזה יהיה ההפך מ**פעור**, כי **פעור** היה אדם שאחרי מותו סגדו לו כאלוה; הא-ל רצה ש**משה** יהיה כנגד [הניגוד] **מול בית פעור** ²⁶, על כן מסיים הפסוק באומרו, שלא ידע איש היכן קברו הא-ל עד היום הזה.

בעצם, זה נראה דבר מוזר, כי לאחר שהא-ל נתן כה הרבה סימנים, כפי שאומר הפסוק בפירוש, לא יכול איש לדעת את מקום קבורתו. ועוד יותר מוזר הוא, שאומר הפסוק, "ויקבור אותו" ולא אומר מי קבר אותו? **חכמים בגמרא** אומרים, שהא-ל קבר אותו ²⁷ וזה גורם בעצם ליתר פליאה. אך אני מאמין שהפירוש לשני נושאים אלה ישכנע אתכם רבותי, והוא בודאי פירוש מצוין: כאשר נפרדת הנשמה מן הגוף, כל זמן לפני שמתפרקים ארבעת היסודות של גוף זה, נשארת תרכובת זו עדיין מחוברת בצורה כזו, שהיא תופסת נפח גדול במקום בו קוברים אותה, עד שכעבור הזמן תתפרק תרכובת זו ויתחלקו היסודות, אשר כל אחד ילך אל יסודו וזה של העפר ישאר בעפר. ואיך יכול היה הא-ל להסכים שהתולעים ישלטו בבשר, שבחיו נהפך לכוח? ואם אצל **דניאל** לא הסכים הא-ל שישלטו בו האריות ²⁸, כל שכן שלא היה עליו להסכים שהתולעים ישלטו ב**משה**. ולכן עשה הא-ל כך, שאורך הזמן בו היה אמור להתפרק גופו של **משה**, ציוה וגזר, שברגע אחד יתפרקו חלקיו וכל חלק ילך מיד אל יסודו הראשון וזה של העפר ישוב ויאסף אל העפר. כך שלא נראתה דמות ולא גוף. ולמרות כל הסימנים שניתנו לנו, בלתי אפשרי שנדע ²⁹ את מקום קבורתו. ועכשיו מתאים היטב מה שאומרים החכמים, שהא-ל קבר אותו על ידי כך שציוה כפי שאמרנו, גרם ברגע אחד לקבורתו בלי שהניח את ידו עליו וקבר אותו. לכן אומרים החכמים **באבות**, שאחד מן הדברים שברא הא-ל בערב שבת, היה קברו של **משה** ³⁰, ורוצה לומר, כפי שהביאה ב 6 הימים היתה כולה ברגע אחד, אמר ועשה, כפי שאנו אומרים "ברוך שאמר והיה העולם" ³¹ ורוצים הם להוכיח מלידתו

של אדם וחיה, שגם קבורתו של משה היתה דומה ועל-כן לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה.³² אומרים החכמים מאמר אחד, שמלאך המוות שואל את הים, או את המושל עליו: הראית את משה? הודע אתה עליו? וענה לו הים, שמאותו יום שעברו בני ישראל בתוכו, לא ראיתיו עוד. הלך אל ההרים ושאל אותם: הראיתם את משה וענו לו, שמאז שקבלו ישראל את התורה בהר סיני, לא ראיתו עוד. הלך אל הגהנום, הראית את משה? וענה לו, את שמו שמענו, אותו לא ראינו. שאל את המלאכים: הראיתם את משה? ענו לו שישאל את ישראל. שאל את ישראל וענו לו, א-לוהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו.³³ גמנו לחיי העולם הבא³⁴ ואין איש יודע את מקום קבורתו. יכולים אתם בהחלט, רבותי, בכוח דמיונכם הדקדקני לתאר את המאמר הזה, ואם זה נראה לכם, אגיד זאת אני, שאפילו למלאך המוות נראה לו דבר קשה שמשה ימות, כי הרי בנשמתו לא היה שום פגם שיגרום לא למות. והוא רצה לראות, האם בגלל אחד החלקים מהם הורכב גופו, זה יתאפשר? באשר ליסוד המים, אומר המאמר, שאל את הים; באשר לעפר, את ההרים; באשר לאש, את הגהנום; באשר לרוח, את המלאכים, כי כך אומר הפסוק - עושה מלאכיו רוחות.³⁵ וכולם אמרו לו - "לא", כלומר, שאף אחד מן היסודות האלה לא היה יכול לגרום למותו של משה. והם נתנו הסברים לכך, שלמען הקיצור לא אציין, אבל, שילך אצל ישראל ורצה לומר בזה, שהם היו הגורם למותו, כפי שמשה הטיח בפניהם באומרו: "ויתעבר אי בי למעונכם ולא שמע אליי" וכו'³⁶ ואז ישראל ענו: "א-לוהים הבין דרכו", שזה רוצה לומר, שלכאורה זה כך נראה אם מתבוננים היטב, כי חטאו של משה לא היה כה חמור שבגללו היה עליו למות. ובסיכום: א-לוהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו, כפי שאומר הפסוק ולא ידע איש את קבורתו. עתה לפני טעם הברכה, אשר משה רבנו נתן לישראל. אומרת הפרשה הנוכחית: בך את בני ישראל לפני מותו³⁷. אסכם כאן ענין אחד בפסוק: כל המפרשים שואלים, מדוע מעניק הפסוק עכשיו למשה את התואר איש הא-לוהים?³⁸ אומר אני, מפני שזו אמת מה שאמרנו במאמר, שהמלאכים אמרו שישראל היו הגורם למותו של משה וכי משה כך הבין, כפי שזה נאמר. לכן אומר משה, - איני רוצה שישראל יחשבו, מכיוון שהם גרמו למותי, לכן ארצה ברעתם או

יש לי שנהא כלפיהם. ועל-כן, באותה שעה של מוות המגיע לי בגללם, הנוי רוצה לברכס; ולכן אומר הפסוק "וזאת הברכה אשר ברך משה איש הא-לוהים". בהחלט הוא הוכיח בענין זה שהוא איש הא-לוהים ולא איש הארץ, שיש בו תמיד רוע בלבד. וזאת הברכה אשר ברך משה איש הא-לוהים את בני ישראל לפני מותו. אנו יכולים לומר בהחלט, כדי לפרש פסוק זה, שהתורה משבחת את הברכה הזאת: - ביחס אל הברכה עצמה, ביחס אל מי שנתן אותה, ביחס למי שקיבל אותה וביחס למועד בו היא ניתנה. ביחס הראשון אומר הפסוק "וזאת הברכה אשר ברך", שמעריך אותה כמיוחדת ולכן אומר זאת, כפי שנאמר בתורה: וזאת התורה ³⁹. ביחס השני, - אשר ברך משה איש הא-לוהים; ביחס השלישי, - את בני ישראל וביחס הרביעי, - לפני מותו ⁴⁰. עליו אומרים החכמים, שהצדיקים מגיעים בשעת מיתתם למעלה העליונה ⁴¹, כפי שאומר דוד בתהילים, מזמור קד ⁴²: תספ רוחם יגועון, ז.א. יאסף רוחו כאשר יגועון ⁴³, לפני מותו. בעצם, אם משה הגיע למעלה כה גבוהה בחייו, כל שכן לפני מותו, לכן אני מאמין שביום של שמחת תורה אנו מזכירים את מותו של משה, כדי שזה ידרבן אותנו שועסוק בה מיד על ידי כך, שנביט אל מה שהשיג משה בהיותו מתווך בלבד, כפי שאומרים זאת החכמים במדוש ⁴⁴: "אם ברצונך להתבונן בשכרה הגדול של התורה, התבונן במה שקיבל המתווך". ומסיבה זו ממש נוהגים בכל קהילות ישראל, שבה בשעה שמסיימים לקרא את התורה, מיד מתחילים לקרא בראשית ⁴⁵ וכך אנו נותנים להבין, כי אנו מחבבים אותה מאוד, כי הרי כשאנו מסיימים אותה, מיד מתחילים מחדש לקרואה. על כן מסיימת התורה באומרה "לעייני כל ישראל" ⁴⁶ ומתחילים מן ההתחלה, שזה רוצה לומר, כי מה שצריך להיות תמיד לנגד עיניהם של בני ישראל הוא: בראשית ברא א-לוהים ⁴⁷, ובתורה זה תואם את מה שאומר הא-ל בהפטרה הנוכחית ליהושע ומצווה עליו הרבה פעמים "לא ימוש ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם ולילה" ⁴⁸. כאן אומרים החכמים שני דברים בגמרא סנהדרין: על מלך ישראל אומר הפסוק: "וכתב לו את משנה התורה וקרא בו כל ימי חייו" ⁴⁹. ומזה מסיקים ואומרים: ומה המלך של ישראל, שהיה לו תפקיד מדיני ושלטון ציבורי, מצווה עליו הא-ל שיקרא בה כל ימי חייו, סתם אדם אחר על אחת כמה וכמה שיהיה חייב לקרא בה מיד. ולכן אומר ליהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם

תסיק אתה, בן אדם מסקנה ואמור, אם על יהושע, שהיה לו תפקיד ציבורי והיה מפקד במלחמות ישראל, ציווה עליו האל- שיהנה בה תמיד, על אחת כמה וכמה שכל אדם אחר חייב להנות בה. וזה בדיוק מה שאני אומר: כאשר מסתיימת התורה ואומרת "לעיני כל ישראל", מתחילים עם בראשית. כדי לפרש מאמר זה אגיד רק דבר אחד: לשם מה שתי הוכחות, הרי אחת מספקת? אם המאמר אומר, שאני חייב ללמוד תמיד, מספיקה לכך הוכחה ממלך ישראל. לשם מה השניה מיהושע? אך אני מבין שרצו להסיק דבר נוסף והוא, כי בשביל אחת משתי סיבות האדם מצטדק ולא ירצה ללמוד: או שיאמר שהוא עסוק מאוד, או שהוא חכם מאוד וכי למד כבר הרבה. וכדי שלא תהיה הצדקה לאף אחד משני הנימוקים [התירושים] האלה, אומרים החכמים מאמר זה. כדי לבטל את התירוץ הראשון, מביאים הם את ההוכחה הראשונה ממלך ישראל, שלמרות שהיה עסוק מאוד, ציווה עליו האל-ל שילמד; וכדי לבטל את השני, מביאים הם את ההוכחה מיהושע, שהיה חכם מאוד ומלומד, כפי שהפסוק אומר עליו, - ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל⁵¹ ולמרות זאת מצווה עליו: "לא ימוש ספר התורה מפִּיךָ". ואם כן מנהג טוב הוא מנהגו, שבו ביום שאנו מסיימים לקרא, אנו שוב מתחילים, "לעיני בני ישראל, בראשית ברא א-לוהים". ועל-כן נוהגים למנות חתן תורה אחד וחתן בראשית אחד, אחד שמסיים אותה והאחר שמתחיל אותה, ובשמחה רבה, לסמל שאנו שמחים לסיים לקרא אותה באותה מידה כפי שמתחילים אותה, חתן תורה, חתן בראשית. אנו משיבים בכך לא-ל באותו מטבע שהוא עושה לנו חסד. נבין זאת על ידי מאמר קצר של חכמים ובו אסגור את הזר הזה: החכמים, כדי לנמק מדוע נקראים שני ימים אלה שמיני עצרת, אומרים שזה משל למלך שהזמין את בניו שיבואו לארמונו לכמה ימים. כעבור אותם ימים רוצים הבנים לשוב למקומותיהם ואז מבקש אותם האב, שיתעכבו למען אהבתו יום נוסף. כך גם האל-ל מזמין את בניו שיעלו בחג הסוכות לארמונו. וכאשר רוצים הם לשוב לאחר גמר שבעת ימי הסוכות, מבקש מהם האל-ל שיתעכבו ואומר להם, עשו לי יום חג, שמיני עצרת⁵². אני מציע כאן טיעון, שאין לדמות את המשל לנמשל, מפני שמלך בשר ודם מעכב את בניו כדי לראותם יום נוסף, שאם ילכו להם

לא יראה אותם ולא יתענג בהם. וזה לא דומה לא-ל, מפני שבכל מקום **שישראל**, בניו נמצאים, תמיד הוא רואה אותם. ואני מתרץ זאת בכך שאני מנמק, כי הסיבה לכך, שהא-ל ציווה **שישראל** יעלו שלוש פעמים בשנה לביתו היא, שבאחת משתי דרכים הא-ל משגיח עלינו. האחת היא על ידי השגחה וראיה כללית; או אם בני האדם זכאים לכך, על ידי ראיה והשגחה פרטית. הא-ל, ברצותו להיטיב מאוד עם בניו, ציווה עליהם לעלות לביתו הקדוש ושם היטיב עמם על ידי השגחה וראיה פרטית. על כן דעו רבותי, שעלייתם של **ישראל** שלוש פעמים בשנה לבית המקדש נקראת **מצוות ראיה**, שבהראות כל זכר לפני הא-ל היינו נראים בעין הפרטית של א-ל-לוהותו. ולכן שונה היא דרגתם של **ישראל** כשעולים לבית המקדש, מדרגתם כאשר הם יושבים בבתיהם ! ועתה מסתדר היטב המשל, - אשר כמו אותו מלך, כדי להיטיב עם בניו הוא מצווה עליהם להתעכב עוד יום אחד, כי בהעדרם לא יוסיף לראותם -, כך גם הא-ל, כדי להיטיב עם **ישראל** מצווה עליהם להתעכב יום נוסף, כי בהעדרם לא היו נראים על ידי אותה ראיה פרטית. ואני מסיק מכך מסקנה, שהא-ל מצווה עלינו חג זה כדי להראות שאינו מתעייף מאתנו, כי הרי ציווה עלינו שנתעכב. על כן בחג זה ממש אנו משיבים לו באותו מטבע, כאשר אנו מסיימים לקרא את התורה, אנו שבים ומתחילים אותה מחדש ומראים בכך שאין אנו מתעייפים ממנה ⁵³, אלא אנו מעריכים ומכבדים אותה על ידי שממנים **חתן תורה וחתן בראשית** וחוגגים גם את הסוף וגם את ההתחלה לכבודו של מי שאין לו התחלה ואין לו סוף, שהוא הא-ל. והוא בחדו יעשה שיבוא הסוף לשעבודנו ותחילה ותשועה לחירותנו בביאת **המשיח במהרה בימינו** **אמן**.

מראה מקורות לדרשה התשיעית ביום של שמחת תורה ושמיני עצרת.
עובד ובואר ע"י שמעון קומר

1. ראה יהושע, פרק א.
2. ראה דרשה יששית, הערה 43
3. ע"פ דברים, לד, י. וראה בדרשה 8, עמ. 74 אחרי הערה 23 ובהמשך.
4. ראה מלכים ב, ב, פסוקים ב, ו-יא. וראה *בפרוש הוד"ק**, שם, פס' א: "ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלקים אשר נתנה". וכך גם פירש במלאכי ג, כג. אך בהמשך הפירוש במלכים הוא מוסיף: "דעת המונינו וגם חכמינו, כי הכניסו הא-ל בגן –עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא"... ובדרש: "כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן-עדן". וראה גם *פירוש הרלב"ג**, שם. בתלמוד ובמדרשים רבים המקורות המדברים על כך, שאלו לא מת. ראה לדוגמה בבלי, מועד קטן, כו, א: "ואליהו חי הוא". וכן ב 12 מקבילות נוספות, אך קצרה היריעה מלהכיל. ראה גם *אגדות היהודים*, ל. גינצבורג, רמת גן תשל"ה, ח"ו, עמ. 191, הערה 32. ובמבוא לסדר *אליהו רבה*, מ. איש שלום, י-ם, תשכ"ט, עמ. 14 – 20.
5. דברים, לד, ה: "וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב".
6. דברים, לד, ו.
7. שאלת מותו של משה לעומת עלייתו של אליהו נשאלה ע"י מפרשים רבים, כגון *דבנו בחיי בן אשר* לדברים, לד, ה, ועוד רבים וטובים כגון: ר' י. *אבן כספי** ר' *יצחק עראמה*, ר' *יצחק קארן**, - *האברבנאל*, אך קצרה היריעה מלהכיל.
8. חלק גדול מהמשך הדרשה מבוסס על *פירוש של האברבנאל* לדברים, לד, ה-ו ולמלכים ב, ב, א. על כן תמוה, מדוע לא ציין דרשנו את מקורם, במיוחד לאור העובדה, כי בסוף הדרשה הקודמת, ליד הע' 27 כן ציטט מדברי האברבנאל תוך ציון מקורם. מעניין לציין, שגם דברי *האברבנאל* עצמם לקוחים מפירושו של ר' *יצחק עראמה* - *עקידת יצחק*, שער קה, וגם הוא לא ציין שזהו מקורם. בנו של ר' י. עראמה, ר' *מאיר עראמה**. האשים במכתב את *דון יצחק אברבנאל* בשימוש ובפרסום דברי אביו ללא ציון מקורם בספריו. ראה: ח"י פאללאק, ב *המגיד*, יח תמוז תרי"ח (1858), עמ. 99; וראה גם אצל י. זנה במאמרו: *גניבה ספרותית או טעות המדפיס*, קרית ספר ז (תרצ"א – 1935) עמ. 279.
- וואלי אפשר ללמד זכות על דרשנו ולהניח, שמאחר וידע שמקור הדברים הוא בדברי *העקידת יצחק*, לא רצה ליחסם לאברבנאל, ומאידך גיסא, אם היה מיחסם למחברם ר' *עראמה*, היה בעצם מאשים את *האברבנאל* בגניבה ספרותית, דבר שבדאי לא רצה.
9. דברים, לד, י. כן בחר לתרגם את המילה "ידעו" - *conoscio* = הכיר, שלא כמו *פדרה*, שתרגם *supo*. ואילו כאן הביא את שתי האפשרויות בפורטוגזית.
10. שמות, לג, כג.
11. שאלה זו שאל ר' *יצחק אברבנאל בפירוש* לדברים, לד, י, ד"ה "אשר ידעו".
12. ראה דרשה שביעית, הערות 30 - 32.

13. ראה לדוגמה בבלי, בבא מציעא, פה, ב; שם, ברכות, נח, א. אליהו מתואר בסוגיות רבות בתלמוד כפותר ספקות, אלא לא תמיד מתקבלת פסיקתו להלכה. מאידך, נשארות קושיות רבות בתלמוד בלתי פתורות "עד שיבא אליהו". המונח "תיקו" בבבלי, מוסבר לעיתים כראשי תיבות ל "תשבתי יתרו קושיות ובעיות". ודוגמאות שונות ידועות, אך קצרה היריעה מלהכיל!
14. ראה בספר *משמיע ישועה* לדוני. *אברבנאל, המבשר הט"ו* (ירושלים, תש"ך), עמ. תקצ"ר. שם. הוא מעלה שתי אפשרויות לגבי בואו של אליהו. א: "שיהיה ראש לקמים בתחיה, אם שיחיה כמותם, אם נפרד גופו הראשון בהלקחו"; ב: "ואם שהוא עומד על דרך הפלא בגוף ונפש קיים בגן-עדן אשר בארץ". וכך הוא כותב גם בפירושו למלאכי ג, כג.
15. מלאכי ג, כג.
16. ע"פ *ספרי* דברים, שנו (מהד' פינקלשטיין-הורביץ), עמ. 428. ושם הגירסה היא: "לא מת משה אלא עומד ומשרת למעלה". אך דרשנו העתיק מקור זה מתוך *פירוש האברבנאל*. מסורת זו מובאת גם *בזוהר, חלק א, דף לז, ב*: "משה לא מית אלא אתכניש מעלמא", ובמקורות נוספים, כגון *בהקדמת הרמב"ם* לפירוש המשנה (מהד' שילת), ירושלים תשנ"ב, ע' כח, ועוד...
17. כפי שנאמר לגבי יעקב בבבלי, תענית, ה, ב. כוונת דרשנו כאן לומר, שלכאורה היה די לומר "שמשה לא מת", ואילו המשך המשפט מיותר, אלא אם רצה ללמדנו עוד איזה ענין (?)
18. ויקרא, טז, י.
19. דברים, לד, ה.
20. שם, לד, ו.
21. קהלת, ט, ד.
22. סיבה שניה זו היא זו שמביא *הרלב"ג בפירוש* על הפסוק.
23. דרשנו ממשיך בעקביות להביא מתוך *פירוש של האברבנאל*, אף שהאחרון הביא שלוש סיבות, דרשנו הביא רק שתיים. זאת בהתאם להצהרתו בראשית הדרשה, כי יביא קצת מכל דבר. יתכן גם לומר, שאולי זהו חלק מן הסיבה, בגללה החליט להעלים את המקור, שמא יתרשמו השומעים או הקוראים בטעות, שאלה כל דבריו של *האברבנאל* ולא כך הוא.
24. דברים, לד, ו.
25. תהילים, צג, א.
26. ראה גם *פירוש לש"י* על הפסוק.
27. בבלי, סוטה, יד, א. וראה משנה, סוטה, א. ט: "מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום, שנאמר, ויקבר אותו בגיא". וכך *בתוספתא, ספרי* לבמדבר, *מכילתא דרבי ישמעאל*. לעומת זאת *בספרי* לבמדבר, פסוק לב, דעת ר' ישמעאל "שמשה קבר את עצמו", וכך *האבן עזרא*. אך *האברבנאל* מצדד בדעה, "שהקב"ה קבר את משה".
28. דניאל, ו, כד; ושם ו, כח.
29. ראה *מדרש קהלת רבה*, יב, י.
30. משנה, אבות, ה, ו. ומובא גם *במכילתא דרבי ישמעל*, פ" בשלח ובמקבילות נוספות.
31. ברכה זו נאמרת בתפילת שחרית לפני פסוקי דזמרא.

32. דברים, לד, ו.
 33. ע"פ איוב, כח, כג. והמדפיס טעה בכתבו "והוא ידע אל מקומו". ראה עמ' 82
 34. מקור המאמר ב**מסג' לדברים**, פסקה שה, ושם לא מופיע המשך הפסוק מאיוב
 "והוא ידע את מקומו". במקבילות אחרות של המדרש הוא כן מופיע, אך בשנוי
 רב מן הציטוט כאן. לכן ברור, כי דרשנו ציטוט מתוך **פירוש האברבנאל**, שם **בן**
 מובא המשך הפסוק מאיוב.
 35. תהילים, קד, ד. – כאן שינה דרשנו ממנהגו לתרגם את הפסוקים ע"פ תרגומו
 של **פ'רר** והעדיף את תרגום **הוולגטה** (בלטינית) Casidoro de Reina. בעוד
שבפ'רר תואם התרגום את שיטת המפרשים על הפסוק (**רש"י**, **אבן עזרא**, **רד"ק**),
 ז.א. "שעשה את הרוחות הנושבות לשלוחיו של הא-ל", - ע"פ התרגום של **Reina**
 "עשה הא-ל את המלאכים לרוחות", להבדיל מחומר. דרשנו העדיף תרגום זה,
 מפני שהוא מתאים יותר לרעיון שרצה למסור לשומעיו.
 36. דברים, ג, כו.
 37. דברים, לג, א
 38. ראה לדוגמה **בפירוש האבן עזרא**, **הרמב"ן**, ו**רבנו בחי** על הפסוק, וב**עקידת**
יצחק, שער קד; **אברבנאל**, שם, - הספק הראשון.
 39. דברים, ד, מד.
 40. גם פירוש זה מבוסס על **פירושו של האברבנאל** לדברים, לג, א, ד"ה "והאופן
 הד'". אף כאן מבוססים דברי **האברבנאל** על דברי **העקידת יצחק** בשער קד. אך
האברבנאל מיחס אותם אל "דברי אנשים מחכמי הדור". וראה הערה 8 בדרשה
 זו.
 41. כנראה התכוון דרשנו למה שהביא **האברבנאל**, שם: "כי לא יראנו האדם וחי,
 בחייהם אינם רואים, במיתתן רואים". ומקורו **במספ'ר** (תורת כהנים), פרשת
 ויקרא, "דיבורא דנדבה", סוף פ' ב.
 42. כאן יש טעות דפוס וצ.ל. פרק **104** ולא כמו בטקסט הפורטוגזי, 140.
 43. גם כאן שינה דרשנו מן התרגומים השונים לספרדית, שתרגמו "תוסף" מלשון
 "יתאסף רוחו", (בעברית דהיום-"**יאסף** רוחו"), שפירושו כפי דעת המפרשים
 "כליון ומיתה", ואילו הוא תרגם מלשון הוספה, מפני שרצה לדרוש את
 הפסוק שלא כפשוטו, אלא לשרת את הרעיון שהביא.
 44. לא מצאתי מקור במדרש כלשונו של דרשנו. יתכן והתכוון **למדרש בדברים**
רבה, א, א: "מה לנו ללמוד ממקום אחר נלמד ממקומו" ...
 45. בענין זה ראה **תולדות חג שמחת תורה**, א. יערי, ירושלים תשכ"ד, עמ' 37
 ואילך.
 46. דברים, לד, יב.
 47. בראשית, א, א.
 48. יהושע, א, ח.
 49. דברים, יז, יח – יט.
 50. ע"פ תלמוד ירושלמי, סנהדרין, ב, ו, דף יג, א (דף כ, ע"ג בדפוס ונציה): "והרי
 דברים קל וחומר, ומה אם מלך ישראל שהיה עסוק בצרכי ישראל... ההדיוט על

אחת כמה וכמה כיוצא בו נאמר ביהושע"... על אותו ענין שואל התלמוד
 בסנהדרין, כא, ב, בקיצור ובין השורות: "מלך – אין(כן), הדיוט לא"?! כלומר,
 בשאלה זו מונחת ההנחה, שאם מלך חייב, אז ההדיוט בודאי.
 51. שמות, לג, יא.
 52. משל זה מובא **בפירוש רש"י**, **חזקוני ור' יוסף בכור שור** לויקרא, כג, לו. וראה
 גם בבבלי, סוכה, נה, ב.
 .....

הפירוט המהציר יוסף בן הרית אחלק מן החכמים המוזכרים

4* – **הצ"ק** = ר' **צ'ר קאחי בן יוסף** 1160 – 1235 **הפרובנס**. פרשן ומצדק
ארוב ספרי המקרא של **צ'ר** הפס. בן **ח'ר** ביאורים שונים.
מתומכי הרמב"ם נאצ מתנגדי.

4* – **הרמב"ם** = ר' **לוי בן ג'רשון/ג'רשון**. 1288 – 1344 **הפרובנס**. מתומכי קאי
תוכן ורופא. **פילוסוף אריסטוטי** ופרשן המקרא. חיבר חיבורים רב-
תחומיים רבים. **העיקרי** = "ספר מלחמות ה'". **הפילוסופיה של הצ'ר**.
אחרים: "ספר הפיקש הישר", "מלשה חושב" (**אלגברה**). "שפ'ר צ'ר".
נקרא **Magistro Leo Hebraeus**

7* – ר' **יוסף אבן כספ'** 1280 – 1340 **הצ'רפת**. פרשן המקרא והלשון
חוקר וצדקן. חיבר 29 ספרים. מתומכי הרמב"ם נאצ מתנגדי.

7* – ר' **יצחק קארן בן הפוסק היצו"ס ר' יוסף קארן**. חכם תלמודי. רב בספרד
 ואחרי **הג'ירוש בתורכיה**. עס אביו.

8* – ר' **מאיר עראמה בן יצחק** 1460? – 1545. רב בסלוניקי החל מ 1495.
פרשן המקרא ופילוסוף

אוצות האברבנאל המוזכר רבות כאן ור' יצחק עראמה. ראה בצל

המקורות בצדקה הראשונה לראש השנה

(מתוך: אקסיקון יוצאיקה-כתב י.מ. 1976 ואציקליהוצית-ראובן מ.מ. י.מ. 1970)

הערות והערות בצדקה הקשיטית לשמחת תורה - שמני עזרת
על ידי המהדיר יוסף בן ברית

כאלף: 1. כל הערות עז כה. אך במיוחד זו הקשיטית מעיזות על חשיבה פילוסופית-יהודית מעמיקה - של דרשנו בוצאי, אך כנראה גם של רמתם התרבותית-כאלית של שומעיו. אותם אנוסים שרצו לחזור ליהדות ואשר התאספו בזירתו של דרשנו בימי חג ומאד: אך חינוכם הנוצרי-קתולי מילדות ונעוריהם, השגים בהם רעיונות נוצריים. הרחוקים מרחק רב מן השורשים היהודיים. בצדקה זו מעמיד דרשנו את משה רבנו בראש עולם ההלצהות של "החוזרים ליהדות". זאת לעצתי כנעז האלהת "אותו איש" במייסד הערית החדשה. על פי דרישת הנצרות. תוך כדי ביטול "תורת משה" הישנה. העיני הכנסייה חטא חמור ביותר היה להפלות בה להאמין בה ובמיוחד לקיים את מצוותיה. היותם "נוצרים חדשים" תחת עול הכנסייה הנוצרית. (ראה הערות 16, 27 ו 35 של ש. קומר) וראה במחקר-מאמרו של ראובן פיינגולד: "חיפוש אחר זהות-משפחתי של האנוס הפורטוגלי ויסודה פורטוגל. 1605 - 1615". "עשמים" 46-7 תש"א. עמ' 235 - 259. שם מוצגת שאיפת הניצול לקיים מצוות תורת משה בביתו של אלואארו דיניס בהמבורג בשנת 1605. שם בעמוד 244 ציטוט: "...על האוירה ששררה בביתו של דיניס מעיד התיק של פורטוגל עמ' 10. שם כתוב - שניהם (זא. פורטוגל ודיניס)

קיימו (בביתו של דיניס) את מצוות תורת משה ושניהם ראו את עצמם כאנשים שהתרחקו מן האמונה [הנוצרית]. מתוך תיק האינקוויזיציה בליסבון A.N.T.T.3333, עמ' 20.

בהקשר למוסלמים - "ויקבר אותו בגיא" אצל משה - ו"אלהו עלה בסדרה השמימה" מאוחר יותר. אוחזו שני המוסלמים האלה במוחו של "אותו איש אחרי צליבתו" והלכירו בוצאי לאנוסים לשעבר את תורת הכמרים בא-לוהותו של זה תוך עשייתו העלפנית. דרשנו שולל בצדקה את החיקוי של מאורעות ייחודיים אלה של משה בתורה ואלהו המלכים א'. הראשון כ 1200 והשני כ 850 שנה לפני "נביא השקר החדש ישוע". כנאמר במוות משה: "לא קם כמשה נביא עוד" 11 (ראה התחלת דרשנו בעמוד 78)

2. השימוש החוזר (16 עשמים בעמודים 83 - 85) במילה הספרדית-

יהודית Meldar, בהטיות שונות:

meldara, meldaras, ameldar, meldase, melde, meldade

תוך כדי העגשתה באותיות צפוס שיוצרו להבליט מילים מאשון הקדש. מצביע לעצתי על נסיון "להחיות" לא רק מונחים ומושגים משפת האבות העבריים ולשון התורה, ששכחו ברבות דורות האינזוס. אלא אף ביטויים מן היהודית-ספרדית הקסטיילאנית שהיתה נהוגה לפני האינזוס בקסטייליה ופורטוגל כשפה "יהודית" משנית.

זה"נ 120 שנים מוקדם יותר. ביצי חכמי ספרד-פורטוגל חכמים
ודרשנים. (ספניאלית ואזינו כיום)
התרגום לעברית נקטתי בכל מקרה בהתאם לניסוח-תוכן. זה"נ
לפניו "אקרא" התורה. "להגות" התורה או "ללמוד" תורה;
ואם לא פי המילון שהשתמש בו המתרגם הנכבד ש. קומר.
"ללמוד" בכל המקרים.

3. בסוף עמ. 83 הקטנתי אותיות ההצבעה בגלל חוסר מקום באבז.

דרשה עשירית בשבת של חנוכה

נדרשה בנוכחותן של

שלושת הקהילות כאשר פרש

פרנס החברה (*)

הגלימה ¹ והרקמה בהן הלביש הא-ל ברוך הוא את אדם הראשון היו כתנות-עור ² ובתורתו [פירוש] של ר'י מאיר נאמר, אל תקרא עור, כי אם אור ³. ההסבר לכך הוא, שעל-אף שעקב החטא הלבישם בלבוש של בני תמותה, לו רצו, כגז. היו נעשים בני אל-מוות ⁴. כתנות-, הכבוד הא-לוהי. ⁵, אור הצפון לצדיקים ⁶, ואף נחמה לבניו, כאשר הם יהיו מודאגים, דהיינו בלבוש של בני תמותה, כתנות עור. אז הא-ל יאיר להם וילבישם כתנות אור כפי שעשה עימהם בזמן הזה של חנוכה, בדרך נס. ובזה אעסוק בעזרת הא-ל.

שני דברים חייבו אותנו החכמים לעשות בימים אלה של חנוכה: אחד הוא לומר את ההלל ⁷ והשני הוא להדליק את הנרות של חנוכה ⁸. והסיבה לכך היא, מכיוון שהציל אותנו הא-ל, לכן אנו מהללים אותו על ידי ההלל. וכאשר לא מצאו שמן טהור כדי להדליק את המנורה, בדרך נס נמצא פך שהיה מוסתר וחתום ובו היתה כמות מספקת להדלקה אחת בלבד ובדרך נס הספיקה לשמונה ימים. ועל-כן אנו מדליקים נר חנוכה. – חזרה היונה לתיבה של נח עם עלה זית ⁹, ויתכן שבשביל זה היה הנס שנועשה לישראל מסומל על ידי שמן זית. אך אני מבין היטב, מאחר והיה זה הנס האחרון שעשה הא-ל לישראל, לכן עשה אותו דווקא על ידי שמן זית. וגם בשל הנסיבות הנוספות, אותן אומר עכשיו. – כדי לסמל על ידי כך את עם ישראל ולהבטיח להם את הגאולה שתבוא עליהם. אומר הטכסט ¹⁰, שמצאו שמן בתוך פך של חרס, מונח מתחת לאדמה ¹¹ וחתום בחותמו של כהן גדול. היה בו מעט ונעשה הרבה. זהו הנס שהא-ל עשה לישראל, שעשה אותו או על ידי שמן זית שזהו החלק הראשון ¹² כדי להיות אות וסמל לישראל: כמו שהשמן צף על גבי יתר הנוזלים, כך גם נתן הא-ל לישראל

את התכונה להיות עליונים על כל אומות העולם, כפי שאומר משה, - ונתנן אי עליון על כל גוי הארץ¹³ ולכן [ישראל] שמו. אמר הא-ל לירמיה, כי לקח את ישראל כאזור למותניו, כי כאשר ידבק האזור אל מותני איש, כך הדבקתי אלי את כל בית ישראל¹⁴, - ומבינים זאת כפי שדרשתי בפעם אחרת¹⁵ (**).

שהא-ל נטל חלק מעולם המלאכים והדביקו אליו, כדי להשפיע באמצעותו על שאר העולם¹⁶, שאנו קוראים לכך מטטרון. כך גם בעולם הספירות, שלקח ממנו את החלק העיקרי שבו כדי להשפיע עליו ללא שום אמצעי ועל החלק הזה מוטל מעתה להשפיע על כל עולם הספירות¹⁷. וכך גם בעולם הארצי בוחר הא-ל אומה משלו ואותה הדביק אליו ואלה הם ישראל, כך שישאל כאן למטה הם הדימוי של אותו חלק עיקרי שבעולם הספירות וגם כמו החלק העיקרי בעולם המלאכים שהוא דבק בא-ל. ועל-כן אומר משה באופן מדויק, - ואתם הדבקים בא' א-לוהיכם¹⁸. הוא לא אומר אתם אלא ואתם, כאילו שאומר - ישנם עוד חלקים אחרים בעולם המלאכים ובעולם הספירות הדבקים בא-ל, - וגם אתם : ואתם הדבקים בא' א-לוהיכם. ועל-כן אומר ירמיה במשל של אזור-החלציים: הדבקתי אלי את כל בית ישראל. וכך מבינים היטב שישראל הם כמו השמן הצף והוא עליון, כך גם ישראל, ונתנן עליון וכו".

אומר הא-ל לישראל: "והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ"¹⁹. נבין את המילים הללו - "כי לי כל הארץ" על ידי מה שאומרים החכמים, שהא-ל התנה עם הבריאה, שאם יקבלו ישראל את תורתו מוטב, ואם לא, אז יחזיר את העולם לתוהו ובוהו²⁰. ועל-כן אומר משה, - "ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים", - והסיבה היא: כי לי כל הארץ. אתם הסיבה לכך שתהיה ארץ, שיהיה עולם, שאם לא התורה, יחרב. והייתם לי סגולה, כי אתם הסיבה, כי לי כל הארץ. ישראל הם באמת סגולה מכל העמים ואם בשמים ישנם שנים-עשר מזלות, ברקע היפה של עם ישראל ישנם שנים-עשר שבטים. ואם ברקיע למעלה ישנם שבעה כוכבי לכת²¹, בזה של ישראל ישנם שבעה עמודים: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, דוד ושלמה²². ואם ברקיע של מעלה ישנם אין סוף כוכבים, הרי שאצל ישראל אומר משה: "והנכם היום ככוכבי השמים לרב"²³. אם בשמים שמש וירח, בישראל תורה שבכתב - ירח, שמקבל את האור מפירוש השמש, של התורה שבעל-פה ולכן: ונתנן אי עליון כמו השמן. ולכן נקראו ישראל בני בכורי²⁴ מפני שהוא עליון, גדול מכל הנבראים; ומסיבה זו צירף הא-ל

את שמו יחד עם שמם וקרא להם ישראל ולכן אומר משה "וראו כל עמי הארץ, כי שם א' נקרא עליך ויראו ממך"²⁵ ולכן הם נקראים ישראל. אומר אני ענין נפלא בפסוק זה, כאשר שמם לב לאמירה נקרא עליך. מה זאת אומרת- נקרא ? הרי תשימו לב רבותי, שזהו דבר מפליא. אתם תמצאו רבותי, כי בשם של ישמעאל, האותיות האחרונות הן א-ל. אך אף-על-פי שכן זה נכתב, כאשר מבטאים אותו לא מרגישים את ה-א, אלא את ה-ע ביחד עם ה-ל (***) . בישמעאל נכתב שם הא-ל, אך הוא אינו נקרא. בישראל נכתב שם זה, א-ל. וגם נקרא ולכן אומר משה: נקרא עליך, מה שאינו כך באף אומה אחרת. ובכך ישראל עליון על כולם; - ונתנך א' עליון כמו השמן הצף למעלה. היטב אני רואה את ישראל מתלוננים, שבהווה לא זו בלבד שאינם עליונים, אף לא שווים, אלא נחותים הם לעומת כל שאר האומות, כפי שאומר זאת הנביא: סחי ומאוס תשימנו בקרב הגויים²⁶. אך אין זה פלא, כי בהיותנו בניו של יעקב, רוצים אנו להיות בניו של עשו. עשו היה הבכור ובשביל ניד עדשים מסכן ונפוח הוא נתן את הבכורה²⁷. נכסי העולם הזה אלו העדשים מלאות הצער²⁸ כפי שאומר התנא: מרבה נכסים מרבה דאגה²⁹. הם נפוחים מפני שמנפחים באויר של גאווה ושל מרד את האנשים המתכבדים בהם. אך בגללם הפסיד עשו את הבכורה. ואם-כן למה ישראל רוצים אותם כל-כך ? אינני יודע. - ועוד עלינו לומר כי בגלל נשמותיהם אנו נמצאים בגלות בשפלות ואף הפסדנו את הבכורה. נהיה בניו של יעקב שנתן את העדשים כדי לקבל את הבכורה, דבר שכה מצא חן בעיני הא-ל³⁰, שכן נשוב להיות עליון על כל גויי הארץ. על-כך אומרים חכמים מאמר נפלא³¹ - כשם שעשיתי ליעקב בכור שנאמר: בני בכורי ישראל, כך אני עושה את המשיח בכור שנאמר: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי הארץ³². ראשית אעיר כאן הערה והיא, שאיני חושב שהא-ל עשה את יעקב בכור, אלא את עשו, כי גרם לכן שיוולד ראשון. יעקב זכה לבכורה על ידי העדשים שלו. ואיך אם כן נאמר כשם שעשיתי וכו' את יעקב בכור ? הרי הוא לא עשה אותו ! אני מתרץ זאת על פי מה שאומר רש"י אודות בני בכורי ישראל³³ : עד כה לא היתה מובטחת הבכורה בידי יעקב. אך במילים אלו שאומרן הא-ל, בני בכורי ישראל

הסכים עמו ³⁰. למרות שיעקב קנה אותה מעשו, הרי אם הא-ל, על פי פקודתו הטבעית נתנה לעשו, הכיצד יכול היה יעקב לזכות בה, אם לא בהסכמת הא-ל? יוצא מכך, שהא-ל הוא זה שעשה את יעקב בכור. אם כך, היטב אומר המאמר, כשם שעשיתי ליעקב בכור, שנאמר, בני בכורי ישראל, כפי שאמרנו כבר. כך יעשה את המשיח וכו". וכאן אני מעיר עוד 2 הערות למאמר זה ואלו הן: ראשית, אם יעקב היה זקוק לכך, שהא-ל יאשר לו את הבכורה, למה נמנע מלתת את ההסכמה לכך בחייו של יעקב ואף לא בחייהם של בניו, אלא רק בסוף שיעבוד מצרים, בשנה האחרונה, כאשר שלח הא-ל את משה ואמר לו: ואמרת אל פרעה כה אמר א' בני בכרי ישראל; הרבה לפני כן היה עליו לעשות כן. – ההערה השניה היא, שעלינו לדעת כמה גדול הוא הדבר להיות יעקב בכור, עד כדי כך שהא-ל מבשר בשורה גדולה, שהוא רוצה בחסדו הגדול לעשות גם את המשיח בכור, שנאמר, אף אני בכור אתנהו. אתרץ בקצרה, כי הבכורה, על פי התורה הקדושה, מביאה עמה נחלה כפולה, פ' שניים ³⁴ ואם כך, עשיית הא-ל את יעקב בכור, גורמת שינחל את העולם הזה ואת הבא, ואילו כל יתר מלכי הארץ, אין להם אלא את העולם הזה בלבד. היטב אומר אם כן הא-ל, כשם שעשיתי את יעקב בכור ונתתי לו את השלטון על העולם הזה, הבאתי את בניו לארץ המובטחת והמלכתי מהם הרבה מלכים וכן נתתי לו את העולם הבא, שידוע הוא שזה חלקו של ישראל ³⁵, כך אעשה גם למשיח. אעשה אותו אדון על העולם הזה כפי שאומר דוד: וישתחוו לו כל מלכים, כל גוים וכו" ³⁶ וגם על העולם הבא, פ' שניים, וזהו הבכורה. מסיבה זו לא אישר אותה ליעקב בחייו, כי הבכורה פירושה לנחול שני עולמות, והוא [יעקב] נדד ובניו היו בשעבוד מצרים, איזה אישור לבכורה היה זה? – אך בשנה האחרונה, בה היו אמורים לצאת ישראל ממצרים כדי לנחול את העולם הנצחי על ידי קבלת התורה, יצאו כדי לנחול את השלטון על העולם הזה, ארץ כנען, ועל-כן נכון היה לאשר אותה עתה. וכך יעשה למשיח, שנאמר: אף אני בכור אתנהו. ושימו לב רבותי, כיצד מסיים יפה הפסוק – "עליון למלכי ארץ", כאילו אמר: על ידי הבכורה הזו שאתן למלך המשיח, יהיה הוא עליון על מלכי הארץ, מפני שמלכי הארץ לכל היותר יש להם את העולם הזה, אך למשיח

ולִישראל אתן את השלטון על 2 העולמות ונמצא על ידי זה עליון למלכי ארץ. ואם כך, ישובו ישראל להיות כמו השמן, שעולה [צף] הוא על שאר הנוזלים. וכך גם ישראל, - ונתנן א' עליון (***). לכן עשה הא-ל את הנס עם השמן, שעל פי סיבה ראשונה זו, הוא הסמל האמיתי של ישראל.

גם מסיבה נוספת, שניה, השמן הוא סמל של ישראל, מכיוון כמו שהשמן מאיר על העולם, כך ישראל יאירו על העולם של האמונה האמיתית בא-ל, של פרסומו של שמו הקדוש. ובמיוחד אברהם אבינו שבכל מקום, "ויקרא אברהם בשם א'" ³⁷. לכן אומרים החכמים כי מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם ³⁸ ורוצים הם לומר בדרך משל, כי כמו שהמרגלית זוהרת ומאירה, כך גם אברהם האיר את העולם על ידי כך שפרסם את שמו של הא-ל: ויקרא אברהם בשם א'. מזה אני מבין מאמר נפלא ומדויק. אומרים החכמים על הפסוק "תאם א' לאזני שב לימיני" ³⁹, אומרים הם שהא-ל יושיב את המשיח לצד ימיו, "שב לימיני" ואת אברהם אבינו לצד שמאלו; ועל זה אברהם יעלב ויאמר אל הא-ל, היתכן אדוני ? בן-בני על ימינך ואני לשמאלך ? ישיב לו הא-ל: הבט אברהם, שבנך נמצא לימיני ואני נמצא לימינך ! ובמילים אלה מתרצה אברהם ⁴⁰. שימו-לב רבותי, איזה טיעון מדויק. ועוד יותר דקדקני ומהודר הוא הפירוש. הטיעון הוא כזה: אם אברהם אבינו מתלונן או נעלב על כך שהמשיח נמצא לימינו של הא-ל והוא לשמאלו, איך אם כך הוא מסתפק במה שהא-ל משיב לו ? האם בכך מפסיק אברהם להיות משמאלו של הא-ל והמשיח מימינו ? איך אם כן מתרצה אברהם ? ואני מפרש שהימין מסמל את העוצמה, את האומץ, את הכוח, - "ימין א' רוממה" ⁴¹ "ימין א' נאדרי בכח" ⁴². והרי הא-ל מושיב את המשיח לימינו, לרמוז בכך, שהנסים והגבורות של הא-ל אשר המשיח עתיד לעשות, יעשה אותם באומץ ובעוצמה של יד ימינו של הא-ל שיתן לו את הכוחות לשם כך. ומיד מושיב הא-ל את עצמו לימינו של אברהם, להראות שהוא זה, שגדולתו של הא-ל התפרסמה באמצעותו בעולם שהכיר בו כמלך מלכי המלכים, היה זה

על ידי יד ימינו של אברהם, אשר בכל עוצמתו וכוחו השתדל לפרסם את שמו של הא-ל. עתה מוכן היטב, שאברהם, שלא הביט אל העתיד אלא ראה רק את הצאצא שלו לימינו של הא-ל והוא עצמו לשמאלו ועלבו מכך, אך הא-ל פייס אותו היטב באומרו: הבט אברהם שהמשיח נמצא לימיני ואני נמצא לימיניך. ראוי שתדע, שאם המשיח רוצה להיות משיח, מוכרח אני לסייע לו בימיני ואני כביכול ⁴³, כדי שאוודע כא-ל, נזקק לימיניך, לאומץ שלך, לפרסומך, בו הארת את העולם כמו השמן. ובצדק נוזל זה הוא סמלם האמיתי של ישראל, כי אם התורה נקראת אור ⁴⁴ שמאירה את החושך של עמי הארץ, תורה זו אינה שייכת אלא לישראל – "מגיד דברו ליעקב וכו'" חקיו ומשפטיו לישראל" ⁴⁵. מכך יוצא, שרק ישראל מאירים את העולם, הם כמו השמן ולכן ציוה הא-ל שידליקו מנורה בבית-מקדשו, בהיותם אורו של עולם, להראות שהוא עושה את ישראל מנורה, שמן המאיר את העולם. לכן אומר דניאל "והמשכילים יזהרו [יאירו] כזוהר הרקיע" ⁴⁶. זהו שמם של ישראל שנקראים חכמים ומשכילים, כפי שאומר משה – עם חכם ונבון וכו" ⁴⁷. לכן במצרים, כשהיה חושך למצרים, היה אור לישראל ⁴⁸, מכיוון שהבהירות [הצלילות] דרה עמהם; הם השמן. ואם יתלוננו ישראל על כי הם בחשיכה הרבה של הגלות, בלי אור, הגורם לכך טמון בהם עצמם, שהם שקועים בגאווה ובחטאים שהם החושך עצמו, על פי הנביא: והיה במחשך מעשיהם ⁴⁹. ואומרים החכמים: אלה מעשיהם של רשעים ⁵⁰. ולכן עלינו לצאת מן החשיכה של החטאים ולהיכנס לאור ולנר של המצוות ⁵¹ ואז נאמר: באורן יראה אור ⁵² (****). כל המצוות הן אור ובמיוחד זו של ביקור חולים ⁵³ נראה לי כי היא אור. ראו רבותי, אומר הפסוק – וירא אליו א' ⁵⁴, שהא-ל נראה לאברהם, אשר ללא ספק ביתו של אברהם היה כולו אור, שהרי נראה בו א'. והרי לא נמצא שהא-ל דיבר עם אברהם דבר-מה ואם כך לשם מה נראה? אומר רש"י, לבקר את החולה ⁵⁵, לבקר את אברהם שהיה חולה. מכאן מסיק אני, שבגלל שביקר הא-ל את אברהם החולה, נאמר וירא, שהוא האור ⁵⁶ שנראה בביתו של אברהם. מכך יוצא, שכל ביקור חולים הוא אור שמאיר עליהם, שאם החולים עניים הם ועל ידי זה שמבקרים אותם

וסועדים אותם, ללא ספק אנו מאירים להם. ואם עשירים הם, על די שמבקרים אותם, ממתיקים אנו עליהם את מחלתם בהרבה וכפי שאומרים החכמים, אחד מ 60 חלקים ⁵⁷. מספרים בגמרא ⁵⁸, שאחד מתלמידי ריב עקבא היה חולה והוא הלך לבקרו; וכאשר עמד לעזוב אמר לו התלמיד החייתי, הארת לי. יצא ריב עקבא ואמר: "כל מי שאינו מבקר חולים, כאילו שופך דמים" ⁵⁹ - ומי שמבקר, הא-ל ימלטהו מכל רע, כפי שאומר דוד, - אשרי משכיל אל דל ⁶⁰, אשרי המבקר את החולה, כך בתרגום ללאדינו ⁶¹. אמנם דל פירושו עני, אך גם חולה. - כאשר יונגב, בנו של שמעה, אחיו של דוד ראה את אמנון חולה בגלל אהבתו לתמו, אמר לו: מזוע אתה ככה דל ⁶² ורצה לומר בזה למה אתה חולה? ואמר דל. כי בעצם האם יש עוני גדול מחוסר בריאות? לכן אומר דוד, - אשרי משכיל אל דל, אשרי מי שמשכיל, שמטפל, שמסייע, שמבקר, שמשרת את החולה. אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטהו א'. נשתדל להאיר את נשמותינו על ידי מצוות אחרות ועל ידי זאת במיוחד, כפי שכולכם רבותי, הא-ל ישלם גמולכם, גמלתם חסד בשנה זו, גם אתם ידידי וגם כל האחים של החברה הקדושה הזו ⁶³ בכל צרכיה והושטתם סיוע לכל פעולות החסד אשר האחיות הצדקניות של החברה מלאו לא פחות את תפקידן ובזכות מצוה גדולה זו, אני מקוה ששוב להיות שמן ונאיר את העולם כפי שאומר ישעיה, - "קומי אורי כי בא אורך" ⁶⁴. (*****)

השמן הזה נמצא מתחת לאדמה, מוסתר בתוך פך העשוי מעפר או מחרס. דבר זה מלווה במסתורין רב. ראשית, כך פיזר הא-ל את עם ישראל בעולם ובמיוחד הסתיר עשרה שבטים מתוכם במקומות חשוכים, מתחת לאדמה. ולכן אומר דוד, - כי דכיתנו במקום תנים ומסיים שם הפסוק, - "ותכס עלינו בצלמות" ⁶⁵. אך לבסוף נתגלה הפך [הכז] ממקום המסתור. נתגלו ישראל, כפי שאומר הנביא, - "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור והנחלים מארץ מצרים" ⁶⁶. הנידחים, אלו אנחנו יהודה ובעינין והאובדים אלו עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ⁶⁷ ואלו יתגלו שכן הא-ל נתן לכך אות על ידי שגרם שיתגלה השמן שהיה מוסתר מתחת

לאדמה, היה מונח בתוך פך של עפר, לשם מסתור, וכפי שמעירים החכמים ששמואל משח את דוד בקרן שמן ⁶⁸ ואת שאול ⁶⁹ באומרים, מפני שמלכות דוד היתה צריכה להיות יציבה, לו ולזרעו, לכן נמשח בקרן שהיא עצם קשה ואילו שאול, שמלכותו אמורה היתה להיות קצרה, נמשח בפך העשוי מעפר שהוא רך ונשבר בקלות ⁷⁰. ומסיבה זו ממש נתגלה השמן בבית המקדש בפך העשוי מעפר, כאות לכך שישואל הם בעולם הזה רכים ומלכותם וגזלותם נשברות בקלות. יוצאים מגלות אחת ונכנסים לשניה (*****). אם מלך אחד משחרר אותם השני משעבדם. הם פך העשוי מעפר. בענין הבחירה שנעשתה על ידי אבינו אברהם, עליה אומרים החכמים – אברהם ברוך לו המלכויות ⁷¹, אברהם בחר לו, כדי לכפר על חטאי בניו, את הגלויות והשעבוד של מלכי העולם הזה, בין שהיתה זו גלות מצרים בין זו של בבל ובין זו של אדום, שהיא הנוכחית. אפרש מאמר נאה של חכמים שמכוון לכך ואסיק מענין זה את המסר ואת תועלת זכרון המוות. אומרים החכמים בברכות: ריבי אליעזר אומר: שלש משמרות היו הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי שנאמר: א' ממרום ישאג, שאוג ישאג על נוהו ⁷² וסימן לדבר, משמרה ראשונה חמור נוער, משמרה שניה כלבים צועקים, משמרה שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה ⁷³. רוצה לומר, שהלילה מתחלק לשלושה חלקים וזה הנאמר, – שלוש משמרות ובכל אחד מן החלקים הללו הא-ל ברוך הוא שואג כביכול על נוהו. ואומר עוד, וסימן לדבר, סימן כדי להזכר ב 3 החלקים האלו. בראשונה חמור שנוער, בשניה כלבים שצועקים ובשלישית תינוק שיונק משדי אמו ואשה שמספרת עם בעלה. מאמר זה מאוד מסובך, כפי שאתם, רבותי, רואים.

ראוי להתבונן מהו הצורך לדעת האם הלילה מתחלק ל 3 חלקים, או ל 2 או לאחד ? שנית, מדוע מבטא [מגיד] את החלקים הללו על ידי המילה משמרה ? היה עליו לומר שלושה חלקים. מה זאת אומרת משמרה ? שלישית, למה נאמר שבכל אחת מהן עושה הא-ל את הפעולה הזו, ששואג כארי על נוהו ? רביעית, שטות היא לומר שהסימן לדבר הוא שבראשונה החמור נוער ובשניה הכלבים צועקים והקשה ביותר, השלישית – תינוק יונק ואשה מספרת עם בעלה. וכאן אני אומר

שחלוקת הלילה ל 3 חלקים הוא כדי לומר שהעולם הזה, שהיה לילה חשוך לישראל, התחלק לשלושה חלקים, ל 3 גלויות, אליהן נכנס עם ישראל בלילה חשוך ואם כך, נכון הוא אומר שלוש משמרות, מכיוון שהמילה משמר פירושה מעצר, כמו בפרשה הנוכחית. כשיוסף שם את האחים במאסר, נאמר משמר⁷⁴. ופירושה גם שמירה, מפני שמי שנמצא במאסר, הרי הוא שמור. לכן כאשר אומר שלוש משמרות, רוצה הוא לומר 3 מאסרים, שהם 3 הגלויות, מצרים, בבל ואדום⁷⁵. עתה מובן היטב מה שנאמר במאמר, שבכל משמר הא-ל ברוך הוא שואג כארי מעל נוהו, מפני שבכל צרתם לא [קרי לון צר⁷⁶], כפי שנאמר בפסוק, שבכל הצרות של ישראל צר גם לו והכוונה לגלויות⁷⁷. מצטער הוא הא-ל, אם כך ניתן לומר, על הצרות של בניו שנכנסים ל 3 המאסרים האלה, של הלילה החשוך שבעולם הזה. ועל כן אומר, שרוצה לתת סימן ל 3 הגלויות. לראשונה, זו של המצרים – חמור שנוער, כי כך קורא הנביא למצרים, "בשר חמורים בשרם"⁷⁸. לשניה, של בבל, כלבים שצועקים, מפני שבעצם כלולים בגלות בבל כשדים, מדי ופרס וגם חלק של היוונים שהם, בזמן הזה של חנוכה, ציערו את ישראל. אך מכיוון והיתה הגלות האמיתית 70 שנה בלבד ויוון ציערו את ישראל בזמן שהבית השני היה כבר קיים, לכן אומר עליהם "כלבים שצעקו"⁷⁹. ולשלישית, היטב אומר החכם באופן ברור ונותן את הסימן לדת של אדום באומרו "תינוק שיונק משדי אמו ואשה שמספרת עם בעלה"; מפני שהם מאמינים שהאל נולד מאשה וינק משדי אמו וכן שבעלה היה האל⁸⁰ וכך מתארים אותה הבפטיסטים⁸¹ עם הילד ושהיא מספרת עם האל שהוא בעלה וכן שהיא מליצת יושר ומגינה. וגם במובן אחר ניתן לפרש סימן זה, האחרון: הילדים יונקים את חלב-השנאה נגדנו והשיחה עם הבעלים שמעלילים עלינו את השימוש האיום בדם אנושי ועוד עלילות כאלה, שמיחסים הם לישראל. הוי חכמים עליונים ואנשי סוד ! כמה עמוקה ובחלקה אף נבואית היתה תמיד תורתנו, שהרי לא רק זה אלא עוד פירושים, הרבה יותר נעלים, וכללים במשלים המצוינים אשר חברתם. אך הבורות שבגלות והגאווה של מאמינים רבים שמסלפים את המאמרים המצוינים שלנו על ידי הסברים נחותים-ערך ולעיתים אף תוך לעג. איך ניתן לתאר באופן ברור יותר את הסימנים האמיתיים של האומה של אדום, גלות כה ארוכה

שהיו בה בני ישראל ? הוי, פך מסכן שנשבר במצרים, ניתן אל בבל והוא כבר כמעט מרוסק באדום, אם אין לו ההבטחה הא-לוהית, "ואתם בני יעקב אל תראו". לכן מצאו בני ישראל שמן תחת לאדמה, מוסתר בתוך פך של חרס. אני מאמין בהחלט בכך, שהעובדה שישראל מסתתרים כיום בארצות זרות ודומים לכלי חרס, בא להם במיוחד מכך, שלא זוכר כל אחד מאתנו שאנו ככלי של חרס וכי סופנו למות ולהיקבר תחת האדמה, כפי שאמר הא-ל לאדם, כי עפר אתה ואל עפר תשוב⁸² ; שזכירה זו קרובה יותר לאלה החיים מאשר למוות [למתיים] ובשלמות, ללא חטא.

מסופר על פיליפוס, אביו של אלכסנדר⁸³, ששילם לעבדו כדי שכל בוקר, ללא יוצא מן הכלל, יבוא לדלת חדרו ויאמר "פיליפוס, אתה השליט, אתה המלך, אך זכור שסופך למות". הוא היה נכרי [ולמרות זאת] היתה בו כה הרבה תוכחה-עצמית וזכירת המוות. אך עוד אני מתבונן, שאומרים על אלכסנדר [בנו], שזה לא רצה לשמוע קריאה זאת ובקשר עם אלה שדיברו עמו, העדיף שיהללו וישבחו אותו, ולא יזכירו לו את המוות. אני מניח, שפיליפוס אביו חי יותר שנים ואלכסנדר הבן מת צעיר מאוד⁸⁴. מכאן אני מסיק שהזכרת המוות לא גורמת למיתה, שהרי פיליפוס חי יותר ואילו אי-הזכרתו מקרבת את המיתה יותר, כמו אצל אלכסנדר. עוד מסופר, שבאתונה הכין אפלטון שלט מעל דלת חדר הלימוד שלו ובו נאמר, שעל כולם להביט במילים שבו בקצרה ובמהירות, שיביטו כמה קצרים הם החיים וכמה מהר מתקרב המוות. לפניו אמר זאת כבר שלמה, כאשר אמר ברצף אחד "עת ללדת ועת למות"⁸⁵, שרצה לומר בכך, בה בשעה שנולד בה האדם, בה הוא גם מת. העת ללדת היא גם העת למות. דוג השתמש רבות באמצעי זה, בזכירת המוות, כדי שלא יחטא. אגיד על דבריו מליצה : כאשר הוא אומר, כי אפר כלחם אכלתי⁸⁶ ניתן להבין זאת על ידי משל שאמשל והוא: כאשר אם נותנת לבנה לארוחת הצהריים תפוח או פרי, נותנת היא לו מיד גם לחם שיאכלם ביחד, כדי שלא יזיק לו הפרי; ואם הוא רוצה לאכול בלי הלחם היא גוערת בו ונאבקת שיאכל עם לחם. אומר אם כן דוג, אם ברצוני לאכול את הפירות ואת תענוגות העולם הזה, כדי שלא תיזק נשמתי ותגרום לי לחטוא, זכרתי את המוות,

שאני אבק, עפר ואפר ; וזה מה שהוא אומר "כי אפר כלחם אכלתי", שפירושו הוא, שהזכירה של אפר היתה בשבילי כמו הלחם שאוכלים כדי שהפרי לא יזיק. **כי אפר כלחם אכלתי**, שימו לב איזה ענין נפלא.

נשאל אם כן את דוד, - אם זכירת אפר היה בשבילך כמו לחם, כדי שלא תחטא, הכיצד אם כך כן חטאת ⁸⁷ ? על כך הוא משיב על-ידי פסוק באותו מזמור: **הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי** ⁸⁸. אומר דוד "הוכה כעשב ויבש לבי, חטאתי"! למה, המלך דוד ? כי שכחתי מאכל לחמי, הלחם שאכלתי בקביעות, היה תזכורת האפר והמוות, כי **אפר כלחם אכלתי** ואחר-כך "הוכה כעשב ויבש לבי", כי שכחתי מאכל לחמי, שכחתי את המוות. זה נפלא. אם **ישראל** היו מחשיבים עצמם לפך של חרס מאדמה, וכי עליהם להתחבא באדמה, לא היו כפך של חרס הנשבר, מתחבאים באדמות של זרים. גם אין זה שווה שהצעירים יאמרו, שעל הזקנים לדאוג מן המוות וכי להם, הצעירים, יש לפניהם עוד הרבה זמן לעבור, מפני שבעונות הרבים רואים אנו שדעה זו אינה אמת; וכפי שאומר הפתגם, - "מתים יותר מן הטלאים" וכו' ולומדים זאת מן הכתוב, שהרי 4 האנשים הראשונים שהיו בעולם: **אדם, חוה, קין והבל** ולא **האדם** מת קודם, המבוגר מביניהם; אלא **הבל** הצעיר מכולם. לכן אומר **איוב**: **קטון וגדול שם הוא** ⁸⁹ כשהוא מדבר שם על המוות. ורוצה לומר, שהגדול והקטן, כולם נמצאים בקבר. ומזכיר ראשון את הקטן לפני הגדול, כדי לרמוז מה שאמרנו. אין המוות מתגאה בתפיסת הזקן, מפני שנמצא כבר ברשתו על ידי זקנתו. הוא כן מתגאה מלהמית את הצעיר, מפני שזה חושב שהוא נמצא מחוץ להישג ידו. אומר הנביא **ירמיה**, "כי עלה מוות בחלונינו" ⁹⁰ . כאן עלינו להתבונן איזה תיאור הוא זה, לומר שעלה המוות דרך החלון ? אך זה מתפרש מאלי באותו פסוק כשאומר "עולל מחוץ בחורים מרחבות". ורוצה לומר שמיתת הזקנים הוא כניסת המוות דרך הדלת, מקום שרגיל שיכנסו דרכו לתוך הבית, אך מות הקטנים והצעירים שאינו דבר רגיל, זו כניסה דרך החלון. לכן אומר "שעלה המוות בחלונינו" וזו כריתת עוללים ובחורים. ובכך התנסינו היטב בבית החיים שלנו בהמבורג, שבעונותינו, בזמן כה קצר

אוכלס יותר באלה שנפטרו בטרם-עת מאשר מזקנים. ובצדק יכול אני לחוש צער, ובמיוחד עכשיו שאני מדפיס ספר זה בשנה זו, על אלה שהשארתי בגלוקסטאדה, האהובים היקרים שקברנו פה כפרטים וככלל, שהמגפה וחולאים רעים לקחו מאתנו צעיר וזקן. אך מי יודע, לו היו נזכרים במוות גדולים וקטנים, אולי לא היו מתים כרותים וכפותים ? (*****). – ביום כיפור קוראים על מותם של בני אהרון, כדי לגרום להנמכת גאוותנו וגבהות לבנו ובכדי שביתר מסירות נשוב אל הא-ל באותו יום. כותבים הקדמונים, כי כאשר יצאו למלחמה והיו צריכים לעבור דרך יערות מלאים בחיות בר אכזריות, דאגו לתפוס אחת מהן, ולאחר שהרגוה, תלו אותה במקום מעבר להרבה מהן. וכאשר הופיעו שם חיות אחרות וראו אותה חיה הרוגה, פחדו שגם הן יהרגו וברחו וכך היה המעבר לחיילים פנוי יותר ובטוח. אם לחיות השדה נתן הא-ל יצר טבעי שיפחדו מן המוות, הרי למי נתן הא-ל כה הרבה חכמה ותבונה כמו לבני האדם ? ואם-כך כל שכן שעליהם לחשוש. פן החרס, ככל שבעליו חוששים יותר מפני שבירתו, יותר הוא ישאר שלם מפני שהם שומרים עליו יותר. ואם נחשוש מכך שאנו שבירים יותר, אז נתקיים יותר מפני שנוהר יותר בעבודת הא-ל. מצאו ישראל בבית המקדש פך שמן חתום בחותמו של הכהן הגדול. ישראל חתומים בעולם הזה בחותמו של הכהן הגדול, –הא-ל ברוך הוא, והוא חותם ברית המילה ועל ידה אנו נקראים יהודים ועבדי הא-ל ברוך הוא. אומרים כמה מחברים [סופרים] שהמילה ופריעת העולה גורמות להחלשה רבה של החלק המיני והתאווה הגופניות ⁹¹, ומכיוון שרצה הא-ל שנהיה קדושים, ציוה אותה לנו ⁹². גם אומרים שבברכה על המילה אומרים "בשכר זאת וכו'" ציווה להציל שארינו משחת למען בריתו וכו" ⁹³ ; כאילו שאמר, שלזכר זאת יושיע אותנו הא-ל, בזכות המילה. לכן נאמר בשייר השירים, – "גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום" ⁹⁴, שרוצה לומר: את אחותי, הכלה, את גן נעול של יושר וצדק. בשבילך המעין של גפרית ואש של הגיהנום חתום וכל זאת מפני שאת מעין חתום, מפני שיש לך את הברית בבשרך, חותמו של הכהן הגדול. אין זו סיבה שיאמרו ישראל, הרי שאנו יכולים לחטוא בעזות, שכן יש לנו את הברית ועל ידה ניוושע. אני מאמין בהחלט, שעל ידי המצווה של הברית יושעו נשמות

ישראל, אך אם יהיו להם חטאים, יעברו הם הרבה עינויים, יתלשו ויחתכו הרבה קנים לפני שיוושעו.⁹⁵ צדיק היה ריבי יוחנן בן זכאי ובעת מיתתו בכה בדמעות של דם; וכאשר שאלוהו "מפני מה" ? השיב להם, "אם היו מוליכים אותי לפני מלך בשר ודם הייתי מפחד הרבה מדינו. כל שכן שעלי לפחד כי הרי נשמתו עומדת להופיע בפני כבוד בית הדין הא-לוהי"⁹⁶. אומרים החכמים ומזוהרים את בני האדם עד כמה עליהם לאמוד [להחשיב] את הסכנה שבהופעת נשמתם לפני הא-ל כאשר ישנו חטא ביד וזה מאמר יפה והם אומרים: -אומר הפסוק, כי כאשר אמר יוסף לאחיו- "אני יוסף אשר מכרתם אותי", לא יכלו אחיו לענות אותו; שנשאר מזועזעים, מבולבלים ויצאו מדעתם כי נבהלו מפניו.⁹⁷ והנה קל וחומר אני לנו מיום הדין, אני לנו מיום התוכחה.⁹⁸ כי הרי אם יוסף, שהיה צעיר מאחיו כאשר הוכיח אותם - "אני יוסף אשר מכרתם אותי" - יצאו אחיו מדעתם⁹⁹, -כאשר יוכיחו אותנו בני [מלאכי] הא-ל על החטאים שחטאנו, כל שכן שנצא מדעתנו. על זה אומר הנביא ירמיה בפרק ל', -"ונהפכו כל פנים לירקון הוי כי גדול היום ההוא"¹⁰⁰. נמשלים הם ישראל לילדים קטנים שהניחו לפניהם תנור ובו אש והם לא יפחדו ממנו ואף יגעו בו בדיהם; אך אם יראו להם מסכה שחורה, יבכו ויפחדו. גם החוטאים המסכנים הם כמו הילדים שאינם יודעים [מבינים]. אם יציגו לפניהם את ייסורי הגהינם עם האש הלוהטת, כפי שאומר הנביא ישעיה "ואשם לא תכבה"¹⁰¹, לא יעריכו אותו ולא יפחדו ממנו. אך אם יציגו לפניהם את המסכה השחורה, דמות המוות, הנוגעת לגוף בלבד, יפחדו ויתחרטו על חטאיהם (*****). אומר הנביא עמוס, פרק ז', לאחר שראה את הא-ל נכנס בריב באמצעות האש "ותאכל תהום רבה", ואז אמר הנביא, -"א' אלוהים חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא"¹⁰². רוצה הוא להשתמש במשל האמור, כי כאשר רואה הא-ל שישראל לא מעריכים כראוי את האש של הגהינם, שזה נראה לעמוס כקריאה [כהימנה] ללהבות האש שיענישו את החוטאים שבישראל, מתנצל עבורם עמוס באומרו: "חדל נא א' א-לוהים, מי יקום יעקב כי קטן הוא". יעקב הוא כמו ילד קטן שמפחד יותר מן המסכה מאשר מן האש. לכן תתיחס אליהם כאל קטנים וחדל נא. בפעם ההיא הצליח עמוס להגן עליהם על ידי הטיעון האמור שקטן הוא, אך כיום לא יעמוד לחוטאים נביא עמוס אחר שיגן עליהם. רואה אני

כי כאשר שאל העלה באוב את שמואל, אמר לו שמואל "למה הרגתני?"¹⁰³ ואומרים החכמים¹⁰⁴ ששמואל דאג [חשש] שמא קוראים לו לדין ולכן נבהל ופחד מאוד. מסכנים אנחנו. אם שמואל, שהיה צדיק ושלם, חשש מן הדין הא-לוהי, כל שכן שעלינו לחשוש ולהשתדל לעשות את הטוב, כדי שיחד עם חותם המילה שיש לנו בבשרנו, יושעו נשמותינו בפני הא-ל.

מצאו ישראל בפך זה, החתום, שמן, אך מעט היה. ואמנם המעט הפך בדרך נס להרבה. זוהי דמותם האמיתית של ישראל ונחמתם. עשה הא-ל את ישראל מעטים בעולם הזה, כפי שאומר משה לישראל - "אתם המעט מכל העמים"¹⁰⁵, אך עתידים הם להיות רבים, כפי שאומר הנביא הושע - "והיה מספר בני ישראל כחול הים וכו'", אשר לו ימד ולא יספר¹⁰⁶ מרב עם". אפרש בענין זה מאמר קצר של חכמים ואסיים - על הפסוק המצוטט "והיה מספר בני ישראל" וכו' אומרים החכמים: מי שנתן קצבה חזר ואמר אשר לא ימד¹⁰⁷. כלומר, אחרי שאמר והיה מספר אומר אחרי זה אשר לא ימד ולא יספר. אלא הראה הא-ל להושע מה שהראה לאברהם אבינו. אמר הא-ל לאברהם "הבט נא השמימה וספר הכוכבים"¹⁰⁸. הראה לו אחד, אחר-כך 2, אחר-כך 3, אחר-כך 12, אחר-כך 70 ואחר-כך אין-סוף. וכך גם הראה להושע. מן המדרש אנו רואים חיזוק לטיעון, שאלו שהיו בעבר מעטים, עתידים להיות רבים; "רבים בני שוממה מבני בעולה"¹⁰⁹. השמן של חנוכה שהיה מעט, בדרך נס נעשה הרבה. אני מעיר כמה הערות למאמר: ראשית, היכן מצאנו שהא-ל הראה קודם אחד, 2, 3, 12, 70 ? ולמה דווקא מספרים אלו מועדפים מאחרים ? - שנית, היה יכול הא-ל להראות לאברהם מיד בהתחלה את אותו אינסוף הכוכבים שהראה לו בסוף כאשר אמר, "כה יהיה זרעך"¹¹⁰. ההערה השלישית והעיקרית, איזה צורך היה להראות להושע מה שהראה לאברהם ? הרי כבר הראה לאבינו מקודם ודי בכך. ואני מתרץ, כי ידוע כבר, שאברהם קדם להיות אחד. "אחד היה אברהם"¹¹¹. ואח"כ 2 - אברהם ויצחק; ואח"כ 3 - עם יעקב; ואח"כ 12 - שבטי ישראל; ואח"כ 70 נפשות שירדו למצרים; ואח"כ אינסוף במצרים וכאשר יצאו משם. ולכן אומר המאמר, שהא-ל הראה לאברהם קודם 1, 2, 3, 12 ו 70. והסיבה שלא הראה כבר בתחילה את האינסוף היתה, כדי לתת לו להבין, שבדרך הטבע והמזלות ישראל הם מעטים, אך על ידי ההשגחה הא-לוהית הם רבים. מעבר

כי ממעטים יעשה הא-ל רבים, רצה הא-ל גם להראות לאברהם, שראשיתו של העולם הזה אינו בשביל ישראל, אלא בשביל אדם¹¹² ולכן ראשיתו של ישראל הוא במעט. אך בסוף, שהוא העולם הבא, יהיו שם ישראל רבים ועל כן מראה הא-ל לאברהם את האינוסוף בסוף ולא בהתחלה, מפני שבהתחלה של בניו יהיה להם להשיג טובה מעטה, אך בסוף הרבה. כך היה צריך להראות להושע מאותה סיבה, אותה אומרים החכמים במאמר אחר, והיא: בכך שאמר הא-ל להושע שחטאו ישראל, השיב הגביא בגסות- "החליפם באומה אחרת". מה עושה הא-ל ? אומר לו: "לך קח אשת זנונים ותוליד לך ילדים",- ואחר-כך אומר הא-ל: "שלח את האישה הזו ואת ילדיך". וכאשר מתלונן הגביא "האיך הוא יכול לעזוב את אס ילדיו ואת הילדים, שיש לו כלפיהם אהבה גדולה" ? השיב לו על כך הא-ל: בגלל אהבת הילדים ובציפיה לצאצאים רבים איך רוצה לעזוב אותם ? אם זה כך, איך אתה רוצה שאחליף את בני עמי, שמוצאם מאותם האבות הקדושים שעתידים להיות אינוסוף¹¹³ ? ולכן הראה לו את מה שהראה לאברהם. וכל זה דומה לשמן של חנוכה שהיה מעט ובדרך נס נעשה הרבה, בכמות ובאיכות. וכפי שבזמן הזה של חנוכה, מתתיהו בן יוחנן כהן גדול עם בניו המעטים נצחו את הרבים ויצאו מנצחים, כך גם אנו המעטים ננצח את הרבים ונצא מן הגלות הזו מנצחים
 אמן כן יהי רצון

47. דברים, ד, ו.
48. ראה שמות, י, כג.
49. ישעיה, כט, טו. – המדפיס, שכנראה לא ידע את לשון המקרא, הפריד בין ההברות של המילים בפסוק: "במח שך מע שיהם". וכך גם בציטוט פסוקים אחרים בדרשה זו.
50. ראה *בראשית דבה*, א, ו; *תנחומא* (בבב), פרשת נח, ח.
51. על פי משלי, ו, כג. ראה מקודם הערה 44.
52. תהילים, לו, י.
53. דרשנו שילב כאן ענין "ביקור חולים", כנראה בעקבות המחלות עליהן הוא מדבר בהמשך הדרשה. *[ראה גם פסוק-האמת המהציר אטמ. 92 (*****)]*
54. בראשית, יח, א.
55. *רש"י*, שם, ע"פ בבלי, סוטה, יד, א.
56. דרשנו דרש כאן "וירא", שהן אותיות "וירא". חילופי אותיות שכיחים מאוד בפרשנות הקבלית.
57. ראה בבלי, נדרים, לט, ב; שם, בבא מציעא, ל, ב; *ויקרא דבה*, לד, א.
58. בבלי, נדרים, מ, א.
59. וכך פסק *הרמב"ם* בהלכות אבלות, יד, ד.
60. תהילים, מא, ב.
61. כן מתרגמים ללאדינו ובדיוק כך תרגם *פרדה*. וכך פרש *רש"י*, *אבן עזרא* ו*רד"ק*.
62. שמואל ב, יג, ד.
63. כנראה ודרשנו התכוון כאן לחברת "ביקור חולים" שהוא נשא בה תפקיד רשמי של פרנס ואודותיו מדובר בכותרת הדרשה? - על חבורת ביקור חולים בק"ק ישראל ועל תפקידן של הנשים הצדקניות בהן, ראה א. שטיינברג, *אנצ' הלכתית-דפואית*, כרך א" עמ' 85.
64. ישעיה, ס, א.
65. תהילים, מד, כ.
66. ישעיה, כז, יג.
67. ראה פירוש *הרד"ק*, שם.
68. ראה שמואל א, טז, יג.
69. שם, יא, א.
70. ראה *תוספתא*, סנהדרין, ד, יא; בבלי, מגילה, יד, א; *הוריות*, יב, א; *כריתות*, ו, א; *פירוש רד"ק* לשמואל א, י, א; *חידושי אגדות המהרש"א למגילה*, יד, א.
71. *בראשית דבה*, מד, כא; *פסיקתא דרב כהנא*, ה, ובמקבילות נוספות..
72. ירמיה, כה, ל.
73. בבלי, ברכות, ג, א. (*בבלי 6161 ע"פ האצט כאן ב6161 mahala המוקדמ bahala א.א.ב.*)
74. ראה בראשית, מב, יז.
75. בדרך דומה מפרש *המהר"ל* את ענין שלוש המשמרות, אך אינו מונה את גלות מצרים. ראה בספרו *נצח ישראל*, (מהד" י.ד. הרטמן, ירושלים תשנ"ז) פרשה יח, עמ' תט וכן *בדרוש על התורה*, עמ' מח-מט.
76. ישעיה, סג, ט. – המילה "לא" בפסוק זה נכתבת ב"אלף" אך מובנה "לו" ב "ו".
77. ראה *בפירוש האברבנאל* על הפסוק.
78. יחזקאל, כג, כ.
79. בלשון רבים, כי גלות זו כוללת כמה עמים שדכאו את ישראל.

80. על זיהוי הדת הנוצרית עם אדום: ראה *האנצ' העברית*, כרך א, עמ' 480; ש.א. אדלר, *אספקלריא*, מהד" שניה, ירושלים, תשנ"ב – ערך **אדום**; *פירוש אבן-עזרא* לבראשית, כז, מ; *אברבנאל* לישעיה, לה, י.
81. Papistas הוא הכינוי שניתן לקתולים ע"י הפרוטסטנטים, והכוונה לאלה המקבלים עליהם את מרות האפיפיור = ה Pape.
82. בראשית, ג, יט.
83. מלך מקדוניה פיליפוס השני (382 – 336 לפסה"נ), אביו של אלכסנדר השלישי, הידוע בכינויו אלכסנדר מוקדון וגם אלכסנדר הגדול.
84. פיליפוס נרצח בשנת ה- 46 לחייו ואילו בנו אלכסנדר, שנולד בשנת 356 לפסה"נ, מת מחוליו בשנת 323, לפני שמלאו לו 33 שנים. המסופר עליהם בדרשה ע"י דרשנו, לא מצאתי לו מקור.
85. קהלת, ג, ב.
86. תהילים, קב, י.
87. הכוונה לחטא עם בת שבע.
88. תהילים, קב, ה.
89. איוב, ג, יט.
90. ירמיה, ט, ב.
91. ראה *מורה נבוכים לדמב"ם*, ג, מט; *אברבנאל*, בראשית, יז, ט.
92. ראה *אברבנאל*, שם; *אור ה"ר" חסדאי קרשקש* מאמר ב, כלל ב, פרק ו.
93. למקור הנוסח של הברכה ראה בבלי, שבת, קלז, ב; *תוספתא*, ברכות, ו, יג; ירושלמי, ברכות, ט, ג.
94. שם פרק ד, פסוק יב.
95. נראה לי, כי דרשנו תיאר באופן אלגורי מציאות שהיתה מוכרת לפחות לחלק מבני קהילתו, ששהו באחוזות קני הסוכר שבצפון-מזרח ברזיל לשם מסחר ועל-כן הכירו את מלאכתם הקשה של העבדים המקומיים בקציר ואיסוף קני הסוכר.
96. על פי בבלי, ברכות, כח, ב.
97. בראשית, מה, ג-ד.
98. *תנחומא*, ויגש, ה.
99. "פרחה נשמתם" כלשון המדרש.
100. פסוקים ו-ז.
101. ישעיה סו, כד.
103. שמואל א, כח, טו.
104. ראה בבלי, חגיגה, ד, ב; ירושלמי, חגיגה, ב, א.
105. דברים, ז, ז.
106. פרק ב, פסוק א.
107. על פי *במדבר דבה*, ב, יד (וילנא).
108. בראשית טו, ה.
109. ישעיה, נד, א.
110. בראשית טו, ה.
111. יחזקאל, לג, כד.
112. ראה *סדר אליהו זוטא*, פרשה יט.
113. ראה בבלי, פסחים, פז, א-ב על פי הנבואה בהושע פרק א.

העדות והאמות לצדשה העשירית לשבת חנוכה בנוכחות שלוש הקהילות
אל יצי המהדיר יוסף בן ברית.

בללית: צדשה זו היא האחרונה מאלה שנשא שמואל יחייא וכללם
הצבוס בשנת 1629. כפי שהובחר אל יצי צדשנו 1629. הסמוך 77.
היא גם הארוכה ביותר (15 סמוכים) ורבת הציטוטים מן המקורות
ונראה העליל שצדשנו השקיע בה את מיטת יצירותיו ומחשבותיו.
אם נכונה הערכתי (מבוססת על משפט פותח של בני ראובן הנריקס בחיבורו
"שמות פורים בעיר העברית וההולנדית" מאת הר"י = 1650). כי צדשנו
נולד בשנת 1565. הרי היה עתה בשנת 1629 קרוב לגיל 65. זמן מתאים
לפרוש מתפקידו כפרנס "החברה לביקור-חולים" ואולי גם של "החברה
קדישא" (יג). כפי שמתברר מכותרת הצדשה.
- 3 השורות האחרונות בסמ. 87 הוצעו באותיות מוקטנות בגלל חוסר מקום.

(*) שלוש הקהילות שנוצרו מהאשנתו של החוצר אמורפות נוצרית הקטור
מנצח בראבו בצדמה 1617. מקומו בצירותיהם של רוצריגו פירס
בראנצו. אלווארו ציניס - הוא צדשנו שמואל יחייא. וריוס פרננצס
קרצלו. יש להניח שביה"כ שהצירותו עבר בה עזרו של צדשנו מהמבורג
בשנים 1618 - 1629 לצירת מובדז אחר. הקהילות כונו בשמות "כתר
תורה". "נוה שלום". "תלמוד תורה". רק בשנת 1652 אוחדו אלה לקהילה
רשמית אחת. 32 שנים אחרי הצפסת צדשות אלה. - זאת רק כאשר התייר
הסני צאצ קיום קהילה יהודית גלויה ליהודי המבורג.
(**) אזכור צדשה 27 ליום השבועות בצדשה 10 מבהיר שוב. כי ארץ
את סדר ההצפסה ע"פ סדר חגי ישראל בלוח העברי ולא לפי סדר
הבאתן לפני הקהל בשבתות לפני אחד החגים בצדשה.

(**) יהודי פולטל בל מקום מבטאים את האות "ע" = "נע". כך הם
שמרו את האות העברית הלו לא ע"פ מקורה הערבי-הספרדי. אלא
כתחילת לשפת עמי אידישה שאין בלשונותיהם אותיות גרמניות כגון
ע". "ח". "ק". כך מבטאים הפולטליים עד היום יעקב - ינעקב;
ישמעאל - ישמאל והאות "א" מושמטת מן ההשמעה.

(***) אזכור חוצר ונסנה של "בכורת המשיח" במקביל ל"בכורת יעקב
אבינו". תוך השוואת פסוקים המתחזקים אשתייהן. מכוונת לזדעתי נגד
הנוצרים. גם הלוטריניים בהמבורג. שמנסים לכפות את משיחם על קהל
ישראל. על-אף שזמנו של זה טרם הגיע העבור. צדשנו מטיף לאמונה
הבאה: "בוא המשיח יתגלה רק בזמן גאולת ישראל".

(****) באותיות הלטיניות של ההצפסה מצוטט: "באור יראה אור" בלשון
עתיק ולא: "באור נראה אור" כבתהילים. האם לכך התכוון צדשנו
כמשאלת-לב לאור מצבו העלום. או האם היתה זו רק שגיאת צפס ??

(*****) בשנים 1628-1629. בעקבות מצור צבאי כבד. פרצה מגיפת צהר.
(Pest) בשפה הגרמנית. בעיר ההרוסה גלוקסאט. עתה כשחצי צדשנו
עם אשתו להמבורג. אחרי היעדרות של 11 שנים ממנה. התפשטה המגיפה
בנראה גם לעיר זו. אולי עקב צרם הפליטים מגלוקסאט ?
אידישה היתה אז נתונה במלחמות הרסניות בין הממלכות הקטוליות
מן הצדדים אפרוסטטניות בצפון. כאשר המבורג הלוטרינית נשארה
בתווק. בעיר מסחר חופשית וניטלית. בעקבות המלחמות באה המגיפה
והפילה חלקים רבים באוכלוסייה האזרחית. בכל רחבי אידישה כולל
המבורג הפתוחה לכל. לא הכירו אז דרכי ההצנקות במחלות
מזבקות ע"י חידקים ווירוסים ולא נקטו באמצעי ביזוז כלל.

(*****) זרשננו רומז כאן אל קורות כל חברי קהלו. שנאלצו לנצח
מגלות קשה אחת (פולסאל) אגלות אחת. (עיר מחרי החופשית של
איגוד הענייה המבורג. שגם היא אינה מרשה להם להיות יהודים
גלויים. - הוא בסמוך נצח בחייו מפורסל אל אנטוורפן הפלנדריה
לקרן באשכנז לונדוניה באיטליה אסלונקי ביון. משם חזר צדק וונציה
לאנטוורפן ומשם להמבורג. ובה התישב לפני שנת 1600. אך גורש
ממנה ב 1618 וחזר אליה עתה בשנת 1629

(*****) 1. זרשננו מזכיר כאן בטקסט הפולסלי בלמז 97 בראש
שורה 3 את שם העיר ממנה בא. גלוקסאט - Geluchestade. הוא לא ידע
זאת בזמנו. אך חלק מצאצאיו בזור רביעי נקראו הממבורג של שם
הקהילה ממנה באו. גלוקסאט או גליקסאט. בכך הנציחו את פסלו
הרב של זרשננו בהקמת קהילה יהודית חופשית בשנת 1619. הראשונה
באזור הצפוני אחרי אמסטרדם. ב 1593. אמי ע"ה יונה גליקסאט -
בונדרייס היתה בת למשפחה מכובדת זו. עוד היום. 11 דורות מאוחר
יותר נוסאים צאצאים זכרים את שם המשפחה.

2. התרגום הכמעט מילולי של הטקסט הנקודה המסומנת קשה להבנה.
המתרגם הנכבד שמסון קומר סופר כי הכוונה היתה לומר:
כי המתים, לו היו נזכרים בעוד מועד ובעודם בחיים בגורל כל אדם למות,
אולי לא היו מתים כה מוקדם במצור העיר...

אני סופר. שאולי היה הכוונתו של זרשננו לומר של המתים :
הרואי המצור בגלוקסאט שגופותיהם רוסו בהפגזת התותחים של
צבאות ההבסבורגים והסכסוכים שזכו אל העיר מחוזש מאי עז חוזש
אוקטובר 1628. ואשר נקברו בחלקם תחת מפולת הבתים או משפחות
הים שהרסו אמנם את יתרת העיר. אך גם הניסו את הצבאות הצרים.
המאלי "הכרות והכפותים" מתיחסות כנראה אליהם. שהיו "כפותים"

המצור" וחלקי גופותיהם "נכרתו מהם" בהפגזות האויה.
מאחר ובית הקברות היהודי שכן מחוץ לביצורי העיר. הובאו
ההרוגים כנראה לקבורה ארעית וחפוציה בחצרותיהם וללא ציון אל
קבריהם הארעיים. - ובניהם גם צעירים רבים שמתו במגפת הצור
שהתפשטה בין הריסות העיר. רק עתה. עם הבאת גופותיהם לקבורה
סופית בהמבורג. יכלו לעשות להם אשכבה כנהוג בקהילות יהודי
ספרד תוך הזכרת שם. המאלי "פרט וכלל" מהטאות כנראה כי
חלקם זיהו בולזאט. היותם קבורים זמנית בחצרות התיבה לשער
והם נקברו עתה בפרטים. אחרים. שהובאו לקבר אחים באנצלאמאסי
שערה המצור ולעצמותיהם התערבבו אלה באלה. לא זיהו ונקברו
עתה "כלל".

יתכן עוד. כי בין הנקברים עתה ביהודים. היו כאלה שלא חזרו
בפולס ליהדות ממש : - או שלא רצו בכך. או שלא הספיקו להשלים
זאת. אולי היו גם לא ניהוליים ביניהם. כי בהמשך צבריו חוזר
ומבליט זרשננו את "מצוות המילה" ויתכן שזה היה קשור בקבורתם
מחזש ורק עתה נקראו בשם העברי לאחר מותם והוצבה להם מצבה.
ואז המשפט הוא כזה: "אך מי יודע, מי מן הגדולים והקטנים במוותם, היו
נזכרים [מוזכרים בשמם העברי], אלמלא מתו [במצור] כרותים וכפותים ...

(*****) צימוי זה של אש הגיהנום מחז. וזמנות המוות במסכה
שחורה מאיזק, לקוח ללא ספק מצימוי הכמרים ואינו תואם את
תפיסת היהדות. שמחבת להבנה מופשטת ורומנית של עניינים ברומא
של עולם. זרשננו החליט כאן משום-מה להשתמש בצימויים צרים אלה
בניגוד לצבריו בצרפת השמית לשמחת תורה. בהקשר לאש הגיהנום
למשל. ראה שם. עמ' 75 למטה.

זרשה אחת עשרה

פרשת מקץ

ושבת של חנוכה

נאמר בפרשה הנוכחית, שהמלך פרעה, מתוך רצון להראות אהבה ליוסף הצדיק, נתן לו במתנה שלושה דברים: טבעת, בגד פשתן – אודותיו אומר רש"י שערכו היה רב באותם זמנים **במצרים** ו **ורביד זהב**, כפי שאומר הפסוק: "ויסר המלך וכו'" ויתנה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וישם רביד זהב על צווארו" ² כפי שאמרנו. אני מבין שכוונתו של פרעה היתה לתת ליוסף סמכות עליונה ולכן הטבעת כמו שנתן **אחשורוש להמן** ³ ; לתת לו מראה [תדמית] על ידי הבגד היקר ולתת לו חרות על ידי רביד הזהב, שהוא מבדיל בין העבדים לאדונים – שהעבדים עונדים שרשרת של ברזל וזאת ברגליהם ואילו האדונים החופשיים, עונדים זהב וזאת בצווארם. זכאי היה יוסף לאלה ולעוד יותר טובים, אך מי יודע אולי את אלה במיוחד ציווה הא-ל שיתנו לו בתמורה לשלוש מלים מעליבות שאמר שר המשקים על יוסף לפני פרעה. הוא אמר, שיחד עמו היה בבית הסוהר "נער עברי עבד" ⁴. נער – שלא מגיע לו שלטון ולא סמכות; עברי – נבזה, שפל ונקלה; עבד – שעל פי חוקי מצרים לא יכול להיות אדון ⁵. לכן ציווה הא-ל שיתנו לו את הטבעת כסמל לסמכות, את הבגד לכבוד ולתדמית ואת הרביד כסמל לחרות. **גם את-זה לעמת-זה עשה הא-לוהים** ⁶. רוצה אני לומר שהא-ל ציווה שיתנו את אלה לא רק ליוסף האיש [אשית] ליוסף בלבד, אלא גם ליוסף כנציג של כל עם ישראל. החכמים אומרים שכל ישראל נקראים בשמו של יוסף ⁷. שמע בן גרא, כאשר שב לבקש מחילה מדוד אמר – "והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף" ⁸ וכוונתו היתה לומר "לכל בית

ישראל. בפרשה הקודמת אומר הפסוק, - אלה תולדות יעקב יוסף⁹, שכל
 הצאצאים של יעקב וכל בניו נקראים בשמו של יוסף, כך שכל מה שציווה
 הא-ל שיתנו ליוסף בפרשה הנוכחית, הוא רמז לכך שאת אותו הדבר היה
 עליו לתת לכל ישראל, אשר כלולים בשמו של יוסף. אפרש מיד מהי
 הסמכות, מהי התדמית ומהי החרות ומדוע זכאים ישראל להם, - ומיד נבין
 את הנאמר בסיפור של חנוכה, שהיוונים, במלחמה שלחמו באותה תקופה נגד
 ישראל, רצו ליטול מהם שלוש מצוות: שבת, ראש חודש ומילה¹⁰. ובגלל זה
 שומרים ישראל תמיד בתוך 8 ימים אלה שבת וגם ראש חודש. ובהיות שמונה
 ימים אלה רמז לשמונת ימי מילה, נבין את הכל ונחבר בעזרת א'. הסמכות
 שניתנה לעם ישראל היא אמנם שכל הילודים, וביניהם ישראל, הם תחת שלטון
 הכוכבים ומזלות הרקיע, אך ישראל יש שלטון וסמכות על מזלות מסוימים.
 כלומר, כאשר מזל אחד יסמן גזרה רעה על נכרי, אי-אפשר יהיה להיפטר
 ממנה; אך אם יסמן אותה על יהודי, אז אם יהיו לו זכויות, יוכל הוא להיפטר
 ממנה. ועל ידי זה מובנים כה הרבה מאמרים שאומרים יש מזל לישראל,
 דהיינו, שלמזל יש שלטון על ישראל ואחרים אומרים אין מזל לישראל¹¹.
 צודקים הראשונים, מפני שכל הילודים נמצאים תחת ממשלת המזל. צודקים גם
 השניים, מפני שעל-פי הזכות של כל אחד, יש לו רשות להשתחרר ממנו, כך
 שאין מזל לישראל¹². הוכיח זאת הא-ל כאשר לפקודת ציוויו של יהושע
 נעמדה השמש בחצי השמים¹³; כאשר על פי רצון המלך חזקיהו שבה השמש
 אחורה עשר מעלות¹⁴. אותה משמעות היתה, כאשר יעקב חלם ש [.....]
 המלאכים עלו וירדו בו [בסולם]¹⁵. ולסיכום, אומרים החכמים, על מה שאמר
 אברהם לפני הא-ל בפרשת לך לך - "הן לי לא נתת זרע"¹⁶ השיב הא-ל
 "צא החוצה" וכו'. אומר המאמר, שאברהם אמר בפני הא-ל - ריבוננו של
 עולם, נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן. אמר לו, צא
 מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל. מאי דעתך, דקאי צדק במערב, מהדרנא
 ומוקמי ליה במזרח¹⁷. אמר אברהם, בדקתי את ההורוסקופ שלי. אני רואה
 באיצטגנינות שלי, שהמזל שלי אינו משפיע עלי להוליד אלא להיות עקר. אמר
 לו הא-ל, "צא מן האיצטגנינות שלך מפני שאין מזל לישראל". מה שנראה לך
 שמזלך שהוא צדק, יופיטר, יישאר במערב, אני אעביר אותו ואשים אותו

המאמר ניתן לראות מה שאנו אומרים. מכיוון שלמזל יש שלטון אוניברסלי על כל הילודים, לכן אמר **אברהם** לפני הא-ל את מה שאמר. אך מכיוון שבגלל הזכות שיש לצדיק ולטוב, יש לו סמכות על המזל האמור, לכן השיב הא-ל ל**אברהם** - "צא החוצה, הבט השמימה וספור הכוכבים" ¹⁸ מפני שאתה שולט בהם ולא הם בך. - וכדי שתהיה לכם יותר הנאה וסיפוק מענין זה, אני רוצה להצביע על נקודה אחת במאמר ועל ידי זה שנסביר אותה, נבין טוב יותר כיצד היתה הסמכות של הצדיק על המזל. אומר המאמר בסוף, שאמר הא-ל ל**אברהם** - מאי דעתך, דקא צדק וכו". אם נתבונן היטב הרי זה מיותר ומוגזם, כי כבר אמר לו שיצא מן האיציטגיונות שלו מפני שאין מזל לישראל וזה היה מספיק. מה עוד רצה לומר הא-ל - "מאי דעתך דקאי צדק-יופיטר במערב מהדרנא ומוקמינא לי במזרח" ? לכן אני מבין, כי מה שאנו אומרים שאין מזל לישראל, יהיה זה באחד משני אופנים: או על ידי שינוי האות שבשמים או על ידי עקירתו מכל וכל. אומר, שמזל אחד יראה על אדם מסוים שישפוך דם. אם תהיה לאדם זה זכות, יהפוך הא-ל את אותה שפיכות דמים לחיובית, כגון שיהיה מוהל, שוחט או מוהל ¹⁹ וזה מה שעשה הא-ל בקשר למה שאמר פרעה לישראל - "ראו כי רעה נגד פניכם" ²⁰, שהמזל הראה, שישפך דם של כל ישראל במדבר והפך זאת הא-ל שכולם נימולו וכך נשפך דם ²¹. על פי זה, אותו מזל שולט תמיד על אותו אדם, אלא שהא-ל משנה את פירוש האות שלו. ולעיתים קרובות, כשיש לאדם זה הרבה זכויות, אז הא-ל עוקרו ²² ובשום אופן לא תהיה לו כל השפעה על אותו אדם, לא במעט ולא בהרבה. לכן אומר המאמר, כי כאשר אמר הא-ל ל**אברהם**, אין מזל לישראל, ומילים אלה ניתן להבין רק במובן של שינוי, פירש הא-ל ואמר מאי דעתך שישאר צדק, שהוא המזל שלך במקומו, במערב, שזה מסמל חושך ועקרות. לא ולא. אני אעקור אותו ואשים אותו במזרח, שזה מסמל אור ובוהק. לפיכך, בגלל הזכות שלך, לא רק אשנה אותו אלא אעקור אותו. בנוואה זו אומר הא-ל ל**אברהם** כה יהיה זרעך ¹⁸ ורצה לומר - אותה סמכות שאני נותן לך, כך יהיה לזרעך. לבניך היא תהיה [הסמכות]. כה יהיה זרעך. ועל-כן שימו לב רבותי, כך הראה הא-ל לישראל בזמן שיצאו ממצרים - והוא דבר ראוי לתשומת לב, ציווה הא-ל שיקחו כבש ויקשרו אותו

ואחר-כך ישחטוהו, להראות כי מזל טלה, אותו עבדו המצרים והם גם כפו על ישראל הכנעה כלפיו, שיקחוהו לרשותם כדי להוכיח את הסמכות שנתן להם עליו. ומאחר שזו קיימת בשני אופנים – או על ידי ביטול או על ידי עקירה – לפי הצורך, לכן ציווה הא-ל שיקשרו אותו כסמל לביטול ההשפעה ואחר-כך יהרגו אותו כסמל לעקירתו, באופן שהתקיים מה שנאמר לאברהם – כה יהיה זרעך. לכן אמר דוד – תמשילהו במעשי ידיך כל שמה תחת רגליו ²³. השמש והירח נקראים מעשי ידיו של הא-ל, כפי שאומר הפסוק: ומעשי ידיך שמים ²⁴ אומר אם כן דוד – תמשילהו, המשלת אותו על מעשי ידיך שהם השמים והמזלות – וזאת לא באופן חלקי בלבד על ידי ביטול, אלא על הכל – כל שמה, הכל, הכל שמת תחת רגליו. יתכן בהחלט שזכאים ישראל לסמכות זו בשביל 365 מצוות לא תעשה שהם כנגד ימות החמה, ובמיוחד בשביל קיום ראש-חודש תמסר לו השליטה על הירח, שאלה הם המזלות העיקריים. ועל-כן רצו היוונים הרשעים ליטול מיישראל את המצווה של ראש-חודש, כדי למנוע מהם את השלטון הזה. אך הא-ל ציווה שתינתן ליוסף הטבעת, כסמל לשלטון ממנו היו אמורים להנות כל ישראל.

הבגדים ניתנו ליוסף כסמל לתדמית ולהופעה המלכותית וזו ניתנה לעם ישראל כשאומר הפסוק: וראו כל עמי הארץ כי שם א' נקרא עליך ויראו ממך ²⁵, כלומר, מהופעתך ומהודך. וזה מה שאמר הפסוק: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה ²⁶ וזה כמו שנאמר בזהר ²⁷ שהא-ל ברא את האדם בצורה א-לוהית שמסמלת את עצם א-לוהים ²⁸, ועל-כן כל עוד האדם הוא טוב יש לו תדמית א-לוהית ואליו משתעבדים כל יתר הברואים והחיות האכזריות ביותר הופכות לגדיים עדינים מאוד ²⁹ כפי שמוכח מדוד, כאשר התקרבו אל

עדרו האריה והדוב³⁰ ומוכח משמשון, כאשר האריה שאג כנגדו והוא שיסע אותו כאילו היה גדי³¹, כי כך הטבע והתכונה של הצדיק. ובענין זה רוצה אני שתהנו רבותי מאחד הדברים היפים ביותר שאני חוזר ומפרש בין היתר, - והוא, שהאחים של יוסף הסכימו ביניהם שיאמרו לאביהם כי חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף³² + (*). ויש כאן בענין זה מקום לתמיהה גדולה מאוד והיא: - מי הכריח אותם להכניס את עצמם לתור סיפור כלשהו? אלא יכלו לומר - לא ראינוהו ואיננו יודעים עליו. ואם הם רוצים לעשות עצמם יודעי דבר, למה דווקא במילים אלה - "חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף"? שימו לב, שעל פי מה שאמרנו זה מסתדר היטב, כי הרי הם היו בטוחים שאביהם החשיב אותו לקדוש, כפי שהיה באמת והם לא רצו לסתור את דבריו, אך רצו להראות לו שזה לא כך ולכן הסכימו ביניהם לומר - "חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף". והיות ובעצם הצדיק שולט על החיות האכזריות ביותר, כמו אצל דוד ואצל שמשון, הרי אם יוסף היה כזה, אז הן לא היו אוכלות אותו. אבל הרי כן "חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף", אם כן איננו קדוש ואיננו צדיק כפי שאתה מחשיב אותו. זו היתה המצאה שלהם [ראה *32 + (*)] מפני שבעצם תמיד הוא היה צדיק ולעולם לא איבד את התדמית ואת הצלם הא-לוהי. על ידי כך ניתן להבין את המשפט שאביו אמר, כאשר נפגש עמו - "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי"³³. כי היה מספיק שיאמר - "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי". מה רוצה לומר "אחרי ראותי את פניך"? אלא שיעקב היה מסופק, שמא במשך כל כך הרבה שנים, בגלל איזשהו חטא, איבד יוסף את התדמית, את הצלם הא-לוהי, דיוקנא עילאה, כפי שנאמר בזהר³⁴. ועל כן אמר, - אמות הפעם שמח בראותי את פניך, שעודך חי עם הצלם הא-לוהי שהוא אותו צלם שהא-ל נתן לישראל, ככתוב "וראו כל עמי הארץ כי שם אי' נקרא עליך ויראו ממך" (ראה *25). אני מבין שישראל זוכים לתדמית א-לוהית זו בזכות מצוות מילה, מכיוון שעל ידה הם מראים שהם שייכים לא-ל, אז גם הא-ל משלם להם בכך, שמפרסם ומראה שהם שלו על ידי התדמית והצלם הא-לוהי שהוא מעניק להם. על ידי כך אני מבין מאמר קצר האומר, גזולה מילה שזכותה ישראל מקבלים פני שכינה³⁵

מה שמבינים מפשוטם של דברי המאמר הזה הוא, שכמו אברהם, בעבור שמל את עצמו, נראה אליו הא-ל, – וירא אליו א' ³⁶, כך גם כל אלה שימולו עצמם, יזכו שהא-ל יראה אליהם ³⁷ + (**). אך אם מתבוננים היטב במילות המאמר, הרי שאין הן מלמדות זאת, מפני שאם היתה זו הכוונה, היה צריך המאמר לומר – "גדולה היא המילה, שבזכותה ישראל יראו את השכינה". אך הרי לא כך נאמר בו. הוא אומר שבזכותה יקבלו ישראל את פני השכינה. ואם אמר הא-ל למשה "ופני לא יראו" ³⁸, איך יכול המאמר לומר אם כן שישראל מקבלין פני שכינה? אך הכוונה היא כפי שאני אומר, שבזכות המילה מקבלים ישראל את ההופעה הא-לוהית. ועל-כן אומר המאמר "גדולה היא המילה, שבזכותה ישראל מקבלין את פני השכינה", כלומר, מקבלים על עצמם, שפניהם והופעתם לא יהיו עוד של בני אדם, אלא יהיו פני שכינה, פנים והופעה א-לוהית. ולכן הרשעים והמושחתים היוונים רצו ליטול מישראל את המצווה הזו של המילה, כדי למנוע מישראל את הטובה הגדולה הזו וישראל, שלא רצו לבטל מצווה זו, הוכרו והועדפו על ידי הא-ל, לקיים את מה שאומר הנביא, – כל ראייהם יכירום כי הם זרע ברוך א' ³⁹. ולכן הספיקה הופעתם של ארבעת בניו של מתתיהו כהן גדול כדי להרוג ולאבד כל כך הרבה אויבים, מפני שנוסף על הסמכות וההופעה שנתן פרעה ליוסף, בא זאת גם לסמל שהא-ל היטיב על ידם עם ישראל.

ייתן ליוסף רביד הזהב כסמל לחרות ואותו גם העניק הא-ל לישראל ולכן קרא להם "ממלכת כהנים וגוי קדוש" ⁴⁰ סגולה מכל העמים" ⁴¹. ואומרים החכמים על ישראל – ישראל בני מלכים ⁴². ובמקום אחר הם אומרים "אל תקרי חרות [בקמץ] אלא חרות [בצירין] ⁴³ להראות את החרות הזו, את החופש הזה; ובהחלט יתכן שישראל זוכים בה על היותם עבדיו של הא-ל, שעבד המלך הוא כמלך; וכאשר ישראל משתעבדים לציוויים הא-לוהיים, נהפכים הם חופשיים מכל הגויים ומכל מלכי העולם. שימו לב למשל זה:

שמשון בזמן היותו מזיר, שפירושו עבד של הא-ל, יכלו מלכי כל העולם לקשרו והוא היה משתחרר וקורע את כל העבותים ⁴⁴, אך כאשר איבד את המירות, את העבדות של הא-ל, מיד הפך להיות עבד למלכי העולם ⁴⁵. אמר דוד:

"אנא א' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסריי"⁴⁶. כלומר, מבקש ומתחנן אני אליך, עשה אותי עבדך, כי מה שיותר אהיה אני עבדך, כך יותר אשאר חופשי ממלכי העולם. "אני עבדך בן אמתך פתחת למוסריי" – אין מי שישלוט עלי – אין מי שיקשור אותי. ובמיוחד אני מבין שישראל נהנים מחרות זו בעבור שהם מקיימים את יום השבת, שבכך הם מראים בעצם, שהאנשים אינם עבדים של רכושם, שהרי נחים הם ביום זה. ומפני שמונחה זו היא ציות לצו הא-לוהי, נשארים הם אדוניים ונשארים חופשיים. השבת מסמלת חרות, שכך אומר אדוננו בדברות השניות – "שמור את יום השבת...וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך הא-ל...על כן צוך...לעשות את יום השבת"⁴⁷. היתה זאת כוונתם הרעה של היוונים, לרצות ולבטל מישראל את המצווה של שבת, כדי למנוע מהם את החרות הזו. ומכיוון שהקפידו ישראל, באותה תקופה, לקיים אותה ביתר שאת, לכן הוציא אותם הא-ל משעבודו של אותו עם ועשה אותם חופשיים, השיב אותם לבית המקדש כדי שייהנו מחסדיו הא-לוהיים ומן ההשפעות הקדושות. ומי יודע אם את אותה סמכות, תדמיית וחרות שנתן הא-ל ליוסף והעניקם לעם ישראל באותה עת של חנוכה, לא יתנם גם לנו. לכן אנו קוראים היום בהפטרה "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך
נאם א' "אמן ואמן ברוך א'
א מ נ ו א מ נ.

מראה מקורות וביאורים לדרשה האחת-עשרה, פ" מקץ ושבת חנוכה
 על ידי שמעון קומר,

pel' הערות – הארות על המהדור יוסף בן ברית

1. רש"י, בראשית, מא-מב. בענין פירוש בגדי שש כבגדים מפתתו, ראה בשפתי חכמים על רש"י, שם, וכן בפירוש רש"י השלם בתוך חמשה חומשי תורה הוצ. אריאל, ירושלים תשנ"א, הע' 48 ובמהד' ח.ד. שעוועל לפירוש רש"י, שם, הע' 24.
2. בראשית, מא-מב. דרשנו ציטט את תחילת הפסוק בצורה משובשת וצריך להיות: "ויסר פרעה" וכו' "ויתן אותה"...
3. ראה אסתר, ג, י.
4. בראשית, מא, יב.
5. ראה רש"י, שם.
6. קהלת, ז, יד.
7. ראה בפירוש הרד"ק לשמואל ב, יט, כא וכן במצודת דוד, שם; מדרש תהילים, מזמור ג ליד העמ' נט (במהד' בובר).
8. שמואל ב, יט, כא.
9. בראשית, לו, ב.
10. ראה מגילת אנטיוכוס (= מגילת בני חשמונאי), בתוך ספר דניאל עם תרגום ופירוש דס"ג, מהד' הרב יוסף קאפח, ירושלים תשמ"א, עמ' רכט ובתרגום העברי שיצא לאור ע"י א. ילינק, בית המדרש, י-ם תרצ"ח, חדר ראשון עמ' 143.
- ראה גם בספר החשמונאים ב' (מהד' הרטום) ו, ו-י; ילינק, שם, מדרש אחר לחנוכה, עמ' 139.
11. בבלי, שבת, קנו, א-ב.
12. ראה יהושע, י, יג.
13. ראה ישעיהו, לח, ח. הכוונה למלך חזקיהו שביקש שלא ימות וה' החזיר את השמש לאחור כאות לכך, שימלא את רצונו.
14. נראה לי, שהמדפיס דילג כאן על כמה מילים.
15. ראה בראשית, כח, יב.
16. בראשית, טו, ג.
17. בבלי, שבת, קנו, א-ב.
18. בראשית, טו, ה.
19. ראה בבלי, שבת, קנו, א.
20. שמות, י, י.
21. ראה מדרש שיד השירים, א, יב (מהד' י.ח. ורטהימר, י-ם, תשמ"א), עמ' מא; רש"י, שמות, י, י; שם, יהושע, ה, ט (בשמו שלד' משה הדרשן).
22. הכוונה היא שה' עוקר את ההשפעה שיש למזל על אותו אדם.
23. תהילים, ח, ז.
24. תהילים, קב, כו.
25. דברים, כח, י.
26. בראשית, ט, ב. ושם כתוב "חית הארץ".
27. ראה זקל, פרשת נח, רנב, (ח"א, עא, א); שם, פרשת וישב, רמב (ח"א, קצא, א).

28. בראשית, א, כז.
29. ראה פירוש האלשיך לבראשית, א, כז; ושם ט, ב.
30. שמואל א, יז, לד-לו.
31. שופטים, יד, ה-ו.
32. בראשית, לו, לג. ויעקב הוא זה שאמר את המשפט הזה.

(*) ש. הפסוק כ': האחים אמרו משפט זה בינם לבין עצמם בראותם את יוסף מרחוק ולכך התכוון בוצאי דרשנו. פרשנים מסוימים מדגישים כי האחים מסרו זאת לאביהם באמצעות הכתונת הטבולה בצמ ואביהם "הבין" אותם זאת מהם. כך מסביר האלשיך בפירושו את האיפוסים וכך ראה גם החזקוני ור' שמואל חיים אלאי (ראה "עיונים בספר בראשית" של ג. נחמה ליבוביץ. הסת' הציונית הסולמית, י-ם.

1977. ט"ו' 284 - 285). י.ג.ב.

33. בראשית, מו, ל.
34. ראה לדוגמא בזהר חדש, קכ, ד.
35. ראה מנורת המאור לר' יצחק אבוהב, הנר השלישי, כלל א, חלק א, אות פ, (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"א), עמ' 183.
36. בראשית, יח, א.
37. יתכן שניתן ללמוד מעיסוקו של דרשנו בחשיבות מצוות המילה, על נסיונו לשכנע אחרים מחברי הקהילה שאולי התמהמהו לעבור ברית המילה.
- (**) כבר הצבתי על כך בדרכי הפשט שהיא אותם האחרונה מבין הדפוסות כי היה כנראה ויכוח מרוב כמה חולקים ליהדות אם אותם המילה רצויה היא. אין לשכות. כי רוב האנשים אשר היו מבוהלים וכן. כי זאת האנשים ובעיקר הכמרים האותנטיים בהמבורג התנגדו לאקט האתי הפיק זה התוככי הסיי איסור המילה בעיני עצמם היה פאליטי מובין 17 תנאי הסני. שהוכתבו ע"י ראשי הכנסייה ב Frankfurt a.Oder + Jena ב 13 אוגוסט 1611 לשם קבלת היתר מלכים עבור יהודים גלויים בהמבורג צאצ' מכאן ניתן לשער כי דרשה זו נדרשה מתוכנה של שנה זו או של שנת 1612. (פירוש 17 האיטורים ראה בספרי "האגדה לבית הנביא" בהוצאתי - תשס"ה. ט"ו' 108. מקור היצא שלי: בן ציון אובן פיינקלס-טבאות דוקטורט: "ק"ק הפאטאליים בהמבורג - רמת א"ן תש"ע" (י.ג.ב).
38. שמות, לג, כג.
39. ישעיהו, טא, ט.
40. שמות, יט, ו.
41. שם, יט, ה.
42. בבלי, שבת, סז, א; שם, בבא מציעא, קיג, ב.
43. משנה, אבות, ו, ב.
44. ראה שופטים, טו, יד, וטז, ט.
45. שם טז, יט-כ.
46. תהילים, קטז, טז.
47. דברים, ה, יב-טו.

דרשה שתיים עשרה בחנוכה

מאחר והא-ל ברוך הוא אוהב את ישראל, גורמת אהבה זו לכך, כי כאשר יש הזדמנות להוכיחה על ידי גאולה או ישועה כלשהי, אזי אינו מסתפק בעשיית נסים להם, אלא תמיד הוא רוצה שיהיה נס בתוך נס¹, כלומר שיהיה כפול. כאשר גאל את ישראל ממצרים הוא עשה נס, כי כל המזלות והכוכבים חייבו [הכתיבו] שישראל יהיו עבדים, וכדי שיצאו במועד כאשר מזלו של מצרים היו בשיא כוחו², הרי שזה נס בתוך נס. הוא הראה לנו זאת באות הראשון, בנס הראשון שעשה לעיני פרעה, להפוך את המטה של אהרון לנחש, כפי שאומרים זאת החכמים במאמר קצר³ - ויבלע (*) מטה אהרון את מטתם⁴ - אמר ריבי אלעזר, נס בתוך נס. אמר ריבי יוסף⁵ - נס גדול נעשב במטה, שאף על פי שבלע כל אותן המטות, לא רבה⁶. מכאן שהיה מטה אהרון סמן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות.

יש לתמוה, הכיצד מוכיח ריבי אלעזר מן הפסוק, שהיה כאן נס בתוך נס ? ואותו דבר נכון גם לגבי ריבי יוסף, מהיכן יש לו ראיה מן הפסוק שלא התעבה המטה של אהרון ? ומה שראוי לציון מיוחד הוא, שאומר המאמר, שמכאן יוצא [נובע] סימן טוב, שמטה אהרון יעשה נפלאות גם בעתיד.

הכיצד מסיקים מסקנה זו מן הנאמר ? כי הרי כך נאמר: מכאן שהיה מטה אהרון סמן טוב וכו". וכאן אני מפרש, שריבי אלעזר מציין, שאם המטה של אהרון נהפך לנחש, כמו שנאמר ויהי לתנין⁷, אם כך הוא, כאשר התורה רוצה לספר לנו שנחשו של אהרון בלע את כולם, היה עליה לומר ויבלע (*)

תנין אהרן וכו", אך מאחר והיא אומרת ויבלע (*) מטה אהרן, אומר ריב אלעזר על-כך היטב, שהיה זה נס בתוך נס: נס שהמטה נהפך לנחש, ונס כפול שהפך שוב למטה; ובהיותו מטה בלע את האחרים. ועל-כן אומר הפסוק: ויבלע (*) מטה אהרן ולא ויבלע (*) תנין אהרן, כדי להראות נס בתוך נס.⁸ וזה בא לסמל שישראל, שנדמו למקל יבש במצרים, היו צריכים להיפך לנחש כדי להטביע את המצרים, כפי שקרה. ואם לאחר גאולה זו חזרו ישראל להיות פעם נוספת מקל יבש, אזי בגלויות הבאות ישובו למצב הזה, שפלים כמקל יבש, כפי שהם עתה, אך בעתיד יבלעו את אויביהם כפי שאומר הנביא עובדיה "וירשו את מורשיהם"⁹. – נשוב לענינו. מאותה מילה מטה מסיק גם ריב יוסף את דבריו, שעל-אף שבלע את כל המטות לא התעבה, כי על כן אומר הפסוק ויבלע (*) מטה אהרן. כלומר, למרות שבלע מטה אהרן את השאר, לא השתנה, נשאר תמיד במצבו הקודם, מטה אהרן הידוע. על-אף ויבלע, בכל-זאת נשאר תמיד ידוע כמטהו של אהרן. על כן מוכיחים מכאן שהיה מטה אהרן סמן טוב וכו". סימן, מכיוון אילו היה מתעבה מטה אהרן, היה זה סימן שהוא כבר מלא, כבר שבע ואין בו עוד מקום. אבל הרי הוא לא התנפח ולא התעבה וזה סימן שלא בלע עדיין את כל מה שמספק אותו ועדיין יש בו מקום לקבל לתוכו עוד גויים ואז יתמלא בהם. מכאן שהיה מטה אהרן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות. כלומר, שיהיה סימן טוב בעתיד כדי לעשות נסים ונפלאות לדורות. עוד דיוק אני רוצה לחדד מדבריו של ריב (**) יוסף לענינו של חנוכה. באומרו מכאן שהיה מטה אהרן וכו" מבין אנוכי, שהוא רוצה לתרץ קושיה נסתרת והיא: למה נעשה הנס הזה באמצעות מטהו של אהרן ונעשה על ידי אהרן ולא על ידי משה, באמצעות המטה שלו? אומר ריב יוסף "מכאן", ז.א. מכאן רוצה אני להוכיח לכם שהיה מטה אהרן וכו". כלומר, אינו מפרש עתה את המילה מטה אהרן כמקל של אהרן, אלא כשבטו של אהרן, שגם הוא נקרא מטה, ורצה אדונו שהנס הראשון שעשה לטובת ישראל יעשה אותו אהרן, מפני שגם הנס האחרון אותו יקבלו ישראל לפני ביאת המשיח, יעשה אותו השבט, דהיינו מטה אהרן, שכן

החג הזה של חנוכה, זכר לגאולה שהיתה לישראל נגד יוון, היא הישועה האחרונה שהיתה לאומתנו והיא נעשתה באמצעות המטה, השבט של אהרן, מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, חשמונאי ובניו ¹⁰. אם כן היטב אומר ריבי יוסף, מכאן שאהרן עשה את הנס הראשון באמצעות המטה שלו, השבט שלו, מכאן שהיה מטה אהרן, שבטו של אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות. שימו לב רבותי! שאומר ריבי יוסף, לעשות בו נסים ונפלאות, אשר פירושו הוא, כפי שבתחילה עשה אהרן נס בתוך נס, כמו שאמרנו, כך מטה אהרן, השבט שלו, יעשה בעתיד לבא נסים ונפלאות, אשר רוצה לומר נס בתוך נס, וכך היה באמת ! ¹¹ – שאילו ישראל היו מרובים ונצחו את היוונים, הרי היה זה נס. אך הוא [הנס] כפול, מפני שרק חמשת בניו של מתתיהו יצאו נגד רבים והגנו על ישראל, כפי שאנו אומרים ב"על הנסים" – ורבים ביד מעטים – ועל כן המזמור שאנו אומרים בחנוכה מתחיל בשתי מילים כפולות אלה, מזמור שיר ¹² והכוונה היא מזמור – מפני שנעשה לנו נס, ושיר – מפני שנעשה לנו נס בתוך נס. בענין זה, שמעו רבותי עוד מאמר המופיע רבות בפרשת בהעלותך את הגרות. החכמים מעירים שדין זה נאמר כבר בפרשת תצוה ¹³ ואם כך בשביל מה חוזר עליו ? ושנית, שחוזר עליו לאחר פרשת נשא, העוסקת בקרבנות שהקריבו שנים-עשר השבטים, ולכן חברו את מאמר שתוכנו הוא כדלהלן: אהרן הצטער מפני שכל שנים-עשר השבטים הקריבו קרבנות והוא ושבטו לא הקריב, והיה ירא שמא איבד את חן הא-ל. אמר הא-ל למשה : אמור אל אהרן – לגדולה מזו אתה מתוקן שזה מתבטא בהעלותך את הגרות. כל הקרבנות נוהגים כל עוד הבית קיים, אך הגרות לעולם ; וכן "כל הברכות שנתתי לך לברך בהן את בני אינן בטלین לעולם" ¹⁴. על ידי מאמר זה נפתרו כל הקושיות שהם [החכמים] הקשו. הכפילות היא כדי לנחם את אהרן ונאמרה לאחר פרשת נשא, מכיוון משם נובע חששו של אהרן. אך מה שאנוכי רוצה להקשות על מאמר זה הוא ראשית, הכיצד גדולה יותר הדלקת נרות מהקרבת קרבן,

הרי שווה לי יותר לשרת במזבח מלשרת בהדלקת המנורה, - ואם כך איך נאמר לגדולה מזו אתה מתוקן בהעלותך את הנרות, ואני לא רואה זאת כך? שנית, שמציג המאמר דבר שאינו נכון באומרו, כי הקרבנות רק תקפים כל עוד הבית קיים, אבל הנרות לעולם זה לא נכון, מכיוון כפי שאבדנו את הקרבן על ידי חורבן הבית, כך אבדנו גם את המנורה. רוצה אני גם לציין איך מתחבר כאן מה שאמר, "וכל הברכות שנתתי לך אינן בטלین לעולם". איך זה מסתדר עם המאמר? האם רבותי, אתם אתי? אהרן חשש, מפני שהוא החשיך לישראל על ידי זה שעשה את העגל, הוא ושבטו פסולים מלהקריב. אמר לו הא-ל - לגדולה מזו אתה מתוקן ולדעתי אינו מתכוון להדלקת המנורה בבית המקדש אלא לגאולה לה זכו ישראל בזמן ההוא על ידי שבטו, אשר לזכרה אנו מדליקים את הנרות הללו של חנוכה. ואם כך, היטב אומר הא-ל "לגדולה יותר מזו" מאשר לעשות קרבן מבעלי-חיים, זה מה שעשה מתתיהו בן יוחנן כשהקריב את הגוף של עצמו לקרבן לפני הא-ל. אם שבטו של אהרן היה מקריב יחד עם שאר השבטים, היתה זו הקרבת בעלי-חיים לפני הא-ל, אך בכך שיצאו להגן על עם ישראל כפי שאמנם יצאו, היתה זו הקרבת עצמם לפני הא-ל. לכן נאמר היטב בהעלותך את הנרות, כלומר, לא הנרות של בית המקדש, אלא הנרות של חנוכה; כך נפתרת הקושיה השניה, שאין זה שקר לומר אבל הנרות לעולם, מפני שלא מדובר במנורה של בית המקדש, אלא מדובר בנרות של חנוכה שהן לעולם, כפי שבכל שנה ושנה אנו מדליקים אותם לזכרון זה. באופן כזה, אם בזמן כל-שהוא ניתן היה לומר שאהרן החשיך לישראל על ידי העגל, בא כבר הזמן שבו הוא האיר להם, כאשר בזמן ההוא רצו היוונים להחשיך לישראל על ידי נטילה של שלוש מצוות עיקריות- שבת, ראש-חודש ומילה ושבטו של אהרן הגן עליהם והטיב לישראל בנושמה ובגוף, - ועל כן המשיך המאמר, "וכל הברכות שנתתי לך לברך בהן את ישראל אינן בטלין", שזה מסמל את הטובות הגשמיות, כי כך קבלו ישראל באמצעות מתתיהו ובניו בזמן ההוא של חנוכה הן את הגשמי והן את הרוחני, נסים כפולים, נס בתוך נס, היה זה נס

שמצאו פך שמן טהור חתום וכו" והיה זה נס בתוך נס שהמעט ההוא הספיק לשמונה ימים ולכן אומרים מזמור שיר חנוכת הבית (***) . בזמן של חנוכת הבית זכינו לנס ועל-כן מזמור. נס בתוך נס ולכן- מזמור שיר חנוכת הבית לדוד וכו" 12 .

ציוה עלינו לעשות זכר לנסים הללו, שנכיר בכך שהוא חנון ורחום א', ויחד עם זאת כדי לחייב אותנו, כפי שעשה עמנו ברחמנות כפולה, כך נעשה אנו כפליים בגמילת חסד עם החיים ועם המתים. אומר דוד, - זכר עשה לנפלאותיו. ציוה הא-ל לעשות זכר לנפלאותיו הרבים והמטרה היא שנדע, כי חנון ורחום א' 15. אך אם יקרה טרף נתן ליראיו, שאם יפנה רוגז או כעס כלפי מי מיראיו ויתרושש האחד ואת האחר יקח הוא אליו, אז כל אדם מישראל, יזכר לעולם בריתו 16, ז.א. את החובה לגמול חסד עם הדלים, החיים, ועם המתים, גמילות חסדים עם החיים ועם המתים 17. - אמרה נעמי, כאשר דברה עם רות אודות בעז, - "ברוך הוא לא' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים" 18. רצתה נעמי לומר שהיא חשבה לברך (****) את בעז, אך מכיוון שהיא יודעת שבעז גומל חסדים, לא היה צורך לברך אותו, כי הוא היה כבר מבורך, ברוך הוא לא', שהרי לא הפסיק לעשות חסד עם החיים ועם המתים. נראות לי תמוהות מילים אלו. הרי בעז אף פעם לא עשה חסד אלא עם רות ונעמי ולא עם המתים מחלון, כליון, אלימלך, ואיך אם-כן היא אומרת עם החיים ועם המתים ? נבין זאת בשלושה אופנים: - הראשון, היותן רות ונעמי אלמנות ועניות, והעני נחשב למת 19. על-כן היו הן בעצמן חיות וגם מתות. - השני, אנו בטוחים, כי כאשר אנו עושים טוב לאלמנות וליתומים בעולם הזה, אז הקרובים שלהם, המתים, זוכים בעולם הבא לנחת-רוח כיו, שאי-אפשר לשערה. לכן, כאשר עשה בעז חסד עמהן, שהן בחיים, נחשב הדבר כאילו עשה אותו גם עם מתיהן, עם אלימלך, מחלון וכליון. - השלישי, שלא דברו אודות עצמן, רות ונעמי כאשר אמרו עם החיים ועם המתים, אלא באופן כללי ששכחו את בעז "ברוך הוא לא' אשר לא עזב את חסדו עמנו, שאנו מקרובי משפחתו, אך גם עושה אותו עם החיים ועם

המתים של העולם בכלל. זו דרכו ובכך הוא מפורסם ²⁰. וזו היא חובתו של כל אדם מיישראל להיות גומל חסד עם החיים ועם המתים, כלומר, לעשות חסד עם החיים ועם המתים. אומרים החכמים, שבתורה אנו מוצאים גמילות חסדים בתחילתה ובסופה. בתחילתה אצל אדם ואשתו שהלביש אותם, - ובסופה, שקבר את משה ²¹. רצה הא-ל לסמל בכך, שכל יהודי אשר יעשה גמילות חסדים, שילביש ערומים ויקבור מתים, יחשב לו הדבר כאילו קיים את התורה מתחילתה ועד סופה, כי הרי בתחילה ובסוף עוסקת היא בגמילות חסדים. וכדי להראות לנו שעלינו לעשותה עם החיים ועם המתים, לכן בתחילה היה גומל חסד עם החיים - אדם וחיה ובסוף עם המת - עם משה.

היה כל-כך חשוב אצל הקדמונים להיות גומל חסד עם החיים, שנאלץ דוד לעבור על "לא תעשה" בתורה. כאשר מת המלך נחש, מלכה של עמון, אמר דוד: רוצה אני לגמול חסד עם חנון בנו. הסוף לא היה טוב, כי חנון זה ציוה לגלח חצי זקנם ולכרות את מדיהם של אנשי דוד ²². לא היה זה מאורע מקרי, כי אם הרצון הא-לוהי. מאיזו סיבה אם-כן הסכים הא-ל לצורה זו של עלבון כלפי האנשים המכובדים ששלח המלך דוד? אני חושב שהסיבה היא זו: דוד עשה טוב מצד אחד ורע מצד אחר. צד טוב, כי לגמול חסד עם החיים היא מצוה א-לוהית. עשה רע מצד אחר, מכיוון שחנון היה מלך עמון, אשר ביחס לעם זה אומר הא-ל, "לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם" ²³, אם כן עשה רע. כדי לרמוז לו על-כך, ציוה הא-ל שיגלחו חצי זקן ויכרתו חצי ממדיהם של אנשיו, להורות [להצביע] על החצי הטוב והחצי הרע שעשה דוד. האמת היא, מאחר והחשיב דוד כל-כך את מצות גמילות חסדים, חשב שהיא מספיק חשובה ושוקלת יותר מן המצוה השניה, זו של "לא תדרוש שלומם וטבתם" ²⁴. - אליעזר עבד אברהם התקרב אל הבאר ועשה נוחש - נחש באופן הבא: הוא קבע כסימן "והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, אתה הכחת לעבדך ליצחק" ²⁵. עלינו להתבונן מדוע עשה דווקא באופן זה של נחש [נוחש] ולא באופן אחר? והתשובה היא ברורה, שהרי היה עבד בביתו של אברהם, ראש וראשון בעשיית חסדים; הכרחי היה, כי לביתו לא תכנס אשה שאין לה את אותה הנטייה, על-כן

אומר אליעזר: "הנה אנכי ניצב על עין המים ²⁶ והיה הנערה אשר אמר אליה השקיני נא" והיא לא תענה לי - הרי אתה נמצא ליד המעין, השקה את עצמך, אלא להפך, היא תשקה אותי וגם את הגמלים, זהו סימן שיש לה נטייה רבה לעשות חסד ומעשים טובים; ועל-כן, את זאת הכנת לעבדך יצחק, ובה אדע כי עשית חסד עם אדני ²⁵, כי הרי תהיה לו בביתו אשה בעלת תכונות כשלו. שימו לב רבותי למסורה נאה בענין זה. נאמר שם, כי שלושה "ובה" נמצאים בתורה ²⁷: הראשון הוא זה: ובה אדע כי עשית חסד עם אדני. השני: ובה יחסו עניי עמו ²⁸ והשלישי: ובה אבן יקרה ²⁹. הכוונה היא, שאם הנערה הזו תהיה בעלת התכונות שאני אומר, אז בה אדע, כי עשית חסד עם אדוני. והסיבה היא כזו, שאם תהיה בעלת תכונות אלו, אז "בה יחסו עניי עמו", ואם יש בה תכונות אלה, בה אבן יקרה, כי הרי איזה יהלום הוא יקר יותר מזה, שיש לאדם התכונה של גמילות חסדים ובה אבן יקרה ³⁰? רוצה אני לומר לכם רבותי, עוד דבר אנין-טעם על מילים אלה, האחרונות - ובה אבן יקרה. אומרים החכמים, כי שלוש תכונות היו לשרה בחייה: ענן קשור על האהל, והמילה אהל מתחילה עם א - אלף; השניה מתחילה עם ב - בית והכוונה היא ברכה בעיסה; השלישית מתחילה עם ג - גון נר דלוק ³⁰ ומשלושתן נוצרת המילה אבן (יקרה), וכאשר נפטרה שרה, נעלמו שלושת התכונות [הסגולות] הללו. כאשר הגיעה רבקה הן חזרו, שכך אומר הפסוק, - ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ³¹, - כאילו שאמר, שהביא לאהל את אותן מעלות, אותן סגולות א-לוהיות של שרה אמו. אם-כן ראו איך היטב אומרת המסורה - "ובה אדע כי עשית חסד, כי ובה יחסו" וגו' ויתרה מזאת, ובה, על ידי בואה ובה אבן יקרה וישוב להיות אותו אהל-א אלף, אותה ברכה - ב הבית, אותו נר - ג גון, אבן יקרה, יהלום יקר חסדי הא-לוהים, בזכות גמילות חסדים עם החיים. - ואף עלינו לעשות עם המתים על ידי כך שנקברם, נשתתף בצערם, נעשה להם את ההספדות וכדומה

וכפי שאומר רש"י – הוא חסד של אמת³², כי הרי לא ניתן לצפות מהם לתשלום בתמורה. אומרים החכמים בבתרא, כי כאשר נפטר רבה בר נחמני, רצו הרבה חכמים לעשות לו הספד ולא ידעו היכן מקום קבורתו. יצאו לשדה וראו עופות גדולים שהטילו צל בכנפיהם על מקום מסוים ואמרו "שם הוא אמור להיות קבור". הלכו ומצאו שאכן כך הוא ועשו לו הספד והשכבה.³³ זה נראה תמוה, המאמר הזה על פי פשוטו. איך יתכן שלא היה שם שמש של החברה, שיראה להם היכן קבור אדם כה חשוב, שנפטר לפני זמן כה קצר? והכיצד שעל ידי שראו עופות שהטילו צל בכנפיהם, הניחו ששם נקבר? ואני מתרץ זאת באופן הזה: – כאשר נפטר מאתנו אדם מכובד הירא את הא-ל, או חכם, לחיים טובים יותר, אנו נשארים מבולבלים מאוד ואף שהיה בגיל מבוגר אנו מתפללים, שהרי היה צדיק ובעל מעשים טובים ואיך כבר נפטר? ואם היה אדם צעיר וטוב, עוד יותר תמוהה נראית לנו פטירתו. ועל כך משיבים שתי תשובות: או שנפטר כדי שיהיה כפרה, הגנה על דורו, או שבזמן קצר השיג את השלמות, דבר שאחרים בזמן מרובה אינם משיגים. עתה ניתן להבין את המאמר. על כך שנאמר שלא ידעו את מקום קבורתו, הכוונה היא, שלא ידעו את הסיבה מדוע היה צריך למות אדם כה טוב וכה קדוש, כפי שהיה רבה בר נחמני. יצאו לשדה, כלומר החלו להרהר בדבר. ראו עופות שהטילו צל בכנפיהם ואמרו כי שם הוא נמצא, דהיינו זה מלמד אותנו את סיבת מותו. וכסמל לתשובה הראשונה שאמרו – כדי להיות כפרה והגנה, הרי בא כאן הסמל של העופות שמטילים צל בכנפיהם, אשר מסמל את ההגנה האמורה. ואם לתשובה השנייה – מכיוון שהשיג את שלמותו, גם זה מרומז בעופות ובכנפיהם, כדימוי למלאכים הבאים לקבל ולשמור את הצדיק ואת המושלם, כפי שאומרים באבות על המילים בשכבך תשמר עליך בקבר³⁴, כך ששתי הסיבות למותם של אנשים צדיקים מרומזות בסיפור הזה אותו מספר המאמר. דוד גמל חסד עם המתים שאול ויהונתן, על ידי שעשה להם קניות והספדים³⁵. וכך עשה גם עם אבנר, כי כאשר מת אמר מילים אלו: הלא תדעו כי

שר וגדול נפל היום הזה בישראל³⁶. מדגיש אני את המילה הזו בישראל –
 בישראל, בעבור ישראל, בשביל ישראל. כאן הכליל דוד את הסיבה הראשונה
 אותה אמרנו, שהצדיק מת כדי להיות כפרה בעבור הדור שלו. לכן הוא אומר
 הלא תדעו, עליכם לדעת ששר גדול נפל היום וכו'. היודעים אתם מאיזו סיבה
 בישראל, למען ישראל? וכן פסוק זה כלל את הסיבה השניה שאמרנו ולכן
 הוא אומר הלא תדעו, עליכם לדעת כי שר וגדול, מפני שהיה כבר שר, גדול,
 מושלם וצדיק, השיג כבר את שלמותו, על כן נפל היום הזה בישראל, כך
 שבמילים אלה כלל את שתי הסיבות האמורות. כמה היה דוד גומל חסד עם
 המתים! הרי מכל מה שאמרנו ברור הוא, שהאל-ל חפץ שנשמור מצווה זו,
 רחמים וחסד עם החיים ועם המתים. ועתה אסביר בקצרה את הסיבה בעבורה
 חפץ האל-ל שנהיה גומל חסד עם החיים ועם המתים. עם החיים, כדי שיוצא
 מן המוות. עם המתים, כדי שלא נשכח אותה, כי על ידי שעושים חסד עם
 החיים, אנו מצילים את עצמנו מן המוות. באופן ברור מאוד אמר שלמה
 צדקה תציל ממות³⁷. הנדבה או הצדקה תציל ממות. מסופר על המלך
 אנטיוכוס, כי כאשר היה במלחמה ונרדף על ידי האויבים וכמעט שהשיגוהו,
 החל להשליך כמה מטבעות, פנינים ואבנים יקרות והשאיר אותם מאחוריו.
 והאויבים, בזמן שאספו אותם, נתנו לו הזדמנות להתרחק מהם ולברוח³⁸.
 כך האדם, מאז שנולד הוא נרדף על ידי המוות, כפי שנאמר על הפסוק –
 עת ללדת ועת למות³⁹. הרי אם רוצים אנו להנצל ממנה [מן המוות]
 ולהמלט, כדאי לנו שנשליך מרכושנו, ובמיוחד למען אלה שנחשבים מתים
 בחייהם והם העניים; שאם נחוש לעזרתם של אלה, המתים-חיים, גם אנו נקום
 לתחייה. שימו לב לדברי הכתוב בענין זה. כתוב בספר מלכים, כי כאשר
 ישראל הביאו לקבורה אדם בשם שלום בן תקוה אשר מת בביתו, ולמרות
 הקרובים הרבים שליוו אותו לא בגלל זה קם לתחייה. על-אף שחי בארמון
 מצויד ומקושט היטב ונלקח במיטה עשויה מבד שזור מחוטי זהב וכסף, גם
 לא בגלל זה הוא קם לתחייה. למרות שהיה מלווה ברוב עם,

ראשי ישראל, ואף לא בגלל זה קם לתחייה. אך כאשר הגוף הזה, המת, נגע בעצמותיו של מת אחר [הוא אלישע], מיד חזר לחיות ⁴⁰. זאת כדי שגבין שלא בשביל הגדולה, לא בשביל העושר ולא בשביל הכבוד שיש לאדם בחיים אלה, לא אחד מאלה יצילהו אם יגזר עליו למות. אך אם בגזירת האל הוא יהיה כבר מת, אם אז הוא יגע בעצמותיו של מת אחר, אשר הוא העני, כי העצמות נטולות מכל הנאה, הן מתות, כי העני חשוב כמת ⁴¹. אז יקום לתחייה. כפי שזה קרה אצל שלום בן תקוה. כך שנכון הוא שאני אומר, שהאל מצווה עלינו שנעשה חסד עם החיים כדי שניצל מן המוות והוא רוצה שנעשה אותו עם המתים כדי שזכור אותו [את המוות]. שאלו בבית מדרש אחד של מלומדים, מהי הסיבה הכי מפורסמת והכי נסתרת שקיימת בעולם. הרבה השיבו שזה האל, אשר לגבי מהותו האלוהית אין דבר כה נסתר כמוהו ואילו לגבי מעשיו האלוהיים הרי אין דבר יותר גלוי מן האל. אחרים אמרו שזו המיתה, מכיוון שהוא פומבית וגלויה, כי הרי כל הזמן בני אדם מתים, אך היא גם נסתרת מפני שלא יודעים את יום המיתה, או יתרה מזאת, מפני שהאנשים שוכחים ולא רוצים לזכור אותה, והרי האל ברוך הוא רוצה שהיא תהיה תמיד לנגד עינינו. אומר שלמה: **יום המות מיום הולדו** ⁴². מאז שאתה נולד עליך לראות את המוות כדבר בטוח כנגד עיניך, ובצדק, מפני שעל ידי זכירתו נראה בלתי אפשרי לחטוא לאל. מאחר והחכמים נותנים עצות שונות כדי להלחם ביצר הרע, בסוף מציעים הם את זכירת המוות, כפי שאומרים באותו מאמר: **לעולם ירגז אדם יצר טוב על יצר הרע יציל**. אם יברח, אם ילך לו מוטב, ואם לאו, כפתרון אחרון הם אומרים, **יזכור לו יום המיתה** ⁴³, כי בטוח, שעל ידי זכירה זו נראה להיות בלתי אפשרי לחטוא, ולהפך, ישיגו תמיד את השלמות. אומר שלמה: **"בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר"** ⁴⁴. בגדים לבנים אלה הם התכריכים. אומר אדם בן שלמה, בכל עת תחשוב שאתה יכול למות וכי בגדיך יהיו אז לבנים. מצב זה יגרום לשמן, שהוא סמל למעשים טובים ולכל השלמות. שמן על ראשך לא יחסר. יעקב אבינו לא זכה

שיתגלה לו שהיה מוקף במלאכים וכי הא-ל ניצב עליו, אלא לאחר שהניח את ראשו על האבן.⁴⁵ שזה מסמל, כי כאשר נניח את ראשו, את זכרונו ותשומת לבנו על האבן והעפר אליהם אנו אמורים לשוב, אז נשיג שלמות כזו, שנהיה ראויים להיות מוקפים במלאכים וכי אי יהיה ניצב עליו. כל הנאות העולם הזה יכולות להחטיאנו בכך שיגרמו שנחסא לא-ל, אך ההנאות לא יעשו זאת כל עוד שבזמן שאנו נהנה מהן, נזכור את המוות. עתה אגיד מאמר מאוד נאה שפירושו גם הוא כזה ובו אסיים. מסופר, שכמה מלומדים באו להתאכסן בביתו של ריב שמעון בן יוחאי, ולאחר שעזבו שלח את בנו אחריהם כדי שיברכו אותו. שאלו אותו מה רצונך ? והוא השיב להם: אמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך; אמר לי אבי, לך אחרי החכמים האלה שיברכוך. אמרו לו כשברכו אותו: יהי רצון דתזרע ולא תחצז תעייל, ולא תפוק תפוק ולא תעייל, ליחרוב ביתך, וליתוב אושפיזך, לבלבל פתורך, ולא תחזי שתא חזתא.⁴⁶ ופירושו הוא "שחפץ הא-ל שתזרע ולא תקצור, תוציא מן הבית ולא תכניס הביתה, ביתך חרב ומלונך קיים, שולחנך מבולבל ולא תראה את השנה הבאה". כשבא הנער לאביו ועיניו מלאות דמעה, אמר לו: לא די שלא ברכוני אלא קללוני. שאל אותו מה אמרו לו, והוא חזר לו על כל המילים. אמר לו האבא: הרגע, שכל אלה ברכות הן: "תזרע ולא תקצור" פירושו שתוליד בנים ולא תקברם; "תוציא מן הבית ולא תכניס הביתה" פירושו שתחתן את בנותיך ולא תשובנה לביתך בעודן בחיים⁴⁷; "ביתך חרב ומלונך קיים" – האדם מחשיב את העולם הזה כבית ואת העולם הבא כמלון. אל תחשיב את העולם הזה אלא כאילו חרב והעולם הבא קיים, כדי שתהנה מזיו השכינה⁴⁸; "שולחנך מבולבל" – מרוב בנים; "לא תראה את השנה החדשה" – שלא תמות אשתך ולא תצטרך לשאת אחרת ולקיים את מה שאומר הפסוק – נקי יהיה לביתו שנה אחת⁴⁹. כך שהכל ברכות. נשאלת השאלה, מדוע המלומדים האלה לא נתנו לו את הברכות במילים המוכיחות זאת באופן ברור וכי לא יהיה צורך שאביו של הנער יפרשן לו, ומתרצים כשראו החכמים כמה העריך אותם ויב שמעון בן יוחאי

כי הרי שלח אליהם את בנו כדי שיברכוהו והם ברכוהו רק על מנת לשמוע בקולו, אך בצורה שלא היתה הברכה מובנת אלא לאחר שאביו יפרש אותה- להראות, כי לפי דרגתו לא היה צורך שדווקא הם יברכוהו; ואם אותו די' שמעון הראה ענוה בכך ששלח את בנו כדי שהם יברכוהו, רצו אף הם להראות אותו הדבר, דהיינו שאין להם סמכות לברך, כי אם מכח פירושו וסמכותו ⁵⁰. מה שנראה לי כתירוץ הקושיה לענינו כך הוא: מדוע אמרו את הברכות במילים שפירושם מוות ? על פי הבנתי הסיבה היא על פי מה שאני אומר, כדי לגרום להבין מהן, שכל עוד אנו קושרים את זכירת המוות להנאות שאנו נהנים מהן, אזי תהיינה אלה ברכות אמיתיות ועל-כן נתנו לו את הברכה במילים שמזכירות את המוות. הא-ל ציווה שהכהן יסיר את מוראת העוף וישליך אותה אצל המזבח אל מקום הדשן ⁵¹ וזה רומז לכך, שזה שעושה חסדים בעולם הזה דומה למוראה המלאה מהנאות העולם, שאותן צריך להשליך במקום הדשן ⁵². כלומר, שכדאי יהיה שתמיד זוכר את המוות, שאז ההנאות לא יפגעו בו ולא יגרמו כי אם את טובתו, ולכן רוצה הא-ל שזכור את המוות. וכדי שזכור, הוא מצווה עלינו שנעשה חסד עם המתים ועם החיים כדי שניצל. יבוא הזמן שלא יהיה יותר מוות וכמו העצמות היבשות שהנביא יחזקאל החיה ⁵³, כך אנו בגלות שאנו נמצאים בה, יחיה אותנו הא-ל ובשביל אמונה זו מצווה עלינו הא-ל שנעשה זכר לנסים שנעשו לנו בתקופות הקדומות, כדי שנתנחם שכך ינהג עמנו שוב. אמן
 וכן יהי רצון

מראה מקורות וביאורים לדרשה השתים-עשרה בחנוכה

על ידי שמעון קומר

1. ראה *פירוש הרמב"ן* לבמדבר, כא, ט, ד"ה "ויעש משה, כי הוא מדרכי התורה שכל נס בתוך נס"; *רש"י* לבבלי, סנהדרין, ע, ב, ד"ה "בדבר שנתקלקלו - מדת הקה"ב באיזמיל שהוא מכה, בו הוא מרפא, נס בתוך נס".
2. ראה *אברבנאל*, שמות, יב, יב-יג.
3. על *פי שמות דבה*, ט, ז. וראה גם בבלי, שבת, צז, א.
4. שמות, ז, יב.
5. במדרש לפנינו = רבי יוסי בר רבי חנינא.
6. לפנינו "לא רבה", והכוונה "לא התעבה".
7. שמות, ז, י.
8. כך הוא *במדרש שמות דבה*, שם. וראה גם *רש"י*, שמות, ז, יב; *רש"י*, שבת, צז, א, ד"ה "נס בתוך נס".
9. עובדיה, א, יז.
10. מתוך תפילת "ועל הנסים" הנאמרת בחנוכה.
11. נראה שסימן השאלה כאן הוא טעות דפוס וצ"ל. סימן קריאה.
12. תהילים, ל, א.
13. שמות, כז, כ – כא.
14. *במדבר דבה* טו, ו.
15. תהילים, קיא, ד.
16. שם, קיא, ה. המפרשים פירשו "טרף" מלשון מזון וכך גם תרגם *פ777*. אך דרשנו תרגם מלשון כעס ורוגז. ולא מצאתי מבין המפרשים מי פירש כך.
17. ראה ירושלמי, פאה, א, א (ג, א; טו, ע"ג בדפוס ונציה); בבלי, סוכה, מט, ב.
18. רות, ב, כ.
19. ראה בבלי, נדרים, ז, ב; שם סד, ב.
20. ראה *פירוש אגרת שמואל* לר' *שמואל די אמיצה* (נדפס לראשונה בקושטא, שנת שנו"ז = 1597) לרות, ב, כ. דברי דרשנו נראים מבוססים על מדרש זה. וראה גם *פירוש דרבי יוסף אבן יחייא לחמש מגילות* (נדפס לראשונה בבולוניהאיטליה בשנת רצ"ח = 1538), שם, בקשר לנחת רוח שיש למתים כאשר עושים חסד עם קרוביהם החיים.
21. *ר"י יוסף בן ר"י פוזר פזיין אבן יחייא נולד בסוף פלורנצה בשנת רנ"ז = 1494. אחרי שאמו ציפה ברחמי מליסבון ב 1493 מתחפשת לאגרי כשהיא הרבה טמא. תיאור הניחתה היה אספוף גבורה בפ' בנה יוסף שהתקפס בחוכמה. ראה "ספר דברי הימים" לפני יחייא" של הרב אליקים כרמלי - 1850 פ"פ דה מייין. סא 30 - 33 והספרי "האגדה לבית הנזיק" סא 11 - 12. האם הגבורה צינה הייתה אש-צנה לצאצאיה והחוקרת סוזן שרון 16 אנת כי שם המשפחה *ציניס* נגזר ממנה. עונה שא מתאימה למקור שם דרשנו באלולית כפי שהסקתי עקב מחקר משנת 1997 אולצות סו ואניו של דרשנו שחיו באזור הסייירה *Nis-ניס*. כיוס Nisa. כ 150 ק"מ צפון-מזרח מליסבון. הוכח *יוסף* נפטר בגיל מ"ה באיטליה בשנת 1539 והובא אל פי צוואתו אחרי 10 שנים*

- אקבורה בצפת ליד הרב קארו. ר"י יוסף היה מזוג סו של דרשנו = *פוזר פזיין אבן יחייא*. יליד 1490 בספר, שנקרא Tome de Nis והיה נוסח המגילת פלורנצה פ"טס המוא. אני תורה: האם דרשנו חסד על סו צנה ב1663 - על התקן *ע* יי
21. בבלי, סוטה, יד, א.
  22. ראה שמואל ב, י, א – ד.
  23. דברים, כג, ז.
  24. ראה *פירוש האברבנאל* לשמואל ב, י, א, שפירש בדרך דומה, אך ע"פ הפשט. יתכן ודרשנו השתמש באותו רעיון, אך בדרך הדרש.
  25. בראשית, כד, יד.
  26. שם, כד, יג.
  27. ראה *מסורה גדולה* לג. ע. וייל, כך א, עמ. 20 (רומא 1971) מס. 166.
  28. ישעיה, יד, לב.
  29. דברי הימים א, כ, ב.
  30. *רש"י*, בראשית, כד, סז, ע"פ *מדרש בראשית דבה*, ס, טז.
  31. בראשית, כד, סז.
  32. בראשית, מז, כט.
  33. מאמר זה נמצא בבבלי, בבא מציעא פו, א, ולא בבתרא, כפי דרשנו.
  34. משנה, אבות, ו, ט.
  35. שמואל ב, כא, יב – יד.
  36. שם, ב, ג, לח.
  37. משלי, י, ב; שם, יא, ד. דרשנו תרגם את המילה "צדקה" בשני אופנים.
  38. לא מצאתי מקור לסיפור זה.
  39. קהלת, ג, ב.
  40. ע"פ המסופר במלכים ב, יג, כא. זיהוי האיש כשלום בן תקוה הוא ע"פ *פרקי דרבי אליעזר*, פרק לג. וראה גם *ילקוט שמעוני*, ח"ב, רמז רלג; וכן בפירושי *הרד"ק* והאברבנאל למלכים ב, יג, כא.
  41. ראה *ילקוט שמעוני*, ח"ב, רמז תתלא, ד"ה "אני אמרתי"; *זהר*, בחוקותי, קיג, ב. וראה גם הערה 19 בדרשתנו.
  42. קהלת, ז, א.
  43. בבלי, ברכות, ה, א.
  44. קהלת, ט, ח.
  45. ע"פ בראשית, כה, יא – יג.
  46. בבלי, מועד קטן, ט, א – ב; *תנחומא*, בראשית, יג.
  47. זא. "כאלמנות".
  48. המפרשים פירשו כאן כי הברכה היא "שיאריכו ימים בעולם הזה" ואילו דרשנו פירש באופן שונה, המדגיש דווקא את "ערך העולם הבא".
  49. דברים, כד, ה.
  50. ראה *פירוש ענף יוסף* לתנחומא, שם, בשם המהר"ם מפדובה (1473 – 1565).
  51. ראה ויקרא, א, טז.
  52. נראה לי, כי במשפט זה במקורו הפורטוגזי חלו שיבושי דפוס.
  53. יחזקאל, לז, א – יד.

הערות והערות לצדקה השתים-שורה חנוכה
אל יצי המהציר יוסף בן ברית

בלתי: הולדת החשיבה העצמית של דרשנו. דבר שמתבטא ברעיונות
שלא מקורות קודמים. כדוגמה: הרעיון של משה אהרן במובן שבט
הכהנים החשמלנים והמשתמש מכך לגבי המנוחה (עמוד). יש והוא
משתמש ברעיון מן הפסל ומסנה אותו והופכו לצדק. ועוד מחשבות
מקוריות משלו. - ריבוי הצטוטים הלשון הקודש והארמית מציבים
לצדתי על כך. כי דרשה זו היא מן המאוחרות יחסית. כאשר הקהל
הבין כבר שפת המקורות אחרי כ 20 שנה מאז שחברו ליהדות גלויה
כן הולך השימוש בדברי חכמים באיטליה שחיו וכתבו דור. דורותיים
ושלשה לפניו. עובדה המחלקת את התיבה. כי מיה יציאותיו בחשיבה
יהודית מקורן מצטירות בארצות איטליה. שם ורק שם יכול היה
ללמוד תורה מחכמיה. בחלקם קרוביו. (ראה הארמית המקור של e קומה)
פרט לנושא המרכזי חנוכה. מצגים דרשנו נושא גמילות חסדים עם
החיים ודם המתים. ביקור חולים וקבורה יהודית.
עקר הדגשתו היא. כי חייבים לזכור את המוות. תוך כדי הנאות
חיים מותרות. ואל בן צריך לעשות חסד עם המתים. כיצד היה זה
הוא. בשמו הלאומי Alvaro Dinis. גם Alberto Dyonis - ביחוד עם בן דודתו
Andres Falleiro. הוא יעקב אברהם ודם Ruy Fernandes Cardoso. אשר קנו
את אדמות בית הקברות היהודי הראשון בכל האזור הצפון-מערבי
של איירופה מחוץ להמבורג. גם היה זה הוא. שרכש זכויות הקמת
קהילה יהודית גלויה וחופשית. עם בית קברות יהודי בעיר החדשה
גלוקסאט בממלכת דניה. היה לו אהב מיוחד. כדי לקיים חיים
יהודיים גלויים ולזכות קבורה יהודית על כל מרכיביה. -

הדרשה העשירית. שהיא למעשה האחרונה מדרשותיו (1629). הוא פרש
מתפקידיו כראש החברה קדישא. ביקור-חולים וגמילות חסדים.
יתכן ודרשה הנזכרת קשורה עם רכישת בית העלמין היהודי ב 1624
הגלוקסאט וקבורתה של שרה מרקה (אשת אביו השניה. היאטיג דה סוליס י)
ואכן הדגשת המצוה של אלוות המתים. הספדים לכבוד המתים. כפי
שחווה אותם באיטליה בצעירותו. - הוצאי התכוון בעקר לסוחרים
העשירים. היעמים. כאשר קרא להם לגמול חסדים עם העניים בחייהם.

(*) במילה ויבא. באותיות הלטיניות בטקסט. ניתן להבחין היטב
במבטא הפורטוגזי של האות הגרמנית ע = ng = ויבא/ל. ולא כיתר
הספרדים. ראה הערתי הנזון בדרשה העשירית לשת חנוכה בענין
ישמעאל. עמ. 88. והערתי (***) בעל ההערות לפרשה.

(**) דרשנו כותב לרוב את התואר "רבי" בקיצור Ri שהוא ריבי
במנהג הספרדים. אני העדפתי ריבי כדי להדגיש זאת.

(***) "מזמור שיר חנוכה הבית לצדק" נהוג בכל ק"ק הספרדים.
"מזמור צור יושעתי" בפיוט לאחר הצלקת הנרות הונח רק באשכנז
אחרי סוף המאה ה-13. אחרי שנהרג ר" מרדכי בן הלל הפייטן
(המרדכי) בעיר נירנברג בערעות של שנת 1298 ובו בין היתר הקטע
"יוונים נקבצו אלי" וכו". במרוצת הדורות צחה פיוט זה את פרק א'
מתהילים. שהיה נהוג עד אז כנראה גם באשכנז.

(****) המילה הפורטוגלית benzer היא "להק". בגרמנית וביידיש
אומרים bensen. ונראה לי כי מקורה הלטינית ומשם לספרדית-
אשכנזית ולאזנינו.

דרשה שלוש-עשרה

בשבת חנוכה

כאשר אנו מתבוננים בכך, שכמעט תמיד הפרשה של ויהי מקץ נקראת בשבת של חנוכה, וכי תמיד חג זה של חנוכה חל בפרשה ויהי מקץ, אני מבין מכך שמאותה סיבה שיצא יוסף בפרשה זו מחשיכה לאור וכו', גם בזמן ההוא של חנוכה יצאו ישראל מחשיכה לאור גדול. המקרים הם דומים ועל-כן הם באים תמיד ביחד. ומכיוון שיוסף מסמל את כלל ישראל והגאולה שהיתה לישראל בחנוכה היתה האחרונה שהתרחשה באופן גלוי לישראל, לכן רוצה אני להוכיח, שכל מה שקרה ליוסף קרה גם לבית חשמונאים ועתידי לקרות לישראל, והחוט המשולש לא במהרה ינתק¹.

עשרה היו הייסורים שעברו על יוסף בפרשה הקודמת. כך גם קרה לחשמונאים בחנוכה וכך גם יקרה לישראל בגאולה המיוחלת. להוכיח זאת יהיה היסוד של דרשה זו.^(*)

הצעיר הראשון היה, כפי שכותב הרב אברבנאל, על פי הנאמר בפרשה הקודמת, שיוסף היה שנוא על אחיו והוא התנחם על כך בפרשה הנוכחית, כי אפילו הזרים הללוהו². אומר הפסוק – ויראו אחיו וכו' וישנאו אתו וכו'³. עלינו להתבונן מאיזו סיבה נוצרה שנאה זו. האם זה היה מפני שהאב אהב אותו יותר משאהב אותם? הרי היתה לכך סיבה מוצדקת, על פי פשוטו, כי היה בן זקונים. או על פי הדרש שאומרו רש"י – בר חכים⁴. בן שהיה חכם יותר מן האחרים, או מפני שהוא הכי דמה לו, כפי שאומר רש"י – זיו איקונין⁵. אם הרי כן, היתה סיבה לכך שיאהב אותו יותר ולהם לא היתה סיבה לשנוא אותו. התשובה לכך שאנו יכולים לומר היא, שלא כאב להם שהאב אהב אותו יותר מאשר את האחרים.

ממה שהם נפגעו היה, כי עשה הכל בגלוי. יעקב זלזל באחרים ועל-כן אומר הפסוק – ויראו אחיו. ראו, מפני שיעקב עשה זאת בגלוי ולכן "וישנאו אותו". באופן אחר, יתכן ושנאו אותו מפני שהביא את דיבתם רעה – ויבא יוסף את דבתם רעה.⁶ בכך מיישבים קושייה אחרת והיא, שאם הם שנאו את יוסף מפני שאביהם אהב אותו, על-כן היה עליהם לשנוא את מי שאהב אותו ! אלא, מכיוון שחשבו שהאהבה נבעה מכך שסיפר את דיבתם רעה, לכן וישנאו אותו. באופן שלישי, כפי שאומר הרב עזאמה, שהם חששו שמא יקרה להם כמו שקרה לישמעאל, כמו גם לעשו. הם ראו שלמרות שהיו לאברהם הרבה בנים, רק אחד נבחר כזרעו. הם גם ראו, כי ליצחק היו שני בנים, רק אחד נבחר כזרעו. הם חששו שמאחר ואהב יעקב את יוסף יותר מכולם, שמא ירצה להחשיב רק אותו כזרעו כפי שעשו אברהם ויצחק ולכן וישנאו אותו וכו' ד.⁷ די לנו כי בפרשה הקודמת עבר על יוסף צער זה ועליו התנחם בנוכחית, כי הרי כל מצרים אהבוהו והללוהו – הנמצא כזה איש אשר רוח א-להים בו.⁸ ואומרים החכמים על הפסוק בפיוט "מלכות ופלגשים ויהללוהו"⁹, זה יוסף.¹⁰ ומכאן רואים שקבל תמורה על הצער שעבר. אתם תשאלו רבותי, שאם הפסוק אומר ויהללוהו, שזו לשון נקבה, איך אם-כן אומר המאמר – זה יוסף ? ואני משיב שהוא צודק, מפני שגדולתו של יוסף היתה, שלא נהג כמו עבד ולא נכנע לפיתויי גבירתו, אלה כעלמה ההגונה והטהורה ביותר שיכולה להיות. לכן היטב נאמר על יוסף – ויהללוהו, מפני שגדולתו היתה הפרישות ומכך נבע שהיה אהוב על כולם. כנגד השנאה המתוארת בפרשה הקודמת, היו כל ישראל, בזמן ההוא של חנוכה, שנואים. אך לאחר מכן היו אהובים על הא-ל, כשראה שהם מוסרים את נפשם על תורתו. בגלות הנוכחית ישראל היו והינם מאוסים. וכפי שאומר דוד – "היינו חרפה לשכנינו, לעג וקלס לסביבותינו"¹¹. אך יבוא הזמן שישראל יהיו אהובים ורצויים, כפי שאומר הנביא – ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ.¹²

ישבחו אתכם כמו את יוסף, יחפצו אתכם כמו את החשמונאים, כי תהיו אתם ארץ חפץ.

בפרשה הקודמת היה יוסף שנוא בגלל חלומותיו, כפי שאומר הפסוק – על חלומותיו ועל דבריו¹³. ובפרשה הנוכחית היה אהוב בגלל חלומות, כפי שאומר פרעה ליוסף – "חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו"¹⁴. כלומר, משבח פרעה את יוסף במילים אלה, ונבין זאת באופן הבא: ידוע, שחלום שחולמים אותו פעמיים הוא אמיתי, כפי שאומר יוסף כאשר דבר אל פרעה – "ועל השנות החלום אל פרעה פעמיים כי נכון הדבר"¹⁵. אומר אס-כן פרעה – חלום חלמתי, דע כי פעמיים חלמתי אותו ועם כל זה, אין מי שיפתור אותו ואני שמעתי עליך לאמר, שמעתי דבר הראוי לאומרו עליך והוא, תשמע חלום לפתר אתו; כלומר, לא רק שאתה מפרש את החלום הכפול, אשר מראה על כך כי הוא אמיתי, אלא אפילו זה שחלמו אותו רק פעם אחת, כי זה מה שנאמר "תשמע חלום" ותפתור אותו ותפרשו. כך, הנה לפנינו יוסף מרומם בפרשה זו הנוכחית, בגלל החלומות. כך גם בגלות יהיו מהוללים [בעתיד] בגלל חלומות. אומר הנביא "זקניכם חלומות יחלמו"¹⁶, ועל כך אומר דוד – "בשוב א' את שיבת ציון היינו כחולמים"¹⁷. על פי מה שנאמר על ידי הנביא המצוטט או בצורה אחרת, היינו כחולמים. יוסף ודניאל שחלמו¹⁸ ובגלל החלומות הפכו להיות מרוממים, כך גם אנו נהיה כחולמים.

הצער השני שהיה ליוסף: בפרשה הקודמת אומר הפסוק, כי כאשר הגיע אל אחיו, ויתנכלו אתו להמיתו¹⁹; וכאשר הגיעו האחים אליו בפרשה הנוכחית, ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות²⁰. ראוי לציין כי בפרשה הקודמת אמר הפסוק, שהתנכלו לו להמיתו והמשיך ואמר "הנה בעל החלמות הלזה בא ועתה לכו ונהרגו"²¹. עלינו לברר למה הם יכלו לרצות להרגו על היותו בעל חלומות, כי כך הם אומרים – הנה בעל החלמות הלזה בא ועתה לכו ונהרגו. האם זו סיבה מספקת? ועוד, מה היתה ההתנכלות נגדו? שימו לב לדבר נפלא! אומרים החכמים: הנה בעל עתיד זה להשיאנו לבעלים²². כלומר, הם מדגישים את המילה בעל. הרי די היה לומר

הנה החולם ולא הבעל, בלשון זו – הבעל, שפירושה לשון של אלילות, בעלים, שכוונתו היתה, כי מיוסף עתיד יהיה לצאת מי שיגרום להם לעבוד לאילים – ירבעם מאפרים בן יוסף²³; וזו אם כן הטענה והעלילה כדי להרגו. וזה מה שאומר הפסוק – ויתנכלו אתו להמיתו ויאמרו הנה בעל, ז.א. אנו יכולים להרגו, מפני הנה הבעל, שעתיד להשיאנו לבעלים. אך מכיוון שנגד זה ניתן לטעון, שחטא זה עתיד להיגרם על ידי צאצא של יוסף ולא ע"י יוסף בעצמו, על-כן לא מגיע לו למות. לכן הם עוד אומרים "בעל החלומות הלזה בא", הוא כבר מתחיל לעשות מה שעתידיים לעשות צאצאיו. האינכם רואים את חלומותיו ? מה הם ? שהאלומות משתחוות לו, שהשמש והירח והכוכבים משתחוים לו. הוא מתכוון להיות נערץ כמו אליל. היש עבודת אלילים גדולה מזו ? אם כן טוב אנו אומרים הנה בעל – הוא כבר מתחיל לעשות את המעשה – החלומות הלזה בא; ואם כך הוא, אז נהרגהו. הנה כאן העלילה בה הם מתנכלים נגד יוסף בפרשה הקודמת. עושה הא-ל עמו חסד בפרשה הנוכחית, שיכול הוא לטעון ולהעליל בה נגדם, כאשר קורא להם מרגלים. עלינו להתבונן [לברר] היטב, מדוע יוסף מאשים אותם בכך ולא בעוון אחר. וניתן לתרץ זאת היטב, מאחר והם נכנסו דרך עשרה שערי העיר, לפי דעת החכמים, כדי לחפש את יוסף²⁴. הרי מכאן הוא מצא אפשרות לומר "אתם מרגלים", כי לא נכנסתם כולכם ביחד דרך אחד משערי העיר. אך האמת היא, שיוסף חשש שמא האחים ישאלו, יחקרו ויחפשו אותו בכל העיר. לכן האשים אותם כמרגלים, שבעקבות האשמה זו לא יעזו ולא יהיה להם האומץ לשאול דבר כלשהו, מפני חששם מן החשד התלוי ועומד נגדם. כך, שאם הם השתמשו בעלילה נגדו, גם הוא השתמש בכזו נגדם.

בסיפור של חנוכה מסופר, שבאמצעות עלילה הרג מתתיה בן יוחנן כהן גדול את מפקדם של היוונים, של אנטיוכוס, את ניקנור, באומרו שרצה להקריב חזיר על מזבח הא-ל, אך לא רצה שמישהו יראה אותו בכך. כשיצאו כולם, הניח את ידו על חרבו והרג את המפקד על ידי תחבולה ועלילה²⁵. בהרבה ובאין-סוף עלילות השתמש אדם נגד ישראל, אך אומר הנביא עובדיה, כי כאשר עשית כן יעשה לך²⁶, כמו מקרהו של יוסף ואחיו.

הצער הרביעי בפרשה הקודמת היה, כי כאשר הגיע יוסף אל אחיו, הם הפשיטוהו ²⁷. אך הוא התנחם בפרשה הנוכחית מצער זה, כי הרי הולבש בלא סתם בגדים פשוטים, ולא על ידי הדיוט כלשהו, אלא הולבש בבגדי מלכות ועל ידי המלך, כפי שאומר הפסוק, - **וילבש אתו בגדי שש** ²⁸. וכפי שאומר רש"י: **בגדי שש**, שהיו חשובים מאוד באותו זמן ²⁹. כמו הבד השזור מחוטי זהב וכסף עכשיו. כך גם **ישראל** בגלות הנוכחית הופשטו, וכפי שאומר שלמה בשיר השירים: - "נשאו רידי מעלי שמרי החמות" ³⁰ והכוונה היא לגויים ³¹. אך יבוא זמן שילבשו בבגדי מלכות ועל ידי המלך, כפי שאומר הנביא ישעיה - **שוש אשיש בא' וכו' כי הלבישני בגדי ישע** ³², כמו אצל יוסף בפרשה. אך אל תחשבו **ישראל**, שתזכו בבגדי ישע אלו עלי ידי כך שתלבשו בעולם הזה בגדי משי שונים (**), וכאשר תפרדו מן העולם הזה אל הבא, תקחו עמכם תכריכים משובחים מאוד, מפני שאלה לא יגרמו שתשיגו את הישועה, אלא ע"י בגדי השלמות והמעלות שבהם תחזיקו. הלביש אדונו את האדם בכותנות עור ³³ ואומרים החכמים כי ר"י מאיר במשנתו, במקום עור היה כותב **אור** ³⁴ והכוונה היא שאלה העשויים מעור אינם אמיתיים אלא אלו העשויים מאור, כי **נר מצוה ותורה אור** ³⁵. כך אמר איוב - **צדק לבשתי וילבישני** ³⁶; השתדלתי ללבוש בגדים של מוסר ומעשים טובים וכך הא-ל הלביש אותי בגאולה וישועה. אומרים החכמים, איזהו תלמיד חכם? המזקק בחלוקו ללבשו ³⁷. זהו ענין קשה. האם בשביל דבר כה פעוט יקרא אדם תלמיד חכם? אלא שלא מדובר בבגד גשמי, כי אם בבגד של הנשמה, במעשים הטובים שבהם מתלבשת הנשמה, אשר לחלוק הזה קוראים החכמים **חלוקא דרבנן** ³⁸. כאשר ישתדלו ללבוש בגד כזה, יקראו חכמים וטובים. ואלה שלא יראו את הא-ל, אף-על-פי שילכו בתכריכים טובים ולמרות שיהיו מכוסים בבדים, ימצאו את עצמם ערומים. זה מה שאומר דוד במזמור נ"ה - **אשר אין חליפות למו ולא יראו א-לוהים** ³⁹. המילה חליפות היא כמו בפרשה הבאה חליפות שמלות ⁴⁰. אשר פירושה בגד. אם כן יפה אומר דוד, שאלה אשר אינם יראים את הא-ל, אין להם בגדים - **אשר אין חליפות למו ולא יראו א-לוהים**, שאין להם חליפות, או אין להם בגדים מפני שלא יראו את הא-ל. יפה

התלבשו מתתיה ובניו בלבוש של מוסר ומעשים טובים, וכי הא-ל הלביש אותם בבגדי ישע, כמו אצל יוסף בפרשה ואצלנו בגאולה [העמידה] - "כי כל בניך למודי א' " ⁴¹. ונהיה תלמידי חכמים אמיתיים, לבושים בבגדי המוסר והתורה. הצער החמישי בפרשה [במקור Passada בהדגשה=פרשה] הקודמת היה, שהשליכו את יוסף לבור ואחר-כך לבית הסוהר שנקרא בור, כי כך אומר הפסוק - ויקח אזני יוסף אתו ויתנהו בבית הסוהר אשר אסירי המלך אסורים שם ויהי שם בבית הסוהר ⁴². ראוי לשים לב שנאמר, שאדוני יוסף לקח את יוסף ושם אותו בבית הסוהר. האם לא היו לו עבדים שיקחוהו, אלא הוא בעצמו ? נקודה שניה היא, למה חשוב הוא לדעת, שהיה זה המקום אשר אסירי המלך אסורים שם ? שלישית, שאומר הפסוק - ויהי שם בבית הסוהר ? זה נאמר כדרך שמדברים הלבנטינים, - מה זה בא לומר לנו, או מה רוצה לומר לנו בכך ? ואני מסביר זאת על ידי דיון בענין אחר והוא: האם אדוני של יוסף האמין באשתו, כן או לא ? אם נתן בה אימון, הרי עונש קל מדי נתן לו במאסרו. ואם לא, הרי ללא סיבה אסר אותו. אנו יכולים לומר, שלעולם לא האמין בה, אך כדי לרצותה עשה מה שעשה ובהכירו בטוב לבו של יוסף וכי תמיד הא-ל היה עמו, וכפי שנאמר בזה - וירא אדוניו כי א' אתו ⁴³. שהאדון ראה בעצמו את השכינה שהיתה מלווה את יוסף ⁴⁴, לכן לא רצה האדון למסרו בידי משרתים או עבדים, אלא הוא בעצמו. ועל-כן נאמר שביקש את המקום המכובד ביותר שהיה אפשר, מקום אשר אסירי המלך אסורים ושם בפנים לא היה ליוסף צער אחר, כי אם עצם היותו שם, ולכן נאמר - ויהי שם בבית הסוהר ⁴⁵. תמורת צער זה נאמר בפרשה הנוכחית - וירצוהו מן הבור ויגלה וכו' ויבא אל פרעה ⁴⁶, כלומר, יצא מבית הסוהר לארמון המלוכה, למקום המלך. מסכנים ישראל, שפעמים רבות הושלכו לבורות ולבתי סוהר חשוכים שבגלויות (***) כפי שאמר הנביא ירמיה - צמתו בבור חיי וידו אבן ב' ⁴⁷, אך יבוא יום ויצאו מן המאסר, יצאו מן הקבר אל ארמון המלוכה של ירושלים ולמקום מלך מלכי המלכים. אומר הנביא יחזקאל - "הנני פותח את קברותיכם עמי", והכוונה לגלויות, "והבאתי אתכם אל אדמת ישראל" ⁴⁸. איננו יכולים להשיג חרות זו עלי ידי שנחשוק בה בלבד, אלא על ידי מעשים טובים. אומר דוד - א' מי יגור באהלך

ומי ישכן בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק.⁴⁹ אדון, מי היה ראוי לצאת מן הקבר אל ארמון המלוכה שלך ? פועל צדק !! אומרים החכמים שני דברים : משל לאדם שנכנס לעיר וראה ממתקים רבים ואמר- מי יכול לשבוע מאלה ? וענו לו בעליהם- מי שיש לו הרבה כסף. כך גם שאל דוד- מי יגור ? וענה הא-ל, הולך תמים ופועל צדק.⁵⁰ ראוי לציין, כי לא נראה שהחכמים אומרים חידוש כלשהו במשל זה, כי הרי מה שהם אומרים נראה כפשט הפסוק. ואני אומר, שהחכמים, בראותם שדוד מתחיל את המזמור "מי יגור או מי ישכון" ומסיימו באומרו "עשה אלה לא ימוט לעולם"⁵¹, נראה שדוד רצה לומר כך: אדון מי יגור, במובן של "בלתי אפשרי", מי יגור באהלך ? זה בלתי אפשרי. ואם תאמר- מי שפועל צדק, עשה אלה לא ימוט לעולם. עשיית מעשים טובים מועילה שלא ימוט לעולם אך לא כדי לגור אצלך, כי הא-ל מדקדק מאוד עם צדיקיו ועם הדבקים בו. וסביבו נשענה מאד.⁵² אומרים החכמים, שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה.⁵³ כאילו נאמר, שהא-ל מדקדק עם צדיקיו, עם יראיו עד כדי חוט השערה. אם-כן, אדון מי יגור ? אם הקפדנות שלך כה גדולה, אז מי יגור ? לכן אמרו חכמים משל זה של הדברים המתוקים, ברצותם להראות שהחומרה הזו של סבל שהא-ל משתמש בה עם אלה היותר דבקים בו, הם ממתקים. כך אומר הנביא יחזקאל, שנראה לו הא-ל הנותן לו מעלה והיה כתוב בה "קנים והגה והי" ⁵⁴ וכאשר שם אותה לתוך פיו, נדמה היה לו כאילו אוכל חלת דבש.⁵⁵ כאשר הכוונה היא, שכך הוא גם אצל עבדי הא-ל, - הם יחבבו את הצרות כמו אכילת ממתקים. זה מה שאומר דוד - מי יגור. מי יהיה ראוי להנות מממתקיך, אדון ? וכמו במשל ענה לו הא-ל- "הולך תמים- בינו לבין הא-ל, פועל צדק- בינו לבין רעהו". על ידי מעשים אלה יהיו ראויים ישראל לגור בארמון המלוכה. המבדיל.⁵⁶ כמו אצל יוסף בפרשה, גם מתתיה ובניו, נישואל, בזמן חנוכה היו בבתי סוהר חשוכים של צרות, אך יצאו אל ארמון המלוכה של הא-ל, - באו בנין לדביר ביתך ופנו את היכלך, כפי שאנו אומרים בשיר על הניסים.

הצער השישי שעבר על יוסף בפרשה הקודמת היה שנמכר לעבד, לעבד נמכר יוסף 57. והרי הסכים הא-ל בענין זה וטוב יהיה להתבונן בסיבה שלו. החכמים אומרים שהיה זה עונש על שדיבר דיבה על האחים, שקרא לבני השפחות עבדים 58 ולכן – לעבד נמכר יוסף. בתחילת הפרשה הקודמת אומר רש"י – ביקש לישב בשלוה, בא עליו רוגזו של יוסף 59. ומכיוון שיעקב ביקש לשבת בשלוה, לכן באה לו הצרה של יוסף. האמת היא, שאינני מסכים עם מי שאומר שחטא יעקב בכך שרצה להיות בשלוה, באומרו [בספרו] שעל הצדיקים לקבל שכר בעולם הבא ולא בזה, בלי לפגוע בסמכותו של רש"י 60. מפני שאני חושב שהא-ל מבטיח לעולם הזה, אם לא את הקרן של מעשינו הטובים, לכל הפחות את פירותיהם. אם כך, מה חטא יעקב, ברצותו להנות מפירות אלה בעולם הזה? ועוד, אם זה היה חטא, היה על הא-ל לגרום לו שיפסיד את רכושו, כדי שלא יהיה לו ממה ליהנות, אך לא להסכים שהבן יימכר לעבד. מכאן נדמה לי שענין זה יובן באופן אחר, כאשר מסתמך אני על הפירושים הטובים ביותר. כשדיבר הא-ל עם אברהם אבינו אמר לו – "גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם 400 שנה" 61. שימו לב רבותי שבתחילת הפסוק אומר – "גר יהיה זרעך" ובסוף אומר "ועבדום וענו אותם". בתחילה אומר בלשון יחיד – זרעך, ובסוף ברבים – אותם. ועוד טיעון: כאן אומר 400 שנה וחכמים אומרים לא יהיו עבדים אלא יסבלו את הגרות בלבד. אך לאחר שיהיו כבר רבים, אז יסבלו את העבדות. לכן תחילת הפסוק מדבר על גר, ביחיד, שפירושו מעטים, וסופו ברבים, דהיינו הרבה, ואז אומר – ועבדום. מן הגרות לעבדות עברו 400 שנה. הכל מסתדר עתה היטב. דברי החכמים – 210, כלומר הזמן שהיו עבדים. ומאחר והא-ל גר כך למען יעקב ובניו, כשרצה עכשיו להנות בזמן שגזר עליו להיות גר, אומר הא-ל, יבוא עליו רוגזו של יוסף, כדי שבצער תעבור את חיך ותתקיים הגזירה כי גר יהיה

זרען וכי יוסף יימכר לעבד כדי לסמל, שאם אינך רוצה את הגרות, הרי לך העבדות- לעבד נמכר יוסף. ובאופן אחר, יתכן שהסכים הא-ל, שיוסף יהיה סמל לבני ישראל, כי כמו שהוא היה עבד במצרים ויצא לחרות כאדון, בניגוד לחוקים של אותה ארץ, שעבד לא יוכל להיות מלך במצרים⁶³, כך גם ישראל יהיו עבדים במצרים ויצאו לחרות, בניגוד לכל כוכבי השמים שחייבו שישארו תמיד עבדים במצרים, כמו שאנו אומרים בהגדה- ואילו לא הוציא וכו' עד"ן אנו ובנינו וכו', כך שהצער הזה עבר על יוסף בפרשה הקודמת. בנוכחית הוא התנחם בכך שהועלה להיות אדון, כפי שאומר הפסוק- ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ⁶⁴. מי שמתבונן בפסוק זה נדמה לו, שיוסף השפיל את עצמו, כי על אף היותו שליט, עשה את עצמו סוחר וספסר כדרך הפורטוגזים. אך הפשט הוא, שעשה זאת ביוזעו, כי בגלל הרעב יבואו אחיו לקנות ואם הוא בעצמו ימכור, אז יכירם, כפי שהיה. אפשר גם לומר שעשה זאת כדי לזכות בחן ובחסד של העם, שעל ידי שימכור לכולם ויעשה להם כמה הנחות, יאהבו אותו. הרב אברבנאל אומר שעסק בחיטה, שזה היה דבר נחשב כל-כך, כמו לעסוק היום בפנינים וביהלומים (***) וזו לא היתה השפלה בשבילו⁶⁵. אני גם מבין שיוסף רצה ללמד מוסר בכך, שלמרות היותם בני אדם מורמים מעם, לא ינהגו בהתנשאות רבה, אלא יעשו [יציגו] עצמם שפלים ובעלי ענוה. ועל כן כתוב הוא השליט, הוא המשביר. מסופר על צייר מפורסם, שאחרי שצייר שיבולת של חיטה, צייר ציפור נחה עליה באופן טבעי מאוד. אך לא חסר מי שמצא פגם גדול בכך, כי הציפור נמצאת על השיבולת וזו לא מתכופפת מכובד משקלה, דבר שמסמל שהפגם הכי גדול שיכול להיות באדם גדול הוא, לא לכופף עצמו ולא להנמיך עצמו. ועל-כן ויוסף הוא השליט הוא המשביר. לסיכום, העבד נעשה למלך. כך גם בית החשמונאים היו עבדים ומשרתים של ישראל, כי הרי עבדו בשבילם בהגיונם עליהם, ואחרי-כן יצאו מהם מלכים, כי בבית השני המלכים היו מן החשמונאים. כך גם ישראל השתעבדו כעבדים-

עבדים משלו בנו ⁶⁶ אך אם היום הם עבדי הגויים, יהפכו הם לעבדי הא-ל, יצאו לחופשי ויהיו שליטים על הארץ, - והיו מלכים אמנך וכו" ⁶⁷.

הצער השביעי הוא מה שנאמר על יוסף: **יוסף הורג מצרים** ⁶⁸. והוא התנחם בפרשה הנוכחית, שאומר עליו הפסוק "ונתתי אתך על כל ארץ מצרים" ⁶⁹. לא בנמיכות-קומה, אלא גבוה מאוד, נישא ומורם. מסכנים הם ישראל, שבהחלט ירדו יותר מאשר במצרים, בגלות שהם נמצאים עתה (****). שימו לב רבותי למאמר נפלא, שנאמר על ידי החכמים במסכת ראש השנה, וכך נאמר: כי אותם זקנים קדמונים שלחו שני אנשים שיעלו על ההרים, כדי לראות את מולד הלבנה, - ועל פי עדותם לקדש את החודש. כאשר שבו שאלו אותם: כיצד ראיתם את צורת הלבנה? והשיבו- (שימו לב לעדות המשונה) עלינו במעלה אדומים, ראינו את הלבנה שהיתה בין שני סלעים, ראשה דומה לשל עגל, אוזניה כשל גדי, קרניה כשל צבי וזנבה מונחת לה בין ירכיה ⁷⁰. כמובן ישנה כאן חידה ⁷¹ והיא, כפי שמציין זאת באופן חלקי הרב עראמה ⁷², שהלבנה היא סמל ומשל לישראל ולפיה אנו מונים את החודשים. ואנו אומרים שעלינו להתחדש כמות ⁷³. כשנשאלים איך המצב בגלות בה נמצאים, משיבים: עלינו במעלה אדומים, שפירושו מעלתם של רבים ממלכי אדום, ראינו את הלבנה, שהיא ישראל, בין שני סלעים מחוספסים מאוד, אלה אדום וישמעאל שביניהם נמצא כל עם ישראל בגלות. וכאשר שואלים מהי הסיבה לכך? התשובה היא יש לה ראש של עגל. הראש הוא תחילת הגוף, כך ישראל בראשיתם עשו עגל ועבדו אותו ועוד שנים רבות המשיכו בחטא הזה. אוזניה היו כשל גדי שפירושו, כמו הגדי בעודנו קטן הוא מבוקש מאוד, וככל שהוא גדל ערכו פוחת; כך גם ישראל, בראשיתם היו להם אוזניים שנחשבו מאוד, כי הרי אמרו "נעשה ונשמע" ⁷⁴, אך מהר אבדו אותן. היו לה גם קרני צבי ואומרים חכמי הטבע, כי בכל שנה הן נופלות וחוזרות לצמות (****). כך גם ישראל, בכל צעד נופלים ושבים לצמות, כפי שקרה בימי השופטים וכו". זנבה היתה מונחת לה בין ירכיה, מרוב פחד, כי כך נמצאים היום ישראל בגלות, מלאים במורר-לב, מפחדים

מרדפות, לעיתים ממלך זה ולעיתים מאחר. לסיכום : אנו כמו יוסף כשירד למצרים. אך אנו בטוחים שנהיה כמוהו – ונתון אתו על כל ארץ מצרים*⁷⁵. כך יתקיים עבור ישראל – ונתנן א' עליון⁷⁶, כמו יוסף.

הצער השמיני בפרשה הקודמת, שהוכרח יוסף להיפרד מאחיו, שעמם תמיד שוחח. מאז היותו בגיל 17 שנה, נכפה עליו להעדר ואני בהחלט מאמין, שזה גרם לו צער. עתה אני מבין ענין יפה מאוד בפרשה הנוכחית והוא, כי כאשר יוסף אומר להם "זאת עשו", אחד ישאר והאחרים ילכו⁷⁷. אז הם אומרים וידוי אחד: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראונו צרת נפשו... על כן באה עלינו הצרה הזאת"⁷⁸. שימו לב רבותי, כדי להצדיק וידוי זה, היה עליהם לומר אותו מיד בתחילה, כאשר הואשמו כמרגלים ונלקחו לבית הסוהר, – ולא עכשיו כאשר הם משתחררים ורק אחד מהם נשאר עצור. ועוד, הכיצד ניתן להבין "הצרה הזאת", במובן "זאת" ולא אחרת ? ואני משיב, שהם חשבו בתחילה, שהצער והמעצר היו כשכר על הצער שגרמו לאביהם. אך כאשר ראו אחרי-זה שפרעו בהם במטבע בו הם שלמו, – כפי שהם הפרידוהו ומנעו מן האח מלהיות בחברתם, כך גם עכשיו נשאר אח אחד במצרים, מופרד מהם. לכן הם עתה חוזרים בהם ואומרים "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו"... כאשר הופרד מאתנו, "על כן באה אלינו הצרה הזאת". כלומר, זאת שבאה עכשיו אלינו, שאנו הולכים הביתה ואחד נשאר רחוק וחסר לנו, כאשר נשמתו חרדה, כפי שהיה אצל יוסף בפרשה הקודמת⁷⁹. הוא התנחם בפרשה הנוכחית כאשר התאחד עמם ויחד אכלו ושתו תוך כדי ששוחחו והיו כולם מאוחדים בביתו של יוסף. הבנים של מתתיהו נפרדו אלו מאלה כדי להלחם באויבים ובמלחמה הם אבדו אח [את אליעזר]. אבל לאחר מכן התאחדו עם אביהם ונשארו מנצחים ומאוחדים⁸⁰.

ישראל בגלות הנוכחית, בהחלט נפוצו ונפרדו איש מרעהו. 10 השבטים הורחקו מאתנו, יהודה ובנימין, ואנו מעטים ואומללים בגלל חטאינו⁸¹. כך אומר הנביא – שה פורה ישראל⁸², אך יבוא הזמן בו יקבץ אותנו הא-ל כפי שאומר הנביא יחזקאל בפרק 36 [ל"ו]⁸³ "ולקח עץ אחד וכתוב אפרים ובית ישראל" והכוונה היא ל 10 השבטים. וגם אומר "קח לך עץ אחד וכתוב ליהודה ולבני ישראל", והכוונה היא ליהודה ובנימין⁸⁴ ומצווה עליו

שיחבר את העצים שיהיו לעץ אחד, לסמל, שכך יתאחדו שבטי ישראל⁸⁵ (*****) . אומר הנביא ישעיהו – "זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן"⁸⁶ . הזאב הוא בנימין, כי כך נקרא על ידי אביו⁸⁷ . הטלה הם שבטי ישראל – שה פזורה ישראל. ירעו כאחד, פירושו על בנימין שהצטרף אל אחיו ובא למצרים. האריה זה יהודה⁸⁸ . הבקר זה יוסף, כי כך נקרא על ידי משה⁸⁹ . יאכל תבן – שיאכלו וישתו עמו⁹⁰ . אין ספק, כי כאשר ראו חכמים שרעיון זה, אותו אומר כאן הנביא ישעיהו, נאמר כבר על ידו בפרקים הקודמים, לכן הם אומרים, כי כאן היתה כוונתו כדלעיל. אך אני מרגיש כאן איזה קושי והוא, שאם הענין הזה, אותו אומר המאמר לא נכתב כבר בתורה, אז נכון היה שהנביא יודיע אותו. אך אם הכל נמצא באופן ברור בפרשה הנוכחית, אז איזה צורך יש לנביא לאומרו בדרך משל, כי הרי זה כבר קרה? אני מתרץ, כי הכוונה איננה לספר לנו על העבר, אלא לומר לנו, כי כמו בעבר התרחש איחוד זה, כך יהיה גם לעתיד לבוא. ובמיוחד הארי והבקר, המסמלים את מלכות דוד ושל אפרים, שיתאחדו לאכול תבן ולהשמיד את הגויים, שנמשלו לתבן⁹¹ . אך אל נחשוב שבהיותנו מפוזרים נוכל להנות מאיחוד זה, כי הרי גם העצמות היבשות בנוואת יחזקאל לא חיו אלא לאחר "שקרבנו עצם אל עצמו"⁹² וכך נאחד את עצמנו והא-ל יאחד אותנו. הצער התשיעי בפרשה הקודמת היה זה שגרמה גבירתו של יוסף ליוסף. אך הוא התנחם בפרשה הנוכחית בכך, שנתן לו פרעה את הבת של אדונו וגבירתו לאשה. אומר הפסוק שקרא לו בשם מפענח צפונות [צפנת פענח] ונתן לו לאשה את אסנת בת פוטיפר⁹³ . אומרים המפרשים, כי כדי למנוע מפרעה את הריונים של המצרים על כך שהמליך עבד, לכן החליף את שמו, כאומר הוא א-לוהי; וכדי שיהיו לו קרובים שיתמכו בו, נתן לו את בתו של פוטיפר⁹⁴ . (*****) ואני אומר, מכיוון שליבו של המלך נמצא בידי א', לכן ציווה שישנה את שמו, כדי שלא יתגלה שיוסף נמצא במצרים. וכשכר על כך שלא רצה לגעת באשה האסורה לו, הוא נהנה מבתה מבלי לחטוא לא-ל. כך גם ישראל, בדומה ליוסף, יתנחמו על מה שהפסידו

כפי שאומר הנביא – "ובירושלים תנחמו"⁹⁵. בית החשמונאים לא רצו להסכים שיאבדו ישראל את השבת, ראש חודש ואת המילה, אותם רצו היוונים לקחת מהם.⁹⁶ ציווה הא-ל שיתנחמו על ידי הנצחון וכי שיחגגו ימים אלה של חנוכה; בהיותם 8 הם מסמלים את המילה, ובהיותם 8 ימים, חלה בהם לפחות שבת אחת, ובהתחילם ב 25 של כסלו חל בהם ראש חודש, באופן שהתנחמו באלה שלא רצו לאבדם.

הצער העשירי היה בכך שיוסף נשכח, למרות שהתחנן אל שר המשקים⁹⁷ של המלך – זכרתי והזכרתי⁹⁸. הוא התנחם בפרשה הנוכחית, כי הרי הוזכר לפרעה בהזמנות רצויה מאוד ועם הרבה כבוד, שאומר עליו – ויהי כאשר פתר לנו כן היה⁹⁹. כן ציווה הא-ל שבית החשמונאים לא יישכח מאתנו לנצח, אלא ייזכר תמיד עם הרבה כבוד. מסכנים ישראל, שבהחלט נדמה שבגלות הנוכחית, בגלל אורכה, נשכחים הם מן הא-ל חו¹⁰⁰. אך נבטח בחדו, שיעשה שניזכר בעולם וישמור את הזכרון אותנו שיש לו, כפי שאומר המאמר במסכת מנחות פרק 9, בו אומרים החכמים¹⁰¹ – על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים¹⁰². שואלים מאי קאמרי, מה אומרים השומרים האלה? אומר רב: "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחנונה כי בא מועד"¹⁰³. מלומד אחר, רב נחמן אומר, כי מה שהם אומרים הוא: בונה ירושלים אי נדחי ישראל יכנס¹⁰⁴. נשים לב לשני דברים במאמר – הראשון, שאין הכרח שיאמרו משהו השומרים בחומות; ואם כן, הכיצד שואל החכם הראשון – מה הם אומרים? אני מבין שהם אינם אומרים דבר, כי שומרים בעמדתם, כחיילים טובים אינם משוחחים ואינם מדברים. הנקודה השניה היא, שרב נחמן אינו מסתפק עם מה שאמר רבה, אלא הוא מביא פסוק אחר. אך מה שניתן לתרץ הוא, שבהתבוננם אל מה שהפסוק ממשיך ואומר "תמיד", ככתוב: "כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו..." השומרים האלה¹⁰⁵. אם כן זה סימן שהם מדברים וכך יש יסוד לשאלה – מאי קאמרי. אומר החכם הראשון – היות והם מופקדים לשמור על חומות ירושלים, לבטח שהם מדברים על אותה עיר.

עיר. וכדי לאשרר זאת, מביא את הפסוק הראשון האומר, "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד". כלומר: תרחם ציון כי עת לחננה – בגלל זכות; או: כי בא מועד – כי כבר הגיע הזמן. אומר המלומד השני – יפה נאמר, אך אין זה מספיק שתקיים העיר ירושלים ללא ישראל בתוכה, אין זה שווה והיא אינה שלמה, ועל זה הוא אומר שיש צורך שהפסוק יכלול את שמירת ירושלים כפי שנאמר, אך גם יש לבקש על ישראל ולצורך זה טוב שבא הפסוק השני בונה ירושלים א' וכו'. הנה התפילה על ירושלים, "נדחי ישראל יכנס". הרי כאן גם מזכירים את ישראל וכך הם מדברים באופן נפלא. אך אם מתבוננים היטב, הנביא אומר את אותו הדבר, כי מאחר ואמר "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים וגו'", תמיד לא יחשו, הוא מוסיף מיד "המזכירים את א' אל דמי לכס". נדמה שמילים אלה לא מתחברות או שאינן מובנות היטב, אך כוונתן לומר את אשר אמרנו; כלומר, המזכירים את א', אלה הם ישראל, אל דמי לכס. עליכם להזכיר את ירושלים ואת ישראל, בונה ירושלים א' וכו'. חובה עלינו אם כן, שבכל מעשינו נזכור את הא-ל הקדוש של ישראל, כדי שהוא יזכור אותנו ויעשה ניסים ונפלאות כפי שעשה עם אבותינו ויביא לנו את המשיח שלנו במהרה בימינו אמן.

מראה מקורות לדרשה השלוש-עשרה בשבת חנוכה

עובד על ידי שמעון קומר

הערות-הארה אחת se הארה ציפ: יוסף בן הרית

1. קהלת, ד, יב.
2. *פירוש האברנאל* לבראשית, מא, א-ד"ה "ועתה ראה". דרשנו מרחיב לדבר בדרשה זו על עשרת הדברים שמונה *האברנאל*, שם, אך לא לפי אותו סדר.
3. בראשית, לז, ד.
4. *רש"י*, שם, ע"פ *תרגום אונקלוס*.
5. *רש"י*, שם, ע"פ *בראשית רבה*, פד, ח.
6. בראשית, לז, ב.
7. *עקידת יצחק*, שער כח, ד"ה "ובמדרש ויבא יוסף".
8. בראשית, מא, לח.
9. שיר השירים, ו, ט.
10. ע"פ *בראשית רבה*, צ, א ובמקבילות. במהדורות תיאודור אלבק של *מדרש בראשית רבה* חסרות המילים "זה יוסף", אך ע"פ חילופי הנוסחאות המובאים שם נראה, שברוב המהדורות מופיעות מילים אלה.
11. תהילים, עט, ד.
12. מלאכי, ג, יב.
13. בראשית, לז, ח; 14. שם, מא, טו; 15. שם, מא, לב.
16. יואל, ג, א.
17. תהילים, קכו, א.
18. ראה דניאל, ז, א. גם על דניאל מסופר שפתר חלומות. ראה שם, א, יז. בפרקים ב + ד מסופר שפתר את חלום נבוכדנצר מלך בבל.
19. בראשית, לז, יח; 20. שם, מב, ז. 21. שם, לז, יט-כ.
22. *בראשית רבה*, פד, יד. וראה חילופי נוסחאות, שם, במהד' תיאודור אלבק.
23. ראה *פירוש רש"י לבראשית רבה*, שם.
24. ע"פ *בראשית רבה*, צא, ו; *תנחומא*, מקץ, ח.
25. ע"פ *מגילת אנטיוכוס* ושם "יוחנן בן מתתיה". ראה גם מדרש אחר לחנוכה בתוך: א. גלינק, *בית המדרש*, חדר ראשון, מהד' ב, ירושלים

תרצח, ע. 138 וגם שם מופיע "יוחנן בן מתתיה". לעומת זה *בספר החשמונאים* א, ז, מג-מז מתואר מותו של ניקנור בקרב בית-חורון. ראה גם *חשמונאים* ב, טו, כח-ל; בבלי, תענית, יח, ב; ירושלמי, תענית, ב, יב; שם, מגילה, א, ד.

26. עובדיה, א, טו.
27. ראה בראשית, לז, כג. 28. שם, מא, מב. 29. *רש"י*, שם. וראה בדרשה 11, הערה 1.
30. שיר השירים, ה, ז.
31. וראה שם *פירוש שושנת העמקים* לר' משה אלשיך.
32. ישעיה, סא, י.
33. בראשית, ג, כא.
34. ראה דרשה 10, הערה 3.
35. משלי, ו, כג.
36. איוב, כט, יד.
37. בבלי, שבת, קיד, א: "איזהו תלמיד חכם, זה המקפיד על חלוקו להופכו". וראה *בטור*, *אורח חיים*, ב, ג: "וידקדק בחלוקו ללובשו". יתכן ודרשנו שילב בציטוטו לשון הגמרא בלשון הסוד.
38. *זהר*, ח"א, פרשת נח, טו, ע"א. וראה גם *בפירוש האלשיך לאיוב*, כט, יד.
39. תהילים, נה, כ.
40. בראשית, מה, כב.
41. ע"פ ישעיה, נד, יג.
42. בראשית, לט, כ.
43. בראשית, לט, ג.
44. ראה *זהר*, ח"א, קפט, ע"א. אך יתכן ודרשנו התכוון למה שנאמר בבראשית רבה, פו, ה: "שראה שכינה עומדת על גביו"...
45. ראה *פירוש האברנאל* לבראשית, לט, ד"ה – "ויוסף הורד מצרימה"; *פירוש האלשיך* לבראשית, לט, כ.
46. בראשית, מא, יד.
47. איכה, ג, נג. וראה *בפירוש ר' בחיי בן אשר* לבראשית לט, כ, שגם הוא משווה בין גלות ישראל לבורו של יוסף.
48. יחזקאל, לז, יב.
49. תהילים, טו, א-ב.
50. ע"פ *מדרש תהילים*, מזמור טו, ג; *ילקוט שמעוני*, ח"ב, רמז תרסד.
51. תהילים, טו, ה. דרשנו תרגם את המילה "ימוט" כמו "ימות". אך ראה *בתרגום פדרה*, שתרגם מלשון "התמוטטות", כדעת המפרשים.
52. תהילים, נ, ג.
53. ע"פ בבלי, יבמות, קכא, ב; שם, בבא קמא, נ, ב.
- ובילקוט שמעוני*, ח"ב, רמז תשס, דומה הנוסח יותר לזה המצוטט כאן. וראה גם *פירוש ר' יוסף יעבץ* לתהילים, נ, ג.

54. יחזקאל, ב, ח-י. 55. שם, ג, ג.
56. הכוונה כנהוג אצלנו לומר "להבדיל".
57. תהילים, קה, יז.
58. ירושלמי, פאה, פרק א, ה"א; *בראשית דבה*, פד, ז, ובמקבילות. ומובא גם ב*פירוש הרד"ק* לבראשית, לז, ב.
59. *דש"י*, בראשית, לז, ב, ע"פ *בראשית דבה*, פד, ג.
60. ראה *פירוש ר' בחיי* לבראשית, לז, א. וראה *ברש"י השלם*, הוצ. אריאל, ירושלים תשמח, כרך ב, עמ. רט, הערה 14, שמעיר על הקושי שמעלה כאן דרשנו ומיישב אותו.
61. בראשית, טו, יג.
62. *בראשית דבה*, צא, ב; *פרקי דרבי אליעזר*, מח (מהד' וורשה תרי"ב).
63. ראה דרשה 11, הערות 4 + 5.
64. בראשית, מב, ו.
65. ראה *פירוש האברבנאל* לבראשית מא, בסוף ד"ה: "ותחלנה".
66. איכה, ה, ח.
67. ישעיה, מט, כג.
68. בראשית, לט, א. 69, שם, מא, מא.
70. *תוספתא*, ראש השנה, פרק א, ה"ט; בבלי, ראש השנה, כב, ב. ושם מסופר על שני עדים שנשכרו ע"י הבייתוסים כדי להטעות את החכמים, אחד משלהם ואחד מן הפרושים והיתה זו עדותו של העד הפרושי. וראה גם מקבילה בירושלמי, ראש השנה, פרק ב, ה"א (דף נ"ד, ע"ד).
71. ראה *חידושי אגדות המדש"א* לראש השנה, שם.
72. *עקידת יצחק*, ח"ג, שער סז, פרק א.
73. בנוסח ברכת הלבנה, ע"פ *פרקי דרבי אליעזר*, פרק נא.
74. שמות, כד, ז.
75. בראשית, מא, מג.
76. דברים, כח, א.
77. ע"פ בראשית, מב, יח-יט; 78. שם, מב, כא.
79. הקושי אותו מעלה כאן דרשנו מזכר *בעקידת יצחק*, שער ל: ד"ה: "ובמדרש בשעה שהוא מבקש"; וב*פירוש האלשיך* לבראשית, מב, כא. וראה גם ב*פירוש האברבנאל* לבראשית, מב, טו.
80. ראה *מגילת אנטיוכוס*, בתוך: א. ילינק, *בית המדרש*, חדר א, מהד"ב, ירושלים, תרצ"ח, עמ. 145; וב*ספר חשמונאים*, א, פרק ב, פרק ג, א. מסופר, שיהודה עמד במקום אביו לאחר מותו והיה שר צבא עד למותו במלחמה. (ראה שם, ט, יח).
81. בטקסט המקורי חל שיבוש תחבירי. במקרה זה סטינו ממנהגנו ותרגמנו לפי תוכנו הנכון, בוודאי ככוונת דרשנו.
82. ירמיה, נ, יז.

83. יש כאן טעות בקביעת הפרק. צריך להיות פרק לז, פסוק טז.
84. שם, ובפסוק במקור הסדר הפוך. 85. שם, ראה *פירוש הרד"ק*.
86. ישעיה, סה, כה.
87. ראה בראשית, מט, כז: "בנימין זאב יטרף".
88. ראה בראשית, מט, ט: "גור אריה יהודה".
89. ראה דברים, לג, יז: "בכור שורו הדר לו".
90. ע"פ *בראשית דבה*, צה, א; וראה *פירוש האברבנאל* לישעיה, סה, כא.
91. ראה עובדיה, א, יח: "והיה בית יעקב אש... ובית עשו לקש". וראה גם פירושו של י. קיל *בדעת מקרא*, שם.
92. ע"פ יחזקאל, לז, ז.
93. ע"פ בראשית, מא, מה.
94. ראה שם, *פירוש האברבנאל*, מא, מא; וראה שם גם *פירוש האלשיך*, המפרש בדרך דומה.
- נ אכחמינן לא היה יצא ארצות המדינה החברתי המצויים העתיקה כי זה התפלה רק אחרי פסוק כתב הפירוש אליהם מאה ה- 19 אל-כן יש להבדיל בין ארצות של יוסף פולטער ספיס פרעה שר השמים. לבין חותנו העתיקה פולטער כהן און לאחר שהוסלה ארצות בידי פרעה תחתיו. פירוש כי אלה שני אנשים שונים ו הפי בשל הגבירה ספיס היה ולא הוליד. על כן חשקה הגבירה בעבדה פולטער אל לא היה מאצלות הכהנים. כמו פולטער שפירוש היה מכת כהני און. פולט 2-9 = משנת המלך-האצט הענינים ששמיים. שר השמים שהיה ממונה גם על אסירי המלך בבית הסופר וכך גם על יוסף ש: פולט 9-2 = משנת הארצות המדינה פ-9. שבתו אסנת ניקתה ליוסף כזי אהריתו ממעמד ספיס אמעז מחותן אכריתו און. גם ככלה וכאשר המלך נצטרך ממעמד "ואצאת הכהנים לא קנה"!! י. ג. [
95. ישעיה, טו, יג.
96. ראה דרשה 11, הערה 10.
97. דרשנו הביא כאן שתי אפשרויות לתרגום. הראשונה כמו בתרגומו של Reina והשניה על פי Ferrara..
98. ראה בראשית, מ, יד.
99. בראשית, מא, יג.
100. חו = חס ושלום, באותיות דפוס עבריות, כמו במקרים מעטים אחרים.
101. בבלי, מנחות, פא, א.
102. ישעיה, סב, ו.
103. תהילים, קב, יד.
104. תהילים, קמז, ב. דרשנו הביא את הפסוקים שבתוך המאמר במלואם ולא באופן מקוטע כמו בנוסח הבבלי שלפנינו. יתכן וציטט את המאמר

מתוך *העין יעקב*, שם מובאים הפסוקים בשלמותם.
105. ראה ישעיה, שם.

הערות והערות לזרשה השלש-עשרה בשבת חנוכה
מאת המהדיר יוסף בן ברית

בלאית: הזרשה שלפנינו היא מבין הארוכות ב 13 וחצי עמודים ויותר מ 1000 מילים מן המקורות בולט בה השימוש בתואר הרבני **Rab** ולא **Ribi** או בקיצור **Ri** כמו בזרשות הקדומות ה 10 (שהיא למעשה האחרונה משנת 1162) וה 12 ובבאות ה 14 וה 29 באופן בולט. אני מעלה על דעתי שהבין את דרשותיו אל המסך נסיעותיו הרבות והארוכות בדרכי הים. שהביאו אותו לריכוזים יהודיים אחרים. כגון לאמסטרדם. ללונדון ולוד מקומות ישוב. ואולי גם התזוין עם חכמים אחרים. שהפיעו אליו באותה עת. כאשר העלה את הזרשה אל הכתב. ה 1612 התחלפה ההנהגה הרבנית האשכנזית של ק"ק אמסטרדם של הרב משה אורי הלוי מאמץ. בשני חכמים ספרדיים. הרב עוליאל והרב פרדו שהנהיגו מעתה נוסח הספרדים בקהילה זו וכך גם שונו מונחים כגון רבי אריאל! הוצאי הושפע מכך דרשנו והוא נהג בהתאם. אפיק נראה לי כי הזרשה שלפנינו היא מאפני-כן.

(*) כפי שהערתי כבר בעבר, מסתמך דרשנו אמנם לרוב על זביריהם של חכמים שקדמו לו. אך גם זאת הוא מעלה לעיתים חשיבה עצמית ויוצרת ומביא לפנינו שומעיו רעיונות משלו. עובדה זו ניכרת מחזש היטה הזרשה זו.

(**) על יהודי המבורג הנסחרים למחצה הולא איסור של הופעה ברגים בלבד פאר היה זה הסעיף הראשון של העבאות שהולא עליהם בפסק הדין של הפקולטה התיאולוגית הנוצרית-לותרנית בעיר **Jena**. כאשר דרשנו חתום אליו בשמו הלאודי **Albertus Denis** כאחד משלושת הנציגים של הקהילה הקטנה ה 18.1611. יתכן איפה כי הטפה זו קשורה גם באיסור זה. השם שהמורה מוסרית בעיקרה.

(***) מותר לי להניח. כי דרשנו כיוון גם למצבם העלום שלחלק מקהל שומעיו. שהם או קרוביהם נאסרו בעבר בפולטא ע"י קאזסי האינקוויזיציה. כך קרה לאביו בלונדון ה 86-1585 ולגיסיו. אחי אשתו בליסבון בשנים 1606-1610. חותנו אלף הומת בליסבון ה 5.4.1609.

(****) ביצוע לנו. היו בין הסוחרים הפולטאליים בהמבורג ובאמסטרדם סוחרים פנינים ויהלומים. כמו משה זכות-**Sacuto** ובנו מרדכי באמסטרדם. אשר גיסיו עומד רוציגל=זניאל אבנר (ומאוחר יותר אברהם ישראל זה סיקיירא בלונדון) ואחיו העצור של זה. מנאל קרדוזו-טייירה היו שותפים. מענין. כמה שירות לפני-כן הוא מציין את מעמדו ומעמד בני קהילתו כמעמד מושל: "סוחרים וספרים כמו הפולטאליים". דרשנו חש כנראה מושל "כסוחר פולטאלי" שיהדותו לא הוכרה. כאשר אין לו זכויות ביהודי אלא רק "כסוחר פולטאלי" !!!

(*****) בארצות צפון-אירופה חיים איילים = **Cervus, Cerf**. אשר קרניהם המסועפות העצמות נאשרות מדי שנה וצומחות מחזש. לא כן הצבי הארץ-ישראלי **Gazelle**. בו מדובר במשל החכמים. אשר קרניו קבועות וחלולות דרשנו. כמו אחרים באירופה מתייחסים לזבי כאילו הוא אייל צפוני וזו טעות בליהוי. אמנם בעבר חי הארץ איל-הכרמל - **Capreolus**. אשר קרניו התחלפו מדי שנה השם שהן קטנות יחסית לקרני האייל הצפוני.

(*****) מילה זה מוצגש גם בסוף המחזה האיטלי של בנו יחידו ראובן. "שחת פורים בעיר הבזורה ומחוללה גלוקסאט" - שנת אדז ואדז אפ"ק (=1650) בתפילת המלמד: "...מי יתן לעם אקח כפאיים. יהודה לא יצור את אפרים. ילכו יחד אירשלים ובאו לציון ברינה..."

(*****) נא להעתיק למקור 94 של שמעון קומה להבזיל בין פוטיפר סגן
פרעה לבין פוטיפרס כהן און = אביה של אסנת אשר יוסף בצל הקדוש.

זרשה ארבע שרה

נדרשה בשבת זכור

פרשה תצוה

בכל קהילות ישראל נוהגים לקרוא לשבת הנוכחית בשני שמות: שבת מי כמון ושבת זכור והסיבה לכך היא שהיום בתפילה אומרים את הפיוטים מי כמון ואין כמון¹ שהם תמציתה של המגילה אותה קוראים ביום של פורים. היא נקראת גם שבת זכור, מפני שמוצאים ספר שני ובו קוראים (*) את הפרק שבו מצוה הא-ל זכור את אשר עשה לך עמלק וכו"² תמחה את זכר עמלק³. ומדוע שני דברים אלה נקראים יחד באותו יום? הסיבה ידועה והיא שהמנן היה מזרעו של אגג מלך עמלק, צאצא של עמלק ולכן אנו קוראים פרשת זכור שעוסקת בכך שרצה עמלק להשמיד את ישראל והא-ל מצווה להשמיד אותו. קוראים אם כן את תמצית המגילה, בה ניסה הצאצא להשמיד את ישראל והוא זה שהושמד בידי היהודים, שזה בדיוק מה שמקיימים ביום של פורים עצמו: קוראים את המגילה ואת הפרשה ויבא עמלק וילחם עם ישראל⁴ והרי במגילה אומר הפסוק- והימים האלה זכרים ונעשים וכו"⁵, שזה אומר שיעשו זכר ובנוסף על הזכר, מעשה. על-כן ציוו החכמים לעשות את המעשה ביום של פורים ואת הזכר ביום השבת שלפני פורים⁶. נדרוש אם-כן על ענין של המגילה ועל הקשר שבין הצרות של ישראל עם עוד כמה נסיבות. היה נראה לחכמים ענין

משונה, הסכנה בה היו נתונים **ישראל** בזמנו של **המן ואחשוורוש** והם שאלו: מה חטאו **ישראל** שנגרמו להם כל כך הרבה צרות ? ומוצאים אנו שתי דעות בעניין זה, אחת משל תלמידיו של **ריב** שמעון **בר יוחאי** והשניה מרבם האמור, **ריב** שמעון. (**). אמרו התלמידים שחטאו **ישראל** באכילת מאכלות אסורים בסעודתו של המלך **אחשוורוש** ⁷. והרי עבר זמן מועט מאז שהיו בגלות ואבדו טובות הרבה כמו שהיו בבית הראשון. היה עליהם להיות תמיד בצומות ולא במסיבות ובמאכלים וכל שכן אסורים, מאכלות אסורות כי הרי הם היו בגלות. לא היה עליהם לשמוח במסיבות של המלך האמור ולא לתת לעיניהם לראות את אוצרות בית המקדש הרבים, כגון כלי הכסף והזהב המחוללים, בגדי כהן גדול שלבש אותם המלך **אחשוורוש**, כפי שאומרים חכמינו על הפסוק במעלה האומר בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו וכו' ⁸ וכפי שמספרים במדרש, שמוציא הצדיק דרש להם רבות בעניין זה ⁹ בגלל הסיבות האמורות, אך זה הועיל רק במעט ולכן הא-ל ברוך הוא החזיר את **ישראל** ברגע האחרון; ובמקום המאכלות האסורים הם צמו ימים רבים ¹⁰ ובמקום השמחה בא הרבה בכי, שק ואפר כפי שנאמר במעלה ¹¹. ואין זה קשה, שאלה שהיו בשושן חטאו בחטא זה וכל עם **ישראל** ישלמו על כך ¹², שהרי הגזירה של **אחשוורוש** היתה כללית, על כולם, מפני שגם על עכן מסופר ביהושע, שרק הוא חטא והעלה את חמתו של א' על כל **ישראל** ¹³; וכל שכן כאן, כי הרי אין מי שמטיל ספק בכך כפי שבאו מכל מלכות **אחשוורוש** לסעודות האלו, כך גם באו היהודים ולכן לכולם היתה מגיעה הסכנה שבה הם נמצאו בה. הרב (***) **ריב** שמעון אמר את דעתו בעניין זה והיא שגם בזמנו של **נבוכדנצר** הם כרעו והשתחוו לפסל ולצלם הזהב שהוא העמיד ¹⁴, לכן היה מגיע להם העונש שגזר **אחשוורוש** עליהם ¹⁵. האמת היא, שנראית הרבה יותר מוזרה דעתו זו של הרב (***) מאשר זו של התלמידים, משתי סיבות: ראשית, שאם הם חטאו בזמנו של **נבוכדנצר**, צריך היה הא-ל להענישם אז. שנית, שאם אלה חטאו, למה היו צריכים הבנים לסבול את העונש והרי הפסוק כבר אומר, שהבנים לא יומתו בגלל האבות ¹⁶. ועל זה אפרש לכם

טיעונים אלה ואחבר את שתי הדעות, של הרב (***) ושל התלמידים. – נכון הוא שחטאו ישראל בזמנו של נבוכדנצר וחיללו בפומבי את שם הא-ל. אך מכיוון שבפומבי התקדש שמו של הא-ל באותו זמן על ידי חנייה, מישאל ועזריה, שמסרו את גופם לאש על קידוש השם [האדון כתיב] דו; בעבור הזכויות שלהם דחה הא-ל את עונשם של ישראל. ואילו בניהם – במעט או בהרבה – לו היו נמנעים מלחטוא באותו חטא של האבות, לא היו לעולם משלמים את העונש שהגיע לאבותיהם. אך מכיוון שאחזו מעשי אבותיהם בידיהם¹⁸, פקד הא-ל עון אבות על בנים¹⁹, כפי שהיה, מכיוון שהשתחוו לפסילים שהיו תלויים על בגדיו של המן²⁰ ואכלו בסעודות של אחשוורוש. מאחר והחכמים מחשיבים את המאכלות האסורים במסיבות של הגויים, בהקשר לפסוק בשמות, פרק 34, שם נאמר "פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלוהיהם וזבחו לאלוהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו"²¹, מכאן לומדים החכמים, שאם עובד אלילים מזמין את היהודי והוא אוכל במסיבות שלו, רואה בכך הפסוק כאילו אכל מזבח²² (****). כך שהבנים חטאו באותו חטא האבות והיו ראויים לעונש של אבותיהם, וכך ניתן להסכים לשתי הדעות. ראויים היו לישועה בגלל מירב התשובה, אך במיוחד שהיו בהם שתי הגשמות הקדושות של מרדכי ואסתר ששקלו כנגד שני העוונות עליהם דברנו. אם חטאו בעבודה זרה, הרי כאן מרדכי, שבשום אופן לא רצה להשתחוות להמן, בגלל הצלמים שהיו תלויים בבגדיו. אם חטאו באכילה אסורה, הרי כאן אסתר שאומרים על הפסוק במגילה: ואת שבע הנערות הראיות לתת לה²³. שהיו אלה שבע יהודיות שבישלו לה, כדי שתאכל מאכלים כשרים²⁴, בדומה לזניאל וחבריו בימי נבוכדנצר²⁵. באופן זה שקלו שתי נשמות אלה כנגד שני החטאים של ישראל. ובנוסף לכך, מירב התשובה שהם עשו ועל שהם קבלו על עצמם את עול התורה, כפי שאומרים החכמים בגמרא שבת, פרק 9²⁶: אומר רובי (****) אבדימי בר חמא, שבזמן מתן תורה, הא-ל ברוך הוא

איים על ישראל על ידי שכפה עליהם את הר סיני ואמר: אם מקבלים אתם את התורה ? מוטב, ואם לא, תחת ההר הזה תמותו – כפה עליהם את ההר ואמר, אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו, שם תהא קבורתכם. וממשיך המאמר בשם רובי אחא בר יעקב ואומר – מכאן מודעא רבה לאורייתא, באופן זה ישנו ערעור גדול נגד קיום התורה והיא, שאם הא-ל ירצה להזמין לדין את ישראל על כך שהם לא מקיימים אותה, יצטדקו ויאמרו שקיבלו אותה באונס ²⁷, כפי שנאמר כפה עליהם וכו', כפה עליהם את הר סיני. ועל זה הוא משיב, שבזמן אחשוורוש קבלו אותה מרצונם וקיימו אז את מה שכבר קיבלו מזמן, כפי שאומר הפסוק במגילה – קימו וקבלו ²⁸. מפשוטו של מאמר זה רואים אנו, שאם הם חטאו, הרי הם גם התחרטו ועשו הרבה תשובה וקבלת עול תורה, וקבלו את כל התורה. הקושיות שניתן להקשות על המאמר הן רבות ²⁹. אני אומר רק פירוש אחד משלי, בדרך משל, אשר לדעתי הוא מדויק מאוד והרבה קושיות ניתן להציע ולפותרם על ידי הפירוש האמור. אני אומר כך, כי בעצם לא רואים בתורה הקדושה באופן בולט, שהא-ל הבטיח כשכר ועונש כי אם דברים גשמיים וארציים, כפי שהגויים תמיד מטיחים בפנינו. וזאת כוונת המאמר הזה האומר כפה עליהם את ההר וכו', מה שאומר, שהא-ל איים עליהם בדברים ארציים, כפי שמתפרש "ההר". ואמר להם, אם תקבלו ותקיימו את התורה, אתן לכם דברים שההר הזה יוצר, שהם ארציים. ואם לא, אז מתחתיו תהיה קבורתכם, שברצונו לומר – אסונות, דאגות וצרות של העולם הזה; בקיצור, כל מה שהוא גשמי. ועל זה טוענים, שמכאן נובע ערעור רב נגד התורה, מכאן מודעא רבה לאורייתא והוא, שיאמרו אנשי העולם כתירוץ על כי לא מקיימים תורה זו, מפני שאין בה אלא עונש ושכר גשמי ונדמה שאין היא יכולה לספק ישועה לנשמה: מכאן מודעא רבה לאורייתא. מכאן נובע ערעור גדול נגדה. ועל זה מתרצים החכמים, שערעור זה התבטל בזמנו של אחשוורוש וזאת, מפני שערעור זה אינו אמיתי, הוא צבוע. ולמרות שהתורה לא מדברת באופן ברור מסיבות שונות ³⁰, הרי שזאת היא והיתה תמיד האמונה שלנו, שעל ידי

התורה אנו ניושע ואת זאת קיימו היטב אותם יהודים בפומבי, שהאמינו כי התורה הקדושה שהיתה ויש לנו, היא דיה לא רק כדי להושיע את גופנו אלא גם את הנשמה, כפי שעתה אוכיח בטיעון אמיתי והוא, - כי הרי ההאשמה שמסר **המן** ל**אחשורוש** נגד היהודים היתה שאמר, שיש להם דת שונה מכל העמים וכי הם לא האמינו ולא קיימו את דתו של **אחשורוש**³¹ ועל תלונה זו התבססה הגזירה למסור אותם למיתה בידי **המן**. והרי אם היתה זאת אמת, שהיהודים באותה עת הבינו שהתורה שלהם לא מסוגלת לספק להם ישועה לנשמה, אלא רק טובות גשמיות, הרי שטפשים הם היו בכך שלא עזבו אותה וקבלו את הדת של **המן** ושל **אחשורוש**, שעל ידי כך הם היו ניצולים ממיתה והמלך היה נותן להם שכר רב וטובות גשמיות. אך מכיוון שהם בעצם הבינו שהתורה שהיתה להם ושיש לנו, לא רק שיכולה להושיע את הגוף אלא גם את הנשמה, לכן הם העדיפו למות ולא לעזוב את תורתם, מפני שהבינו שעל ידה יהיה להם שכר גשמי ורוחני כאחד. ובמעשה פומבי זה מתבטל הערעור שיכלו לעשות האויבים³² נגד התורה. כי הרי מספר כה גדול של אנשים הוכיחו אמת זו על ידי שבחרו למות ולא לעזוב את תורתם (****). ואם כן, האין זה נפלא שבזכות זו, ביחד עם המגוונים הצדיקים שהיו להם, **מרדכי ואסתר**, יזכו להיושע וכי סיפור זה ומעלה זו יכנסו לכתבי הקודש, כי מהם מופקת תועלת רבה לקיום ההשגחה הא-לוהית, הדבקות של **ישראל** עם א-לוהיו, קבלת עול תורה. בעצם, לכאן שייכת קושיה מצוינת והיא, שבתקופה של המלך אנטיוכוס מיוון, שלזכרה אנו עושים חנוכה, גם אז התפרסמה ההשגחה הא-לוהית על **ישראל** והדבקות של **ישראל** עם א-לוהיו, כי הרי בדיוק כך מסרו **ישראל** אז את נפשם למיתה ולשריפה, כדי לא לבטל הרבה מצוות א-לוהיות ובמיוחד שלוש: **שבת**, **ראש חודש** ו**מילה**³³, כפי שניתן לומר על אותה תקופה. ומאיזו סיבה הסיפור והמעלה ההיא [דא:] לא הוכנסו לתוך כתבי הקודש³⁴ כמו זו של **אחשורוש** ? זוהי קושיה אשר מעירים עליה כמה פרשנים³⁵ ומוכרחים אנו להסביר אותה, ונאמר כמה פירושים. ראשית ניתן לומר, שבימי אנטיוכוס נכון הוא שהיוונים קמו על היהודים, אך לא נגזר על כולם למות, קטנים וגדולים, כפי שהיה בימי **אחשורוש**, שהיה לנו אויב

כה גדול כמו המן, כך שהיה זה נס גדול יותר כאשר הציל אותם הא-ל בימי אחשורוש, ולכן בצדק ראוי יותר לציין את זכרו. הסיבה השנייה היא, שבימי אנטיוכוס הבית השני עדיין קיים, מחסה ומגן לישראל ואילו בימי אחשורוש היו ישראל בגלות, ללא בית המקדש, ולמרות זאת הא-ל הושיע אותם. אם כן, היה זה נס גדול יותר וכך צריך לציין את זכרו. הסיבה השלישית, שבימי אנטיוכוס למרות שישראל נושעו, גבה הדבר דם רב מן העם הישראלי, ומת אחד מבניו של מתתיה בן יוחנן כהן גדול³⁶ - ואילו בימי אחשורוש לא נהרג אף יהודי; ויודעים אתם כבר מה שמסופר בספר במדבר, פרק 31, שבאו לפני משה שרי הצבא שיצאו למלחמה נגד מדין ואמרו, הלכנו למלחמה ולא נפקד ממנו איש³⁷. היתה זאת ישועה גדולה מאוד ואנו רוצים להקריב מנחה לא-ל, כפי שעשו³⁸. כך, שזאת היתה אותה סיבה שבגללה זכרה של מעלת אסתר הוא יותר מפורסם. רביעית, כי בימי אנטיוכוס אנו רואים שרק ישראל השתדלו לקיים את תורתם, אך בימי אחשורוש לא רק היהודים, אלא גם הגויים קבלו אותה עליהם, כפי שאומר הפסוק במגילה - ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם³⁹. ואומר דיוק [דבר מעודן] אחד בענין זה והוא, שמעבר לפשט שבא לומר, שהיה להם פחד מן היהודים, רוצה הוא לומר שהפחד והמורא שיש ליהודים הוא היראה שיש להם מא-לוהיהם והוא זה המחייב אותם לעבדו, כפי שאומר הפסוק: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק⁴⁰ שהוא הא-ל, ואותו פחד ומורא שיש ליהודים ונפל עתה על הגויים, הוא זה שחייב אותם בהכירם בגדולתו של א-לוהי ישראל, לעבדו ולהתיהד. ועל כן הוא אומר שרבים מעמי הארץ מתיהדים, כי נפל עליהם פחד היהודים, כלומר אותו פחד שיש ליהודים, שהוא יראת הא-ל נפל עליהם. זה נראה לי מדויק [מעודן] ומן הסיבה הזו מגילה זו יותר מפורסמת מזו של אנטיוכוס. הסיבה החמישית והאחרונה, כדי לסיים, היא שמגילת אסתר זו, היותה כתובה בין כתבי הקודש ומפורסמת ונקראת (*) מדי שנה בשנה, היא מתרצת ומפרשת כמה דברים נסתרים, כגון זה שבעצם נראית

תמוהה השנאה הרבה ששנא הא-ל את עמלק על כך שקם נגד ישראל, דבר שעשו אותו הרבה מלכים אחרים. אך הא-ל ברוך הוא ידע את הרשע הרב של עמלק, שבקומו נגד ישראל לא התכוון רק להשמיד את ישראל, אלא התכוון ליטול את התהילה ואת הגדלות הא-לוהית מן העולם, זו המתפרסמת בכל השעות ובכל הזמנים באמצעות עמו ישראל. והרי עמלק התכוון להשמיד את ישראל, כדי לחסל כביכול את נצחיותו! הא-ל שונא אותו לנצח ומצווה "תמחה את זכר עמלק"⁴¹, כפי שרואים זאת בשבועה שנשבע בשרביטו ובכסאו שנאמר בפסוק: כי יז על כס י-ה מלחמה לא' בעמלק מזר דו⁴², אשר מעבר לפשט שכוונתו לומר שנשבע הא-ל בכסאו, רוצה גם לומר שעמלק הושיט את ידו, כי יז על הכסא הא-לוהי, על הכס המלכותי של א', כביכול, ברצותו לחסל את ישראל מן העולם. ועל כן מלחמה לא' בעמלק מזר דו. כאן הסיפור של אסתר, בו המן מזרע עמלק התכוון אף הוא לחסל כל שם יהודי מן העולם, כדי שעל ידי כך, כביכול, יתבטל שמו של הא-ל מן העולם. הוא גידף את תורתו הקדושה כאשר האשים אותם אצל אחשורוש ואמר "זתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם"⁴³. על פי הפשט רוצה זאת לומר, שלא יקבל המלך כל תועלת מכך שיחיו. ובנוסף על הפירוש הזה אומר אנוכי, שהרשעות של המן חדרה יותר לעומק ומה שרצה לגרום, שהמלך יסיק באומרו "ולמלך אין שוה להניחם", הוא: הרי אתה, המלך אחשורוש שולט על כל העולם בעת הזאת ואין יודעים מלך גדול ממך, כפי שאומרים חכמינו שהיה מולך מסוף העולם ועד סופו⁴³, כלומר עד לקצה האחר. ואם אתה מניח את היהודים בחיים, הרי בהיותם בחיים הם גורמים שיתפרסם בעולם מלך אחר, אדון אחר, שהוא גדול ממך, שהוא הא-ל, - ועל כן למלך אין שוה להניחם. זוהי הרשעות של עמלק ואם כן המגילה מספרת על קיומה של מצוה שהא-ל מאוד רצה שתתקיים, וציווה "תמחה את זכר עמלק", וזאת קיימו אז ישראל היטב, כאשר הרגו את המן ואת כל בניו. ובגלל כל זה זכה סיפור זה שיתהלל יותר מן השני וכי יוכנס בין כתבי הקודש ואותו

אנו קוראים (*) היום באופן מתומצת בפסוקי כימון ובמיוחד יאמר ביום של פורים. ומתאים בהחלט לקרוא כל זה עם הפרשה הנוכחית שבראשיתה מצווה הא-ל ישראל ידליקו את המנורה בבית מקדשו וכי יעשו ישראל אור, וכביכול יאירו את הא-ל, אשר זה האור השוכן עמו כפי שאמר דניאל ונהירא עמה שוא 44 ורצה בכך לומר, שכל זמן שישראל מתאספים ועוסקים בתורה הא-לוהית, הנקראת אור, כי נר מצוה ותורה אור 45, כביכול מאירים הם את הא-ל מפני כשמפרסמים את גדולתו ואת נפלאותיו על ידי לימוד תורתו ונמצא הא-ל מואר ומפורסם בעולם. אם כן היהודים מדליקים נר לא-ל בביתו. ומי מטיל ספק בכך שהא-ל, באופן הדדי, מאיר אותם ועושה אותם דומים לשמן, שמטבעו הוא המעולה מכל שאר הנוזלים 46 ועל כן נאמר בפרשה – ויקחו אליך שמן זית זך כתית 47, כלומר: משה, קח לך ולעמך את המהות והטבע של השמן על יד מצוה זו ופירושה, כפי שאמרתי ויקחו אליך שמן זית זך כתית וכו". והרי בזמן ההוא ממש, בזמן של אסתר ומרדכי, האירו ישראל, כביכול, את הא-ל על ידי שמירת תורתו כפי שאמרנו לעיל. גם הא-ל האיר עליהם, ממש כמו בפרשה, כבר הבטיח הא-ל להאיר את חשכתם של ישראל כפי שאומר הנביא ישעיה – "קומי אורי כי בא אורך" 48. את הגויים יכסה החושך ועליך ישראל יזרח א' 49 בימינו אמן, ברוך א' לעולם, אמן ואמן. 50

1. פיוט שחיברו ר"י יהודה הלוי ונהוג לאומרו ע"י קהילות הספרדים ועדות המזרח בשבת "זכור", לפני קריאת התורה או אחריה.
2. דברים, כה, יז. 3. שם כה, יט.
4. שמות יז, ח.
5. אסתר, ט, כח.
6. ראה בבלי, מגילה, ל, א.
7. ראה בבלי, שם, יב, א; וראה גם בפירוש ר" מאיר עראמה למגילת אסתר, שם- (בתוך: עקידת יצחק, מהד" פרסבורג 1849, כרך ב, דף רטז, ב.
8. אסתר, א, ד. וראה בבלי, שם, ובדף יט, א; מדרש אסתר דבה, ב, א, יא; ילקוט שמעוני, ח"ב, רמז תתרמו, בסוף; תרגום למגילת אסתר, א, ג.
9. ראה אסתר דבה, ז, יג (דפוס וילנא).
10. ראה מדרש תהילים, מזמור כב, ה.
11. אסתר, ד, ג.
12. ראה בבלי, מגילה, שם.
13. יהושע, פרק ז.
14. ראה דניאל, ג, א.
15. בבלי, מגילה, שם ורש"י, שם, ד"ה "שהשתחוו לצלם".
16. ראה דברים, כד, טז.
17. ראה דניאל, פרק ג.
18. על-פי הבבלי, ברכות, ז, א.
19. שמות, לד, ז.
20. אסתר דבה, ז, ה; פרקי דרבי אליעזר, נ.
21. שם, פסוק טז.
22. על-פי הבבלי, עבודה זרה, ח, א.
23. אסתר, ב, ט.
24. בבלי, מגילה, יג, א.
25. ראה דניאל, א, ח – טז.
26. שם, דף פח, א.
27. ראה לש"י, שם, ד"ה "מודעא רבה..."
28. אסתר, ט, כז.
29. ראה פירוש האלשיך לשמות, יט, כה, ד"ה "והנה גם שלא יעדרו..."
30. על הסיבות שבגללן לא נאמר במפורש בתורה על השכר לנשמות בעולם הבא ראה: פירוש אבן עזרא לדברים, לב, לט;

פירוש החזקוני, דברים, ו, כד; עקידת יצחק, ויקרא, שער ע; הרמב"ם, אגרות תחית המתים, מהד' י, שילת, כרך א, עמ. שמג – שמד; ר" בחיי אבן פקודה, חובות הלבבות, מהד' י. קאפח, ירושלים תשלג, שער הבטחון, פרק ד, עמ. רכו; מהר"ל, גבורות ה', הקדמה ראשונה; שם, תפארת ישראל, פרקים נז – ס.

וראה במיוחד תשובתו של ר' שמואל דה סילבה לאוריאל דה קוסטה

בספרו: Tratado da Imortalidade da Alma, Amsterdam, 1623, Cap.XI

Uriel da Costa, Eximination of Pharasaic

Traditions, H.P.Salomon and I.S.D.Sasson(Ed), Leiden 1993, pp. 456 – 459

31. ראה אסתר, ג, ח.
32. יתכן ודרשנו רומז כאן לאוריאל דה קוסטה וסיעתו.
33. ראה דרשה 11, הערה 10.
34. בענין קביעת מגילת אסתר בין כתבי הקודש ראה בבלי, מגילה, ז, א; "שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות". וראה גם בבלי, יומא, כט, א.
35. ראה הקדמת רס"ג למגילת אנטיוכוס, בתוך: דניאל, עם תרגום ופירוש רס"ג, מהד' י. קאפח, ירושלים תשמ"א, עמ. רכה. רס"ג אמנם לא מדבר שם על קושיה זו, אך מעיר על הקשר בין סיפור חנוכה לסיפור אסתר ועל אי-הידיעה שקיימת בקשר לסיפור חנוכה. וראה גם הערה 6, שם.
36. ראה דרשה 13, הערה 80.
37. שם, פסוק מח.
38. שם, פסוק מט.
39. אסתר, ח, יז.
40. בראשית, לא, נג.
41. דברים, כה, יט.
42. שמות יז, טז.
43. בבלי, מגילה, יא, א.
44. דניאל, ב, כב.
45. משלי, ו, כג.
46. ראה דרשה 10, הערה 12.
47. שמות, כז, כ.
48. שם, פרק ט, פסוק א; 49. שם, פסוק ב.
49. תהילים, פט, נג.
50. תהילים, פט, נג.

הערות והערות לדבריה הארבע-עשרה בשבת זכור. פרשת תצוה

על יצי המהציר יוסף בן ברית

בלתי: גם בדבריה הנזכרות מהיבצו דעות מקוריות משלו.

(*) בדבריה זו שם משתמש דרשני במילים הספרדיים

melda, meldem, meldasse לענין קריאת התורה ואו לימוד תורה.

ומצפים אותם באותיות המשתמש ב"כ ציטוטיו הלשון הקודש.

ראה לענין זה הערת-האיתי מס. 2 בדבריה התשיעית. לשמחת תורה.

העלל השימוש המונחים הנ"ל בדבריה 9 + 14 נראה לי, כי הן נכתבו

ונדשו באותה שנה. כאשר היה חשוב לדבריה להשתמש שם וזה

במונחים יהודיים-אספניוליים אלה. כדי להצביעם ולהחזיקם.

לדעתי זה קרה אחרי 1612. כאשר במקום חכמי אמסטרדם האשכנזים

משה אורי ואהרון הלוי מאמץ. נבחר דבר פריצו הספרדי. שבא

מזפון אפריקה. כחכם ראשי - שני הראשונים הפנו ב 1593 את פליטי

פורטוגל מאמץ אמסטרדם והצריכו אותם ליהדות גלויה ע"פ נוסח

אשכנז שהיה שגור בפיהם בק"ק בית-יעקב. ב 1612 חל שינוי בנוסח

וב 1616 אוחדו ק"ק בית-יעקב עם ק"ק נוה-שלום וחבריהם נהגו

מעתה כמנהג אבותיהם הספרדים לפני הגירוש והאינוס.

(**) בדבריה זו משתמש דרשני שם בתואר הרבני Ribi כמו בדבריה

10 ו- 12 לחנוכה. ולא Rab כמו בדבריה הקודמות. 13 נראה לי, כי

זה קרה מן הסיבה שהערתי עליה בקטע הקודם. ובאותה תקופה.

(**) דרשני משתמש כאן ובהמשך במונח Mestre. שתרגום ל- הרב.

(****) נראה לי, כי דרשני רומז כאן בין היתר גם למי מן

הנאספים. שלא הקפידו להמנע מלאכול על שולחן מזמניהם הלא-

יהודיים. אם מסיבות ניהול. קשירת קשרי מסחר או אולי לקידום

מעמדם. עליו לקחת בחשבון. כי עוד לפני זמן לא רב ביותר. אכלו

רוב-רובם של בני הקהילה. בודאי המבוגרים ביניהם. עתה יהודים

גלויים. מאכלות אסורים בהיותם עדיין אנוסים בפורטוגל. לכן ענין

זה לא היה כה חמור וזר בעיניהם של אלה שגלו כנוצרים מילדותם.

(****) כאן ובדוד שלוש מקומות בדבריה זו הופיע המונח Robbi .

כאשר בשני מקרים תקנה האות o ל i בעל וזיו. כנראה ע"י

דרשן מאוחר יותר. כמו דבר יהודה כרמי שהשתמש בספר הדברות. כי

על שמו הוא רשם בטעות בספריית האוניברסיטה בהמבורג. או אולי

על יצי אחרון בעלי העותק שברשותנו. יצחק קסלוב. לפני מסירתו

לספריית האוניברסיטה ב"י. הוא מונח ספרדי לרב-חכם. אך Robbi

היה התואר למלמד ילדים ונזכר בקהילת הפורטוגלים בהמבורג.

(*****) ו) נוסח זה של הישועה לנשמה לנפש. היה נוסח מזפוני חשוב

מאוד לחלק האנוסי פורטוגל בהיותם עדיין אנוסים ממש. ולכן

ניסו לשמור על פיזורי יהדות בסתר. ובדאי היה זה חשוב לרוב

האנוסים שנמלטו מחיי פחד מתמיד וחזרו ליהדות גלויה באמסטרדם.

בהמבורג. בוונציה. בלונדון וכו'.

2) כבר העיר ש. קומר בהערתי *23. כי יתכן ודרשני רומז נאצ הפורש

אוריאל דה קוסטה והממצאים בדעותיו. 6 פסטים מתרגום דרשני את

המושג התלמודי מכאן מוצא דבר לא אוריינטא לא בצדק המקובלת -

הוצעה דבר נאצ התורה. אלא משתמש במונח protesto . דהיינו עבירה

נאצ התורה. פרשת המדב המוסכמות הדתיות והחכם על א. דה קוסטה

חלה בשנת 1616. מכאן יתכן. כי דרשה זו נכתבה סמוך למועד זה

דרשה חמש-עשרה

פרשה תרומה

ופורים

כענין קשה היה נראה תמיד נושא הפרשה הנוכחית עבור כל התלמידים, - מפני שכדי לחשוב, כי המלכות הא-לוהית, הממלאת את כל העולם ¹, תצווה שיבנו בעבורה בית אשר היא תשכון בה, גורם לפליאה גדולה - ואילו לא היה כתוב ועשו לי מקדש וכו" ², לא היה ניתן להאמין בכך ³. נכון הוא, כי החכמים בקשו באופן חלקי לפתור את הקושיה באומרים ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם ⁴, שרוצה לומר שיבנו את הבית לשמו, בשבילו, אך השכינה תהיה בתוכם, בתוך לבם של בני ישראל ^{4א}. ובכל זאת אומר הא-ל בפרשה הנוכחית ונועזתי לך שם וזכרתי אתך מבין שני הכרובים ⁵, שעל-פי זה נדמה, שבאותו בית שכן הא-ל ואם אמנם כך, חוזר אותו טיעון, - הכיצד יכול להכיל מקום כה קטן את מי שאין לו מקום ? חוקרים [סקריינים] אחרים הביאו משל : בתוך מראה שאורכה קוודו ⁶ ניתן לראות ענק שאורכו ארבעה קוודו, את כל-כולו, מכף רגל ועד ראש. ובכך דמה המשכן למראה, בה היה ניתן לראות את הא-ל ברוך הוא, הגם שזה לגמרי בלתי מובן. אני מאמין בהחלט שאם ברצוננו להבין את הציווי הזה ועשו לי מקדש, הן ככלל והן בפרטים וגם יתר הדברים שהא-ל ציווה שיעשו בו, לא בדרשה אחת אף לא במאה ניתן לפרשם ⁷. בחרתי היום

לעסוק בענינו של פרט אחד שציוה אותו הא-ל, - והוא לעשות שני כרובים מזהב ולהניח אותם על ארון הברית המוצב בקודש הקדשים 8 כפי שרואים זאת בפרשה. ובעוסקי בנושא זה אוכיח, כמה חייבים אנו ללמוד וכיצד צריך להיות לימוד זה (*). ואסתייע בתקופה בה אנו נמצאים, של פורים, כדי להוכיח ביתר שאת את מה שברצוני לומר, בעזרת הא-ל.

מאוד מוזר זה נראה, שאחר שציווה הא-ל בהר סיני- לא תעשה לך כל פסל וכל תמונה 9 מצווה הוא לעשות בביתו שני כרובים שהיו עשויים בדמות שני ילדים קטנים 10 וכי יניחו אותם על ארון הברית בקודש הקדשים 11. ועוד, זה מהווה פתח ליריביו שיאמרו שרצון א-לוהי הוא, שנשים פסלים ודמויות במקומות או בבתי התפילה, כי הרי הוא ציווה שישימו פסלים במשכנו של הא-ל, הכרובים. ועוד רוצים הם לומר, שבהיותם שניים, היו אלה סמל לשני מחוקקים, שעל פי מה שהם אומרים היה בעולם אחד - משה והשני הם אומרים וכו' 12. ומכיוון ששניהם היו אמורים למסור תורות, לכן ציווה שישימו אותם על ארון הברית. מכאן, שאם התורה לא היתה מצווה דין זה, לכאורה לא היתה סתירה לדין של לא תעשה לך פסל ולא היה ליריביו מקום לטעון את שקריהם. אך אני משיב על הטיעון הראשון, על הסתירה ואומר, שאין זה כך, מפני שבעצם הא-ל מצווה גם "לא תבערו אש במושבתיכם ביום השבת" 13 ובבתי הכהנים כן הדליקו אותו 14, כך שאין זו סתירה, מפני שמה שציווה שלא יבעירו הוא במושבתינו דווקא, אך בביתו הוא רוצה לעשות כפי שנראה לו. ולכן הוא אומר לא תעשה לך פסל, אתה לעצמך, אך בביתי אני יכול לעשות ככל שאחפוץ, על-כן אין כאן סתירה 15. ואשר לטיעון שני אני משיב שלהפך הוא, שמטרת הא-ל ברוך-הוא להראות את השקר של יריביו וציווה שיעשו את הכרובים, מפני שאם זו אמת כפי שהם אומרים, כי בבית התפילה יכולים להיות פסלים, לא היה הא-ל מצווה שישימו את הכרובים בקודש הקדשים, מקום שלא היה נכנס בו אדם, מלבד פעם אחת בשנה, ביום של

כיפור - הכהן הגדול; אלא היה מצווה שישימו אותם בעזרה או במקום ציבורי אחר, להיכן שישראל וכל הכהנים והלוויים יכלו להיכנס, כדי שישראל יראו שיותר להחזיק פסל בבית התפילה. אך בהיות והא-ל ציווה את ההפך מכך, הראה בכך את רצונו לדחות את פירושם השקרי. ועוד לנסות ולומר שהם מסמלים את משה ואת המחוקק האחר, זהו שקר, מכיוון שהתנאי הראשון של הכרובים הוא: ופניהם איש אל אחיו¹⁶, שיביטו אחד אל השני, כמראים אחדות והסכמה. והרי אין סתירה גדולה מזו שבין משה לביניהם. משה פרסם א' אחד¹⁷ והם השילוש. זה אינו ופניהם איש אל אחיו. משה כתב אין לו זמנות הגוף¹⁸, כי לא ראיתם כל תמונה¹⁹ - והם את הגשמיות של הא-ל, ואם כך, אין זה ופניהם איש אל אחיו! משה כתב לא איש א-ל²⁰. האם יוכל למות? ואולם חי אני²¹. והם סוברים כי מתה הא-לוהות. זה אינו תואם ופניהם איש אל אחיו?! התנאי השני של הכרובים היה אל הכפרת יהו פני הכרובים¹⁶; ולמרות שהיו פניהם איש אל אחיו, היה עליהם להטות פניהם אל ארון הברית והרי זה מראה, ששתי הדמויות האלה אישרו את אותה תורה שהיתה שם בפנים ולא את האחרת, החדשה, שהם רוצים לומר שניתנה מאוחר יותר. התנאי השלישי בכרובים היה שיהיו זהים ולא כפי שהם אומרים שמשה הוא בן-אדם, ואם כך הרי אינם זהים, כי משה היה רק בן-אדם, כך הם אומרים. ואם כך, א-ל ובן-אדם אינם זהים. מכאן שיש מרחק אינסופי בין המחוקקים ואדרבה, התורה - על ידי כך שהיא מצווה דין זה היא דוחה את כל טיעוניהם ומאירה את ישראל. היטב אמר דוד: מצות א' ברה, מאירת עיניים²², שאומר: גם אם מצוה אחת מן התורה תיראה לך משונה, אל תטעה, מכיוון שהיא ברה, מצוות א' ברה, וכאשר תחשוב שהיא מסייעת ליריבך, אדרבה להפך, היא מאירה לך שתראה את הטעויות שלהם, מאירת עיניים²³. בשני אופנים: מצוות א' ברה - בעולם הזה, מאירת עיניים - בעולם הבא. והלך לפניך צדקן²⁴ הוא באופן שלישי, כאשר המצוה נעשית בהתאם "לדעת העולם", מתוך גאווה, מתוך מטרה זרה, מתוך צביעות²⁵, הרי זו מצוה שנעשית ביחד עם פסולת, יחד עם זבל

וכך היא לא יכולה להאיר אותנו. אך כאשר מצוות א' תהיה ברורה, נקיה, בהירה, ברה, שאז היא נעשית לשם א', אז היא תאיר את העיניים. באופן רביעי, כמו שאומרים מצוה גוררת מצוה ²⁶. זה מה שאומר דוד - מצוות א' ברה, היא תמימה. ולמי שמקיימה, הוא מאיר עליו על ידי כך, שגורר לו עוד אחת ²⁷, מאירת עיניים. אם כה רב הוא כח המצווה, שהוא מאיר את עיני העיוורים והבורים, אני מבקש ממך א-לוהים, שהמצווה הזו תאיר עלי כאשר אני מתחיל היום לעסוק במצווה זו של כרובים, כדי שאוכל לפרש כדן פירוש או כוונה נכונה ואמיתית. החכם הגדול רבנו משה, בפרק 45 של החלק השלישי של המורה ²⁸ אומר, שענין הנבואה צריך להקדים את הענין של תורה מן השמים, מפני שמי שאינו מאמין בנבואה, אינו יכול להאמין בתורה. שכן אנו אומרים בפיוט יגדל: תורת אמת נתן וכו' על ידי נביאו וכו' ; "תורת אמת נתן לעמו על ידי נביאו נאמן ביתו" ²⁹ והיא הנבואה האמורה. את הנבואה מקבל אדם באמצעות מלאך, ואפילו אצל משה ראשון הנביאים, תחילת נבואתו היתה על ידי מלאך, כפי שאומר הפסוק בפרשת שמות, וירא אליו א' בלבת אש ³⁰. נמצא, שהאמונה במציאות המלאכים מחויבת היא למי שמאמין בנבואה ובתורה ויחד עם זה, האמונה במלאכים מוכרחה להיות קודמת, כי היא קודמת לנבואה ולתורה ³¹. כי הרי בעצם כפי שעיינו אינן יכולות לראות וכי דרוש להן אור השמש, כך גם שכלנו כדי שיראה, דרוש לו שכל אחר נבדל מחומר, שהוא המלאך, ובאמצעותו לקבל את אור הנבואה. על כן מי שמאמין בתורה, חייב להאמין בנבואה וחייב להאמין במציאות המלאכים. ולמרות שבריתם אינה מוזכרת בתורה, חייבים אנו להאמין בה. אם כן ציוה הא-ל ברוך הוא על הארון ובו לוחות העדות והרי כאן התורה. נאמר בפרשה - ונועזתי לך שם ודברתי אתך ³² והרי כאן הנבואה. אומר תכף אותו פסוק מבין שני הכרובים, המסמלים את המלאכים. ענין מציאות המלאכים מרומזת

בכרובים הוא נכון. כי המלאכים הם רבים וכך גם הכרובים הם יותר מאחד. הכרובים עשויים מזהב טהור וכן גם המלאכים כולם ברורים³³. הכרובים, אומרים החכמים, היו בדמות זכר ונקבה המסמלים משפיע ומושפע³⁴. כך גם המלאכים ונותנים רשות זה לזה³⁵ ומקבלין דין מן דין³⁵. ועוד הרבה פרטים יש בכרובים שמכולם ניתן ללמוד על דמות המלאכים ובמיוחד זאת, כי אותם כרובים היו מוצבים על הארון בבית קודש הקדשים. הנכם יודעים היטב רבותי, שהמשכן היה מחולק לשלושה חלקים. הראשון, עזרה – סימלה את העולם הזה, הארצי; השני, היכל – את עולם הספרות; השלישי, קודש הקדשים – את עולם המלאכים³⁶; ואם בית קודש הקדשים מסמל את עולם המלאכים, אז בצדק ציוה לשים במקום זה את הכרובים, שהם דמות המלאכים. מצוות א' ברה מאירת עיניים. עוד השוואה רוצה אני לתת אודות אותם כרובים והיא לקוחה בחלקה מן החכם הגדול האברבנאל, אך הרבה יותר מורחבת וממנה לומדים הרבה מוסר והשכל, כפי שאומר. בהחלטיתכן, שהכרובים העשויים בדמות ילד קטן הם סמל לישראל, כפי שאומר הנביא – כי נער ישראל ואהבהו³⁷. הכרובים היו עשויים מאותו גוף של הכפורת ולא היו מוצבים עליה אלא יצאו ממנה ונבעו מאותה כפורת. כך גם ישראל נובעים מאותה כפורת של האבות הקדושים שהיו הכפורת של התורה, עקב אשר שמע אברהם בקלי וכו'³⁸. נאמר על אברהם עקב אשר שמע בקולי. על יעקב נאמר, כי אפילו ערובי תחומין שמר³⁹. אם כך, היו הם הכפורת של התורה. מן הכפורת יצאו הכרובים ומן האבות יוצאים ישראל. בפירוש אומר הפסוק בפרשת עקב: רק באבותיך חשק א' וכו' ויבחר בזרעם אחריהם⁴⁰. אומר משה במפורש שהאל בחר בישראל, והיה זה רק בשל היותם צאצאיהם של האבות הקדושים (**). בפרשת שמות אומר הפסוק: וירא א-לוהים את בני ישראל וידע א-לוהים⁴¹

דהיינו, כאשר ראה שהם בניהם של ישראל, אז ריחם עליהם. שמשון, מאריה מת הוציא דבש⁴², ישראל, מן האריות המתים, – כי בהחלט ניתן לכוות את האבות הקדושים אריות-, מפיקים דבש ומתיקות, כלומר: זכות אבותם מסייעתם⁴³, זו הזכות המכסה ומגינה עליהם. אם כן נכון אני אומר, כי הכרובים היוצאים מן הכפורת, הם סמל לישראל שהם צאצאי האבות הקדושים (**).

הכרובים היו מוצבים על ארון העדות, שזה מסמל את החובה של ישראל, להיות תמיד ניצבים על התורה. לא ימוש ספר התורה וכו" ⁴⁴ כי היא חייך ואורך ימין⁴⁵. אין חיים אחרים, אין תשועה אחרת לישראל אלא כאשר הם ניצבים על התורה, כדוגמת הכרובים המוצבים על ארון העדות. איש לא ניצל בימי המבול, זולת אלה שנכנסו לתיבת נח. איש לא יוכל להינצל, זולת מי שיהיה בארון הקודש הזה של התורה. בענין זה אומר מאמר מצוין שנאמר בעבודה זרה פרק ראשון⁴⁶: לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו⁴⁷. אומרים החכמים, שלעתיד לבוא יופיע האל-עם ספר תורה בחיקו ויאמר: מי שעסק בזה, שיבוא ויטול שכרו. הם מראים מה שאמרנו, שהתורה היא תיבת נח, שלא נושע אלא מי שנכנס בה. וכך גם ישראל, עליהם להיות כרובים, הניצבים תמיד על ארון העדות. אני מעיר הערה על מאמר זה והיא, שיש לראות ולהבין מאיזו סיבה לא היה זה מספיק, שהאל-ל יופיע עם ספר תורה בידו ויאמר שמי שעסק וכו", – אלא שיביא את ספר התורה בחיקו, כפי שאומרים החכמים. מה רוצים לומר בכך? אני מפרש זאת בשלושה אופנים: רבים מירבינו רצו לומר, שהאל-ל שינה את תורתו וכי את הראשונה הוא כבר אינו אוהב ואינו מחבב אלא את השניה⁴⁸. הפוך ממה שאנו מצווים להאמין⁴⁹. לא יחליף האל-

ולא ימיר דתו וכו' (****) 50. לכן אומר המאמר: וספר תורה בחיקו, שהדברים שמחבבים ואוהבים אנו לא מביאים ביד אלא בתוך חיקנו. וכך, בהיות הא-ל מחבב ואוהב את תורתו, לכן יביא את הספר מונח בתוך חיקו, להראות עד כמה הוא מחבבה כפי שאהב אותה מן הרגע הראשון.

באופן השני: יריבינו רוצים לומר, מאחר ובתורה לא מוזכרים באופן ברור טובות רוחניות אלא הזמניות, לפיכך התורה הקדושה אינה אלא ארצית 51.

הא-ל שרוצה להראות את ההיפך, מביא את ספר התורה ומניחו בחיקו, כדי להראות את גדולתה ואת א-לוהיותה, שדומה לו; היא א-לוהית ורוחנית.

באופן השלישי: רוצה הא-ל להראות את ההבדל בין תורתו הקדושה לבין כל האחרות, מפני שכל האחרות ניתנו והומצאו על ידי בני אדם. רק תורת משה ניתנה על ידי הא-ל, ועל-כן מביא ספר תורה ומניחו בחיקו, כדבר שהוא

שלו, שהומצא על ידו ולא על-ידי בני אדם. ואומר, כפי שנאמר במאמר – כל מי שעסק בתורה זו, יבוא וייטול את שכרו. אנו יכולים לקבל שכר רק על ידי קיום התורה. ולכן כרובים על ארון העדות – ישראל על ארון העדות.

עכשיו מסתדר לי מה שאומרים החכמים, שאם ישראל ניצלו בימי המן, היה זה בזכות שקבלו עליהם את קיום התורה הקדושה; כנאמר במילים קימו וקבלו במעלה 52 – קימו מה שכבר קבלו 53. והרי כאן ההוכחה הברורה להאשמה

העיקרית שהאשים אותם המן שאמר, "דתייהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים" 54, באופן, שאם ישראל היו רוצים לעזוב את תורתו ולקבל

תורה חדשה, לא היתה נגזרת עליהם הגזירה הקשה כל-כך של אחשורוש 55.

אך הם העדיפו למות עם תורתו, מאשר לחיות עם תורה זרה. זאת רואים

בבירור. ובזכות זאת הם ניצלו, מכיוון שרצו להיות כרובים על ארון העדות.

אומרים החכמים וימי הפורים אינם בטלים לעולם 56 וההוכחה לכך היא כי

במעלה נאמר- זכרם לא יסוף לעולם 57 ובמתן תורה אומר הפסוק- קול גדול ולא יסף 58. מכיוון

שכאן במגילה נאמר יסוף ובמתן תורה נאמר יסף, שאלו מילים כמעט זהות, נוצרת גיירה שווה שאומרת, כפי שהתורה אינה עתידה להתבטל, כך גם ימי הפורים אינם עתידים להתבטל. והרי שימו לב רבותי, איזו קושיה מדויקת מתעוררת במאמר זה. אם הוא רוצה להוכיח, כי ימי הפורים אינם עתידים להתבטל, איזה צורך יש בפסוק של מתן תורה ? במגילה אומר הפסוק במפורש: וזכרם לא יסוף מזרעם⁵⁹, כלומר, וזכרם של ימים אלה של פורים לא יסוף מזרעם. הוא מוכיח מן הפסוק הזה, שאת ימי הפורים יחגגו לתמיד. ואם כך, איזה צורך יש בפסוק האחר, של מתן תורה ? מסבירים, שאת ההוכחה ממתן תורה מביאים לא רק כדי להוכיח כי אינם בטלים ימי הפורים, שהרי כפי שאמרתי מן הפסוק וזכרם לא יסוף מזרעם ניתן להוכיח זאת. אלא מביאים את הפסוק ממתן תורה כדי לנמק מדוע לימי הפורים יהיה היתרון הזה. וזאת בגלל הסיבה שאני אומר שוב, שניצלו ישראל מפני שהם היו כרובים על ארון העדות. באופן זה היו ימי הפורים לישראל, כי ישראל הוכיחו בהם קבלה שניה של התורה. לפיכך נובע מזה שמתן תורה לא יתבטל לעולם. ועוד- ימי הפורים, שהיו מתן תורה שני, לא יתבטלו לעולם. לכן החכמים רוצים לחבר את המילה לא יסוף מפורים עם המילה ולא יסף של מתן תורה, להראות בכך, שזמנים אלה שווים הם וכך גם היתרונות שווים. הזמנים שווים – קיימו וקיבלו; היתרונות שווים – וימי הפורים האלה לא יתבטלו. אומרים החכמים⁶⁰ : מנין להמן מן התורה, שנאמר המן העץ⁶¹ המן העץ, – מנין מרדכי מן התורה, כתיב מר דרור⁶² ותרגום מורא דריא⁶³ ; מנין לאסתר מן התורה, שנאמר ואנוכי הסתר אסתיר⁶⁴. זהו מאמר אשר בעברית נשמע טוב יותר. והוא אומר: היכן ישנו המן בתורה ? מן הפסוק המן העץ. מהיכן מרדכי ? מן הפסוק האומר מר דרור שזהו בושם "מושק" טהור⁶⁵ ובתרגום ובארמית נאמר מר דריא. היכן בתורה אסתר ? מן הפסוק האומר הסתר אסתיר פני. בהחלט ובהחלט אני מאמין, שמה [שהסיבה] שמנחה את המאמר ברצונו [במאמצו] לחפש רמזים וליחס

בתורה את המן, מרדכי ואסתר הוא הרצון להראות, כי חג זה של פורים אינו נובע רק מציווים [חיובם] של החכמים, אלא יש לו גם מקור בתורה, מפני שבתורה מרומזים המן, אסתר, מרדכי. אך יכולים אנו גם לומר, כי מה שעוסקים החכמים למצוא המן מן התורה, מרדכי ואסתר מן התורה, הוא כדי לרמוז כי מה שתלה את המן על העץ, כלומר בעמוד התליה, היה מן התורה, בזכות התורה שקיימה וקיבלה. וכך מרדכי ואסתר וגדולתם הם מן התורה ובזכותה קיבלו [היתה] לכל ישראל הצלה, מכיוון שנכנסו לתיבת נח, רצו להיות כרוכים על ארון העדות. ועוד ציווה שהכרובים יהיו פניהם אל הכפרת⁶⁶, כלומר אל הארון ועוד שפניהם איש אל אחיו, שלדעתי פירושו הוא שישראל, הנמשלים לכרובים, יביטו תמיד אל ארון העדות ויעסקו בה, כפי שאמרנו. אך הנקודה העיקרית היא ופניהם איש אל אחיו, כלומר, שלא ילמדו לעצמם [איש לעצמו] אלא בצוותא, ופניהם איש לאחיו. היטב אומרים זאת חכמים על דברי הגביא ירמיה, פרק 50, פסוק 36 האומר: חרב אל הבדים ונאלו⁶⁷. אומרים החכמים: תלמידי חכמים (חו)⁶⁸ שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטופשים, שנאמר חרב אל הבדים ונאלו⁶⁹. בהחלט רואים אנו את כוונת החכמים וברצונם לומר, שיבוא עונש מיתה וחרב על חכמים שילמדו (****) בתורה, בעוד רצונם להשאר לא מאוחדים. חרב על תלמידי חכמים שיהיו לבד, כלומר בודדים ויעסקו בתורה. ולא רק העונש הזה בלבד, אלא יהיה להם גם עונש אחר, גדול מזה, והוא שישתגעו כפי שאומר הפסוק – ונואלו. בצדק יכולים אנו לחייב כל איש ישראל, הנמשלים לכרובים, שכל עוד הם על הארון יהיו מאוחדים ולא לבד אלא ופניהם איש אל אחיו (****). יש לי במאמר הזה

קושיה גדולה והסבר יפה מאוד, כפי שאומר: החכמים מציעים כעונש למלומדים שיהיו **בז בז**, מיתה וחרב ומיד הם ממשיכים ואומרים כעונש שני וגדול יותר, שישתגעו. והרי אינני מבין זאת. אם הכוונה בשיגעון הוא לפני המוות, הכיצד אומר הפסוק קודם חרב שזו המיתה ואחר-כך השיגעון? ואם השיגעון הוא אחרי המוות, שהרי כך זה נדמה, מכיוון שאמר קודם חרב ואחר-כך **ונאלו**, הרי אחרי המוות לא תתכן דעה ולא שיגעון. ואם כך, כיצד ניתן להבין טיפשות זו, שיגעון זה, לאחר המוות? אני מבקש שתהיו איתי, רבותי! **כותב רבנו משה** ¹¹ על המילים של **שלמה האומרות גם בלא דעת נפש לא טוב** ¹² רעיון יפה מאוד והוא: כפי שהגוף הזה יש לו מי שנותן לו צורה וזו הנפש, -וללא נפש אין לו צורה ולא מציאות [ישות], כך גם הנפש זקוקה לכך שיתנו לה צורה ומציאות [ישות]. והצורה של הנפש הוא השכל, הדעת, מה שאדם לומד, הידע שהוא שומע [קולט] ואשר נשאר טבוע ומושרש בלבו ובנפשו. הדעת, זו היא אשר נותנת צורה לנפש לאחר שזו נפרדת מן הגוף והיא הנותנת לו את המציאות [הישות]; וללא דעת זו היא כמו חומר בלי צורה, כמו גוף בלי נשמה. וזה מה שאומר **שלמה** - **גם בלא דעת**, נפש לא טוב. אין לנפש את השלמות, את טוב הלב ואת הצורה. ועתה מבינים היטב את מה שאומרים החכמים, שבעולם הבא מכריזים ואומרים: אשרי מי שהולך לעולם הבא ולוקח עמו את דעתו, מפני שנשארת נפשו עם צורה של **נפש טובה**. כך שאנו מוצאים דעת לאחר המוות, שהיא הצורה של הנפש, כפי שאמרתי. אשרי מי שמגיע לעולם הבא ודעתו או תלמודו בידו ¹³. אם כך, יפה אומרים החכמים - חרב על תלמידי חכמים, כלומר, שימותו כל עוד ירצו ללמוד כשהם מפולגים ולא ירצו להיות **ופניהם איש אל אחיו**. ולא רק עונש זה של מיתה, מפני אם למות ולקחת עמו את ישותו [הווייתו], את דעתו, זה לא כה רע, כי הרי גם אם הגוף יישאר ללא צורה, גם הנפש יכולה להישאר ללא צורה. אך המאמר אומר, שיאבדו את הדעת **ונאלו**, כדי שעל ידי כך יישאר הגוף ללא נפש וגם הנפש ללא צורה, ללא דעת, נפש לא טוב.

אינו מכיר מי שיהיה מאמר זה לנגד עיניו וכן מאמר נוסף אותו אומרים
 החכמים בפרק האחרון של מגילה ⁷⁴ על הפסוק: וגם אני נתתי להם חקים לא
 טובים ומשפטים לא יחיו בהם ⁷⁵ – אלו תלמידי חכמים שיושבים בעיר אחת
 ואין נוחים זה לזה בהלכה. הנאמר הוא על החכמים הנמצאים בעיר אחת ולא
 משוחחים ביניהם ולא לומדים בצוותא, עליהם אומר הנביא "וגם אני נתתי
 להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם". והרי מי יאמר שאין זה
 מחובתם של ישראל באותה מידה גם ללמוד וגם ללמוד בצוותא (*), ופניהם
 איש אל אחיו? אני רואה שהטענה הגדולה ביותר שידע להאשים בה המן את
 ישראל היתה הפלגנות בזמן שלמדו, מפני שכך הוא אומר: ישנו עם אחד,
 כלומר ישנו עם אחד שמחובתו להיות אחד, מאוחד למען השרדותו, והם
 להפך, מפוזרים ומפורדים, ובמיוחד בלימוד (*), כי הרי כך הוא אומר
 בהמשך – וזתיהם שונות מכל עם ⁷⁶. במקום שיעשו כולם תורה אחת, הם
 מתפלגים ועושים לימודים רבים הגורמים לפילוג בישראל. יתכן שכך ניתן
 להבין, כך אומרים החכמים, כי המן הפיל גורלות ונפל הגורל בחודש אדר ⁷⁷
 שמזלו דגים ושמח על כך מאוד. והא-ל ציווה שזה יהיה לרעתו, ונהפוך הוא
 אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם ⁷⁸. שמח המן כאשר נפל הגורל במזל
 דגים, מפני שישראל היו אז כמו הדגים האוכלים אלו את אלה, איש את אחיו
 בלעו חיים, מפני שהיו מפוזרים ומפורדים, ולכן, במצב זה היה יכול להרע
 להם, כפי שאומר הנביא – "וחלק לבם, עתה יאשמו" ⁷⁹. אסתר ומרדכי הבינו
 את חטאם של ישראל וציוותה אסתר לאחדם, "לך כנוס את כל היהודים" ⁸⁰.
 לפיכך כינס ואיחד אותם מרדכי במשך שלושה ימים עם הרבה תורה, עם
 הרבה תפילה ועם הרבה צום, מאוחדים ⁸¹. ואז ציווה הא-ל שיהיו ישראל
 כמו דגים לבלוע את אויביהם, מפני שקיימו פניהם איש אל אחיו.
 בספר יהושע פרק 3 אומר הפסוק: ויאמר יהושע לישראל גשו הנה ⁸²
 ואומר על-כך רש"י, ואלה דברי חכמים, "גשו הנה, צמצם את כולם בין שני בדי
 הארון ⁸³, שבדרך נס צמצם

ורכז את כל ישראל במקום קטן, שאלה שני המוטות בהם נשאו את הארון", וכך אנו מבינים את המונח "גשו הנה", שהוא לשון של נוגש, ללחוץ ולדחוס, כפי שאומר רש"י- צמצם כך גם שני בדי הארון. והרי שימו לב רבותי, כי לענינו זה מתאים באופן מעולה. אם שואלים, מדוע היה צריך יהושע לרכז ולדחוס כך את ישראל ושנית, מדוע רכז אותם דווקא במקום ההוא ולא במקום אחר, לצד הארון ? אלא להראות, כיצד חייבים ישראל להיות מאוחדים בלימוד (*) וזה מדויק מאוד. וזה בדיוק מה שאמרנו עד עכשיו, שהראה האל, כאשר ציווה כי הכרובים, שהם הסמל של ישראל, מוצבים על הארון, דהיינו על התורה, עליהם להיות ופניהם איש אל אחיו. הרב אלמושליו (****) בספר מאמץ כת, דרשה 23 אומר ⁸⁴, כי ללא ספק, אם מחברים מצוה אחת עם אחרת, אין לה מחיר ושכרה יהיה רב. הוא מביא לכך שלוש דוגמאות. הראשונה היא, שקנה יחיד בקושי יכול להחזיק מעמד ביום בלי להשבר, אך הרבה ביחד יחזיקו מעמד. קול אחד שמזמר לבד לא יהיה כה מרשים, בעוד שיהיו הרבה ביחד יבצעו יצירה נעימה. שני יהלומים, שכל אחד הוא בעל קאראט אחד שווים 200 דאלר ⁸⁵, בעוד שאם יהיה אחד יחיד של 2 קאראט, אז יעלה ערכו בהרבה מזה. כך גם שתי מצוות- ביקור חולים ותלמוד תורה ⁸⁶, כשהן מאוחדות הן כיהלום בעל ערך רב, ופניהם איש אל אחיו (****). הכרובים האמורים, היו כנפיהן פרושות למעלה ⁸⁷ לסמל את הכנפיים שנתן האל לישראל על ידי התורה, כדי שיעופו למעלה, למרום ויתחברו אל האל, כדוגמת השופים העמזים ממעל לו ⁸⁸. אף יתכן, שהכנפיים האלו מסמלות את הגאולות שהאל מביא על ישראל, שאף-על-פי שהם נמצאים בסבל ובסכנות גדולות כמו עכשיו אצל המן, נותן להם האל-כנפיים כדי שיעופו ויושעו מן הצרות הגדולות שבהן הם נמצאים, כפי שהיה בימי מרדכי ואסתר. ואם נרצה לדרוש (****) בשבחם של מרדכי ואסתר האמורים, נאמר כפי שאומרים החכמים, שהכרובים היו זכר ונקבה ⁸⁹ והיו עשויים מזהב. מי יודע אם הזכר מסמל את מרדכי, אם הנקבה מיצגת את אסתר, שניהם מזהב,

שכן הפך א-לוהינו לזהב את חיי אסתר בעשותה למלכה, ואת מרדכי משנה
למלך, - כי מרדכי משנה למלך אחשוורוש ⁹⁰. הא-ל ברוך הוא גם יהפוך
לזהב את חיי עם ישראל הגומשלים לכרובים, כפי שאומר
הנביא: תחת הנחש אביא זהב ⁹¹ עושר גשמי
ורוחני במהרה בימינו
א מ נ.

מראה מקורות לדרשה החמש-עשרה - פרשה תרומה ופורים

עובד על ידי שמעון קומר - סט כמה הפהפות של המהציר י.ג.ג.

1. ראה ישעיה, ו, ג; תהילים, עב, יט.
2. שמות, כה, ח.
3. בענין תחילת פרשת תרומה דנו מפרשים רבים וביניהם האלשיך. וראה גם ר' שאול הלוי מדרטרה, גבעת שאול, מאמר יט.
4. ראה פירוש האלשיך לשמות, כה, ט, ד"ה "ועוד יתכן דרך שני"; עקידת יצחק (שער מח); האברבנאל (השאלה הראשונה ובתשובה שם) כלי יקר לשמות, כו, טו ושם לט, מג.
- 4א. ראה בענין זה: Yaacob Yeuda Leon Hebreo(Templo), Retrato del Tabernaculo de Moseh, Amsterdam, 1654(5414), dedicatoria . יחד עם חיבור זה הוציא הנ"ל חיבור בענין הכרובים.
5. שמות, כה, כב.
6. מידת אורך שהיתה בשימוש בעבר ושווה ל 66 ס"מ (בערך כאורך האמה ע"פ חלק מן השיטות). לא מצאתי את המקור למשל, אך יתכן ששם היה כתוב "אמה" ודרשנו התאים את המידה לידע שומעיו ומושגיהם.
7. המפרשים הרבו לפרש באריכות את רמזי המשכן וכליו, החל מיוסף בן מתתיהו - קדמוניות היהודים, ספר ג, ז, ג; דלב"ג, אברבנאל, מלבי"ם ועוד.
8. ע"פ שמות, כה, יח - כא. 9. שמות, כ, ד.
10. ראה דש"י, שמות, כה, יח, ד"ה "כרובים", ע"פ הבבלי, סוכה, ה, ב.
11. ראה בפירוש האברבנאל לפרשת תרומה, השאלה השניה.
12. דרשנו מתיחס כאן ב"יריבים" ללא ספק לנוצרים ולישו הגם שלא נוקב בשם באופן מפורש. ראשי הכנסיה האורתודוקסית אצלו בהחלטת מועד 1611 אל הפאטריארכאט הארמני ולכתוב נאם הנצרות. ראה הערת המהציר לפרשנים 6, 11-13, ** י.ג.ג.
13. שמות, לה, ג.
14. הכהנים היו מבערים אש במקדש בשבת לצורך הקרבנות. ראה מכילתא דרבי ישמעאל, מהד' הורביץ-רבין, ירושלים, תשנ"ח, מסכתא דשבתא, ויקהל, פרשה א, עמ. 346: "במושבות אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר בבית המקדש". וראה פירוש החזקוני לשמות, לה, ג, וכן פירוש הרלב"ג והאברבנאל, שם.
15. ראה פירוש החזקוני לשמות, כה, יח; עקידת יצחק, שער מה, ד"ה "לא תעשה לך פסל"; אברבנאל, שמות, כה, סוף ד"ה "המקום הגי" ובסוף ד"ה "ועשו ארון עצי שיטים"; ספר יוסף המקנא לר' יוסף בר נתן אופיצ'אל; שהיה מראשי הפאטריארכאט הארמני-נצריים בהוצאת צרפת-גרמניה במאה ה' 13. י.ג.ג.
- הוצ. מקיצי נרדמים, ירושלים, תש"ל, עמ. 47-48 והערות המהדיר, שם; תשובות הנוצרים מאת בנימין בן משה מרומי, בתוך קובץ על יד, שנה טו

(תרט), עמ. 9; כור מצרף האמונות לר' יצחק לופיס, שער ב, פרק ז.

16. שמות, כה, כ.
17. דברים, ו, ד.
18. מתוך הפיוט "יגדל". ראה דרשה 7, הערה 31.
19. דברים, ד, טו.
20. במדבר, כג, יט; 21. שם יד, כא.
22. תהילים, יט, ט; 23. ראה פירוש ר' יוסף איבן יחייא לתהילים יט.
- א 23: ראה בספרי "פאטריארכאט הנציק" סט 11 - 12. מועד סט 1009 צהרי
- הימים לפני יחייא אברהם אלקים כמאל - תנ"י, פקק ה' סט 27 - 33. י.ג.ג.
24. ישעיה, נח, ח.
25. הכוונה לעושה מצוות לשם מציאת חן בעיני "דעת הקהל", השפעת האחרים.
26. משנה, אבות, ד, ב.
27. ראה פירוש האלשיך לתהילים, יט, ט, ד"ה "או יאמר על פי דרך זה".
28. מורה נבוכים להרמב"ם, מהד' י. קאפח, ירושלים, תשל"ב, עמ. תרכח.
29. ראה הערה 18. ראה גם בהקדמת הרמב"ם לפרק חלק, המקדים את היסוד השישי והשביעי - "הנבואה ונבואת משה רבנו", ליסוד השמיני - "תורה מן השמים".
30. שמות, ג, ב.
31. עד כאן מתוך המורה נבוכים. וראה גם, שם, חלק ב, פרק ו; ורבו בחיי על התורה, שמות, כח, יח.
32. שמות, כה, כב.
33. מתוך הברכה הראשונה שלפני "קריאת שמע" של שחרית.
34. ראה בבלי, יומא, נד, א; ראה גם פי' ר' עובדיה ספורנו לשמות, כה, כ; אברבנאל, שם, ד"ה "המקום השלישי" וד"ה "ואפשר עוד אצלי".
35. מתוך "ובא לציון" ע"פ תרגום יונתן לישעיה, ו, ג.
36. ראה פי' דבנו בחיי לשמות, כה, ט; אברבנאל, שם, ד"ה "ואמנם חכמי הנוצרים". רעיון דומה נמצא אצל ר' עמנואל אבוהב (1555? - 1628 שהיה ב' 1913 של 1555). בחלק השני של ספר הנומולוגיה, בתוך: מ. אורפלי, במאבק על ערכה של תורה, ירושלים, תשנ"ז, עמ. 154.
- ראה גם ר' משה אלמושיני, מאמץ כח, ונציה שמח, דרש כא, דף קסט, ב.
37. הושע, יא, א.
38. בראשית, כו, ה.
39. ראה בראשית רבה, יא, ז; שם, עט, ו. ועל אברהם נאמר בבבלי, יומא, כח, ב, ובמקבילות שבמדרשים, שהוא קיים אפילו "עירוב תבשילין".
40. דברים, י, טו.
41. פרק ב, כה.
42. ראה שופטים, יד, ט.
43. על פי המשנה, אבות, ב, ב.
44. יהושע, א, ח.
45. דברים, ל, כ.

46. דף ב, עמוד א.
47. ברוב הגירסאות כתוב: "כל מי שעסק בה" או בתורה", ואילו הציטוט כאן זהה לגירסה אשר ב *הגדות התלמוד*, קונשטנטינה, רעא.
48. ראה *למב"ם, הלכות תשובה*, ג, ח.
49. ראה *למב"ם, הקדמה לפרק חלק*, היסוד התשיעי.
50. מתוך *הפיוט "יגדל"* – ראה דרשה 7, הערה 30.
51. ראה דרשה 14, לאחר הערה 29 בטקסט.
52. אסתר, ט, כז.
53. בבלי, שבת, פח, א.
54. אסתר, ג, ח.
55. ראה דרשה 14, לאחר הערה 31 בטקסט.
56. *מדרש משלי*, ט, ד"ה "טבחה טבחה". וראה גם בבלי, ראש השנה, יט, ב, יב, (בדפוס ונציה: הלכה יג, דף סו, ע"א)
57. אסתר, ט, כ"ח.
58. דברים, ה, יט. ענין זה מובא בתלמוד הירושלמי, מגילה, א, ה, (ז) דף ע, ע"ד.
59. ראה *עוללות אפרים* לר' שלמה אפרים לונשיץ, חלק ב, מאמרים שב-שג. (או עמ. שמח במהדורת ירושלים, תשמ"ט).
60. ראה בבלי, חולין, קלט, ב; *ילקוט שמעוני*, חלק א, רמז מו.
- וראה גם *דקדוקי סופרים לחולין, שם*.
61. בראשית, ג, יא.
62. שמות, ל, כג;
63. *תרגום אונקלוס*, שם.
64. דברים, לא, יא.
65. בושם יקר, חריף ומר המופק מבלוטת צבי המושק ממרכז הרי אסיה; מוזכר בבבלי, ברכות, מג; וראה *פירוש דס"ג* לשמות, ל, כג (מהד' קאפח, ירושלים, תשכ"ג) עמ. עה, והערה 5, שם; *פירוש הרמב"ן* לשמות, ל, כג.
66. שמות, כה, כ.
67. כאן תרגם דרשנו את המילה "בדים" מלשון בודדים, בהתאם לדרשות חז"ל שהוא מצטט, ולא מלשון קוסמים וממציאי כזב כמו *בתרגום פדרה*, על-פי *התרגום הארמי ודברי המפרשים*.
68. חס ושלום.
69. ראה בבלי, ברכות, סג, ב, ובמקבילות. במקור התלמודי נאמר: "חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים", בלשון סגי נהור. דרשנו השמיט זאת ולכן נזקק לביטוי "חס ושלום".
70. רעיון דומה נמצא גם בפתגם המובא בתלמוד הבבלי: "היינו דאמרי אינשי-או חברותא או מיתותא" (תענית, כג, א; בבא בתרא, טז, ב).
71. *שמונה פרקים להרמב"ם* (הקדמה למסכת אבות), סוף פרק א.
72. משלי, יט, ב.
73. ראה בבלי, פסחים, נ, א; מועד קטן, כח, א; בבא בתרא, י, ב; *קהלת רבה*, ט, י.
74. שם, דף לב, א. וראה *במידושי אגדות למהרש"א*, שם, שקושר בין 2 המאמרים.
75. יחזקאל, כ, כה.
76. אסתר, ג, ח; 77. שם, פסוק ז; 78. שם, ט, א. וראה בבלי, מגילה, יג, ב;

- ראה גם ספר *מאמץ כח* לר' משה אלמושנינו, ויניציא, שמח, דרשה 15, קלז, ב.
- (חשובה בין הריק אלמושנינו: ראה פריטס בהערות-הארות המהדורה המלאה) (****)*
79. הושע, י, ב. דרשנו העדיף לתרגם את המילה "יאשמו" ללשון "שממה" כדעת רוב המפרשים, ולא לפי תרגום פדרה, ללשון "אשמה". וראה דרשה 16, הע' 7.
80. אסתר, ד, טז.
81. ראה *ביאור ר' שמואל די אומידא* למגילת אסתר, ג, ח (מהד' ח.א.קאופמן, י-ם, תשנ"ג), עמ. קלד, ד"ה "ושמעתי אומרים". ראה גם *פי' ר' מאיר עראמה למגילה* (נדפס בסוף פירושו של אביו, *העקידת יצחק* לספר שמות), נז, ע"פ *מדרש שוחר טוב*, כב, ז; *מאמץ כח*, שם, דרשה 16, קמג, א – ב.
82. פסוק ט;
83. שם, *רש"י* ע"פ *בראשית רבה*, ה, ז; *ויקרא רבה*, י, ט ובמקבילות.
84. שם, קעט, ב. דרשנו שינה במעט דוגמת הקולות ואילו דוגמת היהלומים לא נמצאת כלל בדברי הרב אלמושנינו. ראה *הערות (****) Se ! הן הפית*
85. מטבע נהוג אז באזור צפון אירופה = Daler-Taler. ראה דרשה 5, הערה 13, *הערות-הארות המהדורה !.ג.ה. (***)* שם.
86. ראה דרשה 10, לאחר הערה 59 בטקסט.
87. שמות, כה, כ.
88. ישעיה, ו, ב.
89. ראה הערה 31.
90. אסתר, י, ג.
91. ישעיה, ס, יג.

הערות והערות לצדקה החמש-עשרה - פרשה תרומה ופירות
על יצי המהציר יוסף בן ברית

בללית: תוק השוואת פורים וגלית המן להמית את היהודים הגלל
"שאת צתי המלך אינם עושים": מפליג צדקנו לתקופת האינזיסם לצת
הנצרות על יצי הכנסיה הקתולית ומתפלגת בצדקה זו עם הנצרות
זאת בלי לבטא המפורש את ההרית החזקה ואת ישו. אך רמזותיו הן
כה "עבות" עד כדי כך, שאי-אפשר להתעלם מסינאגוגו הגללי.

החוקר הגרמני Prof. Kellenbenz, שחקר את "השפעת הפורטוגלים על
התפתחות הכלכלה לאורך נהר האלה התחתונה - 1958", ואשר כתב
במחקרו רבות על הסופר Alberto Dyonis - הוא צדקנו שואל יחיא -
סופר כסיבה של בקוצת מאסרו של זה בשנת 1618 בהמבורג, ובריתו
לממלכת צניה השכנה את הפרט הסכמי המסחר של זה עם סנט העיר
המבורג. במקום לעסוק בייבוא ובייצוא - עסק שהיה מכניס לקופת
העיר הכנסה נאה ממכס על הסחורות - עבר איצור מבעלות עבד
נסיכויות מחולף לשליטת העיר המבורג. לכן איבד תמיכת סנט העיר
מול תביעות הכמורה. צדקה זו החמש-עשרה שאני מניח, כי נצדקה
סמוך לשנת 1618. יכולה להיות סיבה לא פחותת - חשיבות בעיני
הכמורה והשפעתה השלילית על הסנט, כי הסופר והצדקן "שבר את
הכלים" בצדקתו האנטי-נצרית: כי על פי הסכם עם סנט העיר משנת
1611-1612 נאסר המפורש על הפורטוגלים לצרוש ולכתוב נגד אמונת
הכנסיה. (ראה הערות הנדון בצדקות 6, 7, 13.)

בחלקה השני של צדקה זו מטיף צדקנו נגד "הפורש בלימודו מיתר
המלומדים", והכוונה כנראה לאופיאל דה קוסטה שהוזכר ב 1616 על
פי ציווי חכמי אמסטרדם עקב פרשנותו הקראית (הקדושה לנצרות)
על התורה ואי-קבלתו את התורה שבאל-פה פרשנותם של החכמים.

(*) צדקנו מסתמך במזנו הספניולי meldar וצורותיו. בהצפיסו את
המילה כאילו לשון הקודש היא. ראה הערות בצדקות קודמות ואהלן
(****).

(**) כנראה ערערו כמרי הכנסיה האותרנית על טענת חכמי היהודים,
כי מלך ישראל מקצמת צנא הם "הני האומה הפורטוגלית". כפי
שכינו עצמם בבואם לשם כיסוי והסוואה. הכמרים טענו, שהבאים
מפורטוגל הם אמנם פורטוגלים מבחינה אתנית אך נוצרים קתולים
בצדק. צדקנו חזר וסינן לשומעיו את הצדקה היהודית מלפני תקופת
האינזיסם לנצרות, כי קשר הצדק היהודי מאבות האומה הישראלית הוא.

(**) החל מסמוז 146 חל שיבוש במיספור העמודים ע"י מי מבלי
העותר שפנינו. אנו ממספרים הלאה לפי רצף המספרים הנכון.

(****) צדקנו. ברומזו כאן על "התורה השניה" מתכוון לברית החזקה
ועל המרת הצדק בכפיה של היהודים.

(****) meldarem באותיות מודגשות מציגים על היות המילה ייחודית
ליהודים הספרדים, כעין לשון-הקודש בלדינו-ספניולית. כך גם
במקום המילה "לבד" בותה צדקנו "הבד" באותיות מובלגות.

(****) נראה לי כאן רמז ברור נגד אופיאל דה קוסטה וצומא לו.
שפירשו את התורה ללא פירושי החכמים, כמו הנצרים.

(*****) משה בן ברוב אלמושנינו, רב, הוצה צדקות צדקן והספוריון.
יליז סלונקי. פאל בקוסטא. (י 1516 - 1580). חיבר ספרים
על פילוסופיה יהודית ואסטרולוגיה בן דור אביו של צדקנו.

(*****) זרשנן היה מעורב גם בסחר ביהלומים. באמצעות גיסו
מנאל קרזולו זה מילאו בבור הניהם של הנריק ואיווא.
בק"ק דהמבורג נקרא מנאל יצחק גשייפה ונסע בין המבורג
אלונזון ולאמסטרדם ותיווך בין סחרי ביהלומים ואחרים. ב 1616
רשם קשר בעניני יהלומים בינו לבין האב והבן משה ואהרן זקן-16
זכות באמסטרדם. גם מכאן ניתן להסיק כי דרשה זו נדרשה אחרי
אמצע העשור השני של המאה ה 17.

(*****) כמו במילה meldar במקרים קודמים. משתמש כאן זרשנן
במונח darsar כפועל אמירה "לדרש". שימוש שהיה נהוג
בספניולית-לאדינו. ונחשב אלסון יהודית. כמו ייזיש אצל האשכנזים
באירופה.

דרשה שש עשרה

פרשת זכור

פורים

קוראים לשבת זו זכור, מכיוון שקוראים בה את פרשת זכור אשר עשה לך עמלק ו קוראים בה סמוך לפורים מפני שבזמן ההוא קיימו ישראל את הריגת המן ובניו, מזרע עמלק. בענין זה יש להתבונן, הכיצד יתכן, או מאיזו סיבה שנא הא-ל ברוך הוא שנאה כה עזה את עמלק וזרעו, מפני שבעצם מלכים אחרים עשו הרבה יותר רע לישראל ממה שעשה זאת עמלק; -החריבו הרבה יותר, הרגו הרבה יותר מיישראל ואיננו רואים שהא-ל שנא אותם כל כך ולא ציוה עליהם כפי שהוא אומר על עמלק : תמחה את זכר עמלק וכו" ². דרשה זו תהיה תשובה לקושיה זו בעזרת א-לוהי ישראל ישתבח שמו לעד. אומר החכם אברבנאל ³ : שהא-ל התבונן בכך, שמלך אחד קם נגד השני אם כדי לקחת ממנו את אדמתו, או מכיוון שהמלך השני עובר דרך אדמתו או כובש חלק מארצו; ומסיבה זו הוא יוצא להלחם נגד המלך השני. אך במקרה הזה, לא היתה קיימת סיבה שיכלה לגרום לכך שעמלק ילחם נגד ישראל. לא היו לישראל עדיין אדמות כדי שיכלו עמלק לכבשם מהם וישראל לא עברו דרך אדמתם של עמלק ואף לא התכוונו להם במאומה. אם כך, לא יכולה להיות סיבה אחרת, כי רק רוע הלב של עמלק ושנאת החינם שהיתה בהם נגד ישראל ולכן כתוב ויבא עמלק וילחם וכו" עם ישראל ⁴. והיות שהא-ל ידע את רוע הלב שלו ואת השנאה, לכן פרסם זאת על ידי השנאה כלפיו ועל ידי הציווי, שכך תהיה שנאתנו כלפיו לעד. ומכאן ניתן להבין, כמה גדול העוון לפני הא-ל

שימצאו בין בניו, - ישראל, שנהא ומחלוקות שיגרמו לפילוג ולאיבה בין איש לרעהו. כי הרי מכיוון שנמצאה נטייה רעה זו אצל עמלק, שנא אותם כל כך, ומה יהיה אם ימצא זאת אצל בניו? היטב אומרים החכמים בגמרא, שבבית השני לא היו חסאים כה גדולים כגון עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים כפי שהיו בבית הראשון - ואם כך, למה נחרב? והם מתרצים - מפני שנאת חינוך שהיתה ביניהם.⁵ בגלל השנאה, האיבה והפילוג שהיו ביניהם, כפי שאומר הנביא "חלק לבם עתה יאשמו"⁶, ואומרים על כך החכמים שפירושו הוא, - ולמרות שיהיו ישראל מלאים במעשים טובים, אך מפני שחלקו ליבם, שהם מפולגים, לכן באותה מידה יאשמו.⁷ ועל ההפך אומר הנביא "חבור עצבים אפרים הנח לו"⁸. ואומרים החכמים, שעל אף אם עובדים ישראל עבודה זרה, אך יש שלום ביניהם, אחדות ואהבה, אז הא-ל מאריך אפו ומעביר על כך.⁹ "חבור עצבים אפרים הנח לו", כי הרי הם מאוחדים, אז למרות שהם עובדי אלילים, חבור עצבים אפרים הנח לו. ולמרות שיכולים אנו לומר שהסיבה היא, מכיוון שהא-ל מתעב מאוד את השנאה בין בניו ואוהב מאוד את אחדותם ואת השלום ביניהם, יכולים אנו להוכיח מאמר חכמים זה על ידי הגיון פשוט, והוא, - אומר שלמה: "שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר"¹⁰. דהיינו, שהאמת מתפרסמת מעצמה והיא מתקיימת לעד, אך השקר אינו עומד יותר מרגע, כי כאשר מורידים ממנו את שכבת הזהב בה צובעים את השקר, באותו רגע הוא מתגלה כחזב. אם כן, רק הא-ל והאמונה בו הם האמת וכל שאר האלילים הם שקר. והרי יוצא מזה, שאם ישראל מפולגים ועובדים אלילים, אז, כאשר אחד מהם פוקח את עיניו ומבין שאותה עבודה אלילים היא כוזבת ורוצה לפרסם זאת, האחרים, למרות שהם מבינים שאמנם כך הוא, בגלל הפילוג הקיים ביניהם לא יקבלו את דעתו של היריב וימשיכו בעבודת האלילים. אך כאשר קורה ההפך והם מאוחדים, אז, כאשר אחד מגלה את דעתו ומוכיח את החזב שבעבודת האלילים, אשר בהיותה שקר סופה להתגלות, אז דעתו תתקבל אצל כולם ויפסיקו לעבוד אותה ועל כן "חבור עצבים אפרים הנח לו"¹¹.

אומר חכם אחד על הפסוק בנביא יחזקאל – אדם אתם¹², שרק ישראל נקראים אדם ולא אומות העולם.¹³ אומרים כאן המפרשים¹⁴ ענין יפה מאוד אולי הוא, שכל המילים בהן אפשר לכנות בן-אדם בתורה הקדושה, יכולות להיות ברבים וביחיד, רק המילה אדם היא ביחיד בלבד. איש, שהוא יחיד, ניתן לומר גם אישים ברבים; אנוש – אנשים; גבר – גברים; אדם לא יכול להיות אדמים, אם כן הוא יחיד בלבד. ורוצה החכם המוזכר לומר, ששמו של ישראל הוא אדם, מפני שעל האחדות להיות המהות והטבע של ישראל.

אדם ולא אישים, לא גברים, לא אנשים מכיוון שפילוג ושנאה הם ממהותם של אומות העולם. לכן, במחזה אשר ראה אברהם, כאשר נראה לו האל, אשר ציוה עליו לקחת עגלה משולשת ואיל ועז¹⁵ ואת כולם יבתר, – וכפי שאומרים החכמים היה זה רמז לבבל, מדי, פרס ויוון¹⁶. את כולם ביתר אברהם ורק את הציפור, – שכך נקראים ישראל – לא בתר, להראות, שעל הפילוג להימצא אצל הנכרים ולא אצל בניו¹⁷, ככתוב: ואת הציפור לא בתר¹⁸. ועקב זאת מבין אני מאמר של חכמים, שאומר הפסוק, כי כאשר יצא יעקב מבית אביו, לקח אבנים רבות ושם אותן מראשותיו¹⁹, ואומר הפסוק בהמשך, כי בבוקר, כאשר התעורר, לקח את האבן אשר שם מראשותיו²⁰, ולא נאמר אבנים. ועל זה אומרים החכמים, כי כאשר הלך יעקב לשכב, לקח שתים-עשרה אבנים ואמר: אם שתים-עשרה אלו יהיו לאחת, אז אדע, כי ממני יצאו שנים-עשר בנים. לפיכך התאחדו האבנים ולכן נאמר – ויקח את האבן²¹. אני מעיר על מאמר זה, שאם רצה יעקב לדעת, האם ממנו עתידים לצאת שנים-עשר, לא טוב עשה בכך שהציע לעצמו לקחת שתים-עשרה אבנים וכי יהפכו לאחת; כי אם הפוך היה צריך לעשות: היה עליו לקחת אבן אחת ואם זו תתחלק לשתיים-עשרה, אז ידע שממנו, אחד, עתידים לצאת שנים-עשר. אלא יעקב אבינו הקדוש גילה בזה את רצונו, כי שמחתו ושביעות רצונו אינם מבוססים על כך שיהיו לו שנים-עשר בנים, אלא על כך שיהיו שנים-עשר מאוחדים, שיהיו אחד. ועל כן הציע לעצמו לקחת שתים-עשרה אבנים ולא יהפכו לאחת. ידוע בהחלט שזה גם רצונו של האל – שבניו יהיו מאוחדים בשלום ובאהבה,

כי הרי המילה האחרונה בברכת הנהנים אומרת שלום ²² ואומרים החכמים אין לך כלי ברכה אלא שלום ²³, שאין לך כלי גדול יותר, הכנה לישראל, כדי שיזכו לכל השפע והברכה, אלא כאשר הם חיים בשלום ²⁴ (*). עמלק, לשווא שנא את ישראל והא-ל מצווה שנשנא אותו לעד. המן הצאצא שלו, הוכיח בהחלט שגם הוא כזה, כי הרי ללא כל סיבה ביקש להרוג את כל זרעו של ישראל וקיימו בו ישראל את אשר ציוה בפרשת זכור ולכן קוראים אנו היום פרשה זו. לקושיה שנשאלה ²⁵ נותנים כמה מפרשים פתרון אחר והוא, שהא-ל שונא מאוד את עמלק מפני שלא עשה, כפי שנוהגים מלכים אחרים, המתריעים וקובעים את שדה הקרב בעוד שני ימים נוספים, כדי שהיריב ידע ²⁶. אך עמלק בא לפתע וללא הכנה תפס את ישראל ולכן אומר הפסוק בפרשת בשלח – "ויבא עמלק וילחם עם ישראל" ²⁷. מלכים אחרים באים וממתינים שניים ושלשה ימים ואחר-כך נלחמים; אך עמלק בא מאחורי גבם ולחם בהם, בבת אחת, ככתוב: ויבא-וילחם. והיטב הבהיר זאת הא-ל בפרשה שקראנו (**). היום, של זכור, כאשר הוא אומר- אשר קרן בדרך ²⁸; כי מילה זו- קרן, פירושה "פתאום" ²⁹, מאחורי הגב, ועל-כן שנא אותו הא-ל כל כך.

אך על פי דעתי, ואני רוצה עוד לחדד את הנימוק הזה ולהראות את חומרת העוון הזה של עמלק בבואו באופן זה, מאחורי גבם, - והוא, שבכך הראה עמלק שהוא כופר בהשגחת הא-ל בעולם הזה כאן למטה ובמיוחד על ישראל. וזאת למה? אילו הוא היה מאמין בהשגחה זו, מה זה מועיל לו לבוא מאחורי גבם, הרי הא-ל שמשגיח על ישראל יודיע להם על כך. אך מאחר והוא לא האמין בכך, לכן בא מאחורי גבם וחשב שישאל לא מודעים. אם כן, הרי זה עוון כפול של עמלק בבואו מאחורי גבם של ישראל והכחיש את השגחת הא-ל. על כי הכחיש זאת נענש פרעה רבות, כפי שאומר לו משה - "למען תדע כי אני א' בקרב הארץ" ³⁰. בכך ניתן להבין את ענין הגבעונים, כי כאשר הם באו לרמות את ישראל ³¹, העניש אותם יהושע, שיהיו לחוטבי עצים ולשואבי מים לבית א' ³². אולי נדמה שזה לא היה צודק שיהושע העניש אותם, כי הרי זה טבעי שכל אחד יציל

את נפשו אם זה לא יביא נזק לזולת, - ואם כן, למה העניש אותם בעונש זה דווקא ולא באחר ? ; אמנם להרוג אותם רק זאת לא היה יכול בגלל השבועה, אך עונשים אחרים כן היה יכול. אך מבין אני שלא היתה זאת הערמה של הגבעונים שהערימו על ישראל, אלא הם גילו את כוונתם נגד ההשגחה הפרטית של הא-ל על ישראל, כי אילו היו מאמינים בה, לא היו עושים מה שעשו, כי הרי ידעו היטב שהא-ל אמור להודיע להם מיד. אך מכיוון שכפרו בכך, על כן העיזו לבוא ולרמותם, - ולכן העניש אותם יהושע בעונש זה; כי הא-ל מצווה לבנות את בית המקדש לשכון בו, כדי לפרסם שהוא משגיח בעולם הזה התחתון על ישראל, - והם כפרו בהשגחה זו. אם כך, ישרתו הם את הבית המפרסם את השגחתו. הסיבה בגללה לא הודיע הא-ל לישראל - הן בזמנו של עמלק והן בזמנו של יהושע, אף על פי שהוא משגיח עליהם, זהו ענין ארוך שאינו נוגע לענינו. ואם כך, חטאו עמלק בכך שכפרו בהשגחת הא-ל ולכן הגדיל הא-ל להראות את ההפך וציווה "תמחה את זכר עמלק"³³. המן הראה היטב שהוא צאצא של עמלק בכך, שהיה באותה דעה שאין לא-ל השגחה על ישראל ואת זה אני לומד מפירושו של מאמר קצר אותו אומרים החכמים במגילת אסתר באופן הבא: ויאמר המן למלך אחשורוש, ישנו עם אחד³⁴, אותו שנאמר בו- א' אחד ישן לו מעמו³⁵. אומר המדרש, כאשר בוחנים החכמים את המילה יש נו, והיה עליו לומר יש-, אומרים הם שכוונת המן היתה לומר, שההוא הנקרא א' אחד, ישן³⁶. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני אין לפני שינה שנאמר- הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל³⁷. אמר לו הא-ל הקדוש וברוך - "אתה אמרת יש לפני שינה, חייך שמתוך שינה אני מתעורר עליך והורגך", שכך אומר הפסוק "ויקץ כישן, א"י- מזמור תהלים עח³⁸. עלינו להתבונן בקצרה מה רצה לומר המן שהא-ל ישן ? שנית, איך מביאים הוכחה מפסוק זה "הנה לא ינום ולא ישן" דווקא ולא מפסוק אחר ? שלישית, מהו ההסבר לכך שאומר הא-ל, כי מתוך שינה הוא רוצה להתעורר נגדו ולהרוג אותו - שנאמר ויקץ כישן א' ? מדוע לא כאשר הוא ער ממילא ?

מהי הכוונה בכך ? אלא **המן** רצה להשיג, - כאשר אמר שהא-ל ישן, שזה יעודד את **אחשוורוש** שיסכים לרצונו להשמיד את **ישראל**, כי הרי הא-ל שלהם, של **ישראל** כבר לא משגיח עליהם, דהיינו ישן, שעיינו סגורות ואינו רואה אותם ולא משגיח עליהם. ובמילים אלה כפר בהשגחה הא-לוהית עליהם; ועל כך אומר **המאמר** שהא-ל אמר **אני אין לפני שינה**, שרצה לומר בכך - למרות שאינני מראה בעצמי בפרהסיה שאני הא-ל של **ישראל**, לעיני בני האדם, אך בכל זאת אינני ישן, אלא שומר תמיד על **ישראל**. כי כך אומר הפסוק "הנה לא ינום ולא ישן שומר **ישראל**". וכדי לתת טעם לכפילות בפסוק "לא ינום ולא ישן", וכדי להבין עד כמה מכיוון הוא פסוק זה נגד **המן**, אזכיר לכם רבותי, את המקרה שקרה בזמנו של המלך דון ז'ואן מפורטוגל : כאשר לא יכול היה לישון בלילה אחד ובא אל החלון וראה אנשים שהרגו בן אדם אחד והניחו אותו באזור בתי היהודים. ביום המחרת, כאשר האשימו את היהודים, - והמלך הרי ידע את המקרא איך היה -, קרא לכמה חכמים מ**ישראל** ושאל אותם את הפירוש של פסוק זה- "ולא ישן שומר **ישראל**". ומיד אמר המלך, שאת הפירוש האמיתי הוא עומד לומר והוא: שלא זו בלבד שהא-ל לא ישן אלא גם אינו מניח לאחרים לישון, כפי שקרה לו באותו לילה שלא הניח לו לישון, מכיוון שהוא שומר **ישראל** ³⁹ (***) .

כך, מן הפסוק הזה רואים את ההשגחה המרובה שיש לא-ל על **ישראל**. מכיוון **והמן** רצה לכפור בה על ידי שימוש במילה **יש נו**, שפירושו באופן חלקי הוא לישון, לכן מביאים החכמים כהוכחה פסוק זה, המוכיח היטב שהיא [ההשגחה] קיימת בשמירת **ישראל**. ואומר **המאמר**, כי מתוך שינה רוצה הא-ל לנקום בו, - והכוונה היא, שאם הא-ל היה מתפרסם על ידי מעשה נס, **והמן** ימות, הרי היה נותן חשיבות מיותרת בו. - אמרת שאני ישן ? אם כך באופן מוסווה ובדרך הטבעית, ללא מעשי נסים אתה תמות. כי כן, אם מתבוננים היטב נראה זה להיות טבעי, שאם היהודים שייכים לעם של **אסתר**, ואם המלך אוהב מאוד את המלכה **אסתר**, אז כאשר היא האשימה והתלוננה על **המן** כאויב לה, - וכאשר טען **חרבונה**

שהמן היה אויב למרדני, אשר מסר נפשו עבור המלך, הרי אין זה מוזר, שהמלך יצווה להרגו. התעורר אי כדי להתנקם בהמן, היה זה כאילו ישן, כי כך הרי אמר המן, שהא-ל ישן. הוא החזיק באותה דעה כופרת של אביו הקדמון, עמלק כפי שאמרנו. ולפיכך משה רבנו עמד בהר ונשא תפילה אל הא-ל כדי שיראה עמלק כיצד על ידי התפילה של משה השגיח ושמע אותו הא-ל, כי בזאת הם כפרו. ואין זה מפליא אם כך, שהא-ל שנא אותם כל כך וכתב: מלחמה לאי בעמלק מדר דר⁴⁰.

פתרון שלישי לקושיה האמורה נבין, כאשר נזכיר את מה שדרשתי פעם אחרת לפניכם רבותי⁴¹ (***): אז נתתי סיבה לשעבוד מצרים, שזה היה רצונו של הא-ל לפרסם את גדולתו ואת א-לוהותו בעולם. זו שהתפרסמה לראשונה על ידי אברהם ואחריו הוסתרה על ידי עבודת האלילים הרבה ושבה ונגלתה במצרים על ידי בניו. ובכך אנו מתרצים קושיות אין-סוף, כי למטרה זו יעד זאת הא-ל, שהרי לא המצרים בלבד הכירוהו. יתנו אמר עתה יזעמי וכו'⁴² - מפיה של רחב הזונה ביהושע רואים בבירור, כיצד כולם הכירו שהא-ל הוא גדול, גדול מכל הא-לוהים וכולם יראו מלפניו. "ולא קמה עוד רוח וימס לבבנו" אמרה אותה אישה⁴³. באותו זמן העריכו כל הגויים את הא-ל ויראו מלפניו בכבוד גדול. וכה גדולה היתה החוצפה והרשעות של עמלק שבא להלחם עם ישראל; אך מטרתו העיקרית לא היתה כל כך להלחם עם ישראל, כפי שהיה רצונו להמעיט מכבודו ומגדולתו של הא-ל. הוא נלחם עם ישראל לא כל כך כדי לנצח את ישראל, אלא כדי לחסל את גדולתו של הא-ל. ועל-כן אומר הפסוק: ויבא עמלק וילחם עם ישראל²⁷. שימו לב שאינו אומר בישראל, אלא אומר עם ישראל, אשר בכוונתו היה להלחם באותו גורם שהוא עם ישראל, דהיינו הא-ל בנוך הוא. וכך הראו זאת החכמים במשל נאה מאוד. הם אומרים שהענין של עמלק דומה לקדרה רותחת שאיש לא העז להכניס בה את ידו מפחד שלא תיכווה ובא אחד נועז מאוד

ולמרות הסיכון הנשקף לידו, הוא נוגע בה כדי לדחוק את הפחד של האחרים.⁴⁴ כך גם היראה מפני גדולתו של הא-ל היתה כה גדולה ביציאת מצרים, עד כדי "שמעו עמים ירגזון"⁴⁵. אף אחד לא העז להרים יד נגדו. בא עמלק בעזות מצח גדולה להלחם עם ישראל, למרות שזה היה כרוך בסיכון רב, כדי לעודד את הגויים שלא יפחדו מא-לוהי ישראל, שהקדזה אינה כה רותחת כפי שהם חשבו. אין זה פלא אם כן, שהא-ל שוגא אותו כל כך, כי הרי כוונתו היתה להמעיט את גדולתו ואת כבודו, שהיה כל כך מפורסם בעולם. בצדק חייבים בניו לשנאו לנצח ובצדק מיחס הא-ל לעצמו את המלחמה בעמלק, כפי שאומר – "מלחמה לא' מדר דר וכו'". אומר הפסוק בפרשה של ויבא עמלק, שאמר הא-ל: משה, "כתוב זאת זכרון בספר ושים באוזני יהושע, כי מחה אמה את זכר עמלק"⁴⁶. רואים כאן ענין יפה מאוד והוא, כי זהו ספר פתוח לציבור, שעל כל ישראל לדעת אותו; ואם כך מה זאת אומרת "ושים באוזני יהושע"? אך הכוונה היא, כי ליהושע היתה סיבה להתלונן, מכיוון שבמלחמה הראשונה שעשה עבור ישראל, הוא לא ניצח באופן מוחלט, שהרי הפסוק אומר – "ויחלש יהושע"⁴⁷ והחכמים אומרים – החליש אך לא הרג לגמרי⁴⁸. לכן הוא אומר למשה – "כתוב זאת זכרון בספר ותשמח את יהושע, כי מחה אמה, כלומר, שמלחמה זו בעמלק אינה מיועדת לאדם אלא לא-ל; "מלחמה לא' בעמלק מדר דר". לכן, שים באוזני יהושע, שתבהיר ותסביר לו כי מחה אמה, אני, שכך פירוש האות א' במילה אמה, שלא נאמר ימחה. כי לא נמנע ממנו להיות המנוצח בגלל חוסר זכויותיו, אלא מפני שמלחמה זו מיועדת לא-ל, כי הרי עמלק בא להלחם עמו. ולכן משה רבנו לא יוצא להלחם בו כפי שעשה נגד סיחון ועוג, מכיוון שזה היה נחשב ליחס של חשיבות יתרה כלפיו, בעוד שהוא ייחס כה מעט חשיבות כלפי הא-ל. רק חייבים אנו להסביר, הכיצד, בהיות הא-ל כה גדול ועמלק בא להמעיט אותו, מדוע לא נלחם נגדו באותו רגע,

משמיד אותו, שלא יישאר ממנו סימן וזכר, שזוהי קושיה גדולה. אך כדי לפתור קושיה זו, כדאי להכיר סברה אחת של חכמינו, ידועה מאוד: כאשר הא-ל צריך להשמיד אומה אחת כאן על הארץ, לפני-כן עליו להפיל את מזלה הנמצא בשמים*49, כפי שאומר הנביא – "יפקוד א' על צבא המרום במרום ועל מלכי אדמה על האדמה"⁵⁰. קודם צבא המרום ואחרי-כן מלך האדמה. ואם כך, כדי להפיל את עמלק, מוכרח היה להפיל קודם את השר המגונן עליו, שהוא סמאל⁵¹. והרי כה רבות מלמדים אותנו החכמים והמפרשים הקדמונים וגם אלה בני זמננו מסכימים, שאם ישראל צדיקים, אז ניטל כוחו של סמאל ולהפך, אם הם רשעים וחוטאים אז הם מזינים אותו ומחזקים את סמאל. נובע מכך, אם ישראל חוטאים, אז גם אם ירצה הא-ל להפיל את סמאל, כביכול אין זה אפשרי, בהתאם לקביעה, שאם ישראל חוטאים אז יתחזק במאוד סמאל⁵². באותה עת שבא עמלק, חטאו ישראל על פי סמיכות הפסוק "היש א' בקרבנו אם אין⁵³ – ויבא עמלק" ... וכפי שאומרים החכמים בפירוש – "וילחם עם ישראל ברפידים, ברפידים הוא לשון לרפות, שרפו ידיהם מיראת הא-ל"⁵⁴ וכפי שבפירוש אומר בפרשת זכור הפסוק "ואתה עייף ויגע ולא ירא א-לוהים"⁵⁵. היה זה נכון להשמיד את עמלק, אך קודם היה מוכרח להפיל את השר שלו, אך באותו זמן זה לא היה אפשרי, כי עמלק היה מחוזק מאוד על ידי חטאי ישראל. לכן נשארה לעמלק שארית מסוימת ולא-ל שנאה ומלחמה בו וכניכול לא יכול היה להפילו באופן מוחלט בגלל הסיבה המוזכרת. זהו הפירוש למה שאומר הפסוק, שידיו של משה היו כבדות⁵⁶, שכוונתו היא בגלל חטאיהם של ישראל⁵⁷. וכדי שתהיה מעט תשועה היה צורך לומר ליהושע – בחר לנו אנשים⁵⁸, שבכל מקום בתורה שכתוב אנשים, הכוונה היא לאנשים צדיקים⁵⁹ ועם אלה במיוחד צא להלחם, כי להם יש זכויות. ומצד שני יעלה משה על ההר להזכיר לא-ל, שאם בגלל הזכות על כי אמורים ישראל לקבל באותו הר את התורה הספיקה כדי להוציאם ממצרים, כפי שנאמר בפרשת

שמות "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-לוהים על ההר הזה" ⁶⁰. כך גם תספיק זכות זו כדי להושיע מעמלק ⁶¹ ; ולמען ישראל, וכדי שלא יהיו ידיו של משה כבדות כל כך מעוונותיהם, לכן רצה שמצדו האחד יהיה אהרון ומן השני חור, אנשים צדיקים, כדי שזכותם תספיק לפני הא-ל. ועל כן נטלו אבן, לסמל שני דברים: כדי שירככו ישראל את לב האבן שלהם ולכן יקחו אבן וישימו אותה תחתיו וגם כדי לסמל את לוחות התורה [הברית] שבאותו הר אמורים ישראל לקבל וכי זכות זו תועיל להם כדי שיוכלו להחליש את עמלק והשמדתו המוחלטת תהיה באחריות הא-ל, שלו נוגעת המלחמה; - מלחמה לאי בעמלק וכו". המן הושע מזרעו של עמלק היה לו כח נגד ישראל מאותה סיבה שעמלק הצליח להלחם עמם וישראל יכלו לו מאותה סיבה המסמלת עליית משה על ההר והכוונה לאבן המוזכרת. על ידי כך אני מבין ענין נאה מאוד והוא, שאומרים החכמים, שהמן הפיל גורלות כל החודשים ונפל הגורל בחודש אדר שהמזל שלו דגים, וחשב המן לעצמו, כי באותו חודש יוכל להשמיד את ישראל, הן בגלל המזל של אותו חודש והן בגלל שבאותו חודש אדר מת משה ⁶². ענין זה מוזר מאוד בעיני, כי הרי איך נאמין שמזל דגים יכול להרשיע את ישראל וכיצד מיתתו של משה פועלת נגד ישראל ? אדרבה, מבין אני את ההפך, מכיוון גם אם משה מת, הרי זכויותיו לא מתו ובהיותו מת, הרי זכויותיו מועילות יותר לישראל מאשר בחייו, שהרי הא-ל אינו מאמין בקדושו כאשר הם חיים ⁶³. אם כן, ישראל לא הפסידו את זכויות משה עקב מיתתו באותו חודש. ועוד שאומרים החכמים כי טעה המן בכך שלא ידע כי באותו חודש נולד משה. וזה בעצם הדבר שראוי להתבונן בו, כי הרי לידת משה היתה באותו חודש ומכך זכות מועטה יכולה להיות עבור ישראל. את זכויותיו השיג משה לאחר שגדל ולא מלידה; ואם כך צריכים אנו להבין כיצד מזל הדגים יכול היה לחייב את ישראל וכיצד

מיתת משה באותו חודש יכלה לחייב אותם וכיצד לידתו באותו חודש יכלה להועיל להם ? שימו לב רבותי לפירוש מצוין ואני מקווה שהוא יספק שביעות רצון: **ישראל** נמשלים לדגים, כמו באותו מאמר שנלמד (***) במעמדות על **ריבי עקיבא ופפוס** 64 : כמו הדג שאין לו חיות כי אם במים ומחוצה להם הוא מת, כך **ישראל**, מחוץ למי התורה הם מתים וכאשר היא סובבת אותם, אזי הם חיים. הם כמו הדם, שכאשר הוא נמצא בתוך הורידים הוא משתמר למרות שאינו מושלם לגמרי, אך מחוצה להם הוא תכף מתקלקל. **ישראל** בזמנו של מרדכי חטאו כפי שידוע, אך מרדכי הצדיק לקח אותם על פי ציוויה של אסתר-, ועל ידי צומות ורוב הסבל אשר עמו, שבו וקבלו עליהם את התורה הא-לוהית ואת מצוותיה, כפי שדרשנו פעם אחרת בפורים 65. אותו המן הפיל גורל בין החודשים ומצא את החודש של מזל דגים, מפני שהם נמשלים לדגים כפי שאמרנו-, והרי **ישראל** היו אז מחוץ למים של התורה, וכך לא יכלה להיות להם חיות, כמו הדג שנמצא מחוץ למים. זו היתה הכוונה כי באותו חודש נפטר משה, שתורת הא-ל היא של משה, "תורה צוה לנו משה" 66. הנביא אומר "זכרו תורת משה עבדי" 67, כך, כאשר אנו מקיימים את התורה, אז נשאר משה בחיים וכאשר אנו שוכחים אותה אז משה נשכח ומת. מכיוון שבאותו זמן הם שכחו את תורת משה, אז משה היה מת ו**ישראל** היו חייבים. וזו הכוונה של דברי המאמר, כי באותו חודש מת משה. אך מכיוון שמרדכי החזיר אותם בתשובה, אם כן משה קם לתחייה ז.א. ובאותו חודש נולד על ידי כך שחיבקו את התורה והיו שוב כמו דגים במים כדי לבלוע את שונאיהם וזכות התורה הצילה אותם מן הדוחק שהיו נתונים בו והיא תציל את **ישראל** מן הגלות שאנו נמצאים בה במהרה בימינו
ברוך א' לעולם אמן
ואמן 68*

הערות והערות לדברי השם עשרה - עשרה זכור. פורים

על יצי יוסף בן ברית

(*) נכון העיר המתרגם שמואל קומה כי בדברות האחרונות הולכת שאיפת דרשנו לשלום בתוך הקהילה אה דרש.

בן מעניינת התיבה שלו בציינו בהערה למקור מס. ו. כי התרגם, כי דרשנו לא הסכים אחרת החומר שהולך על האנוס אוריאל דה קוסטה על יצי חכמי אמסטרדם בשנת 1616. זה חזר אמנם ליהדות גלויה אך כפי התורה שכל פה ובסמכות החכמים אהורות על פי הכלל הרבני "ככל אשר יורוק". בכך נשאר דה קוסטה יותר נוצרי בתפישתו. מאשר היה אמאמין יהודי. ואל מריצתו זו הוחרם.

ואמנם, כל דבריו של דרשנו מעידים על יהדות שלמה של תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. על כן הוא בעצמו לא הוחרם להשתייך לעצתו של דה קוסטה אך עובדה היא, כי דרשותיו אושרו על יצי חכמי וונציה ופרט על יצי החכם אלוארץ אברהם לומברוזי. ולא ע"י חכמי אמסטרדם. דרשנו ראה בחרם המוחלט על דה קוסטה שבירת האחדות של בית ישראל ובניגוד לחכמי אמסטרדם הטיף למתינות בענין זה.

מענין הוא לציין, כי דרשנו לא הוכר רשמית כרב וחכם בזמנו. פרט לרב אליקים כרמולי ה "ספר דברי הימים לפני יחיא" שנת תר"י - 1850. המכנה אותו שמואל י' יחיא. "רב ודרשן" באמסטרדם - בעל מחבר הלשון פורטוגלי שלוש דרשות. וזאת כאחרון מבני שושלת זון י' יחיא היזושים (ראה שם בעמ' 43). שמו לא מוזכר ברישומים

כל-שהם העוסקים בחכמי או רבני ישראל של דור זה ובאזור זה. בסוף דרשה זו חוזר ומבקש הנ"ל מקהלו לשמור על תורת ישראל. ומעמיד בראש סולם הנביאים שיש להאמין בהם את משה רבנו !

(**) כמו בדברות קודמות השתמש כאן דרשנו בשם הפואל האספניולי-יהודי meldar כמילה כביכול "לשון קדש" הוא. כזי לומר אקרא בתורה ובהמשך הדרשה כזי לומר אלמאז תורה

(***) כבר בדבר השביעית הערתי כי לא נראה לי כסביר כי דרשנו יזכיר אלוהה את מלך ז'ואן השני. (1481 - 1495) שאמנם קהל תחת חסותו רבבות מפליטי גירוש ספרד בשנת 1492. אך התעמר להם באופן אכזרי ביותר ה 1493 וגרם בין היתר לחכמי בית יחיא אברוח מפסק זין מוות לאיטליה תוך השארת חלק מנשותיהם ומילציהם הקטנים בידי הכנסייה. המלך ז'ואן הראשון אדומתו (1385 - 1433) הטיב אפליטי פרעות 1391 בספרד. קהל אותם אממלכתו פורטוגל וקירב את חכמי זון יחיא מזרקות אלה לחצר. (ראה בהקדמה בעמודים 8 + 9.)

(****) הוצאת אמירתו בדברשה 19 ואמאז 209 מראה כי זמנה של דרשה זו ה 16 מאוחר מדברשה 19 לשבת העצור לפני פסח. סדר העריכה של הקובץ כולו. לא תואם את הסדר הכרונולוגי של נשיאת הדברות. פרשת החרם על אוריאל דה קוסטה קרתה בשנת 1616. מכאן נראה כי דרשה זו וקודמתה ה 15 היא מן השנים 1616 עד 1618. עתה נשאלת השאלה האם בריחתו המאוחרת לעיר אלמאז השכנה אל תחת שלטון ממלכת דניה קשורה אך ורק בהפרת חוצה המסחר שלו עם סנט המבורג וזו המאסר שהוצא נגדו. (ר' Kellenbenz) ? או אולי הייתה זו גם. לדעתו. בעל דרשותיו האסורות ! כתוצאה משנית איבד אל את חנו בעיני חכמי אמסטרדם. על כי הטיף לאחדות ומתינות בניגוד אחרת שלהם על דה קוסטה והוא חש עתה לא בנוח בסביבתו היהודית בהמבורג. ולכן התרחק מקהילתו בה דרש עד כה. האם אכזה בה סמכותו הרוחנית ???

על אף זאת קבל תמיכת חכמי ווניציה בהוצאה לאור של דרשותיו. כפי
שניתן לראות בצל השער אשר מעיד על כך מפורשות וזי אחימא....

דרשה שבע עשרה פרשה של תצוה ושבת זכור

כבר אמרנו בפעם אחרת ¹ שהיום נקרא שבת זכור מפני שקוראים בציבור פרשה שניה, זו של זכור אשר עשה לך עמלק ². ורוצה הא-ל, מכיוון ואנו לא יכולים לקיים את המצוה של "תמחה את זכר עמלק" ³, לכל הפחות נזכור אותה – זכור. ומתאים השם של היום הזה, שבת זכור לפרשה הנוכחית, אשר בה ציווה הא-ל לשים בחושן של אהרון שתי עשרה אבנים שונות ובהן היו חקוקים שנים עשר השמות של שבטי ישראל ⁴. "זכרון לבני ישראל" ⁵ לזכרון לפני א' תמיד" ⁶. רצה הא-ל לזכור את ישראל ואת זכויותיהם, כי כך מפרש רש"י: לזכרון? שיהא רואה הקדוש ברוך-הוא השבטים לפניו ויזכור צדקתם ⁷. דהיינו כאשר ראה הא-ל את האבנים עם שמותיהם של השבטים נזכר בצדקתם וזה הנאמר "לזכרון לפני א' תמיד", כי כך נאמר בפרשה של היום. ואם כן, תמצית דרש זה יהיה להראות את היחס ואת ההתאמה שהיו לכל אבן עם השבט ואיך זו פרסמה את צדקת השבט, כפי שאומר רש"י "ויזכור צדקתם". וכדי להראות בהמשך, כי המצוה של פרשת זכור וכן ה"זכר" שאנו עושים של פורים, כולם הוא כדי לזכור את צדקתם של ישראל, כפי שזה נובע מן הזכרון של אבני החושן של אהרון, כפי שנאמר.

בין המפרשים שלנו יש בלבול רב לגבי שמותיהן של 12 אבנים אלה, שהפרשה מונה אותן; ועוד יותר לגבי ההתאמה בין האבן לשבט; ועוד יותר כיצד פרסמו

את זכויותיו של השבט 8. אך אני אלך בדרך הקצרה ביותר וזו הנראית לי הטובה ביותר ואוכיח את דעתי על ידי פסוק א מאמר ואפיק מכל פרט מוסר השכל ומשל לתועלת נפשותינו.

האבן הראשונה היתה אדם, הנקראת רובי 9. היא בעלת צבע אדום ופרסמה את צדיקותו של ראובן, ששנא שפכות דם שהינו אדם, כפי שמסופר בתורה הכתובה הקדושה, "ויאמר ראובן אל תשפכו דם, השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" 10. הרי כאן נראה עד כמה שנא שפכות דמים והאבן האדומה הוכיחה זכותו 11. הייתי יכול גם לומר, כי בלאדינו היא נקראת "רובי" זה תואם כמעט לראובן. אני מעיר על פסוק זה שתי הערות. ראשית, ישנה כאן כפילות, שאם אמר "אל תשפכו דם", אינו צריך עוד לומר "ויד אל תשלחו בו". שנית, אם הבור היה מלא בנחשים וחיות ארסיות, כפי שאומרים החכמים 11, הרי באותה מידה של סכנת מוות היה יוסף, בין אם היו משליחים אותו שם פנימה לבין אם היו הורגים אותו. ואם כך, הכיצד נאמר "למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" 12 ? יתכן וראובן חשש, כי לאחר שיוסף יהיה בבור ירגמוהו באבנים ועל כן אמר "ויד אל תשלחו בו" 13. וביחס לקושייתנו השניה משיבה תורתנו הכתובה הקדושה "למען הצילם מידם" וכו' 14. זה יובן באופן הבא. נאמר בזה 15: כאשר נופל צדיק בידי אדם רשע הרוצה לעשות לו רעה, ענין קשה יהיה שיציל אותו הא-ל, אם לא בעז זכויות רבות, כי מדובר כאן בנטילת הבחירה החופשית שנתן הא-ל לאותו אדם רשע. אך אם הצדיק נופל למים או לאש שפועלים על פי טבעם, דבר קל הוא עבור הא-ל להצילו. וזו היתה כוונת ראובן בכך, שלא רצה שהאחים יהרגו את יוסף במו ידיהם, מפני היותם אדונים לבחירתם החופשית, בקושי יכול הא-ל להצילו מידם. אך אם נפל או הושלך לבור, בין אם היו בו מים ובין אם היו בו נחשים הפועלים על פי טבעם, הרי, כך הבין ראובן, בקלות יציל אותו הא-ל. לכן בחר שישליכו אותו לבור ומיד נמק זאת כך, "למען הצילו מידם" 16

וביחס להמשך היה הוא בטוח בהחלט להביאו אל אביו. אבן זו פרסמה זכות זו והיא משמשת לנו דוגמה שנבקש על חייהם ועל תיקון אחינו וכי נגן עליהם למרות שסבלו מהם צער ¹⁷, בדומה לענינו של ראובן עם יוסף, זכרון לבני ישראל . (*)

האבן השניה, פטדה, אסמאלדה ¹⁸, מיוחסת לשמעון מן הסיבה, כי אומרים חכמי הטבע, כי לאבן הזאת יש סגולה נגד הזימה, עד כדי כך שכתב אחד הפרשנים, שאם אישה שחטאה בניאוף תשימה על עצמה, היא [האבן] תשבר ¹⁹. היא מתאימה לאישיותו של שמעון, כי הרי מוצאים כי הוא, יותר משאר אחיו, כעס ושנא מידה רעה זו וכאשר אביו האשימם שהבאישו אותו ביושבי הארץ השיב: הכוונה יעשה את אחותנו ? ²⁰, ז.א. האם עלינו להסכים לניאוף עם אחותנו ? מכאן, ששנא מידה רעה זו. והאבן הזאת, בעלת סגולה זו, באה לפרסם את מעלתו. כאן ניתן להעיר הערה אחת בענין זה של יעקב והיא, הכיצד יתכן שצדיק כמותו לא יבטח בכוח הא-להי ויחשוש כל-כך מאותם אנשים, שכך הוא אומר "להבאישני וכו'" ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי" ²¹. כמה פחד אצל יעקב ! נדמה בהחלט, כאילו היה ממש יהודי בן זמננו ! ²². אני מפרש ענין זה בכך, שאומרים החכמים, כי כאשר מקבל היהודי את הייסורים תוך הכנעה, משמש הדבר לו ככפרה ואם אינו נוהג כך, אז לא ²³. לכן, יעקב הבין היטב, כי אותו צער אודות הבת היה בעבור חטא כל-שהוא, כפי שאומרים זאת החכמים, ולכן קבל זאת בהכנעה, כדי שיחשב לו ככפרה. אך מכיוון שהבנים רצו לנקום עקב אותה צרה, הרי בדרך שהם קבלו זאת היה נשאר חטאו במקומו וזה היה חששו של יעקב, כי אם הם לא קבלו את הייסורים בהכנעה, אלא נקמו, נשאר החטא קיים; ובהיות החטא כנגדו, פחד מאוד שמא יתקבצו עליו וישמידו אותו, כי היה לו דבר גדול שעמד נגדו והוא החטא. על כך השיב שמעון כי היה מוכן לסבול כל דבר חוץ מזנות, כי מטבעו הוא שונא זאת; ומכאן שזמרי, נשיא של שבט שמעון קבל עונש חמור

כאשר חטא בניאוף עם המדינית²⁴, מכיוון שהיה עליו להדמות לאביו הראשון, שמעון. טבעו היה מותאם לאותה אבן והיתה זאת הזכות שלו. זה משמש לנו כדוגמה, כי מעל לכל עלינו לשנוא מידה רעה זו, זכרון לבני ישראל. (**)

האבן השלישית, ברקת, נקראת קריזולטה בתנ"ך בשפה הלועזית²⁵ אך בתרגום תורגם ברקא שפירושו נוצץ, כמו ברק²⁶. ואומר אחד הפרשנים כי לדעתו זוהי אבן הבדולח מן ההרים, אשר היא עדינה מאוד²⁷ והיא מתאימה ללוי ובצדק, כי היה מתפקידו להזהיר ולהאיר את ישראל כפי שאומר עליו משה, - יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל²⁸. זוהרת היא האבן וזוהר הוא לוי על ידי תורתו. והאבן פרסמה את זכויותיו באמצעות שמה. שימו לב שנאמר קודם יעקב ואח"כ ישראל. את המילה משפטיך מסמך ליעקב. והמילה ותורתו נסמכת לישראל; והכוונה היא, כי חלק ההדיוטות שבנישואל נקראים יעקב והצדיקים [החסידים] נקראים ישראל, כפי שאומרים החכמים²⁹. ואם כך, היטב נאמר - "יורו משפטיך ליעקב", כי להדיוטות אי אפשר להסביר את סודות התורה אלא רק את המשפטים והמנהגים, בהם עליהם להלך. אך החסידים שיוזעים כבר את המנהגים הללו, להם מגלים את הסודות וזהו מה שכתוב "ותורתך לישראל"³⁰; לכולם האיר לוי ושימש דוגמה לכל חכמי ישראל; ומה שהם ידעו, שיתפו בכך את אחיהם וכפי שאומר שלמה, - "יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים"³¹, זכרון לבני ישראל. האבן הרביעית, נופך, נקראת קרבונקלא³². החשובה מבין כל האבנים, בשל ערכה ובשל אורה³³. היא מיוחסת ליהודה, החשוב מבין כל השבטים, ממנו המלוכה בישראל וראש הוא לכל אחיו. בספר שופטים בפרק הראשון, כאשר שאלו ישראל מי יעלה ראשון להלחם עם הכנעני, השיב הא-ל, - יהודה יעלה³⁴. על הפסוק הזה אומרים החכמים: בכל מקום יהודה ראשון³⁵, כפי שכתוב: היתה יהודה לקדשו³⁶. בדגלים יהודה ראשון, במלחמה עם הכנעני יהודה ראשון וגם לעתיד לבא יהודה ראשון, ודוד עבדי נשיא להם לעולם³⁷. שואל אני בקצרה, - שלושת העיניים האלה שמביא המאמר כראיה, מה פירושם? ועוד: הכיצד מוכיחים מפסוק זה

שגם לעתיד לבא יהודה ראשון ? על כך אני אומר, שהחכמים הבחינו בשתי קושיות בפסוק זה. הראשונה- מדוע על יהודה דווקא ולא על אח אחר אמר הא-ל שיהיה הראשון ? שנית, המילה יעלה. הרי, אם לא שאלו אלא "מי יעלה ראשון", לא היה צריך הא-ל לומר כי אם יהודה. אז מה רוצה לומר "יהודה יעלה" ? וכפתרון לקושיה הראשונה הם אומרים – בכל מקום יהודה ראשון, כלומר, אל תתפלא שיהודה יהיה הראשון, מפני שבכל מקום כך יהיה. ומוכח הדבר על ידי שלושת ההוכחות המובאות. והענין הוא, כי ככל שהאדם יעשה למען הא-ל מעשה של מסירות ונדיבות, מיד הוא הופך להיות בעל חיוב, אשר בהזדמנות הראשונה שתזדמן, שמימית או ארצית, יהיה הוא עליון וחשוב מכולם. יהודה כך עשה כאשר נכנס לים וקידש את שמו של הא-ל, היתה יהודה לקדשו, ולכן זכה שבענין של קדושה, כמו בגלים, יהודה יהיה ראשון. בענין ארצי, כמו להלחם עם הכנעני ולנחול את אדמותיו, יהודה ראשון. ועל כן זהו הפתרון, מדוע מביא המאמר את שלושת העניינים האלה. וכן גם בפסוק, מדוע יהודה ראשון ? ועוד, כאשר רואה בעל המאמר את הטיעון שהעלנו בהקשר למילה יעלה, וכוונתה לעתיד לבא, אומר הוא, כי גם לעתיד לבא יהודה תמיד יהיה המנהיג ועל כן נאמר יעלה. הקרבונקלא, [הנוסף] היא החשובה מכל האבנים וכך גם יהודה מכל השבטים. יהודה השיג דרגה זו בזכותו, כפי שאמרנו, ואם כך האבן פרסמה את הזכות הזאת. ועתה אני מבין, כי כאשר ברך אותו אביו אמר – יהודה, אתה יודוך אחיך³⁸. שימו לב שהמילה "אתה" מיותרת היא, אך פירושה, שההעדפה שנתן לו אביו, היתה בזכותו ולכן יהודה אתה, בגלל היותך אתה, מי שאתה, לכן יודוך אחיך. אומר אחד הפרשנים, כי אבן זאת, הנוסף, יש לה סגולה שמי שנושא אותה עמו, לא יוכל לו שונאו אלא יפנה לו עורף ולכן היא מתאימה ליהודה וכפי שאומר לו אביו, ידך בעורף אויבך³⁸ וזכה

יְהוּדָה לַגְדֹּלָה זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהִכְנִיעַ אֶת יִצְרוֹ כֹּאשֶׁר הוּדָה בִּטְעוֹתָיו בַּעֲוִינָהּ שֶׁל תָּמָר³⁹ וְעַל יָדֵי כֵךְ נִכְנָעִים אוֹיְבָיו לֹא⁴⁰. זֶה מִשְׁמֵשׁ לָנוּ דֹגְמָה שֶׁאִם נִהְיָג כְּמוֹהוּ בִּכְךָ שֶׁנִּכְנָע אֶת יִצְרָנוּ, אִזּוֹ נִזְכֶּה לַהֲכַנִּיעַ אֶת אוֹיְבֵינוּ; זִכְרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

הָאֵבֶן הַחֲמִישִׁית, סִפְרֵי, בְּצַבֵּעַ הַרְקִיעַ, מִיוֹחֶסֶת לִישְׁשֹׁכְרֵי⁴¹, שֶׁהָרָאָה יָדַע רַב בַּחֲכָמַת הַמִּזְלֹת [אַסְטְרוֹלוֹגְיָה] וְכִפִּי שֶׁאוֹמֵר הַפְּסוֹק, – "וּמִבְּנֵי יִשְׁשֹׁכְרֵי יוֹדְעֵי בִּינָה לַעֲתִידִים"⁴², כְּלוּמָר, שֶׁל הַתְּנוּעוֹת בְּרָקִיעַ⁴³ עַל פִּי צִבְעוֹ. אוֹמְרִים הַחֲכָמִים, כִּי לִוְחוֹת הַבְּרִית הֵיוּ עֲשׂוּיִים סַמְפְּרִיעוֹן⁴⁴ וְרַבִּים רוֹצִים לֹמַר שֶׁהֵיא הָאֵבֶן הַזֹּאת, סִפְרֵי⁴⁵. בַּתּוֹרָה קְדוּשָׁה זֶה עֲסָקוּ רַבּוֹת בְּנֵי יִשְׁשֹׁכְרֵי וְאִם כֵּן, אֵבֶן זֹאת מִפְּרַסְמַת הַיֵּטֶב זְכוּיָתוֹ. אוֹמֵר פֶּרֶשׁן אֶחָד, כִּי לֹאֵבֶן הַזֹּאת בְּהִיּוֹתָה דִּקְקָה, יֵשׁ לָהּ תְּכוּנָה, כִּי כֹאשֶׁר מִנִּיחִים אוֹתָהּ עַל כָּל מְקוֹם שֶׁל מִכְאוֹב, הֵיא מְרַכֶּכֶת וּמְרַגִּיעָה⁴⁶. תְּכוּנַת הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, הַמְּרוּמָזֶת בָּאֵבֶן הָאֲמֹרָה וְאוֹתָהּ לִימַד יִשְׁשֹׁכְרֵי, הֵיא לְרֹכֵךְ וּלְרֹפֵא כָּל הַמַּחֲלּוֹת וְהַפְּגָעִים שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם. אוֹמְרִים הַחֲכָמִים שֶׁאִם לֹאֲדָם כּוֹאֵב הָרֹאשׁ – חֹשׁ בְּרֹאשׁוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה⁴⁷, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וַיִּבְרִיא, כִּי כֵךְ אוֹמֵר הַפְּסוֹק – כִּי לִוִּית חֵן הֵם לְרֹאשָׁן⁴⁸. חֹשׁ בְּגִרְוֹנוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, כִּי כֵךְ שֵׁם כְּתוּב – "וְעֹנְקִים לְגִרְוֹתֶיךָ". חֹשׁ בְּמַעֲיוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, כְּמוֹ שְׁכָתוֹב – "רַפְּאוֹת יִהְיֶה לְשִׁרְךָ"⁴⁹. חֹשׁ בְּעַצְמוֹתָיו יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, כִּי כֵךְ אוֹמֵר אוֹתוֹ פְּסוֹק – "וּשִׁיקוּי לַעֲצָמוֹתֶיךָ". חֹשׁ בְּכָל גּוֹפּוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה – "וּלְכָל בָּשָׂר מִרְפָּא"⁵⁰. כִּמָּה נִפְלֵא ! לֹאֵבֶן הַסִּפְרֵי הַסְּגוּלָה לַהֲפָחִית אֶת הַכָּאֵב וּלְתּוֹרָה אוֹתָהּ סְגוּלָה. אֲנִי מִפְּרֵשׁ מֵאֲמֹר זֶה בְּדֶרֶךְ מִשְׁלֵי, מִפְּנֵי שֶׁבַעֲצָם, כֹּאשֶׁר כּוֹאֵב הָרֹאשׁ, אוֹ הַגְּרוֹן, אוֹ הַמַּעֲיִים אוֹ הָעַצְמוֹת, אֵין זֶה אֲפֻשְׁרִי לְלַמֹּד וְהָרִי מֵאֲמֹר אוֹמֵר, שֶׁאִזּוֹ יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה. עַל כֵּךְ אֲנִי מִפְּרֵשׁ, כִּי הַנְּבִיא יִרְמְיָה אוֹמֵר, כִּי נִכְסֵי הָעוֹלָם הַזֶּה הֵם שְׁלוֹשָׁה – חֲכָמָה, עוֹשֶׁר וְגִבּוֹרָה "וְאֵל יִתְהַלֵּל בָּהֶם הָאָדָם"⁵¹. וְעַלֵּיהֶם אֲנִי מוֹסִיף עוֹד נִכְסֵי אֶחָד, שִׁיְהִיו לֹא בָנִים, כִּי עַל יָדָם יוֹנֵצְחוּ שְׁלוֹשֶׁת הַנִּכְסִים עֲלֵיהֶם מִדְּבַר הַנְּבִיא. יוֹצֵא מִזֶּה, כִּי בָאוּתָהּ מִיָּדָה שְׂרָבִים נִהְיוּ מֵאוֹתָם

ארבעה נכסים, לרבים היו חסרים. ורוצה המאמר להודיע, כי למי שחסרים אלה לו, אז על ידי העיסוק בתורה ישיג את כולם. ולכן הוא אומר, שמי שחש בראשו, שמשל הוא למי שיש לו מעט מן הרב שהיה לשלמה, "והתורה מחכימה את הפתי" ⁵². אם יחסר לו העושר, חש בגרונו, שחסרים לו המזון, האוכל, הרי שהתורה תעשיר אותו כפי שאומר שלמה – "בשמאולה עשר וכבוד" ⁵³. אם חש בעצמותיו, המסמלים את הכוח והגבורה, יעסוק בתורה וזו תחזק אותו ותעשה אותו יציב. ואם חש במעיו, אלו הבנים היוצאים מתוך קרביו, יעסוק בתורה ואז יצליח בכך. ואומר עוד שאם חש בכל גופו, שזה משל לאדם שחסרים לו כל הנכסים הללו, יעסוק בתורה כי את כל בשרו ירפא, – מרפא היא התורה, מרפא יש באבן זאת, הספיר, כסגולה. יששכר, שעוסק בה, משמש דוגמה לכל ישראל שכך יעשו; זכרון לבני ישראל.

האבן השישית, יהלום, נקראת דיאמונטה, אבן בעלת ערך רב ובהירות, מיוחסת לזבולון, שכן היה מבהיר את יששכר אחיו, שפרנס אותו כדי שיוכל לעסוק בתורת הא-ל, יהלום אמיתי. והאבן הראתה את זכויותיו ⁵⁴. ומכאן נובע, שגם יעקב וגם משה קראו בשמו לפני אחיו יששכר, בברכות שנותנים לו, לזבולון ⁵⁵. אומר משה, – שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך ⁵⁶, שזבולון היה שמח ומצליח כשיצא למסחר בזכות זה שפרנס את יששכר, כדי שזה ילמד ויעסוק בתורת הא-ל ⁵⁷ ועל ידי כך שימש לנו דוגמה לעזור ולהיטיב עם אלה שעוסקים בה, כדי שהא-ל יטיב עמנו; זכרון לבני ישראל.

האבן השביעית, לשם, נקראת טופציו. אומרים כמה פרשנים, שבחלק מהן ניתן לראות צורת אדם מהופך ⁵⁸. היא מיוחסת לדן שעליו אומר אביו – "ויפל רכבו אחור" ⁵⁹. אך אני הייתי אומר, כי לשבט דן מיוחסת הלשם, כי לשם פירושו לעשות את הדברים ישירות לשם הא-ל. כי לשמו הקדוש אנו מתכוונים כשאנו אומרים השם. ואם כך, "לשם" פירושו "לשמו של הא-ל" ⁶⁰. אומר עליו אביו – דן ידן עמו כאחד שבטי ישראל ⁶¹ וכוונתו הראשונה

היתה לומר, שלמרות כי זן הוא מבני השפחות, גם הוא ימשול וישלוט ⁶².
 זן ידן עמו כאחד שבטי ישראל, כלומר, כמו החשובים שבהם ⁶³, או שיאמר
 בשבחו הגדול של זן, שאין לך אדם שישפוט ביושר ובאופן נטרלי את בני
 עמו כפי ששופט את הזרים ועל כן אומר הפסוק – "כי זן ידן את עמו",
 כאילו אמר, כי ידן את שבטו באופן כה נטרלי, כאילו זה היה כל שבט אחר
 מישראל ⁶⁴. או שיאמר באופן שלישי, כפי שאומר הפסוק על שלמה – "וישב
 על כסא א' למלך" ⁶⁵, אשר פירושו, ששפט בצורה יסודית ואמיתית, על כן
 נאמר, כי ישב בכסא א' למלך. גם זן שפט את עמו כאחד, כלומר כמו זה
 הנקרא אחד ⁶⁶, א' אחד משבטי ישראל. וזאת האבן שלו, לשם, ל-שם,
 כדלעיל, ללמדנו שנעשה כך כדוגמתו כאשר נשפוט את אחינו ⁶⁷ ;
 זכרון לבני ישראל.

האבן השמינית היא שבו, שנקראת טורקיה המיוחדת לנפתלי. אומרים
 עליה כי לה הסגולה להחזיק את הנושא אותה על אוכפו של הסוס כשהוא
 רוכב ⁶⁸. והיא מיוחדת לנפתלי שהיה מהיר כל כך בריצתו, כי כך אומר
 הפסוק – "נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר" ⁶⁹. נראה קשה למצוא בני
 אדם שיעשו את מעשיהם גם במהירות וגם טוב. אומר יעקב, כי נפתלי היה
 זריז במעשיו ולכן אומר עליו "אילה שלוחה" וגם עשה אותם היטב, שיחד עם
 זאת "נותן אמרי שפר". אומר רש"י, כי על התקופה שזכורה אספה עשרת
 אלפים איש מנפתלי נגד סיסרא אומר יעקב – "נפתלי איילה", כי היתה זריזה,
 ועל השירה של זכורה וברק הוא אומר – "הנותן אמרי שפר" ⁷⁰. וזה
 משמש לנו דוגמה, שנהיה זריזים וממהרים בעבודת הא-ל, כפי שאומר התנא
 "רץ" ⁷¹ ; זכרון לבני ישראל.

האבן התשיעית, אהלמה, נקראת אמאטיסטה ⁷². סגולתה שמאמצת היא
 את לבבות בני האדם שלא יפחדו מאויביהם. מיוחדת היא לגד, החזק,
 והנקרא על ידי יהושע החלוץ ⁷³. אנשים מזוינים זקוקים להרבה אומץ ביחד
 עם הכוחות. זכותו היתה גדולה בכך, שליווה את אחיו עד שהניחם בנחלתם
⁷⁴, ועליהם אמר משה – צדקת א' עשה ⁷⁵ וכו". הם משמשים לנו דוגמה
 שכך נעשה גם אנו עם אחינו ⁷⁶ ; זכרון לבני ישראל. (***)

האבן העשירית, תרשיש, זו שאין הביבליה ⁷⁷ קוראת לה בשם מתורגם אחר, ויש מי שכותב כי זו פרולה [פרלה]; ומיוחסת היא לאשר, כי כמו שהיא לבנה, אשר מסמלת את השלמות, כך היה גם אשר ⁷⁸. ושמו מוכיח זאת, כי פירושו אושר. אבן יקרה זו פרסמה את זכויותיו ועליו אומר אביו, "מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך" ⁷⁹. אומר אני פירוש נאה מאוד על הפסוק הזה, בסיוע הנאמר על ידי התנא בפרק הראשון, "יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך" ⁸⁰. שימו לב רבותי, לפירוש יפה על מילים אלה : פעם קרה, שהלכו שני אנשים מכובדים לבקש בעבור מצווה בביתו של אדם עשיר. במשך יום אחד ולילה אחד ששהו בביתו ראו כמה סימנים של עוני, כמו כיבוי נר אחד של המנורה והוצאת כפיס עץ אחד מן האש. התחרטו ולא בקשו ממנו מאומה. הוא לחץ עליהם ורצה לדעת מדוע הם הולכים ממנו בלי לבקש דבר. בעל כורחם השיבו, כי זה מפני מה שראו; ועל זה הוא ענה, שאם לא היה נוהג כך עם בני ביתו, אזי בקושי היה יכול לתת לאחרים כפי שנותן ⁸¹. לכן אומר התנא "יהי ביתך פתוח לרווחה". והאופן בו תוכל לעשות כן הוא, שתחסוך "ויהיו עניים בני ביתך", כלומר, שאם בני ביתך יהיו [מעט] עניים, אז תוכל להיטיב לאחרים. לכן אמר יעקב על אשר, "מאשר שמנה לחמו", שהלחם היבש שהיה אוכל, היה נראה לו שמן מאוד. אך כאשר נתן לאחרים, אז נתן כמו מלך, "והוא יתן מעדני מלך"; זכרון לבני ישראל.

האבן האחת עשרה, שהם, נקראת ניקולה. לה הסגולה שמי שנושא אותה, נושא חן בעיני האנשים. והיא מיוחסת ליוסף, כי הרי הפסוק אומר עליו, שבכל מקום שהיה שם, הוא מצא חן ⁸². אבן זאת פרסמה את זכויותיו של יוסף, כי זה שמצא חן בעיני האנשים נבע מכך, כי מצא חן גם בעיני האל-ל. וכך אומר הפסוק - "ומצא חן וכו'" בעיני א-להים ואדם" ⁸³; שאם אנו משתדלים למצוא חן בעיני האל-ל על ידי כך שעושים את רצונו, על כן נמצא חן גם בעיני האדם, ומצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם; ולא כמו אנשים רבים שמוציאים

הון רב כדי לרכוש חברים, אך אם היו מוציאים זאת כמצוות הא-ל, היו מוצאים חן בעיני א-להים ואדם. כך עשה יוסף ולכן וימצא חן; זכרון לבני ישראל.

האבן השתים עשרה, ישפה, -כזה הוא גם תרגומו ללאדינו- 84, מיוחסת לבנימין, שידע על מכירת אחיו ולעולם לא גילה זאת וזכה על ידי כך לשבח גדול בפני הא-ל. מילה זו - ישפה, מחלקים אותה החכמים לשתיים: יש פה, דהיינו היה לו פה ויכול היה לספר שידע על הענין אך שתק 85, לשמש דוגמה, שלא כל מה שאנו יודעים על חסרונותיהם של אחינו נאמר ונפרסם, אלא - צריך לשתוק ולא ללחוש 86 (***). על ידי ששמר זאת בלבו זכה בנימין להקרא ידיד אי' 87 וכו'. כך נזכה גם אנו, כאשר ננהג כמוהו; זכרון לבני ישראל.

צדק רש"י במה שאמר, כי כאשר הא-ל ראה את שמות השבטים כתובים על האבנים, זכר את זכויותיהם. זכרון לבני ישראל. וכאשר בפרשה השניה של היום אומר הא-ל שזכור את עמלק, למרות שנדמה שכך מתפרסמים החטאים של ישראל, שהרי נאמר: "ואתה עיף ויגע ולא ירא א-להים" 88, מפרשים רבים ומסבירים כי מילים אלה "ולא ירא א-להים" מוסבות על עמלק, שלא ירא את הא-ל ועל כן בא להלחם עם ישראל 89; ועקב זכירה זו נובעת הזכות של ישראל כפי שאומרים זאת החכמים על המילים של הפרשה השניה הזו, ככתוב "ויזנב בך". עמלק היה לוקח כמה יהודים מקצה מחנה ישראל והיה גוזר להם את הערלות וזורק אותן באויר ואומר כלפי הא-ל, יטול מה שבחרת 90. מה גדולה הזכות לישראל, כי מה שהגויים רואים כמכוער ומחשיבים אותו למיותר, ישראל מקיימים אותו וחוגגים עם הרבה עונג ושמחה, כי הרי אין לך מצוה שמשמחת את עושיה כמו זו של ברית מילה (***), שהעניק אותה הא-ל למי שהוא חפץ בו כדי שתהיה לזכרון לפני ישראל. וגם מענינו של המן נובע זכרון גדול לבני ישראל על התשובה שעשו ולכן ימי הפורים נקבעים לפני המלכות הא-להית שלפניה

"יעלה ויזכר זכרונו וזכרון כל ישראל", שבזכות זו ובחסדו ייזכר בית
המקדש ומשית בן דוד כדי שיעשה ניסים ונפלאות במהרה
בימינו אמן
ואמן

57. ראה בראשית דבה, עב, ה; תנחומא, שם.
 58. ראה לבנו בחיי לשמות, כח, טו.
 59. בראשית, מט, יז.
 60. ראה פירוש האלשיך לשמות, כח, יט.
 61. בראשית, מט, טז.
 62. ראה פי' הרד"ק ור' יוסף בכור שור לבראשית, צט, טז; עקידת יצחק, שער לג.
 63. ראה בראשית דבה, צט, יא; תנחומא ויחי, יב. ומובא ע"י רוב הפרשנים.
 64. ראה פי' האלשיך לבראשית, מט, טז. והכוונה: "שלא יטה את הדין לטובת בן שבטו המתדיין עם בן שבט אחר".
 65. דברי הימים א', כט, כג.
 66. ראה בראשית דבה ותנחומא, שם.
 67. יתכן ודרשנו רומז כאן על ביקורתו כנגד אלה שפסקו בהטלת חרם על אוריאל דה קוסטה וחבריו.
 68. ראה לבנו בחיי לשמות, שם.
 69. בראשית, מט, כא.
 70. דש"י לבראשית, שם, ד"ה "הנתן אמרי שפר" וכך פרשו גם פרשנים נוספים.
 71. משנה, אבות, ה, כ: "יהודה בן תימא אומר, הוי'.. ורץ כצבי.. לעשות רצון אביו".
 72. האברבנאל קורא בשם זה את אבן הלשם.
 73. יהושע, ו, ז.
 74. ראה יהושע, פרק כב.
 75. דברים לג, כא.
 76. יתכן וגם כאן רומז דרשנו ליחס הרצוי על פי דעתו, כלפי אותם האנוסים שהיו עדיין בתוך תהליך השיבה אל היהדות הגלויה המסורתית, הקרויה "רבנית".
 77. הכוונה לתרגום פדדה של התורה.
 78. ראה פירוש האברבנאל, שם.
 79. בראשית, מט, כ.
 80. משנה, אבות, א, ה - בשם יוסי בן יוחנן איש ירושלים.
 81. ראה חזקוני ורבנו בחיי, שם.
 82. ראה בראשית, לט, ד; שם, לט, כא.
 83. משלי, ג, ד.
 84. וכך גם מתרגמים חזקוני והאברבנאל, שם.
 85. ראה בראשית דבה, עא, ה; תנחומא, ויצא, ו; לבנו בחיי, שמות, שם; האלשיך, שמות, כח, כ.
 86. ניתן אולי ללמוד מכאן על מציאות חברתית שהיתה קיימת בתוך קהילת האנוסים בהמבורג; כאשר חלק מהם שבו אל היהדות באופן מלא ואחרים עדיין לא נפרדו לגמרי מאמונות ומנהגים נוצריים, דבר שגרם כמובן למתח חברתי רב, שהלחישות והרכילות עליהן רומז כאן דרשנו, הן רק דוגמה לו. בדרשה זו ניסה דרשנו לאורך כל-כולה ללמד מוסר השכל, וכי במקום לרכל ולהחרים, עדיף לתמוך ולקרב.
 87. דברים לג, יב.
 88. דברים, כה, יח.

89. ראה דש"י לדברים, שם, ד"ה "ולא ירא" וכן ביאורו של השפתי חכמים, שם. כך גם פרשו האבן עזרא ורבינו בחיי. פרשנים אחרים לעומתם, כגון החזקוני, הרלב"ג והאלשיך פירשו מילים אלו כמוסבות על ישראל.
 90. תנחומא, כי תצא, ט-י.

- ביאורים לכמה חכמים שהוזכרו ע"י ש. קאמר במקורות אפסריים לצדק: 16
 1. שאלה ויפלה הסטוריוגרף יליז ספרד שנתאם עם אביו יהודה אברבנאל וקראם אקס האירוש ה 1492 ספרו "שבע יהודה" מתאר רציחות היהודים לצדקתיהם והוא בעל חשיבות אחרות בהסטוריוגרפיה היהודית. הו' יוסף השלימו.
 2. 17 הערה 8: ר' אברהם משעל אריה (Porte Leone) - (1452-1612) מחכמי איטליה שאלם עם פילוסופיה ופואה ונסמך אפואה בשנת 1563 באו פאליה. רופא מפורסם עם רשיון של האפיפיור ארפא עם חולים נוצרים. חבר הקולגיום הפואלי של העיר מנאופה וכו' "אביר הפואליס". ספרו העצום "שלי הפואליס" עוסק בעבודת המקדש. כליו. העיר הכהונה אבני החושן וסגולותיהם. עבודת האלויים וכלי העזר והמנאליה ששרתו אותם. יתכן מאוד ודרשנו התוודע לספר זה כשחי בוונציה בעבודתו. (שם עם נימול). השנים 1583 - 1590. בתוכן כשנה (1585-1586) בשלונקי.
 3. 8: ר' אליהו הכהן מאיצמיר - (? - 1729). צרפן זה מאחר מצדדנו ולא יתכן. כי ממנו שאב יצירותיו.
 4. 11: ר' אליהו מלחמי מקטלא - בר' אברהם, הרא"ש. (? - 1525) ראש רבני פורקיה משנת רנ"ה = 1495. מגדולי התלמידים בדורו. בקי במתמטיקה ואסטרונומיה. מדען ומצינאי. שתלן במדענות השולטן ביאליז שזאם אישית לכל נצרך. מספריו החשובים: "המלחמי" של פירוש רש"י על התורה; שו"ת הרא"ש. "מלאכת המספר" שתורגם אלמנית וסוסק המתמטיקה ו"מדע תלפיות".
 5. 12: המהפץ-יהודה איוה בן בצלאל - "עיר אריה" ו"שפתי חכמים". רב ראשי לאוראביה ופראג. (1520-1609) רב. צרפן והעיר צדקת חיהר ספרים רבים. בפשנות מוסר והלכה: ביניהם "עיר אריה" ו"שפתי חכמים".
 6. 27: הספר "שלי הפואליס". ראש ר' אברהם בן ציון שער האריה בהערה 8 לעיל.
 7. 30: ר' אברהם סבע בן יעקב: (? - 1508) פושן. צרפן וקלי הספר.
 8. נמלס אפואלס ובין מט מקדשי השם המודים נאצ האינוס הליסבון השנים 1498-1497 ולכן נאצרי אחרי חצי שנה שחרר ונמלס אפואלס אחז מעדויותיו של האינוס. ספרו צירוף המזל. פאה-משיחות! תשבי. ט. 26 - 27 + 33 - 34.
 9. 30: ר' מאיר עפאמה בעל "מאיר תפלות". הוא הו' של ר' יצחק עפאמה בעל ה"עקידת יצחק".

הערות והערות לדבריה השבע שרפה ברשת תורה ולבו
אל יצי המהדיר יוסף בן ברית

בלתי: אין ספק כי דרשנו מילה בפניה זו תכונה מובהקת של מחנה בקהילתו. הוא מתמסר באבני החושן ובסמלים שכל אחת מהן מייצגת כלפי שנים-עשר בני יעקב. אבות השבטים. הוא מציג את תכונתם החיונית של כל אחד מהם: "לזכרון אבני ישראל". דהיינו אחיקוי אל יצי בני עזת הפורטוגלים בהמבורג של אותה עת.

(*) כבר העיר המתרגם שמשון קומר בהערותיו *17. כי יתכן. כי גם כאן הכוונה לאוריאל דה קוסטה וכי הוא. דרשנו נוסח ומציע שלא לזכותו מקהל ישראל. כפי שדרשו זאת חכמי אמסטרדם בעת ההיא. אי נראה כי יתכן וכוונתו גם "למאשנים" מקרב "הנזירים החזשים". האנוסים הפורטוגלים שגרמו ארעה רבה למי מן הנוכחים כאן בהמבורג (או בגלוסקטא). כאשר נרצח אל צוואר בגלל מאשניות כזו. malsinaria בלשון האנוסים הספרדים.

כאשר לאבן האדום. "רובי" (Rubbi) בלעזינו. הדומה לראובן. מילה אני הדירה. שם מתכוון דרשנו בתוככי-תוכו לראובן. בנו יחידו מאשתו אביגיל-ביאטריצ בת הקדוש הנריק. דור שני לאינוס אנצרות. שנשרף אל מוקד האיתקוויציה בליסבון ב"א" ניסן ה'שס"ט = 5.4.1609. האם היה ראובן אצמוני? או האם יש דמיון בשם בנו אל דם סבו. שנשפך ביותו ממוצא יהודי??

(**) כבר הערתי בעבר כי חופש מיני היה נהוג בין צעירי האנוסים הפורטוגלים לשעבר. שחזרו ליהדות וזאת כחלק מן המנהגיות

הנפוצה בין הנזירים ביניהם חיו בעבר. חכמי אמסטרדם קבעו כנגד זה תקנות מחמירות במטרה לחתך את הצעירים בגיל 18 עם בנות הקהילה. צעירות מהם. כדי להרחיקם מבנות עויות שארבו להם בגלל עושרם ובספקם. ואולי גם בגלל מראם "האוריינלי"?

(***) נכון האיר-העיר ש קומר ב 67 ו 76. כי נראה שדרשנו העיר לקהל שלא לזכות את אוריאל דה קוסטה בניגוד אחרם שהטילו עליו חכמי אמסטרדם. כי אם לנהוג בסבלנות ובסובלנות כלפיו. מאחר ולא קרה הייתה הצדק בחזרה מן הנצרות הקטולית אל היהדות הרבנית. כאן ברצוני להעלות את השאלה הבאה: היתכן ודרשנו לא הוכר ברשומות היהודיות כחכם בגלל עמדתו זו ??? (רק הרב אליקים כרמולי הספרו "דברי הימים אבני יחיאל". פרנקפורט אל המיין. 1850. קורא לו "רב ודרשן באמסטרדם" עקב 30 דעותיו). האם דעתם של חכמי צורו לא הייתה נוחה מגישתו "הפוסט" שלא לזכותו אלא לקרבו בניגוד אחרם שלהם ואל-כן הוא לא הוכר כחכם בזמנו ?

(****) הצדק עם ש. קומר בהערותיו מס. 86 וראה הערתי (*) בנצון. יתכן כי גם כאן בהמבורג היו מרכלים. מאשנים ומוציאי זיהה רעה. עקב מנהגיות חולנית. כשין טבע שני של אנוסים מן העבר.

(*****) נראה שהיה צורך בימים ההם בחיזוק הפזון לעבור ברית=מילה. ובמיוחד באלה שבאו להמבורג כעלמים מבוגרים. אפשר להניח. כי היה קיים ויכוח "רציונלי" אודות מצוה זו. במיוחד מכיוון שהמבוגרים הביאו עמם את דעת הכמרים והמלאומים הנוצריים. שפסלו מכל-וכל נוהג יהודי ייחודי ומבזיל זה והכפישו אותו כהתאכזרות מיותרת... ואין חזש תחת השם.

דרשה שמונה עשרה בשבת לפני פורים

בהתאם למועד בו נאמרת הדרשה, מוכרח הדרשן לכוון אל המנהגים אותם חייבים לנהוג. אך לא אל המועד בלבד יש להתאימה, אלא גם לסוג השומעים. מועד זה של פורים מאפשר לנו רשות להשתעשע. ויתרה מכך, נראה שהוא דורש ואף מחייב זאת, מכיוון שהוא מלא שמחה וחגיגה, דבר שבמועדים אחרים רצוי פחות ו באחרים אף ראוי לגינוי רב. למשל, כאילו שביום הכיפור היינו רוצים לומר דבר-מה שיגרום לצחוק. וביחס לשומעים, גם אליהם חייבים להתיחס בכבוד רב, מפני שבפורים, אחת מן החגיגות הגדולות ביותר אותה חוגגים, עושים זאת על ידי שתיה. אם נדרוש לפני האשכנזים ונרצה לשכנעם שניתן לעשות זאת באמצעות מים ונאמר על-כך שבחים רבים, יודעים אנו היטב, כמה מגוחכת יכלה להיות טענה כזו והם לא היו מקשיבים לדרשה עד הסוף. אך אם נרצה לשבח ולהאדיר את היין, כי זה מה שנצטוונו לשתות, ולמרות שלחלק מאתנו אין טעמו רע בכלל ולכל הפחות בחג זה מקיימים את הדין על ידי שתייתו לחיים, ובכל זאת יכול להיות, שדרשה זו לא היתה מתקבלת על הדעת כלל. אך כדי לרצות את כולם, נשתה לחיים עם סוגי יינות רבים ואחר-כך נסביר את עצמנו. כי את היין אנו מבינים כפי שהבינו נביאינו וחכמינו, זכורים לטוב. וכך, אלה שיאהבוהו יהיו מרוצים ואלו שיתחברו אל המשל, עוד יותר. והכל מכוון לשם עבודת הא-ל, שייטיב עמנו.

המשקה הזה הוא כה נשגב ומשובח, שעליו אמר המלך דוד - "ויין ישמח לבב אנוש"² ואומר הפסוק - "המשמח א-להים ואדם" -

המשמח א-להים ואדם³. איני מתפלא על כך שהנביא קורא לישראל ואומר – בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב⁴ והחכם שלמה גם שתה לחיים ואמר – ושתו ביינ מסכתי⁵. ואם הם, ולא בהזדמנות של פורים עשו כך, אז אין זה מיותר שעקב הזמן [החג] הבא עלינו לטובה, חג הפורים, אעשה זאת אנוכי, כפי שאמרתי. בהחלט מבין אני שלא שלמה ולא ישעיה שתו לחיי ישראל ביין ארצי, כי אם בתורה הקדושה שנמשלה ליין⁶ והרי על פורים אומרים החכמים, כי בנוסף על התורה שקבלו בסיני, הדור קבלוה בימי אחשורוש⁷. שקבלו אותה אז בפעם השניה באהבה. ואם כן, על-אף זאת יש לנו דין, שחייב אדם לבסומי בפוריא⁸. שצריך הוא לשמוח ולשתות יותר מן הרגיל, לשם שמחת פורים. בגלל שתי הסיבות הללו, אני מחליט לעסוק ביינ זה של התורה ולהראותו בתורה הקדושה, הנמשלת ליין, ליין לבן ואדום, כשר ונסך, חזק וחלש, מתוק וחמוץ, ישן וחדש, בקיצור, כל יין אפשרי. הכיצד בתורה הקדושה, הנקראת יין, יש לבן ואדום? באופן הזה: על הפסוק בשיר השירים שאומרים ישראל – דודי צח ואדום⁹ אומרים הפרשנים, שדימויו של הא-ל אל לבן ואדום פירושו, שאין דבר בעולם נעלם ממנו, מן הא-ל, מצד מהותו הא-להית; ואין דבר יותר מפורסם ממנו, ממה שהוא, הא-ל, מצד פעולותיו. אם כן, כאשר מתכוון לצד הנסתר של הא-ל אומר הוא "דודי צח", מכיוון שהצבע הלבן מפזר את הראות ומונע מן העיניים שיביטו בו על ידי כך שהוא מטשטש את הראיה; ולהפך, האדום מאפשר יותר להבחין בו. ולכן "דודי צח" ביחס לסוד מהותו, "אדום" מצד פרסום פעולותיו¹⁰: דודי צח ואדום. והרי כך גם נאמר, שבתורה הקדושה ישנו חלק אחד לבן, מצד הנסתר והסוד שבה, – וחלק אחד אדום מצד הנגלה, המתפרסם, כמו: פשט, דרש, רמז. באופן זה, שהנסתר והסוד של התורה הוא הלבן, – והנגלה שלה הוא האדום. בהחלט יכול להיות, כי לכך התכוונו החכמים כאשר אמרו, שהתורה נתנה אש לבנה באש שחורה¹¹.

אש לבנה באש שחורה: לבן הוא הסוד; באש שחורה – מכוסה בפירוש הפשט שלה. ולכן, כאשר משה ירד מן ההר, פעם אחת גילה את זהר פניו, ופעם אחרת כיסה אותם במסווה ¹², כאשר הכוונה היא, שהתורה הנקראת אור ¹³, היה בה חלק שאפשרי היה לגלותו והוא הנגלה, וחלק אחר שצריך היה להסתירו והוא הסוד, הנסתר הוא המכוסה. אומרים החכמים ¹⁴ ששאל השטן את הא-ל, תורה היכן היא? והשיב הא-ל, נתתיה בארץ. שאל את הארץ, תורה היכן היא? והשיבה הארץ, א-להים הבין דרכה והוא ידע את מקומה ¹⁵. ועל כך אני מעיר הערה, שאם אמת היא מה שאמר הא-ל שנתן אותה לבני הארץ, הכיצד היא לא מודה בכך, אלא אומרת א-להים ידע דרכה, כאילו שאמרה, שהיא ברשותו של הא-ל? הערה שניה: כאשר הא-ל אומר "נתתיה לארץ", היה עליו לומר "נתתיה למשה" כפי שאומר הפסוק – ויתן אל משה ¹⁶. אלא לתורה יש לה חלק לבן והוא מצד הסוד י"ן לבן; ומצד הנגלה והפשט הוא י"ן אדום. והרי הא-ל לא נתן רשות לעולם הזה ואין אנו ראויים לדעת את סודה ועל כן משיב האל כאשר שואלים אותו, תורה היכן היא – נתתיה בארץ או לאנשי הארץ, כאשר הכוונה היא, שאיננו יכולים לחזור לתוכה יותר מאשר אל הפשט, לקליפה, כאילו שנאמר (המבדיל) החלק הארצי, נתתיה לאותה ארץ. ועל-כן, כאשר נשאלת הארץ "תורה היכן היא" היא משיבה וכאילו אומרת, שאינה ברשותה אלא היא ברשותו של הא-ל, וזאת מצד הסוד שלה; ז.א. האל מבין את דרכה והוא יודע את מקומה. ולכן אינו אומר שנתנה למשה, מכיוון למשה נתן את כולה. י"ן לבן וי"ן אדום. מכאן נובע מה שאומר דוד: "כי אם בתורת א' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" ¹⁷. נראה שיש כפילות בפסוק "כי אם בתורת" "ובתורתו"; ומדוע אומר בתחילה "חפצו" ובסוף "יהגה יומם ולילה"? ועוד: בתחילה אומר "תורת א'" ובסוף "תורתו" בלבד ¹⁸? אך כל זה מקיים באופן נפלא את מה שאמרנו לעיל, שהתורה מתחלקת ללבן ולאדום, החלק הנסתר, הסודות, התעלומות, את מה שהחכמים קוראים לו מעשה בראשית, מעשה מרכבה, זו היא תורת א' באותו אופן

שנאמר: הא-ל הבין דרכה ולכן אומר דוד "חפצו", כאילו אמר: לזאת מספיק החפץ, הרצון. אין לנו רשות לחדור לתוכה, כי אם בתורת א' חפצו. אך בחלק השני שניתן לבני האדם, מצד הנגלה, הגלוי, בו אין מספיק הרצון בלבד, כי אם חייבים לעסוק בו, ככתוב "ובתורתו יהגה יומם ולילה", כלומר היא רכושו שלו. לכן אמר משה – הנסתרת לא' א-להינו¹⁹. הוא קורא לסודות התורה נסתרות, מפני שאלה מתחלקים לשני חלקים: מעשה בראשית ומעשה מרכבה. הפילוסופיה הא-לוהית העוסקת באופן בו ברא הא-ל את העולם ודנה בו באופן נהדר, היא מעשה בראשית. התיאולוגיה היא מעשה מרכבה. לעסוק בא-ל ובמלאכיו זו היא המרכבה אליה התכוון יחזקאל²⁰. ועל עניינים אלה אמרו החכמים במשנה במסכת חגיגה: אין דורשים במעשה בראשית בשנים ולא במעשה מרכבה באחד²¹, שעניינים אלה חייבים להיות כה נסתרים, שאפילו רק שני אנשים אין להם לעסוק במעשה בראשית ובמעשה מרכבה אפילו לא אחד, אלא אם היה נכון בדעתו וחכם מאוד וכו'".

ועל כן אומר משה "הנסתרות לא' א-להינו" וממשיך "והנגלות לנו ולבנינו" שזה מוסב אל הדוש, רמז ופשט ולכן הוא נאמר ברבים – נגלות לנו ולבנינו, בין אם שניים, או שיהיו שלושה או שיהיו מאה בני אדם, לנו ולבנינו. ונאמר עוד "עז עולם", כי הנסתר נועז למי שידע אותו אך לא נשאר לעד, אך הנגלות, יהיו עז עולם. ועוד, שבענין הנסתרות עלינו להסתפק בחפץ – "כי אם בתורת א' חפצו". אך בנגלות התורה – "לעשות את כל דברי התורה הזאת", אנו חייבים לקיים ולעסוק בה, שהרי ידוע היטב כי על כך אבדה הארץ, על עזבם את תורת, כפי שאומר זאת הנביא ירמיה²²: ולכן: "לעשות את כל דברי התורה הזאת". שימו לב רבותי לענין זה. כאשר נפגש שמואל עם שאול בחזרו ממלחמת עמלק, פעמים רבות כבר אמר שמואל שהתחרט הא-ל על כי המליך אותו למלך וכי הא-ל מאס בו²³, אך לעולם לא אמר לו "קרע א' ממלכתך ונתנה" וכו'²⁴, אלא כאשר קרע שאול את מעילו של שמואל, וזה מסמל, שאף-על-פי שהאדם

עושה חטאים כלפי הא-ל, אך כל עוד מעילו של שמואל – שהוא סמל ומשל לתורה הקדושה, כי הרי היא הלבוש של צדיקיו ויראיו-, כל עוד לבוש זה שלם, כל עוד שהחוטא חובק ועוסק בתורה מן השמים, עדיין יש תקווה. כאשר שאל קרע את מעילו של שמואל, כבר לא היה לכך עוד תיקון, ואז אמר לו שמואל "קרע א' את ממלכתך". כאשר החוטא מנתק את חוט העיסוק בתורה, זה נשאר ללא תיקון. לכן אומר משה – "לעשות את כל דברי התורה הזאת". אחינו, בזמן של פורים הכירו באמת זו-, קימו וקיבלו ²⁵, נהנו מן היין הזה, הלבן והאדום, באמצעות תורת מרדכי. וגם אנו-, חייב אדם לבסומי בפוריא וכו", שחייב אדם לשתות בפורים וכו". כשר נוסך? נראה הדבר קשה לדמות את התורה להיין נסך. בודאי יהיו כאלה שיאמרו, כי לעסוק בתורה זהו יין כשר וללמוד חכמות זרות, חכמות חיצוניות זהו יין נסך ²⁶. ואני מאמין, כאשר לומדים חוכמות אלה כדי בעזרתם להסביר ולהבין את התורה ולא כדי לסתור אותה, זה לא יקרא יין נסך. והא-ל ציווה שנוסף על האש הא-לוהית שהיתה במזבח קדשו, יביאו גם אש ארצית וכפי שאומר רש"י-, מצוה להביא מן ההדיוט ²⁷, כלומר, מצוה להביא אש של בני אדם, כי היו מתאחדות האש הארצית הזו ביחד עם הא-לוהית, כדי לשרוף את הקרבנות, והיה בכך מצוה. אם כן, נאמר כי כאשר נאחד את החכמות החיצוניות עם התורה הקדושה למען השכלתנו [הבנתנו], אז תהיה זו מצוה ולא יאמר שזה יין נסך. אך יין הנסך שיש בתורה הוא, כאשר אדם עושה מצוה אחת או לומד (*) ולא לשם שמים, לשם הבורא, אלא למען ענין כלשהו בעולם, כדי שיאמרו האנשים שהוא לומד (*), כדי שיחשיבו אותו כמו אדם שנותן צדקה, הרי זה יין של תורה; כי הרי האחד לומד (*) והאחד עושה צדקה, אך זהו יין נסך, כי הוא לא עושה זאת למען הא-ל אלא בשביל העולם, האנשים, בשביל האינטרס, בשביל השטן-, יין נסך. אומר הא-ל: ויקחו לי תרומה ²⁸ ומפרש רש"י-"לשמי" ²⁹, כי כאשר עושים למען הא-ל ומשרתים את הא-ל בגלל האהבה כלפיו, אז יהיה זה יין כשר, לשרת בו את הא-ל. אך אם עובדים את הא-ל למען אהבת העולם אותו, יהיה זה יין נסך. שימו לב לשני פסוקים של דוד במזמור 44 : אם שכחנו שם א-לוהינו

"ונפרש כפינו לאל זר. הלא א-להים יחקר זאת כי הוא ידע תעלומות לב" ³⁰.
 זה נראה לי מוזר, כי אם דוד היה מתפאר בכך שלא אכל אגס אחד בלי
 לומר ברכה, או בכך, שלא עבר ליד עני בלי שנתן לו נדבה וכן על דברים
 דומים שאינם חטאים, אז היה זה בסדר שיתפאר בהם; אך שישתבח ויתהלל
 דוד על כי לא שכח את הא-ל ועל כך שלא פרש כפיו לא-ל זר, הרי זה
 מוזר, מפני שאין זה חטא קטן שחטא, שיכול דוד להתגאות על כך, שלא חטא
 בו. ועוד יש להתבונן בכך, כי הרי איזו חקירה שייכת לכאן, שאומר דוד, -
 "א-להים יחקר זאת, כי הוא ידע תעלומות לב". איזה תעלומות שייכות
 לכאן במקרה הזה? אם נתת לו פרסום, אזי כן ואם לא, אזי לא. מה אם כן
 רוצה הוא לומר בכך "א-להים יחקר זאת כי הוא ידע תעלומות לב"? אך
 התבוננו בכך, כי זהו ענין יפה מאוד. דוד אינו דן בענין זה בעבודה זרה
 אלא דן בחטא רע, זה שאנשים נוטים לעשותו, אותו הוא מחשיב כסוג של
 עבודה זרה, כגון כאשר אדם הולך ללמוד (*), לעשות מצוה, לתת צדקה, אך
 לא למען עבודת הא-ל, אלא בשביל האנשים. אומר דוד, - זוהי עבודה זרה,
 כי הרי לא עושים אותה למען הא-ל אלא בשביל העולם, בשביל האנשים.
 יוצא מזה, כי הוא מחשיב את העולם ואת האנשים יותר מאשר את הא-ל,
 כי הרי הוא עושה אותה בשבילם ולא למען הא-ל. ואיזה יין נסך יש גדול
 מזה?

לכן אומר דוד, מה שאני מתגאה בו הוא, כי כאשר עשיתי מעשה טוב, לא
 שכחתי את הא-ל. ושימו לב רבותי שאומר דוד - אם שכחנו שם א-להינו,
 אם שכחנו את שמך, כפי שאמרתי שיש לעשות את המעשים לשם הא-ל
 "ונפרש כפינו לאל זר", כלומר, שעשינו את הטוב אך עשינו אותו בשביל
 העולם ובשביל האנשים שנחשבים הם לאלילים זרים. "אם שכחנו שם א-להינו
 ונפרוש כפינו לא-ל זר, אז א-להים יחקר זאת, כי הוא ידע תעלומות לב".
 והרי, לעיתים רואים אדם עושה מעשה טוב והמטרה לא ידועה אלא לא-ל
 בלבד. לכן אומר דוד - "א-להים יחקר זאת, שאתה בלבד ידע תעלומות לב
 ותדע אם עבדתי אותך בגלל אהבתי אליך או בשביל אהבת העולם אותי".
 נדמה, שהיה דוד יהודי טוב, כי הרי לא שתה לעולם אלא יין כשר, שזה אומר
 לעסוק בתורה לשם התורה ולא יין נסך

שזה אומר לעסוק בתורה למען אהבת העולם אותו. אומרים החכמים דבר אחד על דברי דוד – שכל טוב לכל עשיהם³¹ : שכל טוב ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה³². רוצים הם לומר, כי דוד לא אמר במקום "לעשות" – "ללמוד", והרי השכל דרוש בשביל ללמוד. אלא הכוונה היא לשמה, לשמה של התורה. חייבים לעשות לשם עבודת הא-ל. לו הייתי נשיבה, הייתי מקשה שתי קושיות על מאמר זה. הראשונה, כי מה שנאמר "ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם", נדמה שרוצים חכמים לומר – ללומדיהם^(**) ואם לא אמר כך, היתה כוונתו שיעשו ויעבדו את הא-ל. ואני שואל: מהי הסיבה, בגללה כביכול היה מוכרח דוד לומר "ללומדיהם" ? ואם לא אמר זאת, אז כוונתו היא "לעושיהם" כמו שכתוב ! הערה שניה והיא מדקדקת: רוצה אני להניח, שעל דוד היה לומר "ללומדיהם" ומכיוון שלא אמר כך אלא "לעושיהם", רצה הוא לומר שמעשה גדול מתלמוד³³, לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה³⁴. אך אני חושב, כי חכמים במאמר זה, ממשיכים מהלך אחד קדימה והוא "עושיהם" ועוד לשמה, לשמה של התורה. מהיכן לי ? מן הנקודה שלא אמר "ללומדיהם" אלא "לעושיהם" לא ניתן להסיק, כי אם זאת, שהמעשה הוא החשוב והעיקר ולא התלמוד. אם כך הוא, מה עוד הם רוצים לומר בלשמה, כלומר של התורה? מהיכן הם לוקחים זאת מתוך מלותיו של דוד ? משיב אני בקצרה, כי החכמים הצביעו על כך, כי הרי דוד אמר שכל טוב, אשר פירושו "הבנה טובה"; הבנה ללמוד ולדעת. אם כך, חייב היה לומר – שכל טוב ללומדיהם, שההבנה הטובה היא בשביל ללמוד. מכאן מוכח אם כן, שהמעשה הוא העיקר ומכיוון דוד הסמיק את "השכל הטוב" למעשה, רצה הוא אם כן לומר, שחייבים לעשות את המעשה ביחד עם שכל טוב; ולעשות זאת לשם אהבת הא-ל, כי אז נובע מכך שתהיה הבנה טובה במעשה, שכל טוב וכו'. כי כאשר עושים, אבל לא למען הא-ל, הרי זה שכל רע ולא טוב, שכל רע ומושחת ולא

שכל טוב. זהו יין נסך ולא כשר. בהחלט מאמין אני, כי אחינו, במשתאות של המלך אחשוורוש שתו יין נסך, אך לאחר מכן, על ידי תורת מרדכי (***) שתו יין כשר של הרבה תורה, שקיימו וקבלו את התורה לשמה; מכיוון אם היו רוצים לעזוב את התורה היו ניצולים [מגזרת המן]; אך הם העדיפו למות מאשר לעזוב את התורה הא-להית, שתו אם כן יין כשר. כך גם אנו – חייב אדם לבסומי בפוריא.

חזק וחלש. – הרבה מצוות ישנן בתורה הנקראות קלות, חלשות, והרבה שנקראות חמורות, כבדות, שהם אותו יין, גדול וקטן וכבד וקל. אך כמו שהאנשים העדינים נוטים לחבב את החלש יותר על החזק, כך גם רוצה הא-ל שבניו, שהם עדינים, יקיימו ויעריכו את המצוות הקלות כמו את החמורות. וכך אומר התנא: הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה³⁵ ועל הפסוק עון עקבי יסובני³⁶ אומרים החכמים, כי ממה פחד דוד, כי הרי כך מתחיל הפסוק האמור³⁷, זה היה מן החטאים שהאדם אינו מחשיב אותם. מכיוון שהוא מתיחס אליהם כקלים אך הם נעשים גדולים. "עון עקבי", הדברים שאני דש בעקבי³⁸, כלומר שאני מזלזל בהם, אפילו איני מחשיב אותם כפשעים. אלה לעיתים גורמים לי לחטא ולפשע גדול. ועל כן הוא אומר עון עקבי יסובני. את הפסוק, – אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם³⁹ מפרש רש"י בחרפות שכלו, אלילים דהיינו אלילי נכר, פירושם "לא-כלום". אומר אם כן רש"י – אל תפנו אל "הלא-כלום", אל תפנו אל האלילים, הדברים הנראים לכם להיות לא-כלום, אל תסתכלו עליהם ואל תעשו אותם, כי על ידי כך יהיו אלהי מסכה, חטאים ופשעים. לא תעשו, אותם לא תעשו לכם. תתיחסו באותה חשיבות ליין הקטן כמו לגדול. כי זהו דרכו של השטן להתחיל ולהכשיל אותנו בדברים קלים ומהם באים הגדולים יותר. אומר שלמה, – כמעט הייתי בכל רע⁴⁰, שכוונתו הוא, שכל חטא, מועט ככל שיהיה, היו מספיק כדי שאמצא את עצמי בכל רע. יונתן עשה טעות קטנה בכך שטעם מן הדבש עם קצה המטה

אשר בידו ⁴¹ ואם לא על ידי כח העם שהצילו אותו ⁴², היה מת בגלל אותה
 טעות קטנה, כפי שהוא בעצמו אומר – "טעמתי בקצה המטה מעט דבש הנני
 אמות ⁴³. וכמה פעמים קורה, כי בגלל שהאדם רוצה לטעום מעט מן הדבש
 של הנאות העולם, יכול הוא לומר הנני, כפי שאמר יונתן, ואמות.
 רצו אחינו, בימי המלך **אחשורוש**, לטעום מעט מטעם המאכלים של המלך
אחשורוש וחטא זה, שהיה קטן בעיניהם, גרם לגזרה האכזרית של מוות.
 יכלו הם לומר בדומה ל**יונתן**, "טעמתי מעט דבש, הנני אמות". תודות לעם
 שהציל את **יונתן**, תודות ל**מרדכי** ו**אסתר** שהצילו את **ישראל**! ובשביל שמחה
 זאת חייבים אנו לשתות יין, גדול וקטן, – **חייב אדם לבסומי בפוריא**.
 מתוק, חמוץ או חריף. – התורה מתחלקת למשפטים, שהם הדברים
 שנימוקם עמם ומתוקים הם בקבלתם ובקיומם; וישנו חלק אחר הנקרא **חוקים**,
 שעליהם אין אנו יודעים את טעמם. והרבה מהם, השכל האנושי אף אינו
 מקבלם, כגון הפרה האדומה, השעיר לעזאזל וכדומה. אם כן, היין המתוק
 הוא המשפטים והיין החמוץ ה**חוקים**. בהחלט יכול להיות כי ביחס לחוקים
 אמר **המן** למלך **אחשורוש** – "ודתיהם שונות מכל עם" ⁴⁴, כי באמת הם
 נראים מוזרים, יין חמוץ. אומרים החכמים, כאשר יצאו **ישראל** ממצרים
 והגיעו ל**מרה**, אומר שם הפסוק, – **שם שם לו חוק** ⁴⁵, **שחוק** זה היה של
 פרה אדומה ⁴⁶ ואז פרסם אותו **משה לישראל**. לכאן שייכת קושיה והיא, מה
 היתה המטרה, כי אז הרי לא היה על **ישראל** לקיים אותו ? ומתרץ אני, שאם
 אמת הוא, כדעתם של אחדים, כי העץ שהשליך **משה** אל המים המרים מר
 היה, והמר המתיק את המים המרים ⁴⁷, אם כן אומר הא-ל, כי עתה הזמן
 לפרסם לעמי חוק אחד, של פרה אדומה, הפועל ב**ישראל** פעולות הפוכות;
 מפני שזה שעוסק בה כדי לשרפה, הופך לטמא ואילו האפר של אותה פרה
 מטהר את הטמאים ולכן לא נראית להם סתירה זאת מוזרה, כי הרי ראו את
 נסיון העץ המר שהמתיק את המים ⁴⁸. אך למרות זאת עדיין ה**חוקים** הם
 מוזרים, יין חמוץ. אומר

דוד, - כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו לא אסיר מני ⁴⁹. המשפטים, מכיוון שנימוקים עמם, הרי הם לנגדי תמיד, אך החוקים עלולים הם להעלם ממני; אך אני שוקד על כך, שלא להסיר אותם ממני. כי כל משפטיו לנגדי, הם תמיד לנגדי, אך החוקים, - לא אסיר ממני, אשקוד על כך שאקיים אותם. אם כן, מסמיך [מוסיף] הוא היטב כשאומר, "ואהי תמים עמו" ⁵⁰, כאילו אמר, שעל ידי קיום המשפטים האדם מראה, שאינו אוהב את הא-ל בגלל שנימוקם עמם; אך החוקים שאין אנו יודעים את טעמם ובכל זאת מקיימים אותם, מפרסמים הם את האהבה שיש לאדם כלפי בוראו; ולכן אומר דוד, - "וחוקותיו לא אסיר מני ואהי תמים עמן". והנה אחינו קימו קבלו; ובטוח שקבלו עליהם את המשפטים ובאותה מידה את החוקים. ובזכות קיום המשפטים ניצלו מן המוות ובזכות החוקים, שנראים מוזרים, עשה הא-ל עמם נפלאות, בכך שהם הרגו באויביהם ואז ליהודים היתה אורה ⁵¹ - כי ניצלו מן המוות, ושמחה - כי הצילו את רכושם, וששון - כי הרגו את אויביהם, ויקר - הכבוד שהיה להם לרכוש של אויביהם ⁵²; ועל שמחה זו חייב אדם לבסומי בפוריא, למרות שזה מתוק וחמוץ.

ישן וחדש. - ישן, זו התורה שבכתב; חדש, זו תורה שבעל פה, אלה החידושים, הדברים החדשים שבכל יום מחדשים חכמי ישראל לפי החלק שהא-ל נותן לכל חכם וחכם. ומכאן נובע, כי אין זו בושה אצל המלומדים שהאחד יחדש פירוש שהשני לא מחדש ואילו השני מחדש משהו אחר שזה הראשון אינו יודע, מפני שכל אחד קיבל את חלקו מן הא-ל. ועל כן לא היתה זו בושה למשה שלא ידע ולא הבחין מוקדם יותר בעצה שנתן לו יתרו, כי היה זה חלקו של יתרו. וכך, מדור לדור יש סמכות לחכמי ישראל לחדש פירושים לתורה כל עוד זה לא סותר את כוונת הפשט שלה (****). זה נקרא יין חדש. אם לא הסמכות הזו, הכיצד יכלו מרדכי ואסתר לחדש דבר חדש, יום של חג בשנה, יום הפורים ⁵³ ולחייב בו את ישראל, ומשלח מנות איש לרעהו

ומתנות לאבינים⁵⁴. זה היה הציווי שלו, יין חדש לישראל. ואומרים החכמים דבר, אשר משמש כמאמר העיקרי, – ליהודים היתה אורה זאת תורה, ושמחה זה יום טוב, כלומר, יום של חג, וששון זו מילה, ויקר אלו תפלין⁵⁵. אינני רוצה להרחיב בראיות אותן מביאים החכמים מן הפסוקים ולא בקושיות על המאמר, שהן רבות, אלא לפרש בתמציתיות את המאמר: המן רצה לבטל לנו את התורה ואמר "דתייהם שונות מכל עם". הא-ל ברוך הוא הגדיל בדרך זו והוסיף על התורה [התנ"ך], כי הרי התווספה אליה המעלה של אסתר שנכתבה ברוח הקודש⁵⁶, ולכן אומר המאמר "ליהודים אורה". זה משתמע מן התורה [התנ"ך] אשר ספריה התרבו. המן שם את עיניו על החגים ורצה לבטלם ולהציף אותנו באבל. אך הא-ל, בגללו הציף אותנו בשמחה והוסיף ימים טובים ועל כן אומרים החכמים "ושמחה" זה יום טוב, כי כך נקרא החג. המן רצה לעקור את ברית-המילה, כי הרי אם מוציאים את ישראל מן העולם, מתבטלת מצווה קדושה זו. אך הא-ל, וכאן זה דבר של ממש, ציווה להוסיף עליהן, על ידי כך "שרבים מעמי הארץ מתיידיים"⁵⁷ וכולם מלאי ששון. ולכן אומרים החכמים כי "וששון" זו מילה, כפי שדורשים כולם על הפסוק בתהילים, "שש אנוכי על אמרתך כמוצא שלל רב"⁵⁸. המן זלזל בכבודו של מרדכי ושל כל היהודים וזו היתה הסיבה לכך שהא-ל יפרסם ויריס את כבודם, שהרי כולם העריצו ורוממו אותנו והכירו במלכתם שיהודיה היא ומרדכי כמשנה למלך וכולם יראו מלפניו. ולכן אומר המאמר, כי "ויקר" אלו תפלין, שעליהם אומר הפסוק, – "וראו כל עמי הארץ כי שם א' נקרא עליך ויראו ממך"⁵⁹, כפי שיראו אז מרדכי ומכל היהודים. כל זאת היה יין חדש לישראל ולמען שמחה זו חייב אדם לבסומי בפניו. חייב אדם להפריז בשתיה בפורים⁶⁰ ומן הסיבה הזאת הצגתי לפניכם רבותי, את הסוגים והמיינים של יין לפורים ומבקש אני שתשתו מהם בשמחה, ובעיקר מן היין החדש (****). יתן הא-ל שאצלנו יתחדשו

נסיו ונפלאותיו ויתן לכם רבותי, ולכל עמו ישראל הרבה חגים שמחים, הן
חומריים והן רוחניים ויצילנו מאויבינו ויעשה עמנו נסים ונפלאות
ויביא לנו את הגאולה ברוך א' מציון
שכן בירושלים אמן
ואמן 61 .

מראה מקורות לדרשה השמונה עשרה בשבת לפני פורים עובד על ידי שמעון קומר

1. ראה בבלי, ברכות, לא, א: "אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה".
2. תהילים, קד, טו.
3. שופטים, ט, יג.
4. ישעיה, נה, א.
5. משלי, ט, ה.
6. ראה *תנחומא*, שמיני, יא.
7. בבלי, שבת, פח, א. וראה דרשה 14, ליד הערה 26.
8. בבלי, מגילה, ז, ב. והנוסח שם "מיחייב איניש".
9. פרק ה, פסוק י.
10. ראה בספר *ידי משה** (משה אלמושנינו) לשיר השירים, שם.
11. ירושלמי, שקלים, ו, סוף הלכה א.
12. ראה שמות, לד, כט-לה.
13. על פי משלי, ו, כג.
14. בבלי, שבת, פט, א.
15. איוב, כח, כג.
16. שמות, לא, יח.
17. תהילים, א, ב.
18. ראה *פירוש האלשיך* לתהילים, שם.
19. דברים, כט, כח.
20. נבואת יחזקאל בפרק א נקראת בפי חז"ל "מעשה מרכבה".
21. פרק ב, משנה א.
22. ירמיה, ט, יא-יב.
23. ראה שמואל א, יג, יג-יד; שם, טו, כג.
24. ראה שם, טו, כז-כח.
25. אסתר, ט, כז.
26. ראה לדוגמה: *דבינו בחיי בן אשד*, "כד הקמח", פסח (א), מהד"ח. ד. שעוועל ירושלים תש"ל, עמ. שי.
27. *דש"י* ל-ויקרא, א, ז, ד"ה "ונתנו אש", ע"פ *ספרא*, "דיבורא דנדבה", פרק ה, י.
28. שמות, כה, א; שם. 29.
30. תהילים, מד, כא-כב.
31. תהילים, קיא, י.
32. בבלי, ברכות, יז, א. בדפוסי התלמוד שלפנינו הגירסה היא: "לעושים לא נאמר", אך ראה ב *הגהות רנ"נ רבינוביץ דקדוקי סופרים*, שם, אות ש, שמציין, שבכל הדפוסים הישנים הגירסה היא "ללומדיהם", וכך גם בעין יעקב ובהגדות התלמוד.

33. זו דעת ר' טרפון. ראה *ספרי*, עקב, פיס' מא, מהד' פינקלשטיין-הורביץ, עמ. 85; בבלי, קידושין, מ, ב. ושם המסקנה היא "שהתלמוד גדול". וראה גם *דש"י* לבבא קמא, יז, א, ד"ה "מביא לידי מעשה" ו*התוספות*, שם, ד"ה "והאמר מר..".
34. משנה, אבות, א, יז.
35. משנה, אבות, ב, א.
36. תהילים, מט, ו; 37. "למה אירא בימי רע".
38. ראה בבלי, עבודה זרה, יח, א; *תנחומא*, עקב, א.
39. ויקרא, יט, ד.
40. משלי, ה, יד.
41. שמואל א, יד, כז; 42. שם, מה; 43. שם, מג.
44. אסתר, ג, ח.
45. שמות, טו, כה.
46. ראה *דש"י*, שם, ד"ה "שם שם לו". ומקורו כנראה בסדר *עולם זוטא*, ד, כא. ראה גם *דמ"מ כשר*, *תורה שלמה* לשמות, שם, הערה רסט וכן *פירוש ר' בחיי ובעל הטורים* לשמות, שם.
47. ראה *מכילתא*, ויסע, פרשה א, מהד' הורביץ-רבין, עמ. 155-156 ומובא ברוב הפרשנים.
48. ראה *בעל הטורים ואלשיך* לשמות, שם.
49. תהילים, יח, כג; 50. שם, כד.
51. אסתר, ח, טז.
52. נראה כי הכוונה היא, שלא שלחו ידם בביזה כדעת הפרשנים, "שלא חמדת הממון הניעם".
53. ראה ירושלמי, מגילה, א, ה [ז] (דף ע, ע"ד).
54. אסתר, ט, כב.
55. בבלי, מגילה, טז, ב. 56. שם, ז, א.
57. אסתר, ח, יז.
58. פרק קיט, פסוק קסב. וראה בבלי, מגילה, טז, ב.
59. דברים, כח, י.
60. ראה *דברי הרמ"א בשולחן ערוך*, אר"ח, תרצה, ב.
61. תהילים, קלה, כא.

.....
 *10 *אוצרות החכמה* *משפ בן ברוך אלתאשליך או אלתאשליך. אותו ואת ספרו "מאמץ כח" מצייר צרפתי בצרפת 15 בספטמבר 153. ראה שם בצל הערות-האפיון של המהציר יוסף בן בריית הערה (*****)*

הערות והערות לזרשה השמונה עשרה לשבת לפני פורים
מאת המהדיר יוסף בן ברית

כאמית: 1. מזרשה זו חסרים העמודים 177 עד 185 בעותק שנתמור
ההמבורג. לא מצאתי לכך הסבר הקשור בתוכן. שאולי היה בו לפסול
בנצרות או בכמריה כזי שכל העותק. - דרשנו או בלתי המאחרים
יותר. היה מסווגין להעלים רוב דרשה זו מסיני זרים... ??
כך אמנם קרה בדרשה ה- 99. שהולחנו ממנה העמודים 312 - 319.
כנראה בלתי אי- הנחת שכלולה היתה רוב הדרשה לעורר בקרב
הכמרים צאצ. ראה הערותי-הערותי שם.
2. דרשנו הכניס לדרשה זו. הקליטה כביכול בענין שתייה
בפורים. נואס כבז בהחלט: הנפלה והנחת שבתורה. הפסל והסוד שבה
המקור הקדום ופרשנות חכמה המאחרים לזרשותיהם. בדרשו אודות
יין לבסומי בפוריא. אדם ולכן. מתוך וחמור. יסן וחזש.

היתכן. כי נואס "כבז" זה של "מיסטיקה". היה הגורם להוציא קטעי
רוב דרשה זו מן הקובץ שנתמור. ע"י מי מן המאחרים יותר ???

(*) כמו בדרשות קודמות משתמש דרשנו במילה הספניולית meldar
כזי להורות "ללמוד תורה" ומצביעה באותיות כאלו היתה מלה
מלשון הקודש. כנראה מפני שבאה מן השימוש היהודי מלפני
גירוש ספרד ואינוס פורטוגל. כדוגמת השימוש המונחים בשפת
יידיש בין יהודי מזרח אירופה בעניני קדושה יהודית.

(**) במקום "ללמודיהם" בלשון עברית כתוב "ללמודאוס" - le lomedeeus
זה המראה כי ציטט אל בהמבורג ובגלוקסבאט מלשון קודש

בתערובת עם לאזינו או ספרדית. ראה הערותי הקודמות.

(***) כתוב "זקטנית" מרדכי. אל פי המילון יכול התרגום להיות
תורת מרדכי. אך גם אמנות מ: השיטה של מ: העקרונות של מ:
וההלכה של מרדכי.

(****) דרשנו מצגים שוב את זכותם של חכמי כל הדרשות אפרש
ולפסוק הלכות לזרשותיהם. אל אם אינם תואמים את הכתוב
בתורה. שלא בקראים. זו היתה הסיבה לאחר בחכמי אמסטרדם
אל אוריאל דה קוסטה. שלא נאמר משיטת הכמרים הקתוליים
באשר לתורה שכל פה. שוב נראה במפורש. כי לדרשנו לא
היה כל חלק בדרשו של המוחרם. אל אף שנראה בכמה
מדרשותיו. כי ניסה להשפיע על קירוב הרחוקים ולא על
הרחקתם המוחלטת.

להפך: דרשנו מצגים את הקו "הרבני" בענין פסיקה של פי חכמי
הדרשות. בכל אופן בולט הצורך לגרוס בעד מנהגים ביהדות
שהתפרשו במרוצת הדרשות. עקב מאורעות כגון מעשה פורים
בעלות פרט והמנהגים שהתפתחו לאחר מכן. כגון כאן. "חייב
איניס לבסומי בפוריא".

נראה לי כי מבין היהודים "החזשים". שגלו בצעירותם אל
התורה הנוצרית-קתולית. היו כאלה שהסתייגו מהלכה זו ואולי
אל מאחרות.

דרשה תשע עשרה שבת הגדול

כמעט כל מי שדורש בציבור ביום זה מתבסס על אחד משני דברים: או שהוא עוסק בדינים של פסח, חמץ ומצה, או בפירוש הנסים שעשה הא-ל במצרים ובסיבה שהיום הזה נקרא שבת הגדול. בנקודה הראשונה לא אעסוק, מכיוון שהדינים כבר כתובים ומוזכרים. אך אעסוק בשניה ובמיוחד בשם היום הזה, שבת הגדול ¹. ולא אגיד כל מה שאני לומד [סובר] בעניין זה, אלא רק חלק מכוון, על ידי כך שאסביר ואפרש כמה נסיבות וטכסים אשר ציווה הא-ל לעשות בקרבן פסח במצרים. אמר פרשן גדול, כי השבת לפני פסח נקראת שבת הגדול מן הסיבה שאומר הא-ל "בעשור לחודש תקחו שה לבית" ². יום זה של עשור לחודש, בימי יציאת ישראל ממצרים חל בשבת, ופסח ביום החמישי שלאחריו. באותו יום של עשור בחודש שהיה בשבת, לקחו בני ישראל, כל בית-אבות את השה שלו והביאו אותו לביתם. המצרים שאלו, איזה טכס הוא זה שהם עושים? והשיבו להם ישראל, שלוקחים אותו כדי לשחטו ולאכלו צלוי, כפי שציווה להם זאת הא-ל ³. והרי המצרים סגדו לשה וראו את אלילם קשור ונגרר על ידי היהודים אך לא העזו לדבר נגדם ⁴. זה היה קשה להם יותר מכלל המכות שהא-ל הכה במצרים. וגדולה יתירה הראה בכך הא-ל, יותר מאשר בכל המכות. על כן נקרא היום הזה, בו קרה הנס הזה, שבת הגדול ⁵. כאשר פרעה אמר למשה, כי יקריבו לא-לוהיהם בארץ מצרים, ענה לו משה כי אין זה אפשרי, כי הכיצד

יתכן כי יקריבו את אשר הוא האליל של מצרים ולא יסקלו אותם ? 6
וציוה הא-ל שיראו המצרים את אלילם קשור ונגרר, מובל לשחיטה ולא
יאמרו מילה, - זהו נס גדול, שבת הגדול. אומרים החכמים מאמר יפה
מאוד בשמות רבה, פרשה 16, על הפסוק "משכו וקחו לכם צאן" ד. כי כך
אומר הפסוק אצל דוד, - "יבושו כל עבדי פסל" 8. כאשר אמר הא-ל
למשה משכו וקחו לכם צאן, אמר משה אל הא-ל: דבר זה איך יכול אני
לעשותו ? הרי יודע אתה, האדון, שצאן אליליהם של מצרים הם ? השיב לו
האל: דע לך, ישראל לא יוצאים ממצרים, עד שישחטו את אלילי מצרים
לעיניהם, שאבהיר להם בכך, שאלוהיהם של הגויים אינם ולא-כלום, כפי
שאמר דוד: "יבושו כל עבדי פסל" 9. למרות שאפשר היה לפרש הרבה
במאמר זה, רוצה אני רק לשאול על עניין אחד ראוי לציון והוא, - הכיצד
יתכן כי משה רבנו, על פי מה שאומר המאמר, יטיל ספק בגודל הא-לוהות
ויאמר, "דבר זה איך אני יכול לעשותו" ? וגם אם לא ראה משה עד כה
את גודל יכולתו של הא-ל על ידי הנסים הרבים שעשה במצרים, היז א'
תקצר 10 מלעשות, שיראו המצרים את השחיטה ולא ידברו, כפי שאכן
עשה ? ודווקא משה רבנו מטיל ספק ואומר, - "ריבונו של עולם, דבר זה
איני יכול לעשות ? וכאן אני מבין היטב כי החכמים מרגישים שישנה קושיה
בפסוק האומר, "משכו וקחו לכם צאן", כי הרי למה ציוה הא-ל שיקחו
צאן ולא בקר או עגל וכדו' ? מתרצים הם שניתן להבין זאת על ידי
הפסוק אותו אמר דוד, - "יבושו כל עובדי פסל", דהיינו, שהא-ל ציוה זאת
לבושתם ולגנותם של המצרים שסגדו לצאן. ואם כך, אומרים הם, שמשה
אמר לא-ל, "אין אני יכול לאמר זאת", אשר במובנו הראשון לא מתפרש,
שמשה מטיל ספק ביכולת הא-לוהית, אלא כוונתו היתה, כי כך הרי נ"מק
לפרעה, כי לא יוכלו להקריב לא-לוהיהם בארץ מצרים, מכיוון שהיו צריכים
לשחוט את אליל המצרים ואז אלה היו סוקלים אותם. כי אם לוקחים
ישראל בציווי של משה את השה, קושרים אותו ושוחטים אותו, הרי זה
סותר

את אשר אמר לפרעה ועלול היה להיקרא שקרן או כדומה ועל כן הוא אומר לא-ל, דבר זה, המצווה הזאת של לקחת השה, איך אני יכול, הכיצד יתכן שאני, שהתנצלתי לפני פרעה, כי לא ניתן להקריב לא-לוהינו מצרים מן הסיבה האמורה, הכיצד אצוה אני עתה את ההפך מכך ? אומר המדרש שהשיב לו הא-ל: "אם כך אתה אומר, אין ישראל יוצאים ממצרים עד אשר יעשו כן, כדי להודיע כי אלוהיהם של הגויים אינם ולא כלום ; כלומר, למרות שמתוך עשיית מצוה זו ייוצר איזה פקפוק על דבריו וכבודו, משה-, אך כה רבה היא התועלת שאפיק מכך שאפרסם זאת, שאלוהיהם של הגויים אינם ולא כלום, שמוכרח הדבר להיעשות: "משכו וקחו לכם צאן". והסיבה לכך היא, כפי שאומר דוד: "יבושו כל עובדי פסל". ומכיוון שבו ביום הודיע זאת הא-ל, זו הסיבה לכך שייקרא שבת הגדול. ויתרה מזאת, אם מתבוננים היטב, לא בכך היתה הגדלות ששחטו את השה, כי הכוונה היא מפני שהם [המצרים] סגדו לשה כדמותו של המזל, או לכוכב הנקרא טלה ¹¹ שהוא השה. ובאופן זה לא הייתה המטרה שיתפרסמו הכוחות הא-לוהיים בכך שבניו הרגו שה, אלא יחד עם כך זה מראה את העליונות של בניו על מזל הטלה ולכן יצאו ישראל ממצרים בחודש ניסן, שבחודש הזה שולט המזל האמור ¹² והוא החשוב מכל המזלות. ועל כן נקרא חודש האביב, כפי שמפרש זאת החכם הגדול אברבנאל, שמילה זו, האביב, פירושה "אב של השנים-עשר", האב של יב. יב, זה יוז ובית=יב, שזה שנים-עשר. וזה המזל טלה, הוא עליון [קודם] לכולם ¹³. הוציא אותם הא-ל בחודש זה של ניסן, כדי להראות את גדולתו ורצה שיצאו ב 15 לאותו חודש, שהוא הזמן שהמזל נמצא בו בשיא כוחו, כדי להראות ששום דבר אינו נחשב ביחס לגדולתו-הוא ¹⁴. ועל כן זו הסיבה שהוא נקרא שבת הגדול. על ידי הנסים הללו, ביחד עם האחרים שהא-ל עשה במצרים, הוא השריש והטביע את האמונה בלב בניו, וכפי שאומר זאת הפסוק בפרשה בא אל פרעה: "ולמען תספר באוזני בן וכו', ואת אותתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני א' " ¹⁵, שהודיע במילים אלה, כי נוכח

המופתים שעשה בזמנים קדומים, אותם אנו מזכירים מחדש, תשתרש אמונתנו בו בתוכנו, – "וידעתם כי אני א' ". בענין זה רוצה אני לומר לכם רבותי, שאלה נפלאה, בעלת יסוד נפלא וראויה להתבוננות והיא: האם האמונה נובעת מכוח המופתים שאדם רואה, אשר הם מחייבים אותו להאמין, אמונה שהיא מבוססת על המופת שהוא רואה ? או שנאמר את ההפך: שהאמונה אינה נובעת ממופתים שהאדם רואה אלא מבחירה חופשית, מן הרצון ומשכל האדם, שאותו שכל ורצון מחייבים אותו להאמין באמונה זו ולא באחרת? ¹⁶ זהו ענין לעיון רב, מכיוון שאם אנו רוצים להאמין ולהיות בטוחים בכך, כי נוכח המופת צריך האדם להאמין בדבר שנאמר לו, כי המופת מחייב אותו לכך, – אז הרי באופן זה תלויה האמונה במופתים. על כך יש לי ארבעה טיעונים. ראשית: האדם שיאמין באיזה דבר בדרך זו, לא יהיה ראוי לשכר ולעונש, מפני שאין זה תלוי לא ברצונו ולא בבחירתו, אלא מוכרח הוא להאמין בכך. אם כן, לא יהיה זכאי לא לשכר ולא לעונש. טיעון שני: אם למופת יש כוח כזה כדי לגרום לי להאמין באיזה דבר, לא יתכן לעולם שהאדם ישנה את דעתו ולא יאמין בו. והרי ישראל האמינו, מכוח המופתים שעשה משה, ואחר-כך שבו שלא להאמין, כפי שאומרים החכמים: **חזרו ולא האמינו** ¹⁷, וכפי שאומר דוד, "וימרו על ים" ¹⁸; הכיצד זה יתכן ? כי הרי המופתים מחייבים להאמין בדבר והאמונה תלויה בהם ! טיעון שלישי: הרי יתכן שיעשו מופת בעזרת אומנות קסמים או ברמייה ובאמצעותו ירצו לייסד אמונה חדשה. ובהתאם לדעה חדשה זו, יתכן בהחלט שיבוא אדם להאמין במינות ¹⁹. טיעון רביעי: הכיצד אומר האל – **אל משה**, – "והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות" ²⁰ וכו', וכיצד יתכן שלא יאמינו, כי על פי דעה זו המופתים מחייבים להאמין בהם ובהם תלויה אמונת בני האדם. ואם עקב כוח טיעונים אלה אנו נפנה אל הדעה השניה שהיא, כי האמונה

אינה תלויה במופתים, אלא ברצונו ובשכלו של האדם, הכיצד ציוה הא-ל לעשות מופתים לעיני ישראל ובגללם עליהם להאמין בו ? ומאיזו סיבה אומר הא-ל: "למען תספר באזני בןך וכו'... וידעתם כי אני א' " ראה 15. ואיזה צורך יש לא-ל לומר, כי כאשר יקום נביא או חולם חלום ויעשה מופת 21, שלא נאמין בו, אם באמצעות מופת זה הוא ירצה לייסד אצלנו אמונה חדשה 22 (*) לשם-מה לומר זאת, אם על פי הדעה השניה הזו, אין למופתים כח לחייבנו להאמין ? וטיעון גדול עוד יותר יהיה המקרה של אליהו עם נביא הבעל, שרצה לגרום להם להאמין בדבר שלא האמינו בו, וזאת באמצעות מופת 23. הרי כבר אמרנו, כי אין למופתים כוח כדי לחייב. אם כן, הכיצד אומר הא-ל למלך אחז: "שאל לך אות" 24. אם דעה שניה ואיתנה, הרי לא לאות ולא למופת יש כוח כדי לגרום לאמונה. הרי לכם כאן ענין המונח בכף המאזניים עם אין ספור טיעונים [נימוקים] לכל צד. וכאן, פתרון לענין זה אומר אני על פי תורתם הטובה של פרשנינו, הקדמונים והחדשים, התומכים בדעה הראשונה 25. כי בעצם, אם היינו מניחים כי האמונה תלויה ברצון, הרי רצון זה משתנה תמיד אצל בני האדם, וכך גם האמונה היתה משתנה. אלא תלויה היא במופתים, כי כמו שיש לטיעון הגיוני ואמיתי יכולת להסיק מתוכו מסקנה איתנה ומוכחת, כך גם המופת שנעשה על ידי הסגולה הא-לוהית צריך שיהיה לו כוח כדי לחייב אותי מלהאמין באמונה שהיא, ואז יהיה האדם ראוי לשכר או לעונש כאשר יפעיל את כל חושיו כדי לבחון, האם המופת אותו הוא רואה נעשה בקסמים או על ידי הסגולה הא-לוהית ? ובכך פתרתי את הטיעון הראשון 26. ואם ישראל חזרו בהם ולא האמינו, לפי הטיעון השני, הרי זאת כי הם שכחו את המופתים של הא-ל, כי כך אומר הפסוק: "אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו וכו'... וימרו" ראה 18. אילו אמר, שהיו תמיד לנגד עיניהם המופתים של הא-ל, לא יתכן שלא יאמינו. והו הפתרון לטיעון השני. ומתוך מה שאמרנו נמצא גם הפתרון לטיעון הרביעי, שהסיבה שלא האמינו ישראל בתחילה, היתה, מפני שלא הפנימו

את גודל המופתים. ואין ספק, שיש לאדם חובה גדולה לבחון את המופת אשר באמצעותו הוא בא להאמין, שלא יעשה על ידי מעשה קסמים אלא על ידי הסגולה הא-לוהית, שזה הפתרון לטיעון השלישי. מכיוון שאין ספק, כי יש למופתים היכולת לגרום לאדם להאמין באמונה שהיא. לכן ציווה הא-ל למשה שיעשה מופתים וכו'. ועל-כן אומר הא-ל שלא נאמין בחולס החלומות. ולכן טוב עשה אליהו, שגרם לכך שתד האש. לכן אמר הא-ל לאחז: "העמק או הגבה ושאל לך אות" ראה ²⁴. ולבסוף, היטב אומר הפסוק בפרשה בשלח: **וירא ישראל את ה' הגדולה ויאמינו בא' ²⁷**, כי ככה זה, שיש למופתים הכוח כדי להשריש וליסד את האמונה בלב בני האדם. לכן מוצדק הוא שייקרא ליום הזה **שבת הגדול**, מפני שעל ידי הנס הזה של קרבן פסח השריש ויסד הא-ל את האמונה בו בלבבם של בני ישראל. באותו קרבן של שה שעשו ישראל במצרים, ציווה הא-ל שיעשו בו הרבה טכסים, עליהם רוצה אני לדון. על ידי פירושם תתפרסם עוד העוצמה הא-לוהית העליונה ובאמצעות כמה אסמכתאות מן התורה הקדושה עליהן אצביע, תקבלו רבותי, לדעתי, עונג והנאה. ראשית צריכים להבין, מדוע צוה הא-ל שישומו את הדם של אותו שה בדלתותיהם על המשקוף ²⁸ ? ואם רוצים אנו לומר שהכתוב מבהיר זאת, כדי שהא-ל יראה את הדם ²⁹, הרי ניתן לשער בודאי, כי דבר כה סודי ונסתר לדעת מי הוא בכור ומי לא בבתי המצרים וידע אותו הא-ל, גם היה הא-ל אמור להכיר את בתי היהודים מבלי שישומו בהם דם. ואם כן, איזה ענין היה בכך, בהנחת הדם על המשקוף כפי שציווה זאת הא-ל ? כמו-כן צריכים אנו גם להתבונן, למה זה היה חייב להיות באמצעות אוב ולא על ידי דבר אחר ³⁰ ? ועוד: למה היה צריך להיות השה צלוי ולא מבושל או נא ולמה שלם, בצורה מסוימת ? כי כך אומר הכתוב, **ראשו על כרעיו ועל קרבו ³¹**. מכך אני מבין שלא היה הרצון הא-לוהי שבפנים, בתוך בתייהם בלבד יוכיחו ישראל שהם עבדי הא-ל ובזים הם לכל אלילות, אלא גם בפומבי יוכיחו כי כך הוא. ועל-כן רצה

הא-ל שישימו את הדם על המשקוף, כדי שיפרסמו את מה שעשו בתוך בתיהם לעבודת הא-ל. ואם כן, מה שאומר הפסוק – "וראיתי את הדם ופסחתי" ראה ²⁹, רצונו לומר: וראיתי את כוונתם של ישראל בהניחם את הדם במקום שיראה, כדי לפרסם כמה מעט הם מחשיבים את האלילות של המצרים ³². "ופסחתי", כי בעצם לא כה גדול הוא הכבוד ואף לא ההנאה להם זוכה מפקד בכך, שהוא הורג אחד מיריביו, אלמלא היה יכול לפרסם זאת. הפלשתים, כאשר מצאו את המלך שאול מת, לא הסתפקו במיתתו, אלא נתנו לכך פרסום על ידי שתקעו את גווייתו בחומת בית שאן ³³. זו היתה גם כוונת אותן נשים שיצאו בשירה לקראת המלך שאול וזו באמרן – "הכה שאול באלפיו וזו ברבבותיו" ³⁴, ובוודאי כוונתן לא היתה אחרת, כי אם לפרסם את גדולתו של דוד. בענין זה אומר הפסוק בשמואל א', פרק 10 ³⁵: "ויחר לשאול מאוד וירע בעיניו הדבר הזה ויאמר, נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים, ועוד לו אך המלוכה". יש להתבונן בכך, שאם אותן נשים אמרו את האמת, אז מדוע שאול, שהיה מוחזק אצלנו כצדיק באותם הימים, היה זה רע בעיניו שהן מפרסמות את האמת? ועוד: מדוע כופל הפסוק – "ויחר לשאול וירע בעיניו"? ומה שעוד יותר קשה להבין, אלה המילים האחרונות שאמר הפסוק – "ועוד לו אך המלוכה". הפרשנים הקדמונים אומרים כאן פירוש נחמד והוא, כי על שני דברים כעס המלך שאול: האחד, שנתנו לדוד את הרבבות ולו רק את האלפים; והשני, שקראו לו בשמו למרות שהיה מלך, כפי שעשו לדוד; שהיו חייבות לומר – "הכה המלך שאול באלפיו וזו ברבבותיו". לכן אומר הפסוק – "ויחר לשאול וירע", דהיינו בגלל שני הדברים. ומיד מפרט ואומר מדוע זה העלה את חמתו, כי נתנו לדוד את הרבבות ולו רק את האלפים. והוא אומר עוד – ועוד לו אך המלוכה, כאשר הכוונה היא, ששאול אומר: נתנו לדוד את הרבבות ולי רק את האלפים, אך על זה יכולתי להבליג... ועוד לו, כאילו אמר: נתנו לו זאת והרבה יותר... אך... אפילו את המלוכה לא כיבדו, היותי מלך, שיקראו לי לפחות בתואר שלי ³⁶. זה מתאים היטב לפסוק, אך זה קצת משונה. בענין זה במיוחד

אני אומר, כי המקרא הקדוש אומר, כי שמואל אמר לשאול: "קרע הא-ל את ממלכתך ונתנה לרעך הטוב ממך" ד.³ ללא ספק, מילים אלו שנאמרו על ידי נביא, על ידי שמואל, נשארו חקוקות ורשומות בלבו של שאול. ומכאן נובע, כי כאשר הנשים זמרו ופרסמו את גדולתו של דוד באמרן- "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו", הבין שאול מתוך מילים אלו את האישור [ההתגשמות] של מה שאמר לו שמואל והוא, כי למרות שהוא המלך, אך יש מישהו אחר גיבור יותר, מהולל יותר ומכובד יותר ממנו; סימן הוא, שנקרעה ממנו ממלכתו, שזה אישורן [ההתגשמות] של המילים הראשונות שאמרן שמואל, כי הרי זה שקראו לו גיבור יותר ממנו, היה דוד; סימן הוא, שדוד היה זה שעליו אמר שמואל, - "ונתנה לרעך הטוב ממך". על זה כאבה נפשו של שאול, לא על הכבוד ולא על ההלל אשר נתנו את הרבבות לדוד, אלא מפני שהבין עתה את אישורם [התגשמותם] של דברי שמואל. ועל זה אומר הפסוק, - "ויחר לשאול וירע בעיניו". הפירוש לכך שאמר "ויחר", כי נתנו לדוד את הרבבות ולו רק את האלפים, וסימן הוא, שאני כבר מתחיל ברידה. ועוד יותר כאב לו בודאי עיני המלוכה, - לו אך המלוכה, וכי בנו יונתן לא יזכה במלוכה אלא יהיה זה המלך דוד, לו בודאי המלוכה ואליו התכוון שמואל באומר - "ונתנה לרעך הטוב ממך". כל זה מובן מתוך הפרסום שעשו הנשים במילים אלה, כפי שמובן שישראל היו עבדי הא-ל וביזו את אלילי המצרים בכך, ששמו את הדם על הדלת. מאותה סיבה רצה הא-ל שיאכלו אותו צלי ולא מבושל, כדי שיתפזר הריח והמצרים ירגישו את ריח הבשר של אלילם כשהוא צלוי. וממש מאותה סיבה רצה שיהיה שלם כולו, ראשו וכו', כדי שיהיה אפשרי להבחין בכך שזהו השה ולא בעל-חיים אחר. וכל הפרסום הזה היה צריך להיעשות על ידי אגודת אזור, שהוא עשב נמוך מאוד, כדי לסמל שהעם, שהיה אז השפל ביותר, אלו ישראל, היתה להם הרשות להרוג את הדבר הגבוה ביותר שהיה למצרים, שהוא האליל שלהם. אם כן, מוצדק מאוד שהיום הזה

ראוי להיקרא שבת הגדול. ציווה עוד הא-ל, כי מה שישאר מן הבשר על האש, ישרף ³⁸, והכוונה בכך היא, בהתאם למה שהא-ל ציווה בתורתו, כי כאשר יכנסו ישראל לארץ הקדושה וימצאו בה את האלילים של הגויים, שישרפו אותם כפי שאומר הפסוק, - פסילי אלוהיהם תשרפון באש ³⁹ (***) על-כן, היות השה אלילים של מצרים, היו צריכים לשרוף את הנשאר להם ממנו באש. ולכן משה, כאשר ירד מן ההר וראה את העגל נאמר בפסוק, כי לקח אותו ושרף אותו באש ⁴⁰, כדי לקיים את הפסוק, - "ופסילי אלוהיהם תשרפון באש". זה היה חששו של דניאל, אשר בגלל זה לא הופיע, כפי שאסביר כעת. מעירים כאן הערה נאה מאוד, כי הרי דניאל היה משנה למלך נבוכדנצר ⁴¹, כפי שאומר הכתוב, - "ודניאל בשער המלך". כאשר שלושת חבריו מואשמים בפני המלך ונגזר עליהם להישרף ⁴², הם מושלכים אל האש ובכל העסק הזה לא מוזכר דניאל, כאילו עוד לא נולד. והכיצד יתכן שהוא לא יוצא ולא מופיע כדי לסייע לאחיו ⁴³ ? והרי המלך כל כך אהב אותו, כפי שמעיד הכתוב בדניאל ⁴⁴. אומר בקצרה כאן קטע נפלא של גמרא ⁴⁵ : אומרים החכמים, כי שלושה הסכימו ביניהם והיו באותה עצה, שדניאל לא יופיע; הא-ל, המלך נבוכדנצר ודניאל בעצמו. כל אחד ונימוקו עמו, השונה כל אחד ממשנהו שינוי רב. הא-ל הסכים שדניאל לא יופיע, מכיוון אילו הופיע, הרי חייב היה דינו להיות שווה לזה של אחיו. את כולם היו צריכים לשרוף ואת כולם היה הא-ל צריך להציל ואז היו אומרים כל היהודים, כי בזכות דניאל ניצלו השלושה; ובכך שדניאל לא הופיע, נודע שהיה זה בזכות עצמם, והא-ל רצה שהקדושים והצדיקים הללו יהיו ידועים ככאלה, כראויים שיעשה בזכותם נס כה גדול, כי הרי הזכות של דניאל כבר היתה ידועה. המלך נבוכדנצר הסכים ולא רצה כי דניאל יופיע, כי אילו היה מופיע, ללא ספק היה נשאר נאמן לתורה ביחד עם אחיו והיה מוכרח אם כן לשלוח ולהשליכו לאש כמוהם; אך לא רצה שיאמרו עליו, - איזה אדם הפכפך, פזיז ובלתי יציב הוא נבוכדנצר, כי הרי אתמול העריץ כאל את דניאל

ושלח לו מתנות ומנחות כדי לסגוד לו, השפיל את עצמו כלפיו, והיום הוא מצווה להשליכו לאש. לכן עדיף הוא שלא יופיע ולמען המוניטין המלכותי שלנו נצויע את דניאל. ולו [לדניאל] נראה טוב מאוד שלא להופיע, כי חשש שמא יתקיים בו הפסוק, - פסילי אלוהיהם תשרפון באש (**). וחשב, מאחר ואותו העריץ [סגד לו] נבוכדנצר, ואם יושלך לאש, שמא יישרף הוא, מן הסיבה אשר בפסוק. ואף על פי כן שבעצם דניאל לא היה אשם בכך, הוא חשב כי הרי גם השה במצרים לא היה אשם בכך שסגדו לו המצרים ולמרות זאת ציווה הא-ל להרגו ולשרפו, כי באמצעותו חטאו המצרים כלפיו. כך שלא היה מוצדק לנסות את הא-ל ואף שלא להתקרב למקום הניסיון; מפני בגלל ענין זה, למרות שלא באשמתו היתה יכולה לחול טומאה על זה ששימש כאלילות. ומכך חשש דניאל, כי הרי באמצעותו חטא נבוכדנצר כלפי הא-ל ולכן יתכן, כי בכך היה מסתכן. על כן לא רצה להופיע, כדי שלא יתקיים בו, כפי שהתקיים בעגל שעשו ישראל ובבשר השה, אלילם של המצרים. ציווה עוד הא-ל שלא ישברו כל עצם ⁴⁶ ואומר היטב זהו כי הסיבה היתה, בכדי שהכלבים יגררו את אותן העצמות דרך כל אדמת מצרים ⁴⁷ כדי להרבות את הבזיון והכאב של המצרים בראותם את השפטים שעשה הא-ל בהם ובאלוהיהם. על ידי כך אני מבין פסוק יפה הנמצא בפרשה אלה מסעי. נאמר: "ומצרים מקברים את אשר הכה א' בהם כל בכור ובאלוהיהם עשה שפטים" ⁴⁸: שראוי כאן להעיר הכיצד מתקשרת הקבורה [של בכוריהם] עם אלוהיהם, כי היה צריך הפסוק לומר: "ומצרים מקברים את אשר הכה א' בהם כל בכור", ובנפרד היה צריך לומר, שהא-ל עשה שפטים באלוהיהם. ומה אם כן הכוונה בכך, שמקשר ומאחד הפסוק את המכה בבכוריהם ואת השפטים באלוהיהם ביחד על ידי מה שנאמר "ומצרים מקברים"? אלא על ידי מה שאמרנו, זה מובן (וזה יפה מאוד ומזויק). הא-ל ציווה שלא ישברו אף עצם, מן הסיבה אותה כבר אמרנו, כדי שהכלבים יגררו אותן ממקום למקום ויודע הדבר. ומכאן נובע, כי בבוקר היו המצרים

חייבים לקבור את הבכורות שמתו בלילה, כמו גם את העצמות של אלוהיהם, שהכלבים גררו אותן, באופן כזה שקברו שני דברים, את בכורותיהם ואת אלוהיהם. ועל כן אומר הפסוק, - "ומצרים מקברים את אשר הכה א' בהם כל בכור ובאלוהיהם עשה שפטים". בכורות ואלילים הם קברו ולכן אומר הפסוק את הכל ביחד עם התחלתו ומצרים מקברים. ציווה עוד הא-ל כי קרבן הפסח לא יאכל, כי אם אחרי שיהיו מאוד שבעים⁴⁹. כדי לפרסם שלא אכלו אותו בתיאבון אלא כדי לעשות את הרצון הא-לוהי. לכן מצווים עלינו החכמים, כי בערב פסח נאכל מעט, כדי שיהיה תיאבון וכבוד למצה. ציווה עוד הא-ל שיאכלו אותו כשמקלם בידם⁵⁰, ואני מבין מכך, כי הכוונה הא-לוהית היתה בכך, כדי לבזות את אלילי מצרים וזה דומה למקרה שקרה בספר שמואל: כאשר יצא דוד נגד הענק גוליית עם מקלו, אומר הכתוב, - "ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנוכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלוהיו"⁵¹. מכאן רואים, כי גוליית הבין זאת כזלזול, שדוד הופיע נגדו עם מקל. ומאותה סיבה רצה הא-ל שיאכלו אותו כשמקלם בידם, כביזוי וכזלזול באלילים של המצרים. באותו פסוק אני מבחין בשני דברים והם: אם הפלשתי היה נחוש להרוג את דוד כפי שבעצמו הוא אומר - "לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים"⁵², אם כך איזה צורך היה לו לקללו? שנית, מה הפירוש לכך ויקלל את דוד באלוהיו? ברור הוא, כי באלוהיו היה עליו לקללו ולא בא-לוהי דוד! וכאן אני מפרש זאת היטב על ידי מה שאומרים החכמים, כי כאשר חדרה האבן למצחו של גוליית והוא נפל, היה זה הגיוני שיפול על גבו, אבל הם אומרים שנפל על בטנו, כפי שאומר הכתוב, - "ויפול על פניו ארצה"⁵³. רוצים כמה מהם לומר, שהיה זה כדי להקל על דוד לכרות את ראשו בכך שנפל לרגליו, כי כך הרי היה הרבה יותר קרוב אליו, כפליים לפחות⁵⁴. אחרים אומרים כי כך היה, כי ענד את אלילו על חזהו וכשנפל על בטנו, יצא כך שנפל על האליל⁵⁵. כפי שאומר זאת הפסוק "ונתתי פגריכם

על פגרי גילויכם" ⁵⁶. אני לומד מכך, כי גולית ענד בחזהו את אלילו, ומכך נובע, כי כאשר הופיע דוד לפניו עם מקלו, נעלב גולית ממנו, גם בנוגע אל עצמו וגם בנוגע לאלוהיו. לכן, בדבר שזה נגע לאלוהיו קילל אותו, כפי שאומר הפסוק: **ויקלל הפלשתי את דוד והסיבה היא – באלוהיו, בעבור אלוהיו**, מתוך אהבתו לאלוהיו. ובדבר שזה נגע לעצמו אמר אם כן, – "לכה אלי ואתנה את בשרך" וכי', כלומר, במה שזה נוגע לעצמי, לכה אלי ואהרוג אותך וכי', מכיוון שאתה מתיחס אלי כאל כלב בכך שאתה בא עם מקל. לכן ציווה הא-ל: "מקלכם בידכם". וציווה הא-ל שיאכלו אותו בזריזות רבה, ככתוב **ואכלתם אתו בחפזון** ⁵⁰. והסיבה לכך על פי הפשט היא, כדי להראות, שלא אכלו אותו בגלל תיאבון הגוף, כי אם כך היה, הרי היו צריכים לאכלו ברוב נחת, אלא שהיה זה כדי לעשות את רצון הא-ל ⁵⁷. ועל ידי כך אני מבין היטב את הפסוק האומר, – "ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לא". כלומר, אם תאכל אותו בחפזון, אתה מפרסם בכך, שאתה אוכל אותו למען עבודת א', פסח הוא לא'. החכמים אומרים במדרש שני דברים ⁵⁸ ועמם אסיים: **ואכלתם אותו בחפזון. זה חפזון שכינה, שנאמר: הנה זה עומד אחר כתלנו** ⁵⁹, יכול אף לעתיד לבוא כן, תלמוד לומר כי לא בחפזון תצאו ⁶⁰. אומרים החכמים, שהחפזון הזה הוא החפזון של הא-ל. זהו חפזון השכינה, כי כך אומר הפסוק בשיר השירים: "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים" ⁶¹. שואלים אם כן: "האם גם כשנצא מגלות זו, האם יהיה זה בחפזון"? ואומרים הם שלא, כפי שאומר הנביא ישעיה: "שלא בחפזון תצאו". הקושי הגדול במאמר זה הוא להבין את המילים שנאמרות כפירוש ל**בחפזון** – **זה חפזון שכינה**, להופעת הא-ל. הכיצד ניתן להבין זאת ומה פירושו? אני מפרש בקצרה, ראשית לפי מה שאומרים החכמים, כי רק 210 שנים היו **ישואל** עבדים ⁶², ולמרות שבמקום אחד נאמר 400 שנים ⁶³ ובאחר 430 ⁶⁴, הרי מפרשים את ה- 430 מאז שיצא **אברהם** מחרן וה- 400 מתפרשים מאז שנולד **יצחק**. זהו מה שרוצים החכמים לומר על **זה חפזון שכינה**, הוא החפזון שהיה לא-ל

כדי לגאול את בניו ⁶⁶. ומסיבה זו ציווה הא-ל שיאכלו אותו בחפזון, זכר לחפזון שהיה לו כדי לגאול אותם. שנית ניתן להבין את החפזון הזה של הא-ל על פי מה שמביא רש"י על הפסוק: "ויסעו בני ישראל מרעמסס לסכות" ⁶⁷. אומר רש"י שהיו 120 מיל, שהם בערך 24 ליגואס [leguas] באלמניה [גרמניה] ⁶⁸ ועברו אותם ישראל בזמן קצר ⁶⁹. מה שראוי להעיר הוא, מה צורך היה בנס הזה ועוד יש להבין, מדוע כליל פסח אומרים- "מצה זו שאנו אוכלים על שום החפזון של אבותינו ביציאתם ממצרים". וכאן ראוי מאוד להתבונן איזה עניין הוא זה, אשר בעבורו נעשה זכר ונהלל את הא-ל על החפזון ? מבין אני, כי הכוונה בכך היא, מכיוון שמצרים היתה מלאה באלילים, לא היה יכול הא-ל, כביכול, לשכון עם בניו עד שיהיו מחוץ למצרים ומגלוליהם. ועל כן הוא השתוקק להביאם לסוכות, כדי להידבק בהם וציווה שיעשו זאת במהירות רבה, מפני שכל שיצאו יותר מהר, כך מהר יותר ידבקו הם בא-ל. ועתה מובן, למה אנו מהללים את הא-ל על החפזון. ולכן אומר המאמר: **ואכלתם אותו בחפזון** - זה חפזון שכינה, כדי לפרש את אשר אמרנו. תדעו מדוע מועיל החפזון הזה - זה החפזון של הא-ל כדי שמהר יותר תוכלו להידבק בא-לוהיכם. ושואלים אם כן, האם לעתיד לבוא, בזמן הגאולה הכללית, האם כך יהיה ? ואומר, שאין לכך סיבה, כי כאשר יבוא זמן הגאולה, יעביר הא-ל את רוח הטומאה מן הארץ ⁷⁰, וכפי שאומר ישעיה: "והאלילים כליל יחלף" ⁷¹ (***) . באופן זה לא בחפזון תצאו, כפי שמסיים הפסוק ואומר - "כי הלך לפניכם א"י" ⁷² ראה 60 זה יהיה ברוב נחת ושלווה של בניו במהרה בימינו ברוך א' לעולם אמן ואמן ⁷².

מראה מקורות וביאורים לדרשה התשע עשרה לשבת הגדול

על ידי שמעון קומר

1. על הפירושים לשמו של שבת הגדול ראה: *רמ"מ כשר, תורה שלמה*, יא, ניו יורק תש"ו, מילואים, עמ. קפא-קפג. ראה גם *רבי אליעזר אשכנזי הרופא, מעשי מצרים*, פרק טו.
2. על פי שמות, יב, ג.
3. ראה בבלי, שבת, פז, ב, *ובתוספות*, שם, ד"ה "ואותו יום, חמישי בשבת היה"; *י. גיליס, תוספות השלם*, ירושלים תשמ"ח, עמ. נב, סעיף ב, ע"פ *שמות רבה*, טז, ג.
4. ראה *פסיקתא רבתי*, פט"ו, מהדורת מ. איש שלום, עח, ב.
5. ראה *תוספות*, שבת, שם; *ספר האורה* המיוחס לרש"י, מהד' ש. בובר, לבוב תרס"ה, ח"ב שמות, ח, כא-כב.
6. תהילים, צז, ז.
7. *שמות רבה*, טז, ג.
8. במדבר, יא, כג.
9. ראה *מדרש הגדול* לבראשית, מז, לד; שם, שמות, ח, כב; *פירוש הרד"ק* לבראשית, מג, לב; *חזקוני*, לבראשית, מז, לד; *דלב"ג* ואבן עזרא לשמות, ח, כב;
10. ראה *רמב"ן*, שמות, יב, ג.
11. ראה *אברבנאל* לשמות, יג, ד; וראה גם *דבנו בחיי, שם*.
12. ראה *דלב"ג* לשמות, יב, ה, "התועלת השלישית"; *כלי יקר*, שמות, יב, ב; *עקדת יצחק*, שענר לח, מהד' ח"י פאללאק, פרסבורג תר"ט, דף מח, א.
13. שמות, י, ב; וראה *פ"י האברבנאל*, שם, מהד' א. שוטרלנד, ירושלים תשנ"ז, עמ. 140, ד"ה "ואמר לו".
14. ראה *אברבנאל* לשמות, ג, מהד' א. שוטרלנד, עמ. 34, ד"ה "השאלה העשרים וארבע".
15. *שמות רבה*, כג, ב.
16. תהילים, קז, ז.
17. דרשנו רומז כאן כנראה ליסוד האמונה הנוצרית ולמופתים המיוחסים לישוע, כדוגמת ההליכה על גבי המים. [*ראה גם האמת-הטובה והנכונה*] (*)
18. שמות, ד, ט.
19. על פי דברים, יג, ב.
20. ראה מלכים א, יח, כב-לט.
21. ישעיה, ז, יא.
22. ראה *כתבי הרמב"ן, פ' האמונה והבטחון*, ח"ד שענוועל, ירושלים תשכ"ד, פרק י"ט, עמ. תיג-תיז; *רס"ג, הקדמה להאמונות והדעות*, פרק ו; *הכוזרי*, מאמר א, יא. לעומתם ראה דעת *הרמב"ם* *בהלכות יסודי התורה*, ח, א.
23. ראה *פ"י האברבנאל* לשמות, שם, פרק ד, עמ. 62, ד"ה "ואמנם היתר השאלה העשרים וארבע", ומביא מעין זה בספריו: *מפעלות אלוקים*, מהד' מכון אוצר הפוסקים, ירושלים תשנ"ג, עמ. רצז-שג; *ראש אמונה*, מהד' מ. קלנר, רמת גן תשנ"ג, פרק יא, ההקדמה התשיעית, עמ. 87. ראה גם *רס"ג, האמונות והדעות*, מהד' י. קפאח, ירושלים תש"ל, ההקדמה, פרק ו, עמ. כד-כה.
24. שמות, יד, לא. 28. שם, יב, ז. 29. שם, פט' יג. 30. שם, פט' כב. 31. שם, פט' ט.
32. ראה *דבנו בחיי* לשמות, יב, כג; וראה גם *האלשיך* לשמות, יב, ז.

33. שמואל א, לא, י.
34. שם, יח, ז.
35. צ.ל. פרק יח, פסוק ח. [*וכן ראה ספר ציפניו. או הוצגה לא קרא נכון את כתב היד*]
36. ראה *פירוש כלי יקר* לר' שמואל לניאדו, ירושלים תשנב, לשמואל א, פרק יח, עמ. 485.
37. ראה שמואל א, טו, כח.
38. שמות, יב, י.
39. דברים, ד, כה.
40. שמות, לב, כ.
41. ראה דניאל, ב, מח.
42. שם, ג, טו. דרשנו מתיחס לסיפור על חנניה, מישאל ועזריה, אשר ציווה נבוכדנצר להשליכם לאש, עקב סירובם להשתחוות לצלם.
43. כמה פרשנים העלו תמיהה זו באופן שונה. על פי שיטתם, כיצד יתכן, שדניאל עצמו לא הושלך אל הכבשן, שהרי ללא ספק גם הוא לא השתחוה לצלם. ראה *פירוש אבן עזרא* לדניאל, ג, יב; *פירוש הרס"ג* לדניאל, מהד' י. קאפח, י-ם תשמ"א, עמ. ע.
44. דניאל, ב, מז-מח.
45. בבלי, סנהדרין, צג, א.
46. שמות, יב, מז.
47. *הזוהר*, שם, ח"ב, דף מא, ע"ב.
48. במדבר, לג, ד.
49. ראה *מכילתא*, בא, מהד' הורביץ-רבין, פרשה 1, עמ. 20; *תוספתא, פסחא*, ה, ג; בבלי, פסחים, ע, א; *דמב"ם, הלכות קרבן פסח*, ח, ג.
50. שמות, יב, יא.
51. שמואל א, יז, מג. 52. שם, מז. 53. שם, מט.
52. ראה *ויקרא רבה*, י, ז; *שיר השירים רבה*, ד, ד, ה; *מדרש תהילים*, יח, לב. שם מוסבר, שדוד חסך מרחק כפול מגובהו של גולית, שהיה 6 אמות וזרת. וכן *ברש"י* לשמואל, שם.
53. ראה *מדרש תהילים*, שם ובמקבילות; ומובא ב*פירוש הרד"ק* לשמואל, שם.
54. *ויקרא*, כו, ל.
55. ראה *אברבנאל* לשמות, יב, יא.
56. *מכילתא דרבי ישמעאל*, בא, מסכתא דפסחא, פרק ז, מהד' הורביץ-רבין, עמ. 22-23.
57. שיר השירים, ב, ט.
58. ישעיה, נב, יב.
59. שיר השירים, שם, ח.
60. ראה *דש"י* לבראשית, מב, ב, על פי *בראשית רבה*, צא, ב, (מהד' אלבק, עמ. 441, 1109 בהערות) ובמדרשים אחרים.
61. בראשית טו, יג.
62. שמות, יב, מ-מא.
63. ראה *סדר עולם*, ג; *מכילתא*, שם, פרק יד, עמ. 50; וראה גם *דש"י*, *אבן עזרא ורמב"ן* לשמות, יב, מ; *דלב"ג ורד"ק* לבראשית, טו, יג; *רמ"מ כשר, תורה שלמה* לבראשית, טו, יג, הערה קמא-קמב; ר' אליעזר אשכנזי, *מעשי מצרים*, פ' יז, ד"ה "אבל יתכן לדעתי"
64. ראה *פסיקתא דרב כהנא, החדש הזה*, מהד' מנדלבוים, ניו יורק תשמ"ז, עמ. 88.
65. שמות, יב, לו.
66. שתי מידות מרחק, שאורכן שונה מתקופה לתקופה ומאזור לאזור.
67. על פי *המכילתא*, שם, עמ. 49.
68. על פי זכריה, יג, ב.
69. ישעיה, שם, פרק ב, פסוק יח.
70. תהילים, פט, נג.

הערות והערות לדבריה הקשע שירה - שבת העצור
אל יזי המהדור יוסף בן ברית

כאליה: בדבריה זו לשבת העצור. רוב הציטוטים מן המקורות נאמרו ונכתבו בשפת הפורטוגזית ולא בשלשון הקודש. הנימוק לדבריה הקודמות עד כה אני מסיק מכך, כי היא מן הראשונות, כאשר החולקים ליהדות נופרטיבית עדיין לא שלטו במקורות היהודיים בשלשון הקודש. כולל התנ"ך, אלא היו צמודים עדיין בהכרח כתבי הקודש הגרסה הפורטוגזית. יתכן אפילו, כי היא הראשונה משנת 1605. כאשר התאספו בהיתר אנשים רבים. (התאריך המדויק ע"פ הלוח הכללי, ראש הסוף העל)

(*) ראש הערתו של שמואל קומר מס' 99 נראה בהחלט, כי לאנשים שחזרו ליהדות והוסבר להם בודאי שוב ושוב, כי האמונה היהודית מאמינה בא-לוהות מופשטת ללא צמות גשמית - קשה היה להם להתמודד עם השאלה הכיזע אליהם להאמין במופשט בלבד. וכאן מספרת התורה עצמה על מופתים מוחשיים שנעשו בידי אדם, משה רבנו לפני פרעה מלך מצרים. האם בן להאמין במשה הנביא, בן לאיש ולאשה ששעה מופתים? אכן אלה לא להאמין בישוע. ילד אשה גמ-הוא אכן בן לרומ הקודש?

(**) "פסילי אלוהיהן תשפון האש" בהקשר לאילוי הכשדים והבהלים. הוא אחד משלושת הפסוקים היחידים בדבריה שנאמרו ונכתבו בשלשון הקודש. אני מעריך, כי לא נזהר להשיגו ולכתבו הפורטוגזית מחשש של מלשנים שתולים על יזי הכתרים האותנניים בקהל שומעיו. שאסרו הטפה אנטי-נוצרית. ציווי של שריפת פסילים יכול להשמש כציווי לשריפת צמות האל-האדם של הנוצרים. המוצה בכל כנסיותיהם. בהמשך אמנם בן מצטט דרשנו בסוף דבריה הפורטוגזית, אכן אז זה נעשה בהקשר אצל הלה. ואין חשש שיופן, כי מזהיר באל-אנוש.

(***) "והאילתים בליל יתלוץ": פסוק קצר זה באן בסוף הדבריה. מופיע בסימנה "התפלת המורה": בסוף מחזהו החינוכי-אמיתי של פאולו בן יחיא-ל הנריקס. בןו של דרשנו. (ראש "שמות פורים" הדין הבזורה וההוללה ל"קסטא" תש"י) נראה לי, כי בןו יחידו זה לקח חלק בשנת 1629 בעריכת קובץ הדבריה בהמבורג והערתו. אחרי שלמד במסור בישיבת "על החיים" באמסטרדם במשך כ- 15 שנים (1614 - 1628). עתה בשנת 1629 חזר להמבורג כדי להתחבר שוב עם הוריו. להיות עמו ולעזור לאביו לערוך את הדבריה. אחרי שנאלצו לעזוב את העיר ההרוסה ל"קסטא" אחרי

הסרת המצור עליה בידי צבאות האבסבורג וכסנוניה וזאת עקב הצפת-ים שפקדה אותה ואת כל האזור מסביבה: שגרמה למגפת דבר (Pest) בין פלסי המלחמה (ראש דבריה 10 והערך *****). אמו ביאטריקס-אביגיל הנריקס לא חזרה לאיתנה ונפטרה בהמבורג הראשון בסוכות בסוף שנת 1632 (17 תשרי ה'שצ"ג). מזהר קבוצתה השתמרה היטב בה"ע העתיק Königstrasse בהמבורג. ראיתיה וצילמתיה והתמונה באלבום!

אחד מאחיה של אשת דרשנו ביאטריקס-אביגיל. השנה צעיר ממנה יליד ליסבון (1574) ואנוס מליצה היה לואיז פורטיגל דה מילאנו סיפור חייו מדהים מאוד מנעוריו סוחר בהרצליה בשליחות אביו: אחי נכא בליסבון במשך 3 שנים: עבדות-פרק של אניית-מלחמה ספרדית במשך שנה וחצי והימלאותו בסתר להמבורג בסוף 1610. אחרי שאביו הולדה של המוקד: מתוארים בספרי "האגדה לבית הנריק" בעמודים 80 - 178 כשהקים משפחתו ועסקו המצליח באמסטרדם. קרא לעצמו בקהילה צניא אבן-צור תוך כדי קריאתו את הקשע בדבריה אודות קורות צניא אבן-בבל לכתה בי מחשבה כי יתכן לואיז שנכא בהתקף האינקוויזיציה שנים מולדות לפני שמוע כנראה דבריה זו בהמבורג - אחרי שלא היה מוכן להכנס לדבריה הכנסיה ונענש על כך קשות. הדבריה עם צמותו של צניא וחבריו באש ובגזר האריות ולכן אולי אימץ את שמו הפשטי של איש מופת זה? ואולי גם השם אבן-צור כשם שני מתארים את עמיתו של אביו בצור איתן מול קלסי האינקוויזיציה אשר המיתורו ושרפוהו לבסוף של מוקד האש בליסבון. בגלל שלא היה מוכן להתוודות ב"א" בנים הש"ס = 5.4.1609 צניא אבן-צור החליף שוב את שמו כ- 30 שנים מאוחר יותר. כאשר היגר ללונדון והפך שם לאחד מעמודי התווך של קק הפורטוגזים באברהם ישראל דה סיקויא. אבי משפחת בן-דביוס מזהר קבוצתו שם מליצה על עברו "כאיש ה" אשר יבשר כהרי הברזל". בהיותו בן 100 היה עוד ראש ת"ת של קהילה זו ו מצאתי לנכון להעביר כאן גם את גיסו זה של דרשנו. שהופע בודאי מדברותיו הראשונות כשה ליהדות. כמו בודאי גם אחרי כמורה.

חזרה להשערתו, כי דבריה זו נדברה אולי לראשונה בה בשבת העצור לפני פסח של שנת 1605. שחל אז הדין פסח. ה 2 אפריל 1605 היה אז נוכח עם ויסלפה פולטרו בן צורתו מליסבון ועוד סוחרים אנשים משרי צפון מערב אירופה. (ראש פרק "הקדש הסביבתי" 30 הדבריה: שמקדים את הדבריה עצמן בספר זה).

זרשה עשרים
ל 15 בניסן
יום ראשון של פסח
שחל ביום השבת (*)

בצדק רב נחגוג את החג הנוכחי של פסח לזכר החסד הכה גדול שגמל הא-ל ברוך הוא לבני ישראל בהוציאם מן הגלות והשעבוד של מצרים, אשר אי-אפשר היה לצאת ממנה באופן טבעי אלא באמצעות החסד הא-לוהי וכפי שאתמול בערב, בהגדה אומר החכם, ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, עדיין אנו ובנינו היינו משועבדים. ומסיבה זו, "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" ¹. המצווה הא-לוהית עצמה, בספר השני בפרק 13, אומרת: "ויאמר משה אל העם – זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחוזה יד הוציא א' אתכם" וכו' ². ומיד בהמשך נאמר: "היום אתם יוצאים בחודש האביב" ³, אשר מאוחר יותר ניתן יהיה להבין טוב יותר את המילים הללו. בודאי אין מי שיטיל ספק בכך שגלות מצרים לבני ישראל לא קרתה במקרה ובאקראי אלא על ידי ההשגחה הא-לוהית, ציוויו וגירתו. וכאשר הוא מדבר עם האב הראשון, אברהם, הוא אומר לו: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לו להם" וכו' ⁴, אשר זו הסיבה בגללה נחקר [נהרהר] ונבין מהי הסיבה וההצדקה לכך שהא-ל יגזור גלות על בניהם של גדולי ידיו, אברהם, יצחק ויעקב וכי ישתעבדו תחת ידיהם של זרים ושונאים, תוך כדי סבל רב. וכאן אי-אפשר להימלט מהתייחסות לאחת משתי סיבות, או שנאמר כי חטאים גרמו לגזרה זו או שכך היה הרצון הא-לוהי

בשל איזו סיבה נסתרת. אם נניח שזה קרה בגלל חטאים, עלינו לחקור [להרהר] מי הוא זה שחטא, האם **אברהם** או שמא בניו ⁵ ? ואם זה קרה בגלל הרצון הא-לוהי, הרי חייבת להיות לכך סיבה כלשהי ומוטב שנדע מה היא, כדי לרצות גם את דעת בני האדם וגם את הצדק הא-לוהי. ולכן, אם אנו נוטלים לידינו חלקה הראשון של שאלה זו, דהיינו נאמר שהיו אלה חטאים, חייבים אנו ראשית לבחון, האם של **אברהם** היו או של בניו ? ישנן דעות, כי היה זה חטאו של **אברהם** ⁶. ובהקשר לאיזה חטא, גם בענין זה ישנן דעות שונות. חכם אחד, הנקרא **רבי אבהו** ^(*) אומר, ש**אברהם** חטא בענין שהתורה הקדושה מספרת עליו, כי כאשר הגיעה אליו הבשורה כי לוט בן אחיו נתפס ונשבה בידיהם של אותם ארבעה מלכים שנצחו את חמשת מלכי **סדום**, ש**אברהם** אבינו צייד שלוש מאות ושמונה עשרה אנשים בנשק ויצא להלחם כדי להציל את לוט, בן אחיו ⁷. איזה אנשים היו אלה, שהוא לקחם עמו ? הפסוק אומר – **וירק את חניכיו ילידי ביתו** ⁸. אין התורה קוראת לאנשים אלה "עבדי **אברהם**" ואם מטיבים לפרש את המילה **חניכיו**, הרי פירוש מילה זו בעברית מובנה כמו **חנוכת המזבח** ⁹ ^(***). היו אלה אנשים ש**אברהם** חנך אותם והחל להחדיר בהם יראת א-לוהים ולהשרישה בלבם וכך גייר אותם לעבודת הא-ל. ולכן אומר הפסוק – **ילידי ביתו**, כי מאותו זמן שגייר אותם, נקראו כך הנפשות שהוא עשה אותן ואשר נולדו בביתו ¹⁰. וכך אומר עכשיו החכם הזה, **רובי אבהו** ^(**): **אברהם** אבינו, מבלי ששאל וחקר את הרצון הא-לוהי, סיכן את עצמו בכך שהלך להלחם נגד ארבעת המלכים שנצחו את החמישה וזאת כדי להציל אמנם את קרוב משפחתו, על אף שאיננו ירא א-לוהים; וכפי שהחכמים מאריכים בענין זה להראות את רשעותו של לוט, כי הרי לא רצה לגור ולדבר עם אנשים אחרים, כי עם הרשעים של **סדום** ¹¹. והפסוק אומר, כי אחרי שנפרד לוט מ**אברהם**, נגלה הא-ל ל**אברהם**, כדי לעודד אותו בהרבה הבטחות, דבר שלא עשה כל עוד שלוט היה עמו, מפני שלא שימש חברה טובה ל**אברהם** ¹² ; כך ש**אברהם** סיכן את עצמו ועוד כדי להציל את מי שבקושי היה ראוי לכך. ויתרה מזאת, הוא לקח עמו אנשים שהיה חייב **אברהם** לכבדם

כי הרי הם הגיעו להכרת הא-לוהות ולא היה צריך לציידם בכלי נשק ולהובילם למלחמה. על זה העניש הא-ל את אברהם בכך שלא כיבד את בניו והעמיס אותם בלבנים ובסיד כדי שישרתו את מצרים. ישנה דעה אחרת של רובי יוחנן¹³, שאמר שחטא אברהם בכך, כי כאשר מלך סדום אמר לו- "תן לי הנפש והרכוש קח לך"¹⁴, אשר כוונתו היא, שיחזיר לו את אנשיו ואשר יקח אברהם לעצמו את הרכוש; ואמר הכתוב, כי אברהם החזיר את הרכוש, את הנשים ואת העם¹⁵. וטוב עשה אברהם בכך שהחזיר את הרכוש, אך להחזיר גם את הנשים ואת העם, זאת לא, מפני שתפקידו של אברהם היה להביא אנשים ולגיירם לעבודת הא-לוהים. את אלה שנתן הא-ל כשבויים לאברהם, היה עליו לגיירם לעבודת הא-ל ולא לשלחם ולתתם כשלל למלך זר, בו-בזמן שהיה יכול לעשותם חופשיים, שיהיו משרתי הא-ל הגדול. ועל-כן נענש, בכך שבניו ישרתו ויהיו עבדים למלך זר, לפרעה מלך מצרים. ולכן רואים, כי מיד אחר-כך אמר הא-ל לאברהם על הגזרה של גלות מצרים. אולם בעצם, אם מתבוננים היטב, חטאים אלה לא נראים פשעים כאלה, שבעבורם יתן הא-ל עונש כה גדול לבניו. אלא שיתכן, כי מה שרוצים החכמים לומר הוא, כי כאשר מציינים הם את חטאו של אברהם, אין כוונתם שחטאים אלה הם שגרמו לגזרה זו, אלא לתת סיבה לענין שנראה מוזר והוא, כי אברהם הרי לא היה אמור לראות את הגלות של בניו ואף לא היה זה מועיל שיתפלל בעבורם ולא היה יכול להועיל בענין זה. ואם כך, מה זה שווה, שהא-ל מוסר לו בשורה כה רעה וכי יקבל אברהם כה הרבה עגמת נפש על ידיעה זו, כי בניו אמורים להיות משועבדים? אני מבין שזאת רוצים החכמים להסביר, כל אחד בדרכו, להראות כי כל חטא קטן אצל אברהם הוא על מנת לטהר אותו, שיקבל את עגמת הנפש בעולם הזה, כדי שנושמתו תהא שלמה יותר; - כך שהחטאים האמורים לא היו באמת הסיבה לגלות, אלא לכך שידע אברהם על-כך. ואם בכל זאת היה זה חטאו של אברהם שגרם לגלות מצרים, אז איזה הוא?

החכם הגדול רבינו משה די [בן] נחמן נותן סיבה אחרת ומגלה מה היה חטאו של אברהם, - ואומר שחטא אבינו, כי

הרי הא-ל ציווה שיפרד מכל הקרובים לו וילך לארץ הקדושה. והרצון הא-לוהי היה שיגור בה. באיזו הצדקה נפרד אברהם ממנה בעקבות מכת הרעב שבאה על הארץ, מבלי לשאול ומבלי ליטול רשות מן הא-לוהים וירד למצרים ? זה כמעט נראה שאינו מאמין בא-ל ובהשגחתו ויתרה מכך שהכניס את אשתו לסכנה כה גדולה. על כך היה העונש שבניו ירדו למצרים ובאותה ארץ אליה עזב ממנה את הארץ הקדושה, שם יהיו משועבדים ¹⁶. אלא גם סיבה זו לא נשמעת הגיונית, כי הרי באותה ארץ מצרים הוא זכה מן הא-ל הגדול לכבוד ולעושר רב ואם זה היה חטא. הכיצד קיבל שכר? ויתרה מזו, הרי הא-ל אינו חפץ שימותו בניו על אבות ¹⁷ ואם אברהם אכן חטא, אין זו סיבה שיסבלו בניו כל כך כפי שזה היה בגלות מצרים; באופן זה איננו יכולים לומר שהחטא של אברהם היה הגורם של גלות זמירים. ומכאן נובע, שכמה מחכמינו, ובמיוחד האדון אברבנאל ¹⁸, ברצותו למצוא את הסיבה ואת הגורם של שעבוד מצרים אומר, שלא החטאים של אברהם אלא של בני ישראל ושל שנים עשר השבטים הם שגרמו גלות זו של מצרים. השבטים חטאו בכך שמכרו את אחיהם יוסף לעבד ונענשו בכך שבניהם היו לעבדים. העבדות של יוסף היתה במצרים וכן השעבוד של בני ישראל היה במצרים. הם עינו את יוסף המסכן בכך, שהשליכו אותו לבור מים ¹⁹. מכאן נובעת הגזרה אצל בניהם, שהושלכו למים ²⁰. ואם על כך ישאל השואל, הרי יוסף שנמכר, במה הוא חטא, שגם בניו יהיו לעבדים ? ניתן לומר שהוא היה המקור לכל הרע, על ידי הדיבה הרעה שהביא לאביו על כל אחיו. ואם ישאל השואל, למה ראובן נענש, אשר לא נכח במכירת אחיו ? ניתן לומר, שאף אם במכירה לא הסכים עמם, הרי שבשנאה שהיתה להם כלפי יוסף, הוא היה בחברתם. אך טיעון נגדי זה הוא החזק מכולם: בנימין, אחיו של יוסף, לא חטא בשום דבר נגדו. אם כך, הכיצד סבלו גם בניו במצרים ? על זה ניתן לומר שהא-ל גמל לו מצד אחר על הסבל הזה ושילם ונתן לו פיצוי בכך, שלא רצה שייבנה ביתו הקדוש באף חלק

אלא בזה של בנימין²¹. והתורה ומשה מהללים אותו כשאומרים: " לבנימין
אמר ידיד אי " ²². וגמול זה דומה לרעיון ענין טעם הנאמר על ידי אחד
ממפרשי זמננו כאשר הוא שואל: אם במדבר חטאו האבות בכך שהתלוונו
נגד הא-ל והוציאו דיבה רעה על הארץ הקדושה בימי המרגלים, למה נענשו
הבנים המסכנים, החפים מחטא, בכך שיישארו במדבר ארבעים שנה, שנה
בעבור כל יום²³ ? ומשיב פרשן זה, כי לחפים מחטא אלה ולבניהם שילם
ונתן הא-ל מכיוון אחר והוא, - אם בעבור יום אחד הם סבלו שנה, אז
בעבור כל החטאים בהם אנו חוטאים כלפי הא-ל במשך השנה כולה, על ידי
סבל של יום אחד בלבד בתענית ומסירת הנפש, הוא מוחל לנו, זהו יום
כיפור²⁴. ככה גם שילם הא-ל שכר [פיצוין] לבנימין, כפי שאמרנו. ואפשר
להוכיח, כי חטאיהם של השבטים במכירת יוסף היו הגורם לגלות מצרים,
והשבטים בעצמם, כבר בחייהם החלו לחזות היטב את הגלות ואת השעבוד
של בניהם, כפי שמפרש רש"י על תחילת פרשת ויחי²⁵. אלא אם אנו
מדקדקים יותר בעיון, הרי גם סיבה זו אינה מספקת [משכנעת], וכי יתכן שכל
הזכויות של אברהם, יצחק ויעקב לא תספקנה כדי לכפר על חטא זה ?
ומה שנראה מוזר ביותר הוא שאנו מוצאים, כי אברהם אבינו, כאשר הא-ל
אומר לו שהוא רוצה להשחית את אלה אשר בסדום²⁶, שם קם עצמו כאריה
כדי להגן עליהם בהתחננו עליהם והטריד את הא-ל כה הרבה פעמים כדי
להצילם ... ואילו למען בניו אינו פוצה את פיו, אינו מתחנן עליהם כאשר
אומר לו הא-ל שעתידים לשעבד אותם ולצער אותם במשך ארבע מאות
שנה, אף אם הא-ל אמר לו בסוף שינקום באלו שיעבדו אותם וכי בניו יצאו
ברכוש גדול²⁷. הרי טיעון זה יהא עוד יותר חזק ! בעבור הבטחה אחת
קטנה על נכסים שבירים וגשמיים שהא-ל הבטיח, הוא הסכים לשעבדו וסבל
של ארבע מאות שנה בעבור בניו ? לפיכך עוד לא הצלחנו להבין איזהו
החטא שהיה יכול לגרום את הגזירה הזו; ואם כן, מחליט אני לשלוח את ידי
אל כיוון שני ולומר, כי כך היה הרצון הא-לוהי ! ועל כן אברהם לא רצה
להתנגד לרצון א-לוהי זה. ניתן לומר שהוא גזר כן, אם מפני התועלת
למשועבדים, בני ישראל, או אם למען התועלת של האדון והמלך הגדול,
הא-ל

ברוך הוא. אם זה מפני התועלת לישראל, נוכל להוביל רעיון זה על ידי כך שנאמר, כי כאשר גמר הא-ל ברוך הוא בדעתו לתת את תורתו הקדושה לבני ישראל, וכי הם ראויים לקבלה, וכי הם ראויים שיופיע הא-ל במעמד נתינתה, כאשר הוא עושה להם כבוד גדול בכך שהוא מדבר עימם, כפי שאמנם היה בהר סיני; למען זאת היה נחוץ כי לפני כן יטהר אותם וינקה אותם מכל הפסולת והפיגולים וכי יכין אותם לגדולה על ידי כך שיצער אותם במצרים; שם קרה להם כפי שקורה לאדם אשר מלא בנוזלים רעילים וזקוק לחומר משלשל ולהפרשות כדי שיתנקה מאותם נוזלים רעילים ויבריא מהם. לדבר זה היו בני ישראל זקוקים: לשלשל את הרעלים של הדעות, מי יודע, הכוזבות, אותן קבלו במשך השהייה הממושכת בארצות זרות ומתועבות. ואין זה מוגזם שיקרה להם כפי שקורה לנשמות, אשר כדי שיוכלו להתענג מן הא-לוהות, נועל אותן הא-ל בגוף אנושי, שזו גלות ושעבוד ממש, ואחר כך הן עולות לחזות בנועם א' ולבקר בהיכלו, כפי שאומר דוד²⁸. כך גם אצל ישראל. ציוה הא-ל להוריד אותם לשעבוד של מצרים, כדי שמשם יוכל להעלותם להר הקדוש של א', להתענג בא-לוהות ולקבל את תורתו הקדושה. ועל כוונה זו אמר דוד במזמור 94, - "אשרי הגבר אשר תייסרנו א' ומתורתך תלמידנו"²⁹, אשר ברצונו לומר, כי האדם יקבל ייסורים כדי שעל ידם יהיה הוא ראוי שהא-ל ישפיע עליו מתורתו הקדושה (***)³⁰. אם כך, אושר מתוק מאוד הייתה גלות מצרים עבור בני ישראל, מפני שבאמצעותה נהיו מוכנים לקבלת התורה הא-לוהית. ובצדק רב לא התחנונו אברהם, יצחק ויעקב ולא התנגדו לרצון הא-לוהי, כי הרי היה זה לטובתם הרבה של בניהם. וכך אני מבין שממש זאת גרם הא-ל להבין לאברהם, ולכן הוא שתק. ואת אשר אמר לו, - "ואחרי-כן יצאו ברכוש גדול", אין הכוונה הא-לוהית לגרום לאברהם להבין, שאמורים בניו לצאת עשירים בנכסים גשמיים בלבד, אלא בנכסים רוחניים; ולכן אינו אומר "ברכוש רב", כי אם ברכוש גדול, יקר ובעל ערך רב.

כזאת התורה הקדושה. כפי שאומר שלמה, "שכל חפצים לא ישוו בה"³⁰.
 ובצדק, מפני שהזהב וכל האבנים היקרות שבעולם עשויים מחלקים ארציים
 והתורה הקדושה מקורה מן האל-ונקראת מעשה ידיו, כפי שאומר הפסוק,
 והלחות מעשה אלוהים המה³¹. עקב כך אני מבין כמה פסוקים
 של הנביא ישעיה בסוף פרק 29, שאומר שם (אומר זאת בקיצור כדי לא
 להאריך): "כה אמר אי אל בית יעקב". בית יעקב, אלו צאצאיו. האל-הגדול,
 אשר פדה את אברהם מכל רע, "לא עתה יבוש יעקב ולא עתה יחווירו פניו"³²;
 וכאן בהחלט המקום לטיעון גדול והוא: ממה יכול היה יעקב להתבייש, שעל
 כך יאמר האל-שלא יבוש מזה? כאשר מתבוננים בכך שאין די באברהם,
 אף לא ביצחק ואף לא ביעקב כדי לבטל גזרה זו של גלות מצרים, ואף אחד
 מהם איננו מתחנן על בניו, זה מה שאמור לבייש אותם מאוד! ועל זה
 אומר האל-לא יבוש וכו'. ומדוע? ממשיך הפסוק: "כי בראותו ילדיו מעשה
 ידי בקרב, יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלוהי ישראל יעריצו"³³;
 כאומר, כאשר יעקב ואברהם ירימו את עיניהם כדי לראות את בניהם, הם
 יראו, כי זו הנקראת מעשה ידי, וזו היא התורה כפי שאמרנו, נמצאת בקרב
 בניו והם מחזיקים בה, כי היא ניתנה להם ובאמצעותה הם מקדשים את שמו
 של האל. הרי מכאן והלאה לא שייכת יותר הבושה ליעקב, מכיוון שכולם
 יקדישו את קדוש יעקב ויאמרו, כי טוב מאוד הוא עשה שלא התחנן על בניו.
 ואל אלוהי ישראל יעריצו, שכן ציווה וגזר את הגלות על בני ישראל למען
 רוב תועלתם, אשר היא באה להכין אותם לקבלת תורתו הקדושה. אשרי הגבר
 אשר תיסרנו י-ה, ומתורתך תלמדנו³⁴ (***). ואם נאמר, שהיה הרצון הא-
 לואי לצוות את גלות מצרים למען תועלתו העצמית, הרי שניתן אף לומר
 שאכן כך היה, ומסיבה נשגבה מאוד לדעתי ואותה אומר עכשיו
 ובאמצעותה אסכם את הטיעון אותו כבר פתרנו והיא: הכיצד לא היתה
 לאברהם זכות מספקת כדי לבטל גזרה זו ואף לא להתחנן על בניו?
 טיעון שני: הכיצד האל-

ומדוע בחר דווקא בארץ מצרים ולא בארץ אחרת בעולם ? שלישית: מדוע היה זה מוצדק שהא-ל ייטול מפרעה את הבחירה החופשית ויקשה את לבו ? רביעית: למה המתווך שהוא בחר היה משה, איש ערל וכבד פה ? ³⁵ חמישית: למה דווקא בחודש ניסן ולא בחודש אחר בחר הוא לגאול אותם ? ששית: למה דווקא ביום הזה במיוחד, ה 15 בחודש ? שכל אלה לבטח אינם במקרה, אלא על ידי ההשגחה הא-לוהית. מכך אני מסיק, כי כל זה יהיה מובן על ידי המילים אותן אומר התנא החכם בפרק האחרון מן הפרקים שילמדו מכאן והלאה עד שבועות ³⁶, היכן שנאמר – כל שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו ³⁷. כפי שאומר הנביא ישעיה בפרק 43: "כל שנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו, אף עשיתיו" ³⁸. ופירושן של שלושת מילים אלא – בראתיו, יצרתיו, עשיתיו – אלה שלושה עולמות, של המלאכים, של הספירות והארצי. וכל מה שברא בהם היה במטרה שתתפרסם גדולתו, מציאותו וכבודו בעולם. באופן זה, היתה זו הכוונה הא-לוהית בבריאת עולמות אלה. המטרה והכוונה הזו וכן מציאותו הא-לוהית התגלתה בראשית בריאת העולם, אך מיד לאחר מכן הוסתרה על ידי אלילויות כה רבות שהופיעו בעולם, עד שאבינו אברהם האיר אותה ותפקידו היה לפרסם את שמו של הא-ל ואת מציאותו הא-לוהית בכל העולם: ויקרא אברהם בשם א' ³⁹. אך פרסום זה לא היה יכול להיות דיו, עד כדי כך שלא יישאר שמו של הא-ל מוסתר עדיין בחלקים רבים של העולם. ולכן רצה הא-ל להשיג במכה אחת תועלת כפולה: לטהר את ישראל בגלות של מצרים וגם להופיע שם על מנת לשחררם על ידי עשיית אינסוף נסים ונפלאות ובאמצעותם לגלות לעולם את מציאותו הא-לוהית, את גדולתו ואת כבודו, מכיוון שזו היתה המטרה שלשמה הוא ברא אותם; ובאותה עת לרומם את ישראל, שעל ידם ולמענם התפרסם הא-ל. על כן תראו רבותי, שמשה תמיד אמר לפרעה: "למען תדע כי אני א' " ⁴⁰ – דבר שאתה לא יודע, ואף לא חלק גדול של העולם הנאור. הא-ל החליט להודיע זאת לאברהם, מפני שידע היטב

שאין בשורה טובה יותר שיכול לבשר לו, מאשר לומר לו, שבניו אמנם עתידים לסבול, אך אחרי-כן יצאו ברכוש גדול (****). ואיזה עושר היוו גדול עוד יותר מכך, שהם יהיו כלי לפרסום השם והכבוד הא-לוהי? זו בשורה מענגת מאוד ומנחמת מאוד את אברהם, אשר כל ימי חייו עיסוקו היה לפרסם את השם הא-לוהי. הוא הבין היטב, שבניו לא יוכלו לקבל כבוד גדול מזה מאשר כי ימשיכו את תפקידו. על כן בחר הא-ל שהגלות תהיה בארץ מצרים, מכיוון שבאותו זמן לא היה מקום מלא יותר בכישופים ובדרישה אל המתים מאשר מצרים. ואם את הנסים אשר עשה הא-ל במצרים היה עושה אותם במקום אחר, לא היה מתגדל כל כך שמו של האדון, מפני שהמצרים היו אומרים, הא-ל הזה לא מעז לעשות נסים בארצנו. לכן בחר לעשות אותם בארץ מצרים, מפני אם הודו בגדולתו ובכבודו כפי שאמנם הודו, הרי הוא הפך להיות מפורסם וידוע בכל העולם. ולכן לא רצה הא-ל שהמתווך יהיה אדם מנוסה בדיבור וברטוריקה, כדי שלא יאמרו בעולם כי משה, על ידי אמנות הדיבור הוציא את ישראל מגלות מצרים, אלא שמו הגדול של הא-ל. ולכן זה היה גם מוצדק שהא-ל הקשה את לבו של פרעה, שאמנם היה ראוי לכך, כי באופן זה נהיה הוא הגורם לפרסום גדולתו וא-להותו בכל העולם, שזו המטרה אשר לשמה הוא ברא אותו. ועל כן אומר הא-ל אל משה בספר שמות, פרק ז': "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים" 41 - זה מוצדק מבחינתי להקשות את לבו, מפני שקשיות זו יהיה הגורם להרבות את אותותי ואת מופתי. אתם יודעים היטב רבותי, כי המצרים סגדו לשה, כזכר וכסמל למזל טלה, אשר יודעים אנו כי הוא שולט בחודש ניסן, החודש הנוכחי והקדוש הזה. ועל כן אמר הא-ל: ישראל משועבדים למצרים ומצרים מוגנים על ידי מזל טלה השולט בחודש זה של ניסן. אם אוציא את ישראל ממצרים בחודש אחר, לא יתגדל כבודי כל כך והם אף לא יודו בכך באותה מידה כפי שזה יהיה אם אעשה זאת באותו זמן שהמזל האמור נמצא בשיא כוחו וגדולתו, ב- 15 לחודש 42, כדי שיתרבה פרסום

המצאותו, גדולתו וכבודו הא-לוהי. ולכן אמר משה לישראל בפסוק שציטטנו
43 : - זכור ישראל שיצאת ממצרים מבית עבדים. ומה שעליך לזכור עוד
במיוחד הוא היום והחודש, מפני שהיה להם חלק רב בפרסום שם הא-לוהים.
היום הזה וכי בחודש האביב, הוי אביב, אבינו שבשמים, הגיע הזמן ויש
לעולם צורך עכשיו, כמו בזמן של מצרים ואף יותר, שתפרסם את עצמך
כמלך האוניברסלי של כל העולם; מפני ששמך מוסתר ומחולל בו מאוד,
(****) וכן שיהיה פרסומך כפי שהיה אז על ידי עמך ישראל,

וכפי שמבטיח הנביא ואומר: "כימי צאתך

מארץ מצרים אראנו נפלאות" 44

ושיהיה בימינו אמן

ברוך א' אמן

ואמן

מראה מקורות לדרשה העשרים – א" דפסח שחל בשבת על ידי שמעון קומר

1. מנוסח ההגדה של פסח. ראה גם פירוש האבודרהם* להגדה; והגדה של פסח, דניאל גולדשמידט, ירושלים תשך, עמ. 17.
2. שמות, יג, ג; 3. שם, פסוק ד.
4. בראשית, טו, יג.
5. ראה האברבנאל לבראשית, טו, יב, ד"ה "ואחרי ההודאה".
6. ראה תנחומא לקדושים, יג; תנחומא ישן (בובר), יג.
7. בבלי, נדרים, לב, א. וראה פירוש הרא"ש, שם.
8. בראשית, יד, יד; 9. ראה רש"י, שם; 10. ראה פירוש הרד"ק, שם; וראה גם בבלי, יבמות, כב, א: "וגר שנתגייר כקטן נולד דמי".
11. ראה רש"י ורמב"ן לבראשית, יג, יג.
12. ראה בראשית, יג, יד; וראה גם פירוש רש"י, שם, ע"פ תנחומא, ויצא, י; תנחומא ישן (בובר), ויצא, כא; פסיקתא דבתי, ג, מהד' מ. איש שלום, דף י, ע"א.
13. בבלי, נדרים, לב, א.
14. בראשית, יד, כא; 15. שם, טז.
16. רמב"ן לבראשית, יב, י.
17. ראה דברים, כד, טז: "ובנים לא יומתו על אבות".
18. ראה הערה 5.
19. ראה בראשית, לז, כד.
20. ראה שמות, א, כב.
21. ראה ספרי לדברים, פיס' שנב, מהד. פינקלשטיין, עמ. 409, 413; בבלי, זבחים, קיח, ב.
22. דברים, לג, יב.
23. ראה במדבר, יד, לד.
24. לא מצאתי את המקור לפירוש זה. ראה פסוק הפס' של הגז' הערת! בן ברית.
25. בראשית, מז, כח; 26. שם, יח, כ; 27. שם, טו, יד.
28. תהלים, כז, ד – ט.
29. תהלים, צד, יב.
30. משלי, ח, יא.
31. שמות, לב, טז.
32. ישעיהו, כט, פסוק כב. דרשנונו ציטט את הפסוק בשינוי קטן.
33. שם, כג.
34. ראה הערה 29.
35. ראה שמות, ד, י; שם, ו, ל.
36. נהוג ללמוד בכל שבת בין פסח לשבועות פרק אחד מתוך מסכת אבות.
37. משנה, אבות, ו, יא.
38. שם, פרק מג, פסוק ז.
39. ראה בראשית, יב, ח; שם, יג, ד.

40. שמות, ח, יח.
41. שם, פסוק ג.
42. ראה דרשה 19, הערות 11 – 19.
43. ראה הערה 1.
44. מיכה ז, טו.

הנהגת המהציר! ג.ה. המקור ו הדרשה הנוכחית. שיכול להיות מקור לצדקנות:
האברבנאל. צדק בן יוסף. פרשן שחי מאה ה-14 כבן אמשפחה מיוחסת בסיביליה.
תלמיד "השל הוויז" מהאר שטמי התפילות הצדקים. המנהגים ומקורותיהם וכן פירוש
לשיטת הלאו העברי. כתב גם פירוש לסדר עבודת הכהנים ביום הכיפורים שמו
העברית = אפי הדרמאונים. כתיב אלוהים מסיס ע"ש צקנו שנתנה מפקח על מיסי
היהודים בשם השלטון המוסלמי.
למקור 24 הלא-מזוהה: נראה לי. עקב אי-מציאת המקור. לא המפרש הולכר ללא
שם. ועקב אי-מציאת מדגם תואם את דברי צדקנו. לא כי המולכר הוא אחד מהוסי
הצדקות התיאולוגיים. אך לא "דב או חכ" מבין האנוסים שחזרו לידידות גלויה.
צדקנו לא מאלה את שמו. אלא מכנה אותו פשוט "אחד ממפרשי צדקנו".
התפילות האנוסים שחזרו לידידות. הן בולגריה ואוקרנה במחצית המאה ה-16
ובאמסטערם החל מ-1593 והן במקומות אחרים. חיו לא משהו זכות בעבר
אנוסים. שניסו להתקבל ברוח ישראל סבא. אך היו מושפעים בכל זאת מעברם
הנוצרי-קטולי. האנוסי. הכניסה הקתולית הפיצה בקרה מאמיניה את הטישה כי
סינויים הם עונש ולא כן יש צורך בסיגופים גופניים ומחמירים לשם היטהרות
מחטאים ומסוננות.
אגב: מבין הוסי הצדקות מסוג זה היו כאלה שהיו מאוחר יותר לחכמי ישראל
מוכרים. שהשתלבו היטב בעולם מחשבת ישראל המקורית. אחרים הצליחו בכך פחות
ויש שהורחמו על ידי "מסמך חכמי ישראל" עקב החלקיות שהקבלתם את "היהדות
הרבנית". כגון אופיאל דה קוסטה בימי צדקנו בהמבורג משה ה-1616 וצור מאוחר
יותר ברוק שפינוצה היצוס יותב ה-1656 באמסטערם.
ראה גם הערת-הארת המהציר המסומנת (***). הגז' הפא
כמוהן שיכול להיות כי המולכר היה אחד מחכמי ישראל המוכרים בזוהר. אולי
המחבר העותומני אך מסיבה לא ידועה אנו. צדקנו נתן מלהלכר את שמו.
אם דרשה זו היא מן הראשונות שלו. כפי שאני מעריב זאת (ראה אהלן) משנת 1606.
הנהיג התקופה זו היה אשכנזי משה אורי פייבוש הלאו את הקהילה הפוליסלית
באמסטערם.

ג.ה.

הערות והערות לדפוס הערות ל 15 ניסן יום א"ה של פסח שנת
ביום השבת אל יצי המהזיר יוסף בן ברית

(*) בראשית המאה ה - 17 . תקופת הדפוסות הראשונות של דפוסנו שמואל
יחיא המבורג . חלו כמה פעמים ימי א"ה בשבת : שנים 1602, 1606
1613, ו 1616 .

נראה לי כי דפוסנו נדרש לפני קהל האנשים שבאו אל ביתו של
הסופר אלווארז דניס . הוא דפוסנו ה 22 באפריל 1606 . סיבת הנחתו היא
הגלל ציטוט של רק ששה פסוקים או חלקיהם בשבת הקדשה ולד זה יש
מילים בדפוסנו זה אמנם מעט יותר מאשר בדפוס ה 19 . אשר יתכן
והייתה זו דפוסו הראשונה בביתו . ע"פ הנחתו בשנת 1605 . יתר
הציטוטים נאמרו בשבת פורטוגל . באשר לפסח של שנת 1605 . ראה פרק
הרקע הסביבתי ל 30 הדפוסות . see לפניו בספר זה .

(**) דפוסנו משתמש במונח Robbi, Ribbi לתואר רב . מונחים שהיו נהוגים
בהקדמה הפורטוגלית בהמבורג עבור מלמדי ילדים ונוער . לד באמצע
המאה ה 19 . באשר לצאצאי הפורטוגלים הוותיקים דברו כבר גרמנית .

(**) אתרעום המילה "מזבח" השתמש דפוסנו במילה הפורטוגלית העתיקה
Ara והדגיש אותה באותיות הדפוס שמשו מילים ופסוקים בשון
הקדש מכאן סברתי כי מילה זו כמו Meldar המקרים אחרים
ובדפוסות קודמות שמה אנשים פורטוגל כעין לשון יהודית מיוחדת
להם . מפי המתרגם: המונח נמצא ביום רק במילון הפורטוגלית
העתיקה .

(**) לפי הנתי הושפע דפוסנו כמו יתר בני דורו האנשים לשפיר מן
הנצרות . בראותם בייסורים . המקרה שלהם ייסורי הדפוסות וסיווי
האינקוויזיציה דבק לזיכוק הנפש מעבדות החיים השמיים . הלא כשרים
עם רעיון זה של ייסורי שפיר מורים . המקרה ובהשוואה לייסורי

שיעבוד הכניסה הקתולית הפורטוגל . אמורים להיות טיהור של יום כיפור
והיו סילופי היטהרות בעיניו וכך הוא מפרש לפני שומעיו . הוא דוחה לשם
כך אל דעותיהם של חכמי ישראל קדומים מן האמוראים ומציע דעתו
הפילוסופית שלו . אפילו טרניה קטנה מתענבת לדבריו . באשר הוא מתאר
את אברהם אבינו מתחנן אל אנשי סדום וטמורה הששים . אך בעבור בניו
בני ישראל אינו פוצה פה . באשר הוא שומע מפי הטמורה בבית בין
הבתים נבואת השפיר העתידי והאור . פתרון ההיטהרות המקדמה לפני
קבלת התורה ולאטן ההתענפות עליה . מהווה לדעתו פתרון למצוקות
הנפש של נאמלי פורטוגל . אשר עט עתה בהמבורג וסביבותיה לא באו אל
המנוחה ולא הנחלה המקורה . אל אף תקוותיהם לפני בואם לכאן . לרוב
כבר סוף כל סוף גמול על מאמציהם לחזור אל מקור מחצבתם . כמובן
סיכומו הוא דוחני וחיוני וכי כל היסורים שווים את "הרכוש הפזול" . את
התורה לה לזכר עתה היהודים "החזקים-ישינים" . זכות שנקחה מהם כל
אותן דורות ושנים . שנאמרים היו הם ואבותיהם .

(****) נראה לי כי יש כאן השוואה למצבם של בני הקהילה הקטנה אשר זה מקרה
באו אחרי שכלו בה דוחני בימי הדפוסות והבריחות מכארי האינקוויזיציה : ועתה
הם מתבססים והולכים בהמבורג . בראשית דרכם אל היהדות הפליליה דוב-דובק היו
סופרים בינלאומיים עשירים וכבארה התקבלו אל יצי הסך בעיר ועט כאשר התעלה
כי למעשה יהודים סמויים . המה וכל זאת הוא חוזר ומדגיש כי עושים הפזול
ביותר היא התורה אשר ביכולתם לשמור את מלכותיה עתה . אלא סכנת חיים .

(****) אנחת דפוסנו "הוי אביה" מסידה על מצבם הקשה בעת ההיא של ראשוני
המתייחדים בספר בהמבורג . בראשית השור הראשון של המאה ה 17
השנה זו 1606 . הובאה בספר ביאטריז בת הנריק דה מילאנו מליסבון . כדי להיות לו
למשך יתכן ואנחת "הוי אביה" היא מלזלמאורע זה אחיה פאולו ומשפת הבית
הנאמן . הנורזרי האמיתי Antonio Barbosa . הבריחה מליסבון ונשארו בהמבורג חצי
שנה לפני שחזרו לליסבון . אחרי חזרם לשם . נעצרו שליחי המורה ה 28.10.1606 . עם
כל המשפחה והמשפת אל נשכל על המוקד . יחד עם אדונו האנוס . מכיוון שהעברה

עמו והצדיק לפני האונקוֹיִטוֹרִיס, כי מעתה הוא מחשיב את עצמו ג'יהוּז'י ושמר
יגמיהו ו אירוס סופי וטעי' זה חל 3 שנים מאוחר יותר ג-א"ן תשס"ט = 541609

דרשה עשרים ואחת

בפסח

על שתי נקודות מתכוון אני לבסס דרשה זו. הראשונה, לפרש את כמות החמץ האסורה בפסח; השניה, בדרכים לבער את החמץ לפני פסח. גזרת החכמים היא, כי החמץ לפני פסח, כאשר הוא מתערבב עם כל דבר אחר הוא בטל בשישים חלקים ¹. אך בפסח במשהו – כל כמות אסורה: חמץ בפסח אסור במשהו ². החמץ בפסח אסור, למרות שהכמות היא כה קטנה, עד שהיא דומה ללא כלום. בלי לפגוע בפשוטו של הדין, אתעמק בכוונתו ובנמשל שלו. דעתו של הרב אלמושינו, וזו גם דעתם של חכמים, כי חמץ הוא סמל לתאוה, של היצר הרע ³, כפי שאומרים: שאור שבעיסה מעכב ⁴. והרי אומר האלמושינו האמור: מהי כוונת הדין כאשר הוא אומר, כי חמץ בפסח אסור במשהו? הכוונה היא, כי בפסח, כלומר, בזמן שעובדים את האל, בזמן שעושים את רצונו, בזמן שמקיימים את מצוותיו, אשר לכל אלה מכוון החג של פסח, כל כמות של חמץ, של תאוה, של הרהור רע, של יצר הרע היא אסורה. על ידי החמץ, החג הופך להיות מחולל, המעשה הטוב נהיה מוכתם ובלתי שלם, כאשר מצטרף אליו החמץ, התאוה, ההרהור הרע. וזהו הנמשל של הדין – חמץ בפסח אסור; הוא אסור בכל כמות שהוא. אמנם לפני פסח, כלומר כאן, בענייני העולם הזה, ישנה הצדקה למקצת חמץ – יצר הרע או התאוות, כל עוד הוא בטל בשישים חלקים, כפי שאומרים זאת החכמים

שאילולא אותו הרהור, האדם לא היה בונה בית ולא לוקח אשה 5 : לא תהו בראה לשבת יצרה 6 ; זאת באשר זה נוגע לעולם, לפני הפסח. אך בפסח, בזמן שצריכים לעבוד את הא-ל, כל כמות של הרהור רע, של יצר הרע, חמץ בפסח אסור במשהו. אמר יעקב, כאשר דיבר עם בני ביתו: "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם ונקומה ונעלה בית א-ל" 7. זה נראה קשה מאוד, כי הרי רחל גנבה את התרפים של אביה כדי שלא יעבדם 8, הכיצד הסכימו שיהיו בתוך ביתם של עצמם, והרי הוא אומר- "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם". אלא מאמין אני, שזה יובן היטב על פי מה שאומרים החכמים על הפסוק- "לא יהיה בך אל זר" 9. שאותו אל זר פירושו היצר הרע שנמצא בתוך האדם, כי על כן הוא אומר בך אל זר 10. אם כך, גם מה שאומר כאן יעקב- "הסירו את אלוהי הנכר אשר בתוכם", פירושו - את החמץ, את התאוה ואת היצר הרע הסירו, מפני שרוצים אנו לעלות אל בית הא-ל ולעבודת הא-ל ולא רצוי לצרף שום הרהור רע. חמץ בפסח אסור, כל שלא יהיה (*). אנו אומרים בליל הפסח: "מצה זו שאנו אוכלים היא על שום שלא הספיקה המצה של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה הא-ל עליהם וגאלם". אני מעיר כאן הערה והיא, שהיה מספיק לומר "מצה זו שאנו אוכלים היא לזכר הלחם של אבותינו שלא החמיץ ביציאתם ממצרים". אך מה רוצה לומר "עד שנגלה הא-ל עליהם וגאלם"? הכוונה היא כמו שאמרתי, כי היכן שהא-ל נמצא, לא צריך להימצא חמץ, ולכן מצה זו וכו' 11. שלא הספיקה להחמיץ עד שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא. הכוונה היא, שבכך שלא החמיצה היה בגלל - שלפני הא-ל ובזמן שאנו עובדים אותו אין להימצא חמץ. חמץ - יצר הרע, הרהור רע, חמץ בפסח אסור במשהו. כל הרהור רע מקלקל את המעשה הטוב. אומרים החכמים על הפסוק- ויבן אברהם את המזבח 12 ויצחק היכן היה? כשבנה אברהם את המזבח (**), היכן היה יצחק? אם שניהם הלכו ביחד אל הר הא-ל, הכיצד מוזכר אברהם כמי שבנה את המזבח ואילו יצחק לא מוזכר? והם משיבים שאביו הצניעו.

הוא חשש, שמא השטן יזרוק אליו אבן שיפגום בו ולא יהיה תמים לעולה ¹³. וכדי שלא אאריך בעוד קושיות, הפירוש הוא שחשש אברהם, שאם יצחק יבנה את המזבח ^(*) שלו, שמא יופיע במחשבתו הרהור רע לאמר: "מדוע הייתי כה טיפש והסכמתי כי ישחטני", או דבר אחר הדומה לו. וזאת הכוונה שהיצר הרע לא יזרוק עליו אבן, שהאבן היא החטא, התאוה, שהייתה פוסלת את המעשה, את הקורבן, מפני שהיה מצטרף אליו הרהור, שהוא אסור בפסח, בזמן שאנו עובדים את הא-ל. בכניסה לבית המקדש ציווה הא-ל שיניחו כור באומרו: "בבואם אל אוהל מועד ירחצו מים" ¹⁴. שבנוסף לכך שייכנסו טהורים לעבודת הא-ל, התכוון גם שירחצו את ידיהם מכל המחשבות שבעולם, מכל היצר הרע, ויעבדו אותו רק לשם עבודתו. הוא התכוון לכך כאשר אמר- "בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו" ¹⁵. כלומר, כאשר תעשה את המצוות, אלה הנרות, כי נר מצוה ¹⁶, הוא מזהיר, שלא יעשו אותן למען מטרה אחרת אלא למען עבודת הא-ל. אל מול המנורה יאירו, מפני שחמץ בפסח הוא אסור במשהו. נאמר בשיר השירים: "לכה דודי נצא השדה, נשכימה לכרמים נראה אם הנצו הרימונים, שם אתן את דדי לך" ¹⁷. ניתן להבחין, כי הרימונים מוזכרים יותר מפירות אחרים. אני מסביר זאת בשתי סיבות. רימון ^(***) פירושו מצוות, כפי שאומרים החכמים- מלאים מצוות כרימון ¹⁸. ועוד יש להוסיף כי ברא הא-ל פרי זה עם כתר מעליו. אם כן, הרימון מסמל את המצוות והכתר מסמל שיעשו אותן לשם עבודת הא-ל, כדי לתת כתר ורוממות למלך מלכי המלכים, ולא לשום כוונה אחרת. אומרת אם כן השכינה: לכה דודי- ישראל, נצא השדה- לבית המדרש, הכרמים- לבתי כנסיות, נראה אם הנצו הרימונים-רוצה אני לראות האם הפירות שנעשים במחזות אלה דומים לרימונים- למצוות לשם שמים. ואז, ללא שום ספק, כאשר ייעשו מעשים טובים, הם יחייבו אותי, כי שם אתן את דדי לך ¹⁹. על כן דוד במזמור תהילים 44 אומר,

כפי שכבר הזכרנו בדרשה אחרת ²⁰ : "אם שכחנו שם א-להינו ונפרוש כפינו לאל זר, הלא א-להים יחקור זאת..." ²¹. זה רוצה לומר: אם נשכח לעשות את המעשה לשמר, אם בזמן שנעבוד לך, -שזו פרישת הכפיים -, ישנה תערובת של אל זר, של יצר הרע בעשיית המצווה, כדי לזכות בכבוד מבני העולם, אז אתה האדון, היודע תעלומת לב תדע לחקור [לגלות] זאת.

דוד היה בטוח בכך, שאינו מערב חמץ בפסח בעבור כל דבר שבעולם, מפני שחמץ בפסח אסור במשהו. בדרך שניה מפרש אני את הנמשל של זה הזין - חמץ בפסח אסור במשהו: רוצה אני לדמות את ההתנשאות והכבוד בעולם אל החמץ. כמו שהשאר הינו חומר המטפח ומחמיץ את הבצק, כך גם תכונות הגאווה והכבוד המדומה של העולם {בני הארץ}, גורמים לשינוי ולנפיחות אצל האדם. ומה שחשוב עוד יותר, החימוץ ממית אותו ומוציא את האדם מן העולם, כפי שאומר התנא: "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם" ²². באופן זה החמץ הוא רמז לכבוד המדומה ולהתנשאות בעולם. והנה, כשאומר הזין כי חמץ בפסח אסור במשהו, רצונו לומר, שאל לו לאדם לפנות אל המעלות [ההתנשאות] ואל הכבוד המדומה כאשר מדובר בעבודת הא-ל. בהחלט היה יכול אבינו אברהם, שלא היו חסרים לו נערים, להעמיס את העצים לקורבן על אחד מהם; אך הוא לא עשה כך, אלא לקח את עצי העולה וישם על יצחק בנו ²³, כדי לרמוז בכך, כי האדם צריך לשים עצמו יותר שפל מנער כדי לעבוד את הא-ל. ובהחלט יכול להיות, כי לכך התכוון הא-ל כאשר ציווה ואמר - "ולא תעלה במעלות על מזבחי" ²⁴, כי המילה "מעלות" פירושה כבוד. ואומר אם כן הא-ל, "אל תפנה אל הכבוד המדומה ואל ההתנשאות כאשר אתה בא לעבוד אותי, כי החמץ, בדרך שניה זו שאמרנו, אסור בפסח במשהו. שימו לב למאמר זה ואסיים נושא ראשון זה ! אומרים החכמים על המילים שאמרה מיכל לדוד - "מה נכבד היום מלך ישראל" וכו' ²⁵. אמרה מיכל: של בית אבי היו מכובדים ממך, כי לעולם לא ראו את רגליהם מגולים כמו אצלך ²⁶. ענה לה דוד: "לפני א' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו" ²⁷, מפני שאלו מבית אביך בקשו כבוד

של עצמים ומיניחין כבוד הא-ל; ואני מבקש יותר את זה של הא-ל מאשר את שלי, כפי שנאמר: "ונקלתי עוד מזאת" ²⁸. יש להעיר: מהיכן לנו, כי מיכל ראתה את דוד יחף ועל כך הוכיחה אותו, כפי שאומר המאמר? ²⁹ שנית, הרי דוד אינו משיב מאומה בכך שהוא אומר "לפני א"; כי בהחלט היה יכול לפזז ולכרכר כפי שעשה זאת לפני הא-ל, בהיותו נעול נעליים. על כן איזו תשובה היא זו כנגד התוכחה שהלך יחף, כאשר הוא אומר "לפני א"? משיב אני, כי הכתוב אומר "ודוד מכרכר בכל עוז לפני א' ודוד חגור אפוד בד" ²⁹. ואומרים המפרשים, כי אפוד בד היה בגד כמו זה של הכהן ³⁰ והרי אנו יודעים שהכהנים, כאשר שרתו בבית המקדש שרתו יחפים לכבוד הבית ³¹. כך דוד, אשר בריקודו לפני הא-ל רצה להדמות אל הכהן בלבשו, דמה לו גם בלכתו יחף. ומכאן נובעים דבריה של מיכל, אשר בבורותה האשימה את דוד על לכתו יחף, על כי לא העריך את עצמו, שלא התחשב בכבוד שווא כאשר עבד את הא-ל. ועל כך השיב היטב דוד: לפני א'; כלומר, כפי שהכהנים המשרתים בבית המקדש משרתים יחפים, כך גם אני משרת יחף לפני א'. וזה יחסית מעט לעומת מה שאשפיל את עצמי עוד כדי לעבוד את הא-ל - ונקלתי עוד מזאת. זה מה שאני אומר, כי החמץ, באופן זה, בפסח הוא אסור. לפני הפסח, בשביל העולם [בני האדם] שלא לעבודת הא-ל הוא לגיטימי, כל עוד הוא בטל בששים חלקים; כי גם כאשר האדם מתחשב בכבודו-הוא, מביא הדבר לכך שלא יעשה מעשים שפלים ונבזיים. אך בפסח, בעבודת הא-ל, זה כמו החמץ, אשר הוא אסור בפסח במשהו. הנושא השני: באופן הביעור וההרחקה של החמץ מאתנו, הנקרא ביעור חמץ, מוצאים אנו אצל החכמים ארבע דעות. יש מי שנראה לו, כי בהתאם למצב מספיק לבטלו בליבו, מבטלו בליבו ודיו ³². רבנים אחרים אומרים, שיפורר אותו וזורהו לרות. אחרים אומרים- לים. הדעה הנכונה ביותר היא שריפה באש ³³. אם זה נכון, כי החמץ מסמל את היצר הרע, כפי שאמרנו, הרי בארבעה אופנים ניתן לבערו כדי להרחיקו מאתנו, כפי

שאפרש. הראשון, לבטלו מלבנו, שלבנו לא יסכים לאף פיתוי ולשום שכנוע ממנו. מכל משמר נצר לבך אמר שלמה ³⁴. שאם כך יעשה, יהיה בטל, יהיה מבוטל ומבוזר מאתנו. בענין זה אפרש מאמר של חכמים בבראשית רבה, על הפסוק – ויאמר עשו בלבו ³⁵. הם אומרים – רשעים ברשות לבם ³⁶: אמר נבל בלבו ³⁷; ויאמר עשו בלבו; ויאמר המן בלבו ^{38*}; ויאמר ירבעם בלבו ³⁹. אבל הצדיקים לבם ברשותם: וחנה היא מזכרת על לבה ⁴⁰; ויאמר דוד אל לבו ⁴¹; וישם דניאל אל לבו ⁴². – דומין לבוראן: ויאמר א' אל לבו ⁴³. כוונת הפשט של המאמר היא, שהרשעים אינם מבטלים את החמץ מלבם וכך הם נשארים משועבדים ליצרם, ללבם. אך הצדיקים מבטלים את החמץ מלבם והופכים להיות אדונים עליו ודומים הם בכך לבוראם – ויאמר א' אל לבו. יש לציין כאן שני דברים: דבר ראשון בענין הרשעים הוא מביא ארבע הוכחות, ולמה הן רבות כל כך אצל הרשעים ואילו לצדיקים מביא רק שלוש? למה באלה הרשעים יותר מאשר באלה הצדיקים? אך הקושיה העיקרית היא: הכיצד ניתן לחשוב ולהשוות לא-ל שתהיה לו תאוה או הרהור רע, כי הרי הוא אומר – "דומים הם לבוראם"? אומר אני שהמאמר רוצה לפרש לנו על ידי הוכחות אלה אשר בפסוקים את הסיבה, מדוע הרשעים משתעבדים ליצרם ואינם מבטלים את החמץ מלבם, ולעומתם את שבח הצדיקים, אשר אותן סיבות אינן מכריחות אותם להשתעבד ליצרם. הראשונה היא כללית – וזאת שהרשעים חושבים שאין השגחת הא-ל, מבחינת לית דין ולית דין. שלושת הסיבות האחרות הן אלה אשר אומר אותן התנא והן: הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם ⁴⁴. אומר אם כך המאמר – הרשעים ברשות לבם הם או משועבדים ללבם והסיבה לכך היא הנאמר בפסוק הראשון: "אמר נבל בלבו אין

א-להים", דהיינו הכחשת הא-ל. אודות השניה, הקנאה- ויאמר עשו, בגלל הקנאה שקנא באחיו יעקב.⁴⁵ אודות השלישית, התאוה- ויאמר ירבעם, שרצה למלוך.⁴⁶ אודות הרביעית, הכבוד- ויאמר המן בלבו, וכפי שמסיים שם: "לעשות יקר יותר ממני".⁴⁷ באופן זה ארבע סיבות אלה מסנוורות אותם עד כדי שלא יבערו את החמץ מלבם. אך לגבי הצדיקים, הרי הסיבה הראשונה בודאי שלא יכולה לסנוור אותם, מפני שצדיק באמונתו יחיה.⁴⁸ ואין צורך בהוכחה זו לגבי הצדיקים. ואף שלושת הסיבות האחרות אינן מסנוורות אותם ואלו הן: הקנאה, התאוה והכבוד. לגבי הראשונה, הקנאה, הוא מביא הוכחה מחנה, שהיתה לה אפשרות [סיבה] לקנא בפנינה ולמרות זאת זה לא סנוור אותה, שהפסוק אומר עליה: וחנה היא מזכרת על לבה.⁴⁹ אף לא התאוה, כי הרי דוד יכול היה לחמוז את המלוכה ולהרוג את שאול ואילו הפסוק אומר עליו: "ויאמר דוד אל לבו".⁵⁰ אף לא הכבוד סנוור את דניאל, כי הרי הוא היה יכול להתגאות ולהתנשא ולומר, אני אוכל ושותה ממה שאוכל המלך נבוכדנצר.⁵¹ אך אומר עליו הפסוק: "וישם דניאל על לבו".⁵² מכך, שאף אחד מן הדברים הללו אינו מסנוור את הצדיקים, שישתעבדו ליצרם. על כן יפה הוא אומר: "ודומין לבוראם", שאינו מקנא בראותו את העולם [בני האדם] עובדים ומעריצים את מי שהם בוחרים. ואף לא הכבוד, כי שמו המחולל אינו מביא אותו להשחית את העולם שברא. דומין לבוראם: כך חייבים אנו לדמות לצדיקים אלו ולבטל את החמץ מלבנו. מספרים חכמים מעשה אחד על חכם אחד, אשר בראותו, כי כל בני זמנו תרמו הרבה דברים לבית הא-ל, והוא, מכיוון שלא היה לו, נטל אבן גדולה וניקה אותה ונתנה לא-ל.⁵³ הנמשל הוא, כי בראותו שרבים תרמו, הוא נתן את לבו שהינו "אבן"- לב האבן.⁵⁴ אך לא כפי שהינו, אלא חייב הוא לנקותו וללטשו, להוציא ממנו את הפיתויים ואת השכנועים [ההשפעות] של היצר הרע, כפי שאמרנו זאת בהקשר הראשון של ביעור החמץ, לבטלו מלבנו. הדרך השניה היא לפזרו ברוח; והכוונה היא, כי בעצם, כדי להתרחק מיצרנו הרע ישנו פתרון יעיל מאוד והוא, לתת לו להבין, שהכל בעולם הזה הוא הבל, הוא אויר ורוח- לפזרו ברוח. שבע פעמים אמר קהלת "הבל הבליים" וכו'.⁵⁵ יוסף חלם שהיה מאלם אלומים בשדה ביחד עם אחיו

כרמז לגדולה ולמלכות שאמור היה לקבל. אך שימו לב רבותי, כאשר רצה הא-ל להראות לו את הגדולה הזו, הוא מראה זאת לו על ידי אלומים, שרוב רובם הם קש, ובכך נותן לו להבין ש"הגדולות" אשר בעולם הזה הן כולן קש, הכל אוויר, הכל הבל. היטב אמר נבוכדנצר: "וכל דארי [דירין] ארעא כלה חשיבין"⁵⁷. החכמים מבארים את המילה "כלה" – "כלא", כמו אותו אבק או נסורת שנראים על ידי קרני השמש, כאשר הן חוזרות דרך חריץ⁵⁸. יש להתבונן בכך, מדוע רצו לדמות את יושבי הארץ לנסורת זו, והיטב מפרש החכם רב אלשיין את הסיבה לכך: ראשית, שבבי נסורת זו נמצאים באוויר. שנית, הם נראים כעולים ויורדים. שלישית, לאחר שנעלמת קרן השמש, הם בטלים. כך גם כל "הגדולות" של העולם הזה, כלא היו הן נחשבות. הן כאותה נסורת, מפני שכל הגדולות שלנו מבוססות על האוויר וכאשר נראה לנו שאנו עולים, מיד אנו יורדים. וגם אם לכמה אנשים נדמה, שאצלם העושר והגדלות מתמידים, הרי כאשר נסגרת העין הכל נגמר⁵⁹ – והתבוננת על מקומו ואינו⁶⁰. אם כך, אם הכל הוא הבל נחליט, שאת היצר הרע נפזר ברוח, שעל ידי כך נבטלו מעמנו ונקיים את המצווה הזו של ביעור חמץ. הדרך השלישית לבער את החמץ היא, לזרוק אותו לים. זוהי דרך יעילה מאוד כדי לשעבד את היצר הרע – לזרוק לים של התורה הקדושה, כפי שאומר הגביא: "הוי כל צמא לכו למים"⁶¹. היטב אומרים החכמים: "אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש"⁶². זנד, כאשר רצה להרוג את גולית, נטל 5 אבנים מן הנחל ובהן הרגו⁶³, רמז לכך למי שרוצה להרוג את היצר הרע, הנמשל לגולית, שיפנה אל הנחל של התורה הקדושה, יטול חמש אבנים, אלה חמשת הספרים הקדושים, ועמם נבער את החמץ. אומרת הגמרא, כי השטן שאל את הא-ל היכן נמצאת התורה וכי הא-ל ענה לו, "נתתיה לעולם הארצי"⁶⁴. מקשים התוספות, הכיצד שאל השטן היכן נמצאת התורה? כי הרי האמת היא, שהא-ל נתן אותה בפומבי וזה דבר ידוע. ומשיבים הם, שהא-ל חשש, שמא יקטרג השטן על מתן התורה באומרו, כי לסוף ארבעים יום אמורים הם לעשות את העגל, לכן הרחיק והגלה אותו, כדי שלא

יהיה נוכח במתן התורה. ועל כן הוא שואל היכן התורה, כך שמכאן אני לומד, כי בזמן של תורה, לא נמצא השטן; רמז לכך, שכל זמן שישראל ימצאו במקום של תורה, יהיה יצר הרע מורחק ומוגלה, שזו הדרך של ביעור חמץ על ידי זריקתו לים. הדרך הרביעית והעיקרית כדי לבער את החמץ הוא לשרפו, שנאמר: שורפו באש. הכוונה לכך על פי דעתי היא לומר, שאין דרך יעילה יותר מלבער מאתנו את החמץ, ההרהור והיצר, אלא על ידי כך שנזכר באש, בלהבות של גיהנום. אמר האל-למשה: "עשה לך שורף ושים אותו על נס" 65 והיה כל הנשור, כאשר יראה את אותו שורף, יירפא". למרות ששורף פירושו נחש, השתמשה התורה במילה זו – שורף, שפירושה לשרוף ולצרוב, כדי לרמוז על עונשי גיהנום, שאם יראה אותם האדם בהתמדה, יעמידם כנגד עיניו, אז יירפא מן הפיתויים ומנשיכתו מן היצר, הערום כנחש. אומר הפסוק אצל אביו יצחק, כי חרד חרדה גדולה כאשר נכנס עשו 66 ומסבירים החכמים, כי נכנס עם עשו גיהנום 67. אני מעיר כאן הערה יפה מאוד והיא, כי אני מוצא שיצחק נקשר על ידי אביו אל המזבח, שנטל את המאכלת כדי לשחוט את בנו, ואיני מוצא שהתורה אומרת, כי נחרד יצחק. והכיצד זה יתכן, וכי המוות אינו מבהיל אותו? ואילו הגיהנום הנכנס עם עשו הוא זה שמחריד אותו? אם זה כך, הרי אש הגיהנום צריכה להבהילנו ולהפחידנו יותר מן המוות (***), ובדרך זו נקיים בצורה הנכונה ביותר את ביעור החמץ – לשרפו באש. אומרים החכמים, שהאל שאל את אברהם, כאשר יחטאו בניו, איזה עונש יבחר בעבורם, האם גלויות או גיהנום? וכי אברהם בחר את הגלויות, מפני שהבהילוהו שלהבות הגיהנום! 68 (****) אפשר לטעון, כי סוף סוף, אם אדם יחטא, לא תספיק הגלות אלא ילך גם לגיהנום. מדוע אם כן, בחר אברהם בגלות, אם בסוף החוטאים מקבלים גם את הגיהנום? התשובה ברורה, כי על כן גזר האל לתת אף לחוטא הגדול אשר בישראל לזמן מוגבל בלבד את הגיהנום ולא יותר, בגלל הברית והבחירה של אברהם. ועתה מבין אני פסוק אחד שאמרו דוד: "הרכבת אנוש לראשנו באנו

באש ובמים ותוציאנו לרוויה" ⁶⁹. זה אומר, כי בשל בחירתו של אברהם
 הרכבת אנוש, – אלה מלכויות העולם אשר ישעבדונו וישלטו בנו. אך זו גם
 הסיבה, שאם בשל חטאינו באנו באש ובמים, דבר הרומז על גהינם, הרי
 שהוא יוציאנו ויצילנו. אך כל נסמוך על כך, כי הזמן הזה מוגבל, – והוא
 יותר ממה שאפשר לסבול. ונזכור מה שאומרים החכמים, בניגוד לדעתם של
 הפילוסופים, שהאדם שלא ינצל, עדיף היה שלא נברא ⁷⁰. ונשווה את
 עצמנו לאבינו יצחק ובדרך זו [בדרך] נבער מאתנו את היצר הרע, נקיים את
 הדרך הנכונה של ביעור חמץ עד שהא-ל ברוך-הוא יוציאו מלבנו.
 ונזכור: מפני ולא רצו ישראל לעסוק בארבעת דרכים אלו של ביעור החמץ,
 לכן הא-ל הענישם וביטל אותם מלבנו ⁷¹ על ידי כך שפיזר אותם ברוח,
 השליך אותם אל היס, הסכים ששונאי שמו ישרפו כה רבים מיישראל (*****) .
 וכאשר נשוב אל הא-ל בכל לבנו, הוא ינחמנו על ידי כך שייקח אותנו אל
 לבבו, יקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ, ובכך שיגזור שיצאו מים חיים
 מירושלים ⁷², ובכך שיהיה עבורנו חומת אש, כפי שאומר הנביא ⁷³ :
 ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה בימינו
 אמן

מראה מקורות לדרשה העשרים ואחת בפסח

עובד על ידי שמעון קומר

1. ראה שו"ע או"ח, תמז, ד; 2. שם, סעיף א.
3. ראה מאמץ כח*, דרשה יז, קמה, א; שם, דרשה יח, קנ, א.
4. על פי הבבלי, ברכות, יז, א. וראה דש"י, שם, ד"ה "שאור שבעיטה".
5. ראה בראשית רבה, ט, ז, מהד' תיאודור אלבק, עמ. 72.
6. ישעיה, מה, יח.
7. בראשית, לה, ב-ג; 8. שם, לא, יט.
9. תהלים, פא, י.
10. ראה בבלי, שבת, קה, ב. וכן עקדת יצחק לר' יצחק עדמה, שער כז, תשובה לספק יב, מהד' ח"י פאללאק, פרסבורג תר"ט, דף ריב, א.
11. ראה מאמץ כח*, דרשה יז, קמה, ב-קמו, א.
12. בראשית, כב, ט.
13. בראשית רבה, נו, ה; פסיקתא רבתי, מ, מהד' מ. איש שלום, דף קע, ב.
14. שמות, ל, כ.
15. במדבר, ח, ב.
16. משלי, ו, כג.
17. שיר השירים, פרק ז, יב-יג. הציטוט תוך כדי דילוגים על חלקי משפט.
18. בבלי, ברכות, נו, א, ובמקבילות.
19. ראה בבלי, עירובין, כא, ב. שם מתפרש הנמשל באופן דומה, אלא שהתלמוד, ובעקבותיו גם המפרשים הבינו את הפסוקים בשיר השירים כפניה של הכנסת כלפי ה", ולא כפי שהבין דרשנו.
20. ראה דרשה 18, ליד הערה 30; 21. שם, תהלים, פסוקים כא-כב.
22. אבות, ד, כא.
23. בראשית, כב, ו.
24. שמות, כ, כג. וראה פירוש הכלי יקר, שם, ובעוללות אפרים, מאמר סה.
25. שמואל ב, ו, כ.
26. ראה במדבר רבה, ד, כ, מהד' וילנא, דף טו, ע"א.
27. שמואל ב, שם, פסוק כא; 28. שם, פסוק כב; 29. שם, פסוק יד.
30. ראה פי' ר' ישעיה מיטני ואברבנאל, שם. אך לדעת הוד"ק לא היה זה מבגדי הכהונה.
31. ירושלמי, שקלים, ה, ב [א], דף מח, ע"ד [יט, א].
32. בבלי, פסחים, לא, ב, בהקשר למשנה הדנה "בחמץ שנפלה עליו מפולת". וראה טור ושו"ע, או"ח, תלג, ח.
33. משנה, פסחים, ב, א. וראה בבלי, תמורה, לד, א; טור ושו"ע, או"ח, תמה, א.
34. משלי, ד, כג.
35. בראשית, כז, מא.
36. בראשית רבה, סז, ח ובמקבילות.
37. תהלים, יד, א.
38. אסתר, ו, ו.
39. מלכים א, יב, כו.
40. שמואל א, א, יג;
41. שם, כז, א.
42. דניאל, א, ח.
43. בראשית, ח, כא.
44. ראה הערה 22.

45. ראה הע' 35, בתחילת הפסוק שם: "וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו".
46. ראה הע' 39, המשיך הפסוק שם: "ענתה תשוב הממלכה לבית דוד".
47. ראה הערה 38.
48. חבקוק, ב, ד.
49. ראה הע' 40, בפ' זה מסופר, כי פנינה, צרת חנה, ילדה ואילו חנה היתה חשוכת ילדים.
50. ראה הערה 41.
51. ראה דניאל, א, ה; 52. שם, פסוק ח; וזהמשך "אשר לא יתגאל בפת המלך".
53. לא מצאתי את המקור לסיפור זה.
54. על פי יחזקאל, יא, יט; שם, לו, כו.
55. ראה לדוגמה: קהלת, א, ב; שם, יב, ח.
56. בראשית, לז, ו-ז.
57. דניאל, ד, לב – והתרגום: "וכל יושבי הארץ כלא נחשבו".
58. בבלי, יומא, כ, ב.
59. פירוש חבצלת השרון לר' משה אלשיך לדניאל, ד, לב.
60. תהלים, לז, י.
61. ישעיה, נה, א.
62. בבלי, סוכה, נב, ב ובמקבילות.
63. ראה שמואל א, יז, מ.
64. בבלי, שבת, פט, א.
65. במדבר, כא, ח.
66. ראה בראשית, כז, לג.
67. בראשית רבה, כז, ב.
68. בראשית רבה, מד, כא.
69. תהלים, סו, יב.
70. ראה בבלי, עירובין, יג, ב; וראה גם ספר העיקרים לר' יוסף אלבו, מאמר ד, פרק כט.
71. חס ושלוש. הודפס באותיות עבריות מרובעות ולא בלטיניות.
72. על פי זכריה, יד, ח: "והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים".
73. שם ב, ט.

*לאמור 5 + 11 מאמץ כח: משה בן הרק אלמושניו. יליד סלוניקי וספרו "מאמר
 כח" מולכר ע"י דרשנו בצרפת 15 בסט. 153 ופארט בסימן (*****) בצל העשרות
 יזוע אנו. כי דרשנו חי כסנה בסלוניקי אליה הוא פרט עס אמו גרסייה-אפליאל אבית
 פאליס ואחותו אנה אחרי שאביו הוא פאליע צינים (שלאמה יחייא) נאצרי בונציה
 האמת "התורה" השנת 1585. (ראה בהקדמה: "שאלת צון יחייא. הפרק המתחיל אהורי
 דרשנו סביר אבית. כי שם אחרי שנימול כבר קוצם בונציה. היל 20-18 למז את
 פרסומי חכמי האלכח האותומני בני המאה ה-16 כגון משה אלמושניו. משה
 אלשיך ואחרים. הולט בחלק מצעותיו. כי יזיעותיו היהדות מועתות בין היתר על
 דברי חכמים אלה כן עיין כנראה בונציה בספרו של ר' יואל אינן שוטה – סצר שולט שבת"
 שפורסם שם השנת ט"ז – 1577. 6 שנים לפני הוא משפחתו אקדחיה היהודית שם. יואל בן ברית

הערות והערות לצדקה השמיים ואחת בסח
אל יצי המהציר יוסף בן ברית

כאלית: יותר ממה שזרש צרשנו בהלכות פסח. הוא זרש בנמשל
"חמץ" כיצד הרע: והכוונות ליצור המיני וכן ליצור הפלואה הכבד.
וההתנשאות ואת אלה יש אכזרם בפסח. "פסח" הוא מקום המקדש או
בית התפילה וסמ אין אל אהרהי בהם. הנאסא המרכזי בצדקה זו.
היא הפכה נאצ התנהגויות שליליות אלה. אשר כנראה היו נפוצות
בקרבה הפורטוגלים. כפי שזוין זאת כבר בהערותי לצדקה השלישית
והרביעית לשבת תשובה.

נראה לי מכך. ואל עקב ציטוטים רבים בלשון הקודש. כי צדקה זו
היא מאוחרת יחסית. כנראה מן השורש השני של המאה ה-17.

(*) הראשית הצדקה שלפנינו עוסק צרשנו בחיי אישות האסורים כחמץ
בפסח. ואולם מעט מהם מותרים בותר ימות השנה. הוא מטיף
לפרישות מרבית פרט למטרות הקמת משפחה.

(**) צרשנו מפתח המילה Ara כמזבח. כמו גם המונח Altar.

כבר הנחתו בצדקה 20. כי המונח Ara הוא בשפה העתיקה.
ראה שם מפי המתרגם בסמוך 203 בצדקה 20 ובצל הערותי שם בסיומן (***)

(***) שלוש פעמים כתוב המונח Roman כדי לציין את הרימון.
מקרים אחרים כתוב המונח Granada. מפי המתרגם שמעתי. כי המונח
הראשון בסימול כיום לפני והשני משמש כיום ארימון הצבאי. המונח
הראשון יכול להיות השפעה מן הלשון העברית-יהודית על
הפורטוגלית.

(****) ההפחזתה באש הפהינום כשונש לעבירות מיניות נראית לי
"קתולית". צהיינו השפעה מהטפות הכמרים בכנסיות הקתוליות מהן
הושפע בוצאי גם צרשנו בצדקותו. לפני הפיטו אהמבורג בשור
האחרון של המאה ה-16. (גם ביהדות ישנה אסכולה דומה).

(****) צרשנו מהטא וכותה Gehinam = גיהנום הפתח תחת ה"נ"ן"
ולא עם "חולמ" אחריה.

(*****) נראה לי. כי צרשנו רומז כאן על גירוש יהודי ספרד
ופורטוגל השנים 1492 + 1493 + 1497 כעונש: = "שפילר אותם גירוש":
על הפקרת אלפי פליטים בימים ובאיים נצחיים על יצי ספינים נוכריים
שבורים רוצפי בצע = "השליך אותם אל הים". ואל המתת אנוסים על
מוקדי האינקוויזיציה = "ושרפו כה רבים מישראל".
אל מקרובי המשפחה של צרשנו אשר בהמבורג עתה היו מביניהם
שהואל על מוקד האינקוויזיציה כמו שלמה בן יחייא בשנת 1556
בסיר Ancona שבאיטליה: כמו גם חותנו. אבי אשתו - הנריק ציאט
צה קסרס \ צה מילאו בשנת 1609 בסיר איסבון אשר בפורטוגל.

באשר ל"השליכה לים" של מאות ואלפי פליטי גירוש ספרד ופורטוגל שנספו
בצדכם אל החופש = איטליה צפון אפריקה. יוון ואל הממלכה האותומנית
אלה תואצו בכתבי יד ונאספו בכרוניקות כאלן:

"ספר הדמעות" של ש. ברנפלד, הוצ. אשכול בברלין, ה-תרפ"ד (בעברית)
"משיחיות בדור גירוש ספרד ופורטוגל" של ישעיה תשבי, הוצ. מרכז זלמן שזר,
ירושלים, ה-תשמ"ה
אין לתמוה על "השאלות" של אנוסים לשעבר. עתה יהודים שחזרו למקורם
באשר לגורלם המר של זכרות סביהם והוריהם "ותשובת" צרשנו על כך...

דרשה עשרים ושתיים

לחג הפסח

הגברות ההגונות ביותר, הטהורות ביותר, והנאות ביותר שהיו בבנות ישראל, היו אלה שיצאו לקראת המלכים המכובדים שאל וזוז והיללו אותם על הניצחון הגדול והמרשים כל כך ואמרו: "הכה שאל באלפיו וזוז ברבבותיו" ¹.

הכי אצילות והקדושות ביותר בקהילות ישראל חייבות לעאת ביום זה כדי להלל ולשבח את מלך מלכי המלכים על הניצחון הגדול שהושג על המלך פרעה ועל העם של מצרים, ביחד עם פיזור וניתוח אליליהם. לכן היום, בהמשיכי בסגנון זה, אני, הקטן מחברי קהילה קדושה זו, מתיצב לפניכם רבותי, כדי לספר חלק מן הנסים הא-לוהיים. אך זה חייב להיעשות עם זהירות כזו, שלא יצא מכך שום מכשול, כפי שיצא מדבריהן של אותן נשות ישראל. ואסמיק את כל הדרשה הזו על דברי רבן גמליאל בהגדה: כל מי שלא אמר פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו ². ואלה תהיינה שלושת הנקודות עליהן אבסס את הדרש, כאשר אני מתאים את עצמי אל רבן גמליאל. ואתם רבותי, עקבו אחרי דברי תוך הקשבתכם הברוכה והתאימו אותם כ.א. בהתאם לענין. וכך מתחיל אני באומרי: "א' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך" ³.

כפי שהצילו את רחב היפה שליחיו של המפקד הנודע יהושע, על ידי כך שמסרו לה סימן, וכי היא תניח על חלון ביתה חוט או חבל אדום ועל ידו ידלגו חילות ישראל והמוניו בזעמם הלאה והיא וביתה ינצלו ⁴, כך נאמר

גם כן, שעם ישראל ניצל על ידי הא-ל הכל-יכול במצרים וזאת על ידי שמשחו או הניחו את הדם, שהוא אדום, על דלתות בתיהם. וזה היה סימן להמון הזועם של המשחיתים שיעברו הלאה ויפגעו וישחיתו בבתיהם של שונאיהם ואלה שלהם יישארו ללא פגע. ועל כן רוצה רבן גמליאל שנאמר את המילה הראשונה ואף נהיה חייבים לאמר פסח, - לזכר הטובה האדירה שפסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל⁵. המפרשים הקדמונים מקשים על דברים אלה של רבן גמליאל, כלומר, על מילה ראשונה הזו - פסח - קושיה גדולה מאוד והיא, כי מכת הבכורות באה על המצרים מכיוון שלא רצו לציית לציווי הא-לוהי ולשחרר את ישראל, בנו בכורו. מדוע אם כן היו הם צריכים לשים סימן על הדלתות כדי שלא ייפגעו, הרי העונש כולו מגיע למצרים ואילו להם עצמם לא הגיע כלל? ואם אמנם כך, נראה שלא היה צורך בסימן ולא זו היתה הסיבה שיתנו תודה עליה לא-ל וכי עליה נאמר שלא נתן למשחית וכו" ⁶. לכן, אם לא התכוון לעשות להם רע, - כי הרי לא היו ראויים לכך, מהיכן נובע אם כן החיוב הזה להודות על כך לא-ל, כפי שמצווה רבן גמליאל⁷?

למשל, אם ראובן הרג את שמעון ובניו תובעים מן המלך שיעשה צדק וינקום את מות אביהם שנהרג על לא כל עוול בכפו, והמלך, בראותו את חפותו של המת ואת אשמת הנאשם והוא מצווה שיעשה צדק; האם היה זה צדק שהמלך ירצה, כי אותם יתומים יהללוהו הן על הצדק שעשה שגזר על ראובן מיתה והן על כך שלא ציווה להרוג גם אותם? הרי יש בכך חוסר פרופורציה, זו תביעה לא הוגנת. כי הרי ראובן חטא, ואילו סיבה יכולה להיות לכך, שיצווה ליטול את חיי הבנים? וכך גם כאן, המצרים חטאו והם אלה שמגיע להם עונש המכות. הבכורות מבני ישראל, במקרה זה, הם חפים מפשע. אם כך, המצווה והחיוב שמטיל רבן גמליאל עלינו, מאבדת מתוקפה ועל כן איני מבין לאיזו מטרה ציוה שעלינו לומר - פסח, אשר פסח .... ?

אחרים פותרים קושיה זו על ידי מאמר של חכמינו והוא, כי כאשר נותן הא-ל רשות למשחית להשחית, זה אינו מבדיל בין צדיק לרשע ⁸. אותו משחית או שליח, לכך אין לו רשות כלל. זה דומה לאש, כי כאשר הוא מבעיר, הוא מתקדם ללא הבחנה בין טוב לרע ואת הכל הוא שורף. אם כך, כאשר יצא המשחית במצרים והיה עליו להשחית בבתי המצרים, היה עושה כך גם באלו של ישראל, כי התגוררו ביניהם. ועל כן היה צורך באות על הדלתות ואז מתאימים היטב דבריו של רבן גמליאל אשר מצווה, שעל טובה גדולה זו אנו נוזה לא-ל, כי הכה בבתי המצרים ואת שלנו הציל. ועל כן, כל אדם שלא יאמר פסח, לא מפגין בזכרו זאת, כי בגלל רחמי הא-ל ניצלנו ממיתה זו שמתו בה המצרים ולכן אדם זה אינו יוצא ידי חובתו. אם נתבונן היטב בתירוץ זה, נמצא אותו די חלש, וללא יסוד של ממש. כי מכת הבכורות (כפי שמוכיח הכתוב) ⁹ הייתה על ידי הא-ל, הקדוש ברוך-הוא בעצמו ולא על ידי שליח, כפי שאנו אומרים בהגדה: אני ולא מלאך, אני ולא שליח. והרי על פי הנחה זו שאמרנו, השליח אינו יודע להבחין, והרי הא-ל ברוך הוא כן יודע. לשליח אמנם אין את היכולת להבחין, אך לא-ל כן יש אותה. ועל כן, מכיוון שהא-ל עשה בעצמו הכליה הזו למצרים, הרי שאין צורך לשים לה אות. לכן, למה עלינו לומר "פסח על שום שפסח", כפי שציווה רבן גמליאל ¹⁰ ? ועדיין הקושיה במקומה עומדת ! אומרים החכמים: משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות והוא נבון. אמר: אם אני הולך להביא אדם שיוציאנה משם, בינתיים יבוא אחר ויגנוב אותה; ואם אני נכנס כדי להוציאה, אטמא את עצמי במקום טמא. למרות זאת החליט, שעדיף שייטמא מאשר יאבד את התרומה שלו ¹¹. כך גם הא-ל ברוך הוא: תרומתו – אלו ישראל, ראשית תבואתו ¹² נפלו למצרים, מקום טמא ומטונף. אמר הא-ל: אם אשאיר אותה [אותם] שם, אאבד אותה [אותם]. עדיף שאכנס למצרים ואציל אותה [אותם] כפי שאומר הפסוק, "ועברתי בארץ מצרים" ¹². ברשות החכמים, לי נראה

מאוד לא מתאים המשל לנמשל. נניח, שהכהן מחליט להיכנס כדי להציל את תרומתו, כי הוא נמצא שם לבדו ובאותו זמן שילך לקרוא לאדם שיבוא להוציאה, הוא חושש שיאבד אותה. אך לגבי הא-ל לא ניתן לומר כך, כי הרי לא חסרים לו שליחים לשלחם, עושי דברו ושומעים בקולו. אם כך, לא היה זה נחוץ שהא-ל יכנס, כי לא היה מאבד את תרומתו, כפי שהיה אצל הכהן; ואם כן, כפי שאמרנו זאת, אין כל דמיון בין המשל לנמשל. חכמים מתרצים היטב, כפי שכבר הבאנו זאת לעיל, שאין רשות למשחית להבחין בין הרע לטוב ולא נתנה לו שום סמכות לכך. על כן מכת הבכורות לא יכלה להיעשות על ידי מלאך ולא על ידי שליח, אלא יעשה אותה האל, הקדוש וברוך, כפי שאמנם עשה וכמו שאומר הפסוק: "ועברתי בארץ מצרים", כי אלמלא כך, לא היו ישראל ניצולים. ועל כן אנו חוזרים לקושייתנו הראשונה, כי מכת הבכורות נעשתה על ידי הא-ל ולכן לא זקוק הוא לאות כדי להצילנו. ואף לא היו ישראל ראויים לעונש ולא היו חייבים לתת תודה על עניין זה כפי שמצווה רבן גמליאל ואף איננו יכולים להבין סיבת הטכס הזה, אותו מייסד רבן גמליאל; לדעתנו, על יסוד כה רעוע, באומרו: "פסח – על שום שפסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל"¹³. יתכן, והקושיה הכה קשה נגד ציווי של רבן גמליאל תיפתר על ידי קושיה אחרת שהינה ראויה לתשומת לב רבה והיא, כי במקום אחד מצאנו, שהא-ל בעצמו הכה את בכורות מצרים ומצד שני, שעשה זאת על ידי שליח, כפי שאומר הכתוב: "ולא יתן המשחית לנגוף"¹⁴ וכו'. לכן, אם זה היה על ידי המשחית, הכיצד היה זה על ידי הא-ל כשאומר "ולא המלאך ולא השליח"¹⁵? שמעו רבותי רעיון יפה מאוד ולדעתי גם בסיסי מאוד! נאמר, כי בלילה שיצאו ישראל, קרו שני דברים למצרים. אחד מהם מכת הבכורות והשני "אור שהתעפש" או מחלת דבר שקוראים זאת אצלנו מגפה, ואותה שלח הא-ל כדי לסיים את הריגתם ולמלא בפחד את

המצרים, כדי שיציתו. לכן התורה משתמשת במילה זו – **לנגוף**, הנגזרת מ**נגפה**, מחלת הדבר הממיתה. ועל כן אומר הכתוב "שלא היה בית שלא היה בו מת"¹⁶. וזה מתאים היטב לכך שאמרו המצרים "כולנו מתים"¹⁷; והרי אם **משה** לא הכריז כי אם על מכת בכורות, הכיצד הם אומרים "כולנו מתים"? אלא מצד אחד הייתה **הנגפה** אותה הביא המשחית, שליח הא-ל ומצד השני **מכת בכורות**, אותה הביא הא-ל בעצמו. וכך מסתדרת היטב הסתירה בין שני המקומות בכתובים וגם מתפרקת הקושיה הראשונה, כי הרי לא ציווה הא-ל לעשות או לשים אות בגלל מכת הבכורות, משתי סיבות: הראשונה, מכיוון שלא היו **ישראל** ראויים לעונש זה; והשנייה, מאחר והא-ל הוא אשר הכה בבכורות ולכן לא היה צורך באות. אלא נכון מאוד הוא, שכן היה צורך באות ומוצדק הוא לעשות לכך זכר, כי המגפה הייתה באמצעות המשחית, שאין לו רשות להבחין ולהבדיל; וכך גדולה הייתה הטובה שעשה לנו הא-ל בכך, שלא הסכים שהמשחית יפגע בנו וכן הציל את בתינו, כי המשחית בעצמו לא היה רשאי לכך. טוב מאוד אומר אם כן **רבן גמליאל**: **פסח**, שאנו חייבים לומר **פסח** ולהלל את הא-ל על הטובה הגדולה כל כך. וראו רבותי, כיצד החכם המבורך הזה מסביר ומפרש באופן נפלא כל כך וכולל בדבריו הקצרים את כל תרועינו כאשר הוא אומר בתחילה "אשר פסח על בתי בני **ישראל**" ואחר כך "בנוגפו"; ומילה זו **בנוגפו**, הנגזרת מ**נגפה** ובעקבותיה "ואת בתינו הציל". ואילו על מכת הבכורות הכתוב היה מדבר, היה עליו לומר "אשר פסח על הבכורות במצרים". ועוד היה עליו לומר **בהכותנו ולא בנוגפו** – הגזר מ**נגפה** וכן "ואת בכורינו הציל". אך באומרו "ואת בתינו הציל" ובאומרו "בנוגפו", – "אשר פסח על הבתים", מראה הדבר בבירור שאינו מדבר בענין זה על מכת הבכורות אלא מדבר על המגפה אותה הביא המשחית, ומכיוון שאין לו רשות להבדיל, הרי **שישראל** נמצאו חשופים לאותה מגפה וניצלו הימנה **ישראל** בזכות שצייתו ושמו את האות ועשו

את הטכס. מכאן ראייה, עד כמה צודק ציווי של רבן גמליאל וכל מי שלא יאמר פסח, אינו יוצא ידי חובתו. ראו עכשיו, אלה שמעזיזים שלא לרומם [לכבד] את דברי החכמים, עד כמה מבוססת תורתם (*). עד כמה צודקות הוראותיהם וכיצד לא יוצא ידי חובתו מי שאינו מציית ל- כל מי שלא אמר וכו', פסח - שפסח ...¹⁸.

אני נותר (בראותי סיבות אלה) כמעט נדהם, כאשר אני מתבונן בכוחה הרב שיש למצווה, כדי לשמור עלינו ולהגן עלינו. המצווה שעשו ישראל במצרים הצילה אותם והגנה עליהם. היטב אמר קהלת: "שומר מצוה לא ידע רע"¹⁹. אמר המלך דריווש לדניאל: "אלהיך שאתה עובד לו תמיד, הוא יצילך"²⁰. אני מעיר על הנאמר "שאתה עובד לו תמיד", נדמה, כי המילה "תמיד", מיותרת היא. ואני משיב בשני אופנים: ראשית היא נדרשת כדי לכלול גם את הזמן בו מנעו מדניאל לעבוד את הא-ל. שנית, על פי מה שמלמדנו רבנו משה, שאת כל מעשינו נכוון אל עבודת הא-ל²¹. שאם אנו אוכלים, הרי זה כדי שיהיה לנו כח, וכדי שנוכל להתקיים, כדי לעבוד. לא לחיות כדי לאכול, אלא לאכול כדי לחיות. אם אנו ישנים, הרי זה כדי שנחדש את כוחותינו, כדי שיהיה לנו כח על מנת לעבדו וכפי שאומר החכם: וכל מעשיך יהיו לשם שמים²². וכך הצדיקים, אשר תמיד עובדים את הא-ל, תמיד עושים מצוה. ומזה נובע שהם ניצולים מרע, כפי שקרה לדניאל וכך קרה גם לחבריו²³ וגם לישראל במצרים. - מי מכס רבותי, כבר ראה כמיות גדולות של מים יורדות מן ההרים הגבוהים וכאשר הם מצטרפים [מתנקזים] ביחד הם יוצרים נהר גועש הולך וגדל ובגלל הגובה הרב הוא גואה ומפיל כאן בית ועוקר שם עץ ולבסוף גורף עמו את כל מה שהוא מוצא בדרכו. אך אם האדם יקבל התראה והודות לנסיונו יעמיד חומה או דייק [סכר] בדרך בה הזרימה אמורה לעבור, כפי שעושים במקומותינו אלה, הרי אין מי שלא יודע, כי כך הוא יגן על ביתו ועל שדותיו ובאותן תעלות וסכרים ישבור הנהר את קצפו ויישאר אחריו מים רגועים ועל אף קצפו הוא ישנה את כיוון הזרימה למקום אחר (**). כך גם נאמר, כי כאשר מן השמים (אלו ההרים הגבוהים) ירדו מים רבים של צרות, של דאגות ומצוקות, אשר ביחד

יוצרים נהר זועם של יגון ופורענות והוא מחריב פה בית גדול וידוע, שם לוקח עמו עץ, דימיו לאדם צדיק וחכם, המשמש משען לרבים. אם נהיה מודעים לכך ונבנה חומת מגן של מצוות, נעשה מהן גדר או דייק, הרי זה שיעשה זאת ימלט וינצל. לכך התכוון המלך דוד בדבריו באופן נפלא מאוד כאשר אמר: **רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו**²⁴. כך גם אמרו חכמים במאמר נפלא, **אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצוות**²⁵. אם עשית חבילות של עבירות ורצונך להגן על עצמך, להציל את עצמך, עשה כנגדן חבילות של מצוות". מבקש אני מכם הקשבה [תשומת לב] להערה, שיש לי על מאמר זה של חכמים. – נדמה, שהיה מספיק לומר, "אם עשית חבילות של עבירות, עשה חבילות של מצוות". לכן, לאיזו מטרה מביאים הם את המילה **כנגדן** ? אך הם אומרים משהו נפלא: אם עשית עבירה וברצונך לעקור אותה [לעקרה], אז אתה מוכרח לעשות מצוה. אלא שזה לא מספיק, אלא אם המצוה תואמת את העבירה²⁶. למשל: אם אדם הנאבק בסייף, רוצה לפגוע בראש יריבו, לא מומלץ שהמתגונן יגן על רגליו, אלא מוכרח הוא להגן עם המגן שלו על המקום אליו עומד יריבו להטיל את מכת החרב. את זה אומר החכם **בפרקים**: "תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות"²⁷, כלומר, כמו שמחזיקים את המגן לפני הפנים כדי להגן עליהם מפני המכה, כך גם יש להגן על ידי תשובה ומעשים טובים מפני הפורענות. ועל זה אומר המאמר שלנו: "עשה כנגדן", מפני שעל ידי הגנה זו, המכות שכבר קבלת יכולות להתרפא, אך תהיה לך הגנה כדי שלא תקבל שם עוד מכה. עשה כנגדן, מפני החובה לעשות את אותן מצוות השקולות כנגד העוונות. כך עשו **ישראל במצרים**. הם חטאו בעבודת אלילים וזה לא הספיק כי עתה עבדו את הא-ל ושמעו בקולו, אלא היו מוכרחים לציית לו ולשחוט את האליל, את השה שהמצרים חשבוהו לאל ואף לשים את דמו על הדלת. הם עשו מצוה כנגד עבירה ועל ידי כך ניצלו. ניקח מהם דוגמה, אנו צאצאיהם, ונשחט את כל האלילים, שהם ההרהורים הרעים, השנאה וכל דבר אחר בו חטאנו כלפי הא-ל ואז

כאשר נעשה מעשים טובים וניתן סימנים לכך, אז ניוושע. ובהחלט יכול להיות, כי כנגד הדם ששמו בדלתות מכוונת הצדקה. הדם הוא סמל לכסף וכבר בלשון הקודש נקרא הכסף דמים. וכאשר שמים אותו על הדלת, - כלומר מביאים אותו אל העניים ואל הנצרכים הדופקים חרישית על דלתותינו, אז יקרה לנו כמו שהיה לישראל, שראה אותם הא-ל הכל יכול ברחמיו, כפי שאומר הפסוק - וראיתי את הדם²⁸. ואם כך נעשה, הוא ירחם עלינו. אמר בחדוה הרב יוסף לאחיו: "אם לא תורידו, אם לא תביאו את אחיכם הקטון אתכם, לא תוסיפון לראות פני", אל תופיעו בפני²⁹. תדמינו לכם רבותי, כי הא-ל הוא זה שאומר לך זאת, היהודי העשיר ובעל היכולת, החושב את עצמו לגדול: אם לא תביא אתך את אחיך הקטן, שהוא האביון, אם הוא לא יחיה בתוכך, אל תוסיף לראות את פני, מפני שלא אשמע אליך, לא אטיב עמך. כדאי אם כן, שלא נעזוב אותו, אלא שירד אחינו הקטון תמיד עמנו, אם רוצים אנו לראות את פני הא-ל. מוכרחים אנו לשים את הדם על הדלת כפי שעשו ישראל במצרים ואז ראה אותם הא-ל והצילם. כזכר לכך רוצה אותו חכם, האציל והמלומד מאוד - רבן גמליאל, שנאמר פסח, אשר פסח.

אף ציווה רבן גמליאל שנאמר מצה. והסיבה שהוא נותן לכך היא, כי יצאו ישראל בחיפזון רב וכך קרה, שלא הספיק לחמם להחמיץ, כפי שהוא אומר מצה זו וכו'. גם לכאן שייכת קושיה, כי אם אנו אומרים פסח על הטובות הגדולות אותן קבלנו בעת שהא-ל פסח, ניחא. אך איזו טובה יש בכך, שלא החמיצה המצה, כי על כך נעשה זכר ונודה לו³⁰. בודאי בטוחים אתם רבותי, מן הקושיות הקודמות, כי כמה קושיות שאנו נוכל לתאר לעצמנו, צפה אותן כבר רבן גמליאל, ומכיוון שהוא מצווה על זאת, הרי גם לכך יש לו כנראה סיבות מספיקות. ואף על פי שהקושיה מצוינת, כך גם יהיה הפתרון.

כפי שכבר בדדוש אחר פירשנו³¹, כך גם אמר הרב ריבי יהודה עליו השלום³² (***) בצורה יפה מאוד, שמצרים הייתה מלאה בתועבות ובעבודה זרה ולא היה יכול הא-ל הקדוש והברוך, כי כביכול תופיע

בפרהסיה שלה א-לוהותו. וכאשר יצאו ישראל בחיפזון רב, ככל שנחפזו יותר, כך יותר מהר יכלו ליהנות מא-לוהותו. אם כן, החיפזון הזה של ישראל היה לטובתם, לשבחם ולכבודם הרב, כאשר ראו עצמם מוקפים בשכינה והיא מלווה אותם. הביטוי, כיצד רבן גמליאל רומז על כך היטב בדבריו כאשר הוא אומר "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקדוש ברוך הוא", כי בכך הוא מראה באופן ברור, כי כל הסיבה לכל החיפזון הייתה, כדי שייחנו מזיו השכינה בהינצלם ממצרים. ובצדק רב מצווה רבן גמליאל לעשות לכך זכר, מפני שהסיבה לגאולה הגופנית ולגאולה הרוחנית בו-זמנית כלולה במילים אלה ואף הוכיחו זאת חכמים כאשר אמרו: חיפזון – זו השכינה³³, מכיוון שזו הייתה הסיבה לכך שישאל יידבקו בא-ל, שילכו לקראתו וכי הוא יהיה להם למשענת. כל זאת היא טובה רוחנית וכל כך רבן גמליאל החשיב זאת בזכירה שלו, על כן ציווה על כך שנאמר מצה. ומאחר וזו טובה א-לוהית ורוחנית, עלינו להחשיב ולהוקיר אותה יותר מן הגשמית. (***)

את העיקרון הזה הנחיל לנו אבינו אברהם כאשר אמר לו הא-ל: "לזרעך אתן את הארץ הזאת" ומסיים הפסוק: ויבן שם מזבח לא' הנראה אליו³⁴. לא נראה, שיש צורך לומר יותר מאשר זאת, כי בנה מזבח לא' ואילו "הנראה אליו" הוא מיותר, מכיוון שניתן להבין זאת היטב מעניינו. אך אברהם מלמד את בניו, שיחשיבו את הנשמה יותר מאשר את הגוף, את הנכסים הרוחניים יותר מאשר את הגשמיים. הרי כאן הא-ל נראה אל אברהם, שזו טובה רוחנית ואומר לו, כי לזרעו הוא יתן אותה ארץ מובטחת וזו טובה גשמית. וההמשך הוא שאברהם בונה שם מזבח. והיכן שנמצא ענין גדול, שם נעדר הקטן, כי הרי אינו מזכיר את הטובה הגשמית אלא מקדיש אותה לא' "הנראה אליו"³⁵ ובכך הוא מביע תודה רק על הטובה הרוחנית, על הטובה והכבוד הרב על כי השכינה מתגלה אליו; ואילו השניה, מכיוון שהיא פחותה ביחס אליה, הראשונה, נותרת היא כלולה בתוכה. וכך גם המלכה אסתר, בהתאם לעיקרון זה אומרת למלך אחשוורוש: "תנתן לי נפשי בשאלתי" ורק אחר כך ממשיכה "ועמי" וכו"³⁶. – בתחילה אומר הפסוק, כי הא-ל הניח את

כדי לשרתו, שזה ענין רוחני ואחר כך ממשיך "ומכל עץ הגן תאכל" ³⁸. קודם הוא מצווה על ענין הנפש "לעבדה ולשמרה", - וכפי שאומר זאת הפרשן הגדול, רש"י: **תורה ומצוות** ³⁹ ומיד אחר כך אומר "אכול תאכל". וכך את הטובה הרוחנית הזו קבלו **ישראל** וכדי לקבלה, היה החיפזון בשבילם טובה גדולה, שלא החמיץ הבצק. זה בא ללמדנו, שנוציא את הגאוה מלבנו וכי נקשט אותו במחשבות טובות, שאז מהר תראה השכינה, כפי שאומר המלך דוד: "לב טהור ברא לי א-לֹוהִים", שלא יהיה בו חמץ, ועל ידי כך "ורוח נכון חדש בקרב" ⁴⁰. כבר בפעם אחרת אמרנו, כי הדרך לבער את החמץ היא באחד מ 4 אופנים ⁴¹: או לפוררו כמו עפר ואבק, או לפזר אותו באויר, או לשרוף אותו או להשליכו לים; דהיינו, לבטלו מארבעת היסודות מהם אנו מורכבים ועל ידי כך יהיה הבצק שלנו ללא חמץ, כפי שקרה לזה של בני **ישראל** כאשר התגלתה להם השכינה וגאלה אותם. ולכן היטב מצווה **רבן גמליאל** שנאמר - **מצה**. וכן מבקש **רבן גמליאל** שנאמר **מרור**, לזכר הצרות שהיו לנו במצרים, כפי שאומר הפסוק: "וימררו את חייהם" ⁴². גם כאן רוצה אני להציע קושיה והיא, - שאם נכון הוא שאנו מזכירים מרור, מרירות לזכר של אלה הצרות שעברנו **במצרים**, אם כך נראה לי, כי החכם לא מקפיד על הכללים ועל המקום, שהרי הצרות והשעבוד היו קודם ואחריהם באה הישועה, גם הגופנית וגם הרוחנית הנרמזת במילים **פסח ומצה**; ואם אמנם כך, היה על **רבן גמליאל** לצוות, שנאמר תחילה **מרור** ואחר כך **פסח ומצה**, כי כך היה, כך התרחש ⁴³. טענה זו היא כה חזקה, שלמרות שאני מבין שהחכם היה יודע לתרץ ולנמק בנימוק טוב יותר ממני, - אך אינני משיג זאת מספיק, - לכן אומר את אשר הא-ל ישים בפי :

יכול להיות, כי אינו רוצה להתחיל את התקנה הזאת במילה שפירושה שלילי. יכול להיות שרצה להדמות ל**פסוק** שאומר - "על מצות ומרורים יאכלוהו" ⁴⁴. יתכן, שאזכורו המאוחר בא לרמוז, כי לאחר גאולת מצרים אמורות לבוא עוד גלויות ומרורים ל**ישראל**. גם כן יתכן

שעל ידי שינוי הסדר הוא רצה שוב, בזמן שאנו עושים זכר לקורות העבר, כי ישראל הגיעו אל האושר באמצעות הסבל, זאת על ידי נחמתנו ? (***) כאשר נזכור את הגאולה הגשמית- הפסח ואת הרוחנית- המצה, נדע שהשגנו אותה באמצעות המרור, הצרות, שהיו הגורם המכריע של הטוב הזה. נכון הוא, כי המפקד גזעון לא ניצח עד שלא ניפצו את הכדים⁴⁵, אשר מרמזים על הצרות הרבות שהיו באותם זמנים. כדי שנוכל ליהנות מן המתיקות וההרמוניה של נגינת העוגב דרושים שני דברים: שיהיה מי שינשוף בו אויר וגם מי שינגן בקלידים ואז ישמעו את הקולות הנהדרים והנעימים (***) . איוב היה העוגב, השטן נשף⁴⁶ והא-ל ניגן בקלידים, כי כך אומר הפסוק: "כי יד א-לוה נגעה ב"י"⁴⁷, ואז נשמע קול מתוק – יהי שם א' מבורך⁴⁸. כך שהצרות של איוב הביאו גם את טובתו. ישראל במצרים היו כמו עוגבים. קולם וגם הקונצרט המוסיקלי שלהם נשמע ופלא אז ישיר משה ובני ישראל⁴⁹. היו להם פסח ומצה. מה גרם להם לאלה ? הצרות- המרור. על אף שניתן להביא עוד פירושים בענין זה, אסתפק באלה, כדי לתמוך בציוויו של רבן גמליאל [ראה הערה (*)] ואסיים בדקדוקי חכמים. בגמרא קוראים למרור חסה⁵⁰ הנגזר מחס, מרחמים; כדי לרמוז על כך, כי המרור, הצרות והמרירות הביאו לרחמים וגאולה במצרים וכך גם יהיה בגלות זו, הממושכת והארוכה כל כך, אשר גם בה הצרות, המרור יהפוך לחסה, לרחמים; ונשוב ליהנות מן הפסח והמצה, גאולות גשמיות ורוחניות על ידי ביאת משיח בן דוד במהרה בימינו אמן ואמן.

מראה מקורות לדרשה העשרים ושתיים לחג הפסח עובד על ידי שמעון קומר

1. שמואל א, יח, ז.
2. מקורו במשנה, פסחים, י, ה.
3. תהילים, יא, יז.
4. יהושע, ב, יח.
5. שמות, יב, כז; 6. שם, כג.
7. ראה פירוש האברבנאל לשמות, יב, השאלה החמישית, מהד.א. שוטלנד, ירושלים, תשנ"ז, עמ. 153; וראה גם בספרו זבח פסח קרימונה שי"ז, שער צ"ה.
8. מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דפסחא, פרשה יא, מהד. הורביץ-רבין, עמ. 38; בבלי, בבא קמא, ט, א. וראה בספר מעשי ה' לר' אליעזר אשכנזי*, חלק מעשי מצרים, ד"ה "רבן גמליאל"; זבח פסח, דף לו, א.
9. ראה שמות, יב, יב; שם, יב, כג.
10. ראה שמות רבה, טו, ה.
11. ירמיה, ב, ג.
12. שמות יב, יב; 13. שם, פסוק כ"ז; 14. ראה שם, פסוק כ"ג.
15. ראה זבח פסח*, שם.
16. שמות, יב, ל; 17. שם, לג.
18. יתכן ודבריו מכוונים כלפי אוריאל דה קוסטה וההולכים בדרכו; וראה גם הפתח המהיר י.ג.ה. לשורה הקדומת בקסר. המסמכות (*).
19. פרק ח, פסוק ה.
20. דניאל, ו, יז, ובמקור: "אהלך די אנת פלח לה בתדירא הוא ישזבנך".
21. ראה משנה תורה, הלכות דעות, ג, ג. וראה גם בהקדמתו למסכת אבות (שמונה פרקים), פרק ה.
22. אבות, ב, יב.
23. ראה דניאל, ג, כד-כז.
24. תהילים, לב, ו.
25. ויקרא רבה, כא, ה.
26. ראה חיבור התשובה לר' מנחם המאירי, ניו יורק תש"י, עמ. 217.
27. אבות, ד, יא.
28. שמות, יב, יג.
29. ראה בראשית, מד, כג.
30. ראה מעשי מצרים*, דף לה, א.
31. דרשה 19, אחרי הערה 69.
32. לא ברור לי, מיהו רבי יהודה המוזכר כאן; וראה הפתח י.ג.ה. המסמכות (**).
33. מכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא, ז, מהד. הורביץ-רבין, עמ. 22.

34. בראשית, יב, ז.
35. ראה אברבנאל לבראשית, יב, ה; וראה גם הרמב"ן, שם, יב, ז.
36. אסתר, ז, ג.
37. בראשית, ב, טו; 38. שם, טז.
39. דרשנו טעה, אינו ברש"י. וראה פירוש הדר"ק לבראשית, ב, טו, ד"ה: "לעבדה ולשמרה", על פי ספרי, דברים, מא, מהד. פינקלשטיין, עמ. 87; וזכנו בחיי, שם.
40. תהילים, נא, יב.
41. ראה בדרשה 21.
42. שמות, א, יד.
43. ראה מעשי מצרים*, דף לד, ב, ספק ג.
44. במדבר, ט, יא.
45. ראה שופטים, ז, יט-כ.
46. ראה איוב, א, יט; 47. שם, כא; 48. שם, א, כא.
49. שמות, טו, א.
50. בבלי, פסחים, לט, א.

הבהירות לחכמים המוצרכים הנספח של ש. קומר וחיבוריהם שיכולים להיות

מקור לצדק

למקורות 8. 15. 30 בצדק 1. ה 22 - ובצדק 19 אסתר הצדק. הצדק 1
ר" אלוטרי אשכנזי הפופא. בן אליהו. 1513 - 1586. רב. פרשן וחוקר מתמטי
ר" יוסף קארו. היה שופט במצרים. רב בקפריסין. איטליה. פוזן וקראקא שם נפטר
חיבר "יוסף לקח" (משי מצרים). פירוש של "מגילת אסתר" ו"משי ה" = פירוש של
התורה וכן תשובות ופלאות. (מתוך לקסיקון יוצאיקה 1976 ואנ"י ירושלים 1970).

בצדק 19. למקורות 11. 14 בתולדות ה 3.

הפלאה" = ר" אלוטרי אשכנזי. Magister Leo Hebraeus 1288 - 1344
בצדק. פילוסוף. פרשן. רופא ותוכן. חיבר פירוש למגילת אסתר
ראשונים ולכתבי קודש אחרים ובהם רעיונותיו הפילוסופיים ביחוד בחלק המכונה
תולדות. בן חיבר "סוד המנהג". ספר "הפיקס הישר". "משה חושב" בתורת
האגדה. "שערי צדק" של י"ג המצוות של ר' ישאעאל שכלל מכשיר למציאת מרחבי
הפיקס = "משה יעקב" וכן "מחמאות ה" שנתקל בהתנגדות חריפה מצד כמה חכמים
באלה הצדק הכלולה בו. שהיקום נברא מחומר קצומן ולא "יש מאין".
אחד ההפיקס של היח נקרא של יצי האסטרונומים של שמו: "ר' אלוטרי"
(מתוך: אנ"י ירושלים 1970. פאולן. א. י. 1970).

הערות והערות לדגשה העשרים ושתיים לחם העשר

אל יצי המהדיר יוסף בן הרות

כללי: ביטויי הענווה של דגשנו הפתיחת דגשה זו. אשר כאלו לא נאמרו בדגשות הקודמות. מסיבה אולי אל כך, כי היה נוכח חכם גדול מדגשנו מהמזל הרבני? אך תיתכן סיבה אחרת והיא: כי דגשה זו נאמרה בעיר הבצורה גלוקסטאדט ולא בהמבורג. ואולי הייתה זו דגשתו הראשונה בקהילה חדשה זו. שנוסדה אל יצו. כדי להקימה בקהילה יהודית ראשונה בממלכת דניה. בכלל. קיבל הסוחר והדיפלומט המדיני Albertus Dyonisus (הוא דגשנו). פריביליגיה ממלכתית מיוחדת מאת המלך הדני זאך Christian IV. היה זה הישג מיוחד עבורו. שבהל זה שני עשורים בהמבורג מכך, שלא הותרה לו ולחבריו יהדות גלויה וקיום מוסדות קהילה בעיר זו. לפני-כן היה פליט אנוס נוצרי. שלא זכה כלל לקיים את צת אבותיו בחופשיות ובשלמות: באנשוורפן. קולונייה. ונצריה. עתה היה בן 55 ש'.

(*) גם דגשה זו עומדת בסימן הויכוח התיאולוגי! האם התורה שבהל פה היא חובה אל החוגרים ליהדות גלויה או לא? הפלפול הארוך אודות דברי רבן אמליאל (השני. ד'תתק"ה) בקשר לחיוב לאמר בלי הסדר "פסח. מצה ומרור". באה להצדיק תורה שבהל. כנצד הכופרים בה. שרצו להתעדר אך ורק התורה שבכתב. זאת בתוצאה מהשקפת הכמורה הנוצרית. שאלה פרשנות חכמי יבנה עוז בדאשית צת זו בא"י שלאחר החורבן ומאחר יותר שמה אל עץ את המסנה ואת התלמוד.

(**) דגשנו מתאר כאן את מצב העיר הבצורה Glückstadt. מוקפת תעלות ניקוז והגנה. דייקים וחומות בנויות: אחד נצד גיאות היס הצפוני בשפך נהר Elbe בחורפים. ושטפונות נהר Rhin הקטן. שהצטקטטו הלו הקיץ את העיר משלושת צדדיה וצדמיו נשפכו לנהר אלה במוצא יחיד :- ומאיצק כהגנה מפני פלישת צבאות צרים אממלכת דניה ממזרח ומצד. שני איכוסים כאלה קרו אמנס כמצודה מאש בימיו. הראשון:

שטפונות עזים בשנת 1625 והשני מתקפת הצבאות של ממלכת סכסוניה והמבורג הקטוליים אל דניה הפרוטסטנטית-אווונגליט בשנת 1628. שני מאורעות אלה החריבו את רובה של העיר. פסטיים תוך 3 שנים. בדגשה 10 לחנוכה 1629 מבטא דגשנו איכוסים אלה. והמבין הבין.

(***) כבר העיר ש. קומר בהערותו *32. שאינו יוצא באינה דה יהודה מדובר ואברהם. כי דגשנו השתמש כאן במונח דגה Riby יהודה. שמציין מלמד ילדים ונולד בעיר הפורטוגלית בהמבורג. (ראה הספרי בדגשות 19 + 20) מכאן שמדובר כנראה במורה יהודי שנפטר. והיה יצא לשומועיו בקהילה החדשה והקטנה של גלוקסטאדט.

(****) המילים הפורטוגליות fauor temporale תורגמו אל- "טובה גשמי". משום מה הודגשה המילה temporale כמילה מלשון הקודש ואין לי לכך הסבר או שטעם המדעים. או שיש כאן כוונה שלא יצדתי אסוף דעתה.

(*****) סימן השאלה בסקט אמור היה להיות סימן קריאה נראה לי! כי דגשנו מרמז כאן אל התרבויות שהיו מנת חלקם של רבים וטובים. בקשר לתקופת האיכוסים הפורטוגל. אך גם לאחרונה בהמבורג. שם לא הורשו האיכוסים לשכור לחיות כיהודים גלויים.

(*****) אייבור העולם בתקילה נראה תמוה. בלי נגינה זה היה נהוג בכנסיות. אך לא בבתי כנסת. הוא היה יצא לחוגרים ליהדות מנעוריהם הפורטוגל ובנראה השאירו רושם חיובי עקב נגינתו "המתוקה וההרמונית" גם היותו בעבר חלק מן האנוס הנוצרי האכזרי. דגשנו לא היה יכול להשתמש בדגמה זו. אלא היכידון הטוב שהשאי בלי זה בתודעתם של האיכוסים לשכור שהיו מושפעים עדיין מעברם הנוצרי. ומן העולם במקרה זה צוקא אלה. בקהילה יהודית גילה. דגמה זו לא מובנת לקהל ולא ראוייה - עולם הופל אל אל יצי שני אנשים: הנשן ומפיה רוח בדוללות-רגל

זרשה עשרים ושלוש לפסח

האדון הכל-יכול הראה היטב את גודל כוחו, כאשר הוציא את בניו מגלות מצרים, אשר לזכרה אנו חוגגים את החג הקדוש הזה. אמת זו אושרה על ידי גדול שונאי ישראל – בלעם, שאמר: **א-ל מוציאם ממצרים וכו'** "כתועפות ראם לו" ¹. כך גם מהללים את הא-ל הכל-יכול בשירה, כאשר אומרים – **מי כמכה באלים א' וכו'** **נורא תהלות עושה פלא** ², על הנסים והנפלאות הגדולים שעשה עמם. נכון הוא, כי במבט הראשון נראית יכולת א-לוהית זו כנסתרת וזה נגרם על ידי שפקד וציווה על עמו, מה שיעשו בזמן שיצאו ממצרים, כפי שקראנו בפרשה של היום: **"ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו כלי כסף וכלי זהב וא' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים"** ³. זה נראה עניין מוזר מאוד, שאם יכולתו של הא-ל כה גדולה כפי שהיא, הרי בהחלט יכול היה להעשיר את ישראל מבלי שייקחו את רכושם של הזולת. כי הרי הכסף והזהב מיוחסים באופן מיוחד לא-ל, כפי שאומר הנביא – **לי הכסף ולי הזהב אמר א'** ⁴. אם כך, בגלל זה היה יכול לחלק לישראל בלעדי כסף זה של מצרים כפי שנאמר בפרשה – **וישאלום וינצלו את מצרים**. כפתרון לעניין אומר כמה סיבות וזה יהיה נושא הדורש של היום (*): הפשטני ביותר שניתן לאומרו הוא, כפי שמביאים זאת החכמים במאמר

במסכת סנהדרין, פרק חלק: אומרים הם, שהמצרים תבעו את ישראל לדין לפני אלכסנדר מוקדון ותביעתם הייתה, כי הרי בתורתנו נאמר מפורשות, שהיהודים בקשו בהשאלה הרבה כסף וזהב, המצרים השאילום והם רוקנו את מצרים; ועל כן עליהם להחזיר אותו רכוש, כי הרי לא היה שייך להם. על כך השיבו היהודים, שאם התורה מעידה על האמור לעיל, היא גם מעידה במקום אחר שאורך הזמן שהיו ישראל עבדים במצרים הייתה בת 430 שנה. ומספר הנפשות של ישראל במצרים היו 60 ריבוא. כאשר ירצו לשלם על העבודה של כל כך הרבה אנשים ובמשך כה הרבה שנים, - כי הרי ישראל לא עשו כל דבר שיצדיק את שעבודם-, אז יסתכם חישוב השני בהרבה יותר מאשר השאילו להם בכסף וזהב 5. כה חזק היה טיעון זה, שהמצרים ויתרו על כוונתם וישראל נותרו חופשיים [פטריוס]. זה גם מה שישמש לנו כתשובה ראשונה לענינו. בצדק ציווה הא-ל שיבקשו, ובצדק הם לקחו זאת, כי הייתה זו עבודה של נפשות כה רבות ובמשך כה הרבה זמן. על ידי כך אני מבין את הפסוק אותו אומר דוד: ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל 6. בעצם, מוזר מאוד נראה סיום הפסוק כי אינו מתקשר לתחילתו, כי הרי מהו הקשר בין מה שנאמר בתחילה, כי הא-ל הוציא את ישראל ממצרים בכסף וזהב, לבין מה שנאמר בסוף הפסוק, כי לא היה בשבטיו שום צולע וכושל? אך לפי הטיעון שאמרנו, זה מסתדר היטב וזה מה שאומר דוד - "ויוציאם בכסף וזהב": שאם תתבונן בכך באופן שטחי תאמר שזו מכשלה, שזה פגם לישראל. אך אם מתבוננים היטב, על פי הטיעון אותו אמרנו לעיל, אז - ויוציאם בכסף וזהב - ואין בשבטיו כושל, אין שום פגם ולא מכשלה בשבטי ישראל, מפני שנטלו את אשר להם, מה שהיה שייך להם כתמורה על עבודתם. ועל ידי כך מבין אנוכי דבר יפה מאוד והוא, כי המילה "וינצלו" את מצרים 7, שאנו מתרגמים זאת ללאדינו "וירוקנו" את מצרים-, בלשונו הקדושה ולכל הפחות בלשון חכמים, כשרוצים להשמיע את התירוץ, הם אומרים זאת במילה התנצלות, מלשון "וינצלו" את מצרים. ובכך רצתה התורה הקדושה להראות.

כי במילה וינצלו ישנה התנצלות. על כך שרוקנו את מצרים יש להם תירוץ טוב, כי היה זה שכר תמורת זיעתם ועבודתם. ואם ירצה אדם לומר שאם זה כך, צריך היה האל לצוות לישראל שייקחו את רכושם בכוח ולא במרמה ובניצול האוימן בס; – על זה ניתן לומר שהאל רצה לנקום במצרים מידה כנגד מידה. כמו שהם [המצרים], כאשר שעבדו את ישראל היה זה במרמה ובניצול האוימן, כך פירשו החכמים את המילה בפרק = בפה דן 8, כך גם ציווה האל כי בפה דן יבקשו מהם את הרכוש וכך הם ניצלו את מצרים. היטב יכולים אנו ללמוד מכאן מוסר השכל ולהראות, כי האל אינו רוצה שמישהו ירוויח מן העבודה של הזולת; ואם לא יתן לנו את המגיע מרצון, אז יתן בכוח כפי שזה קרה למצרים כפי שנאמר בתורה: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר" 9 – ביומו תתן שכרו". ומסיים הפסוק ואומר: "ולא יקרא עליך אל א' והיה בך חטא" 10. כוונת הפשט של מילים אלו היא, שלא יהיה מצב שיקרא עליך אל א', שאם כן, יהיה בך חטא. אך אני מפרש באופן אחר וזה יהיה מדויק יותר בהתאם למה שנאמר "ולא יקרא". כי היה עליו לומר "כי אם יקרא" ואז בטוח הייתי, שהכוונה היא ש"יקרא עליך". כי אם יקרא, יהיה בך חטא. ועוד, כי אומר בסוף הפסוק – חטא, שזה נראה להיות דבר קל, כי הרי אם מדובר בעבירה של לא תעשה, הכיצד אומר על כך חטא ? על כן אני אומר, כי כוונת הפסוק הייתה: "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר". ביומו תתן שכרו " וכו'". שאני מתרה בך, כי למרות ששכיר זה הוא כל כך טוב, שמרוב טובו – ולא יקרא עליך אל א', למרות זאת עדיין אינך פטור מאשמתך, ז.א. והיה בך חטא. מצרים הלינו את שכר העבודה של ישראל ועל כן האל ציווה שיבקשו וייקחו מהם... וינצלו את מצרים. ניתן לומר גם טיעון שני והוא, שהאל ברוך הוא אין לו ברקיע בית-ציקה למטבעות אשר בו טובעים 11 כסף זהב (**), אלא דרכו היא, כפי שאומר הפתגם של הנשים הזקנות, שהאל אינו סורג כובעים 12. ומוכיחים זאת החכמים בפירוש הפסוק – "כי א-לוהים ישפוט, זה ישפיל וזה ירים" 13, כדי להראות שהצדק

והכלל אצל הא-ל הוא כזה, שאפשר להעשיר את ראובן ברכושו של שמעון; זה ישפיל זה ירים. כשרוצה, נותן הוא לאדם אחד וכשרוצה, מוציא ממנו ונותן לאחר 14. זה הרעיון אותו מפרש רש"י על הפסוק – בראשית ברא א-לוהים, כי הא-ל רצה להראות בתורתו, כי הוא האדון והבורא של כל העולם, וכי כאשר יוציא את הארץ הקדושה מידי הגויים ויתננה לישראל, לא יוכלו לומר שום דבר נגד זה, כי הרי הוא ברא אותה; ברצותו נתנה להם וברצותו הוציאה מהם ונתנה לישראל 15. כך גם נאמר בעניינו, כי ברצותו להעשיר את ישראל, היה זה ראוי כי יהיה הדבר ברכושם של שונאיהם, כי כך הוא הכלל: כי א-לוהים שופט זה ישפיל זה ירים (***)

(6) * + **. הוא רצה אם כן, שהעושר ההוא של ישראל יהיה מרכושם של המצרים, יותר מאשר מגויים אחרים, כדי לגרום למצרים לצער עמוק ולעומתם לעונג מושלם של ישראל. האופן הזה, שאדם עשיר הופך לעני, הוא רעה גדולה; וכאשר הוא רואה את עושרו, הכסף והזהב ברשות שונאיו, אין צער גדול מזה. כך אמר שלמה בקהלת: "יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם. איש אשר יתן לו הא-לוהים עשר ונכסים וכבוד ולא ישליטנו הא-לוהים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו, זה הכל וחלי רע הוא" 16. ולהפך: כאשר אדם עני מתעשר, ויהיה זה על ידי כספו וזהבו של שונאו, הרי אין עונג גדול יותר מזה. וכך אני מגיע לנקודה, כי ההתעשרות של ישראל הייתה צריכה להיות על ידי הממון של שונאיהם. והסיבה לכך היא, כי א-לוהים שופט וכי רצה שזה יהיה על ידי הממון של מצרים, כדי להרבות את צערם של מצרים, אשר היו עשירים ונהיו עניים וכן שיראו את ממונם בידיהם של שונאיהם. וכן כדי להרבות את שמחתם של ישראל שהיו עניים ונהיו עשירים, ועוד זאת על ידי כספם וזהבם של שונאיהם הגדולים ביותר, זאת כדי להרבות את שמחתם ואת העונג שלהם. אומרת המסורה 17 כי בתורה מופיעות בפסוקים שונים שלוש מילים זהות – השמחה. באחד: הרבית הגוי לא הגדלת השמחה 18 ; בשני: קול תרועת השמחה לקול העם בוכים 19 ; בשלישי: ומשבח אני את השמחה 20. אומר הפסוק הראשון : [כאן חוזר דרשנו על הענין בתרגום לפרוטוגית, שפת השומעים]

רצה הוא לומר לעניינו, כי כאשר הוא מרים את העם, הרי זו שמחה, הגם שהיא איננה כה גדולה. אך כאשר קול תרועת השמחה הוא כנגד קול העם הבוכים, כלומר, שהאחד מריע משמחה על כך שהשני בוכה, כי זה ישפיל וזה ירים, שאת האחד משפיל הא-ל ואת האחר הוא מרים. ואז משבח אני שמחה ממין זה. וכזו נתן הא-ל לישראל, שהם צחקו על כך שהמצרים בכו והיתה שמחתם רבה. וכך אומרים החכמים על הפסוק **אגלה ואשמחה בחסדך**²¹, שרצה דוד במילים אלה לומר בשמם של ישראל: "רבונו של עולם, אם תעשיר אותי מבלי שזה יהיה על ידי ממונם של שונאי, אז אגלה בלבד, אבל אגלה ואשמחה בחסדך, שהעשרת אותי בממונם של שונאי"²². אם כך, כי בגלל כל זה ציווה הא-ל וינצלו את מצרים. ולומדים אנו מכאן מוסר, כי עלינו לעבוד את הא-ל בממונו, ועל ידי כך לא יעבירוהו מאתנו לאחרים, כי אם להפך, את זה של האחרים יעביר אלינו, כפי שהעביר את זה של מצרים לישראל.

הטיעון השלישי יהיה באופן הבא: הא-ל החליט להטביע את המצרים בים, וזאת בנוסף על כל העושים והסבל שהביא עליהם במצרים, מן הסיבה אותה אומרים החכמים במאמר האומר כך על הפסוק "הבה נתחכמה לו"²³: הם אומרים, כי המצרים אמרו, כי הא-ל מתהלל בכך כי הוא משלם מידה כנגד מידה; ואם הם היו הורגים את בני ישראל באש, גם הוא ישרפם: אם על ידי חרב, הרי גם הוא כן יהרגם; על כן יש להרגם במים על ידי השלכתם ליאור, כי הא-ל נשבע שלא יביא עוד מבול, ובאופן זה הם [המצרים] לא ייענשו. ממשיך המאמר, כי הם נהגו כך כבורים, כי אם הא-ל נשבע שלא יביא עוד את מי המבול על בני האדם, הרי שלא נשבע שלא להביא את בני האדם אל המים. ועל כן ציווה ורצה שירדפו אחרי ישראל בים ושם יטבעו, כדי להראות להם, שלא משתלם להתנגד לרצונו²⁴. במאמר זה יש לי קושייה, אותה אומר בקצרה, והיא, כי המאמר אומר שמצרים נמנעו מלהרוג את בני ישראל בחרב ובאש מפני שחששו, שמא יפרע מהם באותה מידה ועל כן בקשו את המים בגלל הסיבה

האמורה. אם כך, שואל אני עכשיו: הכיצד הם לא חששו מלצער ולשעבד את ישראל, הרי הא-ל אמור היה לשלם להם באותה מידה ? זוהי הערה טובה. אני מסביר זאת בכך, כי הגזרה אותה אמר הא-ל לאברהם, כי ישעבדו ויצערו את בניו בארץ לא להם, לא היתה כה סודית, שלא ידע עליה עשו ועל כן אומרים החכמים, כי אחרי שמת יצחק, הוא [עשן] לא רצה יותר לדור בארץ כנען, כדי שלא יהיה שותף בחוב של הגלות²⁵. ואם כך, אין זה מוגזם לומר שידעו על גזרה זו גם המצרים ועל כן לא חששו מלשעבד ולצער את ישראל, כי הרי הא-ל כך גזר עליהם [על ישראל] ואם הם [המצרים] נעשו על ידי הא-ל, הרי זה היה על כך שהכחישו את מציאותו הא-לוהית ועל כך שלא עשו את רצונו הא-לוהי שציוה עליהם "שלח עמי ויעבדוני"²⁶ ; כך שלא היו צריכים לחשוש מלצער ומלשעבד את ישראל. אך מלהרגם בחרב או באש הם כן חששו מן הסיבה אותה אמרנו, אלא בקשו להרגם במים, וזה היה מתוך בורות, כי גם אם מי המבול לא היו באים עליהם, הרי שכן הם יבואו אל תוך המים. ואיזה אמצעי חזק יותר היה יכול הא-ל לבקש, כדי שירדפו אחרי ישראל לתוך הים ושם יטבעו ועל ידי כך יפרע מהם ? על ידי כך אני מבין פסוק יפה מאוד שנאמר בבשלה, כאשר הוגז לפרעה שברח העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו²⁷. כאן ישנה קושייה גדולה והיא, שהרי עבדי פרעה עצמם היו אלה שאמרו לפרעה שישלח את ישראל, שאלמלא כן, אז "אבדה מצרים"²⁸. וכאשר ראו את עצמם מתים, הם קמו בלילה לשלוח את ישראל. אם כך, הכיצד הם אומרים עכשיו, "מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו" ? אך התשובה תהיה במה שנאמר, כי המילה כי, פרושה לפעמים "כי כן" ולפעמים "כאשר"²⁹. ולכן, כאן כאשר נאמר כי שלחנו לא רצו לומר "כי כן שלחנו" אלא "כאשר שלחנו"; והכוונה היתה, שהם לא מתלוננים על כך ששלחו את ישראל, אלא על כך, כי כאשר שלחו את ישראל, דהיינו שנתנו להם את

כספם וזהבם. "מה זאת עשינו כאשר שלחנו את ישראל מעבדנו?" (ז' זה ממוקד מאוד). באופן זה, מאולצים על ידי ממונס, הם רזפו אחריהם והיה מקום לא-ל להענישם כפי שהיה מגיע להם, ועל כן ציוה שישאלו מהם, כאמור: **וינצלו את מצרים**. אנו לומדים מכאן מוסר, שלא נחמוד כל כך את הכסף והזהב, כדי שלא ייגרם לנו כה הרבה נזק כפי שנגרם למצרים, על כי רזפו אחריהם. הטיעון הרביעי הוא באופן הבא: הא-ל ברוך הוא מצווה בתורתו, כי כאשר נשלח עבד לחרות, לחופשי, שלא נשלחנו ריקם, אלא **הענק תעניק לו** ³⁰ מדגנר, תירושך ויצהרך ³¹, מכספך ומזהבך; וכדי שלא יראה דין זה קשה ומוזר לישראל, שיצטרכו לשלוח את העבדים לחרות ואף עם ממון, לכן ציווה לקיימו ראשית בנו, כי הרי לא זו בלבד שהוציא אותנו לחופשי ממצרים, אלא גם מלאים בכסף ובהב, "וינצלו את מצרים". לכן הביטו, כי הפסוק המצוטט לעיל, - **הענק תעניק לו**, מסיים באומרו: "וזכרת כי עבד היית ויפדך א' א-לוהיך על כן אנכי מצוך" ³², הענק תעניק; וכדי שלא יראה לך מוזר אני אומר שתזכור שני דברים: הראשון- שעבד היית ועתה אינך כזה; והשני- ויפדך א' א-לוהיך, כלומר, האופן בו פדה אותך, שיצאת מלא בכסף וזהב. אם כך, לא יהיה לך קשה לשלחו לחופשי, כי הרי גם אתה יצאת לחופשי; ואף לא יכבד עליך להעניק לו, כי הרי גם אני הענקתי לך. בהחלט ניתן ללמוד מכאן מוסר מדויק מאוד, והוא: כי הנשמה שלנו היא עבד לגוף ואנו חייבים לשחררה, כי כאשר תתנתק מן הגוף לא יהיה לה יותר כל קשר עמו; ועוד- שתלך מלאה בכסף ובהב, **תורה ומעשים טובים**, כי אלה הם המלווים את האדם כאשר הוא עוזב את העולם הזה. יכולים אתם רבותי, לתת את דעתכם על מוסר זה ולהתענג מרעיונו המדויק, כדי שכל אחד מכם יחבוק את המוסר ואת יראת הא-ל וישנא את הרוע (***). הטיעון החמישי והאחרון: רצה הא-ל, כי **יציאת מצרים** תהיה מכספו של הא-ל, "גוטס פנינג" [Gotes penink] (****) כפי שאומרים כאן, או סימן ליציאה מן הגלות שאנו נמצאים בה, עליה אומר הנביא **עובדיה**

שישראל ירשו את אלה שירשו אותם, וירשו הנגב את הר עשו.³³

רצה אם כן הא-ל שנצא עם רכוש ממצרים כסימן, שגם לעתיד לבוא כך יהיה, וכפי שאומר הנביא: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"³⁴.

הא-ל הודיע זאת מראש לאברהם כאשר אמר לו: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול"³⁵. דעו לכם רבותי, כי לחכמים יש כלל, כי היכן שהתורה אומרת אחר, דהיינו סמון ל...³⁶, כלומר, קשור עם הנאמר לפני כן, לפני המילה אחר, הכוונה היא הכל באותו זמן. אבל כאשר נאמר אחרי, דהיינו מופלג [מופלג = ברוח זמן], הכוונה היא לא הכל באותו זמן. והרי, כאשר אמר הא-ל לאברהם "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", - אם כוונתו הייתה על הגלות של ישראל במצרים, היה צריך לומר ואחר יצאו ברכוש גדול.

אך באומרו ואחרי, שהוא מופלג { מופלג = ברוח זמן }, אינו עוסק בגלות של מצרים אלא בנוכחית, שממנה נצא ברכוש גדול, שירש את שונאינו, את כספם ואת זהבם, כפי שהיה במצרים. (*), (**), (***) . - דבר זה בלבד אני רוצה לומר, שהוא מן הדברים החריפים ביותר המתפרשים בדברי החכמים והוא על הפסוק - וא' בוך את אברהם בכל³⁷. אומרים החכמים: בת הייתה לאברהם ו"בכל" שמה³⁸. מילים מאוד מוזרות; כי אם התורה מונה את כל הבנים שהיו לאברהם מקטורה³⁹, הכיצד לא מנתה את הבת הזו שהם אומרים אוזותיה, שהייתה לאברהם ואשר אמה הולידה אותה? מדוע נתן לה את השם בכל, שפירושה - הכל. אבל הכוונה היא, שהבן שהיה לאברהם בעולם הזה, הנקרא הבן האמיתי, היה יצחק, כפי שאומר הפסוק: "כי יצחק יקרא לך זרע"⁴⁰. אל הבן הזה התיחס הא-ל בעולם הזה כאל בת, כי הרי בתורתו הוא ציווה, כי הבת תירש עשירית מנכסי אביה⁴¹, וכך הא-ל, מתוך 10 אומות, לא נתן לזרעו של אברהם יותר משבע, כך שהתיחס אליו כאל בת. אך יבוא הזמן שיירש כמו גבר, כפי שמפרשים על הפסוק בירמיה: נקבה יסובב גבר⁴², שעל פסוק זה בונים יריבינו מגדלים רבים⁴³ ופירושו הוא, כי ישראל, שעד עכשיו נחשבו לנקבה לעניין הירושה, ולא לבנו בכורו של הא-ל, ועל כן לא

יירשו בעולם הזה כי אם מעט, בהשוואה לרומאים ולממלכות אחרות, כמו
הבת; יבוא הזמן שיירשו הכל כמו גבר, וזו שנחשבה לנקבה תסובב כמו
גבר, - אשר בלשון זו "תסובב", השתמשה התורה לגבי הירושה כפי
שנאמר בענין בנות צלופחד: "ולא תסב נחלה וכו'" ⁴⁴. אם כן, היטב
אומר המאמר כי בת הייתה לאברהם והוא אותו יצחק, מן הסעם אותו
אמרנו. אך היא נקראת בכל, מפני שיבוא הזמן, בו יירש הכל והסימן לכך
היו מצרים, כי הרי ציוה שיבקשו מהם בהשאלה - "וינצלו את מצרים".
וכך יהיה גם לעתיד לבוא, ירצה האדון
ויהיה זה בימינו **אמן**
ואמן.

מראה מקורות לדרשה העשרים ושלוש לפסח

עובד על ידי שמעון קומר

1. במדבר, כג, כב. דרשנו תרגם כאן "ראם" = פיל – Elefante.
2. שמות, טו, יא.
3. שם, יב, לה – לו.
4. חגי, ב, ח. ושם מסתיים הפסוק "נאום ה'".
5. בבלי, סנהדרין, צא, א.
6. תהילים, כה, לו.
7. שמות, א, יג.
8. בבלי, סוטה, יא, ב; *תנחומא* (בובר), בהעלותך, כג ובמקבילות.
9. ויקרא, יט, יג.
10. דברים, כד, טו.
11. נראה, כי יש כאן שיבוש דפוס בטקסט הפורטוגזי.
12. ראה: J.R. Marques da Costa- O Livro dos Proverbios Portugueses, Lisboa 1999, p. 166.
13. תהילים, עח, ח.
14. ראה *במדבר דבה*, כב, ח; *תנחומא*, משפטים, טו.
15. *דש"י* * לבראשית, א, א, ד"ה "בראשית" ...
16. פרק ו, א-ב. דרשנו דילג על חלקי פסוק, כדי למקד את דבריו לנושא.
17. ראה כ"ד גינסבורג, *המסורה*, לונדון, תרמ"ג, חלק ב, עמ. 637.
18. ישעיה, ט, ב.
19. עזרא, ג, יג. וצ.ל. "לקול בכי העם" ...
20. קהלת, ח, טו. וצ.ל. "ושבחתי" ...
21. תהילים, לא, ח.
22. ראה *דברים דבה*, ד, ז.
23. שמות, א, י.
24. ראה בבלי, סוטה, יא, א.
25. ראה *בראשית דבה*, פב, יג. וראה גם *דש"י* * לבראשית, לו, ז, ד"ה "ולא יכלה" ...
26. שמות, ח, טז.
27. שם, יד, ה.
28. שם, י, ז.
29. ראה בבלי, ראש השנה, ג, א, ו*דש"י* שם, ד"ה "כדריש לקיש" ...
30. דברים, טו, יג-יד.
31. ראה שם, יד, כג.

32. שם, טו, טו.

33. פסוק יט.

34. מיכה, ז, טו.

35. בראשית, טו, יד.

36. כדעת רב הונא *בבראשית דבה*, מד, ה.

37. בראשית, כד, א.

38. בבלי, בבא בתרא, טז, ב; שם, קמא, א.

39. שם, כה, א-ד.

40. שם, כא, יב.

41. ראה *תוספתא*, כתובות, ו, ג, מהד. ליברמן, עמ. 75;

בבלי, כתובות, סח, א; *טור*, אה"ע, קיג.

42. פרק לא, פסוק כא, וצ.ל. "תשוב" ...

43. כוונתו למילים שקודמות לאלה: "כי ברא ה' חדשה בארץ", אשר עליה מבססת התיאולוגיה הנוצרית את אמונתה, כי הא-ל נטש את עמו ובחר בהם, בנוצרים.

44. במדבר, לו, ז.

.....
מחכמי ישראל הפולטיק. בחיבוריהם נוסף ציטוטו באזכורו של י"ג.

* 15 + 25: רש"י בדרשה זו ובצורות רבות אחרות:

ר' שלמה יצחקי: 670-1040. *צפת*. 1105. *צול* פרשני המקרא ותלמודו
הפליא אביו של ר' מאיר וזקנו של רבנו יעקב תם. ואחיו רש"י = ר' שמואל בן מאיר
מראשון התוספות. פרט אפיושי רש"י אל רוב התנ"ך והתלמוד הפליא חיבר בסוף
שנותיו. עקב מלשי הצלה ואפיונות תתנו (1096 אמניקס). גם אלימות וקניות

הפמ"ק: ר' משה בן מימון. 1135 קורצובה - 1204 קרפי. *עצול* הפליא הפליא רופא
ופילוסוף. רב מפורסם אמרו ואת"כ אמרים ושימש רופא החצר לסולטאן צלאח א-
דין. הוכתר בתואר "נשיא". מבין ספריו הפליא: *משנה התורה* = *היש החזקה* (רמז ל"ז)
הפליקס שכן. מורה נבוכים ואגדת תימן. נקבר בפריז.

הפמ"ק: ר' משה בן נחמן. 1149 גירונה - 1270 עכו. מגדולי הפוסקים. פילוסוף
וקבלי. מודרניזם המה"ט אך קבל נאצו. שלא כלל את מצוות ישוב הארץ בין
המצוות. עקב ויכוח כפוי אליו עם מומרי ונצחונם בו. אלה אצלה בשנת 1267 נ"ן
העכו. תורתו היא שילוב בין הפשט למיסטיקה
(תמצית מאנציקלופדיה). יעקב פלנר. הוצ' ראובן מא. ירושלים. 1970.

הארות והערות לדגשה השמיים ולשלוש אפסח

אל יצי המהציר יוסף בן הרית

בלאית: דגשה זו נאמרה ונכתבה בנראה בשנת 1617.

לאחרונה פורסמו הפרוטוקולים של ראשית קהילת המבורג הפורטוגלית:

מירה המהציר. רשימת 93 ראשי משפחות יהודיים שרבו ב 1617 לעזוב את המבורג. ביניהם דרשנו.

בן פורסם שמו של דרשנו ברשימת המלשין Hector Mendes Bravo בסוף

1617. כאשר הלשין בליסבון על יהודים בהמבורג. בעבר "נרצחים חזשים". המלשין ביקש נדבות כביכול עבור ילדיו בווניציה. בהתייחס ליהודים בעיר.

(*) דרשנו איבד את התמיכה של סנט המבורג בכך, כי המחצית השנייה של העשור השני של המאה ה-17. הפסיק לייבא ולייצא סחורות יקרות ערך מעבר לים. ועקב זאת לא שלם מסי המסחר לעובת קופת העיר. במקום זאת החל לעסוק בייצור מבעלות עבור נסיכים אזוריים וממלכת צמורק השכנה. תוך כדי יצירת קשרים אישיים שם. יש לי הרשם, כי בעברו על עולם של עם ישראל במצרים. הוא מתכוון גם אל עצמו. על כי לא קיבל תמורת דאגתו להעשיר את קופת העיר את אשר ביקש וזו הברה ביהדות דצקו ובלכותה לקיים חיים יהודים גלויים. בכך הוא מציא הצדקה לעשות בניגוד להסכם ולהריוח את מחייתו בפעילות מסחרית אצל שליטים אחרים. כמובן שהושפע מן הסכנות שנגרמו לו בעת זו בקשריו עם אזורי השלטון הספרדיים-הפורטוגליים. עקב ההפסדה של הקטור מנצח בראוו זה בליסבון. מכאן "יוניצלו" מלשון "התנצלות". הוא מנצל את הנסיבות ומתנצל על כך, כי פעל באופן בלתי איואלי לסנט המבורג ובניגוד להסכם המסחר.

(**) כאן נראה ביתר שאת כי דרשנו מתחוס גם אל עצמו כיצור מבעלות והפתקס המובא - "כי האל אינו סורג בובעים" רוצה לומר כי האדם חייב לזאוף לצרכיו הכלכליים. הוא בעצמו.

(**) יתכן מאוד כי בין הפורטוגלים היו כאלה אשר הושפעו מהיקורתם של הכמרים. על כי היהודים הם נרצחים וכעובדה מציבים על כך, כי כבר בעבר הרחוק נהגו בחמסנות נגד העם המצרי. שכינהם. בתוכם חיו.

על כן מרבה דרשנו לתרץ באופן פילוסופי-מלומד ומציאותי באחד כדי להצדיק את ציווי התורה לשאול מן המצרים כסף וזהב.

(****) ידוע כי לכמה מן הסוחרים הפורטוגלים היו משרתים ואף עבדים.

אותם קנו. כמנהג סוחרי העולם באז המושבות הרחוקות הרעיל והוצו.

עם לדרשנו הייתה משרתת שחורת עור. ידועה מאביי פיליפ זיניס. אשר מוצאה היה מן האי San Tome לעס הוואלו אלפי ילדים יהודיים בימי אינוסי פורטוגל

השנים 1497-1493. כאשר נקראו מהוריהם. בהערותם לזווג שם עם ילדים וילדות האי האפריקאי. בנראה הייתה משרתת ביתו זו מצאצאיהם. כי היא התגייסה בהמבורג ונחשבה ליהודיה לכל דבר. - ברשומי הכניסה בווניציה.

בשנת 1585 היא נחשבה בעלות לאשת פיליפ. כי טפלה בהתו הצעירה Brites Antunes אחרי שנכא באלל "התיעצות". ואחרי שארתו האמיתית Gracia-אביטל ממעפחת De Palacios ברחו עם בנה העצום אלברטו =דרשנו. ובתה העצום

אנה אלסונקי. כיצום כיום. נפטרה ארתו בדרכ חזרה לוונציה ונקברה בעיר הנמל היווואלביית Dubrovnik. בנראה בשנת 1586.

פיליפ ומעפחתו. כולל משרתת ביתו ושמה Felippa היצרו אחרי זמן לאטוויפן. שם התחתן פיליפ שנית עם Beatrix de Solis שילדה לו עוד שתי בנות ובן.

האחרון התפרסם כרופא המלך הצני ושמו Cornelius Janssen וכחכם יהודי

בנימין מוסקיה-ציאנוניס. בהמבורג. גלוקסארת ולבסוף באמסטרדם. שם מת

בבואר דה. - לעומת היחס הטוב של דרשנו למשרתת ביתו כהת העובד התעלל

סיסו ושותפו הצעיר Paolo de Milao. מאוחר יותר Paul Dirichsen ומשה אבנצור

בקפיליה. בעבדו הכושי בעיר צנצ'ה והרגו במכות שול. דבר שעלם לדרשנו צער

רב וצרות רבות היוותו הממונה אליו ולא העסקים שם.

(****) דרשנו מעתה בעלת השפה ההמבורגית Plattdütsch, כדי לציין את

המטבע פשוט הערך Gotes penink כאשר הכוונה למושג. כי הרווח בא לו

לאדם המבעלות קטנות צוקא. כעין "מעות משמיים". (Gottes Pfennig בגרמנית)

בסוף הדגשה בעמ. 240-241 נראה בעליל. כי דרשנו מתכוון להעיר בקרוב.

זרשה עשרים וארבע שבת לפני שבועות פרשה במדבר סיני

בין הדברים הבולטים ביותר אשר עוסקת בהם הפרשה הנוכחית, ישנו אחד הבולט במיוחד והוא: חלוקת ישראל לארבעה דגלים, כפי שאומר הפסוק: **איש על דגלו באתת וכו' יחנו בני ישראל** ¹. דבר זה נותן לי הזדמנות לברר, מהיכן נבע ציווי א-לוהי זה בראשיתו. האם מרצונו-הוא או שמא מרצונם של ישראל ? ולאחר מכן לדעת, מהו פירושם של ארבעת הדגלים הללו ? כי הרי בדגלו של יהודה הייתה דמות של אריה, בזה של ראובן הייתה דמות של אדם, בזה של אפרים - שור ובזה של דן - נשר וא ; וכל אלה מביאים עמם סודות נפלאים, עליהם נדרוש דבר-מה, בעזרת הא-ל.

וביחס לענין הראשון שהצגתי, מוצא אני אמרה כתובה של חכמינו במדבר רבה בפרשה השנייה, על הפסוק שאומר בשיר השירים של שלמה - **הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה** ² ; ובאמצעותו אפרש את הקושיה הראשונה במאמר וגם אתן סיבה משלי ביחס לציווי אותו ציוו החכמים הקדמונים, כי תמיד הפרשה הנוכחית של במדבר סיני תיקרא לפני חג השבועות ³, חג מתן תורה. אומר המאמר, כי בשעה שנגלה הא-ל על הר סיני, ירדו עמו רבבות מלאכים, כפי שאומר הפסוק: **וכב א-לוהים וכו'**, היו כולם עשויים דגלים דגלים, שנאמר דגול מרבבה ⁴. מלאכים אלו שבאו יחד עם הא-ל, באו מאורגנים לפי סדר של דגלים דגלים, כי כך אומר הפסוק שם

בשיר השירים: "דודי צח ואדום דגול מרבבה". ואז אמרו ישראל: הלוואי וגם אנו היינו מאורגנים על פי סדר זה, דגלים דגלים. התחילו מתאווים לדגלים שנאמר – "הביאני אל בית היין", אשר רומז על הר סיני, וכן התורה נמשלה ליין. וממשיך הפסוק ואומר – "ודגלו עלי אהבה", שאלה הן המילים שאמרו ישראל – "ודגלו עלי אהבה". אוהב וחפץ אנוכי מאוד להיות מאורגן כך, לפי סדר הדגלים – "ודגלו עלי אהבה". אמר להם הקדוש ברוך הוא, מה נתאוויתם ישראל? שיארגנו אתכם בדגלים, כפי שראיתם? אני אמלא את משאלותיכם ומיד מצווה למשה – איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל⁵. באופן זה, על פי הפשט של מאמר זה רואים אנו, כיצד נוצר ציווי א-לוהי זה מן התאוה של ישראל, על פי

מה

שראו בסיני. ומתאים הדבר שהיום יקראו(*) ישראל ציווי זה, כי אנו יודעים כבר את הטובה שעושה עמנו הא-ל ברוך הוא, וכי כאשר אנו דנים בענין מסוים, מחשיב זאת הא-ל כאילו אנו בפועל עושים אותו. וכך מפרשים זאת על הפסוק – ונשלמה פרים שפתינו⁶ וכאשר קוראים(*) ישראל היום את ענין [נושא] הזה, מחשיב הא-ל זאת כאילו בפועל ממש היו ישראל מאורגנים על פי דגלים. ויוצא מכך, כי מחר כאשר יקראו(*) על זמן מתן תורה ז' ועל שנגלה הא-ל יחד עם המלאכים על הר סיני, ישראל יהיו מאורגנים ומסודרים לפי הצורה והסדר של צבאות השמים ומוכנים לקבל אותה קדושה א-לוהית, מבלי שיהיה הבדל ביניהם ובין משרתי הא-ל. על מאמר זה יש לי הרבה מה לומר, אך מכיוון שאיני רוצה להרחיב בו, אביא רק קושיה אחת בלבד. ובאחד משני האופנים שאפתור אותה, נראה כי טוב שנאמר. הקושיה היא, כי בטקסט נאמר, כי כאשר ישראל ראו את המלאכים מאורגנים על פי דגלים, הם התאוו מאוד לעשות כמוהם ולהתארגן על פי דגלים ממש כמו המלאכים, אך לא בצעו זאת בפועל, עד אשר הא-ל ציוה זאת. וכאן אני שואל, כי הרי בעצם, אילו תאוותם של ישראל הייתה לחיות לנצח, או להיות שליטים על העולם, אז נכון היה לומר שתאוה זו לא יכלו להוציא אל הפועל ללא רשותו של הא-ל,

אך אם תאווה הייתה בעצם להיות מאורגנים באותו סדר, כפי שראו בו את המלאכים, הרי שהיו צריכים לבצע זאת בדיוק כפי שראו זאת, מכיוון לכך התאוו כל כך; ומי היה מונע זאת מהם? (והתבוננו רבותי בקושיה גדולה זו). פותר אנוכי באופן הראשון כדלהלן: כפי שאנו מוצאים בשמואל א, פרק ג, כאשר קרא האל לשמואל, והוא לא היה מנוסה בנבואה, לכן הוא רץ אל עלי; ועלי אשר הבין כי האל הוא זה אשר קרא לשמואל, אמר לו שיענה כאשר "הוא" ישוב לקרא לו ויאמר: דבר א' כי שומע עבדך.⁸ וממשיך שם הפסוק, כי כאשר האל חזר וקרא "שמואל", אז שמואל מציית לעלי באופן חלקי אך לא בשלמות, כי הרי הוא אומר: דבר כי שומע עבדך ומשמיט את שמו הקדוש של א'. והסיבה הנכונה ביותר בענין זה היא, שנראה היה לו, כי זו חוצפה גדולה מאוד וחוסר ענווה, שיעז להזכיר את שמו הקדוש של א' (זה ישמש לנו כדוגמה וכתוכחה), כי בקלות רבה כל כך ובחוסר כבוד אנו נשבעים ומזכירים את שמו של האל לשווא. כך שבגלל ענווה נמנע שמואל מלחזור על אותם מילים של עלי. אותו דבר אני רוצה לומר על ישראל, מכיוון שמשנה היה להם כמנהיג וכרועה, שעליו מעיד הפסוק – "והאיש משה ענו מאוד"¹⁰, לכן הם היו חייבים להזמנות לו בענווה; ובשעה שראו את צבאות השמים והתאוו להזמנות להם – אך היה נראה להם זאת כהתנשאות יתירה לעשות כן ביוזמה עצמית, ללא נטילת רשות, כי הרי משה היה להם כדוגמה, ככתוב **והאיש משה ענו מאוד**. וכך זה מסתדר היטב שהתאוו, אך לא הוציאו אל הפועל תאוותם. וכאשר ראה האל, כי זה נובע מתוך קנאה חיובית, ציווה מיד: **איש על דגלו וכו'.** ועוד אפתור את הקושיה באופן שני והוא, כי לנגד עיניהם של ישראל עמד מה שאומרים חכמינו על הפסוק – **ויחן שם ישראל נגד ההר**¹¹ והוא, כי הרי ישראל היו מרובים ועל הפסוק היה לדבר בלשון רבים ולומר – "ויחנו" ולא בצורת יחיד – "ויחן". על ענין זה הם מפרשים, כי הכוונה היא, שלא זכו ישראל לקבל את התורה, אלא כאשר התכנסו והתאחדו באופן כזה שלמרות שהיו מרובים, אי אפשר היה למנותם

אלא כאיש אחד, כולם באותה דעה. ועל כן אומר הפסוק "ויחן", בצורת יחיד, ואז זכו לקבל את התורה ¹². ואם לישראל עמדה דוגמה זו לנגד עיניהם, עכשיו, כאשר ראו את צבאות השמים מאורגנים, זה בדגל אחד וזה בדגל אחר, הרי שהם באמת התאוו לאותו סדר אך אמרו לעצמם, אם לא זכינו שלא נגלה אלינו הא-ל ונתן לנו את התורה אלא בזכות שהתכנסנו והתאחדנו, נכתוב "ויחן שם ישראל", הכיצד יכולים אנו עכשו להיפרד ולהתחלק לארבעה דגלים, לחלק את השבטים לארבעה חלקים? ראובן עם שמעון וגד בדגל אחד, אפרים עם מנשה ובנימין בדגל אחר, יהודה עם יששכר וזבולון באחר, דן עם אשר ונפתלי באחר? שזאת היא החלוקה בישראל ואילו הטוב שנגרם להם, לא זכו לו אלא בזכות האיחוד. הגם שהתאוו לכך, לא יכלו להוציא זאת אל הפועל עד שהא-ל עשה את רצונם וציווה להם זאת בפרשה הנוכחית, נכתוב: "איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל". עשה הא-ל שני דברים בציווי זה: הראשון, שסיפק רצונם של ישראל והשני, שהראה להם מהו האיחוד שהוא חפץ ורוצה בו. מפני שבעצם רבותי, הא-ל לא מתכבד בכך שנמצאים אמינם עשרה יהודים מכוונסים בבית אחד, אך אותם עשרה, אשר מבחינה חיצונית הם מכוונסים, אם בתאונתם וברצונותיהם הם חלוקים. הם עשרה בעלי עשר דעות שונות. כי מה שהא-ל מתכבד בו הוא, הגם אם ימצאו עשרה יהודים בעשרה מקומות שונים בעולם, שיהיו מאוחדים מבחינה מהותית ברצונותיהם ובלבם; ולכן מצווה הא-ל לישראל שיתחלקו לדגלים, מפני שלא זה האיחוד המיוחל, אלא שיהיו מאוחדים במהות. ולכן ציווה שיקיפו – סביב לאהל מועד יחנו ¹³, שיחנו סביב המשכן וארון הקודש באופן כזה, שהמשכן וארון הקודש יהוו מרכז שממנו יוצאים הרבה קווים סביב חלקים רבים של המעגל. ולמרות שמבחינה חיצונית הם מחולקים ומפורדים אחד מן השני, הרי שמבחינה פנימית הם כולם מאוחדים. כך גם לגבי ישראל, לא-ל לא מפריע, שמבחינה חיצונית הם מחולקים אך לא יכולים להיות פחות ¹⁴ (**), אלא העיקר הוא, שיהיו מאוחדים מבחינה מהותית, בלבם. כמו ישראל במדבר, למרות שהיו מחולקים לדגלים שונים

היו כולם מאוחדים בהשגחה ובשמירה על ארון הקודש, אותו הם הקיפו, ככתוב: **סביב לאהל מועד יחנו**. כך פתרנו את הקושיה המוצעת על המאמר, גם פירשנו ממי נבע ציווי א-לוהי זה וגם הראינו חלק מן הכוונה, כדי ש**ישראל** יזמו כאן למטה לצבאות השמים. לכן בארבעת דגלי **ישראל** היו ארבע דמויות כפי שאמרתי; של אדם, של אריה, של שור ושל נשר,¹⁵ בהתאם לארבע הדמויות שהנביא **יחזקאל** אומר שראה אותם במרכבה הא-לוהית¹⁶ **בהפטרה** אותה **נקרא** (*) **מחר בעזרת הא-ל**¹⁷. מבין אני היטב, ש**ישראל** לא התאוו להזמות למרכבה הא-לוהית רק בגלל ארבע הדמויות אותם ראו באופן חיצוני, אלא בגלל הסוד שיכול להיות טמון בכך. ובעזרת הא-ל נגלה מעט מן הכוונה באופן הכי פשוט שניתן על אותה מרכבה א-לוהית, המרכבה אותו ראה **יחזקאל**, ונאמר כי כזו הייתה גם הכוונה של ארבע הדמויות שהיו ל**ישראל** כאן למטה בארבעת דגליהם¹⁸. מביאים כמה מפרשים¹⁹ בשמו של **רבנו משה**²⁰, כי ארבע החיות שאומר **יחזקאל** שראה במרכבה הא-לוהית, מקורם נובע מארבעת היסודות של העולם הזה. ויוצא אם כך מזה, שארבע הדמויות הן סמל לארבעה היסודות. וכבר מצאתי דעה בשמם של המקובלים, אשר מיחסים למלאך **מיכאל** את ההגנה על יסוד המים – **שר המים**; ל**גבריאל** – על האש; ל**אוריאל** – על הרוח; ל**רפאל** – על העפר; והם אלה ארבע היסודות המתלווים למרכבה הא-לוהית²¹. ובהסתמכי על רעיון הזה, ולמרות שהמפרשים אינם מיחסים את ארבע הדמויות בהתאם לרמזים אלה דווקא, אני אומר, שדמות של **האדם** רומזת ליסוד העפר, כי הרי **אדם** נקרא כך מפני שנגזר מ**אדמה**, אשר פירושה – עפר. האריה בגבורתו רומז ליסוד האש, הנשר במהירותו – ליסוד הרוח, והשור – ליסוד המים, כפי שאמר שם כבר פרעה אשר ראה פרות עולות מן היאור וכו"²² לכן, על פי רעיונו של **רבנו משה**, ארבע הדמויות של צבא השמים באות לרמז לארבעה היסודות. כך גם **ישראל**²³ נרמזים לארבע הדמויות דהיינו שהא-ל נתן להם רשות, ש**ישראל** יהיו אדונים

על ארבעת היסודות. וכמה נפלא הוא, כי כאשר יצאו ישראל ממצרים, הם הגיעו בזמן קצר מאוד לסוכות²⁴, אשר החכמים אומרים, כי שם קפצה להם הזרן²⁵, כי יסוד העפר צמצם את עצמו לטובת ישראל. כמה נפלא, "שהים ראה וינוס"²⁶. כמה נפלא "שבית יוסף הוא אש", שישורף את אויביו, כפי שאומר הנביא²⁷. וכמה נפלא שאומר הנביא – תזרע ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם²⁸, שגם יסוד הרוח יהיה מוכן לתועלתם של ישראל; כי את הסמכות שהעניק האל לארבע הדמויות של מרכבתו, גם העניק אותם לישראל כאן למטה; – איש על זגלו באותות יחנו בני ישראל. באופן שני, אומר הרב אברבנאל, כי הפירוש לארבע הדמויות הוא, שהאל ברוך הוא משתמש במלאכיו לאחד מארבעה תפקידים²⁹: לעיתים, כדי להשפיע מרוח החכמה כאן למטה אצל בני האדם, אצל הנביאים, – ולפירוש זה מתאימה ביותר הדמות של אדם. כי הוא החכם מבין הגופים הגשמיים. ופעמים רבות משתמש האל ברוך הוא במלאכיו כדי לעשות גבורות, משפטים ונקמות באויביו, כמו אלה שהלכו לסדום³⁰ ואלה שנכנסו למחנה אשור³¹ אשר לגביהם מתאימה ביותר דמותו של האריה. ופעמים רבות משתמש האל ברוך הוא במלאכיו, כדי להועיל ולברך את משרתיו. ולשם כך מתאימה ביותר דמותו של השור, שהרי כל כך הרבה תועלת מפיק האדם מכוחו, כפי שנאמר במשלי שלמה – "ורב תבואות בכח שור"³². ופעמים רבות הוא משתמש הוא במלאכיו כדי לתמוך, להגן ולשמור על עבדיו, כפי שאומר דוד – "כי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בכל דרכיך"³³. שעל פי פירוש זה התאימה היטב דמותו של הנושר, שלוקח את גוזליו על כנפיו כדי להגן ולשמור עליהם מחץ כלשהו שיוכל לפגוע בהם, כפי שאומרים החכמים על הפסוק – כנשר יעיר קנו³⁴. באופן זה ישנם כאן הרמזים, על פי האדון אברבנאל הזה, על ארבע דמויות אלה, על ארבע החיות, כפי שהוא מוכיח זאת היטב, כי החיות אינם אלא מלאכים. ועתה, מאחר ורעיונו זה נראה לי,

אני רוצה להתאים את כל התפקידים הגדולים האלה אל ישראל. אני מבין, כי על כן העניק להם הא-ל את ארבע הדמויות האלה בארבעת הדגלים. ומה שנוגע לדמותו של אדם, אשר מסמל את החכמה, כפי שנאמר, הרי משה רבנו משבח בהחלט את ישראל באומרו, כי כל הגויים יאמרו על ישראל – "כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה"³⁵. ומאותה סיבה ממש אומר הנביא, כי הא-ל קרא לישראל "זית רענן", כאמור: זית רענן יפה תאר קרא א' שמך³⁶. כלומר, כמו שהשמן היוצא מן הזית מאיר את העולם, כך גם החכמה והתורה הקדושה אשר ישראל מלמדים, הייתה ותהיה תמיד אורו של העולם, ככתוב: כי מציון תצא תורה³⁷. בדיוק כמו דמותו של האדם, אשר חכם יותר מכל הברואים, כך גם ישראל חכם יותר מכל העמים, כפי שנאמר. ומתאימה ביותר במרכבת השמים הדמות של אריה, לרמז על מה שאמרנו, גם ככה ישראל כאן למטה, עסוקים לעיתים במלחמה נגד אויבי הא-ל. הרי בימינו אלה עושים הם זאת במקומות הידועים לנו היטב, ולבסוף מוסרים את נפשם למיתה ולשריפה למען עבודתו הקדושה ונלחמים באמצעות לשונם, כל עוד הם יכולים, נגד מחרפי ואויבי הא-ל (***) . בהיותם במדבר אמר משה לישראל :

"החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת א' במדין³⁸. יש להעיר, כי בפסוק הוא אומר אנשים לצבא; והרי ברור הוא, כי הנשים אינן הולכות לצבא, ואם כך מספיק היה לומר – "החלצו מאתכם לצבא". הנקודה השניה היא שאומר הפסוק – "ויהיו על מדין", שהיה לו לומר – "וילכו למדין"; וכפי שמוכן היטב מסוף הפסוק – "לתת נקמת א'". כאן אומר דבר מאלף, אשר כבר מפורסם מאוד והוא, כי בדרך כלל, כאשר ישראל נלחמים נגד עם שהוא, הם משמידים כאן למטה את העם ואילו הא-ל מפיל את השר שלו, כי האנשים לא יכולים להגיע עם ידיהם לשמים. אך כאשר מלחמה זו מתנהלת על ידי מלאך, והרי מושבם בשמים, הרי המלאך מבצע את הכל: הוא מפיל את השר וגם משמיד את העם. משה רבנו, בודעו שהא-ל העניק לישראל את דמות האריה לאותה כוונה שהוא משתמש בה במרכבתו הא-לוהית, אומר משה לישראל – "החלצו מאתכם

אנשים", וכי המילה **אנשים** פירושה בתורה הקדושה – אנשים צדיקים ³⁹. הוא אומר אם כן, כי עליהם להיות אנשים צדיקים. **קחו מאתכם אנשים לצבא**, כי דרגתכם עתה שונה מאשר בפעמים אחרות, שלא זו בלבד שתהיו **במדין**, אלא תהיו על **מדין**. שלטונכם יתפשט גם על השר של **מדין** – ויהיו על **מדין**; ובאופן זה יוצא, שתעשו את אותה הנקמה שנוהג א' לעשותה. והאם נקמתו של האל-ברוך הוא איננה גם נגד השר וגם נגד העם? בודאי שכן. עתה גם לכם תהיה אותה רשות-ויהיו על **מדין**. וכך-לתת נקמת א' **במדין**. באותו אופן שהוא נוקם את נקמתכם, תנקמו גם אתם, או תועילו לנקום באויבי א', כי לכן הוא מעניק לכם כאן למטה את דמותו של האריה. האל-גם העניק ל**ישראל** את דמות השר, אשר משרת את תועלתו של עולם, כפי שנאמר, וזה גם תפקידו של **ישראל**. מבין אני היטב, כי מה שרצה האל להראות כאשר ציוה ל**יוסף** הצדיק שירד מצרימה, הינו, שיהיה הוא המקור להנהגה ולפרנסה, לא רק לבית אביו, כי אם לכל העולם; – כל בית **ישראל** נקראים בשמו של **יוסף**. כך אומר שמע בן גרא למלך דוד: "והנה באתי היום ראשון לכל בית **יוסף**" ⁴⁰. כוונתו היתה "לכל בית **ישראל**" ⁴¹. אותו **יוסף** היטיב עם כל העולם. באמצעות **ישראל** זוכה העולם כולו לטובה, וכפי שאומרים זאת החכמים: **בראשית** – **בשביל ישראל שנקראו ראשית** ⁴². ועתה, ענין זה מזכיר לי, כי כאשר מברך משה את **יוסף**, הוא קורא לו "שור" – בכור שורו הזר לו ⁴³, כי השור מועיל לעולם ו**יוסף**, אשר מסמל את כל **ישראל**, שעשה אותו דבר. לכן אומר דוד: "הללו את א' כל גוים... כי גבר עלינו חסדו" ⁴⁴; כאשר האל-מטיב עם **ישראל**, זוכה מכך כל העולם בתועלת. ובספר הנקרא זהר, אומרים החכמים מילים אלו: **ובגניהון דישראל יהיב קודשא בריך הוא מזונא לעלמא** ⁴⁵ ופירושו: כי בגיוס של **ישראל** נותן האל-ברוך הוא מזונות לעולם. ובהחלט יכול להיות, כי מסיבה זו ציוה האל-ל, כי בשולחן אחד שהיה בהיכל, ישימו **ישראל** לחם תמיד, להראות, כי מהם עושה את אוצר המזונות וכי הם יחלקוהו בעולם ויטיבו עמו כמו

דמותו של השור שהביאו בדגלם. הוא גם העניק להם דמותו של הנשר, המסמל את ההגנה והשמירה, כפי שכבר נאמר. ולכן גם ישראל הם השמירה של כל העולם, כפי שאומרים זאת החכמים במקומות רבים ובמיוחד על הפסוק בשיר השירים האומר – שובי שובי השולמית 46 – אלמלי ישראל היית מחריב את עולמי 47, שאלמלא ישראל הנקראים שולמית, מילה הנגזרת משלום, כי הם משכינים שלום בעולם, אומר האל-ברוך-הוא, שהיה מחריב את העולם. ממש כמו דמותו של הנשר, הנמצא במרכבה האלוהית. ולכן ציוה האל-איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל, כסמל של החכמה, הגבורה, התועלת וההגנה על העולם. ועל ידי כך מבין אני שני דברים קצרים מאוד של מאמר אחד. נאמר בילקוט על הפסוק – איש על דגלו באותות: אמר בלעם – מי יכול ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב על דגלו 48. רוצה אני לדעת, איזו גדולה היא זו לישראל, שיושב כל אחד מהם תחת דגלו, ולכן איש לא מעז לגעת בהם, כפי שאומר בלעם: אולם כפי שאמרנו זאת כבר זה מובן, מפני שבארבעת הדגלים היו ארבע דמויות, בדומה לאותן ארבע אשר במרכבה. באלה של מעלה – החכמה ובאלה של ישראל גם הגבורה; באלה של מעלה – התועלת, ובאלה של ישראל גם ההגנה. מי יוכל אם כן לגעת בהם? איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל. באופן שלישי ניתן גם לומר, שארבע תכונות אלה קיימות באלה המתיימרים להיות עבדי האל: חכמים – כפי שנאמר בפרקים שקראנו אותם – ולא עם הארץ חסיד 49. עם הארץ לא יכול להיות חסיד. ואם כן, בהיותם של חיות הקודש סמל למלאכים המשרתים בעבודה האלוהית, לכן מראה האל, שיש בהם ארבעה אפיונים אותם נאמר עתה: הראשון – החכמה, מתאימה לה היטב דמות האדם, שהוא החכם ביותר מכל הברואים. השני הוא הגבורה, כדי שיוכל להתנגד לכל טומאה ולעשות את הרצון האלוהי ומתאימה לה הדמות של האריה. ועל המלאכים אמר כבר הפסוק – גברי כח עשי דברו 50. השלישי – המהירות והזריזות לשרת את בוראו ומתאימה לה היטב דמות הנשר. הרביעי – הענווה וההשתעבדות ומתאימה לה היטב הדמות של השור, המושיט את צווארו לשעבוד 51.

וברצותו לעצב ולהכין את בניו כאן למטה, חילק אותם לארבעה דגלים ובהם שם את ארבע הדמויות הללו, אשר שימשו כדי להורות וללמד את ישראל: דמות אדם, כדי שיעסקו בחכמה; אלה של אריה ושל נשר, לשני המושגים אודותם אמר החכם בפרקים שקראנו "הוי עז כאריה וקל כנשר" 52 ; ובדמות שור, שישפילו וישעבדו את עצמם לתורה הקדושה. על ידי כך מבין אני שני דברים אותם אומרים החכמים במדרש רבה 53 : יש לאומות העולם דגלים ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב שנאמר – ודגלו עלי אהבה 54. והכוונה היא בקצרה, שהא-ל ברוך הוא אומר, כי לגויים יש אמנם דגלים, אלא אלה לא משפיעים עליהם שילמדו מהם מוסר, אלא אדרבא, גאווה רבה מאוד. אולם אצל ישראל, הדגלים משפיעים מוסר ומלמדים אותם, כיצד לקבל עליהם את המצוות הא-לוהיות. ולכן אומר הא-ל, שאותם דגלים [של הגויים] אינם מוצאים חן בעיניו ואין חביבים עליו כי אם אלה של ישראל, מאותה סיבה שאמרנו. ועל כן הוא מצווה בפרשה הנוכחית – איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל. האופן הרביעי והאחרון הוא ע"פ דעתו של הרב אברבנאל בפירושו על המרכבה של יחזקאל 55, שאותן ארבע דמויות האמורות מסמלות ארבע מלכויות ומעצמות : זו של בבל, זו של פרס, זו של יוון ושל רומי. והוא אומר שהסמל של נבוכדנצר מלך בבל הוא האריה, כי כך נקרא המלך נבוכדנצר פעמים רבות בכתובים הקדושים, בשם זה של אריה 56. ועוד הוא אומר שדמות האדם היא רמז למלך פרס, כי בעצם אותה אומה לא הראתה כי אם רחמינות כלפי עם ישראל ונתנה רשות לבנות את בית המקדש השני ועל כן דמות אדם רחמן, לא של אריה ולא של עוף טורף. ועוד הוא אומר, שדמות השור רמז ליוון ולמלכו הראשון אלכסנדר מוקדון. ושם כותב אותו פרשן כי הוא קרא, שפניו של מלך זה דמו לשור וגם מעשיו היו כאלה, כי הרי בכוחו נגח את כל מלכי הארץ. ואחרון, דמות הנשר, הממלכה הרומית, כי הרי עד היום בדמות זו היא מתהדרת ואומר עליה הפסוק: "גוי... כאשר ידאה הנשר" 57. זהו פירושו של אותו פרשן אודות ארבע

דמויות של המרכבה של יחזקאל. אני מביא כאן עכשיו מאמר של חכמינו, כדי שנבאר בעזרתו קושיה שניתן היה להקשות על אותו פרשן, כפי שאומר עתה. אומר המאמר בשמות רבה על הפסוק – **אשירה לא' כי נאה נאה** 58 : ארבעה מיני גאים נבראו בעולם; בבריות – האדם; בעופות – הנשר; בבהמות – השור; בחיות – האריה, וכולן נטלו מלכות, כל אחד במינו והא-ל קבע אותם במרכבתו, כפי שאומר הפסוק **יחזקאל** – "ודמות פניהם פני אדם ופני אריה ופני שור ופני נשר". ואם תשאל, למה כך רצה הא-ל ? הסיבה היא, שלא יתגאו בעולם וידעו כי יש מלך ועליון מעליהם 59. וכאן, כדי שלא להטריח עוד, אשאל רק דבר אחד בקשר לאותו מאמר והוא, שלא היה צריך הא-ל לקבוע במרכבתו, כי את דמותו של האדם, כדי שידע כי יש עליון. ובאשר בשלושת האחרים, הרי הם כבר מכירים באדם כעליון עליהם. אך מבין אנוכי, שהביאור הוא, כי כוונת החכמים במאמר זה אינו כפי שזה נראה על פי הפשט, שור כשור, אריה כאריה, נשר כנשר ואדם כאדם; אלא כוונת החכמים היא לכלול בדבריהם את ארבעת הממלכות; דמותו של האריה כזו של בבל, של האדם כזו של פרס, של השור כזו של יוון ושל הנשר כזו של רומי. ורוצים הם אם כן לומר, כי ארבעה מיני גאים אלא נבראו בעולם וניתנה להם המלכות והגדולה. ובכדי שלא יתגאו נגד הרצון הא-לוהי, קבע אותם הא-ל במרכבתו, זאת כדי להראות להם שעם כל גדולתם, הרי הוא עליון עליהם. זהו לדעתי הפירוש של המאמר בהתאם להסברו של הרב אברהם בנאל. עכשיו אומר, שהא-ל ברוך הוא ציווה לישראל שישמרו ארבעה דגלים ובהם ארבע דמויות אלו, כדי שיבינו, שאם הם יהיו טובים, אז ינצחו את ארבע הממלכות הללו וכאשר לא יהיו כך, הרי יישארו משועבדים תחתם. היטב אומר הפסוק – **איש על דגלו באותות**, אשר פירושו, כי הדגלים עם הדמויות עליהם, היו עבור ישראל אות מוצהרת להראות להם, שאם יהיו טובים אז הם ישלטו עליהם; ואם לא, אז יהיה להפך, יהיו הם

משועבדים וגולים. עוד ציווה הא-ל בפרשה הנוכחית, כי ארבעת הדגלים הללו היו מכוונים לארבע כנפות הארץ, כדי שיבינו מכך, שאם הם חוטאים, אז הא-ל יפזר אותם לארבע כנפות הארץ אל תחת ארבע הממלכות הנרמזות בארבע הדמויות שעל דגליהם. אך גם ניתנה להם אות של נחמה ותקווה, שעל אף שהיו מפוזרים, אך אם יהיו מאוחדים כלפי המרכז אותו הם מקיפים, הוא ארון הברית הקדוש מאוד, אז יבינו, כי זכות התורה הקדושה והעוסקים בה יספיקו, כדי לקבץ אותם מארבע כנפות הארץ וכי ישובו לזרגתם וגדולתם הראשונה (****). וזה מה שהתכוון החכם יהושע בן לוי בפרק הנוכחי, כאשר הוא אומר "שבכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב" ⁶⁰. וכאן אני מפרש בקיצור נמרץ ואומר, שהרעות או הטובות שהאדם יכול לקבל בעולם הזה באות מן הא-ל ומן האנשים. אומר אם כן רבי יהושע בן לוי (****), שכל יום ויום (שבכל יום חייב האדם ללמוד בתורה הקדושה) יוצאת בת קול מהר חורב, שהוא הר סיני, שם ניתנה התורה. ונקרא ההר חורב, שפירושו חורבן לאלה שנמנעים מלעסוק בתורה הקדושה ⁶¹. ואומרת אותה בת-קול: "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה". התורה הייתה בשמים והתענגה רבות מן המלאכים ומן הא-לוהות, כפי שאומרים זאת החכמים בהרחבה בהרבה מאמרים, ובניגוד לרצון המלאכים היא נתנה לבני האדם ⁶². נמצא, שאם עוסקים בה היא נשארת בכבודה הראשון ואם ההפך מכך, אז היא נעלבת. "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה"; מזיקים הם לעצמם, הן ביחס הא-ל אליהם והן ביחס לבני אדם. ביחס לא-ל, הכתוב ממשיך ואומר, "שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף", כי התרגום של מנודה הוא נזוף ⁶³, כלומר מנודה ולא ראוי לחסד הא-לוהי. ועליו אמר שלמה - "זם זהב באף חזיר" וכו' ⁶⁴. ביחס לבני אדם, ממשיך הכתוב ואומר, "והלוחות מעשה א-לוהים המה וכו'" ⁶⁵, "שאין לך בן חורין וחופשי משעבודם של בני אדם ושל המלכויות האמורות, אלא מי שעוסק בתורה". הרעות הללו נגרמות לבני האדם מכך שנמנעים מלעסוק בתורה. וההפך - הם זוכים לטובות כאשר הם לומדים בה. ולכן הוא ממשיך ואומר, "וכל מי שעוסק בתורה הוא מתעלה ביחס אל הא-ל"

וזה מה שנאמר וממתנה לנחליאל⁶⁶. דהיינו וממתנה לנחת הא-ל,
כלומר, בזכות התורה שהיא מתנה שהא-ל נתן לעולם, האדם זוכה ונוחל
את החסד הא-לוהי. על זה נאמר נחליאל = נחלת הא-ל. ובעקבות זאת
הוא נהיה עליון על כל בני האדם בעולם, וזה מה שנאמר – ומנחליאל
במות, אל העליונים. בצדק חייבים אנו לחגוג את החג הקדוש שחל מחר,
יום מתן תורה, שהוא המקור לטובות כה רבות עלינו. בחסדי הא-ל
ובזכות התורה הזאת מקווים אנו לישועה מן החיים העלובים האלה,
לאור תמורת האפילה הגדולה של הגלות (*****) ולחרות
תמורת השעבוד הרב במהרה בימינו
ברוך א' אמן ואמן

מראה מקורות וביאורים לדרשה העשרים וארבעה

שבת לפני שבועות – פרשת במדבר

על ידי שמעון קומר

1. במדבר, ב, ב; וא. שם, ע"פ פירוש האבן עזרא והרמב"ן בעקבותיו.
2. שיר השירים, פרק ב, ד.
3. ראה *שולחן ערוך, אורח, תכח, ד*.
4. שיר השירים, ה, י.
5. *במדבר דבה, ב, ג*.
6. הושע, יד, ג; וראה *דש"י* שם.
7. מכאן ניתן להסיק, כי הדרשה נאמרה בשנה, בה חל שבועות ביום א' בשבוע.
[*וראה חישביון se המהציר יוסף בן הרית בהאפותיו-הספרותי לאצטרה*].
8. פסוקים ד – ט.
9. ראה *דד"ק*, שם, פסוק י.
10. במדבר, יב, ג.
11. שמות, יט, ב.
12. ראה *תנחומא* (בובר), פרשה יתרו, ט. ראה גם *מכילתא דרבי ישמעאל*, פר' יתרו, *מסכתא דבחדש*, פר' א, מהד' הורביץ-רבין, עמ. 206.
13. במדבר, ב, ב.
14. נראה לי, כי כוונת דרשנו לחלוקים בדעות, או אף בין אנוסים לשעבר לבין כאלה שנולדו כיהודים; אך העיקר שעתה הם מאוחדים באמונתם ובלבם.
15. ראה *פי' אבן עזרא* למדבר, ב, ב, *ובמדבר דבה, ב, ז*. שם במקום נשר = נחש.
16. יחזקאל, א, י.
17. הכוונה להפסדה של שבועות.
18. ראה ר' יצחק עראמה, *עקדת יצחק*, שער עב, מהד' ח"י פאללאק, פרשבורג תר"ט, דף י, א.
19. *עקדת יצחק*, שם.
20. בעל *העקדה* מפנה למורה נבוכים, ב, י; גם ג, א. וראה הערת פאללאק, שם.
21. ראה *פי' ר' מנחם דיקאנטי* על פ' במדבר, ד"ה "איש על דגלו";
ראה גם *מתנות כהונה על מדרש דברים דבה, ה, יב*, ד"ה "מיכאל כולו שלג";
פרקי דרבי אליעזר, פרק ד; *זהר*, חלק ג", קיח, ב.
22. בראשית, מא, ב.
23. הכוללים את ארבעת הדגלים.
24. שמות, יב, לז.
25. ראה *מכילתא*, בא, *מסכתא דפטחא*, פי"ד, מהד' הורביץ-רבין, עמ. 47 – 48.
26. תהילים, קיד, ג.
27. עובדיה, פסוק יח. ושם נאמר "בית יעקב אש ובית יוסף להבה".

28. ישעיה, מא, טז.
29. ראה *פירוש האבדנאל* ליחזקאל, א, ה.
30. ראה בראשית, יט, א.
31. מלכים ב, יט, לה; ישעיה, לז, לו.
32. משלי, פרק יד, ד.
33. תהילים, צא, יא.
34. דברים, לב, יא; 35. שם, ד, ו.
36. ירמיה, יא, טז.
37. ישעיה, ב, ג.
38. במדבר, לא, ג.
39. ראה *דש"י*, שם, ד"ה "אנשים", על פי *מדרש תנחומא*, מטות, ג.
40. שמואל ב, יט, כא.
41. ראה *פירוש הרד"ק*, שם, על פי *מדרש שוחר טוב*, ג, ג.
42. ראה *דש"י* לבראשית, א, א, ד"ה "בראשית ברא", ע"פ *ויקרא דבה, לו, ד*.
43. דברים, לג, יז.
44. תהילים, קיז, א-ב.
45. *זהר*, חלק ב, קנב, ב.
46. שיר השירים, פרק ז, א.
47. ראה *בראשית דבה, טו, ב*.
48. *ילקוט שמעוני*, חלק א, רמז תרפ"ד על פי *תנחומא*, (בובר), במדבר, יא.
49. אבות, ב, ה.
50. תהילים, קג, כ.
51. על עורפו של השור מניח אדונו עול, אליו מחברים את מוטות המחרשה.
52. אבות, ה, כ. ושם: "יהודה בן תימא אומר – הוי עז כנמר" וכו'.
53. *במדבר דבה, ב, ג*, ד"ה "דבר אחר-ודגלו עלי אהבה".
54. שיר השירים, ב, ד.
55. ראה *הקדמת האבדנאל* לפירוש על יחזקאל, ד"ה "והדרך השלישי".
56. ראה ירמיהו, ד, ז: "עלה אריה מסבכו" ופירוש *של דש"י*, שם.
57. דברים, כח, מט. וראה *פירוש האבדנאל* לדברים, שם.
58. שמות, טו, א.
59. *שמות דבה, כג, יג*.
60. אבות, ו, ב.
61. ראה בבלי, שבת, פט, ב; *מדרש לקח טוב*, ג, א.
וראה גם *דור חיים למהר"ל מפראג*, על אבות, שם.
62. ראה בבלי, שבת, פח, ב, מאמר בשם אותו רבי יהושע בן לוי;
וראה גם *מדרש שמואל* לאבות, שם.
63. ראה *פירוש דש"י* לאבות, שם.
64. משלי, יא, כב.
65. שמות, לב, טז.
66. במדבר, כא, יט.

הערות והערות לצורה העשרים וארבע – שבת לפני שבועות

פרשה במצב סיני

ע"י יוסף בן ברית

בלתי: (1) בצורה זו שוב מוכיח דרשנו חשיבה עצמית בהוציא לעיתים רבות מסקנות מתוך דברי חכמים ומקורותיהם.

(2) נכון העיר המתרגם ש. קומר בהערה ד. כי ניתן להבין מתוך משפט בצורה כי זו נאמרה בשנה כזו. שחם השבועות חל ביום א' אחרי שבת פרשת "במצב סיני". ואלה השנים בהן דרש בהמבורג ואולי גם בגלוקסאט בין השנים 1605 – 1629:

1606 – 1616 – 1619 – 1620 – 1622 – 1623 – 1626.

מבין אלה נראית לי שנת 1616 המתאימה כי דרשנו מתאונן בה על שבוע מלכויות וחוסר חרות לקיים את התורה, וכך זה היה בהמבורג! בספר הפרטיכולים של קהל הפורטוגזים בהמבורג משנת 1617. רשומים 39 בתי-אה. ביניהם גם דרשנו. אשר רוצים לעזוב את העיר, ככל הנראה בגלל סיבה זו.

והמקור: האקסיקון הביזנטי של הספרדים בהמבורג מאת מיכאל סטוצמונד האוי- שנת 2000. עמודים 77 – 78. סעיף ג. בגרמנית

עובדה היא, כי בשנת 1618 רצו לאסור את דרשנו. והוא נמלט בקושי לממלכת צ'כיה השכנה וייסד שם, כ 50 ק"מ צפון-מערבה מהמבורג. את ק"ק גלוקסאט עם זכויות צדיות אוטונומיות

(*) דרשנו משתמש שוב במילה הקסטיאנית meldar באותיות צפון מיוחדות אלסון הקודש. ברצונו לומר "קרא התורה" או "ללמד": וכך עוז במקומות נוספים בצורה זו. מילה זו נחשבה אלסון קודש. העם המקורה בספרד המערבית וכנראה זו לאציו.

(**) המתרגם הנכבד ש. קומר מביא את גרסתו בהערה *14.

לי נראה כי דרשנו התכוון לכך, כי לא יכולים להיות פחות מעשרה למנין. ואין זה משנה אם צדוניהם שונות אם רק הם מאמינים כולם בתורת משה. נראה לי כי הוא רומז כאן נגד החרם שהטיל המלך הרפני של אמסטרדם על יהודים לא שלמים. כמו אוריאל דה קוסטה והמאמינים כמוהו. לדעתי יתכן אפילו, כי אי-הזכרתו כאחד מחכמי צור זה היא תוצאה של גישתו "המגשרת" הלו. אך המנוצחצח לדעת ועד חכמי אמסטרדם בעת ההיא.

(***) כאן רמז ברור לאותם אנוסים. שלא נכנסו לגמרי לאיסורי הכנסייה וקיימו מצוות ותפילות בסתר עד כמה שיכלו. זאת על אף איום ההלאגנות והעניוים הצפויים להם. אם יתקסו עקב זאת

(****) דרשנו מנסה להסביר, כנראה עקב תהיות היהודים המתחזשים. מדוע מצבם רע כל כך בין הגויים. כי לא הגיעו עדיין לשלמות היהודית, ואל כן עוז לא הגיעו לטוב אשר חסר בחייהם עדיין.

(*****) במקור הפורטוגזי כתוב Robbi. אך בעל העותק תיקן ביז וכתב Ribbi. כפי שנהגו לקרא אמלמז ילדים בק"ק המבורג צאצ

(*****) תיאור השלימות כאן מציבה על תקופה אפילה בהמבורג באותם ימים. מבחינת חוסר חופש הפולחן היהודי.
(ראה העדתי הכללית המקורות ש. קומר. מס. ד.)

דרשה עשרים וחמש שנדרשה ביום של שבועות

אחד הפלאים המיוחדים ביותר בהם עוסקת הפרשה שלנו, הוא מתן תורה. מסופר שם שהא-ל ברוך הוא ירד על הר סיני¹ ודבר את כל הדברים האלה², כלומר, את עשרת הדברות. בנוסף לתופעות הרבות שהיו באירוע זה, היו גם במיוחד קולות, – ויהי קלת³. אם כן, לא יהיה זה מוזר אם אני, בדומה לאותו אירוע שבהר סיני אופיע היום בפניכם, רבותי, בקולות ובזעקות, וכוונתי לתפילה ולדברי תורה, כי אתיחס לנקודות מסוימות אשר באותן עשרת הדברות ואפרשן בקצרה.

אותם הדיבורים או הדברות והציוויים אשר הא-ל דבר אותם בסיני היו עשרה במספרם ובמניינם. זה מביא אותנו לשאול, מדוע רצה הא-ל שיהיו דווקא עשרה? כי הרי לבטח כל הדברים שהתרחשו באותו אירוע לא היו מקריים ובכלל זאת העובדה, שזהו המספר הכולל של כל הדברות. על כך משיבים, כי היות התורה יסודו של עולם, כי הרי בבריאה השתמש הא-ל בעשרה מאמרות, כפי שאומר החכם בפרק הרביעי של אבות⁴ :

בעשרה מאמרות נברא העולם וכו". לכן ציוה הא-ל עשר דברות, כדי שובין, כי הקיום של עשרה אלה, מקיים את העולם שנברא בעשרה⁵.

נכון הוא, כי אם נבדוק בפרשת בראשית, לא נמצא יותר מתשע פעמים בהם נאמר ויאמר א-לוהים; ואילו הפסוק הראשון האומר בראשית ברא א-לוהים הוא מאמר נוסף, כי הרי הפסוק

שאומר, שהא-ל ברא את השמים ואת הארץ, אין כוונתו לומר, שהא-ל עמל בבריאה, אלא כפי שנאמר בתהילים פרק 33: **בְּדָבָר א' שָׁמַיִם נִעֲשׂוּ**.⁶ לפיכך, בריאת הא-ל פירושה ציווי, וכאשר אומר הפסוק – "בראשית ברא א-לוהים", הכוונה היא שהא-ל ציווה, והם עשרה מאמרות שמתקיימים על ידי עשרת הדברות, שהן התמצית של התורה הקדושה. על כן אם נחדד יותר את הלימוד, נמצא את ההקבלה הזו באופן מפורט יותר, מפני שאנו יודעים, שהא-ל ברא שלושה עולמות: של המלאכים, של הספירות וזה הארצי.⁷ של המלאכים נקרא **עולם המלאכים** המתחלק לעשרה; ושמותיהם של המלאכים המשרתים בעולם הם עשרה, כך כותב רבנו משה בתחילת ספרו, **בהלכות יסודי התורה**, פרק שני: **יוד שמות נקראו בהם המלאכים, על שם עשר מעלות שלהן**. הראשון והקרוב יותר לא-לוהות נקראים **חיות הקודש**, השני – **אופנים**, השלישי – **אראלים**, הרביעי – **חשמלים**, החמישי – **שרפים**, השישי – **מלאכים**, השביעי – **א-לוהים**, השמיני – **בני א-לוהים**, התשיעי – **כרובים**, העשירי – **אישים**.⁸ באופן זה הם מחולקים לעשרה במספר.

גם עולם הספירות מתחלק לתשעה ואילו העשירי נקרא **גלגל השכל**.⁹ **היכל לפני א'**¹⁰ והכוונה לכסא הא-לוהי הקדוש, אשר ממנו ההתחלה והגורם לכל התנועות השמימיות; וברצות הא-ל להראות כי התורה היא היסוד לכל הנבראים,¹¹ לכן חילק את הדברות לעשר, כדי להראות שהם המקור, מציאותו [הימצאותו] וקיומו של עולם המלאכים המחולק לעשרה; של עולם הספירות המחולק לעשרה וכל שכן של העולם הארצי.¹²

עתה מבין אני את הפסוק של היום האומר: **אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם**.¹³ אתם תשאלו רבותי, אפילו תאמרו שזה מוטעה, כי הרי הפסוק אומר, שירד הא-ל על הר סיני ומן ההר דבר אליהם. אלא הכוונה באומרו "מן השמים" היא לומר, "בדומה לשמים דברתי עמכם"; והרי השמים כוללים את עולם המלאכים ואת עולם הספירות שמתחלקים לעשרה, ובדברו הא-ל עשר פעמים במספר, דיבר

בדומה לשמים. ולכן, היטב נאמר – "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם".

לאחר שפתרנו את הענין הזה, נמשיך לדרוש בסדר של עשרת הדברות האלה. בענין שהם כתובים על אבנים, פירשנו זאת במקום אחר 14 (*). ומה שאנו רוצים לברר עתה הוא, מדוע היה זה על שתי אבנים ולא על אחת ? ועוד, למה היו מחולקים חמישה על אבן אחת וחמישה על השניה, כי בודאי לא היה זה ציווי שרירותי, אלא מבוסס על יסוד גדול מאוד. והכל יוסבר, כאשר נעיין במהות ובתוכן של דברות אלה. נדמה כאן, שמכיוון והאדם נברא מחומר ובצורה, גוף ונשמה, רצה הא-ל, באמצעות התורה הקדושה, לתת שלמות לשני החלקים האלה; לכן חילק גם את הדברות לשני חלקים 15 : חמישה מהם שנוגעים ושייכים לעניינים שבין האדם לבין בוראו; וחמשת האחרים שייכים לעניינים שבין האדם לחברו. חמשת הראשונים הם : אנכי, לא יהיה לך, לא תשא, זכור את יום השבת, כבד אבין ואת אמך 16. חמשת האחרים הם : לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה, לא תחמד 17. הראשונים עוסקים בקיומם של דינים ששייכים לעניינים שבין האדם לא-ל ולכן, שימו לב רבותי לדיוק אחד, שבכולם מוזכר שם א' או שם א-לוהים. בשניים, שעוסקים בעניינים שבין אדם לחברו, לא מוזכר בהם לא א-ל, לא א-לוהים ולא א', מפני שאלו דברים השייכים לעניינים שבין אדם לאדם 18. ובמה שנוגע לסדר, של אלו כמו של אלו, דבר הא-ל לפי כלל נפלא, מפני אם למשל מלך אחד היטיב לעם מסוים על ידי כך שבנה להם עיר ועוד הטבות אחרות, כפי שעשה זאת א-לוהים עם בני האדם, הרי ראשית כל חייבים אנו להכיר בו כאדון וכריבון וזה הדיבר הראשון : אנכי א' א-לוהיך. לאחר שמכירים בו כאדון, חייבים אנו שלא למרוד בו ולא להישמע [לציית] לאחר מבלעדיו ועל כן הדיבר השני הוא –

לא יהיה לך א-לוהים אחרים. לאחר מכן חייבים אנו לכבדו ולא לזלזל בו ולכן הדיבר השלישי – לא תשא; שלא להישבע בשמו לשווא, שאין זלזול גדול מזה בא-ל. חייבים אנו גם לזכור את העיר, יותר וכן את העולם שברא לנו, על ידי כך שנציין יום אחד לזכור זאת ועל כן בא הדיבר הרביעי – זכור את יום השבת¹⁹. בעצם, מאחר ואלה הנולדים בכל יום אינם יודעים מה היה בעולם ומי בראו, לכן חייב כל אדם לכבד את אביו ולקבל ממנו את תוכחותיו ואת דבריו וכך הם יחנכו את בניהם; ולכן בא הדיבר החמישי – כבד את אביך ואת אמך²⁰. הסדר של חמשת הדברות השניים הוא: הראשון – לא תרצח, כי הדבר הרע ביותר שיכול אדם לעשות לזולתו, זה לרצחו ועל כן הדבר הראשון שמצווה עליו הוא – לא תרצח. אבל הא-ל אינו אוסר רק על האדם לפגוע בגוף של חברו על ידי רציחתו, אלא אף לא לפגוע בחלק מגופו, על ידי ניאוף, על כן אומר הדיבר השני – לא תנאף. אחר-כך לא נאסר על האדם רק שלא לפגוע בגופו של זולתו, אלא גם שלא לפגוע ברכושו. על כן בא הדיבר השלישי – לא תגנוב. והא-ל לא מסתפק אף במה שנאמר עד כה, אלא רוצה שאף במילים לא אפגע בזולתי, על ידי כך שאעיד בשקר נגדו; ועל כן הדיבר הרביעי הוא – לא תענה. ואפילו במחשבה הוא לא רוצה שופגע בזולת בכך, שנחמוד את רכושו ואת כל מה שיש לו וזה הדיבר האחרון – לא תחמוד וכו". (***) – עם כך פירשנו את הסדר השלם, בחמשת הראשונים כמו בשניים; גילינו את מהותם ופתרנו את אופן חלוקתם ומדוע נחלקו לשני חלקים ואף הסברנו בנוגע למספרם. ועתה, במה שנוגע לכל אחד מהם בפירוט, למרות שניתן לומר על כך רבות, כי הרי הם תמציתה של כל התורה, נביא על קצה המזלג דבר קטן על כל אחד. ביחס לראשון יש לשים לב שלא הסתפק בלומר "אנוכי א"י" או "אני א-לוהיך" אלא בחר לומר "אנוכי א' א-לוהיך". ועוד צריכים להצביע

על סוף הפסוק שאומר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". נדמה, שהיה צריך לומר באופן אחר והוא: אנוכי א' א-לוהיך אשר בראתי השמים והארץ ואת כל היקום. אלא היטב משיבים על כך החכמים האחרונים (***) , שרצה הא-ל לומר לישראל דברים שראו במו עיניהם²¹ וגם אודות היתרון המיוחד שרק הם הרוויחו אותו. ועוד – שלא קרה הדבר לפני ימים רבים אלא מעטים ממש, ועל כן אמר – אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. והרי בריאת העולם הם לא ראו אותה! אף על פי שזו האמת, הרי זה דבר שהתרחש לפני ימים ושנים רבות. ועוד, שלא היה יתרון להם במיוחד, אלא לכל הברואים ביקום. בצורה אחרת אני מפרש שתי קושיות אחרות על פסוק זה, שהא-ל ברוך הוא רצה לומר שני דברים לישראל. הראשון, שהוא הבורא של כל הקיימים [הקיום] והוא הסיבה והראשית שלהם, וזהו פירושו של שמו הקדוש א', הנכתב באותיות ה-ו-ה, ואשר פירושה – מציאות. ולכן נקרא א' באותיות אלה, כדי להראות שממנו נובעת ההווה והמציאות של כל היקום. ורצה עוד הא-ל ברוך להראות לישראל, שלמרות שהוא מושל על כל העולם, הוא משגת על ישראל בפרט, ואין לישראל מושל אחר ולא אדון, לא מלך ולא א-ל אלא הוא. ולכן אמר את המילה השניה, א-לוהיך, במיוחד. וברצותו להוכיח לישראל את שני הדברים האלה, הוא מוכיח את שניהם מסופו של הפסוק – "אשר הוצאתיך מארץ מצרים". באופן מוחלט אנו רואים שאמת היא, שהא-ל הוא הבורא של כל היקום וזאת, עקב הנסים והנפלאות הגדולים שעשה במצרים, שלא יכול לעשותם כי אם הא-ל הכל יכול, בורא כל העולם. אפילו חרטומי מצרים הודו בכך ואמרו – "אצבע א-לוהים היא"²². וכבר אמרו מפרשינו, כי על כן המכות שנתן הא-ל לפרעה היו עשר, מפני שהכחיש את בריאת העולם שנברא בעשרה מאמרות²³; ואם לא הייתי רוצה לקצר, הייתי מתאים כל מכה ומכה של פרעה אל מאמר אחד וכו'. ועל ידי כך שמזכיר הא-ל לישראל שהוציא אותם מארץ מצרים, הוא מוכיח להם כיצד "אנוכי א'". גם באומרו "אשר הוצאתיך" הוא מראה להם כיצד אין מי ששולט על ישראל אלא הוא²⁴, שהרי כל צבאות

ומזלות [מערכות] השמים חייבו, שישראל יהיו עבדים במצרים והא-ל גבר על כולם, מכיוון שהם לא שולטים על ישראל. וזה גם הסוד והסיבה מדוע שחרר אותם הא-ל במיוחד בחודש ניסן, וב 15 לחודש דווקא, ועוד עניינים, שנאמרו בזמנים אחרים ביתר הרחבה ²⁵. ומכאן, מכיוון שהוא זה שהוציאם ממצרים, מראה הדבר שהוא בלבדו אדון עליהם. ובאמצעות המילים הללו מוכח היטב, הן מה שאומר אנוכי א' והן מה אומר א-לוהיך. זו הסיבה המחייבת את ישראל שלא להחליף את מלכותו הא-לוהית בשום מלך או א-ל אחר. לכן הוא ממשיך מיד ואומר – לא יהיה לך א-לוהים אחרים על פני ²⁶, אשר הוא הדיבר השני. ופירושו בקצרה הוא, מכיוון שהא-ל ברא שלושה עולמות, כפי שכבר אמרנו, הוא לא רוצה שישראל יפנו לאחד משלושת הסוגים הללו. וכרמז לעולם המלאכים אומר הפסוק הראשון – "לא יהיה לך א-לוהים אחרים על פני", כלומר, שלא ישמשו עבורך כא-ל אחד מאלה, המשרתים ומשמשים לפני ²⁷ – על פני, שהם המלאכים המשרתים את פני האדון א' עבאות ²⁸. ואף לא מעולם הספירות, ועל כן הוא אומר – לא תעשה לך פסל וכו' אשר בשמים ממעל ²⁹. ואף לא מן העולם הארצי, כפי שממשיך מיד ואומר – ואשר בארץ מתחת וכו' וציווה, כי לשום דבר לא תשתחוה להם ולא תעבדם ³⁰, מפני כפי שהאדם אוהב מאוד את אשתו, אז הוא מקנא לה, כך גם הא-ל, כי א' א-לוהיך א-ל קנא וכו'. אח"כ אומר תכף הדיבר השלישי – לא תשא את שם א' א-לוהיך לשוא כי לא ינקה א' וכו' ³¹. במקום שהתורה מתכוונת לומר "אל תשבע בשמו של הא-ל", הייתה היא צריכה לומר "לא תשבע", שזה מלשון שבועה, ולא – "לא תשא" אשר פירושו "אל תגביה". אלא יכול להיות בהחלט, שהתורה תשתמש בלשון של הגבהה או של העלאה, כי בעצם מי שנושבע בשמו של הא-ל, מראה בכך, שהוא מאמין בו וכי הוא ממליך אותו על

עצמו למלך. ואמנם זה מובן כאשר נשבעים אמת, אבל אם זה שקר, אז זה מראה שמכחישים את קיומו. לכן הוא אומר – "כי לא ינקה א' את אשר ישא", –מי אשר לכאורה מראה שהוא מרומם את שמו של הא-ל, אך מכיוון שזה לשווא, לשקר, זה גורם את ההפך כפי שאמרתי. גם יכול להיות, כפי שאומרים החכמים, שהא-ל, מכיוון שהוא זה המקיים את העולם, הוא שם את שמו הקדוש כבסיס וכיסוד לו. כפי שאומר זאת משה לישראל בסוף דבריו – ומתחת זרעת עולם³². יוצא מכך, כי כאשר אדם נשבע לשקר הוא גורם לכך, שהשם הקדוש הזה של הא-ל יפסיק להיות הבסיס, יתרום ויתרחק מלהיות היסוד של העולם הזה וזה מביא עמו פורענות לעולם כולו. לכן אומר הנביא הושע בפרק 4: "אלה וכחש וכו'", על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה"³³. לכן היטב אומר הא-ל – "לא תשא את שם א' א-לוהיך...", אם תשבע לשווא, לשקר, אשר בכך אתה מביא פורענות לכל העולם, הוא לא יוכל למחול לך; "כי לא ינקה א' את אשר ישבע באופן האמור, אשר ישא את שמו לשווא". (זהו דיוק מתאים שנאמר היטב)³⁴. הדיבר הרביעי הוא לזכור את יום השבת: זכור את יום השבת לקדשו³⁵. ונאמר מיד – "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך"³⁶, אשר רצונו לומר: אל תבקש, ישראל, מן החוזים בנוכחים שיאמרו לך, איזה יום הוא טוב לעשות בו מלאכה ואיזה לא. "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ובשביעי בלבד תשבות", מכיוון שגם הא-ל נח בשביעי ואילו בכל ששת הימים עשה מלאכה; ואם הוא לא מצא שאחד מהם אינו טוב לעשיית מלאכה, למה עליך להיות חוזה ולומר, זה טוב וזה לא³⁷? ולכן הוא אומר "ששת ימים תעבד". כבר אמרנו בתחילה, שהסיבה למנוחה זו ביום השבת היא רמז למיזוש העולם. ועל כך יש השואלים, שאם השבת היא זכר למעשה בראשית, דהיינו, שהא-ל יצר וברא, הכיצד המנוחה והשביתה ממלאכה הן זכר לכך? להפך, היה צריך הא-ל לצוות שיעשו מלאכה לזכר המלאכה שהוא עשה. וכן, הכיצד תהיה המנוחה זכר לכך שהא-ל ברא במיזוש העולם?³⁸ אפתור קושיה זו ואפרש

כי מה שהיהודי חייב להאמין בעניין זה של חידוש העולם, הוא הפוך מדעתם של הפילוסופים ושל רבים שנמשכו אחריהם ואמנום האמינו שהאל ברא את העולם עצמו, אך חשבו והאמינו, שהיה קיים כבר חומר גלם שלא הוא בראו. על פי דעה כופרת זו יוצא, כי ממעט חומר יצר האל הרבה; ואילו מה שאנו חייבים להאמין הוא, שמכלול הוא ברא הכל וכי ברא את עולמו יש מאין ולא יש מיש³⁹. אם כך הוא, הרי כאשר אנו אומרים שהאל נח ביום השבת, הכוונה היא לנוח מסוג זה של בריאה יש מאין⁴⁰. מפני שלגבי בריאת יש מיש, האל לעולם לא נח ממנה, כי הרי בכל יום מחזש בטובו בכל יום מעשה בראשית⁴¹. לכן, כאשר אנו שובתים ביום השבת, הוא זכר לכך ששבת האל. וממה נח האל ושב? מבריאה יש מאין, שזוהי הענקת מציאות לחוסר המציאות, - חידוש העולם אמיתי. מכאן, שהשבת היא רמז לבריאת העולם. הדיבור החמישי הוא, לכבד ולציית לאביו וכו"⁴², מן הסיבות אותן אמרנו בתחילה וכפי שאמר משה לישראל - "שאל אביו ויגדך" וכו"⁴³ (***) וניתנת כשכר למצווה זו אריכות ימים, כדי שיזכה בהם האדם שיהיו לו בנים שיכבדוהו, כפי שהוא כיבד את אביו⁴⁴. ועל ידי אריכות הימים הוא זוכה להיות מכובד על ידי אחרים, בהתאם לדין מפני שיבה תקום, והדורות פני זקן⁴⁵. לאחר שסיים את חמשת הדברות הללו, אמר מיד את חמשת האחרים בלוחות השניים, מן הסיבות שכבר אמרנו. ומבין אני, שלמרות שהם שונים, כפי שאמרתי בתחילה, יש ביניהם התאמה ונאמרו על ידי האל, זה כנגד זה⁴⁶. בלוח השני היה לא תרצח כנגד, או בהתאם, לראשון בלוח הראשון - אנוכי אי אלוהיך. כפי שאין חטא גדול יותר שיעשה האדם מאשר לרצוח את חברו, ואודותיו מצווה האל - "מאם מזבחי תקחנו למות", כך גם אין חטא גדול יותר לאדם מלכפור ב "אנוכי אי אלוהיך". ועוד, כאשר האדם רוצח את חברו, הוא מראה בכך שהוא כופר באל שברא אותו

והראיה מקין, שבהורגו את אחיו, כפר בהשגחה הא-לוהית. אם כן, בא כאן היטב "לא תרצח" כנגד "אנוכי א' א-לוהיך"; שאם עובר על "לא תרצח", שהוא הראשון בלוח השני, הוא מראה בכך שהוא כופר באנוכי, שהוא הראשון בלוח הראשון. ולכן אמר דוד במזמור 94 : אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו ויאמרו "לא יראה א' [י-ה] ולא יבין א-לוהי יעקב"⁴⁷, שזה מתאים היטב למה שאמרנו. והדיבר השני הוא "לא תנאף", כנגד השני בלוח הראשון "לא יהיה לך א-לוהים", מפני שמי שנואף עם אשת חברו דומה לעובד עבודה זרה; והנביא הושע קורא כך לעובד עבודה זרה כשהוא אומר בפרקים 2 ו 3 – שישראל זנו אחר האלילים. הדיבר השלישי בלוח השני הוא "לא תגנוב" כנגד השלישי בלוח הראשון "לא תשא", מפני שבעצם, זה שגונב, סופו להשבע לשקר. שלמה מראה זאת בשני מקומות. ראשון, כאשר אומר במשלי, פרק 29: "חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד"⁴⁸. ועוד אמר בפרק 30: "ראש ועשר אל תתן לי [.....] וגנבתי ותפשתי שם א-לוהי"⁴⁹ כך שמתאים היטב "לא תגנוב" ל-"לא תשא". והרביעי בלוח השני, – לא תענה, ז.א. לא להעיד שקר, הוא כנגד הרביעי בלוח הראשון זכור את יום השבת. מכיוון בעצם מי שלא מקיים זאת, מעיד שקר נגד בוראו. ולכן אנו נוהגים בליל שבת, ובמיוחד בקידוש, כשאנו אומרים ויכלו השמים, שזוהי הודאה ועדות על בריאת העולם, שיש לומר זאת בעמידה, בהתאם לדין שהעז עומד לפני השופטים החכמים, חייב להעיד בעמידה⁵⁰ (****). הדיבור החמישי הוא "לא תחמוד", כנגד החמישי בלוח הראשון, "כבד את הוררך". ידוע, כי האדם כה חמדן וקמצן לממון ולרכוש, שאין ספק שהוא ימנע מלכבד את אביו ואת אמו : וכי הכבוד האמיתי, על פי שמפרשים חכמינו, הוא לתת להם לאכול ולשתות, להלביש ולנעול, כפי שאומרים בקידושין, בפרק הראשון : איזהו כבוד, מאכלו, משקהו, מלבישו ומנעילו⁵¹. ובהיותו כה חמדן [קמצן], זה יגרום לכך שלא יציית לא-ל ב"כבד את אביך ואת

אמך". לבסוף אומר, שהא-ל, למרות שדיבר אל הרבים, היינו לכל ישראל, הרי שבכל עשרת דיברותיו דיבר תמיד כאל היחיד, בלשון יחיד, כדי שובין, שכל עשרת הדברות הללו הם חובתו של כל פרט ופרט מיישראל, של כל יחיד⁵². והאם אין זה מפליא שאני, יחיד בקהל קדוש זה, נגשתי כאן לפניכם רבותי ועסקתי בהם, כי הרי זה עניינם של כל אדם לקיימם, ורציתי להראות את קיומם על ידי כך שדרשתי בהם (****). ומבקש אני מן הא-ל ברוך הוא, כי כפי אשר בפרשה זו עשה את ישראל ראויים לדבר עמו, כך יעשה אותנו ראויים לשמוע את קולו ואת תורתו, וכל בניך לימודי אי ורב שלום בניך⁵³
אמן

הערת המהצניח: בסוף פרשה זו, כמו באחרות, השתמש המדפיס בגלוסה
אומנותית אמילויי החלק הריק של עמוד האחרון של הפרשה. כאשר מוכנלו נער
ערס פורש יציו לצצצצ. העם שאינו צלול. הרי מטרות פולחן זו אל שני
מרכיביה הריקים אספרי צדקות יהודיות. אסוציאציה צרה נוצרית. האם אצפן לא
הייתה יכולת השפעה על המדפיס אמנוס אמנו איור זה בספרו ?

אגב: לא יצוץ לי מה מסמלת צמות זו בליטוגרפיה דאז ?
האם איזה התחזקות תוס ילדות או צמיחת נאורים ?

מראה מקורות וביאורים לדרשה העשרים וחמש

שנדרשה ביום של שבועות

על ידי שמעון קומר

1. ראה שמות, יט, כ; 2. שם, כ, א; 3. שם, יט, טז.
4. צ.ל. הפרק החמישי, משנה א.
5. ראה *פסיקתא*, כא, "י' הדברות קמייתא". וראה גם *אלשיך*, שמות, כ, ב, ד"ה "ועל דרך הפשט"; *כלי יקר*, שמות, כ, א, ד"ה "והיו דברות אלה עשרה".
6. שם, פסוק ו. והעניין כולו בבלי, מגילה, כא, ב.
7. ראה דרשה 20, ליד הערה 38.
8. *משנה תורה, הלכות יסודות התורה*, ב, ז.
9. ראה *עקרים*, ב, יא.
10. לא מצאתי מושג זה. וראה *עקדת יצחק*, שער מה, מהד. ח"י פאללאק, קיא, א.
11. *זהר*, חלק ב, דף קסא, "הסתכל באורייתא וברא עלמא".
12. ראה *דבנו בחיי* לשמות, ב, יז, מהד. ח"ד שעוועל, עמ. רב-רג.
13. שמות, כ, יט.
14. ראה פירוש דרשנו בסוף דרשה 26. וראה *אברבנאל* לשמות, כ, ב, ד"ה "המעלה השלישית".
15. ראה *עקדת יצחק*, שם.
16. שמות, כ, ב-יב. 17. שם, יג-יד.
18. ראה *אברבנאל* לשמות, כ, יג, מהד. א. שוטלנד, ירושל', תשנ"ז, עמ. 329-330.
19. ראה *דמב"ן* לשמות, כ, ז.
20. ראה *אברבנאל*, שמות, כ, יב, עמ. 328.
21. ראה *אבן עזרא** לשמות, כ, ב, ד"ה "שאלני ר' יהודה הלוי"; *ספר הכוזרי*, מאמר א, כה; *דבנו בחיי*, שמות, כ, ב, ד"ה "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"; *חזקוני*, שם, ד"ה "אשר הוצאתיך"; *כלי יקר*, שמות, כ, א, ד"ה "ומה שנאמר"; *גור אריה*, בראשית, א, א.
22. שמות, ח, טו.
23. לא מצאתי את המקור. וראה *דבנו בחיי*, שמות, ח, יח; *כלי יקר*, שמות, ז, יז.
24. ראה *דלבי"ג*, פרשת יתרו, ביאור דברי הפרשה, מהד. ב. ברנר, עמ. 332.
25. ראה דרשה 19 לפסח, ליד הערה 13, גם דרשה 20 לפסח, ליד הערה 35.
26. שמות, כ, ג.
27. ראה *דלבי"ג*, עמ. 333.
28. מטבע לשון זה נמצא בעקדת יצחק, שער קד, מהד. ח"י פאללאק, קלח, א.

29. שמות, כד

30. שם, ה. וראה *פירוש הרמב"ן* לשמות, כ, ה, ד"ה "כי אנכי ה'", שפירש בדומה לכך.

31. שם, ז.
32. דברים, לג, כז.
33. הושע ד, פסוקים ב-ג.
34. ראה בפירוש *כלי יקר* לשמות, כ, ז, ד"ה "וטעמו של דבר"; *אלשיך*, שם.
35. שמות, כ, ח. 36. שם, ט.
37. ראה *עקדת יצחק*, שער מה, דף קיד, ב.
38. ראה *אברבנאל* לשמות, כ, ט, עמ. 326.
39. ראה *מורה נבוכים*, ח"ב, כה; "דרשת תורת ה' תמימה", בתוך *כתבי הרמב"ן*, מהד. ח"ד שעוועל, ירושלים, תשכ"ג, ח"א, עמ. קנח; *ספר העקרים לר' יוסף אלבו*, מאמר א, פרקים יב, כג.
40. ראה *אברבנאל*, שם, *דמב"ן* לבראשית, ב, ג: *כלי יקר*, לבראשית, ב, ג.
41. מתוך ברכת "יוצר המאורות" בתפילת שחרית.
42. ראה שמות, כ, יב.
43. דברים, לב, ז.
44. ראה *אברבנאל* לשמות, כ, יב.
45. ויקרא, יט, לב.
46. ראה *מכילתא דר' ישמעאל* יתרו, מסכתא דבחדש, מהד. הורביץ-רבין עמ. 233 *ואברבנאל*, שם, כ, יג;
47. תהילים, צ"ד, פסוקים ו-ז.
48. משלי, כט, פסוק כד.
49. שם, פרק ל, פסוקים ח-ט; וראה *דש"י*, שם.
50. *שור"ע*, חושן משפט, כח, ה.
51. דף לא, ב, *ותפרא*, קדושין, פרשה א. אמנם את הניסוח הזה כלשונו מצאתי רק בחידושי *הרשב"א** *ליבמות*, ו, א, ד"ה "מה להנך". וראה גם *כלי יקר* לשמות, כ, יג, ד"ה "כבד את אביך".
52. ראה *פירוש החזקוני* לשמות, כ, ב.
53. ישעיה, נד, יג.

הערות אחרות שהולכנו בצורתן אחרות. א"ט בלז מאת המהצ"פ

*21 - פאפן סלפא: ר' אברהם בן מאיר (פאפ"ט) 1093-1167. *פרשן וקצקן. משורה תוכן ופילוסוף* בעת רציפות "פאלאמאצין" ברח ארומי ונצח בארצות רבות חיבר פירוש אל המקרא מקובל בקהילות רבות ואז חיבורים רבים בכל תחומי עיסוקיו.

*51 - הרשב"א: שמואל בן אברהם (אצרת) 1235 - 1310. *הרשב"א פוסק תלמיד פראג"ן. רבה של ספרד בלזנו וראש ישיבת פאלאמאצין חיבר חיזושים לכל התלמוד ספרי פסקים ותשובות פאכיליות חומרי הספרי רב-ספרי. (אנ"י ירושלים י"ט 1970)*

הערות והערות לעצמה העשרים וחמש שנים של שבוש
אל יצי יוסף בן ברית

(*) ברור מכאן, כי העריכה הסופית של קובץ העדשות בשנת 1629.
לא התחשה בסדר הכרונולוגי של השנים בהן נצרכו.
הערה הבאה ומספרה 26. נעשה לפני זו. הממוספרת 25.

(**) מענין לציין, כי צרפנו ציטט במקור הפורטוגלית בלבד את
אברהם העדשות האחרונים, לשמות ששת הראשונים שצרתם גם
באופן הקודש: ולא מצאתי לכתב הסבר.

(***) במקור הפורטוגלית כתוב: החכמים "המזרחיים". זא. החזקים.
המתרגם הנכבד ש. קומר תרגם החכמים "האחרונים". כנהוג.
בהערותיו מס. 22 מפרט המתרגם למי התכוון צרפנו.

(****) צרפנו מדגיש כאן כיבוד אב ולא מזיין גם כיבוד אם.
בכתוב בתורה רק בסוף הערה משלים את המילה החסרה כאן.
נראה לי, כי הייתה לו הסיה בקשר לבנו-יחידו ראובן. שאלץ
להתרחש למוצאו מאביו ואשר נקרא בכל הישומים ראובן
הנריקס דהיינו נקרא על שם אב אמו. הקדוש הנריק זיאס
מילאן - זה קרס, כי גם אמו נקראה ביאטריץ הנריקס.
גם מאוחר יותר, ב 1690 הסיר גלוקסאט נרשם על מצבת בנו
ראובן בר יחיא (יחיא) ולא בר שואל. כנהוג בד"כ.
הספרי "האגדה לבית הנריקס" הסברתי ופרטתי סיבת העבר
המאולץ אך הכאוב הנה. העמודים 141, 144, 145 ו 146.

(****) וכך נהג אבי ז"ל-הי"ד ולמנני, כי עומדים בקידוש רק
בחלק ראשון זה כהוצאה וכעדות כצדרי צרפנו: ובהמשך
מתשבים מהרבת היין והלאה עד הסוף. כי מקדשים בכך
את סודות השבת ובסעודה הרי יושבים.

(*****) האם צרפנו רומז כאן על כי הוא ממלא העצם מקומו
של רב מוסמק, באין בזה קהילת המבורג בימינו?
בוצאי הוא מהטא בכך את עיונותיו. או האם הוא מהטא כאן
גם את חסרון בנו עמו. והוא יחיד המשפחה. העם שיש לו בן?
בנו ראובן. אותו לא זיהו חוקרים אחרים כבנו. בגלל שמו
ראובן הנריקס. חי על פי הבנתי מגיל צעיר אצל זוזו- אח
אמו באמסטרדם. כזי אלמוז שם בישיבת "עץ חיים" של קהילת
"בית יעקב". ראובן הצטרף כנראה להוריו בהמבורג רק שוב
בשנת ההעברה של קובץ העדשות. ב 1629 והוא אז בן 22 שנים.
נראה לי העיוני, כי בנו זה הוא הישיבה סייס לאביו העריכת
קובץ העדשות הייתה בן-תורה. בילדותו בהמבורג לא הייתה
אפשרות ללמוד תורה ומצוות. לכן הוא נשלח ב 1614 עם זוזו
גומז פוצריקס זה מילאן לקהילה היהודית החופשית אמסטרדם.
כזי לחנכו שם לתלמוד תורה ממש. הזוז גומז קרא לעצמו
שם זניאל אבנצור והוא עם אשתו. בת זוזתו ביאטריץ כהן
פוצריקס גיזלו את האחייני ראובן עם שלושת בניהם. אברהם.
יזחק ויעקב. זניאל אבנצור שקרא לעצמו מאוחר יותר בלונדון
אברהם ישראל זה שקייבא ובנו יזחק. הם אבות משפחת אבי
המאוחרת יותר בונצריים. בו-בזמן ששואל יחיא ואשתו
ביאטריץ-אביגיל ובנם יחידם ראובן. הם אבות משפחת אמי.
מאוחר יותר בהמבורג- גלוקסאט - גלישטאט.

דרשה עשרים ושש

בחג השבועות

מכיוון והיום חוגגים את חג מתן תורה, בחודש השלישי בחודש סיון, נראה שהאדם חייב לציין את האצילות, את המעלות ואת הזכויות של אלה שקבלו אותה; ובזכותן הם נקראים בניו של הא-ל. בתלמוד ירושלמי מביאים החכמים מאמר אחד, שדרוש זה [דרשה זו] כולו בא לפרש אותו, בעקבות הפסוק שאומרו דוד: רבות עשית אתה א' א-לוהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו¹. כדי לפרש מילים אלו "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו", מביאה הגמרא קובץ של שש דעות, כאמור: ריבי לוי אמר – למלך שהיה לו ארלוגין, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר ריבי יוסף – למלך שהיתה לו שומרה, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר ריבי אחא – למלך שהיתה לו טבעת, כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי חייה, לנגר שהיו לו כלי נגרות, כיון שעמד בנו מסרם לו. אמר רובי יצחק – למלך שהיו לו אוצרות, כיון שעמד בנו מסרם לו. ורבנן אמרין – לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות, כיון שעמד בנו מסרם לו². (*) כל ששת החכמים האלו מסכימים, שהא-ל ברוך הוא חילק ממעלותיו ומסגולותיו לבנו, לישראל, כפי שנפרש מיד. וכך הוא הפסוק: "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו", כלומר, מסרת בידינו, נתת לנו. אולם מה הן ? על כך כל אחד אומר את מה שנראה לו, לתפארתם של ישראל. אומר אס כר הראשון, שזה משל למלך שהיה לו שעון, וכאשר גדל בנו, מיד מסרו לו.

אומר השני שזה דומה למלך, שהייתה לו אומנות או משרתת ³ (***) וכאשר בנו גדל, מסרה לו וכו". אומר השלישי, שזה דומה למלך שהייתה לו טבעת, וכאשר גדל בנו מסרה לו. אומר הרביעי, שזה דומה למלך שהיו לו מכשירים לגילוף או לחיתוך ⁴ וכאשר גדל בנו, מסרם לו. אומר החמישי, שזה דומה למלך שהיה לו תיק או נרות של רפואות ⁵ וכאשר גדל בנו וכו". מחייב המאמר, כי נפרש בזהירות איזה טובות כה גדולות הן אלה אשר מסר האל לבנו, לישראל, – "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו"? אין ספק, כי בזכות התורה אותה מקיימים ישראל, נקראים הם בניו של האל ולכן הם ראויים "לנפלאותיך ומחשבותיך אלינו". כשמביאים את המשל הראשון, של השעון, לדעתי אינו אלא מסמל את הזמן. זמן זה, הוא ראשית הבריאה שהאל הוא האדון, הריבון עליו כבר מראשית הבריאה. אחר-כך הוא מסרו לרשותו של בנו, ישראל, כפי שיוכח. הקדמונים מקשים קושיה, שאם הזמן נמדד בעצם בהתאם לתנועת השמש והירח ובהם תלויה מציאות היום והלילה ובתנועתם תלוי אורך היום והלילה; והרי השמש והירח הללו הועמדו ברקיע ביום הרביעי, אז נשאלת השאלה, הכיצד הוא אומר ביום הראשון, השני והשלישי "ויהי בוקר ויהי ערב"? הכיצד ידעו מתי היה יום ומתי לילה, אם אותו יום ואותו לילה נובעים מתנועת השמש והירח והם נבראו רק ביום הרביעי? אסביר בקצרה, כי ביום הראשון האל ברוך הוא ברא את האור וקרא לו יום, ולחושך קרא לילה ⁶. כשרצה האל להראות שזה יום, הפיץ האל את האור למשך אותו זמן שהוא ידע במחשבתו, שצריך להיות משך זמן של יום. והסתיר אחר כך את האור למשך אותו זמן שהוא ידע במחשבתו שצריך להיות משך זמן של לילה. ובאופן זה ידעו מתי ערב ומתי בוקר, ביום הראשון, השני והשלישי ⁷. באופן זה יש לנו כאן את האל כאדון וריבון על הזמן, בדומה למלך שהיה לו שעון. ולכן אומר

דוד במזמור – "לך יום אף לך לילה, אתה הכינות מאור ושמש" ⁸. כלומר, בראשית, אדוניו, לך יום אף לך לילה. ז"א אתה היית האדון של היום והלילה; – לך יום אף לך לילה. אחר כך אתה הכינות מאור ושמש, אשר בתנועתם תלויים היום והלילה. אומר אם כן רבי לוי, שזה משל למלך שהיה לו שעון, שזהו הזמן. ולכן, כאשר גדל בנו, אשר לדעתי אין זה מסמל אלא את הזמן בו ישראל היו ראויים לקבל את התורה, אז מסר אותו להם. בהחלט יתכן, כי כאשר מספר לנו הכתוב בספר יהושע "שמש נגבעון דום וירח בעמק אילון" ⁹. והם שמעו לקולו של יהושע, הוא מתכוון לשליטה על הזמן אותה העניק הא-ל לישראל, – כי הרי כפי שאמרנו, מציאות היום והלילה תלויה בשמש ובירח. וכך גם התכוון, כאשר המלך חזקיהו ביקש שתשוב השמש אחורה בעשר מעלות ¹⁰. וכך הראה, שאת השעון הזה הפקיד ברשות בנו – ישראל; ולכן במצרים, כאשר היה חושך למצרים, היה אור לישראל ¹¹, כי היו אדונים על הזמן. וזה נגרם על ידי התורה שהיו אמורים לקבלה, כפי שאומר הא-ל, – "בהוציאך את העם ממצרים, תעבדון את הא-ל לווהים על ההר הזה" ¹². לכן אומרים החכמים החודש הזה לכם – מסור לכם ¹³, שראש חודש שהוא לכם, כלומר, מסור לכם. וכפי שאומר במקום אחר: אתם – אפילו שוגגין, אתם – אפילו מוטעין ¹⁴. מה שתעשו בחידושו של החודש, את זה אני מקבל, כי זה מסור בידכם. "משל למלך שהיה לו אורלוגין, כיוון שעמד בנו, מסרו לו". "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו". אם נדקדק עוד בלימוד זה, אראה לכם באיזה אופן מתפרש הדבר, שהזמן נמסר לישראל, על פי מה שאומר שלמה: יראת א' תוסיף ימים, ושנות רשעים תקצרנה ¹⁵. שבעצם, אם עושים היהודים מצוות, יראת א' תוסיף ימים; אם ישראל לומדים ועוסקים בתורתו הקדושה, אומר משה – "כי הוא חיך ואורך ימיו" ¹⁶, אם אמנם כך, "יראת א' מאריכה חיים ושנות רשעים תקצרנה". באופן זה ניתן בקלות לומר שישראל אדונים על האורלוגין [הזמן]: כיוון שעמד בנו מסרו לו.

על ידי הנחה זו תבינו, רבותי, מאמר יפה מאוד של חכמים אודות המילים שאומרים דוג במזמור 39: "הודיעני א' קצי ומדת ימי מה היא" ¹⁷.

אומרים החכמים, שדוג אמר לפני הא-ל: הודיעני א' אימתי אני מת ? ענה לו הא-ל: "רז הוא שאי אפשר לגלותו ואיני יכול לומר לך". השיב דוג: "תאמר לי א' מדת ימי מה היא" ? ענה לו הא-ל – "10 שנה" ¹⁸.

כל משכיל ישאל כאן קושיה עצומה על המאמר ויאמר, שנראה מכאן, שדוג הטעה את הא-ל, כי הרי כאשר שאל בתחילה מתי ימות, השיב לו כי אינו יכול לגלות לו. אחר כך שאל אותו כמה זמן יחיה, והשיב לו – 10 שנה. מכאן יוצא שדוג יודע את התשובה לשאלתו הראשונה. אלא, מתוך ההנחה שאמרנו אותה, זה מובן. לאדם יכולות להיות בעולם הזה שתי צורות של חיים. אחת טבעית, שאנו יכולים לומר עליה שהיא מוקצבת על ידי הגזירה הא-לוהית בעת שהאדם נולד. והשניה, שהוא זוכה לה על ידי מעשים טובים. לכן, כאשר דוג שואל אימתי ימות, ומכיוון שזה בעצם בידיו של האדם, כי הרי "יראת א' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה", לכן, היטב אומר הא-ל ברוך הוא: את זה אני יכול לומר לך, מפני שזה דבר הנתון בידיך ותלוי בך; "יראת א' תוסיף ימים" וכו". השיב דוג בדבריו השניים: ומדת ימי מה היא ? כלומר, אינני שואל עכשיו מתי עלי למות, שהרי זה תלוי בי, אלא אני שואל כמה הם ימי חיי, כלומר, חיי הטבעיים, מדת הימים שמדדת לי בזמן לידתי, כמה הם אלה ? השיב הא-ל, 10 שנה. ולמרות שחטאיו של דוג היו חמורים מאוד, הרי שזכויותיו הרבות גרמו לכך שלא יתקצרו שנותיו; "יראת א' תוסיף ימים". והרי כאן נראה, כיצד ישראל הם ריבוניים על שעונו של הא-ל. אתם תבינו אם כן רבותי, דיוק אחד בפסוק בספר דברים, פרק 4: "ושמרת את חוקיו ואת מצוותיו" וכו', "ולמען תאריך ימים על האדמה אשר א' א-לוהיך נותן לך כל הימים" ¹⁹. אם המילים האלה, האחרונות, "אשר א' א-לוהיך נותן לך כל הימים" מתייחסות אל האדמה, הרי שזה שקר, מפני שכבר ימים רבים ישראל מנועים ורחוקים

ממנה ! אך הכוונה היא בדיוק בהתאם לענינו. אומר משה: "ושמרת את חוקיו ואת משפטיו למען תאריך ימים על האדמה". ואם תאמר אתה, אם הזמן מוגבל הוא ואני איני ריבון עליו, הכיצד אוכל להאריך ימי ? על זה משיב סוף הפסוק – "אשר אי א-לוהיך נותן לך כל הימים". הא-ל מסר בידך את שעונו, עשה אותך אדון על הזמן, נכתוב: אי א-לוהיך נותן לך, נותן לך אותו במתנה כל הימים; "כיון שעמד בנו מסרו לו". באופן שלישי אפרש לכם, רבותי, כיצד נקראים ישראל אדונים על הזמן. אומרים החכמים על הפסוק – ויהיו חיי שרה 20 : זה מה שאומר הפסוק – יודע אי ימי תמימים 21 : כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים 22. וכאן אנו צריכים להתבונן. הם מרגישים שיש קושיה על הפסוק ועליה הם משיבים באמצעות פסוק אחר, והוא, "יודע אי ימי תמימים", או שלמים. שנית, מה הם רוצים לומר ב "כשם שהם תמימים, כך שנותיהם תמימים" ? אני משיב כי ידוע הוא, שאין דבר שהוא פחות מציאותי מן הזמן, כי הרי אם מביטים אנו אל העבר, הרי הוא כבר עבר ! העתיד לבוא אין לו עדיין מציאות וההווה גם הוא עובר כרגע, כך שאין לו מציאות. אולם בזכותם של ישראל, של הצדיקים, שעל ידי עשיית מעשים טובים יוצרים הם מציאות וצורה לימים; כי הרי היום הזה, למשל, לא הייתה לו מציאות מצד עצמו ואילו על ידי עשיית מצווה אחת, נמצא אותו יום קיים וחי תמיד לפני הא-ל. ולכן אמר דוד: "ימים יצרו" 23, שמכוח המעשים הטובים אנו יוצרים מציאות וצורה לימים, ועל ידי חטאים, כל הימים המה כלא היו. וכך מובן המאמר. החכמים רואים קושי בתחילת הפסוק "ויהיו חיי שרה", וכי רצה לומר "ויהיו" ? היה עליו לומר "ותחי שרה" ! אומרים החכמים, שעל ידי פסוק אחר של דוד אנו מבינים זאת: "יודע אי ימי תמימים". את ימי הרשעים הא-ל אינו יודע, כביכול, מפני שאין בהם מציאות; אבל של התמימים, שיש בהם מציאות, מכוח המצוות שעושים אותן בהם, אותם יודע הא-ל. לכן היטב אומר אצל שרה, שהייתה תמימה, "ויהיו". מילה זו "ויהיו", פירושה ה-ו-ה ומציאות. וזה מה שאומר המאמר: " כשם שהם תמימים, כך

שנותיהם תמימות", כפי שאמרנו. אם כן, היטב אמר רובי (*) לוי, כי לא-ל היה שעון, וכיוון שעמד בנו מסרו לו, - "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו". מכאן יכולים אתם, רבותי, להפיק מוסר רב, כאשר תתבוננו עד כמה חשוב לישראל לעשות מעשים טובים ולעסוק בתורה ועל ידי כך הם נהיים לאדונים על הזמן. (***)

אומר החכם השני, שזה משל למלך שהיתה לו אומנת, שאני מבין, שזהו רמז לאמא טבע, אומנת כל הנבראים. הרי אנו רואים, כי אין דבר שאינו מתנהל אלא על פי סדר הטבע המשפיע ולו התפקיד לתת חסות ולשמור על הנמצאים. על כן אומר החכם השני: ... למלך שהיה לו שומרה (**). השלטון בו הא-ל שולט על הטבע, מסרו לרשות בנו - ישראל. בזכות התורה הם אדונים על הטבע הזה והוא מציית לישראל.

טבעו של האש הוא לשרוף. טבעו אכזר, כפי שרואים בדניאל, שניצוץ אחד של אש שרף את אלה שלקחו את שלושת הצדיקים כדי להשליכם אל האש, אך ביטל את טבעו זה בכך, שלא שרף את חנניה, מישאל ועזריה ²⁴. טבעו של המים הוא לזרום במסלולו, אך הים נפתח, כדי

שיעבור בו בנו ישראל. מי הודן חזרו אחורה, כדי שיעבור בנו, ישראל. היטב אומר רבי (*) יוסף: "למלך שהייתה לו אומנת, שהיא אם האמהות, הטבע, כיוון שעמד בנו מסרה לו. טבעה של האדמה הוא להיות במצב

יציב. רצה משה ואמר - ואם בריאה יבא א' ופצתה האדמה את פיה ²⁵. האדמה נפתחת על ידי דבריו של משה. טבעה של הרוח לעיתים

קרובות הוא להביא את העננים ואת הגשם. טבע השמים הוא להוריד מים. טבע זה מתבטל על ידי ציוויו של אליהו, במלכים א, פרק 17 :

"ויאמר אליהו אל אחאב, חי א' א-לוהי ישראל וכו'", אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ²⁶. וכך היה, שלא ירד גשם הרבה

זמן, מפני שלא רצה בכך אליהו ²⁷. ובענין זה רוצה אני לומר לכם

רבותי, כמה נקודות מחכמינו, אשר ראויות שנדעם. הבה נתבונן, מדוע מעניש אליהו את אנשי אחאב בעונש זה של מניעת גשמים דווקא ולא באחר ? שנית, במה חטא שוב אחאב, כדי שייענש בעונש זה ? נקודה שלישית, שנראה רוגז רב אצל אליהו כאשר אומר - "אם יהיה טל ומטר

כי אם לפי דברי". כל זה יהיה מובן על ידי טיעון רביעי והוא, שהפסוק אשר לפניו אומר – "בימיו בנה **מיאל** בית האלי את יריחו, באבירם בכורו יסדה ובשגב צעירו הציב דלתיה", כדברי הקללה של יהושע בן נון²⁸ ואומר תכף אח"כ – "ויאמר אליהואל **אחאב** חי א"י וכו". ונראה בטוח, כי אין קשר בין עניין אחד למשנהו, אף לא כוונה או סדר. אך שימו לב רבותי, איזה עניין יפה הוא זה ! אומרים החכמים, מכיוון ש**מיאל** זה הייתה דמות חשובה בחצרו של המלך **אחאב** והתאבל על בניו שמתו עליו עקב קללתו של **יהושע** כפי שאומר זאת הכתוב, לכן הלך המלך **אחאב** לבקרו, – והיה שם גם אליהו. שאל **אחאב** את אליהו, מה דעתו על מות בניו של **מיאל** ? השיב אליהו, כי זה קרה בגלל קללת **יהושע**. השיב **אחאב** תוך לעג גדול, שזה לא יכול להיות, כי הרי הכיצד יכולה להיות קללת התלמיד חשובה יותר מזו של רבו ? **משה**, רבו של **יהושע** אומר בתורתו, כפי שאנו אומרים בתפילת שמע, שאם **ישראל** יעבדו אלילים – "ועצרו את השמים ולא יהיה מטר"²⁹. והרי הם עבדי אלילים בזמנו של **אחאב**, והגשם ירד ולא התקיימה קללת **משה**; והכיצד אם כן תתקיים זו של **יהושע** תלמידו ? ואז כעס מאוד אליהו ואמר מיד ל**אחאב** – "חי א' א-לוהי **ישראל**, אם יהיה טל ומטר בשנים האלה אם לא לפי דברי"³⁰. והנה, לפי זה כל הקושיות פתורות. הדברים מתקשרים היטב, כי הרי מותם של בני **מיאל** הוא שגרם לקללת אליהו ולא מתוך כעס אמר "אם לא לפי דברי"; מפני שכוונתו הייתה להראות שדבריו יתקיימו, כדי ללמד מתוך כך, שאם אלה שלו יתקיימו, כל שכן אלה של **יהושע** רבו וכל שכן אלה של **משה**, אותם שלל **אחאב**. ועל ידי מה שאמרנו ניתן גם להסביר מדוע בא דווקא עונש זה ולא אחר ומה היה חטאו של **אחאב**. הטבע שמע בקול אליהו, כפי שעשה גם בימי **דניאל**, שהאריות ביטלו את טבעם ולא טרפו אותו³¹; כפי שאומר דוד על האריה – "שחל ופתן תדרוך, תרמוס כפיר ותנין"³². אומר היטב רובי(*) יוסף: "למלך שהייתה לו שומרה, כיוון שעמד מסוה לו, – נפלאותיך ומחשבותיך אלינו".

אמר רובי (*): **אחא**: "למלך שהייתה לו טבעת, ולדעתי הטבעת של המלך מסמלת שלטון. הטבעת עגולה והיא מסמלת היטב את השלטון על הכוכבים ועל הרקיע שהם מעגלים; והרי יודעים אנחנו היטב כמה שליטה יש לכוכבים ולמערכות הרקיע על העולם הזה, התחתון (***)"; **למלך שהיה לו טבעת, כיוון שעמד בנו מסרה לו**. והוא מסר את השלטון הזה בידיהם של **ישראל**, כי הרי, כפי שאומרים החכמים – **אין מזל לישראל** ³³, כלומר, בזכות התורה והמעשים הטובים של הצדיקים, המזל אינו שולט עליהם, אלא הם שולטים על המזל; – "כיוון שעמד בנו מסרו לו". בהזדמנויות אחרות, בשבת הגדול ³⁴ ובשבת חנוכה ³⁵ דרשתי לכם רבותי, בעניין זה בהרחבה ומשם ניתן להשתמש בכך גם כאן, כדי שלא לשוב ולחזור על ההסבר ולהמנוע כך מהרחבה מיותרת (****). ואומר אני עוד, כי על שלטון זה רמז יהושע, כאשר ציוה על השמש ועל הירח שיעמדו במקומם ³⁶. וכך גם יעקב עם הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ³⁷. וכך גם הראה הא-ל, כאשר ציוה על **ישראל** במצרים שיקחו שם וישחטו אותו ³⁸ כרמז למזל טלה, שהיה נתון תחת ממשלו של **ישראל**. לכן אומר הא-ל ל**ישראל** – "ואשא אתכם על כנפי נשרים" ³⁹, שזה בהכרח משל, מפני שאנו יודעים בהחלט, שלא נשא הא-ל את **ישראל** על כנפי נשרים. אלא אומר אני בעניין זה, כי הנשרים הם רמז למזלות, כי הם זריזים מאוד בתנועותיהם. אם כן היטב אומר הא-ל – "ואשא אתכם על כנפי נשרים", שעשיתי אתכם אדונים על מזל טלה, כפי שאומר הנביא על **אברהם** – **עזק יקראהו לרגלו** ⁴⁰. והיטב אומר רובי (*): **אחא**: "למלך שהייתה לו טבעת", שזהו המזל בצורת מעגל, "כיוון שעמד בנו, מסרו לו"; "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו".

אמר רובי (*): **חיה**: "משל למלך שהיו לו מכשירים לחיתוך" ⁴¹. הנמשל הוא הרשות, אותה העניק הא-ל ל**ישראל** לחתוך, לגלף ולבטל את הגזרות. אינני מתכוון לאלה של הטבע ואף אינני מתכוון לאלה של המזלות, אלא לאלו של הא-ל עצמו כביכול. הא-ל גוזר שימות בנה של הצרפתי ובא אליהו ומחיה אותו ⁴². הא-ל גוזר שימות בן השונמית

ובא אלישע ומחיה אותו ⁴³. לא-ל היו מכשירים לחיתוך ומסרם לרשות בניו והרי הם חותכים את גזרותיו. הא-ל גזר, שישאל יהיו 400 שנה במצרים וגזירה זו נחתכה, כי הרי נשאר 210, כפי שאומרים חכמינו ⁴⁴. כך הם מפרשים את הפסוק שאומר אותו דוד בסוף שמואל: צדיק מושל ביראת א-לוהים ⁴⁵ שהקדוש ברוך הוא גזר גזירה והצדיק מבטלה ⁴⁶. וזה מה שאומרים החכמים על הפסוק – אין כא-ל ישורון ⁴⁷. הם אומרים – ומי כא-ל ישורון ⁴⁸ (כביכול) ישראל, מפני שהוא גזר, ולהם המכשירים לחיתוך וזה מה שאומרים החכמים, שהא-ל קרא לישראל "אם" ⁴⁹ כפי שהיא שולטת על בנה, כך גם ישראל כביכול שולט על הגזירות הא-לוהיות, מכשירי החיתוך מסר לרשות בנו. יצא הקצף מלפני הא-ל וגזירתו היא להרוג; במגפה מתים 14700 מיישראל; בא אהרן עם קצת קטורת וחותר את הגזירה ומכפר על החטא ⁵⁰. יוצאת גזירה מלפני הא-ל להשמיד את ישראל בימי פענור ⁵¹, ובא פנחס ומבטל את הגזירה, ויכפר על בני ישראל ⁵². לכן אומר שלמה: "חמת מלך מלאכי-מות ואיש חכם יכפרנה" ⁵³. חמתו של מלך מלכי מלכים היא אם-כן גזירת מות, – מלאכי מות; איש חכם יכפרנה, אלה דבריהם של הקדושים ושל כל ישראל בכלל. יפה אומר רובי (*) חייה: "למלך שהיו לו מכשירי נגרות, כיוון שעמד בנו וכו", נפלאותיך ומחשבותיך אלינו".

אומר ריבי (*) יצחק, שזה דומה למלך שהיו לו אוצרות, כיוון שעמד בנו וכו". באופנים רבים ניתן לפרש אוצרות אלו, מפני שכל ההשפעות הא-לוהיות נקראות אוצרות, אולם מה שאני רואה כנכון ביותר הוא, שזה מכוון לנצח, לגן עדן, לעולם הבא, אשר במיוחד הא-ל נתן, נתן ויתן לבנו, לישראל. כפי שאמרה אביגיל לדוד: "והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים" ⁵⁴.

ובו זוכים בזכות התורה, כפי שאומר דוד – "תורת א' תמימה, משיבת נפש" ⁵⁵ למקומה, לגן עדן. אני רואה, שבעניין זה יכולתי להרחיב בהחלט, כי הרי הוא מציג בעיה חשובה מאוד, דהיינו, מדוע התורה לא דברה באופן ברור ומפורש על הנצח הזה? אך מאחר וזהו נושא קשה וארוך מדי, הרי הדגש אינו מאפשר זאת ואנו נסתפק אם כן ביסוד המתקיים בנו [עמנו] כאמונה והוא נצחיות הנשמות וכי יהיה להן אושר נצחי ושכר על מעשיהן לעולם הבא ⁵⁶. מהם האוצרות שריני (*) יצחק מדבר אודותם במאמרו זה? יתכן והוא התכוון לגן העדן הזה. לפני שחטא אבינו הראשון, אדם, הניח אותו האל-ל בגן עדן ⁵⁷ ואחרי שחטא גירש אותו ⁵⁸, כדי לרמוז לבניו, שאם יהיו טובים, ייהנו מגן עדן והוא יעניק אושר נצחי לנשמותיהם. אף יתכן, כי לכך התכוון האל-ל כאשר הטיב עם משה על ידי קרני האור שעל פניו ⁵⁹, שיודעים אתם היטב, כי האור הוא השכר האמיתי של הצדיקים, כפי שאומרים זאת החכמים על הפסוק – וירא א-לוהים את האור כי טוב ויבדל ⁶⁰ כלומר, הבדיל אותם לצדיקים לעתיד לבוא ⁶¹. לכן, בכך שפניו של משה זהרו, בזכות התורה הקדושה, רצה לרמוז, שאלה שיעסקו בה ייהנו מאותה תהילה. לכן אומרים החכמים: "כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא" ⁶² שנאמר, ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר" ⁶³. כוונת המאמר היא לומר, שכל נפש מישראל יש לה חלק באושר הנצחי. כלומר, אין המאמר אומר, שכל נפש מישראל תהנה בפועל מן האושר הנצחי, מפני שאם יהיה רשע לא ייהנה, כדוגמת אדם שגורש מגן העדן. לכן הוא אומר – יש להם, כלומר זה קל לזכות בו, יש להם חלק. אך כדי ליהנות ממנו, מוכרחים להיות זכאים לכך. לכן אומר הפסוק – "ועמך כולם צדיקים". אם הם צדיקים, לעולם ירשו ארץ, ייהנו ממנה וירשו אותה. וכמה קל הוא לישראל לזכות בגן עדן זה, כפי שנאמר – יש להם חלק". את זה אני מוכיח היטב מסוף הפסוק שאומר – "נצר מטעי"; וזאת משתי סיבות: כי על פי המקובלים, היות ונשמותינו חלק א-לוה ⁶⁴

"חצובות מכסא הכבוד" ⁶⁵. זהו חלק גדול, כדי שהאדם יטה עצמו לעשות את הטוב ותשוב נשמתו למקומה. מכוח סיבה זאת אומר הפסוק – "נצר מטעי". הסיבה השניה היא, שהא-ל ברוך הוא מוכן תמיד לסייע לנו כדי שנעשה את הטוב, ובאופן זה קל לעשותו ולהיות זכאים לגן עדן ובתאם לסיבה זו מסיים הפסוק – "מעשי ידי להתפאר". המעשים הטובים שעושים ישראל הם מעשי ידי מפני שאני עוזר להם כדי שבזכותם יקבלו את האושר הנצחי, כדי שיתפאר. לכן אמר דוד: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" ⁶⁶, אשר הכוונה היא לאושר הזה, הנצחי, ולאוצרות אלה אומר דני (*). יצחק שהיו למלך וכיוון שעמד בנו וכו'. כך "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"; "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו".

לבסוף אומרים רבנן, שזה דומה לתיק של רפואות. אין ספק שהתיק הקדוש הזה היא התורה, שבאמצעותה מקבל האדם רפואה לכל מכאוביו, בין אם בגוף ובין אם בנשמה. ביחס לגוף, בפסוקים שונים במשלי אומר שלמה ⁶⁷ ואומרים החכמים, "כי התורה היא תושייה לעיניים" ⁶⁸ והיא כוס עקרין מצוינת למעיין ורטייה נפלאה למכה" ⁶⁹. והפירוש לכך הוא, כי מה ששומר ביותר על הבריאות הוא, שיהיה האדם מתון באכילתו ובשתיתו וכי לא יתמכר להרגלים רעים; וכך זה אצל מי שמתמסר ועוסק בתורה, ובעשותו כך מיראת הא-ל, אין נרתיק של רפואה טוב יותר לגוף מזה. ואף לנשמה אין רפואה נפלאה יותר מן התורה, כפי שאומרים החכמים: בראתי לו יצר הרע בראתי לו תורה תבלין שלו ⁷⁰. אם בראתי באדם את היצר, הרי גם בראתי לו את התורה, שהיא הסם שכנגד. הבאתי עניין נפלא הרומז לכך בדוש אחר ובזה אסיים. יצא הענק גולית נגד מחנה ישראל וחירף את הא-ל. יצא לקראתו הרועה הקדוש דוד וניצח והפיל אותו, לא על ידי דבר אחר מאשר בכמה אבנים שליקט מן הנחל ובאמצעותם הרג את הענק וזכה בניצחון ⁷¹. אך יותר חזק מן הענק גולית הוא היצר הרע, שיוצא תמיד למלחמה נגד ישראל, כדי לגרום להם לחטוא כנגד הא-ל. הכרחי הוא, כי

האנשים יעשו כמו דוד, לקחת עמהם אבנים, דהיינו את התורה – "שתי
לוחות אבנים" – וכי יהיו חמישה כפי שלקח דוד, – רמז לתורה; ובעזרתה,
ללא ספק, ימות היצר הרע והאדם יהיה המנוצח. היטב אומרים רבננו,
שזה דומה לתיק של תרופות, שזוהי התורה הקדושה; – כיון שעמד בנו
מסרה לו. "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו". והרי לגדולה כה רבה זכו
ישראל על ידי קבלתה, לכן היום שאנו חוגגים את מועדה, חייבים אנו
להלל לאדונו שעשה למעננו טובות כה רבות. ברוך א-לֹהֵינוּ שבראנו
וכולי ונתן לנו תורת אמת, אשר בזכותה יושיע את
ישראל ויצילנו וירחמנו
אמן.

מראה מקורות וביאורים לדרשה העשרים ושש בחג השבועות על ידי שמעון קומר

1. תהילים, מ, ו.
2. ירושלמי, ראש השנה, פרק א, הלכה ג, דף נז, ע"ב (בדפוס וילנא, ז, ב).
3. ראה פירוש קרבן העדה לירושלמי, שם, ד"ה "שומרה".
וראה הפסוק המהפזי המסומנת (**) *אלול* *ש"ס* *למנה"ג* *הפא*.
4. בירושלמי = נגר.
5. בירושלמי = רופא.
6. בראשית, א, ה.
7. ראה *עקידת יצחק*, שער ג, הספק החמישי ושם, המאמר הראשון, דף כד, ב; *אברבנאל*, בראשית, א, השאלה הטי'; *דבנו בחיי*, בראשית, א, יג; *מורה נבוכים*, ח"ב, פרק ל, מהד. י. קאפח, עמ. שפ.
8. תהילים, עד, טז.
9. יהושע, פרק י, פסוק יב.
10. מלכים ב, כ, ט"א.
11. שמות, י, כג.
12. שמות, ג, יב.
13. ראה *תנחומא*, (בובר), פרשת בא, ח.
14. בבלי, ראש השנה, כה, א.
15. משלי, י, כז.
16. דברים, ל, כ.
17. תהילים, לט, פסוק ה.
18. *דעות דבה*, ג, ב.
19. דברים, ד, מ.
20. בראשית, כג, א.
21. תהילים, לז, יח.
22. *בראשית דבא*, נח, א.
23. תהילים, קלט, טז.
24. דניאל, ג, כב-כה.
25. במדבר, טז, ל.
26. מלכים א, יז, פסוק א. 27. ראה שם, פסוק ז. 28. שם, טז, פסוק לד.
29. דברים, יא, יז.
30. ירושלמי, סנהדרין, פרק י, הלכה ב, דף כח, ע"ב (בדפוס וילנא-נא, א); בבלי, סנהדרין, ק"ג, א.
31. ראה דניאל, ו, כא-כד.
32. תהילים, צא, יג.
33. בבלי, שבת, קנו, א ובמקבילות.
34. ראה דרשה 19, ליד הערה 14.
35. ראה דרשה 11, ליד הערה 11.

36. ראה יהושע, י, יב - "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון".
37. בראשית, כח, יב.
38. שמות, יב, ג. וראה דרשה 19, ליד הערה 12.
39. שמות, יט, ד.
40. ישעיה, מא, ב. וראה שם בתרגום ובמפרשים.
41. ראה הערה 4.
42. ראה מלכים א, יז, יז-כד. *(הכינוי לאלמנה מצרפת אשר איז ציצון! ג.א.)*
43. ראה מלכים ב, ד, יט-לז.
44. ראה דרשה 19, ליד הערות 62, 63, 64.
45. שמואל, ב, כג, ג.
46. ראה בבלי, מועד קטן, טז, ב.
47. דברים, לג, כו.
48. ראה *בראשית דבא*, עז, א.
49. ראה *שמות דבה*, נב, ה, ובמקבילות. וראה גם להלן, בתחילת דרשה 27.
50. ראה במדבר, יז, יא-יד.
51. במדבר, כה, ג-ט.
52. שם, פסוק יג.
53. משלי טז, יד.
54. שמואל א, כה, כט. וראה דרשה 8, ליד הערה 33.
55. תהילים, יט, ח.
56. ראה *דמב"ס*, הקדמה לפרק חלק, בתוך: י. שילת, *הקדמות הרמב"ם למשנה*, ירושלים תשנ"ב, עמ. קלו.
57. ראה בראשית, ב, ח. 58. שם, ג, כג-כד.
59. שמות, לד, לה.
60. בראשית, א, ד.
61. ראה *דש"י* שם, ע"פ בבלי, חגיגה, יב, א.
62. אבות, י, א.
63. ישעיה, ס, כא.
64. ראה לדוגמה: *עץ הדעת טוב לר' חיים ויטאל*, חלק א, ירושלים, תשס"א, פ" ואתחנן, דף רו, ב, ד"ה "כי תוליד בניס";
פרדס רימונים לר' משה קורדובירו, שער לב, פרק א;
שני לוחות הברית, תולדות אדם, בית חכמה (תניינא), חיפה תשנ"ז, סימן רא.
65. ראה *זהר*, ח"ג, כט, ע"ב; *עץ הדעת טוב*, פרשת יתרו, דף עב, ב, ד"ה "ואם נפרש"; *פרדס רימונים*, שער א, ז.
66. תהילים, לא, כ.
67. ראה משלי, ג, ח.
68. *במדבר תהלים*, ז, ג: "תושיה זו תורה... שמתשת כח הגוף והעיניים". וראה *דש"י*, ביצה, כה, ב, ד"ה "שהן עינים".
69. ראה *ויקרא דבה*, יב, ג; *מדרש תהלים*, יט, טו, ובמקבילות.
70. ראה בבלי, קידושין, ל, ב.
71. שמואל א, יז, מ-נא. וראה דרשה 21, ליד הערה 63.

הפסוק והארות לצדקה הפסוקים ee בתה הפסוקים

אל יצי יוסף בן ברית

כאלית: בדפוסה זו מפתח דפסנו קטע מן התלמוד הירושלמי:

הסוף בדפוסה מפיל דפסנו רשיונות מקבילת האר"י (1534 - 1572):

מנצח 666 עמ מקוצמו ומורו ר" משה קורצובירו -הרמ"ק (1522 - 1570):
ומתלמידו ר" חיים ויטאל. ראה אהלן.

יזוס היום ממחקרים. כי תורת הקבלה הלוויאנית (ר" יצחק לוריא).
הופצה ע"י תלמידו המובהק של האר"י (1534 - 1572) ר" חיים ויטאל
(1543-1620) והגיעה לכל קהילות ישראל ברוב התפוצות הראשית המאה
ה- 17. דפסנו מוכיח שוב היקף רב-תחומי בידיעותיו וחשיבה פילוסופית
מופשטת מרשימה. כאשר הוא מסביר למשל את עניין העמן ומציאותו.
באופנים שונים. - פלא הוא. מאין שאה הנל את הכמות האדירה של
ידיעותיו ומקורותיהן ומיכן היה לו "ארון ספרים יהודי" כה עשיר ?
האם הייתה לו ספרייה משלו או האם אגר במוחו את הידע הרב שז
מציירותו בווניציה ובסלוניקי ?

(*) בסקס הפולטוגלי המקורי מתחלפים תוארי החכמים לצורות
Ribi, Robi, Rubi, Rabi. ואם Ry במקום ריבי. הלא העותק אשר בידי.
בנראה יצחק קסלס בהמבורג. ניסה לתקן בכתב ידו שינויים אלה אך
גרע בכך מן האותנטיות של הדפוס. ראה עמ אהלן הערה (****).
הערתי על כך כבר בדפוסת קוצמות

(**) "שומרה" היא ע"פ מילון אבן-שלן "סוכת שומרים הגן והשדה".
לרוב סוכת נצרים (כאלית. ה. ע) ואל פי שחזור "נאות קצומים" מבנה
אבן מוצק וסגור. בנוי מאבני סיקול השטח. בתוך כרם או בוסתן. עביר
השומרים. בימי הפלשת הפרי. דהיינו בקיץ. בתוך השומרה קריי תמיד
אך דפסנו העציר לפי "שומרה" כאומנת כספרתו ולצרכיו "אמא טבע".
ואולי דפסנו רומז כאן לאומנת הבית שיש ושמה Felipa. כמתייכת לאביו.
שהביאה מן האי St.Tome עמ עזרה כבת תעריכות של ילידים אפריקאים עמ
ילדי החסופים היהודיים הפולטוגלי השנים 1493 - 1497 ולאחר מכן. בכל אופן
היתה פליפה זו בת-בית מגויינת והוצברה בכל המחקרים אודות דפסנו
ואביו. העברתי החלפתה ע"י רוממי הכניסה בווניציה כאשר. כי נשארה עמ
לפלא בתתו הקטנה. אחר שארתו. בתו העזורה ובנו. דפסנו נמלטו לסלוניקי.

כתבתי על-כך במבוא. "שולחן דון יחייא הפולטוגלי וספרד". הפרק אודות פליפה דה
ויט עמ סלומון מרסו ואם שלמה יחייא. בטמוזים 19 - 21.

(**) מעיון בדברי חוקר תקופת ההתיישבות הראשונה של פליטי פולטוגלי לאורך
נהר ה- Elbe התחמת הראשית המאה ה- 17. העקר מחקרו דה הפיקל של
Prof.Hermann Kellenbenz משנת 1956. אך עמ של אנכיבר העיר Glückstadt משנת
1974. Gerhard Köhn. נראה בהחלט. כי הצלחתם של הסוחרים הפולטוגלים במקומם
החדש הייתה תלויה וקשורה בהישגיהם הכלכליים לטובת סביבתם. אך עמ לעצמם.
באין דה רשמי בהמבורג הימים ההם. כאשר יהדות גלויה וממוצעת הייתה עדיין
אסורה. נראה מובן מאמרו הרוחני של דפסנו. - סוחר מלח ומוביל בקרב בני
עצתו. להשיל את התבוננותו בערכיות של חייהם. כאשר העמן חולץ ואין יהדותם
מרכז עניינם של רובם. בנראה כלא

(****) כאן מביע דפסנו בנראה את דעת בני דורו על האסטרולוגיה הכללית

(****) כבר הערתי בדפוסה לשבת העצור לפני פסח. המסודרת בקולף בדפוסה מ. 19.
כי היא מן הראשונות ואולי אל הראשונה מבין הדפוסות. כך בנראה עמ דפוסה מ. 11
לשבת חנוכה ופי' מקל היא מן הדפוסות המוקדמות. כאשר כאן דפסנו מתייחס
אליהן בעניין המלכות

השימוש בהלתי סדיר בדפוסה שלפנינו במונח קבוע לרוב ולחכם. פסם ריבי. פסם רובי
(בחולס ובשורק אחילופין) ופסם רבי מציבס אוילי על מצה ראשוני. כאשר לא
הייתה קיימת בקהל יהודי פולטוגלי אשר בהמבורג נוסחה קבועה במינוח תואר דה
במחקרו של מיכאל סלוצמאנד הלוי מהמבורג. בספרו המונומטלי אודות קברי

הפולטוגלים הבית השלמין בקניג-שטראסה באלבונה: Bibliographisches Lexicon der
Hamburger Sefarden שנת 2000. עמ 30. 31. כותב החוקר. כי השימוש הקבוע בתואר
ריבי Riby/ Rybi/ Ribi נוצר אמלמדי תינוקות ונוצר בהמבורג ולא לחכם העצרה לרוב
אך בהעצרה המאוירת לפסח. כתב יד משנת 1754 מהמבורג. של סופר הסת"ם והאומן
חיים בן משה ח"צ ג"ס מגליקסב. נציר משפחת בני הנריק הקדוש מליסבון. משתמש
הסופר במינוח ריבי לכל תנאי א"י המולכרים בהעצרה. עובדה אשר לא מתיישבת עמ
דעת החוקר הנל.

האעצרה באומנותיות העל. כתב יד יחיד. שומרה מווציאון ישראל בירושלים וראיתיה
עמ המחלקה לכתבי יד נצירים.

דרשה עשרים ושבע שנדרשה ביום של שבועות

את המועד הקדוש הזה של שבועות חוגגים כל ישראל לזכר הנאמר
בפרשה של יתרו ככתוב: "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ
מצרים באו מדבר סיני"¹. ובאותו חודש, בששה בו, קבלו את התורה
הקדושה וכפי שזורשים זאת החכמים על הפסוק – ויהי ערב ויהי בוקר
יום השישי². בראותם, כי בשאר ימי הבריאה נאמר כך ללא ה, יום אחד,
שני, שלישי וכו' וכאן נאמר השישי, עם ה הידיעה, אשר כוונתו ליום
השישי הידוע בעולם, השישי, כלומר בשישי לסיון³, בחודש סיון, בו
ניתנה התורה בהר סיני. ובצדק חייבים לחגוג את היום הזה כל ישראל, כי
במתן תורה זכו ישראל למדרגה גבוהה של קדושה והתעלות רבה, כפי
שאומר הפסוק עצמו בפרשה של יתרו: "ועתה, אם תשמעו בקולי והייתם
לי סגולה מכל העמים. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" וכו'⁴.
ולמטרה זו מתכוון אני להביא מאמר של חכמים ובו הם מראים את אשר
אמרנו; ועל פירושו אבסס כל דוש זה. וכך אתחיל, כאשר אני מצפה
להקשבה הרגילה והמבורכת שלכם ובתפילה לא-לוהים: – על הפסוק בשיר
השירים האומר – "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה
לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו"⁵ – אומרים החכמים, שענין זה
דומה למלך שהיתה לו בת אשר היתה לו יקרה מאוד ומרוב חיבתו לה
קרא לה "בתי". וכאשר גברה חיבתו כלפיה קרא לה

אחותי וכאשר גברה עוד החיבה קרא לה אמי⁶. כך גם לא-ל ברוך הוא היתה לו בת, **ישראל**, וכיוון שחיבב אותה ביותר קרא לה בתי, כפי שאומר הכתוב בתהילים:

"שמעי בת וראי והטי אוזנך"⁷ ומפני שגברה חיבתו עוד קרא לה אחותי, כפי שאומר הכתוב בשיר השירים – "פתחי לי אחותי רעייתי"⁸ ומכיון שגברה חיבתו לה עוד קרא לה אמי, כפי שאומר הפסוק **בישעיהו**: **הקשיבו אלי עמי ולאמי**⁹. מילה זו – **לאומי**, כאשר היא כתובה עם האות **ו** פירושה "עמי", ובלי **ו** כוונתה **ולאמי** ופירושה האימא שלי. ומאחר ובפסוק כתוב בלי **ו**, זה בא לצ"ן כי הא-ל אמר על **ישראל לאמי** ז.א. קרא להם אימא. זאת העטרה שהוא עיטר בה את שלמה, המייצג את כל **ישראל** ביום חתונתו, שהיה זה נסיני, במתן תורה. באופן זה מראה המאמר היטב את המצב ודרגת השלמות אליה הגיעו **ישראל** על ידי מתן התורה. ועל כן צודקים **ישראל** מאוד, כאשר הם חוגגים בכל שנה את היום הזה, **שישה בסיון, יום מתן תורה**.

יש להתבונן בהגיונו של המאמר, כי הרי את התואר "בת" עבור **ישראל** אפשר עוד לקבל, כי הרי מצאנו בתורה כי כך נאמר על **ישראל** – "בני בכורי"¹⁰. אבל לומר, שהא-ל יקרא ל**ישראל** אחות או רעייה, זה נראה מוזר; ועוד יותר לומר, שקרא להם אמו. אלא כאן יש להתבונן באיזה מובן הם נראים אם, אחות ובת. וכפי שאמרת, על פירושם של אלה אבסס את הדוש הזה.

אני מבין שהתואר "בתי" שהא-ל מעניק ל**ישראל** מתייחס לטובה גדולה מאוד שעושה הא-ל לעם **ישראל** והיא, שלמרות שהוא, ברוך הוא, משגיח ושם את השגחתו הקדושה על כל העולמות באופן כללי, הרי רק אצל עם **ישראל** היא נמצאת באופן פרטי, כפי שנאמר בפסוק – "כי חלק אי עמו, יעקב חבל נחלתו"¹¹, "כי יעקב בחר לו, **ישראל** לסגולתו"¹². וזה רומז על השגחתו הפרטית ל**ישראל**. וזו כוונת הפסוק: בני בכורי **ישראל**, כלומר, למרות שכל הברואים הם בניו של הא-ל, רק על **ישראל** נאמר באופן פרטי – "הוא בני ולו הקדשתי את השגחתי הפרטית".

ועל התואר הראשון שנאמר במאמר, שקרא לה בתי. אומר החכם בפרק :
 "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום" ¹³, שנאמר, "בנים אתם לאי
 א-לוהיכם" ¹⁴, "חיבה יתרה נודעת להם" ¹⁵. בכוונת המאמר לומר, מכיוון
 שהא-ל משיגה על כל העולם באופן כללי ואותה השגחה הוא מקדיש
 לישראל באופן פרטי, על ידי כך שקורא להם בנים חביבים ישראל, כי
 נקראו בניו של הא-ל, כפי שכתוב - "בנים אתם לאי א-לוהיכם".
 כלומר, אתם, רק אתם נקראים בנים לאי על אף שהוא ריבון כל העולם.
 הוא שבע רצון מכך שנקרא א-לוהיכם, באופן פרטי. ומתוך כוונה זו הוא
 קורא להם "בתו". ישראל השיגו דרגה זו בכך, שעזבו את כל האלילים
 שבעולם ודבקו בא-ל בלבד ולכן גם הא-ל עוזב את כל האומות וחובק
 ומשיגה באופן פרטי על עמו ישראל. כך גם ניתן להבין את שני הפסוקים
 שהבאנו לעיל. מה שנאמר כי יעקב בחר לו י-ה, את אי כא-ל שלו, אז
 נמצא, כי ישראל הם סגולתו הפרטית של הא-ל. ובאותו מובן מתפרש
 הפסוק השני שהבאנו - כי חלק אי עמו, כאשר עמו מתמסר לעבודת אי
 ועל ידי כך נקראים חלק שלו ולא של אל אחר, כי חלק אי, כלומר, כאשר
 חלקו של אי הוא עמו, אז באופן הדדי אומר הא-ל עליהם, כי הם חבל
 נחלתו, שהם בלבד, הם חלק מנחלתו. גם אבינו הקדוש אברהם התמסר
 כך לעבודת הא-ל בלבד, עם הרבה מצוות שקיים ובפרט המילה. גם
 הא-ל, למרות שהוא א-לוהי העולם כולו, הוא שבע רצון מכך שהוא
 נקרא א-לוהי אברהם באופן מיוחד. וכך אומר לו הא-ל בפרשה לך לך:
 "והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך וכו'" להיות לך לא-לוהים וכו"
 והייתי להם לא-לוהים" ¹⁵. נראה ממילים אלה, כי כמו בשבילו, בזכות
 שקיבל את המילה בבשרו במצוות הא-ל, לכן הא-ל שבע רצון להיקרא
 א-לוהיו, ככתוב "ואהיה לך לא-לוהים". כך גם אצל בניו, כאשר הם
 מקיימים את אותה מצווה של ברית קודש, הוא יהיה להם לא-לוהים,
 באופן פרטי. והכוונה היא לאותה השגחה פרטית בעבורם ובגללה

הוא קרא להם "בתי". לכן ראו רבותי, הא-ל ציוה שאף ערל לא יוכל לאכול מקרבן הפסח, כי כך אומר הכתוב – וכל ערל לא יאכל בו.¹⁶ והטעם הוא, כי קרבן הפסח מסמל את חרותם של ישראל ממצרים וחרות זו מוכיחה את ההשגחה הפרטית של הא-ל כלפי ישראל. לכן נובע מכך כי הנימול, שהוא עובד א-לוהים, יכול לאכול מאותו קרבן אשר מסמל חרות והשגחה ואילו הערל, לא. ולכן נאמר "וכל ערל לא יאכל בו", כי הוא לא נהנה ואינו שותף לאותה השגחה פרטית (*). היטב אמר המפקד נעמן, שר הצבא של מלך ארם, כאשר אלישע הנביא ריפא אותו מן הצרעת: הנה ידעתי כי אין א-לוהים בכל הארץ כי אם בישראל.¹⁷ במבט ראשון זה נראה כדברי כפירה, כי הרי הא-ל נמצא בכל הארץ, ככתוב – מלא כל הארץ כבודו.¹⁸ אלא שלא דיבר במקום ההוא על ההשגחה הכללית של הא-ל שזו בודאי מלאה כל הארץ מזוהר כבודו. אלא דיבר על הפרטית, כי בכל העולם ישנה השגחת הא-ל, גם אצל האחרים ורק אצל ישראל, רק הם נהנים מהשגחה פרטית. "הנה ידעתי כי אין א-לוהים בכל הארץ כי אם בישראל". לכן גם התכוון בלעם כאשר אמר: "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו"¹⁹. הוא התכוון לאבותיהם של ישראל, שקיבלו השגחה פרטית מידיו של הא-ל. ואני מסיק מכך, כי אצל בניהם זה כך, – הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב.²⁰ "לבדד ישכון", כי הם העם וחלקו הפרטי של הא-ל. "ובגוים לא יתחשב", מפני שאצל כל הגוים ישנה אמנם השגחה, אך זאת באמצעים אחרים ואילו אצל ישראל זה קיים ללא כל אמצעי. לכן אומר המאמר, כי מרוב אהבתו של הא-ל לישראל, קרא להם "בתי". הוא ציוה שיעשו לו משכן, לא מפני שזה אפשרי בכלל שמקום כל-שהוא יכיל אותו או יקיף את הא-ל, אלא כדי להראות שהוא שוכן עמם והם נקראים "בתי". לכן אומר הפסוק – "ועשו לי מקדש"²¹, לא מפני שהמקום מסוגל להכילו. ועל כן אינו אומר "ושכנתי

בתוכו", אלא אומר "ושכנתי בתוכם", להראות, כי ייסודו של המשכן היה כדי להודיע שהוא שוכן ודר בתוך עם ישראל בפרט, שנקראים "בתו". בעניין זה אפרש לכם רבותי, דבר יפה מאוד, כפי שמציין זאת גם החכם אברבנאל²². בפרשת משפטים אומר הכתוב, שהאל אמר למשה: "עלה אלי אתה ואהרן, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל"²³; ומספר הכתוב על המראה הגדול שהם ראו. אומר הפסוק: "ויראו את א-לוהי ישראל" - ויראו את א-לוהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר²⁴. נכון הוא, כי המילים עצמן קשות להבנה ומצביעות על כך, כי זקני ישראל השיגו וראו הרבה. לכן יהיה זה מוצדק לנסות ולראות מהי כוונת הפסוק: מהי "לבנת הספיר" וכיצד ניתן להבין "וכעצם השמים לטהר"? שימו לב רבותי, לדבר יפה מאוד: האל-ל ברוך הוא חילק את עולמו לשלושה - עולם המלאכים, הספירות והארצי. אבל רצה הוא, שבכל אחד מאלה ימצא ויהיה חלק אחד יותר אציל מן העולם ההוא עצמו. אותו חלק היותר אציל משמש כסיבה הראשונה והשניה. כסיבה שניה, מפני שהוא מקבל את ההשפעה ישירות מן האל-ל לצורך הקיום וההנהגה של העולם. והנו אף הסיבה הראשונה, מכיוון שהוא משפיע על העולם: החלק האציל של עולם המלאכים על עולם המלאכים, זה של עולם הספירות בעולם הספירות וזה של העולם הארצי בעולם הארצי. נאמר אם כן, שבעולם המלאכים, החלק האציל יותר הוא אותו מלאך הנקרא מטטרון השר הגדול, עליו אומרים החכמים, כי שמו כשם רבו²⁵, והכוונה היא שאותו מטטרון מקבל השפעה מן האל-ל ברוך הוא. הוא נקרא שר העולם, מפני שממנו מקבל השפעה כל שאר עולם המלאכים. וכך אנו אומרים בתפילה: וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה²⁶. וכן גם בתפילת "ובא לציון"

אנו אומרים "ומקבלין דין מן דין", כך שבעולם המלאכים ישנו חלק יותר אציל, שעליו אנו אומרים שהוא מטטרון שר הגדול ששמו כשם רבו. בעולם הספירות ישנו חלק אציל יותר והוא הגלגל הראשון, גלגל יום, אשר בתוכו כלולות כל הספירות, הכוכבים והמזלות. הוא, עם המעלה הא-לוהית אותה קיבל מן האל ברוך הוא, משפיע על כולם. באמצעות עוצמתו הוא מניע את כולם ואף בניגוד לתנועה הטבעית של כל כוכב וכוכב. יכולים אנו לומר כי "עצם השמים" כלול בגלגל ראשון זה, שהוא הסיבה הראשונה לשמים [ליקוט] וגם הסיבה השנייה, מפני שהוא מקבל מן הא-ל את המעלה [היכולת] להשפיע על כל יתר עולם הספירות. בעולם הארצי ברא הא-ל חלק אציל יותר מכל היתר באותו עולם : בין הארצות, את ארץ ישראל ובין העמים, את ישראל. עליה, על הארץ אומר הא-ל: "ארץ אשר א' א-לוהיה דורש אותה... עיני א' א-לוהיה בה" וכו' ²⁷. אם כן, ישראל משמשים סיבה ראשונה לשאר העולם, וכסיבה השנייה, מפני שמקבלים הם השפעה מן הא-ל ללא שום אמצעי [מתווך]. זה מה שאומר הפסוק, כי הזקנים, בזמן מתן תורה, השיגו לראות את המדרגה ואת המעלה הכי עליונה שהשיגו ישראל בזכות התורה – "ויראו את א-לוהי ישראל". הם התבוננו וראו, כי למרות שהוא הא-ל של כל העולם, הוא נקרא ומקבל את התואר "א-לוהי ישראל" באופן מיוחד, ככתוב ויראו את א-לוהי ישראל. ומפרש הפסוק – "היודע אתה באיזו דרגה נמצאים ישראל בעולם הזה, הארצי ? כמו הדבר שנמצא מתחת לרגליו של הא-ל, שהוא עולם המלאכים". תחת רגליו; והוא בהיר, לבן, טהור, ומסמל את טוהר המלאכים, כמעשה לבגת הספר". ישראל בעולם הזה, הארצי, דומים הם גם לעצם השמים, כפי שאנו אומרים – ועצם השמים לטוהר. באופן זה צודק היטב המאמר באומרו, שהא-ל קרא לישראל "בתי". אומרים החכמים, שאחד מן הדברים אותם התחנן ובקש משה מן הא-ל הוא, שישכין את שכינתו אצל ישראל באופן מיוחד ²⁸. כי כך אומר הפסוק – "ונפלנו אני ועמך מכל העם אשר על

פני האדמה"²⁹, כאשר הכוונה היא על ההשגחה הפרטית. והא-ל העניקה לו, שכך נאמר: "הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות"³⁰, שזו ההשגחה הפרטית על כל ישראל. לכאן שייר עניין אחד, ובו אסיים את החלק הראשון הזה. הרי משה רבנו רצה לבקש מן הא-ל משהו לטובתם של ישראל, לפיכך היה עליו לבקש משהו החסר להם. ההשגחה הפרטית הזאת הרי כבר היתה להם, וזאת על ידי המצווה של ברית מילה, כפי שאמר זאת הא-ל לאברהם, כמו שכבר אמרנו. והיא [ההשגחה] כבר הייתה להם בזכות התורה, כפי שאמרנו זאת גם מכבר. אם כן, מה עוד ביקש משה? התשובה לעניין זה היא, שנאמר, כי מה שביקש משה היה, כי גם אם ישראל ירפו את ידם מן התורה הקדושה ויחללו את ברית המילה על ידי חטאים ועוונות רבים שיעשו אותם, למרות זאת ישכין את שכינתם עמם, שתהיה לו אחריות עליהם והשגחה פרטית. וזה מה שאומר הפסוק ונפלינו אני ועמך. גם אם ישראל לא יהיו ראויים להיקרא ישראל אלא עם סתם, או פשוטי עם, מבקש אני ממך ונפלינו אני ועמך. אינו אומר "אני וישראל" אלא "אני ועמך". וכך השיב לו הא-ל: הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות. אינו אומר "נגד כל ישראל". והכוונה לכך היא, שגם אם יהיו קרואים לגנאי בשם עם, בכ"ז. "נגד כל עמך אעשה נפלאות". וראה כל העם וכו".³¹

כך יוצא, כי משה רבנו ביקש מן הא-ל את השגחתו הפרטית על ישראל, גם אם יהיו רשעים. לכן אומר הא-ל - "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתיים להפר בריתי אתם"³², כי כך הוא אומר למשה - "הנה אני כורת ברית עמך" (**). אמר בלעם: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל א' א-לוהיו עמו ותרועת מלך בו³³. כלומר, גם אם יהיו ישראל מלאים בעמל ובעוונות וללא יראת הא-ל, מלאי און, לא הביט און ביעקב, הא-ל אינו רואה זאת. תמיד א' א-לוהיו עמו, תמיד השגחתו

הפרטית נמצאת אצלם. אם כן צודק החכם באומרו, כי מרוב אהבתו של הא-ל כלפי ישראל קרא להם "בתו", שנאמר – "שמע בת וראי וכו'", כי הוא אדוניך והשתחוי לו" ³⁴.

אומר אם כן המאמר בחלקו השני, כי מרוב אהבה שיש לא-ל כלפי ישראל, הוא קרא להם אחות ורעיה, כי כך אומר הפסוק בשיר השירים: "פתחי לי אחותי רעייתי". חייבים אנו להבין את הרעות [החברות] הקדושה הזו, את האחוה האצילה של הא-ל עם ישראל באמצעות מאמר קצר, אותו אומרים החכמים על הפסוק בנביא ישעיה, פרק 43: "כה אמר א' בוראך יעקב, ויצרך ישראל" ³⁵. אומרים החכמים שאמר הא-ל:

עולמי, מי בראך, מי יצרך? יעקב בראך, ישראל יצרך! "כה אמר א' יעקב בראך, ישראל יצרך", כך נאמר ³⁶. נכון הוא שזה נראה מוזר, כי הרי הפסוק מעיד ואומר – "בראשית ברא א-לוהים את השמים ואת הארץ" ³⁷. אם כן, הכיצד אומר המאמר, כי ישראל יצר ויעקב ברא את העולם? אלא הכוונה היא, מכיוון שהעולם נברא בעצם למען קיום התורה, כפי שאומר זאת הנביא: "אם לא בריתי יומם ולילה", – שזוהי התורה שנלמדת (***) יומם ולילה – "חוקות שמים וארץ לא שמת" ³⁸ ; ותורה זו לא קבלו אותה, כי אם ישראל. נובע אם כן מזה, כי ישראל יצרו את העולם. ואם זה נכון, כי קיום העולם מושגת על התורה, כפי שאומר זאת דוד בתהלים: נמוגם ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה. אותו ביטוי אנוני שאמר הא-ל בסיני, שהיא התורה, אנוכי תיקנתי עמודיה לנצח. ³⁹. ביטוי זה אנוכי, זו התורה, אין מקיימים אותה כי אם ישראל. מכך נובע, כי ישראל הם היוצרים את העולם. כפי שהיוצר מקיים את החומר, כך ישראל מקיימים ויוצרים את העולם. לכן היטב אומר המאמר, שהא-ל אמר: "עולמי, מי בראך? יעקב, מי יצרך?" ישראל. שותפים היו ישראל עם הא-ל, שהרי בבריאה שברא הא-ל בעולמו הכניסו בו ישראל את זרועם; בקיום שעושה הא-ל בעולמו, מכניסים בו ישראל את כתפם. לכן אומרים החכמים, בראשית, שזוהי בריאת העולם, למען ישראל

שנקראו בראשית 40. אם כן צודק המאמר באומרו, כי הא-ל קרא לישראל אחותי ורעייתי. שימו לב רבותי לשני דברים יפים מאוד של החכמים ובכך אסיים את החלק השני הזה. אומר המאמר: עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשר עולמות 41 שנאמר, להנחיל אהבי יש 42. למילה "יש" שתי אותיות – יוד ו שין. האות שין מניינה 300 והאות יוד = 10 וביחד הם 310. אני מבין, כי כאשר אומר המאמר "עולמות", כוונתו למעלות השכינה בעולם הבא. אבל מה שאני רוצה לציין הוא המספר 310. מדוע דווקא כך ? לא 300 ולא 400 אלא 310 ? הכוונה היא, בלי להתייחס למה שאומרים האדונים המקובלים, כי הספירה הראשונה מבין 10 הספירות היא זו הנקראת כתר, שגם אם נתעלם, הרי שאיננו יכולים להתכחש מכך, שהא-ל הוכתר בבריאת העולם למלך ולריבון על כל ברואיו. ואותו כתר מניינו 620. אמרנו, כי ישראל הם שותפיו של הא-ל בבריאת העולם. מה שזכה בו הא-ל, כביכול מכך שברא את העולם הוא כתר, שהם כמניין 620. מן הצדק לחלק את הרווח בין השותפים וכי חלקו של הצדיק הוא 310 (וצדיק יסוד עולם, כפי שאומר שלמה, פרק 10) 43. לכן אומר המאמר, שעתיד הא-ל ברוך הוא להנחיל לכל צדיק 310 עולמות, כפי שנאמר – "להנחיל אוהביו יש", שאלו האותיות יוד ו שין, אשר ביחד הם 310, שזה רעיון יפה מאוד. ובצדק אומר המאמר, כי מרוב אהבה שהייתה לא-ל לישראל, קרא להם אחות ורעייה. ואף בשכר הוא כך, שלא התרצה עד שקרא להם אחות 44. אומר עוד המאמר הראשון, כי מרוב אהבתו של הא-ל לישראל, העניק להם את התואר "אם": ולאומי, לאומי כתיב 45. ובעצם נראה עניין זה בעל קושי רב, כי הרי לו יריבינו היו יודעים זאת, היו מייחסים לכך חשיבות רבה, כסיוע לאמונתם, כי לאל שלהם יש אמא. (****). אך האופן בו יש להבין זאת, הוא על פי מאמר אחר של חכמים, שאחד מובן בעזרת השני. וזה מפרש את הפסוק אותו אמר משה: ועתה יגדל נא כח א' 46. אומרים

החכמים – כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה ⁴⁷, כפי שנאמר בפסוק: "ועתה יגדל נא כח א"י". ולהפך, בזמן שישראל חוטאים, הם מתישים את הכוח הא-לוהי, כפי שנאמר בפסוק בפרשת האינו: "עור ילדך תשי ותשכח א-ל מחללך" ⁴⁸. הנה זהו המאמר של החכמים וגם הוא נראה קשה מאוד, כי הרי הכיצד יתכן שחיית הארץ, דהיינו האדם ביחס אל הא-ל הגדול, שניתן לומר שהוא מתיש וממעט את הכוח הא-לוהי, או שיכול להוסיף על כוחו? יכולתי להגביר עוד יותר קושייה זו, אך ברצוני לקצר. אני מבין כאן, כי הכוונה היא כדלהלן: שני סוגי מעשים עושה הא-ל ברוך הוא בעולמו. הראשונים הם טבעיים והשניים – נסיים. הטבעיים, אין העולם מעריכם כל כך, עד כדי לפאר ולרומם בגללם את הגדולה הא-לוהית. אבל הנסיים, אלה כן, העולם מעריך אותם מאוד וגדולתו מתפארת ומתפרסמת בכל היקום. הטבעיים מתייחסים אל השם י-ה; הנסיים – אל שם א' ברוך הוא וברוך שמו. הסיבה היא, שגם י-ה וגם א' פירושם הויה, וההבדל הוא, כך אומרים החכמים, כי י-ה הוא חצי השם ⁴⁹, ולכן מתייחסים אל המעשים הטבעיים, שהם פחותים יחסית לנסיים, כפי שאמרנו. והרי אין ספק בכך, שהא-ל ימשיך לעשות מעשים טבעיים גם אם העולם לא יהיה זכאי לכך; אבל לא יעשה מעשי נסים אלא אם יהיה לעולם זכות לכך. שואל אני אתכם רבותי, איזה עם בעולם הארצי הזה יכול לעשות או עושה את הרצון הא-לוהי אם לא ישראל? כי רק הוא מקיים את התורה, כך רק לישראל יכולה להיות זכות בצורה מושלמת לפני הא-ל. רק הוא יכול לגרום לכך, כי הא-ל יעשה נסים, – ועל ידי מעשים אלה מתרבה גדולתו ועל ידם מתפרסם ריבון העולמים הגדול והכל יכול. כך, שעל ידי מעשי הנסים הא-ל מתהדר. והוא אינו עושה אותם אלא בזכות וזכות זו אינה נמצאת כי אם בישראל. מכך נובע, שישראל מוסיפים כביכול כוח לגדולה הא-לוהית אשר מאפשרים שתתפרסם גדולתו בעולם. אך אם הם חוטאים, הא-ל אינו עושה נסים ולא מתהדר בעולם ואז מתמעט הכוח הא-לוהי.

עתה מובן המאמר, כיצד ישראל מוסיפים או ממעטים את הכוח הא-לוהי. עתה תבינו בקלות רבה רבותי, עניין קשה מאוד שיש לנו בספר יהושע; כאשר ישראל הוכו לפני אנשי העיר עי ונהרגו מִישראל כ 36 איש, נבון מאוד המפקד יהושע עד שנפל על פניו וזעק ודאג שמא ישראל יושמדו בידי אויביהם. בין יתר דבריו שהוא טען לפני הא-ל, אמר מילים אלה: ומה תעשה לשמן הגדול ⁵⁰ אם ישראל יאבדו ? מלים נמרצות מאוד, אך הן מבוססות על מה שאמרנו לעיל, כי שמו הגדול של הא-ל, תוארו זה הוא מקבל על מעשי הנסים. ישראל הם הגורמים לאלה, כפי שאמרנו. בצדק רב הוא, יהושע, אומר אם כן –"ומה תעשה לשמן הגדול" ? לכן אומר הנביא: "ישראל אשר בך אתפאר" ⁵¹. העמים מהללים אותי, מפארים ומגדלים את שמי על הנסים שאני עושה, שאתה ישראל הוא הגורם להם; "אשר בך אתפאר". בצדק אומר אם כן המאמר שלנו, כי מרוב אהבת הא-ל כלפי ישראל, הוא קרא להם אימא. כמו האם מעניקה לבנה, כך כביכול ישראל מוסיפים כוח לשכינה הא-לוהית, כפי שאמרנו. כך אנו מבינים מה שהא-ל ציווה בבית מקדשו, שישראל ישימו בו שולחן ובו לחם התמיד. כביכול ישראל מאכילים, מכלכלים את הא-ל. אך כל זה הוא כפי שפירשתי. ועל ידי כך אנו מבינים גם מאמר אותו אומרים החכמים, שאומות העולם דומות לקש וישראל לחיטה – והם מתווכחים ביניהם, הקש והחיטה, איזה מהם הוא החשוב יותר אצל בעל הבית, עד שבא בעל הבית וזורק את הקש ולוקח את החיטה לשימוש ולכלכלתו ⁵²; כפי שאומר הנביא ישעיה, כאשר הוא מדבר על הגויים: "תזרע ורוח תישאם וסערה תפיץ אותם", שהרי הם כמו קש ואתה תגיל בא' וכו'" ⁵³. ישראל הם החיטה, כי כך אומר הפסוק: בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים" ⁵⁴. על כן בשביל הא-ל, ישראל הם חטים, כפי שהחיטה היא עבור בעל הגורן. כל זאת הוא על פי אותה כוונה, כפי שאמרנו. מסיבה זאת, וכדי לבאר את כל מה שאמרנו עד כה, הרי ביום של שבועות ציוה הא-ל, כי ישראל יקריבו לפניו לחם ⁵⁵ כסמל לכך, כי בזכות התורה הקדושה היו לישראל תואר ודרגה של אם המגישה את הלחם לא-ל, כפי שפרשנו. בהחלט יכול להיות

שהשמועה על כל הגדולות האלה שקיבלו ישראל בזכות התורה הקדושה
ידעה רות המואביה וכן היא דבקה בנעמי חמותה ואמרה לה: "עמך
עמי"

וא-לוהיך א-לוהי"⁵⁶. וכך היא עלתה לדרגה להיות האם והמקור
למלכות דוד. בצדק ובביסוס רב אמר אם כן המאמר שהתחלנו בו,
שהא-ל, מאהבתו את ישראל, קרא להם בת, קרא להם אחות ורעיה וקרא
להם אם. וכך מסיים המאמר ואומר, כי כאשר יבי אליעזר אמר את
המאמר הזה לפני שמעון בן יוחאי, קם אדון זה ונשק לו וברך אותו על
חידוש זה שאמרו לו. ובצדק, כי הוא כולל בו את גדולתה העצומה של
ישראל, בזכות התורה שניתנה היום, אותו אנו חוגגים ומציינים לזכרונו,
ומבקשים מן הא-ל, שיבוא הזמן שיתקיימו בו דברי הנביא: "נתתי תורת
בקרבים ועל לבם אכתבנה"⁵⁷, וכי נזכה בזכותה לטובות העולם הזה
ולתהילת העולם הבא. ברוך
א' לעולם אמן
ואמן

מראה מקורות וביאורים לדרשה העשרים ושבע
שנדרשה ביום של שבועות
על ידי שמעון קומר

1. שמות, יט, א.
2. בראשית, א, לא.
3. *דש"י*, בראשית א, לא, ד"ה, יום השישי";
דש"י לשבת, פח, א, ד"ה "מלמד שהתנה".
4. שמות, יט, ה-ו.
5. שיר השירים, פרק ג, יא.
6. *שיר השירים דבה*, פרשה ג, יא, ב; *שמות דבה*, נב, ה, ובמקבילות.
7. תהלים, מזמור מה, יא.
8. שיר השירים, פרק ה, ב.
9. ישעיה, פרק נא, ד.
10. שמות, ד, כב.
11. דברים, לב, ט.
12. תהלים, קלה, ד.
13. אבות, ג, יד, ושם מדברי ר' עקיבא.
14. דברים, יד, א.
15. בראשית, יז, ז-ח.
16. שמות, יב, מח.
17. מלכים ב, ה, טו.
18. ישעיה, ו, ג.
19. במדבר, כג, ט; שם.
20. שם.
21. שמות, כה, ח. וראה בתחילת הדרשה השביעית לשמחת תורה, עמ' 61.
22. לשמות, כד, י, מהד' א. שוטלנד, ירושלים תשנ"ז, ד"ה "אבל השגת הזקנים".
23. שמות, כד, א; שם, כד, י.
24. שם, כד, י.
25. ראה בבלי, סנהדרין, לח, ב.
26. *בבבכת "היוצא אור"* שלפני קריאת שמע של שחרית.
27. דברים, יא, יב.
28. בבלי, ברכות, ז, א.
29. שמות, לג, טז; שם לד, י ; 30. שם.
31. שם.
32. ויקרא, כו, מד.
33. במדבר, כג, כא.
34. תהלים, מה, יא-יב.
35. שם, פסוק א.
36. *ויקרא דבה*, לו, ד, תוך כדי שינוי בסדר המילים.

37. בראשית, א, א.
38. ירמיה, לג, כה.

39. תהלים, ע, ד. דרשנו תרגם כאן באופן שונה ממה שתורגם בתנ"ך 779.
- את המילה "תכנתתי", מלשון "לכונן" תרגם כאילו נכתבה באות "ק", מלשון "תקון" וכך תרגמתי אני. המילה "סלה", אינה מתורגמת כלל ברוב התרגומים. דרשנו נקט כדעת הסוברים, כי פירושה "נצח", "לעד".
- ראה: The Ladino Scriptures, Constantinople-Salonica [1540-1572], critical edition, M.Lazar (ed.), Lancaster, California 2000.
- נולדתי! סלה היא מילת סיום מוצגת ומעיינת לברכות. אמן סלה כסין כן יפי*
פיון. או אמן ואמן ופיה באר תמיד במקום סימן קריאה צפוי. יג.ג.
40. *ויקרא דבה*, שם. וראה *תנחומא* (בובר) לבראשית, ג;
דש"י לבראשית, א, א, ד"ה "בראשית ברא".
41. משנה, עוקצים, ג, יב.
42. משלי, ח, כא.
43. משלי, י, כה.
44. במובן של שותפה המקבלת מחצית מן הרווח.
45. *שיר השירים דבה*, ג, יא, ב.
46. במדבר, יד, יז.
47. ראה *איכה דבה*, א, לג; *פסיקתא דרב כהנא*, *סליחות*, ד"ה "ד"א ויאחז יצחק";
וראה גם בדרשה השביעית, עמ' 62, ליד הערה 19.
48. דברים, לב, יח.
49. ראה *תנחומא*, (בובר), ויקרא, יג, ד"ה "ונפש", ובמקבילות.
50. יהושע, ז, ה-ט.
51. ישעיה, מט, ג.
52. ראה *פסיקתא דבתי*, י, מהד' מ. איש שלום, דף לה, ע"ב.
53. ישעיה, מא, טז.
54. שיר השירים, פרק ז, פסוק ג.
55. ראה ויקרא, כג, יז.
56. רות, א, טז.
57. ירמיה, לא, לב.
58. תהלים, פט, נג.

הערות והערות לעשרים ושבע ליוספ של שבוטות

מאת יוסף בן ברית

כאליק: בדגשה זו. כמו בכמה אחרות, השתמש המדפיס בכמה אותיות עבריות לצורך הנאס. ידוע על בית הדפוס של האנוס לשעבר Fernand Alvares Melo. עתה צ'וז אבן 1629 מאז חזרתו הצרמטית ליהדות

גלויה באמסטרדם. אח"כ הלאקסאט ולבסוף בהמבורג. שהיה נאס

מחקרו של הפרופ. היהודי הולנדי H.P.Salomon (כיום בארה"ב). ראה:

Portrait of a new Christian: FERNAO ALVARES MELO 1569-1632- Paris 1982

עקב קרבתו של אנוס ליהודים בצעירותו למשפחת הנריק ציאס דה מילאו בליסבון ולמשפטי האינקוויזיציה נאצו ונאצ משפחתו. נודע לי ממחקר זה קיום 30 הדפוסים בספריות האוניברסיטאיות בהמבורג ובאמסטרדם.

הנ"ל פתח בית דפוס יהודי בלשון ספרד באמסטרדם כבר ב 1617. אותו העביר להמבורג. שם נפטר ונקבר ב 1632. שנת מות אשתו שמואל יחיא.. היא ביאטריק-אביגיל הנריקס. בין היתר הדפיס שם ק"ת פרקי התהלים.

עתה. בשנת ההדפסה של הדפוסות. 1629. במסגרת ודאי הוא. כי דרשנו

השתמש בשמותיו העבריים של צ'וז אבן עבר להדפוס דרשותיו. אין

פלא אם כך. כי היו הנמצא גם אותיות דפוס עבריות

- גם בדגשה זו. ישנם אלאמנטים קבליים: וראה הערת הכאליק בדגשה 26.

(*) נראה. כי כמו בדפוסות אחרות, מתיחס דרשנו ליהודים למחזה.

לשליש ולרביע. שברחו ממנו מפורטאלי כדי להמלט מאיננו הכנסייה הקתולית, אך להשאיר עם קבוצת היהדות הדתית לא הפיטו בהמבורג.

Dr. Michael Studemund Halevy. חוקר "הספרדים בהמבורג" 1616. כי אל התנועה לעזיבת פורטוגל הצטרפו גם הרבה נוצרים ממש שלא ממקור יהודי: וזאת לעיתים מתוך חיפוש מזלם בעולם החדש בצפון-מערב

אירופה. נדע זה דומה במובן לתואר ביציאת מזרים על "הערב רב" שהצטרף ליוזמים וכן לעליית המוני לא יהודים מארצות ברה"מ. שאלו ארצה עם השוליים

ממקור יהודי אמיתי בשנים 1990 - 2002.

(**) נראה בהירות כי דרשנו הפנה בן את דבריו כלפי אלה מן הקהילה. שלא קיימו את היהדות הדתית בשלמות. גיטתו פייסנית משלח. לא דומה כדי לרוב ולסבר את אונם ולבס. המחקר דהיום קוראים ליהודים למחזה אלה "סינקרונליזם". כי נצו לזווג בין נוצרים מן העבר עם מס יהדות בהווה. אך יתכן. וכוונתו לאלה שששו. כי היוותם נוצרים בעבר. ה"לא יאלץ להם זאת ויפנה לבו מהם. עקב חטאיהם מן העבר.

(***) המונח = semelda - נאמז-נאמזות מודפס כאן בהדגשה. כפי שהערתי על

כך בדפוסות שונות קודמות. כאילו קודש הוא. המתרגם הנכבד מר

שמעון קומר מצא. כי מילה זו היא ספרדית. אך באה לשפה זו מן השורש העברי ל-מ-צ ומשורש זה נוצרה המילה הספרדית me-l-dar. היות רוב

האנוסים הפורטוגלים ממוצא מפורטוגלי ספרד. הפרשה מילה ספרדית זו

לצ"פאון האנוסים הפורטוגלי. בבאה ממקורם "הקודש". מסיבה זו הודפסו

ראשוני ספרי היהודים החדשים בשפה הספרדית. בינם גם 150 פרקי התהלים שהודפסו בהמבורג קודם כל לספרדית. כפי שכתבתי לעיל בהערות הכאליק.

(****) דרשנו רומז כאן לאם "אותו איש". מרים. ולאמנות הנוצרים באופן

מפורש ביריבים. דבר שנהר מאוז לשונות בירת הדפוסות

כיצוד. ב 1612/1611 נאסר על כת הסוחרים הפורטוגלים בהמבורג. ע"פ

הוראות ראשי הכנסייה הלוותרנית המרכזיתם בפריס Frankfurt an der Oder

ו Jena להביע מחשבות נאצ הנוצרות ובמיוחד נאסר להדפיס כאלה דרשנו היה אחז משלוח מנהיגי הקהילה שחתמו על תנאי הסכם ההמבורג. מודבק

ע"י הכנסייה הנ"ל ב 1611 והיה מודע היטב לסיכון שלקח על עצמו בהפרידו

תנאי זה. הרי היה ער לכך. כי הלשי הכנסייה עוקבים אחרי דרשותיו. השם

שהדפיס רק מאוחר יותר ולא בימי שהותו בעיר בשנים 1600-1618.

ב 1617 נרשם בין אלה שרורים לעזוב את העיר. ב- 1618 עמד להיעצר -

ע"פ דעתו של חוקר הגרמני Kellenbenz בלל הפרת הסכמי הסחר של הסכם

סמו. אק אי נראה כי עמ הפרת צרישת הכנסיה תרמו לכך. שאלל אברוח
ה 1618 אעיר השכנה אלסונה תחת שלסון צניה ומכאן אללוקסטאת הנבנית

דרשה עשרים ושמונה
פרשה ואתחנן
שבת נחמו
שנדרשה בסגנון של חכמים.

א' א-לוהיך לא ירפך ולא ישחיתך, ¹ שיר השירים רבה: אנא הלך דודך היפה בנשים ² אומות העולם אומרים לישראל: אנא הלך דודך? למצרים, לים, לסיני? אנא פנה דודך? כנסת ישראל משיבה לאומות העולם: מה לכם שואלים, הלא ואין לכם חלק בו? מאחר שנדבקתי בו איני יכולה לפרוש מנו. מאחר שנדבק בי אין יכול הוא לפרוש ממני, וכולי וכו" להיכן שילך, אלי הוא ישוב ³.

[תשע השורות הבאות מכילות תרגום הציטוטים לפורטוגזית]

הדרשנים ויתר הפרשנים, הקדמונים והחדשים נוהגים להקשות קושיה ותמיהה גדולה ביום השבת של הנחמה, שבת נחמו, כי הרי עברו רק ימים מעטים מאז שכל ישראל התאבלו וכאבו יחד אודות הצרות הרבות והסבל של ציון. איזה חידוש ראינו, איזה סימן של נחמה מאז היום של תשעה באב עד היום של שבת נחמו כדי שנשמח

ונקרא על הנחמה ⁴ וכי יקרא כל החודש "נחמה" ⁵ ? בית המקדש שחרב, עליו אנו מתאבלים עליו ביום של **תשעה באב**, גם היום הוא עדיין כך. בני **ישראל** שפוזרו לארבע כנפות תבל, שעל כך אנו מתאבלים ביום של **תשעה באב**, גם היום, **בשבת נחמו**, הם עדיין כך. אם כך, איזו סיבה לשמחה יש, כדי שתקרא השבת הזו **שבת נחמו** ? ⁶ אומר שלמה במשלי בפרק ט"ו: **אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה ישר לכת ד**. אשר פירושו על פי הבנתי, בהקשר לענינו, כי בשביל חסר לב זהו איווולת לשמוח, כלומר, עבור אדם שחסרים לו מאוייו, למי שחסרה לו ההצלחה, לחסר הלב, איווולת היא שישמח חסר הלב, אך איש התבונה מיישר, זא מכין את הדרך לתיקון חסרונו ואחר כך יכול הוא לשמוח. אם כך, מאחר ו**ישראל** לא מכינים את התיקון לחסרונות הרבים עליהם הם מתאבלים ביום של **תשעה באב**, הכיצד יכולים הם לשמוח ביום הנוכחי ולקרוא לו **שבת נחמו** ? "איווולת שמחה לחסר לב"; וזו קושיה מצוינת לגבי היום הזה. וכדי לתרץ אותה, אומר על כן מה שאומרים הפרשנים ולאחר מכן אומר את דעתי, אותה ניתן יהיה להבינה על ידי כך שנקשה קושיה אחרת, חשובה מאוד, כפי שאומר. אומרים הפרשנים, כי על ידי **שישראל** מתאבלים ביום של **תשעה באב** על הצרות הרבות שעברו עליהם, מכך נובעת הנחמה, מכיוון שהם מודים בכך שסבלו הרבה ועל כן הם מתאבלים, וזה סימן ענין, כי החטאים מתכפרים על ידי הצרות הרבות. ומכיוון והחטאים נמחלים להם, זכאים הם לתיקון ולתשובה, באופן, כי מרוב אבילות נוצרת תקווה של נחמה, מן הסיבה שנאמרה. ולכך מסכים הנביא **ישעיה** באומר, **נחמו נחמו עמי יאמר א-לויכם** ⁸ . "נחמו עמי" (אומר הנביא), ואם תאמרו "במה" ? ממשיך הוא מיד ואומר: "דברו על לב יושלים כי לקחה מיד א' כפליים בכל חטאותיה" ⁹ . כאילו אמר – הרי כבר כיפרו היטב על החטאים שעשו ואפילו כפליים. מכאן נובעת הנחמה, מכיוון ואין יותר חטאים, ישובו **ישראל** אל מצבם הראשוני ויחזרו לדרגתם הראשונה. "נחמו נחמו"

עמי יאמר א-לוהיכם וכו", כי לקחה מיד א' כפליים בכל חטאותיה". וזה כמו שאנו אומרים, כי הרי האבל הרב בתשעה באב, שהוא סמל לצרות הרבות וגם סמל למחילת החטאים. וכאשר אין כבר חטאים הרי ישראל מוכנים לנחמה. זאת אמרו החכמים במשפט קצר, כי "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה"¹⁰, כי כך אומר הפסוק: "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה"¹¹. ואם כוונת מאמר זה היא כפי שמשמע מן הפסט, – כי כל אלה ששותפים על הצער של ציון יהיו שותפים בנחמתה כאשר זו תתרחש, צריך היה המאמר לומר – "זכה ויראה בנחמתה, אשר באופן זה היה מצביע על העתיד ולא כפי שנאמר זוכה ורואה, אשר פירושו – בהווה הוא זוכה ורואה, לכן היה עליו לומר "זכה ויראה", שפירושו – בעתיד. מכאן מבין אנוכי, כי החכמים התכוונו לומר במילים אלה את מה שאנו אומרים: כי מרוב אבל, מיד, בהווה, זוכים ורואים את הנחמה, מפני שהאבל הרב הוא על הצרות הרבות. הצרות הרבות מכפרות על החטאים הרבים ואם אין עוד חטאים, אין נחמה גדולה מזו. וזו כוונת המאמר, כי כל המתאבל על ירושלים בהווה, מיד הוא זוכה ורואה בנחמתה. וכאן המקור לכך, כי ביום עצמו של תשעה באב, בצהריים ממש, אנו אומרים נחמו נחמו¹² (*), וזה מחזק את דברי חכמים אלה, דהיינו זוכה ורואה = בהווה; ואינו אומר "זכה ויראה, אשר כוונתו בעתיד. הרי בצדק קוראים ישראל לשבת נחמו לזו שלאחר תשעה באב.

בצורה שניה נתרץ קושיה זאת אותה כבר תרצנו, בכך שנקשה קושיה אחרת, שהיא מבוססת יותר וחשובה יותר: אם הא-ל נתן בחירה חופשית לאדם, ולבני ישראל בפרט, כדי שיעבדו אותו או יימנעו מלעבדו, מהיכן אם כך נובע ונוצר רצונו של הא-ל לכפות ולחייב שיעבדו אותו גם בניגוד לרצונם, וגם אם הם לא רוצים, הוא רוצה לקרא להם "עמיי"? הרי הא-ל רוצה כך לקרא להם ואף שאמר הנביא יחזקאל בפרק כ': "והעלה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כמשפחות הגויים לשרת עץ ואבן, חי אני נאום א'

א-לוהים, אם לא ביד חזקה ובזרע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" 13. מכאן רואים שהא-ל רוצה כי **ישראל** יקראו עמו, למרות שהם אינם רוצים בכך, ואף על פי שהם מסרבים לקבלו לאדון ולמלך, הוא בכל זאת רוצה למלך עליהם. וכפי שאמרתי כבר, זה דבר מוזר שהא-ל יכריח אדם שיעבוד אותו בכפייה, בניגוד לרצונו. וטעון זה מתחזק לאור מה שאומרים החכמים, כי גם אם יהודי הולך להשתייך לדת אחרת ומשנה את הנהגותיו, גם כך הוא נקרא **ישראל** ועליו נאמר: **אף על פי שחטא ישראל הוא** 14, שגם אם הוא חוטא ואפילו בחטא חמור מאוד כגון עבודת אלילים, גם כך [במצב זה] נקראים הם **ישראל**. אף אשתו נשארת נזקקת לו כאילו היה יהודי, **ישראל** 15. ועוד אומרים החכמים, כי כל הגזרות שנגזרות מן השמים על **ישראל חס ושלום**, יחולו גם על זה ששינה את דרכיו ויהיה גם הוא נתון לכל המקרים שיקרו ל**ישראל** 16 (*). נראה הדבר מוזר מאוד, כי אומה אחת או אדם אחד שאינם רוצים עוד לעבוד את הא-ל, והוא, הא-ל רוצה להיקרא א-לוהיהם, כנאמר: **אם לא בחמה שפוכה אמלוך עליכם**.

בבואו לפתור קושיה זו אומר אחד המפרשים, שאין אנו אמורים להתפלל על כך, כי האהבה והדבקות של הא-ל עם **ישראל** היא טבעית; זאת כפי שאין אנו יכולים לדמיין כי דבר כלשהו ישנה את טבעו, כי הרי לעולם לא תפסיק האש לחמם, כי הרי החום הוא בטבע שלה. ואף השמש לא תפסיק להאיר, כי הרי האור הוא בטבע שלה. באותו אופן אין אנו יכולים לדמיין, שניתן יהיה לבטל את האהבה והדבקות של הא-ל ל**ישראל**, מפני שזה בטבע שלו 17. בגלל סיבה זו נראה, שלעולם לא יהיה ניתן לחתוך את החוט הזה שכבר תפר הא-ל עם **ישראל**. לי נראה, כי כוונת החכמים היתה לחזק דעה זו במאמר קצר שמובע בילקוט 18 על הפסוקים שהבאנו מ**יחזקאל**. נאמר שם, שבאו הרבה זקנים מ**יהודה** ואמרו ל**יחזקאל**: **כהן** שיש לו שפחה בבית, הרי היא אוכלת מלחמו של הכהן ומן התרומה; אבל אם הכהן ימכור את עבדו, הרי זה לא יוכל יותר לאכול מתרומת הכהן. הא-ל מכר אותנו, אשר היינו עבדיו והוא מסר אותנו לידי זרים. אם כן אין אנחנו שייכים לו עוד. היו נהיה

כגויים לשרת עץ ואבן. ענה להם יחזקאל: "מה שעולה על רוחכם היו לא תהיה", כי מה שאתם אומרים על הכהן, שם מדובר על אדון המוכר את העבד תמורת כסף ואילו הא-ל, גם אם הוא מכר אתכם, הרי זה לא היה תמורת כסף. אם כן, אתם תמיד שייכים לו, כי כך אמר הנביא: "כה אמר א', חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" ¹⁹. וזה נראה לי מוזר ביותר, כי הרי הנביא מסכים שהא-ל מכר את ישראל כפי שהוא אומר "בחנם נמכרתם", בין אם זה היה תמורת כסף או לא בתמורת כסף ולכן נראה, שאין אנו שייכים לו. למה אם כן, למרות שאין אנו רוצים, הוא רוצה להיקרא א-לוהינו? אלא מבין אנוכי, כי כאשר יש לאדם עבד אשר באופן טבעי הוא רוחש לו חיבה ואהבה, הרי כאשר מוכר אותו תמורת כסף, זה סימן שהוא מחליף את החיבה ואת האהבה שהוא רוחש כלפי אותו עבד ומעביר זאת לאותו כסף שהוא מקבל תמורתו. אבל כאשר אינו מקבל משהוא תמורתו, הרי שאין לו אל מה להעביר את אותה האהבה שהוא רוחש לו, מכיוון שלא לקח תמורתו דבר שיוכל להעביר אליו את אותה חיבה. וכך גם הא-ל אשר מכר את ישראל ולא לקח דבר תמורתו; הרי חוט האהבה לא נקרע. הוא לא העביר אותה לדבר אחר. וכך הם תמיד נשארים שייכים לו ועל כן אמר הנביא – "העולה על רוחכם היו לא תהיה, מפני שחנם נמכרתם". כך לדעתי, המאמר מסייע לדעתו של אותו פרשן האומר, שהסיבה בגללה אנו נקראים תמיד "עם הא-ל" היא, כי הא-ל מטבעו אוהב אותנו ואת הטבע הזה לא ניתן לאבד לעולם. ניתן אף לומר תירוץ אחר לקושיה חשובה זו והוא, כי לא יתכן לעולם, כי אדם שכבר היתה לו הכרות עם הא-ל, גם אם למראית עין נראה, שעוזבים אותו כדי לעבוד אלילים, הרי שעמוק בתוך ליבם הם ממשיכים לדעת שא-לוהי ישראל הוא הא-ל האמיתי ורק מחמת תועלת כל-שהיא או בגלל מקרה כל-שהוא הם ממירים את דתם, אך בתוך תוכם לעולם לא הכחישו את מציאותו של הא-ל ברוך הוא. ויתכן כי לכך התכוון דוד במזמור מ"ז כאשר אומר – "אם שכחנו שם א-לוהינו ונפרוש כפינו לאל זר, הלא א-לוהים יחקור זאת כי

הוא יודע תעלומות לב" ²⁰. דוד מדבר על אנשים אלה ואומר: אם שכחנו שם א-לוהינו בזמנים שפרשנו כפינו לאל זר, הרי שהא-ל יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב. למרות שזה נכון שפרשנו כפינו לאל זר, אך לעולם לא היה זה נכון ששכחנו שם א-לוהינו. כך שאף שפרשנו כפינו לאל זר, לא שכחנו שם א-לוהינו ואנו מכירים בו ! (**). הרי ישנה סיבה לכך שהוא לא יפסיק להיקרא א-לוהינו וכי יומר הנביא כפי שאומר – "אמלוך עליכם". ושימו לב רבותי, כיצד אמר זאת משה לישראל באופן מדויק: "ואף גם זאת בהיותם בארצות נכר [אויביהם] לא מאסתי ולא געלתי להפר בריתי אתם, כי אני א' א-לוהיהם ²¹. כלומר, לא ניתן לבטל את ישראל מלהיות עמי, מפני שידע אני, כי בתוך תוכם – אני א' א-לוהיהם. ואף אם למראית העין (***) ישראל מראים שאינני א-לוהיהם, הרי יודע אני, כי בתוך תוכם אני א' א-לוהיהם, ועל כן אי-אפשר להפר את בריתי אתם, אלא "בחמה שפוכה אמלוך עליהם".

גם ניתן לומר תירוץ שלישי על קושיה זו והוא, שאם לוקחים בחשבון את הדרגה ואת המצב שהשיגו ישראל בסיני, וכדעתם של החכמים הקדמונים והחדשים ²², כאשר נשמות ישראל שמעו את הא-ל מדבר בסיני, רצו הן להתאחד ולדבוק בא-לוהות ²³ והכוחות הגשמיים עזבו את דרכם הטבעית והגשמית, כי כאשר גבר החלק השכלי של ישראל, הפכה גשמיותו לרוחניות. וזו כוונת החכמים האומרים, כי כאשר הא-ל דיבר בסיני, פרחו נשמתם של ישראל ²⁴. מילים אלה מתאימות לפסוק בשיר השירים: נפשי יצאה בדבנו ²⁵. הכוונה היא שיצאה, או יצאו נשמותיהם של ישראל מטבען, מלהיות מחוברות אל החומר וחפצות בחיבור אל הרוחניות ונשאר הגוף כלא היה, כי איבד את הכוחות הגשמיים-הגופניים והפך כמעט הכל לרוחני. ואם אמת היא, כי בדרגה זו ובאופן הזה קבלו

את הא-ל עליהם למלך ולאדון בסיני, הרי שמוכרחים הם, - אם ירצו להכחיש ולדחות את הא-ל-, שישובו קודם אל אותה דרגה ומצב שהיו, כאשר הם קבלוהו כאדון; כי הרי למה, כאשר ישראל מסיבות של תועלת, או קלקולים, או כוחות חומריים המביאים לפעמים את ישראל לרצות לצאת מתחת עולו של הא-ל, למה תהיה גשמיות זו מספקת כדי לבטל את מה שקבלו באופן רוחני? כי כאשר קבלוהו, היה זה על ידי כך, שהחלק השכלי גבר והמית את הגשמי, ועל כן, כאשר הם רוצים לדחותו, זה מוכרח להיות באותה הדרגה [רמה] והם אינם יכולים להשתחרר באופן אחר מן העול שקבלו עליהם. וגם אם ירצו בכך, זה אינו אפשרי, כי הדברים ניתנים להשבה רק באותה דרגה בה הם התקבלו. ועל כן אומר הנביא: "אם לא בחמה שפוכה אמלוך עליכם. זה נימוק מצוין לפתור על ידו קושיה זו, כי היא עמוקה מכל האחרות. וכדי לעשות מושלמת עוד יותר דרשה זו, אציע קושיה נוספת הנובעת מן הפתרון האחרון והעיקרי בענין זה והיא - כי נחא, כל אלה שהיו בסיני לא יכולים לעולם להשתחרר מעולו של הא-ל גם אם ירצו, מן הסיבה אותה אמרנו; אבל צאצאיהם ובני בניהם אשר לא היו שם, נדמה כי יכולים הם בקלות להשתחרר מעולו של הא-ל. אולם גם עליהם אומר הנביא - "והעולה על רוחכם היו לא תהיה" וכו'. ועל כל יהודי בן זמננו אומרים החכמים, "כי למרות שחטא, הוא נקרא ישראל ואשתו נשאת זקוקה לו כאילו היה יהודי". וזאת מאיזו סיבה? הרי אלה החדשים וצאצאיהם של הראשונים לא היו שם ולא קבלו עליהם את הא-ל באותו אופן שקבלוהו אבותיהם! לפיכך, הראשונים לא יכולים להשתחרר, אך החדשים יכולים. טיעון זה מתחזק עוד יותר מן הדברים אשר בפרשה הנוכחית ואתחנן, כאשר אומר משה לישראל: "לא את אבותינו כרת א' את הברית הזאת, כי אתנו אנחנו אלה פה היום כולנו חיים" ²⁶. ובפרשה של ניצבים אומר עוד משה לישראל: "ולא אתכם לבדכם אנוכי כרת את הברית הזאת" ²⁷. אלא גם עם אלה שאינם פה, כאשר הכוונה היא לצאצאים ולזרע ישראל.

ואיזו סיבה יש, שיהיו הבנים מחויבים, אם הם לא היו

נוכחים בהתחייבות של האבות ? החכמים, ברצותם לפתור קושיה זו אמרו, כי לפי דעתם, כל הנשמות שהיו ועתידות להיות עד סוף העולם, נבראו בראשית בריאת העולם וכל יום הן נכנסות לגופים גשמיים על פי הרצון הא-לוהי, כך שהחכמים רוצים לומר, כי בזמן של **סיני** כל הנשמות שהיו עתידות לבוא לעולם הזה, היו כולן **בסיני** וכולן קבלו עליהן את הברית, את העול הא-לוהי ואת מצוותיו ²⁸. זו דעתם של המקובלים ²⁹ ובכך הם רוצים לפתור קושיה זו; ומכיוון שכל הנשמות היו נוכחות, אינן יכולות להשתחרר מכך, בדומה לאבות, מן הסיבות שנאמרו. אך אם מתבוננים בכך היטב, הרי זה לא מספק אותנו והסיבה היא, כי גם אם נניח כי כל הנשמות באו לסיני, - כפי שאנו יודעים גם בוודאות, שמספר רב של מלאכים היו שם כדי לכבד את הא-לוהות שהופיעה **בסיני** -, אך זה לא מחייב אותנו לומר שהתחייבו לדבר-מה, מפני שקיום מצוות הא-ל וקבלת עולו אינם חלים על הנשמה בלבד, אל חלים על הצירוף של נשמה וגוף. וההוכחה לכך היא ממה שאומרים החכמים, כי אדם שמת הנו חופשי מן המצוות, כפי שכתוב: **במתים חפשי** ³⁰. לפיכך לא היו חייבים לקבל כל דבר ולא נשארו מחויבים לכל דבר; ומדוע אנו אומרים שהם לא יכולים להשתחרר מכך ? כפירוש לטיעון זה אומר את מה שמציין החכם הגדול **אברבנאל** שאומר, כי כפי שהתורה מצווה על יהודי שקונה עבד **כנעני**, כי הבנים של עבד זה, בעקבות מחויבותו של אביהם, חייבים לשרת ולהיות עבדים לאזון אביהם, ומכיוון שהבנים היוורשים את אביהם מחויבים לשלם חובות אביהם, - גם אם האב התחייב בחוב לפני שבנו נולד, על כן ומאותה סיבה חייבים בני **ישראל** לשלם את שאבותיהם התחייבו ³¹. הא-ל אומר אודות **ישראל** - "כי לי בני **ישראל** עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" ³². ולפיכך כאשר הא-ל אמר **בסיני** כי יקבלו עליהם את עולו, הוא טען כלפיהם שזו חובתם הרבה לעשות כן, ולכן נאמר: **אני א' א-לוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים** ³³

אשר כוונתו לומר: אנכי הוא ואני אהיה א-לוהיך מפני שאתה מחויב לי, כי הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ואם קבלת עולו של הא-ל, זו חובתם של ישראל ועל הבנים לשלמו, כפי שבנו של עבד כנעני ושאר עבד גם אחרי מות אביו. ועתה ניתן להבין היטב מה שאומר הנביא עמוס בפרק ט: הלא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם א' ³⁴; כלומר, כפי שבני הכושיים נשארים עבדים לאדוני אבותיהם, כך גם אני מחשיב אתכם, בני ישראל, בענין זה. עכשיו אני מבין היטב מה שאמרנו למעלה, כי כל הנשמות היו בסיני. וגם אם נניח, שאף אחת מהן לא הייתה נוכחת, יכולים אנו לומר, כי כולן היו שם, כי בגלל חיוב אבותיהם נמצאו כולן מחויבות ומסיבה זו אינן יכולות להשתחרר. ואף אם לא ירצו, הרי הא-ל כן רוצה להיקרא א-לוהם (***) + (****) ומלכם. באמצעות כל אחד מן הפתרונות הללו נמצאת הקושיה הראשונה, בקשר לנחמה, פתורה, כי בעצם לעולם לא יפסיק הא-ל מלהיות הא-ל והמלך של ישראל, מאותן סיבות שנאמרו. בכך מתנחמים ישראל נחמה גדולה על צרותיהם, כי בעצם הא-ל לא מפסיק לקרא להם "עמיו" והם לו - א-לוהם (****), ומאחר ובתשעה באב בכינו הרבה, אנו זכרים, כי למרות שלא רצינו ואיננו זכאים לכך הוא נקרא א-לוהינו (****) ! ושימו לב רבותי, לדעתי הפסוק הראשון בהפטרה של היום אומר את הנימוק הזה שלי. אומר הפסוק: נחמו נחמו עמי יאמר א-לוהיכם. כלומר, תתנחמו עמי ודעו במה עליכם להתנחם - "יאמר א-לוהיכם". הקשיבו רבותי, הנביא לא אומר "יאמר הא-ל", אלא אומר "יאמר א-לוהיכם" (****) וכוונתו היא, כי הא-ל מפרסם שהוא א-לוה שלכם, מלכם ואדונכם. בכך עליכם להתנחם. "נחמו עמי יאמר א-לוה שלכם", כאילו שאומר, שהוא רוצה להיות תמיד א-לוה שלכם - יאמר א-לוהיכם. לכן התכוונתי בדברי הראשונים, בהם פתחתי - א' א-לוהיך לא ירפך ולא ישמיתך, כלומר, היות א' ברוך הוא וברוך שמו א-לוה שלך תמיד, הרי שלא ירפה ממך. הקשר הזה של "לא ירפה", הקשר והאגד הזה לא ייחלש לעולם

לא יבוא זמן שיפסיק להיקרא 'א-לוהיך' (****). אם כך, הנך סמוך ובטוח שלא ישמידך ולא ישחיתך. לכן התכוונתי במאמר האומר, כי הגויים אומרים לישראל: "אנה פנה דודך? למצרים? לים? לסיני?" וישראל משיבים: "מה לכם שואלים עליו? מכיוון שדבק בי אינו יכול לפרוש, מאחר ודבקתי בו איני יכול לפרוש, להיכן שהלך הרי שישוב". כאן מתבקשות שתי שאלות גדולות. הראשונה: מדוע ישראל אומרים שאינם יכולים לפרוש? והיא נפתרת על ידי הסיבות שנאמרו לעיל. השנייה היא להבין מה כוונתם באומרים כי האומות אומרות לישראל – "אנה הלך א-לוה שלך, למצרים? לים? לסיני? וכאן אני מבין, כי הכוונה היא, כפי שבכל יום הגויים מטיחים בפנינו: היכן כיום הנסים והנפלאות שהאל עשה בשבילנו? ומדוע אינו עושה כאלה עוד? זהו סימן, שאינו רוצה בנו עוד (****). וזו כוונת הפסוק בשיר השירים, עליו מבוססים דברי החכמים במאמר זה – "אנה הלך דודך היפה בנשים" ³⁵. את, שהיית היפה מבין האומות, בשל אהבתו של דודך, בשל הנסים שעשה בעבורך, אנה, אנה, לאן הלך? האם הלך למצרים? לים? לסיני? כלומר, היכן אותם הנסים שעשה עבורך במקומות הללו? ומביא במיוחד את שלושת אלה בגלל עוצמת הנסים שנעשו במקומות ההם ואף מפני שהנסים מתחלקים לשלושה סוגים ³⁶ כפי שמפרשים זאת החכמים: אך כדי שלא להרחיב עוד, אינני מסביר אותם לכם. הרי נכון הוא מה שמטיחות האומות בפניהם של ישראל: "אנה, לאן הלך דודך?" וישראל משיבים: "מאחר ודבק בי, אינו יכול לפרוש, מן הסיבות שנאמרו מכבר; מאחר ודבקתי בו, איני יכול לפרוש, מן הסיבות שאף הן כבר נאמרו. אם כך, זה שהלך, הרי שישוב! זו הנחמה של ישראל בגלות בה הם נמצאים ואותה יקבלו ומקבלים היום. ולכן התחלתי בדברי הראשונים: "א-לוהיך לא ירפך ולא ישחיתך". בעבור חסדיך אל תשחית, בעבור רחמיך אל תרפה, אלא נחם והושיע את עמך השרוי בצער.

אמן וכן יהי רצון. ברוך א' לעולם

אמן ואמן ³⁷.

מראה מקורות וביאורים לדרשה העשרים ושמונה
פרשת ואתחנן, שבת נחמו – שנדרשה בסגנון של חכמים
 על ידי שמעון קומר.

1. דברים, ד, לא.
2. שיר השירים, ו, א.
3. *שיר השירים דבה*, ו, א, א, עם שינויים. דרשנו שינה את סדר הדברים בתרגום דברי המדרש: "מאחר שנדבק בי... מאחר שנדבקתי בו". מחציתו של המשפט הראשון הלא מודגש בסוף הציטוט הביא דרשנו בתרגום אך לא במקור, וכך הודפס. התרגום לפורטוגזית מוזכר בהדפסתנו באותיות מוקטנות בשורה יחידה.
4. בהפטר.
5. מנחם אב.
6. לא מצאתי מקור לשאלה.
7. פסוק כא.
8. פרק מ, פסוק כא.
9. שם, פסוק ב.
10. ראה *תוספתא*, סוטה, טו, טו; בבלי, תענית, ל, ב.
11. ישעיה, סו, י.
12. לפי מנהג הספרדים.
13. פסוקים לב – לג.
14. בבלי, סנהדרין, מד, א.
15. הכוונה לאשה הנזקקת ליבם מומר. ראה *עקדת יצחק*, שער צז, מהד' ח"י פאללאק, דף פב, א; *חידושי הרשב"א* ליבמות, כב, א; *חידושי הריטב"א*, שם, מהד' ר.א.יפה, ירושלים, ה'תשמ"ח והערות המהדיר שם ובמילואים, סימן יד; *טור ובית יוסף*, אבן העזר, קנז, ד – ה.
16. *פירוש האברבנאל* ליחזקאל, כ, לב. אין ספק שדרשנו הולך בדרכו של *האברבנאל* המוצא בפסוקים אלה רמז לעניינם של אנוסי ספרד ופורטוגל.
17. לא מצאתי מקור לקביעה זו.
18. *ילקוט שמעוני*, ח"ב, שנט.
19. ישעיה, נב, ג.
20. פסוקים כא – כב.
21. ראה ויקרא, כו, מד. *ס' שנייטס אטונת האקור והפלת' pe* – י.ג.ג.
22. ראה *מכילתא*, יתרו, *מסכתא דבחדש*, פרשה ג, ד"ה "לעיני כל העם"; *אברבנאל* לשמות, כ, א, מהד' א. שוטלנד, ירושלים, ה'תשנז, עמ. 301.

23. ראה *זהר*, ח"ב, דף פד, ע"ב.
24. ראה בבלי, שבת, פח, ב; *שמות דבא*, כט, ד.
25. פרק ה, פסוק ו.
26. דברים, ה, ג.
27. שם, כט, יג.
28. ראה *תנחומא*, נצבים, ג; שם, יתרו, יא; *עקדת יצחק*, שער צט; *אברבנאל* לדברים, כט, הספק הראשון.
29. ראה *דבנו בחיי*, דברים, כט, יג; *פירוש הרקאנטי*, פרשת נצבים. (*יש שיבוש במילה "מקובל" במקור הפולשני! הכותב Mecubalpin*)
 (י.ג.ג.)
30. תהלים, פח, ו; בבלי, שבת, ל, א; שם, קנא, ב.
31. ראה *אברבנאל*, שם, הספק הראשון ובפסוק ט, מהד' א. שוטלנד, ירושלים, ה'תשנז, עמ. 465.
32. ויקרא, כה, נה.
33. שמות, כ, ב; דברים, ה, ו.
34. שם, פסוק ז.
35. שם, פרק ו, א.
36. ראה פירוש *דבי עובדיה ספורנו* לבמדבר, כ, ח.
37. תהלים, פט, נג.

הערות והערות לדרשה השמים ושמורה ברשת ואחרון

שבת נחמה. שדרשה בסגנון חכמים.

אל יצי המהציר יוסף בן ברית.

כללי: דרשה זו עוסקת בהיבט ההלכתי. האם יכול יהודי כפרט וישראל ככלל להסיק ממנו את השתייכותו לעם ה'. אבל את דתו היהודית מסיני מרצונו או לא להיחשב כיהודי. אם היה אנוס לצד אחרת (הכוונה כאן לנצרות. בלי שנה בוסא מ'טעמי צהירות). אם מ'טעמי נוחיות עקב הנסיבות הלאומיות. תולדות כנ"ל. או בגלל שנאנס לכך בניגוד לרצונו.

אכן נראה לי, כי זמן הדרשה היא מראשית ההתיישבות של פליטי פורטוגל בהמבורג. בשור הראשון של המאה ה-17. כאשר אלתה בסיה זו על הפרק מהפנים. - ואולי אף מהחור? עם מיסואט היחסי של ציטוטים ממקורותינו בלשון הקודש לעומת הדרשות האחרות. תומכת בהנחתי זו. מיוחדת אף בותרת הדרשה "נדרשה בסגנון חכמים" אשר מ'עידה כנראה, כי עדיין לא הוכר כדרשן ולכן הוא מ'עדיש שהוא דורש בסגנון חכמים.

(*) כבר צייננו המתרגם-והמבאר מר ש. קומה, כי דרשנו וקראו הם ספרדים. השם שמ'וריהם בס'י ה'פון-מ'רבה ג'רמנית דהיום. המבורג. רק מאה שנה מאוחר יותר. באלול 1714. נוסדה בס'י זו קהילה אשכנזית באישור השלטונות דאז.

(**) דרשנו מ'עביה. כי עקר לעם האינקוויזיציה הופנתה נ'עז האנוסים המ'ומדים. נראה כאן ב'אלף וצ'יין זאת המתרגם. כי בס'יית האינס לנצרות העסיקה במאוז את החוזרים ליהדות. האם הם נחשבים ליהודים מ'אכרתחילה או חייבים הם להתייגר עתה מ'חזשי

(**) החוקר היהודי של יהדות פריזיה המ'זרחית Ost Friesland. מקס

מקרייך מן הע'ירה Weener. (נ'פטר בסן פ'נצ'יסקו בשנת 1975) הס'י

את המושג הספרדי "מראניס"-Marranos בכך, כי "מראן" רומז ל: **מראה - ע'יניים**. אך בלשון העם הספרדי היה ל'ה כ'ינוי גנאי ל "נוצרים המזשים". אשר ברצונם להיבנות כנוצרים אמיתיים. לכן אכלו לעיתים בשר חזיר בפרהסיה. המילה הספרדית "מראנוס" מ'מ'עוטה "חזירים". בכך הפכו האנוסים את המ'מ'עוטה השלילית של הכ'ינוי לחיובית מ'מ'חנתם הם. ע"פ הרמזים כאן בדרשה אוזות "מראית-עין" נראה, כי מקס מקרייך וחוקרים יהודיים נוספים יצ'לו את המ'מ'עוטה הפנים-יהודית ל'מ'ילת גנאי זו. שהיא פונטית-יהודית חיובית עבור האנוסים. ויציאתם מסתמכת על מסורת פנימית זו. אך פ'ירוש ל'ה לא הוכר ע"י חוקרים לא-יהודיים מן הדורות האחרונים. אף לע'לו לו ב'אלתי אמין. באין "מסמכים כתובים" המ'עידים על-כך. עובדה המוכיחה את חוסר הפנתם לאניסות

(****) דרשנו מ'סתמש בדרשותיו בשפת פורטוגל באופן עקבי מאז DIO= א-ל בלשון יחיד. בו-ב'למן שאנו מכ'נים את הקדוש ברוך הוא (יחיד) תמיד בלשון רבים: א-לוהים. א-לוהינו. א-לוהיכם. בפסוק העקרוני "ש'מ'ע ישראל" וכו' מ'וצגשת הקביעה, כי לשונות "הרבים" ל'כ'ינוי א' א-לוהינו "אחד" הוא.

(****) הכוונה כאן, כי איננו זכאים יותר ל'נסים ונ'פלאות. כי ה' לא רוצה ב'נו עוד. על אף שהמ'ינו את דתו בגלל הכ'בייה של דת הנצרות ס'ינו. תוק איום על חיינו בעולם מוות אכ'זרי מ'יוחד אם לא נ'ענה לדרשה האולטימטיבית של הכ'נסיה הקטולית.

(*****) עקב הצרות באי'ומות שפ'קצו את יהודי ספרד בעת הפ'ירוש ופ'ורטוגל עקב האינס המ'ומלס ב 1497-. ועם עתה בהמבורג לא ר'צו להתיגר א'הם לחיות כיהודים- (רק החל מ 1652 הותר האיסור ד'ה פ'קט 1 ו רבו הפ'קקוקים. השאלות והת'ריות: האם אנו עדיין אותו עם. אשר בחר בו הא-לוהים יי? הרי ז'י היתה

הטענה הנלוצרית, אשר שאלת אן היהוציס אהיות עדיין האט הנחמה, כי הרי
הט, הנלוציס, האט אנה האקאמא ויואשין!

דרשה עשרים ותשע

שבת נחמו

קוראים ליום הזה שבת נחמו, היותה השבת הראשונה לאחר התענית, בו התאבלו ישראל על צרות העבר ובו ביום, בצהריים, קראו פסוקים רבים של נחמה בנביאים¹ כפי שאומר הנביא: שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה². ומאחר ואכלם של ישראל ביום זה היה פומבי, כך גם את הנחמה יש לקרוא היום בפומבי בהפטרה נחמו נחמו, ועל כן נקרא היום שבת נחמו. ישנם המביעים תמיהה, הכיצד מתנחמים ישראל מבלי שנוצר מצב חדש, של שמחה, שיגרום ויחייב שיתנחמו³? ואחד מן הדברים הרבים שניתן לומר כפתרון לתמיהה זו הוא, שאנו מתנחמים כי אנו רואים שהצרות הרבות שבאו על ישראל לא הספיקו עד כדי הכחדת זרעם; והרי בהרבה פחות מהן נכחדו גויים ואומות בעולם! וכפי שאומר זאת הנביא: "אני א' לא שיתי ואתם בני ישראל לא כליתם"⁴. אומר הנביא ירמיה: "אם ימוש החוקים האלה, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים"⁵. באופן זה מנצחיות זו של ישראל אנו מקבלים נחמה, כי הרי הוא אינו רוצה שיבוא עליהם הכיליון; וזה הסימן שהוא שומר עליהם למען טובה רבה ולמען ישוב לשכון בתוכם. אך אני מאמין בהחלט שאין נחמתנו רק מכך, שזרע ישראל מתקיים לנצח בעולם הזה, אלא מכך, שאנו מאמינים כעקרון באמונה, שנשמות ישראל הן אף נצחיות בעולם הבא. גם אם הגוף מת, לא מתה הנשמה, וגם אם הגוף סובל הרבה בעולם הזה, הרי זה כדי שהנשמה תתענג יותר בעולם הבא. ולכן, נחמו נחמו עמי אמר א-לֹהֵיכֶם⁶.

כאשר ביקשו מבין פרשניו לדעת את מהותה ומציאותה של הנשמה לפני בואה אל תוך הגוף בעולם הזה, התהוותה מחלוקת בין המקובלים לבין שאר החכמים, חכמי הדת והפילוסופים של הא-לוהות ד. דעת המקובלים היא, שנשמת היהודי מעולה ממהותם של המלאכים ועל כן הם אומרים כי נשמות ישראל הן חלק א-לוה ממעלה 8 וזה מסתמך על הפסוק האומר חלקן א' אמרה נפשי 9 וכי הן חצובות מתחת כסא הכבוד 10. אני עוזב דעה זו בצד ואומר את האחרת, האוניברסלית יותר והיא, כי הנשמה לפני בואה אל תוך הגוף יש לה מציאות ומהות נפרדת מן החומר, והיא בעלת טבע ומציאות זהה לזו של אותם מלאכים 11. מכאן נובע, כי כאשר היא באה אל תוך הגוף ולאחר מכן הגוף מת, הנשמה לא מתה, כי הייתה מצויה לפני הגוף. ולכן גם כאשר הגוף לא יחיה, היא תמשיך להתקיים. וזו האמונה שמאמינים בה כל ישראל, זוהי אותה השארות הנפש, כלומר נצחיות הנשמה 12. לפיכך אומרים החכמים על הפסוק – נעשה אדם 13, שזו צורה של התייעצות 14. וכך היה בעצם, שדיבר עם הנשמות שנבראו ורצה שיבואו אל תוך גוף(*) . וכאשר חטאו אחר-כך בני האדם אומר הפסוק –"וינחם א' כי עשה את האדם בארץ" 15. מילה זו "בארץ" היא מיותרת והיה מספיק שיאמר "כי עשה את האדם" 16. אך הכוונה היא, שהא-ל עשה את האדם פעמיים: פעם אחת כשברא את הנשמות בבריאת העולם והן היו אז בשמים ובשניה כאשר צוה שיבואו אל תוך הגוף, כאן למטה, בארץ . וכך מובן היטב פסוק זה – "וינחם א' כי עשה את האדם- בארץ", כלומר בפעם השניה ולא בראשונה 17. לפיכך, הרי שהיו מצויות לפני שבאו אל תוך הגוף. ולכן אין זה מוגזם [מופרז] לומר, שתהיה להן מציאות גם לאחר מיתת הגוף, אם עשו מעשים טובים. אומרים החכמים במסקנתם: נוח לו לאדם שלא נברא "ועכשיו שנברא, יעשה מעשים טובים" 18. על פי מסקנה זו הם מראים שדעתם האמיתית היא, כי הנשמה מצויה לפני שבאה אל תוך הגוף והיא דומה למלאך. ועל כן היה עדיף לאדם שלא תבוא אל תוך הגוף, כי כך היא נתונה להרבה סכנות ולכן אין תקנה אחרת מאשר לעשות מעשים טובים.

כך, מכיוון שהיתה מצויה לפני שהיתה בגוף, הרי שתהיה כך גם לאחר
 מכן. כך מחייב ההגיון, כי הרי הכיליון שיך לדברים חומריים, המורכבים
 מחלקים [חומרים] שונים; – ואילו הנשמה היא רוח ולכן אינה נתונה
 לכיליון. הסיבה השניה היא, כי אנו רואים שהיא נותנת חיים לגוף; על כן
 אנו חייבים לומר, כי מכיוון שהיא נותנת חיים לגוף, הרי היא נותנת את
 אשר בה כדבר טבעי, שהיא ישות נצחית. ומה שהוא טבעו של דבר
 מסוים, לא ניתן לאבדו והיא תמיד תישאר בחיים. למרות שטיעון זה
 אינו משכנע, הוא טוב בכל זאת. אומר הא-ל בפרשת ראה: **בנים אתם לא'
 א-לֹהֵיכֶם** "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, כי עם קדוש
 אתה לא' א-לֹהֵיכֶם" וכו' ¹⁹. ולכאן שייכת קושיה גדולה ונפרש זאת
 באמצעות משל: אם אדם אחד אבד לו יהלום, האם יהיה זה נכון שחברו
 יאמר לו לשם נוחם – אל תתעצב בגלל היהלום שאבד לך, אשר באמת
 היה בעל ערך ובזדאי בעל חשיבות רבה... לכסיל הוא יחשב אם כך
 יאמר, כי בגלל אותה סיבה שהוא אומר, דווקא היה צריך להתעצב. אותו
 דבר בקשר לפסוק הזה. אומרת התורה: "בנים אתם לא', עם קדוש אתה
 לא', אך כאשר ימות אחד מכם אל תצטערו". באופן זה זו סיבה להפך
 מכך. אלא על פי מה שאנו אומרים, זה מובן: בהיותנו בנים לא' ועם
 קדוש, הרי אינו חפץ שנשמותינו [נשמותיהם כתוב] יאבדו אלא שיחיו חיי
 נצח. וכיון שכך, אל תצטערו על המת, מכיוון שלא אבד אלא הגוף ואילו
 הנשמות – "בנים אתם לא', עם קדוש אתה לא' ובך בחר להיות לו לעם
 סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה" ²⁰. ודאי כך הוא. ומתוך ענין
 זה אנו מבינים כי נשמות ישראל נצחיות הן. היטב הוכיח **אברהם אבינו**,
 שזו הייתה דעתו כאשר הלך לשחוט את בנו, ושימו לב לטיעון זה כי
 הוא מצוין. **אברהם**, מכיוון שכך ציוה אותו הא-ל, הולך לשחוט את בנו,
 וזה נכון בזדאי, ואני מבין שאין שום עונג גדול יותר ל**אברהם** שבנו
 ישאר בחיים. שום צער שהיה מקבל **אברהם**, כולל זה שהיה מת הוא
 בעצמו, לא היה פוגע בו יותר ממות בנו. ואם כך הוא, מדוע עושה זאת
אברהם ? האם זה בגלל שפחד מן הרע שיגיע לו בעולם הזה, אם לא
 ישמע בקול הא-ל, הרי אין עונש גדול יותר מכך בעבורו במה שנוגע

את בנו 21 ! אלא בהכרח צריכים אנו לומר שהוא הבין, כי לאחר שימות תישאר נשמתו לנצח והיה ירא מן העושים שנשמתו תקבל לאחר מות הגוף, אשר אלה, ללא ספק לא יתניס להשוותם עם עושי העולם הזה. ועל כן שמח לסבול את הכאב הגדול הזה על שחיסת בנו, למען השכר שנשמתו תקבל אחרי המוות. ואם היה מאמין כי במות הגוף תמות גם הנשמה, לעולם לא היה מסכים לשחטו, כי אין עושה כואב יותר שיכול לבא עליו ממות בנו. נצחיות הן הנשמות, ולכן אנו מוצאים בתורה, כי לאחר מיתתם של **אברהם, יצחק ויעקב** אומרת התורה "א-לוהי **אברהם**, א-לוהי **יצחק**, א-לוהי **יעקב**" 22. אם היה זה נכון כי במות הגוף תמות גם הנשמה, אז א-לוהי מי נקרא הא-ל, לאחר מיתתם של **אברהם, יצחק ויעקב** ? (גם זה טיעון מצוין) 23. אומרים החכמים, כי כאשר סרקו את בשרו של **יצי עקיבא** כפי שנאמר **במעמדות** 24 :

שהמלאכים שאלו את הא-ל – **זו תורה וזו שכרה** ? אדם כה קדוש וכה מלא בתורה, הכיזד היה עליו למות באופן כזה ? השיב להם הא-ל: **חלקם בחיים**. ויצתה בת-קול מן השמים ואמרה **אשריך יצי עקיבא** (**)

שאתה מזומן לעולם הבא 25. היטב רואים מכאן, כי הנשמות נצחיות הן, חיות הן וקיימות לאחר מות הגוף. על **מאמר** זה אני מקשה קושיה נפלאה והפתרון נפלא עוד יותר. אם המלאכים מתפלאים על מיתתו של **יצי עקיבא** ועל כך שסבל כה הרבה, אז מהי התשובה שמשיב להם הא-ל באומרו **חלקם בחיים** דהיינו שיהיה לו חלק בעולם הבא ? תשובה זו לא מספקת לעומת הקושיה, כי גם בלעדי סבל זה ובלעדי כל העינויים האלה, שעברו על **יצי עקיבא**, אלא בזכות התורה הרבה אשר עמו ובעבור חסידותו היה זכאי לנצחיות עבור נשמתו. אם כן, מה הוסיף לו הא-ל באומרו "חלקם בחיים" ? וכן, איזה חידוש אומרת הבת-קול באומרה – "אשריך **יצי עקיבא** שאתה מזומן לחיי העולם הבא" ? אלא זה יובן, כשנתבונן במה שאומרת הבת-קול במילה זו **מזומן**, שכוונתה לומר, כי למרות שלכל הנשמות

יש חלק בעולם הבא, אך הן אינן ראויות לקבל את הנצחיות הזו מיד לאחר מיתתן, מבלי שייסבלו מעט לפני כן. אך ריב עקבא, לאחר הסבל הרב כל כך במיתתו, היה מוכן מיד ומזומן לחיי העולם הבא; וזו כוונת המילים **אתה מזומן**. ועתה מוכן היטב מה שאמר האל-ל "חלקם בחיים", אשר פירושו הוא, כי את חלקו של ריב עקבא ושל הצדיקים האחרים הדומים לו, לא יקבלו רק לאחר המיתה, אלא בחייהם – "חלקם בחיים", מכיוון מיד כשהם מתים, באותו זמן ממש, הוא מזומן "לנצח". כן, הנשמות הן נצחיות (***) . ולכן אמר איוב – **הן יקטלני לו איחל**²⁶. אילו היה זה נכון כי עם מות הגוף תמות גם הנשמה, הרי לאחר שהאל-ל ימית אותו, איזו תוחלת שייכת לכאן, שיאמר: "הן יקטלני לו איחל" ? אלא בודאי האמין בנצחיות הנשמה. והכיצד יתכן פחות מכך, אם מתבוננים אנו בכל הקדושים הקדמונים והנביאים אשר קוראים אל האל-ל והוא עונה להם. אחד קורע את הים, השני מעמיד את השמש, זה מחייה את המת, השני מרפא את המצורע. אחד שם מלח במים הרעים, לרפאם, האחר מוריד אש מן השמים ועוד אלפי דברים דומים לאלה²⁷, אשר כל חכמי העולם אינם מסוגלים לעשותם. הרי מוכרחים אנו לומר, שהמעלה אצל אנשים אלה נובעת מקדושת נשמתם. והכיצד ייתכן שנשמות רמות מעלה ימותו כאשר ימות הגוף ? אלא הן נצחיות, כלומר, לתמיד. לכאן שייכת אם כן הקושיה שכולם שואלים אותה: אם הנשמות הן נצחיות, הרי זה כדי לקבל שכר רוחני ואושר בעולם הבא. ואם כן, מדוע כאשר התורה מדברת על שכר גשמי, מדוע היא לא מזכירה גם את השכר הרוחני ? כי הרי הוא קיים והנשמה נצחית כדי לקבלו. איני מתיימר ואיני אומר שאספק לכם פתרון מלא לשאלה זו, אלא אומר לכם את המיטב ממה שאומרים החכמים והפרשנים בכל העולם היהודי²⁸ : אומר רבנו משה, כי הטובות הגשמיות שמבטיחה התורה אינן שכר על המצוות, שהרי המסקנה המוסכמת היא, ששכר מצוות בהא עלמא ליכא²⁹, כי מן השכר על המצוות הרוחניות

לא ניתן ליהנות בעולם הזה, הארצי. כך שטובות ההנאה שהתורה מבטיחה אינן שכר, כך אומר רבנו משה, אלא אמצעי בו משדל הא-ל את ישראל כדי שיעשו את רצונו ³⁰ בכך, שהוא נותן להם את האמצעים והתנאים כדי לזכות אותם לעובדו. ולהפך: כאשר לא עובדים אותו הוא נוטל מהם את האמצעים והתנאים הנוחים שיש להם, כך שאינם נחשבים לשכר. ומפני שאינם, לא קיימת הקושיה מדוע לא הזכיר את השכר הרוחני, כי גם לא הזכיר את טובות ההנאה הגשמיות כשכר. אחרים רצו לומר, כי טובות ההנאה שהתורה מבטיחה אינן מיועדות למטרה אחרת כי אם לחייב את בני האדם להאמין בהשגחתו הא-לוהית לגבי הפרט, דבר שבזמנים קדומים הכחישו רבים ולכן אומר הא-ל: עשה את המצוות שלי ואתן לכם גשמים וטובות הנאה נוספות. ואלו שלא יעשו אותן, הרי שאמנע מהם את הטוב. אם כך, כאשר האנשים רואים כי אלה העושים דברים מסוימים מקבלים טובות הנאה, ואחרים מפני שאינם עושים מקבלים את הרע, ואז מוכרחים לומר, כי הכל בא על ידי ההשגחה הא-לוהית ולא בא ביד המקרה. ולמטרה זו הבטיחה התורה את טובות ההנאה הגשמיות ולא לשם שכר ³¹. ואף אם נרצה לומר שהן כן שכר, למרות זאת לא שייכת לכאן הקושיה מדוע לא הזכיר את השכר הרוחני, מפני שאלה נובעות ומתחייבות באופן טבעי כגמול על קיום המצוות הא-לוהיות ואין צורך לומר אותן. החידוש הוא, כי מתוך קיום המצוות הא-לוהיות נובעות טובות ההנאה הארציות. בגלל החידוש הן מוזכרות בתורה, כי הרי האחרות הן מובנות מאליהן ³². המדקדק **אבן עזר** ³³ מביא משל ואומר, שאם תלך אל עיוור, אשר מעולם לא ראה ותאמר לו, כי ברצונך לתת לו בד בצבע כחול, ירוק, לבן או שחור, הרי זה משנה מעט מאוד בעבורו באשר לצבעים; כפי שאומר זאת הפתגם "כי העיוור אינו מעריך את הצבעים" ³⁴. זאת מכיוון שאינו יכול להשיג את ההבדל הקיים בין אלה לאחרים ואף לא איזהו האחד ואיזהו השני. אך את סוג הבד שהוא ממשש הוא כן יודע. כך גם אומר **האבן עזר**, כי בני האדם בעולם הזה הם כעיוורים ואם הא-ל יבטיח להם טובות הנאה רוחניות, יהיה זה כמו לומר לעיוור את הצבעים, מפני שאינם יכולים להשיגן ואף לא לדעת מה הן. אבל לתת להם את הבד, אותו ניתן למששו, טובות ההנאה הארציות, זה טוב, מפני שהם יודעים מה זה; ומסיבה זו לא הזכירו אותן בפירוש בתורה ³⁵. ואף גם זאת, במקומות שונים לא נמנע

(****)

מלהראות את טובות ההנאה הרוחניות, כי הרי, אם בתורה מובטח כרת
לנפש החוטאים, הרי מכאן אנו מבינים היטב, שקיימת נצחיות הנשמה
לצדיקים ³⁶. לכן הושם האדם בגן עדן בתחילה, כדי לסמל את האושר
הא-לוהי לצדיקים. אומר משה: כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים
על האדמה ³⁷. מדוע הכפילות, קודם "חייכם" ואחר-כך "תאריכו חיים"?
הרי בשניהם מדובר על אריכות חיים! אלא פירוש זה מראה על חיי
העולם הבא – "כי הוא חייכם"; ועל העולם הזה – "תאריכו חיים על
האדמה". אביגיל אמרה לדוד: "והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים
את א' א-לוהיך" ³⁸. יחזקאל אומר: "ובשוב רשע מרשעתו... הוא את
נפשו יחיה" ³⁹. אינו אומר "הוא יחיה", אלא "הוא ונפשו יחיה" ⁴⁰.
אומר הנביא ישעיהו: ...ואשלם נחומים לו ולאבליו ⁴¹. אבלים לא נמצאים
אלא היכן שיש מת. הוא אומר אם כן, שישלם נחומים לו ולאבליו. "לו",
רצונו לומר, למת. והרי הכיצד אפשר לשלם נחומים למת אלא, – כאשר
מודים בהשארות הנפש ובחיי העולם הבא? דוד אמר זאת באופן ברור
מאוד: נפשו בטוב תלין ⁴². ובמקום אחר הוא אומר: אך א-לוהים יפדה
נפשי מיד שאול ⁴³, מה שלא היה יכול להיות, אילולא הייתה הנפש
נצחית, כי הרי הגוף לא נפדה מן הקבר. שלמה בנו אומר: ...ומוסה
במותו צדיק ⁴⁴. ואילולא הבין דניאל שנפשו תזכה לשכר ולאוסר,
לעולם לא היו הוא וחבריו עושים את מה שאנו קוראים בספר דניאל.
כך הוכחנו את נצחיות והשארות הנפש וגם מהן הסיבות שזה אינו ידוע
כל כך. ואולם מריבוי הפסוקים שבתורה ובנביאים, אשר כוונתם לטובות
ההנאה הרוחניות, מכל אלה נובעת הנחמה של ישראל מרוב צרותיו עד
שיבוא הזמן, אשר בפועל ינחמו הא-ל, כי כך אומר ישעיהו – נחמו נחמו
עמי יאמר א-לוהיכם. שימו לב שאינו אומר "אמר", אשר מציין

זמן עבר, אלא אומר יאמר א-לוהיכם, אשר מציין את העתיד,
שכן יבוא הזמן בו נחמו נחמו עמי יאמר
א-לוהיכם , אמן.

(****)

מראה מקורות לדרשה עשרים ותשע - שבת נחמו על ידי שמעון קומר

1. לפי מנהג הספרדים. ראה דרשה 28, ליד הערה 12.
2. ישעיהו, טו, י.
3. ראה דרשה 28, ליד הערה 6.
4. מלאכי, ג, ו. וצ"ל "בני יעקב".
5. ירמיה, לא, לה.
6. ישעיהו, מ, א. וצ"ל "יאמר".
7. רבי יצחק אבנאב בספרו *מנורת המאור*, סימן רלו, מתיחס לחילוקי הדעות בענין זה בין המקובלים לבין הפילוסופים, אמנם מתוך היבטים שונים מאלה שמביא דרשנו.
8. צ"ל "ממעל". וראה רבי חיים ויטאל, בספרו *עץ הדעת טוב*, פרשת ואתחנן, ד"ה "כי תוליד בנים"; הנ"ל, ספר *ליקוטי תורה*, פרשת בראשית, ירושלים תשכ"ג, עמ"ז, ד"ה "ובזה יובן"; ספר *שני לוחות הברית* (של"ה), תולדות אדם, בית חכמה (תניינא), ריא.
9. איכה, ג, כד.
10. ראה רבי משה קורדובירו, *פרדס רימונים*, א, ז; *שני לוחות הברית*, חלק ג', פרשת שלח, תורה אור.
11. ראה *הקדמת הרמב"ם* לפרק חלק בתוך: *הקדמות לפירוש המשנה*, מהדורת מ.ד. רבינוביץ, ירושלים תשכ"א, עמ. קכה-קכו. ראה גם ביאורו של י. שילת במהדורתו, ירושלים תשנ"ב, עמ. קנ"ז-ק"ס.
12. ראה רבי יוסף אלבו, *ספר העקרים*, מאמר ד', פרקים כט, לט-מא. בענין זה עוסק חיבורו של Semuel da Silva \ *שמואל דה סלוא* (בהמבורג): Tratado da Imortalidade da Alma. תרגומו של חיבור זה לאנגלית פורסם ב 1993 על ידי H.P.Salomon + I.S.D.Sasson בתוך: Uriel da Costa, Examination of Pharisaic Traditions במהדורה שיצאה לאור בשפה הפורטוגזית בשנת 1982 ע"י P.Gomes, נוסף כנספח חיבור קצר באותו ענין מאת Mosse Raphael de Agilar.
13. בראשית, א, כו.
14. ראה בבלי, סנהדרין, לח, ב; *בראשית רבה*, ח, ג-ד.
15. בראשית, ו, ו.
16. *אבדנאל* שואל שאלה זו בפירושו לבראשית, ו, ה.
17. ראה *פירוש לבנו בחיי* לבראשית ו, ו, אשר מפרש בדרך דומה במעט.
18. ראה בבלי, ערובין, יג, ב, ושם "ועכשו שנברא יפושפש במעשיו".
19. דברים, יד, א-ב. ושם: "...לה" א-לוהיך".
20. שם, ומקורם של דברים אלה בספר *העקרים*, מאמר ד, פרק מ.

21. המילה "בנו" נשמטה בדפוס.
22. שמות, ג, ו, טו; שם, ד, ה.
23. טיעון זה נמצא גם בספרו של *שמואל דה סלוא* (ראה הע" 12) בענין "השארות הנפש" בעמ. 445, במהדורתו של ה.פ.סלומון.
24. *מעמדות ליום השני*, ומקורו בבבלי, ברכות, סא, ב.
25. ראה בפירושו של רבי *אברהם סאלאבאל* A.Caraval \ *למעמדות*, ע"פ התוספות בבבלי, כתובות, קג, ב, ד"ה "מזומן".
26. איוב, פרק יג, טו. בעלי המסורה הכריעו, שהמילה "לא" בפסוק זה אמנם כתיב ב"אלף" אך קרי ב"ויו".
27. ראה *פירוש האבדנאל* לויקרא, כו, ג, התשובה הד'.
28. ראה רבי *סעדיה גאון*, *האמונות והדעות*, מאמר ט, פרק ב, מהד' י. קאפח, ירושלים תש"ל, עמ. רסד; *ספר העקרים*, מאמר ד, פרקים לט-מ; *עקדת יצחק*, מהד' ח.י. פאללאק, פרשבורג תר"ט, קמו, א, ד"ה-*אמנם*; *פירוש האבדנאל* לויקרא, כו, ג. *האבדנאל* מציין, כי כתב על ענינים אלה בספרו *צדק עולמים*, שער א, פרק עט, אלא הוא מעיד בעצמו בפירושו לאבות, פרק ד, שחיבור זה אבד עוד בחייו.
29. בבל, קידושין, לט, ב; חולין, קמב, א.
30. ראה *הלכות תשובה לרמב"ם*, ט, א; הנ"ל, הקדמה לפרק חלק, בתוך: *הקדמות לפירוש המשנה*, מהד' י. שילת, ירושלים תשנ"ב, עמ. קלז.
31. ראה פ' *האבדנאל* לויקרא, כו, ג, התשובה הד'.
32. שם, התשובה הג'.
33. רבי *אברהם אבן עזרא*.
34. ראה בספר *הפתגמים הפורטוגזים*: O Livro dos Proverbios Portugueses J.R. da Costa (ed) Lisboa, 1999, p. 115-116.
35. ראה פ' *האבדנאל* לויקרא, כו, ג, התשובה הב. משל זה מובא גם ע"י *הרמב"ם* בהקדמה לפרק חלק, שם, עמ. קלה.
36. ראה במדבר, טו, ל-לא "והנפש אשר תעשה ביד רמה... כרת הכרת הנפש ההיא"... ; וראה *עקדת יצחק*, שער ע, שם, דף קמז, א.
37. דברים, לב, מז.
38. שמואל א, כה, כט.
39. יחזקאל, פרק יח, כז.
40. כאן שינה דרשנו ממשמעות פשט הכתוב, לצורך הדרשה.
41. ישעיהו, פרק נז, יח.
42. תהלים, כה, יג.
43. שם, מט, מז.
44. משלי, יד, לב.

הערות והערות לדגשה העשרים ותש"ט - שבת נחמנו

אל יצי יוסף בן הרית

באליץ: יתכן ודגשה זו נדגשה אראסונה עקב פטירת אישיות חשובה בקהילה או של קרובי משפחה אדגשנו. וזו הוסבה לשבת נחמנו בשנים מאוחרות יותר ומצאה כך את מקומה המחזור השנתי של כל הדגשות בזמן עריכתו אהבסיה

(*) הסבר זה שונה מזה שהביא דגשנו הדגשה הראשונה אראש השנה שם התייחס הקב"ה בביכור עם ההואים זה מכבר: המלאכים. הדומם. הצומח והחי הסברו כאן נראה לי פחות ידוע אך מעמיק יותר ומשכנע מתאבלים הנחיות השמה אחרי מות יקירם ומנחם אותם יותר.

(**) כבר הערתי בדגשות קדומות כי דגשנו השתמש במונח Riby או בקיצורו Ry. כמנהג הספרדים. אחרי שנת 1612 כנראה בהשפעת חכמי אמסטרדם הספרדים מקרוב באו הרב עוזיאל מפאס והרב פרדו מוונציה שהחליפו את הנהגתו הדגשית האשכנזית של הרב ר"מ משה אורי הלוי מאמזן. רבם הראשון של פלסי האינסו בפולטא בשנים 1593 - 1612 שם באמסטרדם.

(***) בקראי קטע זה אל סבלו של ר" עקיבא וזימון נשמתו אחיי נצח מיד. באלל העיניו בעת מותו. אלה המחשבות. כי יתכן ודגשנו דגש דגשה זו כדי לנחם את אשתו. אביאל-ביאטריץ אל מות הקדושים של אביה האנס Henrique Dias Caceres-de Milao. שנהרג ונשלל אל מוקד האינקוויזיציה בליסבון ב"א" ניסן ה'שס"ט 541609. אשתו ביאטריץ הייתה אף נשואה לו כבר 3 שנים. אחרי שהוכחה ע"י אחיה פאלו דה מילאן ומשרת הבית הנאמן. הנוצרי אנטוניו הרבוסה. שהומת אל המוקד ביחד עם אצולו. עקב הלצהותו עמו ועקב הצהרתו לפני הכמרים. כי הוא חש עצמו יהודי ולא נוצרי ולכן אל אימץ לעצמו את השם יומיה.

- שבת נחמנו חלה בשנת 1609 כחמישה חזשים לאחר מות חמיו ויתכן ששם דגשה זו בציבור ובספר הקהל שנית המוסד זה לאחר שדגשה אראסונה בחוג משפחתו לאחר היווצר מות הקדושים של אבי אשתו ומשרתו הנאמן והגאה.

- בשנת 1613 נפטרה ונקברה חמותו של דגשנו. Guimar Gomes de Milao. בהג"ע היהודי באאלונה אותו רכש דגשנו עם שניים מחבריו. אמה של אשתו

נאסרה בליסבון ביחד עם באלה ומשפחתה במשך שנים. אך ניצלה ממות והצליחה לברוח עם הנותיה מפולטא ב 25.2.1611 ולהג"ע אהמבורג. אחרי שתיים של חיים ביהודיה היא נפטרה שם חתנה צרפתי אמשפחתו בחולט אל מרבחה: "פה נקברה - אשת יקרה - אביאל יחיא - הישרה שנת שס"ט לפ"ק". אין תאריך מדויק. (M.S.Halevy-2000) דגשת הנחמה יכולה להתאים גם כאן.

- בשנת 1599 נפטר אביו של דגשנו. הסוחר הפולטאלי Felip de Nis ונקבר בבית הקברות הקטול בהמבורג. שמו היה אל Salomon Marcos המדמל אל עברו היהודי-אנוסי. בשנת 1615/16 העביר בנו. דגשנו. את עצמותיו אהב"ע היהודי ב Königstraße אשר באאלונה. אשר הוא יסד ב 1611. עם שניים מחבריו. וקבר את אביו בקבורה יהודית. עם שמו היהודי המלא: שלמה יחיא. אל מרבחה חרול: פה נאנצ ונאמן - איש ישר מהימן - שלמה יחיא הנאמן - יא תש"י ע"ס - ונקבר פה שנת שס"ט לפ"ק. (המקור: M.S.Halevy2000) גם כאן מתאימה הדגשה להנצחת נשמת אביו.

- ב' צ' ניסן ה'שפ"ד = 24.3.1624 נקברה שרה מרקס - Markes כנפטרת יהודיה ראשונה בעיר המהצר החדשה גלוקסאט בבית העלמין היהודי. שרכש אל יצי דגשנו. כיצם ובאל פריבילאטיות מטעם המלך הצני קריסטואן ה' 4 (ג'רנוולד 1902) נראה לי כי שרה מרקס היא Beatriz de Solis. אמו החורגת אשתו השניה של אביו שלמה מרקס באנולופן. (הכתוב שם היה שונה מהקצת לעומת הכתוב בצניה. ואמו של אחיו הצעיר בנימין מוספיה-ציאונים (רופא) האישי של המלך בעת שהיה אשר שמו היה Dr.Cornelius Janssen). כאשר ניחם את אחיו למחצה הצעיר והמלומד שחי באותה עת עמו בגלוקסאט ואת שתי אחיותיו למחצה (אביאל וליומיר צינים) מאותה אם. הדגשה מתאימה אם-כן גם לכאן.

(****) אותיות הדגשוק הוקטנו בסוף העמוד עקב חוסר מקום. הסיבה: אין ציטוטם בלשון הקודש ולכן גם אין תרגומים לשפת השומעים. פולטאליץ.

(*****) כבר הערתי את פלואתי אל כך. כי באל הדגשוק השתמש למילוי צל אחיו של דגשוק שונות בגלופה אומנותית אשר מראה ילד ערום הפונה המזכירה את הצלוב. השם שלו לא הייתה כנראה הכוונה זו אחת מגלופות הקישוט שהיו ברשות באל בית הדגשוק בהמבורג בעת הוצאת שנת 1629.

להלן שתי דרשות מיוחדות
שנדרשו

הראשונה בפרשת שופטים

להראות את החובה שיש

על כל מי שהוא מזרע ישראל להאמין בפירושה
של התורה, שנקראת תורה שבעל-פה והתקבלה בסיני.
היא נדרשה בזמן שהיו נוכחים כמה מבני עמנו שלא הבינו
אמת זו.

והשניה בפרשת "ואלה שמות", בעת שהיו נוכחים אחרים,
שלא רצו להכיר סופית בתורתנו הקדושה, מאחר ונולדו
בפורטוגל וניסו עם כל המתינות להשיב אותם אל מקומם
הטבעי ואל קהילתם הא-לוהית והם שם לא הפסיקו לשמרה
ולו רק באופן חלקי, מפני שהיו מדמנו ומצאצאינו.

כי ישרים דרכי א' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ו

2 הערה מקדימה של המתרגם והמבאר שמעון קומר
לדרשה המיוחדת הראשונה אודות פרשת שופטים.

ברקע לדרשה זו עומד הפולמוס שהתעורר בפזורה הספרדית-פורטוגזית במערב אירופה במאה ה'ט"ז- י"ז (16 – 17) בדבר סמכותה של התורה שבעל-פה. את ההשגות על זו העלו אנוסים לשעבר, ששבו ליהדות גלויה. ביניהם היה גם אוריאל דה קוסטה או "אקוסטה", ששלח בשנת 1616 מן העייר המבורג 11 שאלות לקהילת הספרדים אשר בוונציה-איטליה, ועליהן השיב רבי יהודה אריה ממדינה ב "מאמר מגן וצנה" (מהדורת א. גייגר, תרט"ז ברסלויא). גם הרופא שמואל דה סילוה, אף הוא אנוס ששב ליהדות וחי בהמבורג, חותנו של הרופא והרב ר' בנימין דיאונים מוסאפיה, (אחי' הצ'עי *de zeeuwen* "שמואל יחייא") הקדיש שני פרקים בספרו: *Tratado da Imortalidade da Alma* – "מאמר אודות האמונה בהשארות הנפש", לפולמוס זה. בספרו זה משיב שמואל דה סילוה לטענותיו של אוריאל דה קוסטה, וזה אף משיב לו בחיבורו: *Exame das Tradicoes Phariseas Conferidas Com a Lei Escrita* – "לבחינה המסורת הפרושית בהשוואה לתורה שבכתב" (ראה: Samuel da Silva, *Tratado da Imortalidade da Alma* – Amsterdam 1623 Pinharada Gomes, Lisboa 1982 Uriel da Costa, *Examination of Pharisaic Traditions Supplemented by Samuel da Silva's Treatise on the Immortality of the Soul*, translation, notes and introduction by H.P. Salomon and I.S.D. Sasson, Leiden 1993)

גם רבי עמנואל אבוהב, אף הוא צאצא של אנוסים שחי בוונציה, יצא נגד השגות אלה בחיבורו: *Nomologia o Discursos Legales* , (ראה: "במאבק על ערכה של תורה, ה, נומולוגיה לר" עמנואל אבוהב, תרגום, מבוא והערות מאת א. אורפלי, ירושלים תשנ"ז, להלן "נומולוגיה") ודרשנו אף מזכיר אותו בדרשה. כאמור, דרשנו, ר' שמואל יחייא פעל אף הוא באותה תקופה ובאותם מקומות ישוב של המתיידים מחדש, והיה עליו להתמודד עם אותו פולמוס.

2 הערות מהדציר יוסף בן הרית: אל פי הנתונים הנ"ל הנני מניח. כי דרשה זו
וכן הבאה שלא הוצגה ולא פורסמה. (כנראה עקב הסכנה לפרסם דברים
הנוגעים את האמונה הנוצרית) כי כך נדרשו יהודים הגלויים בהמבורג
אנבא. אל פי הסכם עם הסנט החל משנת 1611. זאת ע"פ דרישת המרכלים
התיאולוגיים האותנאניים ב *Jena + Frankfurt a.d. Oder*.
הדרשה הנוכחית נדרשה ואף נרשמה הוצאי אחרי שנת 1616. כיוצא לכו עמנו
שאלות העיר המבורג לאסור את דרשנו בשנת 1618 והוא ברח באישון
אילה לאאלבונה. שהיתה תחת שלטונה של ממלכת דנייה. שני גיסי. כנראה
פאולו דה מילאן (1585) ואנלוניו זיאס דה מילאן (1582) בהמבורג וכן
עוליבו הצ'עי וקרובו גבריאל גומז דה קסט מאמסטריזם נאסרו אך במקומו.
המהפך ביחס הסנט ההמבורגי כלפייו בא אמנם. (כך לפחות אל פי גישת
חוקרים שסכו אך ורק בהיבט הכלכלי של חייו של דרשנו ולא בהיבט הדתי) עקב
סיסוקו של שמואל יחייא בענייני ייצור מטבעות לטובת שליטים מחוץ לעיר
החופשית המבורג. אך אני משער כי גם בהיבט הפוליטי-יהודי. בו לקח
דרשנו חלק באופן כמעט גלוי. הוסיף שכן אל מזדמן ההתנגדות לו
בהמבורג. זאת אחרי שני עשורים של פעילות כלכלית לטובת העיר ופעילות
רוחנית-יהודית לטובת יהודי המבורג הראשונים שהיתה הוצאי לצנינים בעיני
כמרי המבורג ואנטייה האותנאניים.
מעתה עבר כובז משקל פעילותו הכפולה של דרשנו ממלכת דנייה ולעיר
החזשה גלוקסטאט *GLÜCKSTADT* שנתנה זה עתה כ 50 ק"מ צפון-מערבה
מהמבורג. ע"י המלך הצ'י Christian-4. שם הקים שמואל יחייא קהילה יהודית
גלויה ברשיון המלך. שכללה בית-כנסת. בית סלמין. מקוה טהרה והותרה בה
פעילות יהודית חופשית אוטונומית בכל תחומיה. פעילותו זו מתגלית ב 30
הדרשות שלפנינו. הן בהמבורג השנים 1605 עד לבריחתו בעישון אילה ב 1618
כדי לא להיאסר ולאחר מכן בעיר החזשה גלוקסטאט עד להחזרת העיר אל
ידי צבאות סבסונייה והאבסבורג ולטפון-יט בשנת 1628.
הדרשה העשירית. שלא עשה היתה האחרונה של דרשנו במקל זה מולכר אסון
זה בביורו. כולל שם העיר קרבות המלחמה ומשפת המוות שהחריבו אותה.

זרשה ראשונה –

פרשת שופטים²

המראה בו ישתקפו ויתקשטו בו בני ישראל, היא התורה הקדושה, הנקראת תורה שבעל-פה והיא הקבלה, כלומר, מה שקיבל משה מן האל-ל בעל פה ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו" ³. אני אומר מראה, מפני שבאמת, למרות שהזכויות שלו היא הבהירה ביותר, הנקיה והשקופה ביותר, אם בסופו של דבר לא יונח באחד מצדדיו לוח מתכתי, לא יהיה זה ראי ולא ישתקף בו כלום. כך גם התורה הנקראת תורה שבכתב, למרות היותה בהירה, ברה כחמה ⁴, נקיה, תורת השם תמימה ⁵, אך אם אין עמה הלוח של התורה שבעל-פה, מעט יהיה אפשרי לראות בה ועוד פחות, להבין. יתכן וזו כוונת הפסוק בפרשת שופטים, בפרק אותו אזכיר בהמשך, ויהיה יסוד לחלק השני של דרש זה, על פי המשפט אשר יורוך ⁶. הכתוב קורא לפירוש ולדברי חכמים במילה יורוך, שנגזרת מן המילה יורה ופירושה להראות. מראה זו מאפשרת לנו להבין את הכתוב ולמען האמת, בלעדיה כמעט בלתי אפשרי לראות את האור של התורה שבכתב. ישנן כמה מילים בתורה כמו טוטפות, שעטנ, שאלמלא האל היה מפרשן בעל-פה למשה, לא היינו יודעים עכשיו את כוונתן. והרי ישנן אף כמה פסוקים בתורה, שסותרים זה את זה. למשל, במקום אחד נאמר "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם" ⁷ ובמקום אחר נאמר "אך ביום הראשון תשביתו שאר" ⁸. ואם האל לא היה מפרש למשה בעל-פה את הסתירה הזו ורבות אחרות שישנן בתורה, פירוש שאנו קוראים לו קבלה ותורה שבעל-פה, בקושי היה ניתן להבין זאת.

אומר הא-ל, שניקח ביום הראשון פרי עץ הדר ⁹. ואם נסמוך על חוכמתנו, הרי מי שנראה לו האגס הדור, יגיד שהכוונה לאגס, ומי שנראה לו התפוח, יגיד שזה תפוח; לכן חייב להיות שהא-ל פירש בעל-פה באיזה פרי מדובר. ולזה אנו קוראים לו קבלה, תורה שבעל-פה. על דברים אלה והדומים לו אומרת התורה: "כי יפלא ממך דבר (בפרשת שופטים) וכו'" וקמת ועלית וכו'" והגידו לך וכו" ¹⁰. ועוד אומר הפסוק: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" ¹¹. מכאן, שבאמת זקוקה המתכת הדקה, היא התורה שבכתב, ללוח המתכתי של התורה שבעל-פה, מפני שכל מושכל מחייב, שהאדם יודה לא-ל על כל הטובות שהוא גומל לו, אך לא פרשה התורה שבכתב כיצד לעשות ומתי לעשות זאת ואף לא פרשה מה יש לומר, כי אם המלומדים והחכמים על ידי הקבלה האמיתית שיש להם אותה מהר סיני, הם אלה שקבעו מה, מתי ואיך. למשל: התורה הכתובה אוסרת יחסי אישות עם אשת איש, אך היא לא מפרשת מתי קונה האיש את אשתו להיות שלו, כדי שמכאן ואילך תיקרא אשת איש. האם בדיבור, האם בממון, או שמא במעשה ? כאן באו החכמים עם הקבלה האמיתית מהר סיני ופרשו: האשה נקנית בשלוש דרכים, בכסף, בשטר ובביאה ¹² כך לומדים ¹³ במסכת קדושין. ועוד הרבה דברים כאלה, כגון, שאנו יודעים שזו עבירה לגנוב את רכושו של הזולת, אך התורה לא מפרשת מתי וכיצד עלי לקנותו לעצמי, כדי שיהיה אסור על האחרים. התורה רוצה שאשלם את הנזק שאני גורם, אך לא פרשה הרבה ענפים הנובעים מן השורש הזה. וכאן באו החכמים עם הקבלה האמיתית מהר סיני וידעו את הכל בפרטי הפרטים וזה מה שנקרא התורה שבעל-פה, עליה אומר הפרק: משה קבל תורה מסיני ¹⁴ ומסרה ליהושע. אמת זו מסתייעת הרבה מהתבוננות בתורה הקדושה האומרת, שכדי לקבל את הלוחות, משה עלה להר ונשאר שם ארבעים יום וארבעים לילה ¹⁴. ולמען האמת, אם הא-ל לא נתן וגם לא מסר למשה, כי אם את הלוחות בלבד, לא היה צורך להשאר

בהר ארבעים יום וארבעים לילה. אלא חייבים אנו לומר, שבנוסף לתורה
 שבכתב שהא-ל נתן למשה, נתן לו גם את הפירוש הרחב והמפורט לכל
 התורה ולשם-כך היה צריך משה להיות בהר מספר זה של ימים. כי הכיצד
 ניתן להאמין שהא-ל ישאיר אצלו את החוכמה של תורתו הקדושה, כי הרי
 התבונה האנושית היא כה משתנה, שכל קטע שנוציע לפני מלומדים, כל אחד
 מהם יחווה את דעתו ויתן את הסברו ומי יודע, אולי אף אחד מהם אינו
 נכון ? וכך גם היה קורה בכל פסוק של התורה ולא היה ניתן למצוא אף
 פירוש אמיתי. לכן עלינו להאמין, שהא-ל מסר את הפירוש האמיתי למשה
 ומשה לזקנים וכו'; ונתן רשות, כי מן הפירוש האמיתי והלאה, כל אחד יגדיל
 תורה ויאזיר¹⁵. ועל-כן אומר הפסוק בפרשת משפטים: "עלה אלי ההרה והיה
 שם ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם"¹⁶.
 כדבר ראשון הוא מודיע למשה, שעלייתו להר לא תהיה כדי לרדת מיד, אלא
 ישהה שם הרבה ימים וזה מה שאומר "עלה אלי ההרה והיה שם" ומיד הוא
 מנמק זאת "ואתנה לך את לחות האבן" והכוונה היא לתורה שבכתב,
 "והתורה והמצוה" שהכוונה היא לתורה שבעל-פה ועל-כן מסיים הפסוק
 באומרו "אשר כתבתי להורתם". באומרו "אשר כתבתי" כוונתו לתורה
 שבכתב ובאומרו "להורותם" רצונו לומר "להראות" ובכך מתיחס לתורה
 שבעל-פה, המראה ומלמדת את הפירוש¹⁷. זה הוא הלוח האמיתי של הראי
 ובעבורה התעכב משה 40 יום ו40 לילה בהר, כדי להבינה ולדעתה. ולאחר
 מכן מסרה לחכמים, שאודותם אומר הפסוק- "על פי המשפט אשר יורוך"⁶.
 אני בטוח בהחלט, שאין אדם שיכחיש זאת ויאמר שלא היתה זקוקה
 התורה הקדושה שבכתב לפירוש ולהסבר, זהו שאנו קוראים לו תורה שבעל-
 פה, מן הסיבות האמורות לעיל. אך גם אין לי ספק, שאדם כלשהו ישאל
 ויאמר, כמו שנכתבה התורה שבכתב, מדוע לא נכתב גם

הפירוש ? וכפי שמשנה מסר אחת מהן בכתב, מדוע לא מסר בכתב גם את האחרת ? כי נדמה יהיה לשואל, שזה דבר אפשרי והיה לטובת ישראל. אך אני אראה איך זה בלתי אפשרי, ואף יותר, שזה היה מזיק לישראל. זה בלתי אפשרי, מפני שהפרטים המתחדשים מדי יום, כמו תביעותיהם של בעלי הדין השונים ובדומה עוד הרבה מקרים אחרים, הינם אינסופיים ולא היה ספר המסוגל להכיל את כולם. ואילו חלק מהם היו כתובים וחלק אחר לא, הכיצד אפשר היה לשפוט ואף להחליט באלה שלא היו כתובים ? לכן מוכרח היה הא-ל למסור למשה בעל-פה כמה כללים אוניברסליים, שבעזרתם ניתן יהיה לפרש ולהבין את כל הדברים הקשים והמקרים האפשריים, כפי שזה נאמר **בבריתא דריב"י ישמעאל** - "בשלוש עשרה מידות התורה נדרשת" וכו' ¹⁸, אותה פירש באופן מעולה האדון **החכם ריב"י עמנואל אבוהב** זכור לטוב, בספרו הקדוש והמפורסם של דרשות הלכתיות ¹⁹, - כך שבלתי אפשרי היה שהתורה תכתוב ותפרש את כל החידושים והפרטים שקרו וקורים. אחדד יותר את העיון ואראה לכם כיצד היה זה בלתי אפשרי, שפירוש התורה יכתב בכל סוג של כתיבה, שהאמת היא שכל דבר כתוב גורר עמו מגוון של פירושים ובלבול, ועל אחת כמה וכמה בשפה הקדושה, העברית, אשר כשפה כתובה יכולה לשאת מגוון של הסברים אינסופיים באשר לכוונת הכתוב. כאשר כותב ו**בנו משה** בתורה הקדושה, ברצותו להראות שהא-ל אחד הוא ואת אחדותו הא-לוהית, - **אחדותו יתברך**, כתב בתורה כדי להראות ענין זה של אמונה: **שמע ישראל א' א-לוהינו א' אחד** ²⁰, והוא נתן לישראל להבין - **שמע ישראל**, שאם מוצאים אצל הא-ל פעם את התואר **א** ופעם אחרת **א-לוהים**, תתארו לכם והיו בטוחים שאין כאן ריבוי של אלים, אלא **א' אחד**. ומאחר וענין זה כתוב, הוא גורם לכך, שבאותו מקום בו התורה דאגה להראות את האחידות הא-לוהית, ממש משם מסיקים יריבינו את האמונה בריבוי אלים באומרים שזו כוונת הפסוק כשהוא אומר **א' א-לוהינו א'** ואחר כך אומר **אחד**, להוכיח מכך את דעתם על הריבוי כביכול. אם כך, איך היה זה אפשרי לכתוב פירוש כלשהו, הרי

בהיותו כתוב, גורם להרבה בלבול. וכך אני מבין את מה שאומרים החכמים על הפסוק (בסוף פרשת כי-תשא) כי על דברים אלה כרתי אתך ברית וכו"21. כי בעל-פה או על ידי אמירת הדברים האלה כרתי אתך ברית. לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל-פה22. ובצדק, בהיותה בעל-פה, יודעים אנו את הפירוש האמיתי והנכון, ואילו אף הוא היה כתוב, היה נושא כה הרבה בלבול בתוכו, כמו שהוכח לעיל מן הפסוק שמע ישראל. מכאן אני מבין את דברי הנביא הושע: אכתוב לו רובי תורתו כמו זר נחשבו23. אם אכתוב לישראל את רוב תורתו, והכוונה לתורה שבעל-פה, אשר בהיותה פירוש, מרובה היא מזו שבכתב24, כמו זר נחשבו, כלומר, אילו היתה כתובה, היתה מקבלת מגוון אפשרויות לפרש את כוונת הדברים ולא היו יודעים את זאת האמיתית, כמו זר נחשבו. יכול אני בהחלט להביא הוכחה לטיעון זה מן הבלבול שגרמו הגלויות של ישראל, מכיוון שהתורה שבעל-פה לא ניתנה להכתב עד זמנו של רבנו הקדוש [מסדר המשנה], שכאשר ראה את אורך הגלות לבוא, וכי האנשים היו מוציאים את פירושה מידי פשוטו, ואילו החכמים שלמדו מרבوتיהם כבר שכחו בגלל עול העבדות שהיה מונח עליהם ולכן לא יכלו ללמד את תלמידיהם, נטל רבנו הקדוש רשות לשם על הכתב את כל הזינים והפירושים של התורה שבכתב וחיבר קובץ שקרא לו משניות25. לאחר שנפטר רבנו הקדוש, ומאחר וכתב את התורה שבעל-פה, שהוא הספר הזה הנקרא משניות, וכדי להבין את כוונותיו של רבנו הקדוש בספר האמור, משניות, נוצרו מחלוקות ובלבול אדיר בין החכמים בקשר לחכמת הספר האמור, ונתחבר הספר הנקרא תלמוד, שהוא פירוש על המשניות. ומכיוון וגם פירוש זה נכתב, ולא היה זה קל להבין עד כדי ויתור על בוא פרשן אחד כמו רש"י, וכמו בית מדרש של חכמים רבים הנקראים תוספות, והם אלה שהוסיפו פירוש על התלמוד. ועוד באו כמה אחרי אלה, כדי לפרש את רש"י ותוספות וכל זאת מפני שזה נכתב; - ואילו היו אלה פירושים בעל-פה, היינו יודעים את הכוונה האמיתית. לפיכך בלתי אפשרי היה לכתוב את התורה שבעל-פה. ואף

הא-ל לא הסכים לכך, ולטובת ישראל. על כך מביאים החכמים משל נפלא על מלך אחד שנפרד מן המלכה לכמה ימים והשאיר אותה עם הפילגשות והנערות; ומאחר והיה נראה למלך שיתעכב לשוב לביתו, ואורך הזמן גורם לשינויים בכל הבריות, לכן החליט לתת לאשתו סימן בעל-פה, למען יוכל להיות בטוח בחזרתו שזוהי אמנם בת זוגתו והוא בעלה. לא עבר זמן רב לאחר עזיבתו והנערות היו לגברות, כפי שאומר שלמה במשלי, תחת עבד כי ימלך... ושפחה כי תירש גבירתה²⁶; כך אותן נערות אותן עזב המלך מאחור, לא הכירו אחת את רעותה וכל אחת מהן חשבה שהיא הגבירה. וכאשר שב המלך לביתו היו עדיין במצב זה ואלמלא היה המלך שואל על הסימן שהשאיר בעל-פה ורק המלכה ידעה אותו, לכן נשארה היא המלכה והנערות נשארו נערות²⁷. מכיוון שחזה הא-ל הגדול, מלך מלכי המלכים, שבגלל חטאי בני עמו הוא יצטרך להסתיר פניו מהם, והם ישארו ברשותם של עבדים ומשרתים, -אלה הם הגויים-, וכדי להיות בטוח שישראל הם אשתו האמיתית לאחר שלהם נתן את התורה שבכתב, שהיא זו שקיימה את ברית הנישואין בין הא-ל לישראל, מסר להם את פירושה בעל-פה כאות לברית הנישואין ולקשר אמיתי בין הא-ל לישראל. לא אחרו חטאיהם של ישראל לבוא וגרמו לכך שהא-ל יסתיר פניו מהם ומיד נהפכו העבדים והשפחות לאדונים ולגבירות. הם לחצו ושעבדו את ישראל, זיפו את תורתם הקדושה ופרשו ויישמו את שיטתם המסולפת. לא יאחר הא-ל הגדול לשוב לביתו ולמשכנו ועדיין הגויים יחשבו שהם המיוחדים (*), אך כאשר ישאל הא-ל את האות ואת הפירוש לתורתו, רק ישראל ימסרוהו לו, ויפרשו כפי שהוא מסרו למשה ובמיוחד בפסוק האמור לעיל "שמע ישראל" ועוד הרבה פרקי נבואה שהם, הגויים, מסלפים על פי דרכם (*). ואז יהיו הם דחויים וישראל יהיו מאומצים. לכן אמר הנביא הושע בפסוק האמור לעיל את מה שאמר ויפה צוין: אם הייתי כותב לעם ישראל את רוב תורתי שהיא התורה שבעל-פה, כפי שכבר אמרתי "כזרים נחשבו".

ולכן אומרים החכמים במאמר האמור לעיל: לא כרת הקדוש ברוך-הוא ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל-פה²², כמו במשל האמור. הוכחנו בחלק הראשון, שהתורה שבעל-פה הזו נחוצה כלוח המתכת של המראה וכפירוש לתורה שבכתב. כמו-כן הסברנו, מדוע לא היה זה אפשרי ואף לא לטובת ישראל שהיא תכתב. בחלק השני נראה את החובה שיש לו לכל אדם מישראל לשמרה והעונש שמגיע לזה שלא ישמור אותה.

חלק שני

בפרשה שופטים כתבה התורה הקדושה פיסקה קטנה שבה נאמר: כי יפלא ממך דבר למשפט²⁸ וכו'. מרובה של הפרשה ניתן בהחלט להוכיח עד כמה אנו חייבים לשמור את דבריהם ואת ציוויהם של חכמינו ומסופה ללמוד על העונש שמגיע למי שממרה את פיהם²⁹. החכמים במדרש, ברצותם להראות כיצד הא-ל, בפיסקה הקצרה הזו, לא זו בלבד שהוא מחייב אותנו לציית לחכמים בעניינים מסוימים כגון בין דם לדם, בין דין לדין ובין נגע לנגע, אלא בכל המקרים בהם יוצר ספק לישראל, ולכן פרשו במדרש – כי יפלא ממך דבר, זה הלכה; למשפט זה הדין; בין דם לדם, דם נזה ודם זיבה; בין דין לדין, בין דיני ממונות לדיני נפשות; בין נגע, נגעי אדם, נגעי בתיים, נגעי בגדים; דברי, אלו הערכים, החורמים וההקדשות; ריבות, זו השקאת סוטה, עגלה ערופה, טהרת מצורע. בשערך, זו לקט, שכחה ופאה.³⁰

[מכאן והלאה מתרגם דרשנו את המדרש לפרוטוגיית בעוד שלוש שורות בעמוד הזה ועד לשורה החמישית בעמוד הבא ועוד שתי המילים הראשונות בשורה השישית].

רוצים החכמים להראות, שהפסוק הראשון הזה, בו מתיחסת התורה לכל ספק שיהיה לכל אדם מִישראל, מתכוון לכל הפרטים שיכולים לקרות, וכך הם מפרשים את כל העניינים והדברים שבהם יכול להיווצר ספק לכל אחד. הם רוצים שפסוק זה יכללם בתוכו, כדי להראות שכל סוג של ספק שיהיה לכל אדם מִישראל, מתיחס אל מה שיאמרו הסנהדרין או השופטים שמתקופה לתקופה ומצאים בכל דור ודור. מכיוון שאנו יכולים לומר באופן כללי, שהפירוש לפיסקה קצרה זו הוא כדלהלן: אשר הסנהדרין או השופטים שבישראל דנו או פסקו את הדין באחת משלוש דרכים*³¹. הראשונה באומרם, -מה שפסקנו או אמרנו, כך קבלנו מרבתינו שנאמרה הלכה למשה מסיני; או בדרך שניה, - שאנו מבינים את הנוסח העברי ואת פירושו כך ומפירוש זה נוצר פסק-דין זה; או בדרך שלישית, - בהתחשב בתקופה, בענין או במקום ואף שזה אינו מתאים לגמרי לדין, וכפי שאומרים החכמים במקום אחר: אם אין הדין כך, השעה צריכה לכך*³². שעל אף שהדין אינו כך, בהתחשב בתקופה, כך הוא נפסק. אם כך, עתה התורה אומרת לנו שלכל סוג משלושת סוגי פסקי הדין שיצאו מן הסנהדרין או מן השופטים, עלינו לציית להם. בהתכוונה לסוג הראשון אומרת התורה: ועשית על פי הדבר אשר יגזו לך. כשאומרת התורה "אשר יגזו לך", היא מראה שבמקרה ההוא אין לשופטים אלא להתייחס אל מה ששמעו בענין המסוים הזה מרבתיהם. וכך אנו מוצאים שהתורה משתמשת במילה "הגדה" למשמעות, כפי שהיא אומרת שם בפסוק- שאל אביך ויגדך*³³. ועל הדרך השניה אומר כבר הפסוק: ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר

יורוך *34. התורה מצווה על האדם שישמור לעשות על פי אותו פירוש שהם יורו וכי יקבלו אותם כאמיתיים – על פי התורה אשר יורוך. ועל הדרך השלישית אומר עוד הפסוק: ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה *34, ז.א. למרות שלא נראה לך שכן קבלו מרבתיהם ולמרות שידוע לך שזה לא מתאים לדין, אלא לצורך השעה, וכי זו פסיקה שהם אומרים לך מתוך שיקול דעתם, עם כל זה כך תעשה ולא תסטה – לא תסור מן הדבר אשר יעזרו לך **ימין ושמאל** *34. במילים קצרות אלה רוצה הפסוק לומר, שמן הרגע בו נסמכים הסנהדרין והשופטים מעת לעת, אין לאף אדם אחר רשות להמרות את דבריהם על פי אחת משלשת הדרכים האמורות. אם יאמרו השופטים "כך קבלנו" ויבוא אחד ויאמר "אינו אלא כך", אל תסור ממה שהם יאמרו לך, לא לימין ולא לשמאל, כלומר, למרות שאתה חושב כי מה שאתה אומר זה ימין ומה שהם אומרים זה שמאל; וכך מפרש רש"י את המקום [הקטע] **בפרשה, ימין ושמאל**. ואיסור זה מתפרש על פי שלושת דרכי המשפט האמורים לעיל. אך מכיוון ויתכן ויאמר מאן דהו, המחשיב עצמו לשקול ומלומד (**), כי כאשר התורה מחייבת את כל האמור, זה בא מתוך ההנחה, שהשופטים יהיו חכמים גדולים כמעט כמו הנביאים ועל-כן היא מחייבת אותנו לציית להם, אך כאשר אין המצב כך, אז לא; – לכן אוכיח לכם, שטענה זו אינה נכונה, כי הרי הפסוק השני בפסיקה זו אומר, "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" *35. ובראות החכמים שמילים אלה מיותרות, כי בודאי האדם לא ילך לשאול, כי אם את השופט שיהיה בזמנו, – ומה מועיל אם כן לומר "אשר יהיה בימים ההם" ? – אם לא כדי ללמוד מה שאומר על-כך רש"י *36. אף אם אינו כה מלומד כשאר השופטים שהיו לפניו, אין לך לחפש אלא את זה שבימך ולציית לו. כי הרי ישראל צייתו ליפתח, שהיה **בן אשה זונה** *37 באותה מידה שצייתו לשמואל בזמנו *38. ואם ירצה אדם כלשהו לומר, שכל זה מתכוון לעמי הארץ

שיוזעים מעט, אך את האנשים המלומדים אין הא-ל מחייב ציות כה רב; -אין
 אני רואה הבחנה כזו בפסקה הזאת ! אך רואה אני היטב שבפסוק הראשון
 שבו נאמר "וקמת ועלית" ומציינים המחברים [הכוונה לפרשנים] בני זמננו *40
 מספיק היה לומר "ועלית", מה אם כן רוצה לומר "וקמת" ? כי הרי קשה
 לעלות למקום כלשהו מבלי לקום מן המקום הקודם ! לכן הם מפרשים
 שהתורה אינה מחשיבה את עלייתו של כזה, שעולה לשאול דבר מה לשם
 הדגשת הנחיתות של הנשאל או לשם זלזול ברמתו, - אלא להיפך לשם קימה,
 התרוממות ועליה בערכו. "וקמת" כאשר "ועלית". אם כן איני מוצא אף אדם
 שיוכל להימנע מאיזו סיבה שהיא לציית למלומדים ולגדולים. (**)
 לכן אומר החכם בפרקים *41 -הוי שותה בצמא את דבריהם *42, כלומר,
 אל תדמיין [תתאר לך] שמצאת כלי עם מים טובים והנך שותה, אלא תדמיין
 [תתאר לך] שהנך צמא מאוד וכך המים ינעמו לך עוד יותר. ולכן נאמר "והוי
 שותה בצמא את דבריהם", שהשמיעה והציות לדברי החכמים צריכים להיות
 בצמאון רב, בהרבה חפץ ורצון *43. לא אמונע מלומר בענין זה מאמר חכמים
 קצר על הברכה שנתן יצחק ליעקב, כשחשב שזה היה עשו ושם הוא אומר:
 ויתן לך א-לוהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש *44. אומרים
 החכמים מדרוש: מטל השמים - זו תורה מן השמים, משמני הארץ - זו
 המשנה, ורב דגן - זו תלמוד, ותירוש - זו אגדה *45. רוצים הם לומר, שלא
 זו בלבד שהתכוון יצחק אבינו לדברים גשמיים, אלא גם לדברים רוחניים.
 התורה שבכתב - טל השמים, התורה שבעל-פה - משנה, תלמוד ואגדה.
 אך מתעוררת כאן שאלה: אם הוא חשב שמברך את עשו, שזה מנותק מכל
 הרוחניות הזו, איך אם כן מתאימה לו ברכה מסוג זה ? מכאן אני מבין,
 שמה שמניע את החכמים לומר כך, זה מה שאגיד עכשיו: שהם בטוחים, שכל
 הענין התנהל על ידי ההשגחה הא-לוהית ולא היה זה סתם מקרה שיעקב
 קיבל את ברכת אביו. ואם כך הוא, שהכל התנהל על ידי השגחתו, הכיצד
 הסכים אם כך

הא-ל ברוך הוא, שיברך יצחק את יעקב בברכה כה גשמית וארצית ? והם מתרצים, כי כוונתו העיקרית של יצחק, בהיותה מושפעת מרצון הא-ל היתה כך: כשאמר מטל השמים – הטל הקדוש, התורה מן השמים; כשאמר משמי הארץ ורב דגן ותירוש – תורה שבעל פה. יצחק מבקש מן הא-ל שבנו יהיה ראוי לקבל ולשמור, – ויתן לך הא-לוהים. ועל כן, כל אלה שירצו להזמנות ליעקב אבינו ולהקרא נכדיהם של יצחק, חייבים לקבל את התורה שבכתב ואת התורה שבעל פה ואז יזכו לכל מה שהתכוון יצחק אבינו באותה ברכה; וההיפך חס ושלום מתכוון למי שיראה [נראה להיות] ממרה את דברי החכמים (**). אומר הפסוק בפרשה הנ"ל: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן, או אל השופט – "ומת האיש ההוא והבית-דין היה חייב לדון אותו, וביערת הרע מישראל. (***)

אני מאמין בהחלט, שיהיה מי שיעלה סברה במוחו השגוי ויאמר, כי מה שציווה הא-ל להמית את זה שממרה את פי השופט, זה לא היה כל כך מפני שהמרה את דבריו, אלא בגלל המקום בו היה; שהמקום הוא זה שמקנה לו את מעמדו. ועל כן, עתה שהמקום הקדוש ההוא אינו קיים יותר, לא ראוי למות מי שממרה את דברי השופט המלומד. אוכיח לכם שזה אינו נכון, מפני שאם המקום הקדוש בלבד היה מקנה לשופט את מעמדו, הרי היה עליו להקנות שלמות לכל השופטים באופן שווה, והרי אמרנו למעלה *47 כי כאשר אומר הפסוק "אשר יהיה בימים ההם", זה מראה שיש ירידה גדולה משופט אחד למשנהו, ולא מדובר באהבת המקום אלא באישיותו של השופט. ומי שימרה את פיו, מצווה התורה לשלוח אותו למיתה *48. ולכן יפה אומרים החכמים: הני בבלאי טפשי, כלומר, הבבלים הבורים האלה, דמקמי קמי ספר תורה ולא מקמי קמי צורבא דרבנן, – שעומדים בפני ספר תורה, אך לא עומדים לפני המלומד [תלמיד-החכם] *49. והסיבה היא, שלחומר בלי צורה אי-אפשר להעניק מענק כלשהו, ולכן הפירוש של התורה שבעל פה הוא הנותן צורה לתורה שבכתב. על כן בהחלט ניתן לכנות בורים את אלה, שהיו קמים לפני ספר התורה ולא לפני המלומדים [תלמידי החכמים], שהם על ידי פירושיהם מעניקים צורה ומעמד לתורה שבכתב ומכאן

נובע מה שאומרים החכמים בברכות 50*, שמלומד אחד ששמו נחמיה העמסוני
 נטל על עצמו את המשימה לפרש כל אתין שבתורה, כל מקום בו אמרה
 התורה את א' ..., כמילה שפירושה ריבוי, וכאשר הגיע לפסוק האומר את א'
 א-לוהין תירא 51*, לא פירש מאומה, עד שבא המלומד ששמו רבי עקיבא
 ופירש: את א' א-לוהין תירא, לרבות תלמידי חכמים; שהמילה "את" האמורה
 בפסוק יחד עם השם הקדוש של א', באה לרבות, כי את אותה יראה שאנו
 חייבים לא-ל, תהיה לנו כלפי המלומד [תלמיד החכם]. ומן הסיבה האמורה לעיל.
 כפי שהא-ל ברוך הוא העניק מעמד וצורה לתורה שבכתב על ידי הפירוש
 שמסר למשה בסיני, כך גם המלומד [תלמיד החכם] מעניק לה מעמד בכל דור
 ודור על ידי הפירוש שהוא מפרסם. ולכן נאמר את א' א-לוהין תירא, בא
 לרבות את המלומדים [תלמידי החכמים]. על כן מספרים גם על רבנו הקדוש 52*
 שלמרות כל גדולתו, כשהיה רואה אדם מלומד [תלמיד חכם] היה מכבדו
 ומוקירו 53* מן הסיבה האמורה. ולכן אמר שלמה בקהלת: "דברי חכמים
 כדברנות" 54* כאשר מובילים את הפרה למען יוכל בעלה להפיק ממנה תועלת,
 כך גם דברי החכמים מוליכים את האדם, למען יוכל האדון, שהוא הא-ל ברוך
 הוא, להפיק תועלת מעשיית רצונו הקדוש. לכן אומר התנא בפרק השני: "והו'
 מתחמם כנגד אורן של חכמים והו' זהיר בגחלתן שלא תכוה" 55*, שברצונו
 לומר בכך, שלא בקרירות נשמע ונקבל את דברי החכמים, אלא באהבה רבה
 ובהתלהבות. "הו' מתחמם כנגד אורן של חכמים". אך מכיוון שלא כל האנשים
 מוכשרים הם לחדור מיד לעומק דבריהם ולהבין את כוונתם הפנימית, לכן הוא
 ממשיך ואומר: "והו' זהיר בגחלתן שלא תכוה". ועוד נאמר: "שנשיכתן נשיכת
 שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף" 55*. נתבונן בשלושת
 העונשים הללו, שכל אחד מהם קשה מחברו. הראשון הוא רק נשיכה ללא
 ארס בכלל. השני עם ארס אך אינו קטלני. השלישי כמעט והוא ממית. היסוד
 הוא [העקרון הוא] שאנשים יפרו או יחלקו על דברי החכמים בשלושה ענינים:
 בדרשם

פסוק וכדומה, בדרך שאין להסיק ממנו לא לדין ממונות ולא לדיני איסור; - או בדין ממונות כאשר הוא חולק על החכמים הוא נוטל מזולתו, אך יש לכך תיקון על ידי שהוא משלם לו; - או בדין של איסור שאין לו תיקון. לכן אומר התנא על המחלוקת הראשונה, נשיכת שועל. על השניה שהיא פלילית הוא אומר עקיצת עקרב שהיא ארסית אך לא קטלנית, כי יש לכך תיקון כאמור; ועל השלישית הוא אומר לחישת שרף, כי היא קטלנית, מפני שאין תיקון לחטא שנעשה באיסור *56. ועוד נאמר... "וכל דבריהם כגחלי אש" להראות לנו, כמה סמכות נותן הא-ל לחכמים, שאפילו בדבר שאינו דבר תורה אלא "דבריהם" בלבד, - "וכל דבריהם כגחלי אש". לכן אומר קהלת בפסוק הנ"ל "שדברי החכמים כדברנות", שדוקרות או כפי שאומר התנא "עקיצתן עקיצת עקרב". אך אל יחשוב האדם שהעקיצה שטחית היא, אלא היא חודרנית מאוד, לכן אומר שלמה בהמשך "וכמשמרות נטועים". לכן טוב אומרת הפרשה [שופטים] "שהאיש שלא יציית בזדון ולא ישמע לדברי השופט, שימות האיש ההוא, וביערת הרע מישראל, וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד" *57. וכפי שמבקש היטב שלמה במשלי, פרק כב: הט אֶזְנֶךָ ושמע דברי חכמים ולבן תשית לדעתי *58. הא-ל מחשיב, אומר שלמה, את שמיעת דברי החכמים כאילו שמעו את דעתו. לכן טוב ביקש יצחק מן הא-ל בברכה האמורה לעיל *59 "ויתן לך מטל השמים", תורה משמים, "ורב דגן ותירוש", זו תורה שבעל פה; שתהיה ראוי לקבלה, כי בזכות שלה תוכל להנות וליטול חלק בטל השמים ובשמי הארץ, - טובות גשמיות ורוחניות אמן

ברוך א' אמן
ואמן

JS (?) SAD

(***)

דרשה שניה
שנדרשה כדי להשיב
אחדים מבני אומתנו
להכרה האמיתית
של הא-ל ושל תורתו הקדושה
ובה מוכח שהתורה היא מושלמת
בלתי משתנה ולעולם לא תוחלף.
ועוד טיעונים רבים אחרים שהם לא הבינו אותם
מאחר ונולדו בפורטוגל - והיא [הדרשה] הצליחה לגרום להם
השפעות טובות מאוד
השבחים לא-ל.

דרשה זו, מסיבות טובות *ו לא נמסרה לדפוס,
אך מי שיהיה סקור וירצה להכיר אותה, יוכל לבקשה מן
המחבר שיראה לו אותה ויאפשר לו להעתיקה אם בכך
יהיה רצונו. הכל יהיה לשבחן של הא-ל הקדוש
והמבורך ולטובתו של
עמו ישראל.

ס ו 9

מראה מקורות לשתי הדרשות לפרשת שופטים

על ידי שמעון קומר

1. הושע, יד, י.
2. ראה ההערה המקדימה ותיאור הבעיה האמונית בדף לפני הדרשה.
3. משנה, אבות, א, א.
4. שיר השירים, ו, י.
5. תהילים, יט, ח.
6. דברים, יז, יא ושם: "ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה".
7. שמות, יב, יט.
8. שמות, יב, טו.
9. ויקרא, כג, מ.
10. דברים, יז, ח-ט.
11. דברים, לב, ז.
12. משנה, קידושין, א, א.
13. ע"פ כמה מילונים, מקור הפועל melder בשורש העברי "למד". ראה לדוגמה: Dicionario de la Lengua Espanola, Real Academia Espanola, Madrid 1947
14. שמות, כד, יח; לד, כח.
15. ישעיהו, מב, כא.
16. שמות, כד, יב.
17. בבלי, ברכות, ה, א. וראה גם בראשית הקדמת הרמב"ם למשנה תורה.
18. ספרא דבי רב (תורת הכהנים), ברייתא דרבי ישמעאל, א, א.
19. נומולוגיה, פרקים כג-כד. וראה מ.אורפלי במבוא לנומולוגיה, עמ' 43 ובהערה 99 שם.
20. דברים, ו, ד.
21. שמות, לד, כז.
22. בבלי, גיטין, ט, ב. ושם: "בשביל דברים שבעל פה". וראה מ.ש. פלדבלום דקדוק סופרים לגיטין, שם, המציין גירסאות בהן כתוב כפי שציטט דרשננו. וראה גם תנחומא, נח, ג.
23. הושע, ח, יב.
24. ירושלמי, פאה, ב, ד (דף יז, ע"א בדפוס ונציה) ובמקבילות. ר' זעירה בשם ר' אלעזר תמה על הפסוק בהושע: "וכי רובה של תורה נכתבה"? וראה גם בבלי, גיטין, ט, ב.
25. ראה הקדמת הרמב"ם למשנה תורה (מהד" ש. ליברמן, י-ם תשכ"ד, ע"ו) וראה גם נומולוגיה של מ. אורפלי, עמ' 227.
26. משלי, פרק ל, כב-כג.
27. לא מצאתי מקור למשל, אך ראה רעיון דומה לנמשל במדרשים שמות רבה, מז, א; תנחומא, וירא, ה; שם, תשא, לד; תנחומא הישן (בובר), וירא, ז; פסיקתא רבתי, בתחילת פרק ה. וראה גם פירוש רבנו בחיי על שמות, לד, כז, שמביא גם משל למלך, אך קצת שונה.
28. דברים, יז, ח.
29. ראה ספר הכוזרי לר' יהודה הלוי, מאמר ג, לט.

30. ספרי, שופטים, קנב בשינויים קלים; וגם במהד" פנקלשטיין, ניו-יורק תשנ"ג, עמ' 205, ראה שינוי הנוסחאות. ראה גם בבלי, סנהדרין, פז, ב; מדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרותא, פ" שופטים, פיסקא "כי יפלא"...
31. ראה פירוש אברבנאל לדברים, יז, ח, ההודעה השמינית; וכן תורת משה לר' משה אלשיך, לדברים, יז, יא.
32. בבלי, יבמות, ד, ב ובמקבילות ושם הגירסה היא: "לא מפני שראוי לכך" וראה בשו"ת הריב"ש, סי' רלט, המצטט את המקור כפי שצוטט כאן.
33. דברים, לב, ז.
34. דברים, יז, יא.
35. שם, פסוק ט.
36. שם.
37. שופטים, יא, א.
38. בבלי, ראש השנה, כה, ב: "יפתח בדורו כשמואל בדורו" ... "וכי תעלה על דעתך, שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו"? ...
39. דברים, יז, ח.
40. ראה תורת משה לרבי משה אלשיך, לדברים, יז, ח.
41. הכוונה לפדקי אבות כמובן.
42. משנה, אבות, א, ד.
43. ראה תורת משה, שם, יז, י.
44. בראשית, כז, כח.
45. בראשית דבה, טו, ג, ושם: "מטל השמים – זה מקרא".
46. דברים, יז, יב.
47. ליד הערה 38.
48. ראה בבלי, סנהדרין, יד, ב: "מלמד שהמקום גורם". וראה רמב"ם, הלכות ממרים, פרק ג, הלכה ז: "מצאם חוץ למקומם והמרה עליהם, פטור... מלמד שהמקום גורם"; ולדעתי אין הכרח לומר, שדרשנו חולק על דברי התלמוד ועל ההלכה ברמב"ם, אותה תורה שבעל-פה, עליה בא להגן. דרשנו מכוון כאן את דבריו במרום אל אלו מבני דורו, שטוענים נגד התורה שבעל-פה וסייגיה, (ראה הע' 2) ומטרתו לשלול בכל תוקף את טענותיהם. ניתן לפרש את דבריו כאן בהדגשה לכך, שקדושת המקום אינו הגורם הבלעדי לחיובו של זקן ממרה במיתה, ולמרות שהעדר גורם מקום פוטר ממיתה, אך אינו מבטל את הדין, וכפי שאומר הרמב"ם בהמשך אותה הלכה: "וכל אלו וכיוצא בהם, שהם פטורים מן המיתה, יש לבית-דין הגדול לנדותם ולהפרישם ולהככות" ... וראה דבריו של הרב יעקב אדילאל במאמרו: "לא תסור מכל אשר יורוך", תחומין, יא (תש"נ), עמוד 13.
49. ראה בבלי, מכות, כב, ב: "כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה". המושג "הני בבליא טפשי" מופיע במקורות אחרים בתלמוד (ראה למשל בבלי, ביצה, טז, א ועוד).
50. אולי צ"ל "בכורות" (בבלי, בכורות, ו, ב) ושם מובא מאמר זה בשם "שמעון" העמסוני, אך במקבילות (פסחים, כב, ב; קידושין, נא, א; בבא קמא, מא, ב) מובאת גירסה שניה. המיחסת את המאמר ל"נחמיה" העמסוני.
51. דברים, ו, יג.
52. רבי יהודה הנשיא.
53. ראה בבלי, חגיגה, ה, ב. שם מסופר שרבי יהודה הנשיא התעקש ללכת לכבד את פניו של תלמיד חכם עיוור.
54. קהלת, יב, יא.

55. משנה, אבות, ב, י. (בשם רבי אליעזר)
 56. ראה ר' שמואל די אוזידא (מתלמידי האר"י, המאה ה-16), מדרש שמואל על פרקי אבות, שם.
 57. דברים יז, יב-יג.
 58. שם, פסוק יז.
 59. ראה הערה 44.

הערות והערות לעדשה הראשונה לפרשת שלח על יציאת מצרים יוסף בן ברית

כאמור: 1. המונח "רבי" במקום רבי' פסמיס בסמוך 311 הינו ספרד.
 2. הסמוכים 312 - 321 חסרים בסורת "המבורג". רק בעצרת סורת
 "אמסטרדם" יכולתי להשלים דפוסות אחרונות אלה. אליהן כתב פירוש"
 ה. פ. סלומון (ראה מבוא) כי הן בעלות משמעות אידיאולוגית
 מיוחדת הנני מניח. כי לא בכדי נאלצו או הוסיפו סמוכים אלה
 מסורת המבורג. (אולי בשל מאוחר יותר מן העדשה ה-162 י) כי קיימים
 בו טעויות אנטי-נוצריים לא מוסווים בענין סילוף הבנת קטעים
 בתורה שבכתב ודחיית אי-קבלות התורה שבעל פה ע"י הכמרים
 והואי העדות הנוצריים. חידוק לכך: אי-העפסת העדשה הנוספת
 ונימוק ההימנעות מאפסוסה מציין במפורש במקום העדשה ע'מה !!!
 ראה להלן! ואולי אף אופיאל זה קוסטה היה נוכח העדשה זו ?
 - ראה מבוא לזל היחיד של העדשה שלא פורסמה. קטע א':

אלי לציין עוד כי צפי סורת אמסטרדם האחרונים ניצוקו ע"ת תולדי
 ספרים ומצא הוא כי הפקס הפורטוגלי ניתן עדיין לקריאה

(*) אלה העדשות עלויות ממש. ביחס למקומן ולתקופתן (המבורג 1605-
 1618) נגזר הכנסיה הנוצרית. אל-כן מניח אני כי גירוש
 המבורג ה-1618 היה קשור עם העדשות היהודית ולא רק בעניני
 הכלכליים מחוץ להמבורג שהיו לצנינין בעיני הסני. הצטרף כאן
 הפוסט הפולמוסי-צחי הפלוי אפוס הכלכלי לטובת שליטים זרים.
 הסותר המבקש מן העבר הפך ל Persona non grata עקב שניהם.

(**) נראה והכוונה המושגת כאן. היא לאופיאל זה קוסטה המורה.

(**) כיצד ממקורות הסופריים יהודיים. הולל אל זה קוסטה חרם
 צרפון צאמסטרדס. הנל חזר בו אמנם אמריאית-עין ובאבסיס עזולים
 ותחת לחץ חכמי הצור וצדקת הקהל אחרי ניצוי חמור מקהל ישראל.
 אך ההשפלה הפומבית של מלקות שנאלץ להכנס לה ואי-ההשלמה עם
 פסק ההלכה גרמו אבסולו להתאבדותו. (1585 - 1640). כמובן לא יצד
 צרפנו אמרע אל סוף טראגי זה מאוחר יותר בשש שנים מחתימת
 צרפנו

(***) נראה לי כי צרפנו חתם בסוף הצל האחרון בכתב יצו את
 ראשי התיבות של שמו העברי והלועזי:

J achia S emuel   S emuel A lberto D ionis

כאשר האותיות AD משלבות זו בזו.

לא הובנו על יצי סמן השאלה בסופריים בין שתי האינציואלים וכן
 לא הרבה הסימנים או האותיות בשורה התחתונה אשר יתכן ויש להם
 משמעות כלשהי. השם שנראים להיות אותן אותיות אך הפוכים

הערת שמעון קומר לדרשה שלא פורסמה

1. יתכן ור' שמואל דרשנו דיבר נגד הנצרות בדרשה זו ולכן העדיף שלא לפרסמה בדפוס.

הערת המהציר יוסף בן ברית לדרשה שלא הוצגה

כהר בצרשה הראשונה לפ" שופטים הצבתי על צדנותו הפלוגית של **שמואל יחייא** נגד התפיסה המסורתית של הנוצרים בפירוש המקרא. אך בצרשה שלא הוצגה היו הצברים כנראה גלויים עוד יותר. כאשר ברח מהמבורג בשנת 1618 באדאי היו שמו צדנותו בכתב-יד בשהותו בעיר הנבנית אלקסטאט בממלכת צניה. צדש אותן כנראה לפני קהלו. הוא היה אז מנהיג ופנים הקהילה היהודית הקטנה אך החופשית במסק שר שנים. אך עקב מלחמת שלושים השנים (1618 – 1648) מהלכה תקפו הצבאות של סבסוניה והמבורג-אוסטריה (שבאו ממרכז וצדק גרמניה) את המחוזות הצדומיים של ממלכת צניה. צדו הם ב 1628 במסק חצי שנה על עיר המבצר אליקסטאט. צו נהרסה במעל כליה בהפגזותיהם ובגיאאות-ים שהניסה אמנם גם את הצברים אליה. רק עקב כך חזר **שמואל יחייא** להמבורג ואף הוכר שם שוב גם ע"י הנהלת העיר. עתה ב 1629 ניגש להצביע את צדנותו. הנני מניח כי בנו יחידו **פאול בן יחיא-ל הנריקס** (ע"ש סבו הקדוש מצד אמו) שלמד תורה במסק שנים רבות בבית המדרש על-חיים באמסטרדם. עזר ליצו להביא לצדוס את 92 צדנותיו. האחרונה נאננה אל כנראה באין רצון להתגרות שוב בכמורה האותנית בהמבורג. שהביצה בעבר את עולה עליו ואל יהודי העיר. האף בהעצרו ממנה ב 1625. הותר להם אראשונה לקיים בית כנסת גלוי. עתה לא היה צה נבון מצד **שמואל ובנו פאול בן אקלקל** את המעמד החדש. שהושג תוך עקשנות במסק שנות צור. ברור אם כן, כי בצרשה הסלומה עתה היתה חריפה וגלוגית

יותר מן הקטעים בצרשה הראשונה לפרשת "שופטים" ואל כן כתב המחבר את הפסיקה הפותחת והמאירה את המצב "שלא נמסרה לצדוס מסיבות טובות". והמבין – יבין.

כמו במחקר אודות הקדוש האנוש **הנריק דיאס דה מילאן בליסבון**. אשר לצדתי הושלה על המוקד עקב שאיתו להתחבר ליהדות על ידי נישואי בתו "למתיצה" **אלברט דה ניש** (צדשנו) ב 1606. בהמבורג. בסתר. – אך הסיבה האמיתית על מעצרו והדיעתו הושתקה ונכתב רק "שהסתבק עם שלטונות ליסבון בגלל העלמת מיסי ייבוא וייצוא" – כן. גם במחקר אודות **שמואל יחייא** נמסר, כי גורש מהמבורג עקב עסקי המטבעות אותם יצר מחוץ להמבורג ובניגוד לרצון הסנט שם. כעת בא אני הקטן ומראה כי הגירוש היה קשור כנראה גם בהפגזת האמורה בא-ל אחד ובתורות משה תוך סתירה של צד הנוצרים. צרשה אחרונה צו שלא הוצגה והנימוק לכך שהוסבר באופן מרומז בראשה משמשים לי עדות. כי יהדותו השאה והפלוגית היתה ארוסל לו בעשור השני של חייו בהמבורג. בנו יחידו **פאול בן הנריקס בן יחיא**. מורה ליהדות בק"ק אליקסטאט (אותה יסד אביו) וצאצאיו אחריו שמו את מורשת היהדות בגאון עד לצדנותו.

יש סימן לכך, כי עוד צור אחריו השתמש דב מקומי בצדנותיו בשפה הפופולרית בגלוקסטאט או בהמבורג (החכם יהודה כרמי). ומאז נצטמו צבריו. עתה ב 350 שנה אחרי העלמות הצדנות ניתנה לי הזכות לגלותן מחדש בעצרת ה" עקב אינברון ע"י החוקר היהודי פירופ" הפ. סלומון יליז אמסטרדם. לממן תרגומן לעברית תוך חקר וציון מקורות-היצע שלו ולעצמין בעצמי ולהוציאן לאור. כעבר לקצמון משפחות אליקסטאט. שאמי **יוהנה** ע"ה היתה נצר חשוב ממנה השבח לא-ל. יוסף משה בן ברית בן הח" אל עזר בונצרהיים הי"צ

30. ספרי, שופטים, קונג בשינויים קלים; וגם במהד" פיקנשטיין, יו-יורק טשנ"ג, עמ' 205, ראה שינוי הנוסחאות. ראה גם בבלי, סנהדרין, פ"ב; *מדדש לקח טוב* המכונה *פסיקתא דרשב"א*.

31. ראה *פירוש אבן עזרא* לזכריה, י"ח, והודעה השמינית; וכן *תורת משה* לר' משה אלשיך, לזכריה, י"ח, י"א.

32. בבלי, יבמות, ד' ב' ובמקבילות ושם הגרסה היא: "לא מפני שראוי לכך" וראה *נשואת מדי"ש*, ס"ד, רל"ט, המצטט את המקור כפי שצוטט כאן.

33. זכריה, ד'ב, ז'.

34. זכריה, י"ד, י"א.

35. שם, פסוק ט'.

36. שם.

37. שופטים, י"א, א'.

38. בבלי, ראש השנה, כ"ה, ב: "פתחו בדודו כשמואל בדודו" ... וכן תעלה על דעתך, שאדם הולך אצל הדיין שלא היה ברי"ר? ...

39. זכריה, י"ח, ח'.

40. ראה *תורת משה* לרבי משה אלשיך, לזכריה, י"ח, ח'.

41. הכוונה לפרקי אבות כמובן.

42. משנה, אבות, א' ד'.

43. ראה *תורת משה*, שם, י"ח, י'.

44. בראשית, כ"ו, כח.

45. *נלאשית דבנא*, ס"ח, ג' ושם: "מטל השמים – זה מקרא".

46. זכריה, י"ח, י"ב.

47. ל"ד הערה 38.

48. ראה בבלי, סנהדרין, י"ד, ב: "מלמד שהמקום גורם". וראה רמב"ם, הלכות ממרים, פרק ג', הלכה ז'.

49. ראה לוסר, שדשנוג חולק על דברי התלמוד ועל *ההקלפה במב"ס*, אותה תורה שבטל-פה, עליה בא להגן. דרשנוג מכון כאן את דבריו במדומה אל מלך מבני דוד, ששנוגים נגד התורה שבעל-פה וסריגיה, (ראה הע' 2) ומטרתו לשקול בכל תוקף את שנוגיהם.

50. ניתן לפרש את דבריו כאן בהדגשה לכן, שקדושת המקום אינו הגורם הבלעדי לחיובו של דין ממורה במיתה, ולמרות שהעד גורם מקום פוסט מתיחה, אך אינו מבטל את הדין, וכפי שאומר *המב"ס* בהמשך אותה הלכה: "וכל אלו וכיצא בהם, שהם פסולים מן המיתה, יש לבית-דין הגדול לזכותם ולהפרישם ולהכות". וראה דבריו של הרב *עקב אריאל* במאמרו: "לא תטור מלך אשור יורוך", *תמוז*, י"א (תש"ק), עמוד 13.

51. ראה בבלי, מכות, כ"ב, ב: "כמה טפסאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבנא". המושג "חני בבלא טפסאי" מופיע במקורות אחרים בתלמוד (ראה למשל בבלי, ביצה, ס"ח, א' ועוד).

52. אורי צ'ל *"בבבבבב"* (בבלי, בכורות, ג' ב') ושם מובא מאמר זה בשם "שמעון" העמטוני, אך במקביליות (פסחים, כ"ב, ב; קידושין, נ"א, ב) מובאת גירסה שניה.

53. זכריה, י"ח, י"ג.

54. רבי יהודה הנשיא.

מראה מקורות לשתי הדרשות לפרשת שופטים

על ידי שמעון קונטרס

1. חושע, י"ח, י'.
2. ראה ההערה המקדימה ותיאור הבעיה האמונית בדף לפני הדרשה.
3. משנה, אבות, א' א'.
4. שיר השירים, ו' ג'.
5. תהילים, י"ט, ח'.
6. זכריה, י"ח, י"א ושם: "ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה".
7. שמות, י"ב, י"ט.
8. שמות, י"ב, ט"ו.
9. ויקרא, כ"ג, ח'.
10. זכריה, י"ח, ח'.
11. זכריה, ד'ב, ז'.
12. משנה, קידושין, א' א'.
13. ע"פ כמה מקורות, מקור הפועל *meldar* בשורש העברי "למד". ראה לדוגמה: *Diccionario de la Lengua Española*, Real Academia Española, Madrid 1947.
14. שמות, כ"ד, י"ח; ל"ד, כ"ח.
15. ישעיהו, מב, כ"א.
16. שמות, כ"ד, י"ב.
17. בבלי, בכורות, ה' א' וראה גם בראשית *הקדמות הרמב"ם למשנה תורה*.
18. *ספרא זכריה* ל' *תורת הכהנים*, ברייתא דרבי ישתעאל, א' א'.
19. *גמולוגיה*, פריקס כג-כד. וראה *מאורע במבוא לגמולוגיה*, עמ' 43' והערה 99 שם.
20. זכריה, ו' ד'.
21. שמות, ל"ד, כ"ד.
22. בבלי, גיטין, ס' ב' ושם: "בשבי"ל דברים שבטל פה" וראה *מ.ש. פלדבלום דקדוק סופרים לגיטין*, שם, המצייין גירסאות בהן כתוב כפי שציטט ודשנוג. וראה גם *תעמולא*, נח, ג'.
23. חושע, י"ח, י"ב.
24. ירושלמי, פאה, ב' ד' (דף י"ח, ע"א בדפוס ווציה) ובמקבילות, ר' זעיריה בשם ר' אלעזר תמה על הפסוק בהושע: "וכי רובה של תורה נכתבה" וראה גם בבלי, גיטין, ס' ב'.
25. ראה *הקדמות הרמב"ם למשנה תורה* (מחז"ש. ליברמן, י"ט-טשכ"ד, ע"ח) וראה גם *גמולוגיה של מ.אורפלי*, עמ' 227.
26. משלי, פרק ל', כב-כג.
27. לא מצאתי מקור למשל, אך ראה רעיון דומה לנטל במדדשים *שמות* ובה, א' *תעמולא*, וירא, ה; שם, משא, ל"ד; *תעמולא הישן* (בזכר), וירא: *אפיקומא רבני*, בתחילת פרק ה' וראה גם *פירוש רבנו בעיני על שמות*, ל"ד, כ"ח, שמיניא גם משל למלך, אך קצת שונה.
28. זכריה, י"ח, ח'.
29. ראה *ספר הכותרי* לר' יהודה הלוי, מאמר ג' ל"ט.

55. משנה, אבות, ב. י. (פס' 199, א' 198)
56. ראה ר' שמואל די ארנדא (מתלמיד רמב"ם), המאה ה-16, מדרש שמואל על פקקי אבות, שם:

57. ג'רמני, ג' - ג'.
58. שם, שם.
59. 44.75 הנערך.

על שם ה' אלהינו
אשר לא יחדל לעולם

[illegible][illegible][illegible]

(**) רשמי ורשמי ממשלתי. ר"ל, רשמי ורשמי ממשלתי

(*) כ' אלול ה'תרס"א נפטר בארץ ישראל הרב משה יהודה שניידמן זצ"ל, מחבר ספר "מגן אברהם" ו"מגן אברהם חלק ב'".

מאז (****) נאסדו מוסדות חינוך ובריאות
מאז התפתחותו של המעבר והרפורמה :

Jachia **S**emuel **S**emuel **A**lberto **D**ionis
.132 13 mader AD n'niko 2002

[illegible]

DARASSEGUNDO
DARSADO PARA REDU-
ZIR ALEGUMS DA NOSSA NA-
CAOM AO VERDADEIRO CONHICIMEN-
TO DEL DIO E DESVA SANTALEI NO QUAL SE
PROVA SER ALEI PERFETISSIMA INMUDAVEL QUE
lamais feroctara con outras mujas aleguções a este preposito as quais
elles como nascidos em Portugal não alcancação e se-
guio com muyto bom Efeito lou-
uores ad Dio.

Se Daras por bõs Respeitos senão deua Inapressão mas quem for curiofo edeleiar sabello o poder apedir ao Autor que lhe fera mostrardo e deixardo que o Copie se for esta sua renção. tudo feia para louuor del Dio sancto e Bendito e beneficio de seu Povo *Israel.*

F I N I S.

דרשה שניה

שנדרשה כדי להשיב

אחדים מבני אומתנו

להכרה האמתית

של הא-ל ושל תורתו הקדושה

ובנה מונח שהתורה היא מושלמת

כלתי משתנה ולעולם לא תוחלף.

ועוד טיעונים רבים אחרים שהם לא הבינו אותם

מאחר ונולדו בפורטוגל - והיא נהרשתן הצליחה לגרום להם

השפעות טובות מאוד

השבתים לא-ל.

דרשה זו, מסיבות טובות י-ו לא נמסרה לרפוס,

אך מי שיחיה סקרן וירצה להכיר אותה, יוכל לבקשה מן

המתבר שיראה לו אותה ויאפשר לו להעתיקה אם בכך

יחיה רצונו. הכל יחיה לשבחנו של הא-ל הקדוש

והמבורך ולטובתו של

עמו ישראל.

ס ו י ג

שנות צור: הירוף אם כן, כי הצטטה הפלומה סתם היתה חריפה ולא היה יותק מן הקטטים הצטטה הפלומה לפסחת "שופטים" ולא כן כתב מאתגר את הפסיקה בפועל ומהאירוע את המילה "שלא נאסרה לצדו" מסיבות טובות: והמין – יוני.

כמו מאתגר אוצרות הקצוץ האנוס הנריק ציאס צה מילאן בליסבון. אשר לצדתי הולדה על המוקד סק שאיפתי לחתמה לזירות על יצי נישואי בתו למתירה "אלהה צה נים (צישני) ה 1606. בהמארה. בכתב – אך הסיבה האמיתית על מצבו והיציטן הושתקה ונכתה רק שכתבת עם שלמות ליסבון העלל העלמת מיסי יובא ויציא – כק, עם מאתקי אוצרות שואל יחיא נאסי. כי עזיש מהמארה סק סק, המעבדות אותם יצי מחולל המארה ונעלזו כנפארה עם הושת כתב בא אני הקסן ומראה כי העלזו היה קשור כנפארה עם הושת האמונה בא – אחי ונתחת משה תוך סתירה של צת הנעלזים. צשה אחרונה זו שלא הוצטה והנמאן לכך שהוסגר האופן מיוצר המארה משאם לי צדות כי יוצרות העלדה והעלזו היתה לפרולל לו הלוש השני של חייו בהמארה. הני יחיו ראובן הנריקס ברי יחיא. מורה לזירות בק"ק אליקסאט (אותה יצי אבי) ופלאדיאן אחיו שפרו את מוסת הוצרות העליון עז לציון.

יש מימן לכך, כי עז צור אחיו השתמש בה מקומי הצטותו השטה הפולסולצית העלוקסאט או המארה (התם יהודה כמ"א) מאי נצימן צהיון. סתם כי עז שנה אחי העלמות הצטות נעננה לי הצכות לעלולן מחצ הציפת ה" סק איציפון ע"י החוקר היהודי פפירוס" ה. שולמן יליד אמסטרם, למאן קעלמן לעפית תוך חקר וציין מקורות-היצע שלו ולעצמיו הצימי ולחזיקאן לאור כפיץ לקראן משפחות אליקסאט, שאי יורנה ע"ה היתה וצי חשם אמנה רשמה לא – יוסף משה בן בריס בן הח" אלעזר מוצנזים ה"י.

הערת שמתנו קומד לדדשה שלא פורסמה

1. יתכן ור' שמואל דדשנו דיבר נגד הוצרות בדדשה זו ולכן העדיף שלא לפרסמה בדפוס.

הסתרה מהציפי יוסף בן בריס לעצמה שלא הוצטה

כמה הצטה הראשונה לש" שופטים רפה סתי על צישנותי העלזוה של שואל יחיא נאסי ותקפסה המסלפת של הנעלזים בפסיקו המארה. אך הצטה שלא הוצטה הני הציבים כנפארה עליוס עז יותה כאשר הני מהמארה שנת 1618. הוציא הני עמו צישנותי בכתב-יצי משהותן הדי הננניט לעלוקסאט מהמאכת צנה צה אותן כנפארה לעני קהל. הוא היה אל מנהיג ופיקט הקהילה היהודית הקטנה אך החושית מאסר עש שנים. אך סק מלחמת שלוש השנים (1618 – 1648) מהחלה תקפו העלדות של סכונות והממארה-אוסטריה (שאו מאיכל ויזיוס שמנתי) את המחוצות הציוניים של מאכית צנה. בריס ה 1628 מאסר ח"י שנה על עיר המבצר אליקסאט זו נהסרה כמ"א כאל העלעלצותיהם והעלדות-ים שהניסה אמנם עם את הערים עליו רק סק כק חלץ שואל יחיא להמארה ואל הוצרי עם שם עם ע"י הנעלזת הדיה. סתם ה 1629 נאש להציס את צישנותי. הני מני. כי הני יחיו ראובן ברי יחיא – הנריקס. (ע"ה סול הקצוץ מצי מאי) שמש תוקפה מאסר שנים כמות בהני המציס ע"י-חיים האמסטרם. עץ לוצי להביא לצדו את צי צישנותי. האחרונה לעלזת אל כנפארה באין פיון להעלפות שם בימארה הלוותות מהמארה שהכניזה בהמה את עולה עליו ולא יהודי הדיה האל מהצד 1629 מנה ה 1628 הותק לעם לעלזות לקיים הני כנסת עליו. סתם לא היה צה נעיו מצי שואל וברו ראובן לקלפל את המאז החצו שהולל תוך עשנות מאסר

אחרית דבר

מחשבות אודות השכלתו התורנית של דרשנון (ע"י המחזיר יוסף בן בריה)

מאת דרשנון גדל כאנוס בן אנוסים, שגלה בגיל החינוך מאשכנז לפרנקוניה (Mösa), משם בצעירותו לונגוצי ולסלונקי ובחורו דוד ונצייה, אנשורפר עד שהגיע בנודדיו להמבורג בערך בשנת 1599 (ראה: שטשלת דוד איבן חיילא, ע. 23 – 30) והוא אז כבר כבד בן 34 שנים, ושאלת השאלה, מתי, כיצד והיכן הוא צבר את ידיעותיו הנרחבות והמקיפות במקורות היהדות?[?] שאלה שניה היא, היכן החזיק ומיכן היו לו ספרי יסוד לציוטים המדויקים בהם תיבל את דעותיו?[?]

א. לא ידוע מן המחקר, כי בתקופה בה חיבר את דעותיו (בשנים 1605 – 1629), העלה אותן על הכתב עד אשר חסר אותו לזפות ב 1629, כי בערים המבורג וגלקטסאט הדנית קיימת ספריה יהודית בעלת משקל, ואם בכלל?[?] בהמבורג הוא ובני קהילתו חיו תחת איט תמידי של הכמרים הלותרנים שלא לעסוק ביהדות בכלל, לא להשיף לה ולא לכתוב כתבי עיון להפצתם; - אין להניח, כי ספרייה יהודית הייתה קיימת שם.

גלקטסאט הייתה עיריה ידועה בראשית התפתחותה, בשנים שחי ופעל בה בשנים 1619 – 1628) לפני הדפסת דעותיו ואין להניח שהחזיק בה ספרי יהדות רבים. באמסטרדם התקיימה קהילה יהודית גלויה משנת 1598 ובה תלמוד תורה לילדים וביית מדרש לצעירים ומבוגרים, החל אוזל מן השנים 1610/12.

בשנת 1680, ז'א. 50 שנה לאחר הדפסת 30 הדפסות בהמבורג, תיאר ר' שבתאי בם, ביוזילינגר יהודי ראשון מפראג ומשורר, את הספריה המקיפה באמסטרדם והתפעל ביוזילינגר, כי ראשיות מחזיקות ביח 167 ספרי מקור: ק"ק בית יעקב – 25 ספר, ק"ק נוה שלום – 10 ספר וק"ק בית ישראל 32 ספר. כך מתאר יהודי אשכנזי זה בפלאה את חיי תלמודי התורה שם עם 6 הכיתות והספריה הפותחה "ומי שירצה ללמוד כל מה שירצה, משאילין לו, אבל לא חזק מן המדש, אף אם יתן משכנו גדול"....

מסמך כתוב זה מרמז כאן, כדי לתאר את "עושר" הספרים בקהילה הגלויה של אמסטרדם, כ 80 שנה לאחר היווסדה, 75 שנה לאחר ראשית דעותיו המשוועות של שמואל יחיאל בהמבורג ו 50 שנה לאחר הדפסת רישומי חידושי שו"ת, שם.

המאמרים המסתוריים של אלווארד דירנץ, הוא דרשנון, עם אמסטרדם, בעיקר באמצעות גיטיו מנואל טישיריה כסוכן רוטנ, דניאל אבן צור הוא נומד ודודלזו לזו כאשור ביקר שם ואין מילאזו כחבר ק"ק אמסטרדם החל משנת 1614, בודואי הועילו לו כאשור ביקר שם ואין על כך רישומים); כן ידועים קשרי המכביה שלו עם איטליה, אך ספק רב אם יכול היה להשיג שם ספרים לעצמו ולרכוש ספריה ממשית משל בהמבורג ובגלקטסאט.

ב. באשר לקשריו האפשריים עם חכמים אחרים ורבים, עמם היה יכול לדון בסוגיות בהן עסק, להחליק ועתר ולקבל השראה, ידועים לי ממחקרי האזור בעת ההיא, כמה אישים ידועים שם, כדלקמן:

אמסטרדם: הרב משה אורי פייבוש הלוי מאמנזן, יליד בראונשווייג במרכז גרמניה, יחד עם ראשוני הפליטים האנוסים הפורטוגזים את קהילת "בית יעקב" בשנת 1593, חזר קבלה הכרה רשמית בשנת 1598. בנו אהרן עמד לימין אביו. הקהילה הוחרמה אז ע"פ נוסח אשכנז, עד בואם של חכמים ספרדיים מאזור יתור.

החכם יצחק בן אברהם ענדלזל, יליד פאט בצפון אפריקה הנהיג מ 1606 עד 1622 את ק"ק "נוה שלום" והביא עמו את נוסח הספרדים, מקור אבות האנוסים, לעיר.

החכם יוסף פארוז, יליד איטליה הגיע לקהילה ב 1609 והנהיג את ק"ק "בית ישראל" ואת ק"ק "בית יעקב", אחרי שפרש ממנה הרב אורי הלוי בשנת 1612.

בשנת 1616 אוחדו שתי הקהילות ומאוחר יותר, ב 1639, גם שם זו של "נוה שלום".

החכם שאלו לוי מוניטיר מוונציה (1596 – 1660), רב ראש בית המדרש החל מ 1616 שם. **המבורג:** החכם המבלי אברהם בן דוד הירדנר, יליד איטליה, בן אנוסים שנוסד ב 1570, למד קבלה לוריאנית אצל החכם ישראל טרנז בעיר גרוזה שבדרום האי טיציניה, פעל כחכם קבלי בהמבורג בשנים 1617 – 1620 (יחזו בר שיח של דרשנון ב 1618/1617), עבר מכאן לאמסטרדם, שם היו מחלמדיז מנוטה בן ישראל ויצחק אבנא, עד שנפטר שם ב 1635. הרב יצחק אשיראם, (אין לי שנות חייו) תקמידו של הווסם באמסטרדם שאלו לוי מוניטיר, פעל זמנית בשנים 1621 – 1622 כרב ק"ק "תלמוד תורה" בהמבורג ועבר מכאן לונגוציה. (באותה שנה היגרו כרוב מיהודי אמסטרדם = 300 – 500 נפש להמבורג, רובם סוחר יבוא מחצי האי הארי, עקב המחששות מלחמה בין הולנד לספרד ואיבוד פונטסם).

ב 1621 הוציא הרב אשיראם לאור "חידושי האמונה" של יצחק אברהם טרוקי בספרדית.

גלקטסאט: החכם אברהם הכהן די פונטיקה שירש כרב הקהילה בשנים 1624 – 1625, ומאוחר יותר עבר להמבורג כרב ק"ק "תלמוד תורה" ו"כתר תורה". בן דודו של דרשנון.

(כידוע הייתה קהילת גלקטסאט הפורטוגזית בשא פריחה הכלכלית בשנים 1624 – 1625, אך בחורף 1625/26 פקד את העיר קטנה אטור הצפה מי ים וח כנראה טיבה עזיבתו, כי כלכלת היהודים ניוקחה קושה) הוציא את ספרו "ענין אברהם" ונפטר בהמבורג ד' אייר ה'תש"א = 1651. מאוחר יותר ירש נכדו באמסטרדם 256 ספריו (י), כולם ספרי קודש, מקורות ופשוטים.

- בן חיו בני דודו המלומדים: הרופא שמואל די קלרנר בהמבורג (1570 – 1631), (חותנו של אחיי למחצה והצעיר ממנו בהרבה, בניין ד'אנויט-מוסיקה) שכרוב ב 1624 התקופה נודעת נגד החידו של אוריאל דה קוטסה (1581/5) (?) – 1640), שהגיע להמבורג ואמסטרדם בשנת 1615, התייחד אך כפר בתורה שבעל פה הרבנית (הנחת תפילין, בריית מילה, כפל יישי של גליות, התיית נדרים ועולם הבא) וניסה להפיץ דעותיו והווסם בשל כך ע"י חכמי אמסטרדם. הממורגם (לספרדיים) והמדויים זור אבן עטר דה מלז (1569 – 1632), אנוס ומעונה בליטבן, אח"כ באמסטרדם, גלקטסאט והמבורג (בשנת 1617 הדפיס באמסטרדם מחזור ראשון ל"ה ייחודי בספרדית במסגרת "תלמוד תורה – בית יעקב"; ב 1622 מחזור לפסח וכיצד להכין חודשת ואת ההגדה; ספר החתולים ב 1626 בהמבורג), קבור באלטונה. מצבתו ליד זו של אשת דרשנון !

הוגה הדעות **ראואל ישרון – פאולז דה פינז** (1570 – 1634) באמסטרדם ולזמן בהמבורג. ייתר חכמי המבורג הידועים, מאוחרים ממנו בודו אחר וחיז ילדים וברי נוער כאשר דרש את דעותיו; כגון: צוד כהן דה לזס (1602 – 1674; רבה של ק"ק "כתר תורה" תחכם יצחק ישרון ? – 1665); תחכם יהודה רביע ? – 1672), יורשו של הרב אברהם דה פונטיקה בגלקטסאט ;

אחיי הצעיר ממנו בהרבה (באשת אביו השנייה) ד"ר בניין ד'אנויט מוספה (1600 – 1675) שחי בהמבורג וגלקטסאט משנת 1646 באמסטרדם, שם קבור וכתב מצבתו מעידה על שבתו כחכם יהודי; הממורג והמבור משה מרדכי זכות (1610/1625 ? – ?);

החכם והממורג משה גושן אבנודישט (1610 – 1688), התיישן יוסף פונטס ? – 1681) ואחרים... סוף דבר: בעותק הדפוסות מארקטפורד ועוד עותק בארה"ב קיים דף שער הספר ובו מודה דרשנון "לשיתוף, ויעק וטיקע כמה אדונים ובפרט של האדון הונברד מאור, החכם אברהם לוומברוד", זו כנראה התשובה לשאלתו בהקשר לעריכת הדפוסות ב 1629 ולראשון הוצאתן לאור, ע"י אותו חכם שהיה ממעמד חכמי ונצייה.

נספח א'

ביוגרפיות קצרות על 35 חכמים וספרייהם, רובם מן האחרונים.
שהתכברו בדורות עצמם או במאה המקורות של ש. קומר
ובחלקם יש להניח שדושנן התייחס אליהם בציטוטים:
הביוגרפיות הוספו בנספחים לדורות, ע"י המחזיר י.בן ברית.

דרשה 1: החכם אברהם לומברוזו מוריניצייה בדף השער
האגברנאל וחידוריו
האלשיך וחידוריו

דרשה 2: ר' יצחק עראמה בעל "עקדת יצחק"

דרשה 4: ר' יצחק אבנאב/אבוהב בעל "מנורת המאור"

דרשה 5: ר' בחיי בן אשר בעל "כד הקמח"
ר' יוסף אלבו בעל "ספר העיקרים"
ר' חסדאי קושקוש בעל "אור ה"
ר' בחיי אבן פקודה בעל "חובת הלבבות"
רבנו הקדוש = ר' יהודה הנשיא (בנספח השני לדרשה)

דרשה 8: הר"ן = ר' נסים מגידונה

דרשה 9: הרד"ק = ר' דוד קמחי
הרלב"ג = ר' לוי בן גרשון וספריו, וכן בדרשה 22 בפירוט נוסף
ר' יוסף כספי
ר' יצחק קארו הפוסק מצפת
ר' מאיר עראמה בן יצחק; וכן בדרשה 17

דרשה 12: ר' יוסף י' יחיא בן חזקיה דוד באיטליה

דרשה 15: משה בן ברוך אלעזריני (בנספח השני) וכן בדרשה 21 וספרו
"מאמץ כח"

דרשה 17: ר' שלמה וירגה וספרו "שבט יהודה"
ר' אברהם משער אריה וספרו "שלשי המגבורים"
ר' אליהו מאיזמיר

הרא"ם = ר' אליהו מזרחי מקושטא וספריו
המהר"ל = ר' יהודה ליה וספריו
ר' אברהם טבע וספרו "צדור המור"

דרשה 20: האבדרהם = ר' דוד בן יוסף
חכם בלתי מזוהה שצוטט ע"י דושנן; כנראה בן זמנו

דרשה 22: ר' אליעזר אשכנזי הרופא, ספריו ופירושיו
רש"י = ר' שלמה יצחקי, גדול פרשני המקרא
הרמב"ם = ר' משה בן מימון, גדול בעלי ההלכה
הרמב"ן = ר' משה בן נחמן, מגדולי הפוסקים

דרשה 25: הראב"ע = האבן עזרא = ר' אברהם בן מאיר
הרשב"א = האדרת = ר' שלמה בן אברהם

דרשה 26: הרמ"ק = ר' משה קורדובירו
האר"י הקדוש = ר' יצחק לוריא
ר' חיים ויטאל (בנספח השני)

בדרשות התכברו כמובן מדרשים ופירושים קדומים רבים אחרים מן הספרות
היהודית הקלאסית על כל גווניה ומקורותיה.

יחייא-בצורה יחיא-ל, כי אביו נאלץ לעזוב את עירו בהובא ב 1645, עקב פשיטת רגל ונגעלס מן הירימונים האזרחיים. תאריך פטירתו = י"א אדר שני ה'ת"ל 22.2.1690. צילומי מצבתו ועותקים אחדים של "שמות פורים..." ביד. אשתו המשותפת אר הלא מתועדת ככזו, ושמה היה מוספיה של "שמות פורים..." ביד. אשתו באשורת שמת הקהילה ובמקומו, כאשר היא מחזיקה רשמית במפתחות ליה"נ. היה זה עקב הירבה על נסיי משפחה, בין חמולת יהושע הנריקס בן משה אבצור =פאגור דיריכס-דה-לוא, לבין חמולת בני משה דה קסרס, אשר רבו על ראשות הקהילה וירדושת שמואל יחייא בנו ראובן, כאשר האחרון רצה להישאר מחוץ למדינה, כפקיד הקהילה. **ראובן הנריקס** ואשתו **שרה**, שהיתה כנראה אחת מתושבות בונורדי של בנימין דיאנויס מוספיה, אחיו הצעיר מאשתו השניה של אביו. באטריד זה טוליס, אולי היא שרה מרקס בקבוצה בגלוקסטאדט ב 1624. **ראובן ואשתו** הולידו בגלוקסטאדט 3 בנים ובת אחת: מיכאל, אלעזר-לד, מרדכי ופרידריך. מן הבנים יצאו ענפים שנקראו כאמור לעיל הנריכס, שונשין, אך גם מרדכי, מנגוס ומרכוסון (מרדכי), ישראל מבנו השלישי של האחרון, מנג מן הבת ועד בצפון אירופה.

15. **מרדכי-מרקס בן ראובן הניריכס שאגבלי - Säbele** ? 1660-1730. יליד גלוקסטאדט. קבל אזרחות העיר מ 1694. חרש חרבות. שמו הנוסף מבטא זאת בגרמנית. בשנים 1717-1720 שמש פרנס הקהילה ועמד בראשה כאשר הטבר ב 1719 נוסח ספרד לנטוח אשכנז-פולין עקב רוב של אשכנזים שבאו מן המזרח ונשארו רק 4 משפחות ממוצא פורטוגזי. 11 חברי הקהילה חתומים על הסכמה זו ובראשם מרקס (מרדכי) בן ראובן. כפרנס "הקהילה היהודית המקומית" נקרא מרדכי **ראובן**. כתב מצבתו בעברית בלבד עם סמל המקצועי של חרב חרוש עליה. נפטר ביום ג', כ"א טבת ת"צ לפ"ק = 12.1.1730. פונט קהילת אשתו הייתה בת דודתו ניטכה בת **ראובן** & **ישראל סגל הלוי**, פונט קהילת אלמטהורן – Elmshorn השכנה. שמה לא נודע לי. כאחיו מיכאל ולדו היגו אף הוא ומנית מדרחה ועד בעיר Mecklenburg. ושם שם כמנהל מפעל לייצור קרטון וניר.

16. **ראובן בן מרדכי-מרקס ג"ש** ? 1685 – סוף 1750. יליד גלוקסטאדט. חתום בהסכמה על שינוי נוסח התפילה ב 1719 במקום השבועי והיגו להמברג, כנראה עוד בחיי אביו לפני 1730, חי שם 25 שנה ומת שם. (אחיו הצעיר ישראל נשאר בעיר הולדתו, והיה מוהל ושוטט הקהילה. נפטר במקום ועל מצבתו כתב שוב על פעלו זה וחזר קטנה, סמל המשפחה, חרושה במחיתתו. ממנו יצאו משפחת "שעאל", שונדעה לאחר מכן בכל האזור וגם בברלין, אחד מצאצאיה, וילפריד מנן ישראל, הופר עם מישור ע"י חיל האוויר הנאצי ב 1945. כאשר שם בטיסה סודית מאנגליה לפורטוגל, במסדה לארגו הצלת ילדים יהודיים מהשטחה.)
ראובן בן מרדכי-מרקס נרשם בק"ק המבורג בקודש כמורה-הוראה וחזן. פטירתו נרשמה במחברת החברה קדישא בכתב עברי מסולסל: **ב"טבת תקי"א-מהור"ר זקן עמד ב"ט בן מרדכי ג"ש**. הציין "זקן" צ"ל, כי היה בשנות השישים של חייו במוות. ג"ש הוא קיצור שם הכינוי החדש "גליקשטאדט", שהפך מעתה לשם משפחה. התאריך העברי תואם ל: 30.12.1750. לא נרשם היכן נקבר חזן. אשתו נרשמה ללא שמה בפטירתה: ? תאריך לא מוזרה **תקכ"ז** – **אשת עמד ב"ט ג"ש**.

נפת ב' צאצאי שמואל יחייא ואשתו בראטריד - אבניגיל הנריקס. מאת יוסף בן ברייט, צאצא הודשן מצד משפחת אמו. חוקרי דברי ימי תקופת חייו של אלכסנדר דיינס, הוא דורשנו שמואל יחייא לא הבינו, כי בנו יחידו ראובן הנריקס. מאשתו בראטריד בת הנריק דאט זה מילאו מביד זה קסרס בליטבון, נקרא על שם טבר מקודש, אב אמו זה, שנשפה על מוקד האלקיניציזה בליטבון ב"א" ניסן ה'תשס"ט = 5.4.1609.

עקב אי-הבנה בטיסתו זו בנותי היהודים הספדידים בענין קריאת שמות ע"ש טכס מצד האם תחילה, כענן, כי דורשנו מת עיריך, ולא היא !
טסיל רוט למשל כתב נכון, כי צאצאיו היו ליטובנים מטהריים באחוות Gottorf במחוז Mecklenburg-Schleswig-Holstein, בממלכת דניה דאז (היום גרמניה הצפונית) ובמחוז גרמניה, במחוז Hinrichs. ואחמם, כיום יש לי קשרי מכתב עם כמה מצאצאי משפחות – Hinrichs "Die Odyssee der Henique אחר מחקרי בשפה הגרמנית אודות קדמוני Henique. משנת 2001 הגיע אליהם. בקופנהגן היווהויות משפחות רבות בשם Henique. מצאצאיו הגיעו גם לליטא וללטביה, ונקראו שם: Protigal, Bejm, Sabludovsky, Seeman ענף שאני משרייד אליו, הוא ענף צאצאי נכדו השלישי של דורשנו, מרדכי הנריכס, Hinrichs, שנוצל בעיר גלוקסטאדט (כך בדניה), נפטר ונקבר שם. להלן ענף זה, אשר אני מזהים אליו מצד משפחות אמי, משפחות GLÜCKSTADT מהמבורג. (אמשיך למספר את הדורות הבאים בהמשך של הדורות שממחילים עם יחייא אבי יעיש מקודדובה אשור באמקולסיה שבדורוס ספרד, שנמלט לפורטוגל החתמה ב 1147.)

13. **שמואל יחייא** = אולאוראוולברטו דינידיאנויס & ביאטריד-אבניגיל הנריקס. קורות חייהם פורטו במבוא לפני הדורות, במעודות 23 – 26; בהערות-הארות בדפיס שלסיס לדרשות שונות ובריאור מפורט ביותר בספרי "האגדה לבית הנריק-משנת 1995, כן במגישה הגרמנית משנת 2001.

14. **ראובן הנריקס בן יחיא-ל**. 1607 – 1690. נולד בהמבורג והתחתן כנראה בבית המדש "הלמוד תורה" ובישיבת "עץ חיים" באמסטדאם.

יתכן ולקוח חלק בעריכת 30 הדורות בהמבורג בשנת 1629. החל משנת 1646 הוא אדום עיר הנמל והמבצר הדני Glückstadt ומשמש בקהילה, שהוקמה ע"י אביו, כמורה עברי, ככלן, שוחט ושמש.

הוא בעל "שמות פורים בעיר הבצורה והחוללה גלוקסטאדט" – ה'ת"י, מחזה פוריימי לתלמידים, משנת 1650. גלופות והדפסה וכן עמוד השער של החוברת הובאו מאמסטדאם, מביד הדפוס של Beneviste.

בעת הוצאתו לאור היה אביו עדיין בחיים ושוימש בקודש כרב-דושן בק"ק אמסטדאם, ומדובר כנראה ע"י הרב אליקים כרמולי בסוף "דברי הימים לבני יחייא" תר"י – 1650 בפורקפורט דמיין, בעמוד 43 של הספרון.

עקב מצוקות פורטה עסק **ראובן** גם בייצור ואחזקת חרבות של חיילי הדני שהגעו על המחוז הדנימי של מלכות דניה דאז בעיר המבצר גלוקסטאדט. **ראובן הנריקס בן יחיא-ל** נפטר ונקבר בעיר זו והצבתו כמותה בעברית בלבד וחרב בתחתיתה מסמל את מקצועו. שם אביו **שמואל** לא מוזכר רק שם ייחוסו

22. זאנוב-ריכרד נשא את פאני מביית לוי ואדלר. חוליצו 3 בנים: זיגפריד-שלמה; מנפרד-משה; וורט-זאב. האחוה היה בן גילי וכחתי בהמבורג, נספה בשואה, כמו גם חוריו. האחרים היגרו לארה"ב ויש להם שם צאצאים. בן מנפרד = מוריץ-משה גליקשטאט ומשפחתו שומד אמנים למורשת אבוהיו.

זיגאל נשא את איז מביית גאבלי. היגרו לארץ ישראל והולידו את חוה-חילדה; רבקה-אריקה ורות. כולן ניסאו בארץ ויש להן צאצאים, אך השם גליקשטאט לא נשתמד אצלן עקב ניסואיהן.

מורד-אריה-גוסטב נשא את רוחה דה בער טאמזון ונולדה להם שם הבת סופי. אחרי מות רוחה נשא גוסטב את אלה כק מברמן ווירגו לאקוואדור. שם נפטר והוריש בהשאדס 4 בנות ובן. האחוה, אדג-בראנוב גליקשטאט עלה ארצה, נשא את ברכה והולידו ילדים שחיים בארץ. הבנים נשאים את שם המשפחה גליקשטאט.

יחודה-ליאָנָה נשא את מרים-משה מביית אולמן. חוליצו שתי בנות: חנה-חילדה ועילקה. היגרו לארה"ב. אחרי מות ליאָ-חילדה שם עלמות האלמנה ובנותיה ארצה. חנה נשואה לאברדס גוסטליג בירושלים עם צאצאים. שם המשפחה גליקשטאט לא נשתמד אצלם.

יחודה-חנה גליקשטאדט (אמי ע"ה) נישאה לאלעזר-אדונסט בונדרייט מאלסונו, בהמבורג, שם נולדו להם שלושה בנים ושתי בנות.

1923: נתן-ליאָנווהוד; 1925: יוסף משה-מנפרד מוריץ; 1926: ישראל; 1928: תרצה; 1937: נעה-ירולל.

בימי מלח"ה ע"ו והשואה גלתה המשפחה לברגליה משם לצרפת. אבי המשפחה נמסר ע"י המשטר הצרפתי לגרמנים ושולח על ידם מפרץ למייזק ונספה שם ב"ג" אדד שני ה'תש"ג = 1943.10.3.

יח בוי המשפחה ניצלו בנס. כולם עלו ארצה ובנו כאן משפחות ברוכות. אים המשפחה, חנה-יחנה בונדרייט לביית גליקשטאט, הייתה עמוד השדרה לצאצאיה חרבים, ראחה בכך ברכה בקוונתה ונפטרה בשם טוב ובשיבה טובה בבית ברק ט"ז שבט ה'תשנ"ז = 1996.6.2 ונקברה בבדה"ע "סגולה" בפנת-תקוה. רוב צאצאיה חיים בארץ ישראל, מינוסם בארה"ב ובקנדה.

23. אני הקשי, יוסף משה בן אלעזר בונדרייט, בנינו דהיום יוסף בן ברית, וכיתי קליות צפונות אבות אבותי משני הצדדים וקראום בפרי "זאגדה לבית הנזיק" ב 1995, ובהצ' לאור בגרמניה ב 2001: בשנת חופת הוריי (שבת 1923) אמר להם חוב אדוארד עמואל דוקס מאלסונו, כי הם סגור ביישואים נמגל משפחתי: בנבר היו קדמוניהם את ואחרת. עבודה זו עורדה אחי לחקור את עברנו. מחקרי רב חשים גומי-דודג'ו דה מילא, בן הקדש הנריץ דאט קסט-מילא, נשטוף על מוקד האפיקוויצ'י בליסבון ב"א" דניסו בשנת 1609. אשתו, בניו ובנותיו חדרו ליהדות גלית בהמבורג ונמלך-דודג'ו היה בוקנון ראש ה"זלמנד חורד" של ק"ק "שעם שמים" של אנוסי פורטוגל שחזר ליחוד גלית גלית גלית. אחרי השתדלותו של הרב מאמסדורס מנשה בן ישראל אצל השליט סימון-ליקוי אליבד קורטובל. מצבת קבורתו חזו של בני יצחק ישראל דה סיקיידא, אשר בנו הבכור והחורס עליו העתק על ידי.

אמי חנה-יחנה לביית גליקשטאט הינה צאצא של אחותו של זנום רודריגז, ביאטריז אַבְרָהָם הַנְדִּיִּסְט, היא אשת דושנו סמואל יחיא, אשר את דשוחיו הנני גואל בזה מן השכחה.

יחא פעלי זה מצבה לדורות קדומים של אבות ואמהות משפחתי. יחא זה חלקי בעולמנו בעדות "חחון לאדם דעת" ויהי שם ה' מבורך, על כי זכני לגלות את הצפונות ולפרסמם לידעת דורי והדורות אחירני.

אשתו השנייה חנה-יחנה נפטרה כמו בעלה בת 67 ב"ש סיון תרנ"ו לפ"ק = 1896.11.6 ונקברה בבדה"ע לגמפולדה בהמבורג, חלקה G / 139.

מצבתה נשתמרה אך החודש בה בעברית החקיקה בחלקו המדול:

פ"ש - האשה החשובה - בת הלב ועדינית הנפש - אשת חיל עשרת בעלה -

אם כ.....ב.....ה.....ת מרת .....

מאחור ירון לקורא: Frau Hannechen Glückstadt - geb. Hamburg

21. יוסף משה (מוריץ) בן ראובן צבי גליקשטאדט. 1853 - 1921. יליד המבורג. נולד בשבת בראשית = כ"ז תשרי תר"ד לפ"ק \ 29.10.1853. היה בכור אמו חנה, אך ילד חמישי לאביו. גדל בתקופת האומניפציה האזרחית.

החתן בביה"ס "תלמוד תורה חדש" מיסודו של הרב ברגא. החתן ב כ"ח אב תרמ"ו לפ"ק = 29.8.1886 עם רחה-רייצ'ה מינדן (Münden) ילידת 20.7.1868. אביה שלמה מינדן, ג"צ בביה"כ Elbstadt ואמה חנה קור.

מצבתם הכפולה הועברה לחלקה היהודית של ברה"ע Elbstadt וקיימת שם. יוסף משה התפרנס בחיליה מעסקי שירותים עם אחיו למחצה מרדכי גומפל ג. ואחיו הצעיר (שנפטר כרוק בגיל 33) בסחר בטבק, אך כבר ב 1900 היה לו

טטוריו עצמאי לצילומי טבע וגוף. היה גבאי אחורי בבתי"כ ב Elbstadt. (פרטים בספרי "האגדה לבית הנזיק" עמ' 239-250) חוג הוליד 6 בנים ובת: 1887 ראובן-צבי Richard -; 1889 שלמה Siegfried;

1891 יוסף דוד (נפטר ב 1893 מתגפת כולירה); 1894 הולמויס זינאל מרדכי-Gustav אריה; 1896 יחודה Léo; 9.9.1898 Johanna חנה = אמי ע"ה.

כל הבנים למדו בבדה"ס "תלמוד תורה" וגויסו לצבא הקיסרות הגרמנית במלחמה"ע הראשונה. חלקם נפצעו. שלמה-זיגפריד אף חוכרד כנענד בקרבות המסייגה ב 1918 ב Verdun, שם נפל.

יוסף משה נפטר ב 1921 ומצבתו עומדת בבדה"ע היהודי ב Langenfelde. חרות עלילה: פ"ן - חזקו טוב לב בן טובים - קבל כל אדם בפנים יפות -

נפתלי א-לודיו נפתל - בכח תהילים ותפלות - יוסף עליכס ה' ברכת - ישמח משה במחת חלקו - הח'ד יוסף משה נפתלי - בן הח'ד ראובן צבי-מביית גליקשטאדט - גבאי האחורין דביה"כ עללבטור[אשת]

גבאי של ביה"מ ושל הח'ק - נפטר בש"ס ה' שבט תרפ"א לפ"ק - (תנ"צ.ב.ל 1921.17.1)

(בימי מחלתו חוסף לו השם נפתלי. החתא "חבר" ניתן לפעילים בקהילה שלא היו רבנים.) לדגלי מצבתו חוספו לח: "לזכרון בנו הנחור ש ל מ ה אשר נפל בצרפת בקיץ תרע"ח"

אשתו רחה נפטרה ב 1936 ומצבתה מונחת ליד זו שליו וחרות עלילה: פ"ש - אמנו היקרה החשובה והצנועה - שגמלה רק טוב כל ימי חייה - עטרת בעלה ותפארת בניו - כל כבודה בת מלך פנימה - מ' רייצ'ה - בת ר' שלמה מינדן - אלמנת החבר - ר' יוסף משה נפתלי - גליקשטאדט - נולדה א' אב תרכ"א - נפטרה בש"ס ח' אלול - תר"צ"ו לפ"ק - ת.נ.צ.ב.ה.

(תואם ל 1936.26.8)

כי טסקאלי בכובענות (7). הוזג נישא ב 9.1.1799 = יום ד', ג' שבט תקנ"ט לפ"ק.

לזוג משוה דייכה גליקשטאדט נולדו 5 ילדים: ב 1802 – פאנגלכנה-ציפולר,

ב 1803 – גומפל-ליז-מרדכי ; ב 1804 – זלמן-שלמה; ב- 1809 גמליאל שנפטר כנפל; ב- 1810 ראובן צבי-הירש.

משוה בן ראובן לזין גליקשטאדט נפטר בגיל 74 ש" ב 12.1.1838 = ט"ו שבח ה'תקצ"ח (שבח ירח) ונקבר ב 14.1. בבב"ע היהודי בארץ-אשטון –שחולל וחוסל ע"י השליטון הגרמני-נאצי. לא נמצא צילום מצבתו בין אלה שצולמו לפני חיסול בבה"ע.

אשתו **זוריס בת סימון פריטש** נפטרה ב כ"ט אלול ה'תקצט, ערב ר"ה תקצ"ר ונקברה ב 9.9.1839 גם היא בארשטון וצילום מצבתה לא נמצא.

ראובן צבי-הירש בן משוה-לזין גליקשטאדט נולד 1810 = 25.6.1810 כ"ג טיון ה'תק"ע

בהמבורג. בשנה זו נכבשה העיר ע"י הצרפתים וקהילות המבורג הופרדה מארשטון-וונדסבק לשנים מונעות. ב 1821 עלה לכס הרבנות הרב ברגא, שאיחד את הקהילות הנהיג יחדות אורטודוקסית לאורה וראובן אז בן 11 ש", הרב ברגא יסד את בית המסר "תלמוד תורה" המודרני.

החל משנת 1838 ראובן הוא חבר הקהילה האשכנזית-יהודית והוא בן 28 ש". היה זה שנת מות אביו. התחתן עם פאני-פראדנה שורה לזי, ילידת 1818, בת דוד לזי ואדלרייך-מירה מטייטאון. נולדו להם: 1846 – דולירה; 1848 – חנה; 1849 – גומפל-מרדכי-ארי; 1851 – גיטל. האם נפטרה אחרי לידת גיטל.

על מצבתה חרוט: עוז והדר לבושה ותשוקת ליום אחרון – פ"ט – האשה החשובה מרת - פראדנה שרה – אשת הגי"צ ראובן – גליקשטאדט – היא טובה ארבעה בנים קטנים - יהי רצון שתמליצה בעמם – שירחם עליהם מן השמים -- נפטרה אור ליום ד' ג' מרחשון – נקב" ביום ה' ד' בו תרי"ב לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה. .מס. קטלוגי ברכיון המרכזי בירושלים= 1806 מניניהם מבנם גומפל-מרדכי-ארי ג"ש החיים עמנו ביום דוד ג"ש: עליזה קהאן בירושלים; בנימין גליקשטאט בירושלים וארי גליקשטאט ברענט. יוניים אחריים באנגליה, באדה"ב ובארץ. מרדכי-ארי ג"ש נ"ש נ'נ בהמבורג-לונגפולדה ב ט"ז-טבת ה'תתפ"ה = ואשית 1925, ואשתו חלל בת חרב הראשי-אשר-אנשל בן יעקב שטרן נפטר ב אייר ה'תצ"ז = 1934. מצבת **מרדכי-ארי ג"ש** קיימת בבב"ע לונגפולדה בהמבורג וצולמה.

אשת ראובן השניה הייתה אחות צעירה של הראשונה, **חנה-חנן**, ילידת 1828, בת 23, שגידלה את היתומים מאם וילדה **ילדה ראובן**: 29.10.1853 – משוה-מרדכי, 1855 – יוסף, 9 דוריס; 9 פאני. יוסף נפטר כרוק בגיל 33 ופאני-פרידנה כבתולה בבת 22 ש'. דוריס ופאני נשאן אר נשאר ללא ילדים משיל נאמן).

ראובן-צבי היה תכשיטן במקצועו וגבאי בה"כנ המרכזי הישן ב **Eibstraße**, וחבר החברה קדישא בהמבורג. היה אמיד ומכובד בקהילתו.

נפטר בגיל 67 ונקבר בארשטון. צילום מצבתו בארכיון המרכזי בירושלים מס. 11807. על מצבתו נחרט: " פ"ט – איש ישר מבר כח"ק גליקשטאדט ז"ל – נפטר בש"ס ליל מ"שק אור בן כ' המנוח יוסף – משוה ארי גליקשטאדט ז"ל – בן תרל"ח לפ"ק – בדרך חסוד ליום – ד' אדר ראשון ונקבר למחרת יום – ח' בו תרל"ח לפ"ק – בדרך חסוד ונבחר תמיד תמכו אשוריו – לשמוע דברי תורה ומסור הטה אזינו – לישר צעידו לקלכת בהן בכל הלכותיו – עת שעה מצחקת לו היה במאודיו – דוחו תשוב לבדוראו ותתענ (7) מייך נעימים – ת.נ.צ.ב.ה. " (התאריך הולנדי = 9.2.1878)

17. **גומפל בן ראובן גליקשטאט** ? – 1777. השם **גומפל** מקביל ל**מרדכי** בהמבורג.

יתכן והיה חזן ואולי מלמד כאביו. (נמפל היא ציפול שיד הקורא Dompfaff, בעלת כיפה שחורה לראשה) מצבתו צולמה ב 1944 בבב"ע Ottensen–Altona לשם חיעוד, לפני הריסת בב"ע ע"י השליטון הנאצי-גרמני. חרוט עליה: פני – איש ישר וכבוד –

כ' גומפל כ"ב ראובן גליקשטי" נפטר יד' אי' ונקב" – ביי' ב' ה' מנחם – תקל"ז לפ"ק – ת.נ.צ.ב.ה. (הצילום בארכיון המרכזי לתולדות השם היהודי בפרינקי, בארץ

העברית בירושלים, מס. 9033. בקופסה א") תאריך הפטירה העברי תואם ל 8.8.1777 . יתכן ונולד עוד בגליקשטאט לפני הגירת אביו להמבורג, או שאביו התחתן רק אחרי הגירתו, מאוחז יחסיך עם אשתו ששמה לא נרשם, ונולד להם כנראה רק בן זה, גומפל. אשתו של זה נקראה שרה בת יחפא (= יוסף), כפי שמרשט על מצבתה: פ"ט – האשה הזקנה והצנוע – מ, שרה בת כ' יחפא – אשת כ"ה גומפל ג"ט – נפטר' ביי' ש"ק ונקבר' – ביי' אי' רי"ז יטון תקנו"ח – ת.נ.צ.ב.ה.

(הצילום בארכיון תנ"ל, מס. 11287 בקופסה ב").

תאריך הפטירה העברי תואם ל 16.4.1798 . נואה י כי נולדה בארשטנה ב 1720 בערך. לאביה המשיע יוסף מרכוס או לחיילופין ליוסף היינריך, שירחם חברי הקהילה האשכנזית שם, בעלי אמצעים, ע"פ המסמכים ששילמו. (ראה פרטים בספרי "האגדה לבית הנריק" בעמ. 196 – 197).

18. **ראובן גליקשטאדט**. 1745 ? - 1810 ? אין רישומים אחרונים *, פרט לאחד : בספר הפרוטוקולים של בית הדין הדין ק"ק המבורג משנת 1799 רשום, כי **ראובן גליקשטאדט** - אקט 277128 , כותבע :

"הודא, שהייב להתפטר עם התובע על חובו של שרבע עבודה ולסלק חוב זה". בידעי, כי בשנה זו התחתן בנו של **ראובן**, איז מוית, כי האב טיפץ את דירת בנו החתן ונשאר חייב לבעל המלאכה, מר הצדק סמחה בר אברהם

מ Ludwigseide . אם בנו הייתה **בת אריה-לב לזין** ולא ידוע, אם הייתה נשואה לו גם בארץ אזורי, כפי שנרשם באותה תקופה, בנוסף לנישואים והיהודיים; או האם היא נפטרה עקב הלידה ולכן הועבר החינוך לאופטורופוסת סבו וסבתו, הוריו של ראובן = גומפל שורה גליקשטאדט, כפי שנרשם ברישום האזורי. בגלל רישום זה, נחשבו חסביים כהודי הבן של **ראובן**, כדלהלן.

* באמצע המאה ה-18 פקד משבר חמור את הנמנת ק"ק המבורג, בעקבות החשדות שהורב הראשי יאחזון איבשטיין, כי הנ"ל הוא מחסידיי הסמוריי של מטיח השקר שבחאי צבי, כי מצאן בקמיעות שכבת לויים הודו רמזים לבן. מתנודד החודר היה הרב יעקב אמיר מאלסלונה. עקב מחלוקים רוחניים לויים בין "הממנעידים" לרוחות הקבלות, לבין הקביליסטים בראשית הרב אייבשטיין, חל קיע בקהילה שמהם ביו היעד לשיבושים קשים ואף להפסקת רישומי הקהילה. עקב ריב זה בהתנהגו החינוכית הפכו הרבה צעירים את גמט למורשת הייחודי בכלל. רק החל מ 1776 עד 1799, עם הרב רפאל חתון חורח הסמכות והמורית לחותת משקל רצפי בהתנהגת הקהילה וגם הרישומים הקהילתיים חודשו.

19. **משוה בן ראובן לזין בר גליקשטאדט**. 1764 – 1838. יליד המבורג. התחתן ב-

9.1.1799 = ג' שבט ה'תקנ"ט עם דייק-דייכה פירטט = Deyk-Deiche Fürst, ילידת 1772, שנקראה מאוחר יותר דוריס-דון. משוה **ראובן** רשום כסוחר, שגר ברחוב Remethof im Hutmachegang Neuer Steinweg, החדרי מדרגה של-שיות (מעמד בינוני נמוך). מגוריו בטמנת עשיר הכובעים מאפשרים להניח כיהודי